
IC XC
Ὁ ἍΓΙΟC ΓΡΗΓΌΡΙΟC
ὁ Παλαμᾶς

Sfântul Grigorie Palama

Tomosuri dogmatice — Viața — Slujba

Scrieri I

Studiu introductiv și traducere

diac. Ioan I. Ică jr

DEISIS
Sibiu 2009

Lector şi coperta: Maria-Cornelia Ică jr
DTP: Paul Morar

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
GRIGORIE PALAMAS, st.
Scrieri / Sfântul Grigorie Palama; studiu introd. şi trad.: diac. Ioan I. Ică jr. – Sibiu: Deisis, 2005
vol.
ISBN 973-7859-05-7
Vol. 1: Viaţa — slujba — dosarele canonizării. – 2009. – ISBN 978-973-7859-55-6

I. Ioan I. Ică, diacon (trad.)

232.931

Sfântul Grigorie Palama: dosarele canonizării — texte și contexte

Memoriei
preotului profesor Dumitru Stăniloae
— din Sibiu, după 70 de ani.

Volumul de față își propune restituirea în contextul lor a principalelor monumente care alcătuiesc dosarele canonizării succesive pe parcursul celei de-a doua jumătăți a secolului XIV, mai întâi a învățăturii dogmatice și mai apoi a personalității teologico-duhovnicești a Sfântului Grigorie Palama drept criteriu, grilă de interpretare, sigiliu și triumf al Ortodoxiei răsăritene.

Aniversările anului 2009

Momentul în care apare este unul multiplu aniversar, în 2009 împlinindu-se:

— 650 de ani de la mutarea sa la Domnul și totodată de la înființarea Mitropoliei Ungrovlahiei;

— 70 de ani de la apariția la Sibiu a primei monografii moderne despre „viața și învățătura" Sfântului Grigorie Palama scrisă de tânărul preot profesor Dumitru Stăniloae (1903–1993) pe atunci în vârstă de 35 de ani; și

— 50 de ani de la publicarea la Paris, cu ocazia jubileului de 600 de ani a Sfântului Grigorie Palama, a cele de-a doua monografii, devenită standard în literatura științifică internațională, despre „personalitatea" și „gândirea" acestuia scrisă de un la fel de tânăr teolog ortodox rus din emigrație, Jean Meyendorff (1926–1992).

Opera Sfântului Grigorie Palama — uitare și ignorare

Întârzierea cu care au apărut aceste monografii se explică prin absența unei ediții integrale științifice a scrierilor Sfântului Grigorie Palama. Proiectul ei a fost demarat la Tesalonic abia în 1959, cu ocazia jubileului a 600 de ani de la mutarea la cele veșnice a sfântului, primul volum apărând doar în 1962. Fapt este că din diverse motive scrierile Sfântului Grigorie Palama au fost fie uitate, fie ignorate. Uitate au fost în Răsărit în principal din cauza condițiilor dificile în care s-a aflat spațiul ortodox în timpul îndelungatei „turcocrații", precum și a eșecului din motive contextuale a două importante tentative de editare. Ele au fost însă deliberat ignorate în Occidentul latin, în primul rând din cauza faptului că principalii antipalamiți bizantini din secolul XIV au fost tomiști convertiți la romano-catolicism, iar, în al doilea rând, din cauza activității eruditilor greci uniți care au predat la Colegiul grec creat în 1576 la Roma pentru a susține propaganda catolică și uniată între grecii din Levant. Doi dintre ei — Petrus Arcudius (1562–1633)[1] și Leo Allatius (1585–1669)[2] — au depus toate eforturile de a demonstra împotriva ortodocșilor „ereziile" lui Palama și a contesta sfințenia persoanei sale. Efectul a fost acela că începând din 1589 slujba Sfântului Grigorie Palama din Duminica a doua a Postului Mare a fost eliminată din toate edițiile *Triodului* publicate la Veneția — principalul

---

[1] PETRUS ARCUDIUS, *Opuscula aurea theologica quorundam Graecorum circa processionem Spiritus Sancti*, Roma, 1630, p. 4–171 (= *PG* 164, 244–310): ediția respingerii de către cardinalul Bessarion a „Antiepigrafelor" contra lui Vekkos scrise de Grigorie Palama; și p. 408–581 (= *PG* 154, 837–864): ediția „execrabilelor erezii" ale lui Palama, lucrare atribuită eronat lui Dimitrie Kydones (autorul ei fiind de fapt un oarecare Nifon Ipopsiful, cum a arătat ulterior G. Mercati în 1931).

[2] LEO ALLATIUS, *Graeciae Orthodoxae scriptores de processione Spiritus Sancti*, tomus I, Roma, 1652, p. 756–822: ediție a Iambilor împotriva lui Palama scriși de Grigorie Akindynos cu comentarii preluate din *De Ecclesiae Orientalis et Occidentalis perpetua consensione*, Köln, 1648, p. 802–839, și în care sunt editate Tomosul antipalamit din iulie 1347, precum și Enciclica și Explicația Tomosului din 1341 scrise de patriarhul Ioan XIV Calecas și alte texte antipalamite. Toate republicate în *PG* 150, 843–908.

centru tipografic al cărților de cult pentru grecii ortodocși din perioada turcocrației — unde trebuia să aibă avizul cenzurii ecleziastice din Padova.

Colecția Coislin

Trebuie menționat însă faptul că una din colecțiile manuscrise cuprinzând integrala scrierilor Sfântului Grigorie Palama, alcătuită sub îngrijirea ucenicului său, patriarhul Filotei Kokkinos, și aflată în posesia Marii Lavre de la Muntele Athos, a ajuns în 1643–1646 la Paris. Trimisă de copistul Atanasie Retorul cancelarului Séguier, aceasta a intrat în fondul *Coislin* nr. *97–100* (actualmente la Biblioteca Națională a Franței) și a fost făcută cunoscută savanților occidentali prin ampla descriere făcută în 1715 de eruditul benedictin și editor de texte patristice Bernard de Montfaucon (1655–1741)[3]. Colecția avea următorul conținut:

— *Cod. Coislin. 97:* corpusul celor 59 de omilii propriu-zise, Viața lui Petru Athonitul, Tratatul către Xeni, Tratatul despre Economia lui Hristos și Epistola din captivitate;

— *Cod. Coislin. 98:* cele șapte Antiretice împotriva lui Akindynos, două Epistole și Viața-Encomionul scris de patriarhul Filotei;

— *Cod. Coislin. 99:* celelalte tratate și epistole din timpul războiului civil sistematizate drept o altă serie a Antireticelor împotriva lui Akindynos; și

— *Cod. Coislin. 100:* Tratatele demonstrative despre purcederea Duhului Sfânt, Triadele în apărarea isihaștilor de atacurile lui Varlaam, Disputa cu Gregoras și cele patru Antiretice împotriva lui Gregoras, precum și Tomosul sinodului din 1351.

Câteva editări occidentale

Plecând de la existența acestui fond, eruditul dominican François Combefis (1605–1679), autorul primei ediții a operelor Sfântului Maxim Mărturisitorul (reluată în *PG* 90–91),

---

[3] *Bibliotheca Coisliniana, olim Seguieriana*, Paris, 1715, descriere reluată în *PG* 150, 799–844.

a semnalat existența Vieții lui Petru Athonitul scrisă de Grigorie Palama iezuiților bollandiști care au inserat-o în volumul II pe iunie, publicat în 1698, al monumentalei *Acta Sanctorum;* și tot Combefis a publicat în 1672 la Paris, alături de scrieri ale antipalamiților bizantini Ioan Kyparissiotis și Manuel Calecas, și o ediție a Tomosului din 1351, a Mărturisirii de credință a Sfântului Grigorie Palama și a celor două omilii ale sale la Schimbarea la Față[4]. Vigilența iezuiților a făcut ca editarea scrierilor lui Palama în Occident să se oprească aici. Abia un secol mai târziu, elenistul german Christian Friedrich von Matthaei (1744–1811), care a alcătuit catalogul importantului fond de manuscrise grecești din Biblioteca Sinodului de la Moscova, avea să mai editeze în 1776 alte zece omilii, iar în 1779 dialogul *Theophanes*[5].

Prima tentativă blocată de editare în Răsărit — 1624

Dacă în Occident publicarea operelor lui Grigorie Palama a fost blocată din motive confesionale, cele câteva planuri în acest sens care au existat în Răsărit, motivate de același context polemic interconfesional, s-au soldat însă toate cu eșecuri[6]. Pentru a contracara propaganda iezuită, patriarhul ecumenic Chiril Lukaris (1620–1638) a trimis în Anglia pe Nicodim Metaxas, care a învățat arta tiparului și a tipărit în 1624 la Londra cele două Tratate demonstrative ale Sfântului Grigorie Palama despre purcederea Duhului Sfânt[7]. Întors în

---

[4] *Bibliothecae Graecorum Patrum auctarium novissimum*, II, Paris, 1672, p. 106–118 omiliile, p. 135–176 Tomos și Mărturisire.

[5] CH.F. VON MATTHAEI, *Lectiones Mosquenses* II, Leipzig, 1779, p. 7–37.

[6] Detalii la A. RIGO, „Nicodemo l'Aghiorita, la «Filocalia» e Gregorio Palamas", în: *Nicodemo l'Aghiorita e la Filocalia.* Atti del'VIII Convegno ecumenico internazionale Bose settembre 2000, Ed. Qiqajon, Bose, 2001, p. 151–164.

[7] *Tou en hagiois Patros hemon Gregoriou archiepiskopou Thessalonikes logoi apodeiktikoi dyo* (cf. E. LEGRAND, *Bibliographie hellénique* I, Paris, 1894, p. 237–240, nr. 167). Traducere românească veche de mitropolitul Grigorie Dascălul: *Ale lui Fotie patriarhul Constantinopolului epistolie de obște către scaunele arhierești ale Răsăritului și Doao cuvinte doveditoare pentru purcederea Preaosfântului Duh ale Sfântului Grigorie Palama*, Buzău, 1832.

1627 în Constantinopol, a înființat o tipografie grecească și a editat un masiv volum miscelaneu de scrieri antilatine. Alertați, iezuiții din Constantinopol au reușit să obțină de la autoritățile otomane desființarea tipografiei.

Iezuiții împotriva sfințeniei lui Grigorie Palama și replica ortodoxă — Tomos Agapis *(Iași, 1698)*

Pe parcursul secolului XVII, în discuțiile cu ortodocșii, iezuiții misionari în Levant au pus mereu în cauză ortodoxia gândirii şi sfințenia persoanei lui Grigorie Palama. Exemplul cel mai elocvent îl oferă disputa izbucnită în 1649[8] pe insula Santorin (Thera) din Ciclade între căpitanul grec al insulei, Matei Langados, și misionarii iezuiți aflați acolo, François Rossier (1608–1667) şi François Richard (1612–1673). Acesta din urmă cerea grecilor să scoată din calendar numele a doi periculoși „eretici": Grigorie Palama și Marcu Eugenicul. Controversele au culminat în 1650 în duminica Sfântului Grigorie Palama, când în biserica insulei folosită în comun François Richard a rostit din amvon o fulminantă predică împotriva lui Palama și a „ereziilor" lui chemând focul din cer peste toți ereticii. S-a ajuns la aruncarea de pietre în casa iezuiților și la excomunicarea acestora de către greci. Ambele tabere au văzut în erupția din 1650 a vulcanului insulei o pedeapsă divină asupra adversarilor și o confirmare a justeții convingerilor proprii. Franciscanii capucini din Santorin s-au distanțat și ei de iezuiți declarând inutilă întreaga controversă. François Richard şi-a menținut ferm pozițiile, pe care le-a argumentat pe larg într-o lucrare de apologie a credinței Bisericii Romano-Catolice care a fost tradusă în greacă de François Rossier şi publicată în 1658 la Paris[9] cu scopul de a fi difuzată

---

[8] Cf. F. RICHARD, *Relation de ce qui est passé de plus remarquable à Sant-Eirini, isle de l'archipel depuis l'établissement des Pères de la Compagne de Jésus en icelle...*, Paris, 1650; cf. I. HAUSHERR, *La méthode d'oraison hésychaste* (Orientalia Christiana IX, 2), Roma, 1927, p. 104–106, şi G. HOFFMANN, *Vescovadi cattolici della Grecia V: Thera (Santorino)* (*OCA* 130), Roma, 1941, p. 17–20.

[9] *Targa tes pisteos tes Romaikes Ekklesias eis ten diaphendeusin tes Orthodoxias*, Paris, 1658. Prima parte tratează despre Taine şi tradiții bise-

în Levant. Aproape tot tirajul a fost însă cumpărat şi ars cu sprijinul autorităţilor otomane de către vigilentul patriarh ecumenic Partenie IV (1657–1662), care a şi condamnat-o în sinod în 1658.

Polemicile antiortodoxe ale iezuiților şi uniţilor n-au rămas fără ecou. Replica editorială, amplu orchestrată, a venit din partea combativului patriarh al Ierusalimului Dositei II Notaras (1641–1707), supranumit „Latinomastix" („Biciul latinilor"). Acțiunea sa a fost făcută cu putinţă de existenţa Ţărilor Române ca un spațiu ortodox liber de imixtiuni iezuite, şi unde literatura polemică antilatină bizantină putea fi tipărită fără nici un fel de restricții în tipografii greceşti nesupuse controlului otoman. Reacția patriarhului Dositei s-a concretizat în masivele volume ale unei trilogii antilatine publicate între 1694–1705 în Ţările Române: *Tomos Katallaghis* („Tomosul împăcării" împotriva lui *Filioque*), Iaşi, 1694; *Tomos Agapis* („Tomosul iubirii" în apărarea Sfântului Grigorie Palama), Iași, 1698; și *Tomos Charas* („Tomosul bucuriei" împotriva primatului papal), Râmnic, 1705.

Amplul *Tomos Agapis kata Latinon* (13 f. nenumerotate + 114 p. prolegomena + 588 p. + 12 f. nenumerotate) se deschide cu un lung studiu introductiv (*prolegomena*) al patriarhului Dositei (p. 1*–114*), datat „în anul mântuirii 1696 luna octombrie", cu precizarea „s-a scris în Ungrovlahia" (p. 114*).

A doua tentativă eşuată de editare — 1693

Planul general anunțat de vigilentul patriarh al Ierusalimului din primele rânduri era acela de a veni în ajutorul Bisericii Ortodoxe atacate de propaganda latină tipărind 1. scrierile Sfântului Grigorie Palama, 2. cele ale sfinţitului Teofan al Niceei, 3. cele ale fericitului împărat Ioan Cantacuzino împotriva lui Prohor Kydones, 4. cele ale fericitului Marcu [Eugenicul] al Efesului împotriva lui Manuel Calecas, ucenicul lui Dimitrie Kydones, precum şi 5. cele ale preafericitului patriarh

ricești, iar partea a doua despre cele patru puncte florentine, plus un al cincilea, palamit, despre vederea luminii necreate combătută cu invocarea antipalamiților greci (p. 254–280).

al Constantinopolului Filotei [Kokkinos] împotriva lui Nichifor Gregoras (p. 1*). „Dar pentru că scrierile lui Palama, Teofan, Cantacuzino și ale multor altora le-am trimis să se tipărească într-un loc necesar [*eis anankaion topon*], avem în mâini numai lucrarea celui întru sfinți Filotei, și doar pe aceasta o dăm cu Dumnezeu tiparului în prezent" (p. 1*–2*). Și într-adevăr, substanța principală a volumului *Tomos Agapis* (p. 1–239) o constituie ediția princeps a celor cincisprezece Antiretice ale lui Filotei[10] împotriva Antireticelor scrise de Gregoras contra Tomosului din 1351 și la care Sfântul Grigorie Palama nu mai apucase să răspundă.

„Locul necesar" în care trebuiau să apară operele lui Palama, Teofan și Cantacuzino era — a arătat A. Rigo — Moscova, în Biblioteca Sinodală de aici aflându-se astăzi cel puțin două manuscrise cu operele lui Palama trimise de Dositei în jurul anului 1693[11]. Apariția ediției Palama la Moscova a fost însă zădărnicită de aprinsele dispute din capitala Imperiului țarilor între adepții școlii grecești și cei ai școlii latine (kievene), complicate cu polemici teologice în care patriarhul Dositei nu s-a sfiit să intervină.

Patriarhul Dositei scrie pe pământ românesc prima apărare a Sfântului Grigorie Palama

Motivul invocat de Dositei în „prolegomena" sa este acela de a răspunde calomniilor și insultelor de care n-a fost crutat nici Grigorie Palama, așa cum n-au fost scutiți nici Apostolii, nici Sfinții Părinți. Ultimul său calomniator este iezuitul francez François Richard în cartea sa *Targa*, la care n-ar fi reacționat, dacă aceasta n-ar fi apărut (la Paris, în 1658) cu

[10] Ediția defectuoasă a patriarhului Dositei e retipărită în *PG* 151, 733–1185. Ediția critică a oferit-o D. Kaimakis: *Philotheou Kokkinou Dogmatika erga I* (Thessalonikeis Byzantinoi Syngrapheis 3), Thessaloniki, 1983.

[11] A. RIGO, *art. cit.*, 2001, p. 158–159: *Mosq. Syn. gr. 249:* Tratatele demonstrative, Antiepigrafele, Epistolele către Varlaam și Akindynos, Triadele, Disputa și Antireticele împotriva Gregoras, cele 150 de capitole, Tomosul aghioritic și Tomosul din 1351; și *Mosq. Syn. gr. 237:* cele șapte Antiretice împotriva lui Akindynos și câteva Epistole.

aprobarea sinodală a episcopatului Franței. *Targa* susține că în Răsărit s-ar fi ivit cele mai multe erezii, trecând sub tăcere multele erezii și rătăciri contrare Scripturii și Părinților apărute după Sinodul VII Ecumenic în Apus, între care și cele aprobate de „nelegiuitul sinod de la Lyon" (1274). După care patriarhul Dositei răspunde pe larg celor 10 acuze blasfematoare invocate de *Targa* în sprijinul tezei că Sfântul Grigorie Palama ar fi de fapt un „eretic": 1. că a susținut că lumina taborică e necreată (teză amplu demonstrată de patriarhul Filotei); 2. că a fost acuzat de Dimitrie Kydones de 31 de „erezii", cărora Dositei le contrapune textul celor 40 de „impietăți ale lui Varlaam și Akindynos" (p. 13*–17*) inventariate de Grigorie Palama, comune și papistașilor; 3. că unitul Petrus Arcudius îl numește „monstru de erezii"; 4. episcopul unit Ioan Matei Cariofil îl face „hidră a teologiei", 5. Ortodoxul rătăcit Paisie Ligaridis îl face „politeist", 6. Ghenadie Scholarios ar scrie că era „plin de înțelepciune mincinoasă", 7. Gregoras dă mărturie că era „pederast", 8. Iosif al Metonei scrie că a avut parte, ca și Arie și Marcu al Efesului, de o moarte rușinoasă provocată de vărsarea conținutului intestinelor; 9. pentru că a fost afurisit de patriarhii Ioan al Constantinopolului, Ignatie al Antiohiei și Clement al Romei, 10. cum atestă Tomosul său de excomunicare.

În replică patriarhul Dositei îi demască pe toți acești calomniatori, înfățișează sfințenia reală a lui Grigorie Palama și Marcu Eugenicul, precum și argumentele oficiale principale ale ortodoxiei și sfințeniei lui Palama, editând pentru prima dată în integralitate textul Tomosului aghioritic (p. 34*–39*) și cel al Tomosurilor Sinoadelor constantinopolitane din 1341 (p. 40*–51*) și 1351 (p. 52*–85*) cu Mărturisirea de credință a lui Palama (p. 85*–88*) iar în final Tomosul de canonizare din 1368 (p. 93*–114*). În „prolegomenele" sale la *Tomos Agapis* scrise și publicate pe pământ românesc, neobositul apărător al Ortodoxiei care a fost patriarhul Dositei Notaras oferea așadar, încadrat de o ramă polemică, un prim „dosar" al canonizării învățăturii și persoanei marelui ierarh isihast din secolul XIV.

Grigorie Palama și Filocalia

Un interes duhovnicesc, nepolemic, față de opera Sfântului Grigorie Palama apare în a doua jumătate a secolului XVIII, odată cu mişcarea neoisihastă care a condus la publicarea celebrei *Filocalii* şi s-a hrănit ulterior din frecventarea ei: *Filocalia* greacă publicată la Veneția în 1782 sub îngrijirea Sfinților Macarie al Corintului (1731–1805) și Nicodim Aghioritul (1749–1809), și *Dobrotoliubia* slavonă apărută la Moscova în 1793 grupând traducerile revizuite sau realizate de Sfântul Paisie Velicikovski (1722–1794). *Filocalia* românească tradusă integral de dascălii paisieni de la Neamț și gata pentru tipar pentru partea întâi[12] n-a reuşit din nefericire să vadă lumina tiparului la începutul secolului XIX. În ultima ei parte, *Filocalia* grupa alături de scrierile altor isihaști bizantini din secolele XIII–XIV și șase lucrări duhovnicești ale „celui întru sfinți Părintelui nostru *Grigorie al Tesalonicului*"[13]. Pentru a înșela vigilența cenzorilor romano-catolici de la Universitatea din Padova, care și-au dat avizul tipăririi, editorii au scos sistematic din toate titlurile scrierilor publicate și din notițe numele provocator „Palama". Așa cum scria recent profesorul Antonio Rigo:

> „Publicarea acestor scrieri în *Filocalie* a fost importantă nu numai pentru că le făcea accesibile unui public mai larg, ci și (și poate înainte de toate) pentru că alcătuia o mutație în registrul receptării lui Palama. [...] *Filocalia* reprezintă un

---

[12] A se vedea, de ex., ms. rom. *BAR 1455* (începutul secolului XIX), 1004 p.! Cf. pe larg, DR. DAN ZAMFIRESCU, *Paisianismul, un moment românesc în istoria spiritualității europene*, Ed. Roza Vânturilor, Bucureşti, 1996, p. 57–58.

[13] *Philokalia ton hieron neptikon*, Veneția, 1782 [după CD-ul cu același nume, Athos Karyes, 1999], p. 929–1013: „Cuvântul către Xeni" (p. 929–949); „Decalogul Noului Testament" (p. 949–954); „Despre rugăciune" [= „Triade" I, 2] (p. 955–961); „Trei capitole despre rugăciune" (p. 962–963); „150 de capitole naturale, teologice, etice și practice" (p. 964–1009) și „Tomosul aghioritic" (p. 1009–1013).

Traducere românească veche dificil lizibilă astăzi în așa-numita *Filocalie de la Prodromu* (ms. dactilografiat din 1922), ed. D. Uricariu/V. Cândea: *Filocalia*, Universalia, 2001, vol. II, p. 222–302.

adevărat punct de cotitură plasându-l pe Grigorie ca «monah» și autor duhovnicesc de vârf în șirul părinților neptici. Până atunci faima lui Grigorie Palama era legată în principal de producția sa antilatină, inclusiv aprinsele discuții din secolul XVII asupra palamismului și asupra sfințeniei personale a lui Grigorie reducându-se în cele din urmă la polemicile religioase între răsăriteni și apuseni"[14].

Apariția *Filocaliei* grecești în 1782 n-a însemnat însă dispariția interesului polemic antilatin în difuzarea figurii și operei Sfântului Grigorie Palama, interes menținut activ și de reprezentanții mișcării „colivarilor". O ilustrare a acestui interes polemic îl reprezintă volumul *Ho Palamas ekeinos* publicat la Viena în 1784[15] de către combativul monah „colivar" care a fost Sfântul Atanasie din Paros (1722–1813). Cuprinsul său era alcătuit din textul lacunar al *akolouthiei* (slujbei) originare a Sfântului Grigorie publicat acum pentru prima dată și completat de Atanasie cu două canoane paraclitice (p. 1–60), și de traducerea neogreacă a Vieții-Encomionului lui Palama scrisă de patriarhul Filotei (p. 61–215), la care era adăugat pasajul din Tomosul din 1368 despre sfințenia lui Palama și canonizarea lui, precum și două opuscule ale acestuia: „Decalogul" și „Mărturisirea de credință" (p. 216–274).

„Cum rezultă din prefață, intențiile lui Atanasie erau în principal de ordin polemic și apologetic: el reafirma cu forță sfințenia lui Grigorie Palama în cheie antilatină, reluând unul din motivele centrale ale controversei dintre răsăriteni și apuseni din secolul anterior"[16].

---

[14] A. RIGO, *art. cit.*, 2001, p. 152.

[15] *Ho Palamas ekeinos etoi Bios axiothaumatos tou en hagiois patros hemon Gregoriou archiepiskopou Thessalonkes tou thaumatourgon toupiklen Palama syngrapheis men hypo tou hagiotatou Pariarchou Konstantinoupoleos kyriou Philotheou tou Thessalonikeos, metaphrastheis de para tou en hieromonachois elachistou Athanasiou tou Pariou, tou en aute polei anaxios scholarchountos*, Viena, 1784.

[16] A. RIGO, *art. cit.*, 2001, p. 163.

A treia tentativă eșuată de editare — 1796

Lui Atanasie din Paros îi aparține și cea de-a doua inițiativă de editare a operei integrale a Sfântului Grigorie Palama, cu a cărei realizare l-a însărcinat pe mai tânărul Nicodim Aghioritul[17]. Acesta a reușit să strângă și să trimită în 1796 la Viena o colecție de trei volume manuscrise (ultimul incluzând și Viața-Encomiu scrisă de patriarhul Filotei) cuprinzând toate operele Sfântului Grigorie însoțite de indici, trimiteri scripturistice și patristice și note ample. Din tot acest ansamblu ni s-a păstrat doar remarcabilul *Prolog*[18] al Cuviosului Nicodim, în care scrierile palamiene sunt prezentate în mod irenic drept hrana teologică prin excelență a tuturor ortodocșilor aflați pe oricare din treptele vieții duhovnicești: practici, contemplativi și mistici. În 1798 însă tipografia din Viena, unde se tipăriseră manifeste revoluționare îndemnând la ridicarea grecilor la lupta de eliberare de sub jugul otoman, a fost închisă de poliția austriacă și, spre marea supărare a Cuviosului Nicodim, manuscrisele conținând scrierile lui Grigorie Palama n-au mai putut fi recuperate. Acest al doilea plan de editare a operelor palamiene la Viena eșua de data asta din motive politice.

În secolul XIX s-a mai reușit doar publicarea omiliarului Sfântului Grigorie Palama: în 1857, profesorul Dionysios Kleopas a editat la Ierusalim după un manuscris din biblioteca Patriarhiei un volum cuprinzând primele 41 de omilii prefațate de editarea (defectuoasă, plină de erori și lacune) a textului celor două importante biografii-encomion scrise în cinstea Sfântului Grigorie Palama de patriarhii ecumenici Filotei Kok-

---

[17] Întreg episodul a fost reconstituit și documentat de A. RIGO, „Nicodemo Aghiorita e la sua edizione delle opere di Gregorio Palamas", în: *Paisij, lo starec. Atti del III Convegno ecumenico internazionale Bose settembre 1995*, Bose, 1997, p. 165–182. La p. 177–180 sunt identificate și majoritatea manuscriselor utilizate de Nicodim la realizarea ediției sale și înregistrate în nota finală a *Prologului* său.

[18] Editat de M. Gedeon la Constantinopol în *Ekklesiastike Aletheia* 4 (1883), p. 93–108; trad. rom. diac. Ioan I. Ică jr: SFÂNTUL GRIGORIE PALAMA, *Fecioara Maria și Petru Athonitul — prototipuri ale vieții isihaste și alte scrieri duhovnicești. Scrieri II*, Ed. Deisis, Sibiu, 2005, p. 151–170.

kinos (1353–1354; 1364–1376) și Nil Kerameus (1379–1388)[19]; restul celor 22 de omilii, urmate de Tratatul-epistolă către filozofii Ioan și Teodor, au fost publicate de Sophoklis Oikonomos la Atena în 1861.

Patrologia Graeca *și avertismentul lui J.-P. Migne — 1865*

Tot acum, în 1865, la Paris, preotul romano-catolic Jacques-Paul Migne (1800–1875) republică în volumele 150–151 ale seriei *Patrologia Graeca* aproape tot ce se editase până atunci din și despre scrierile Sfântului Grigorie Palama: în volumul 150 catalogul scrierilor realizat de J.A. Fabricius–G.C. Harles pentru seria *Bibliotheca Graeca*, descrierea făcută de Montfaucon codicelor din fondul Coislin, textele antipalamite editate de Allatius, Viața lui Petru Athonitul din *Acta Sanctorum* și cele șase scrieri ascetice din *Filocalia;* iar în volumul 151 primele 42 de omilii din ediția de la Ierusalim urmate de cele două Vieți-Encomioane scrise de patriarhii Filotei și Nil, urmate de Tomosurile și Mărturisirea, precum și de cele 15 Antiretice ale lui Filotei contra lui Gregoras din *Tomos Agapis*. Acest ultim grupaj de texte, cel de după omilii, era prefațat de un semnificativ „avertisment [*monitum*] al editorului Patrologiei" cu următorul conținut:

> „Următoarele monumente care privesc viața și opiniile lui Grigorie Palama am hotărât inițial să le excludem; dar chibzuind mai matur, ne-am schimbat sfatul, mișcați de rațiuni pe care le expunem aici cititorului, încrezători că își va da acordul său: 1. Erezia palamită, alungată acum de multe secole de însăși absurditatea ei, ține acum de istorie și nu mai e de temut că expunerea ei va fi o primejdie pentru cineva, mai cu seamă că bărbați aleși și sfinți, ale căror scrieri le-am editat sau le vom edita, și-au luat asupra lor grija de a o respinge. 2. Prin această expunere nu se scoate nimic din coroana Bisericii, ci mai degrabă de aici primește o sporire gloria ei; căci punând în mijloc argumentele foarte nenorocitei [*misserimae haeresis*] erezii, celebrăm triumful

[19] Retipărite în *PG* 151, 551–656 și 655–678.

Bisericii asupra ei. 3. Al treilea motiv este că acel preaînvățat episcop, care ne-a dus adeseori ca de mână în ostenelile noastre, ne-a fost imbold să edităm aceste monumente; lucru care cu siguranță n-ar fi vrut să se facă, dacă ar fi crezut că ar fi vreo primejdie. Le prezentăm însă numai grecește, întrucât o parte nu e din tradiția ortodoxă care revine la viață în cărțile noastre"[20].

1959–1961, demarează ediția așteptată

Aceasta a fost așadar baza documentară la dispoziția ortodocșilor pentru încă aproape un secol. Fiindcă situația avea să se schimba abia după sfârșitul celui de-al doilea război mondial. Mai exact, în 1959, când J. Meyendorff a publicat pe lângă „Introducerea" sa „în studiul lui Grigorie Palama" și o primă ediție cu traducere franceză a importantelor *Triade* ale Sfântului Grigorie Palama *în apărarea isihaștilor*[21]. Și tot în același an — în care la Tesalonic s-a celebrat cu fast împlinirea a șase secole de la mutarea la cele veșnice a marelui ierarh bizantin — profesorul patrolog Panayotis Christou (1917–1995) a demarat în sfârșit împreună cu un cerc de colaboratori, ce vor alcătui în 1965 Institutul Patriarhal de Studii Patristice, ediția critică în șase volume a integralei operei Sfântului Grigorie Palama. Publicarea ei avea să se întindă pe parcursul a trei decenii, ultimul volum nevăzând până astăzi lumina tiparului[22].

---

[20] *PG* 151, 551–552.

[21] J. MEYENDORFF, *Grégoire Palamas. Défense des saints hésychastes* (Spicilegium Sacrum Lovaniense 30–31), Louvain, 1959, 1973[3].

[22] *Gregoriou tou Palama Syngrammata epimeleia P.K. Chrestou*, Thessaloniki, vol. I (Despre purcederea Duhului Sfânt și Triadele în apărarea isihaștilor împotriva lui Varlaam), ed. B. Bobrinskoy, P. Papaevanghelou J. Meyendorff și P. Christou, 1962, 793 p.; vol. II (Tratate și scrisori împotriva lui Akindynos), ed. P. Christou, G. Mantzaridis, N. Matsukas, V. Psevtonkas, 1966, 702 p.; vol. III (Antireticele împotriva lui Akindynos), ed. D. Kontoyannis și V. Phanurgakis, 1970, 531 p.; vol. IV (Epistolele captivității și tratatele contra lui Gregoras), ed. P. Christou, V. Phanurgakis, V. Psevtonkas, 1988, 406 p.; și vol. V (cele 150 de capitole și scrierile duhovnicești), ed. P. Christou, 1992, 298 p. Volumul VI, rezervat Omiliilor editate de V. Psevtonkas, n-a apărut încă. Textul celor 63 de omilii a fost reeditat fără aparat critic după edițiile din 1857 și 1861 cu traducere ne-

Primele monografii moderne și problemele lor

Precaritatea surselor accesibile explică și caracterul sumar și inevitabil schematic al primelor încercări de tratare științifică a imensei teme teologice și istorice a vieții și gândirii Sfântului Grigorie Palama în contextul isihasmului bizantin și a controverselor secolului XIV. Ele încep să apară de la mijlocul secolului XIX în Rusia și în Germania. După o primă schiță datorată arhiepiscopului ucrainean Modest Strelbițki (1823–1902) despre Palama ca luptător pentru învățătura ortodoxă despre lumina taborică și lucrările dumnezeiești[23], terenul este ocupat de istorici, mai exact de bizantinologi preocupați de isihasm[24], de rolul și locul lui în istoria culturii bizantine[25] ori de istoria monahismului athonit și editarea surselor lui[26]. Primele abordări încercate de teologi greci la începutul secolului XX nu depășesc nivelul unui rezumat școlăresc lipsite de originalitate[27]. Și chiar atunci când depășesc acest plan se remarcă prin apelul redus la sursele primare și metoda necritică. Este cazul „contribuției etico-patristice la

---

ogreacă în seria *Gregoriou tou Palama Apanta ta erga* 9–11 (Ellenes Pateres tes Ekklesias 72, 76, 79), Thessaloniki, 1985–1986.

În paralel cu ediția critică în 6 volume pentru specialiști — criticată însă de savanții occidentali atât pentru neprofesionalismul filologic, cât mai ales pentru absența unui studiu prealabil al întregii tradiții manuscrise care să justifice opțiunile editorilor —, profesorul P. Christou a mai îngrijit și o versiune populară în 11 volume a scrierilor Sfântului Grigorie Palama cu textul bizantin și traducere neogreacă sub genericul: *Gregoriou tou Palama Apanta ta erga* (seria Ellenes Pateres tes Ekklesias), Thessaloniki, 1981–1994.

O ediție critică după exigențele științifice actuale are în pregătire profesorul de bizantinologie din Veneția, Antonio Rigo.

[23] Arhiep. Modest, *Sviati Grigori Palama mitropolit Solunski pobornik pravoslavnogo ucenia o Favorskom svete i deistviah Bojih*, Kiev, 1860, 103 p.

[24] F.J. Stein, *Studien über die Hesychasten des 14. Jahrhunderts*, Wien, 1874.

[25] Feodor Uspenski [1845–1928], *Ocerki po istorii vizantiiskoi obrazovannosti*, Sankt Peterburg, 1891.

[26] Ep. Porfirii Uspenski [1804–1885], *Istoria Afona*, 3 vol., Kiev, 1877, cu completările postume îngrijite de slavistul basarabean Polihroni Sîrku (1855–1905).

[27] Themistokles Ch. Staurou, *Hai peri hesychaston tes ID' hekatontaeteridos kai tes didaskalias auton erides*, Leipzig, 1905.

istoria disputelor isihaste"[28] publicată de teologul grec Grigorios Papamichail (1874–1956), versiune extinsă a unei teze de doctorat susținută de autor în 1905 la Academia Duhovnicească din Sankt Peterburg. Grigorie Palama este privit din punct de vedere al ascezei și misticii isihaste, care e corect prezentată ca o simplă dezvoltare a vechii asceze creștine din secolul III introdusă la Athos în secolul VIII de Petru Athonitul și reintrodusă în secolul XIV de Grigorie Sinaitul, a cărui spiritualitate e pusă în paralel cu cea a lui Palama pentru a se observa coincidențele esențiale. Activitatea literară a lui Palama e schițată însă numai pe baza scrierilor publicate. Valoarea prezentării este însă serios relativizată de ipoteza de lucru fantezistă care o susține și care n-are nici o acoperire în surse. Papamichail e convins că Varlaam a sosit în Bizanț trimis special de Roma și i-a atacat pe athoniți și isihasmul anume pentru a le diminua prestigiul de apărători ai Ortodoxiei și a pregăti astfel terenul psihologic pentru unirea grecilor cu Roma. Dacă Ivan Troițki (1872) văzuse în disputele isihaste un simplu ecou tardiv al controverselor arsenite, iar Feodor Uspenski (1893) privise în ele o nouă versiune a confruntării dintre platonism și aristotelism, pentru Papamichail ele au reprezentat lupta teologiei scolastice latine împotriva teologiei mistice a Bizanțului, iar triumful lui Palama în sinoadele din 1341–1351 a fost astfel o victorie a Ortodoxiei asupra teologiei occidentale. Cea mai importantă monografie modernă despre Sfântul Grigorie Palama de până atunci, lucrarea lui Grigorios Papamichail suferea atât din pricina tezismului, cât și a insuficientei baze documentare cu care a operat autorul ei. Înainte de a-și reorienta preocupările în alte direcții (apologetică creștină), Papamichail a indicat însă sensul în care trebuiau să se desfășoare investigațiile științifice ulterioare: în 1913–1914 a publicat în serial în revista *Ekkelsiastikos Pharos* ediția primei Epistole a lui Palama către Varlaam și a celei de-a doua către Akindynos.

---

[28] GRIGORIOS PAPAMICHAEL, *Ho Hagios Gregorios ho Palamas archiepiskopos Thessalonikes. Ethiko-patrologike symbole eis ten istorian ton hesychaston eridon tou ID' aionos*, Petroupolis–Alexandria, 1911, LVI + 238 p. [extras din revista Patriarhiei Alexandriei, *Ekklesiastikos Pharos*, 1910].

În 1912, un tânăr istoric român — Oreste Tafrali[29] — îşi susţinea la Sorbona sub conducerea reputatului Charles Diehl (1859–1944) un strălucit doctorat în bizantinologie având drept temă Tesalonicul în secolul XIV[30]. Monografie-standard timp de aproape un secol[31], remarcabila cercetare a lui Tafrali se distinge printr-un impresionant recurs la sursele primare atât publicate, cât şi manuscrise, şi printr-o complexă abordare a temei, de tip interdisciplinar. Viața celui de-al doilea oraș al Imperiului în veacul XIV este analizată științific din toate unghiurile: demografic, economic, social, administrativ-instituţional, religios şi cultural — monografia tânărului bizantinolog român (avea 36 de ani la data susţinerii ei ca teză) era o foarte modernă investigație de pionierat a lumii bizantine din punctul de vedere al științelor sociale.

Întreaga documentație era însă subsumată, inevitabil, unui scenariu de ansamblu, care avea să se dovedească extrem de rezistent impunând o adevărată linie în cercetare. Potrivit lui Tafrali, Tesalonicul secolului XIV a fost teatrul a două tipuri de conflicte: „cearta isihaştilor" (p. 170–203) şi „revoluţia zeloţilor" (p. 225–272). Mai mult decât Constantinopolul,

---

[29] Născut în 1876 la Tulcea, Tafrali avea să fie din 1913 şi până la moartea sa în 1937 profesor de arheologie la Universitatea din Iaşi.

[30] O. TAFRALI, *Thessalonique au quatorzième siècle*, pref. Ch. Diehl, Paris, 1913, XXVI + 313 p. (reed. de Institut for Balkan Studies, Thessaloniki, 1993). Teza complementară publicată în acelaşi an era: *Topographie de Thessalonique*, Paris, 1913, XII + 220 p. Câţiva ani mai târziu, Tafrali a revenit asupra temei cu: *Thessalonique des origines au XIVe siècle*, Paris, 1919, XIX + 344 p.

[31] A se vedea comentariile participanţilor la simpozionul „Late Byzantine Thessalonke" publicate în *Dumbarton Oaks Studies* 57 (2003), mai ales J.W. BARKER„ „Late Byzantine Thessalonike: A Second City's Challenges and Responses", p. 5–33, mai ales p. 29–33. Dezvoltată de bizantinologia marxistă din Rusia şi Estul Europei — G. Kordatos, K. Kyrris, B. Gorianov, M. Siuziumov, V. Hrochova, E. Werner, K.-P. Matschke, G. Weiss — interpretarea „revoluţionară" a lui Tafrali este astăzi abandonată de bizantinologi, care pun accentul pe caracteristicile contextuale proprii Tesalonicului şi pe conflictul social specific lumii bizantine agravat de funestul război civil.

Tesalonicul ar fi fost în lumea bizantină centrul progresist al unei „gândiri libere" și al unei „lupte pentru libertate", un potențial leagăn al unei „renașteri umaniste" și al unei „revoluții sociale", care încercau să facă dreptate intelectualității și poporului. Împotriva lor s-ar fi coalizat forțele reacționare antipopulare ale monahilor bigoți isihaști („fakiri" bizantini!) și ale aristocrației feudale care-și vedea amenințate bogăția și privilegiile. Reacțiunea s-a impus însă prin alianța între un aristocrat „uzurpator" (Ioan Cantacuzino) și un monah athonit „eretic" (Grigorie Palama), al căror triumf — triumful bogaților asupra săracilor, al monahilor asupra intelectualilor umaniști — a însemnat zdrobirea zorilor unei renașteri în Imperiul Bizantin. Declinul cultural și destrămarea socială care au urmat și au condus la cucerirea Tesalonicului și apoi a Constantinopolului de otomani ar fi fost doar punctul final al unei evoluții de care responsabilă în bună parte ar fi fost cearta isihastă (p. 201–203).

Punctul nevralgic al întregii argumentații a lui Tafrali este viziunea revoluționar-socialistă despre regimul „zeloților" anticantacuziniști care au condus Tesalonicul între 1342–1349. „Zeloții" sunt prezentați ca o mișcare de reforme de tip revoluționar (ulterior marxiștii vor vedea în ei o adevărată „Comună din Paris" medievală) inspirate de lupta pentru libertate și dreptate socială. Totul pe baza unor citate dintr-un discurs pretins „antizelot" al lui Nicolae Cabasila asupra căruia atrăsese în 1882 atenția K. Sathas. Discursul a fost publicat abia în 1957 de Ihor Sevčenko[32], care a arătat că în realitate aici Cabasila ia poziție față de confiscările proprietăților și bunurilor bisericești de către autoritățile bizantine pentru finanțarea apărării antiotomane. Nici vorbă deci de vreo „revoluție zelotă" cu program și reforme sociale — aceasta fiind o proiecție în Evul Mediu a unui conflict social contemporan —, ci doar de răbufnirile unor tensiuni sociale acutizate în contextul devastatorului război civil dintre anii 1341–1347 pe fondul mai vechiului separatism tesalonicean.

---

[32] *Dumbarton Oaks Papers* 11 (1957), p. 79–171, cu precizări ulterioare în 14 (1960), p. 181–201 și mai ales 16 (1962), p. 403–408.

Lui Tafrali trebuie să i se dea însă dreptate atunci când în final (p. 289–291) atrage atenția asupra profundei falii dintre bogați și săraci, care făcea din lumea bizantină o societate profund atomizată și lipsită de coeziune internă. Mizeria cumplită a maselor populare era în Bizanţul târziu un pericol național. Guvernul imperial a fost incapabil să înţeleagă gravitatea situaţiei şi să o contracareze prin măsuri eficiente de protejare a săracilor de cei bogați și de creare a unei clase de mijloc prospere în același timp bază pentru o armată națională eficientă (cum făcuseră în trecut). În absența acestora, disoluția internă a societății s-a agravat constant. Egoismul mărginit al intereselor proprii sau cel disperat al salvării individuale cu orice preţ au luat locul unei etici a sacrificiului și solidarității, conştiinţei binelui comun și ideii unei patrii comune, toate absente. Cu o astfel de societate bolnavă Imperiul Bizantin nu putea să nu cadă pradă otomanilor; el a căzut însă nu ca urmare a „certurilor isihaştilor", ci în urma

> „unor certuri politice înguste, personale și egoiste, între bogați, a lăcomiei acestora și oprimării săracilor, precum și a lipsei de patriotism a aristocrației care, pentru a-și apăra interesele, i-a chemat pe străini, deși cunoștea istoria antică şi bunele ei exemple de iubire de patrie" (p. 291).

După primul război mondial în prim-planul cercetării au revenit filologii și teologii. Marea masă a corpusului operelor palamite (și antipalamite) fiind încă inedită, cei care s-au ocupat de Sfântul Grigorie Palama în prima jumătate a secolului XX au fost nevoiți să lucreze pe fotocopii ale manuscriselor bizantine și să demareze editarea lor. Începutul l-a făcut bizantinologul francez Rodolphe Guilland (1888–1981), care în 1927 a editat corespondența lui Nichifor Gregoras, după ce cu un an înainte publicase prima monografie științifică dedicată polihistorului bizantin[33]. Demersul său editorial și critic a fost prelungit de savantul bibliotecar de la Vatican, și viitor cardinal-diacon, Giovanni Mercati (1866–1957), care în 1931

---

[33] R. GUILLAND, *Essai sur Nicéphore Grégoras*, Paris, 1927.

a publicat un masiv volum cu texte ale antipalamiţilor, mai ales din Dimitrie şi Prohor Kydones[34].

M. Jugie — erudiţie şi apologie confesională latină

Primul teolog care a studiat scrierile lui Grigorie Palama în manuscrisele pariziene a fost eruditul şi severul profesor de dogmatică la Lateranum, Martin Jugie (1878–1954). Acesta făcea parte din congregaţia asumpţionistă a ordinului augustinian, consacrată iniţial activităţii misionare şi ulterior studiului Răsăritului creştin[35]. Între 1926–1935, M. Jugie a publicat în latină cinci volume ale unei monumentale sinteze despre „teologia dogmatică a creştinilor răsăriteni disidenţi faţă de Biserica Romei"[36] minuţios expusă după toate sursele editate sau manuscrise disponibile în Occident, dar valorizată strict din perspectiva scolasticii neotomiste oficiale. Volumul II cuprinde un consistent capitol dedicat expunerii detaliate, dar şi

---

[34] G. MERCATI, *Notizie di Procoro e Demetrio Cidone, Manuele Caleca e Teodoro Meliteniota ed altri appunti per la storia della teologia e letteratura bizantina del secolo XIV* (Studi e testi 56), Città del Vaticano, 1931.

[35] Sub conducerea lui Louis Petit (1868–1927), asumpţioniştii au activat în cadrul unui Institut de Studii Răsăritene cu sediul (până în 1940) la Kadiköy, fostul Chalcedon, în partea asiatică a Istanbulului, publicându-şi rezultatele cercetărilor în apreciatul periodic *Échos d'Orient* apărut în 39 de tomuri între 1897–1942. După un interval la Bucureşti, în timpul celui de-al doilea război mondial, asumpţioniştii s-au mutat în 1948 la Paris creând Institutul Francez de Studii Bizantine cu prestigioasa *Revue des Études Byzantines* care apare până astăzi.

Începând din 1932, alţi doi membri ai congregaţiei: Venance Grumel (1846–1973) şi Vitalien Laurent (1890–1967), cărora li s-a adăugat Jean Darrouzès (1912–1990), au demarat monumentalul proiect al Regestelor actelor Patriarhiei Ecumenice din perioada 381–1453. Primele trei volume acoperind intervalul 381–1206 au fost publicate de V. Grumel în 1932, 1936, 1947; vol. IV (1208–1309) a fost publicat de V. Laurent în 1971, iar ultimele volume acoperind anii 1310–1376, 1377–1410, 1410–1453 au fost publicate de J. Darrouzès în 1977, 1979, 1991, care în 1972 şi 1989 a reeditat într-o versiune revăzută şi primele trei volume.

Mulţumesc aici din nou domnului Ionuţ Alexandru Tudorie de la Facultatea de Teologie din Bucureşti pentru amabilitatea de a-mi fi facilitat accesul la această serie decisivă.

[36] M. JUGIE, *Theologia dogmatica christianorum orientalium ab Ecclesia Romana dissidentium*, 5 vol., Paris, 1926–1935.

unei critici tranşante a „teologie palamite"[37]. Substanța acestor pagini se regăsește prelucrată în limba franceză în două ample articole publicate în 1932 în coloanele masivului *Dicționar de teologie catolică*[38]. Extrem de precis şi minuțios documentate, cele două articole ar fi putut fi schița unei prime veritabile monografii ştiințifice, dacă la rigoarea ştiințifică nu s-ar fi adăugat judecățile apologetice tranșante formulate de pe pozițiile unui triumfalism catolic insuportabil și provocator.

Spicuim câteva mostre: recunoscând că „sursa principală" „puțin folosită până acum", deși „oferă firul conducător care permite fixarea principalelor etape ale vieții și datarea principalelor scrieri" ale lui Grigorie Palama, este „panegiricul compus de prietenul şi discipolul său Filotei", totuşi „această biografie e lipsită fără îndoială de imparțialitate istorică"; faptul că „miraculosul e întâlnit pe fiecare pagină" arată că ea este de fapt „o teză care are drept scop demonstrarea perfectei sfințenii a eroului ei" (col. 1735). Minunile relatate în finalul ei, mai ales vindecări de constipație sau dizenterie, dintre care „nici unul nu poate fi reținut ca demn de examinare de Congregația noastră [romano-catolică pentru cauza sfinților]", sunt „fraude pioase ale unor ucenici fervenți", care le-au comandat/plătit pentru că „voiau să-şi aureoleze maestrul ștergând rușinea sfârşitului său ignobil". Ele sunt încununate de vedenia unui călugăr de la Marea Lavră — care vede în somn un sinod de Sfinți Părinți care nu îndrăznesc să tranșeze chestiunea pusă în deliberare înainte de sosirea lui Palama, reținut o clipă în audiență de Tatăl veșnic, căruia îi aduc omagii când sosește și primesc ca pe un oracol luminos soluția pe care le-o dă —, dar aceasta „nu e decât visul ridicol al unui monah" (col. 1741). Departe de a fi fost un model de virtute și sfințenie din leagăn și până în mormânt și un teolog incomparabil, Palama — „deşi nu lipsit cu totul de calități" — a fost totuși „un creier îngust și încăpățânat, un răzvrătit față de autoritățile bisericeşti", „un luminat dus în rătăcire din tinerețe de o

---

[37] *Ibid.*, vol. II, 1933, p. 47–183 „De theologia palamitica".

[38] *Dictionnaire de Théologie Catholique* [în 16 tomuri duble, Paris, 1903–1950] vol. XI/2, 1932, col. 1735–1776, „Palamas, Grégoire", şi col. 1777–1818, „Palamite (Controverse)".

falsă mistică", pe baza căreia a crezut că are drept „misiune clarificarea și dezvoltarea simbolului de credință și a învățăturii vechilor sinoade".

„Vrând să justifice cu orice preț pretenția unor isihaști de a vedea pe Dumnezeu încă în această viață, a inventat o teologie pe care o respinge cea mai elementară filozofie și teologie creștină" (col. 1741).

Originile doctrinei palamite trebuie așadar căutate

„în falsa mistică începută a se strecura în monahismul bizantin aproximativ în epoca în care Biserica bizantină rupea ultimele fire care o legau de Biserica Romei și mențineau de bine, de rău unirea foarte laxă cu ea, cu care se obișnuise de secole".

Ocazia nemijlocită a oferit-o polemica lui Varlaam la adresa isihaștilor athoniți:

„Hărțuit de logica riguroasă a monahului calabrez, apărătorul isihaștilor a fost împins să inventeze o nouă teologie despre ființa și lucrările lui Dumnezeu, să distingă în ființa divină un element primar și unul secundar, să imagineze o lumină divină eternă și necreată, real distinctă de ființa lui Dumnezeu" (col. 1777).

Rezistența generală tenace a lumii bizantine față de orice fel de inovație sau dezvoltare în materie de doctrină a făcut ca inovația palamită să nu poată fi impusă decât prin „forța brutală" a împăratului Ioan Cantacuzino (col. 1777 și 1792).

De altfel, comentează malițios Jugie, deși a fost declarată sinodal dogmă obligatorie pentru toți credincioșii ortodocși prin „Sinodiconul Ortodoxiei" și prin mărturisirea de credință cerută episcopilor la hirotonie, actualmente,

„în ciuda acestora, dogma palamită este în ansamblul Bisericii greco-ruse o dogmă moartă".

Nu este numai uitată, ba chiar contrazisă deschis în manualele de teologie dogmatică din ultimele secole, în care apare abandonată cu totul.

În final eruditul asumpționist își dezvăluie teza apologetic-confesionalistă aflată în subtextul acesteia: Biserica Ortodoxă, care a reproșat în tot cursul Evului Mediu Bisericii Romei inovațiile doctrinare, a sfârșit prin adoptarea palamismului într-o „gravă alterare a înseși noțiunii de Dumnezeu” introducând în aceasta compoziția între ființă și proprietăți și transformând-o astfel într-un „furnicar de entități diverse”. Faptul că această doctrină contradictorie a reușit să se impună ca dogmă trebuie interpretat ca o „pedeapsă” a lui Dumnezeu pentru trufia și calomniile la adresa Bisericii latine. În orice caz, dogmatizarea palamismului și canonizarea lui Grigorie Palama atestă că „Biserica disidentă a Răsăritului”, ruptă de Roma, și-a pierdut puterea magisterială de a învăța în mod infailibil adevărul și de a condamna eroarea, cum și-a pierdut și independența față de stat; este ca atare

> „un argument în plus pentru a demonstra că Biserica disidentă a Răsăritului nu este adevărata Biserică” (col. 1817).

D. Stăniloae — primele traduceri
și prima monografie ortodoxă după manuscrise

În același timp când savantul augustinian se pleca asupra manuscriselor palamite de la Biblioteca Națională a Franței, sosea la Paris în 1929 într-o scurtă călătorie de studii un foarte tânăr teolog ortodox român din Transilvania. Numele său era Dumitru Stăniloae, avea 25 de ani și era deja doctor în teologie al Facultății de Teologie din Cernăuți cu o teză despre patriarhul Dositei al Ierusalimului, proaspăt publicată[39]. După ce în 1927–1928 fusese bursier al Mitropoliei Ardealului la Atena, în 1928–1929 efectua, susținut de aceeași instituție bisericească, un stagiu de cercetare în bizantinologie și istoria Bisericii la Universitățile din München și Berlin, completat cu un altul la Facultatea de Teologie din Belgrad. În timp ce se afla la München, tânărul doctor a făcut o scurtă descindere

[39] D. STĂNILOAE, *Viața și activitatea patriarhului Dosofteiu al Ierusalimului și legăturile lui cu Țările Românești*, prefață de V. Loichiță, Cernăuți, 1929, VII + 69 p.

în capitala Franței frecventând Biblioteca Națională, secția de manuscrise, de unde a obținut fotografii ale celor patru codice din fondul *Coislin* care conțineau integrala operei Sfântului Grigorie Palama. Întors la Sibiu, în toamna anului 1929 este numit de mitropolitul Nicolae Bălan profesor suplinitor de dogmatică la Academia Teologică „Andreiană" din orașul de pe Cibin[40]. Pentru a avea un suport de curs, proaspătul profesor a tradus rapid „Dogmatica" scolastică a profesorului atenian Christos Andrutsos (1869–1937), traducere publicată un an mai târziu[41].

Dar gândul său și preocuparea de predilecție erau manuscrisele palamite. Rezultatul nu s-a lăsat așteptat și s-a putut vedea în două publicații apărute în *Anuarul Academiei Teologice „Andreiane"* în anii 1929–1930 și, respectiv, 1932–1933. Prima publicație era un studiu intitulat „Calea spre lumina dumnezeiască la Sfântul Grigorie Palama"[42], cea de-a doua era o amplă traducere a „Două tratate ale Sfântului Grigorie Palama"[43] și reprezenta prima versiune într-o limbă modernă lucrată după fotografiile lui *Cod. Coislin. gr. 100* a tratatelor al 2-lea despre rugăciunea lui Iisus și al 3-lea despre lumina dumnezeiască din prima *Triadă* scrisă de Sfântului Grigorie Palama în apărarea isihaștilor de atacurile raționaliste ale filozofului Varlaam. Trecută neobservată, apariția era însă un eveniment: la Sibiu un profesor de teologie care avea mai puțin de 30 de ani demara în sfârșit după sute de ani adevărata receptare a operei Sfântului Grigorie Palama în teologia ortodoxă contemporană, un proces neîncheiat încă, dar care avea să schimbe fundamental discursul teologic ortodox în secolul XX.

---

[40] Este interesant de reamintit aici faptul că, deși era o școală vocațională cu efectiv redus — cu maximum 15 studenți pe an de studiu —, Academia „Andreiană" a avut, prin grija personală a mitropolitului Nicolae Bălan (1920–1955), fost profesor al ei, un corp profesoral de elită. Academia teologică sibiană era o școală a calității și excelenței academice și spirituale, nu simplă fabrică de diplome fără acoperire ca „facultățile" teologice din România postdecembristă.

[41] Hristu Andrutsos, *Dogmatica Bisericii Ortodoxe Răsăritene*, Sibiu, 1930, XIV + 478 p.

[42] *Anuarul Academiei Teologice „Andreiane"* VI (1929–1930), p. 52–72.

[43] *Ibid.*, IX (1932–1933), p. 5–70.

Motivația avansată în studiul-pilot din 1929–1930 „Calea spre lumina dumnezeiască”, scris de Dumitru Stăniloae la doar 27 de ani, era contestarea opiniei comune în manualele de istorie bisericească din epocă, potrivit căreia teologia bizantină de după Sfântul Ioan Damaschinul ar fi una pur conservatoare, excesiv de tradiționalistă, o simplă repetiție a ideilor teologice din veacurile anterioare. Potrivit teologului sibian în curs de afirmare, aceasta este însă „o judecată exagerată” și eronată provenind „dintr-o redusă cunoaștere a teologiei din această epocă” aflată în „manuscrisele lăsate în vraful bibliotecilor”. Din contră, spre deosebire de teologia patristică, în care domină formulările metafizice și dezvoltările intelectuale ale misterului creştin, teologia bizantină a fost una „profund personală”, o „teologie a experienței sufletești tainice” „imprimată de pecetea spiritului monahal” și preocupată să „descrie contactul inimii curate cu Dumnezeu” (p. 55–56). Caracteristic pentru teologia bizantină, isihasmul nu căuta să „cugete”, ci să-L „posede” pe Dumnezeu (p. 56). Dacă însă despre „pasionata polemică isihastă” lipsește o „cercetare critică cuprinzătoare”, aceasta e din cauza faptului că

> „mulțimea nenumărată de scrieri din jurul ei odihnește și azi în biblioteci în stare de manuscrise” (p. 57).

Isihasmul bizantin a fost

> „izbucnirea puternică a dorințelor religioase ale sufletului împotriva tendințelor de a le adormi cu surogate raționaliste, cu metafizică cu combinații de idei și forme reci” (p. 58);

el a fost o „reacție viguroasă a organismului creștin” care în Răsărit „a stăvilit progresul renaşterii modului de cugetare laică al Antichității”, care în Apus a devenit un „torent” impetuos ce „a trecut peste toate digurile” (p. 59).

După o scurtă schiță despre viața lui Grigorie Palama după Filotei (p. 59–61) și a metodei isihaste după Grigorie Sinaitul (p. 62–64), studiul înfățișa problema luminii dumnezeieşti aflată în inima experienței isihaste făcând o analiză (p. 66–72) a felului în care o apără Grigorie Palama în fața atacurilor lui Varlaam în tratatul al 3-lea din prima *Triadă*. Această scriere, preciza dogmatistul sibian,

„o am la îndemână în fotografii după *Codex Coislinianus graecus 100*, care cuprinde, ca și *98* și *99*, exclusiv scrieri ale lui Palama"; iar „când timpul și mijloacele îmi vor permite, îmi voi realiza intenția de a scoate la iveală într-o ediție critică aceste scrieri ale lui Palama" (p. 66).

Lumina experienței isihaste este mai presus și de simpla percepție, și de teologia intelectuală, și ca atare nu este nici diavolească, nici pur sensibilă, nici pur intelectuală. Este o lumină supranaturală, duhovnicească și apofatică, asemănătoare cu lumina taborică văzută de apostoli; însă, spre deosebire de aceea, se revarsă la rugăciune ca un foc dinăuntrul inimii unite cu mintea, inundând cu razele ei și trupul cu care este aceasta unită într-o experiență în care „se anticipează raportul care există în lumea viitoare între suflet și trup" (p. 71). Sfântul Grigorie Palama — este concluzia studiului — a fost

> „un mare teolog al experienței personale",

dar această experiență

> „se încadrează perfect în formele vechi ale învățăturii bisericești, cărora le-a împrumutat totuși un sens proaspăt și personal" (p. 72).

Dacă, din cauza mulțimii sarcinilor pe care le-a asumat, n-a izbutit să-și înfăptuiască intenția inițială de a realiza o ediție critică a scrierilor Sfântului Grigorie Palama, tânărul preot profesor Dumitru Stăniloae — hirotonit în 1932, devenit între 1934–1945 redactor-șef al *Telegrafului Român*, în intervalul 1936–1946 fiind și rector al Academiei „Andreiane" — a reușit în schimb să publice în 1938 prima monografie istorică[44] modernă, demnă de acest nume, despre „Viața și învățătura"

---

[44] Un pertinent dar extrem de concis studiu despre învățătura ascetică și teologică a Sfântului Grigorie Palama publicase în 1936 monahul athonit rus — stabilit ulterior în Anglia și devenit editor în colecția „Sources Chrétiennes" al „Catehezelor" Sfântului Simeon Noul Teolog și arhiepiscop rus de Burxelles — Vasili Krivoșein (1900–1985): „Asceticeskoe i bogoslovskoe ucenie sv. Grigoria Palamî", *Seminarium Kondakovianum*, Praga, 8 (1936), p. 99–154; trad. germană în *Das östliche Christentum*, Heft 8, Würzburg, 1939, 91 p.

Sfântului Grigorie Palama[45]. La aceasta a anexat traducerea românească lucrată tot după fotografiile codicelor pariziene a patru tratate fundamentale: al 2-lea și al 3-lea din prima *Triadă* împotriva lui Varlaam (publicate în *Anuarul* din 1932–1933), precum și Apologia mai extinsă și al V-lea Antiretic împotriva lui Akindynos[46]. „Prefața" cărții din 1938 atestă o motivație în plus față de cea exprimată în studiul-pilot din 1929–1930. Dacă acolo domina dezbaterea internă din cadrele teologiei ortodoxe, acum la aceasta se adaugă confruntarea polemică dintre ortodoxie și romano-catolicism.

Deși o monografie de tip istoric, lucrarea preotului profesor Dumitru Stăniloae era o replică nemărturisită la articolele apologetice ale lui Martin Jugie din 1932. Calificată drept

> „episodul cel mai important în istoria spiritualității ortodoxe după epoca patristică",

disputa isihastă e văzută acum nu atât ca o dezbatere internă teologiei răsăritene, cât una produsă „prin ciocnirea scolasticii apusene, deplin cristalizată în veacul al XIV-lea, cu gândirea religioasă tradițională a Răsăritului".

> „Ea a prilejuit o ultimă precizare a caracterului doctrinei ortodoxe și a poziției ei față de noua cugetare apuseană", astfel încât „astăzi nu putem spune nimic serios și concret despre Ortodoxie fără a ține seama de doctrina acestui profund gânditor răsăritean" (p. 3).

În această controversă s-au confruntat „mistica răsăriteană" și „raționalismul scolastic", respectiv „cunoașterea directă și duhovnicească a lui Dumnezeu" prin unirea omului cu un har necreat și „îndumnezeirea" lui și speculația rațională deductivă și „secularismul apusean" bazat pe o „imitare" exterioară „a lui Dumnezeu" și un „har creat care menține deci pe om tot în izolare de Dumnezeu". S-au ciocnit Dumnezeul personal

---

[45] PROT. DR. D. STĂNILOAE, *Viața și învățătura Sfântului Grigorie Palama*, cu trei [de fapt patru] tratate traduse (Seria teologică 10), Sibiu, 1938, 249 + CLX p.

[46] *Ibid.*, p. I–XI, *Triada* I, 2; p. XI–LVIII, *Triada* I, 3; p. LIX–XCI, *Apologia extinsă;* și p. XCII–CLX, *Antireticul V contra lui Akindynos.*

cu adevărat religios al Răsăritului din „concepția teologică abisală" a Sfântului Grigorie Palama cu Dumnezeul filozofic abstract din „doctrina tomistă despre «Deus est actus purus»". Acesta din urmă e

> „tot ce poate fi mai nenorocit pentru trăirea religioasă. Ea din nefericire s-a introdus și în Dogmaticile noastre de școală creând serioase dificultăți duhului religios al teologilor care pierd obișnuința de a-L socoti pe Dumnezeu persoană vie" (p. 4).

După un excurs pe această temă (p. 4–5), „prefața" se încheie cu o pledoarie în care polemica interconfesională e cuplată cu dezbaterea intraortodoxă:

> „Ar fi timpul ca Dogmaticile noastre să înlăture balastul înăbușitor al scolasticismului în capitolul despre ființa și însușirile lui Dumnezeu. El s-a furișat de când teologii greci și ruși, începând cu veacul al XVII-lea, au trebuit să învețe în școlile catolice ale Apusului. De acolo și-au însușit neîncrederea în doctrina palamită, pe care istoriografia catolică a avut grijă să o discrediteze, creând în jurul ei tot felul de zvonuri defăimătoare neadevărate, așa încât astăzi e un lucru curent să întovărășești amintirea Sfântului Grigorie Palama și a isihaștilor cu un zâmbet iertător. E uluitor cât de multă pasiune și lipsă de bună-credință pune și azi istoriografia catolică să pervertească adevărul în legătură cu evenimentele din controversa isihastă. Se va vedea aceasta în cuprinsul lucrării prezente" (p. 5).

În fața versiunii distorsionate apologetic a istoricilor și teologilor romano-catolici — care în esență vor să acrediteze opinia că după 1054

> „toți bărbații de seamă ai ortodoxiei au fost niște ignoranți, niște oameni plini de toate păcatele, și singurii oameni de seamă, culți și de caracter au fost aceia care au trecut la catolicism" —,

primul imperativ, cel la care își propunea să răspundă monografia oferită, este necesitatea ca ortodocșii să se dedice unei

de-a doua metode, faptul de a face din mărturia grupului palamit o interpretare fidelă faptelor, un fel de piatră de încercare pentru aprecierea mărturiilor contrare, nu e chiar cea mai bună tactică. O controversă ca aceasta a mobilizat atâtea pasiuni, atâtea partizanate, pe lângă convingeri propriu-zise, că totul ne invită să ne interzicem orice preferință fundamentală pentru o versiunea mai degrabă decât pentru alta. Adevărul se găsește probabil într-o a treia, care poate ține mai mult de una decât de cealaltă. Istoriei îi revine să o spună. N-avem impresia că această sarcină a fost împlinită în mod perfect. Personaje și evenimente sunt văzute toate sub un unghi hotărât identic, cel al palamiților. Pe cât de mult ni se aduce aminte de relativitatea pe care trebuie să o aducem în utilizarea depozițiilor lui Akindynos sau semenilor lui, pe atât de mult se neglijează punerea celei mai mici surdine adversarilor acestora. Criticului i s-ar putea replica, știu, că dacă nu e mulțumit îi revine proba contrariului. Nu e mai puțin adevărat că alegerea nu-și are justificarea în ea însăși" (p. 448).

Pr. D. Stăniloae — revenire la Palama prin Filocalie

Presentimentul pr. Dumitru Stăniloae că nu va mai avea răgazul să-și continue planurile privind editarea și traducerea operelor Sfântului Grigorie Palama s-a adeverit rapid. Angajat în polemici publicistice despre „Ortodoxie și românism" (1939) sau despre „poziția dlui Lucian Blaga față de creștinism și ortodoxie" (1942) pe fundalul acutizării crizei europene prin conflictul mondial devastator al totalitarismelor, dogmatistul sibian a considerat că sarcina vitală a teologului ortodox este să rememoreze contemporanilor pe „Iisus Hristos" ca „restaurare a omului" (1943).

Potrivit tradiției ortodoxe, această umanizare a omului nu se poate realiza în afara unui proces ascetico-mistic de transfigurare harică a persoanei umane în Biserică, proces de „filocalizare"/înfrumusețare duhovnicească descris pe larg în vasta antologie bizantină cu acest titlu. Începând din 1944, pr. Dumitru Stăniloae s-a dedicat muncii susținute de realizare a unei traduceri românești a „Filocaliei", a cărei primă parte

reuşeşte să vadă lumina tiparului la Sibiu sub forma a patru volume publicate în anii 1946–1948, primii ani ai dramei sovietizării României. Pr. Dumitru resimte și el ecourile personale ale acestei traume colective: este forțat să părăsească Sibiul și să se stabilească la București, schimbând totodată și catedra.

În 1947 a predat la Facultatea de Teologie din Bucureşti un celebru „Curs de ascetică şi mistică ortodoxă" ce avea să poată fi publicat abia în 1981 cu titlul schimbat „Spiritualitate ortodoxă" ca al treilea volum al unui tratat de morală. Cu prilejul redactării acestui curs, pr. Dumitru Stăniloae revine la Sfântul Grigorie Palama depășind cadrul unei restituiri istorice într-o primă tentativă de receptare teologică pozitivă a gândirii acestuia. Această valorificare a luat forma formidabilei teognosii mistice neopalamite cuprinse în ultimele două părți ale „Asceticii și misticii"[48].

Reforma de tip sovietic a învățământului de la sfârșitul anului 1947 a scos teologia din Universitate și a restructurat catedra de ascetică și mistică, eliminată dintre cursurile noului Institut Teologic de Grad Universitar. Pr. Dumitru Stăniloae se reprofilează din nou. Redevenit până la pensionarea sa în 1973 profesor de dogmatică, dar numai pentru cursurile cu doctoranzii, își schimbă din nou registrul preocupărilor redactând în acești ani pe baza acestor cursuri o serie de ample studii istorico-sistematice pregătitoare ale monumentalei sinteze a „Dogmaticii" sale publicată în trei volume în 1978.

Pr. Dumitru Stăniloae revenise la Sfântului Grigorie Palama la mijlocul anilor '70, când s-a obţinut permisiunea continuării publicării *Filocaliei* românești, alte șase volume apărând în intervalul 1975–1981. Jumătatea a doua din volumul VII, apărut în 1974, a fost rezervat de pr. Dumitru publicării traducerii altor cinci tratate ale Sfântului Grigorie Palama. Interesant este că din cele șase scrieri ale acestuia reținute în *Philokalia* greacă pr. Dumitru Stăniloae păstrează doar două

---

[48] PR. PROF. DR. DUMITRU STĂNILOAE, *Teologia morală ortodoxă* pentru Institutele Teologice, vol. III: *Spiritualitatea ortodoxă*, București, 1981, p. 195–319.

Primele două publicații reprezentau cele două teze prin care J. Meyendorff promovase în 1958 la Sorbona, sub îndrumarea reputatului bizantinolog Rodolphe Guilland (1881–1981), un strălucit doctorat „ès lettres".

Scrisă într-o limbă de circulație internațională potrivit exigențelor științifice occidentale, teza mare a pr. prof. Jean/John Meyendorff[55] s-a impus drept lucrarea-standard despre Sfântul Grigorie Palama, titlu de glorie academică de care se bucură până în zilele noastre. Pe drept cuvânt într-o largă măsură, întrucât a fost realizată pe baza unei extrem de utile inventarieri aproape exhaustive a întregii opere inedite atât a Sfântului Grigorie Palama, cât și a palamiților și antipalamiților bizantini, existente în manuscrisele din bibliotecile occidentale și athonite. Rezultatul acestei anchete, cuprins în „apendicele" lucrării (p. 331–415; absent în versiunea engleză), rămâne până astăzi cel mai complet studiu al tradiției manuscrise palamiene, palamite și antipalamite. Divizată în două secțiuni, una istorică alta doctrinară, lucrarea propriu-zisă prezintă „personalitatea" (p. 25–170) și „gândirea" (p. 173–322) marelui ascet și ierarh bizantin.

Constatarea faptului că în plin secol XX teologia bizantină constituie încă un teren nedefrișat în primul rând din cauza absenței edițiilor — se arată în „introducere" — obligă cercetarea să înceapă cu detectarea cât mai completă a surselor rămase în manuscris. Între precursorii săi pe această cale Meyendorff îi amintește pe J. Boivin[56], pe F. și P. Uspenski, precum și pe orientaliștii asumpționiști, menționând însă îndeosebi

> „lucrarea dificil accesibilă a unui preot român, pr. Dumitru Stăniloae, care după Boivin a fost primul care să studieze și citeze originalul operelor inedite ale lui Palama".

---

[55] Hirotonit în 1959 și mutat în același an în SUA, pr. Meyendorff a funcționat până la moartea sa în 1992 ca profesor de istoria Bisericii și decan la St. Vladimir's Seminary, Crestwood/New York.

[56] Filolog clasic, membru al Academiei Franceze, Jean Boivin (1663–1723) publicase în 1702 prima ediție a *Istoriei bizantine* a lui Nichifor Gregoras (reluată în *PG* 148–149), în care a tipărit și extrase din manuscrisele palamiene.

La aceasta adaugă și teza arhimandritului rus Kiprian Kern despre antropologia Sfântului Grigorie Palama (1950), care deși nu utilizează ineditele, „are meritul de a aborda palamismul printr-o nouă latură" (p. 12). În condițiile absenței unei ediții critice a operelor palamiene, monografia propusă nu poate fi decât „o introducere", nu un punct final, ci doar „un punct de plecare nou" pentru studii ulterioare. Inevitabil „provizorie", o astfel de sinteză preliminară este totuși un demers necesar. Pentru o judecată obiectivă asupra Sfântului Grigorie Palama trebuie

> „să ne plasăm însă în propriul său univers spiritual" (p. 13).

Acest lucru ar fi facilitat de renașterea actuală a studiilor patristice, spune pr. Meyendorff referindu-se la așa-numita „renouveau patristique" promovată în teologia romano-catolică dinainte și din timpul Conciliului Vatican II de personalități ca Henri de Lubac (1896–1991), Jean Daniélou (1905–1974), întemeietorii în 1942 ai colecției „Sources Chrétiennes". Acest reviriment biblic și patristic poate contribui la a face mai bine înțeleasă și apreciată și în Occident o teologie cum este cea a Sfântului Grigorie Palama, care, în convingerea sa,

> „sub anumite raporturi răspunde mai bine decât altele preocupărilor gândirii moderne" (p. 14).

Aceleași teze sunt reafirmate cu dezvoltări semnificative în „concluziile" provizorii (p. 323–327) prezentate ca puncte de plecare pentru studii ulterioare:

> „Marea majoritate a bizantinilor a văzut în Grigorie Palama un reprezentant al Ortodoxiei tradiționale",

și acest lucru explică de ce

> „victoria sa asupra lui Varlaam a fost completă și relativ ușoară".

Biserica Ortodoxă ar fi condamnat în persoana lui Varlaam „o teologie nominalistă" și dualist-spiritualistă, tipică pentru germenii unei mișcări intelectuale care pregătea în Bizanț o Renaștere răsăriteană prin recursul la filozofia antică (p. 323).

Între Varlaam și nominalismul occidental contemporan, care punea bazele Reformei protestante și pregătea secularizarea modernității, ar fi existat mai mult decât o simultaneitate cronologică:

„Cunoașterea actuală a surselor nu ne permite să detectăm o influență directă a lui Ockham asupra filozofului calabrez, dar o anumită osmoză a gândirii, o atmosferă intelectuală comună sunt incontestabile" (p. 323–324).

Intuind că triumful varlaamismului ar fi împins Biserica răsăriteană pe căile pe care a condu-o în Occident nominalismul, Biserica bizantină a reacționat rapid și categoric în cazul lui Varlaam. Persecutarea și condamnarea lui Palama după cea a lui Varlaam se explică în primul rând politic, patriarhul Calecas, lipsit de convingeri doctrinare proprii, vrând să compromită un susținător al lui Cantacuzino:

„Numai împrejurările politice au împiedicat ca triumful palamit din 1341 să fie definitiv" (p. 324).

În jurul lui Calecas s-au solidarizat însă și trei tipuri de „adversari doctrinari" ai lui Grigorie Palama: episcopi — gen Calecas — preocupați în mod tradițional de salvarea autorității lor învățătorești în fața autorității harismatice a monahilor și doritori de a-și impune controlul asupra monahismului; reprezentanți — gen Akindynos — ai unei „teologii de repetiție", ai unui conservatorism formal și rigid, opusă oricărei inovații și feroce antilatină; și umaniști raționaliști — gen Varlaam sau Gregoras —, dintre care mulți se vor converti la romano-catolicism atunci când au descoperit tomismul, ca frații Kydones și alții. Tipul de teologie reprezentat de Sfântul Grigorie Palama era o teologie tradițională, dar vie, atât în sens de teologie legată de viața duhovnicească, cât și în sens de teologie dinamică, deschisă unor dezvoltări doctrinare în sensul explicitării formulelor teologice consacrate ale Sinoadelor ori Părinților pentru a exprima mai deplin adevărul (p. 324). Pentru că

„Biserica bizantină n-a aprobat în palamism nici o «summă» doctrinară exhaustivă, nici o filozofie, ci o metodă de

> gândire capabilă să salveze prezența lui Dumnezeu în istorie" (p. 325).

Mai mult decât o opoziție față de Occident ca atare, palamismul este o opoziție față de Renaștere în sensul unei reînvieri a elenismului antic în Biserică și teologie. El ar fi reprezentat

> „pasul decisiv în tradiția răsăriteană spre eliberarea ei de categoriile neoplatonismului, care au fost întotdeauna marea ispită a misticii grecești" (p. 326).

Această eliberare s-ar fi produs atât în plan „metafizic", unde gândirea personalistă și hristocentrică a lui Palama „se degajă de ambiguitățile apofatismului dionisian", cât și, mai cu seamă, în plan „antropologic", unde dualismul platonic și spiritualismul/intelectualismul evagrian au fost depășite în direcția „monismului biblic" consecvent. Din nefericire, evenimentele istorice brutale din secolele XIV–XV au făcut ca deciziile luate de Biserica bizantină să nu-și poată aduce roadele în Răsărit, ori să fie ignorate sau combătute în Apus. Receptarea palamismului este așadar o sarcină încă nerealizată. Însă nu poate fi vorba de o simplă repetare a formulelor lui, „adeseori incomplete", nici de absolutizarea lui într-un „sistem exhaustiv capabil să dea răspunsul la toate problemele". „Valoarea permanentă pe care o dobândește victoria palamismului" ține de „o orientare generală menită să fie reluată de alții"; este vorba în ultimă instanță — încheie Meyendorff — de a deveni conștienți de faptul că în gândirea Sfântului Grigorie Palama

> „luată ca întreg găsim un răspuns constructiv la provocarea pe care epoca modernă o lansează creștinismului: o teologie personalistă și existențială și o spiritualitate care, degajată de spiritualismul platonic, integrează în viața cea nouă omul întreg" (p. 327).

... și receptarea ei critică

Dacă apariția monografiei pr. Meyendorff a fost salutată ca un eveniment, în schimb receptarea tezelor ei a fost nuanțată și diferențiată. Istoricii și teologii au salutat extrem de utilul instrument de lucru reprezentat de repertoriul manuscriselor

din apendice, exprimându-și unele rezerve cu privire la partea istorico-biografică unde prezentarea faptelor, întotdeauna favorabilă lui Palama, nu este suficient de obiectivă față de adversarii săi. Obiecții și delimitări radicale s-au formulat însă aproape în unanimitate, atât de recenzenții catolici, cât și de cei ortodocși, cu referire la partea sistematică. Critica cea mai tranșantă a venit din partea ortodoxă. Într-un studiu fundamental, teologul grec american pr. John S. Romanidis (1927–2001), discipol al pr. G. Florovsky și profesor la Institutul Holy Cross (Boston), a relevat grave erori de interpretare a textelor palamiene și distorsiuni flagrante ale „gândirii" Sfântului Grigorie Palama[57]. Aceasta este plasată de Meyendorff într-un cadru interpretativ fantasmagoric alcătuit, pe de o parte, dintr-o viziune occidentală, total falsă și inacceptabilă, despre tradiția mistică răsăriteană acuzată de neoplatonism latent (Dionisie) căreia Palama i-ar fi adus, chipurile, un „corectiv" hristologic și biblic, iar, pe de altă parte, din tentativa anacronistă de a „aggiorna" gândirea Sfântului Grigorie Palama proiectând asupra ei categoriile neopatristicii romano-catolice preconciliare: „ontologie sacramentală", „antropologie biblică", „teologie a istoriei", „gândire personalistă" și „existențialistă" (contrapuse instituționalismului, juridismului, raționalismului și esențialismului scolastic). Rezultatul este o construcție artificială imaginară, o falsificare de proporții a intenției și sensurilor teologiei Sfântului Grigorie Palama forțat de exegetul său modern să spună lucruri pe care nu le-a spus, ba chiar contrare celor afirmate de el, și să vorbească un limbaj pe care nu l-ar fi folosit niciodată.

Fără a atinge tonul de rechizitoriu și cotele unui demers demolator, ca acela al criticii distructive, dar dificil placabile a pr. Romanidis, și alți recenzenți ortodocși[58] s-au grăbit să taxeze obstinația modernizării pripite a învățăturii Sfântului

---

[57] J.S. ROMANIDES, „Notes on the Palamite Controversy and Related Topics", *The Greek Orthodox Theological Review* 6 (1960–1961), p. 186–205 și 9 (1963–1964), p. 225–270.

[58] V. KRIVOȘEIN, *Messager de l'Exarchat du Patriarche Russe en Europe Occidentale*, nr. 33–34 (1960), p. 101–114 sau E. BEHR-SIGEL, *Contacts* 12 (1960), p. 118–125.

Grigorie Palama prin reformularea ei în categoriile filozofice la modă în Franța anilor '50, sau prin utilizarea unui schematism filozofic discutabil, de tipul opoziției „personalism/esențialism", „realism/nominalism" și să ceară o rediscutare în contextul ei istoric și al unei viziuni mai precise și nuanțate despre tradiția răsăriteană.

Principalele contribuții din ultimii 50 de ani

La șaptezeci, respectiv cincizeci de ani, de la monografiile ortodocșilor D. Stăniloae și J. Meyendorff, necesitatea unei noi monografii istorice despre viața și învățătura Sfântului Grigorie Palama este un deziderat științific al timpului nostru impus de cantitatea imensă de texte editate și de informație istorică acumulată în acest interval despre secolul XIV bizantin, care așteaptă încă să fie prelucrată, valorificată și sistematizată[59].

În acest interval s-au realizat astfel următoarele ediții ale antipalamiților Varlaam din Calabria: Epistole (1954 G. Schirò, 1970 și 2005 A. Fyrigos), Soluții către Lapithes (1981 Sinkewicz), Operele contra latinilor (1998 A. Fyrigos); Akindynos: Epistole (1983 A. Constantinides-Hero) și Respingerea a două opere ale lui Palama (1995 J. Nadal-Cañellas); Gregoras: Primele Antiretice contra lui Palama (1976 H. V. Beyer) și Epistole (1982–1983 P. Leone); Ioan Kyparissiotes: cinci Antiretice împotriva lui Nil Cabasila (1984 M. Maragudakis) și opt Antiretice împotriva Tomosului din 1351 (1991 K. Liakouras); Teodor Dexios (2003 I. Polemis).

La acestea se adaugă următoarele ediții ale scrierilor dascălului lui Grigorie Palama, Teolipt al Filadelfiei (1992 R. Sinkewicz) și ale palamiților: David Dishypatos (1976

---

[59] Cf. cea mai recentă listă bibliografică cronologică din finalul articolului lui ROBERT E. SINKEWICZ, „Gregory Palamas" din volumul colectiv *La théologie byzantine et sa tradition II (XIIIe–XIXe s.)*, Brepols, Turnhout, 2002, p. 173–182.

Lipsește însă o inventariere critică a considerabilei literaturi științifice privitoare la Palama și palamism din ultimele patru decenii, care să continue extrem de utila discuție întreprinsă pentru anii 1959–1970 de asumpționistul DANIEL STIERNON, „Bulletin sur le palamisme", *Revue des Études Byzantines* 30 (1972), p. 231–342.

D. Tsamis); Ioan Kalothetis (1980 D. Tsamis); Ioan Cantacuzino: contra iudeilor (1983 Ch. Sotiropoulos) și contra lui Prohor Kydones (1987 Voordeckers/Tinnefeld); Filotei Kokkinos: Discursuri și omilii (1981 V. Psevtonkas), Antireticele contra lui Gregoras (1983 D. Kaimakis) și Opere hagiologice 1: Sfinți tesaloniceni (1985 D. Tsamis); Teofan al Niceei: Despre lumina taborică (1990 Ch. Sotiropoulos); Filotei al Silivriei: Dialog dogmatic (1992 M. Vakalopoulos); Nil Cabasila: Despre purcederea Duhului Sfânt (partea I, 2001 P. Kislas; partea II, 1945 E. Candal).

Principalele obiecții la adresa „palamismului" sunt cele ale iezuitului Endre von Ivánka (1952–1955, adunate în *Plato Christianus*, 1964); cele ale dominicanilor din *Istina* nr. 3/1974, criticate de franciscanul André de Halleux (1973 și 1974) și Dumitru Stăniloae (1977); precum și cele ale anglicanilor Rowan Williams și I. Trethowan în *Eastern Churches Quarterly* (1977) cu replicile lui Kallistos Ware și Gabriel Patacsi).

Principalele monografii despre teologia Sfântului Grigorie Palama publicate după 1959 sunt: teza lui Gheorghios Mantzaridis despre îndumnezeirea omului la Grigorie Palama (1963) urmată de o culegere de studii palamite (1973); teza lui Jürgen Kuhlmann cu o comparație între lectura lui Dionisie Areopagitul de către Grigorie Palama și Toma d'Aquino (1968); teza lui Amfilohie Radovici despre triadologia Sfântului Grigorie Palama (1973); teza despre controversa isihastă din secolul XIV a istoricului american Lowell Clucas (1975); teza lui Dimitrios Gonis despre patriarhul Calist I (1980); teza despre pnevmatologia lui Grigorie Palama („Duh sau energie?") a Dorotheei Wendebourg (1980); teza despre patimi și virtuți la Grigorie Palama a lui Anestis Keselopoulos (1982); teza lui Joost van Rossum despre palamism între tradiția patristică și tomism (1985); teza lui Antonio Rigo despre relațiile dintre monahii isihaști și bogomilism (1989); teza lui Michael Kunzler despre influența palamismului asupra lui Simeon al Tesalonicului (1989); studiile Evei de Vries van der Valden despre atitudinile elitei bizantine din secolul XIV în fața avansului otoman (1989); comparația lui Georges Papademetriou între învățătura despre Dumnezeu a lui Maimonide și Grigorie Palama (1994);

teza lui Jacques Lison despre pnevmatologia lui Grigorie Palama (1994); studiile lui Giannis Demetracopoulos despre existenţialismul lui Palama (1996) şi relaţia acestuia cu Augustin (1997); teza lui Dimitrios Kutsuris despre sinoadele isihaste din secolul XIV (1997); masiva teză a lui Reinhardt Flogaus cu comparaţia între învăţătura despre *theosis* la Palama şi Luther (1997); teza lui Kyriakos Savvidis despre *theosis* la Maxim Mărturisitorul şi Grigorie Palama (1997); teza Annei Williams despre îndumnezeire la Toma d'Aquino şi Palama (1998); teza lui Dimitrios Moschos despre premisele filozofice ale antiisihasmului lui N. Gregoras (1998); teza lui Stavros Giangazoglou despre sinteza între hristologie şi pnevmatologie la Grigorie Palama (2001); importanta teză inedită a bizantinologului Petre Guran despre teologia politică a Imperiului Bizantin târziu (2003); teza lui Mykola Krokosch despre palamism şi ecleziologie (2004); teza lui David Bradshaw despre uzul diferit al categoriei de *energeia* în Răsărit şi Apus (2004); şi masiva teză a lui Antoine Lévy despre relaţia creat–necreat la Maxim Mărturisitorul, Toma d'Aquino şi Grigorie Palama (2006).

Până la realizarea unei noi monografii istorice, parcurgerea principalelor sinteze istorice publicate între timp ne permite un lucru important şi palpitant, şi anume acela de a putea situa mai bine reperele esenţiale ale biografiei şi operelor Sfântului Grigorie Palama în propriul lor context. Privit în lumina unei geopolitici spirituale — dincolo de ariditatea datelor unei simple cronologii —, acest parcurs câştigă sensuri fascinante şi rezonanţe surprinzătoare.

Sfântul Grigorie Palama în context geopolitic — cronologie comentată[60]

1200–1300: Sfântul Grigorie Palama se naşte în Bizanţ la sfârşitul secolului XIII — pentru Răsăritul şi Sud-Estul Euro-

[60] Cronologie întocmită pe baza următoarelor sinteze indispensabile: DONALD NICOL, *The Last Centuries of Byzantium 1261–1453*, Cambridge University Press, 1972, ed. III: 1993; STELIAN BREZIANU, *O istorie a imperiului bizantin*, Ed. Albatros, Bucureşti, 1981, ed. II: Ed. Meronia, Bucu-

pei un veac al catastrofelor istorice. Lumea ortodoxă s-a aflat prinsă între două imperii universaliste în expansiune:
— imperiul occidental al papalității în extindere spre est prin intermediul cruciadei, al cavalerilor teutoni și al regatelor „apostolice" (= misionare) catolice ale Ungariei și Poloniei; și
— imperiul oriental al mongolilor creat de Genghis-han și fiii săi, prezent prin prelungirea lui de la granița de est a Europei sub forma Hoardei de Aur constituită pe cursul inferior al Volgăi după pustiitoarele incursiuni din 1237–1241 care au îngenuncheat Rusia, Polonia, Ungaria și Bulgaria.

În 1204, în urma loviturii cruciadei a IV-a, Imperiul Bizantin dispare ca monarhie universală. Va reuși să supraviețuiască și să se reconstituie mult diminuat la Niceea între 1204–1261, iar din 1261 iarăși în Constantinopol, dar acum ca o putere regională, „de mâna a doua". Declinul său este lent, dar ireversibil, sub permanentele amenințări din partea turcilor, a vecinilor din Balcani și a spectrului unei revanșe cruciate. O nouă cruciadă latină împotriva Constantinopolului este evitată doar cu prețul „unirii" for-

---

rești, 2005; DUMITRU STĂNILOAE, *Viața și învățătura Sfântului Grigorie Palama* (Seria teologică 10), Sibiu, 1938; JEAN MEYENDORFF, *Introduction à l'étude de Grégoire Palamas* (Patristica Sobornensia 3), Paris, 1959; JOHN MEYENDORFF, *Byzantium and the Rise of Russia*, Cambridge University Press, 1981, ed. II: St. Vladimir's Seminary Press, 1989; ARISTEIDES PAPADAKIS/JOHN MEYENDORFF, *The Christian East and the Rise of the Papacy: The Church 1071–1453 AD*, St. Vladimir's Seminary Press, 1994; OSKAR HALECKI, *Un empereur de Byzance à Rome. Vingt ans de travail pour l'union des Églises et pour la défense de l'Empire d'Orient 1355–1375*, Warszawa, 1930; PANAYOTIS K. CHRESTOU, *Gregoriou tou Palama Syngrammata I–V*, Thessaloniki, 1962, 1966, 1970, 1988, 1992; JEAN DARROUZÈS, *Les Regestes des actes du Patriarcat du Constantinople. Les Regestes de 1310 à 1375*, Institut Français d'Études Byzantines, Paris, 1977; DEMETRIOS KOUTSOURIS, *Synodoi kai theologia gia tou hesychasmo. He synodike diadikasia me aphorme tes hesychastikes erides*, Atena, 1977; JOHN V.A. FINE, *The Late Medieval Balkans. A Critical Survey from the Late 12th Century to the Ottoman Conquest*, Ann Arbor MI, 1987; ȘERBAN PAPACOSTEA, *Geneza statului în Evul Mediu românesc. Studii critice*, Ed. Dacia, Cluj, 1988, ed. II: Ed. Corint, București, 1999 și *Românii între cruciată și Imperiul Mongol*, Ed. Științifică, București, 1993.

ţate a Bisericilor — cum a fost cea de la Conciliul Lyon II (1274) —, condiţie prealabilă ce va fi permanent cerută de papalitate şi pentru orice cruciadă împotriva turcilor.

În faţa ofensivei latine, lumea bizantină se repliază spiritual pe valorile culturale ale elenismului antic şi cele religioase ale Ortodoxiei, repliere care va lua dubla formă a unei „pre-renaşteri" umaniste şi artistice şi a unei înviorări isihaste.

Dacă Imperiul Bizantin păleşte tot mai mult, în schimb Biserica Ortodoxă bizantină devine tot mai importantă. Patriarhia Ecumenică devine centrul simbolic al întregii lumi ortodoxe (al „Commonwealth"-ului bizantin) convertind Bizanţul într-o monarhie universală spirituală — într-o epocă în care în Occident papalitatea se transforma într-o monarhie universală cu pretenţii de hegemonie politică.

Slăbirea Imperiului Bizantin permite afirmarea în Balcani a unor noi state: Serbia Nemanizilor în 1183 şi, în Bulgaria, imperiul slavo-bulgaro-cuman al Asăneştilor în 1185, ultimul intrat după 1204 în concurenţă cu imperiul latin de la Constantinopol şi cu regatul Ungariei. Regii sârbi şi vlahi cochetează cu afilierea popoarelor lor ortodoxe la spaţiul romano-catolic, dar în final rămân în sfera Ortodoxiei, Patriarhia de la Niceea recunoscând Bisericilor lor în 1219 şi 1235 autocefaliile cerute.

Expansiunea cruciată împotriva lumii ortodoxe din estul Europei se desfăşoară pe un amplu front cu baza sudică pe Constantinopol şi cu extremitatea nordică pe marea Baltică trecând pe linia Carpaţilor. Între 1211–1225, chemaţi de regii Ungariei în Ţara Bârsei şi dincolo de Carpaţi să lupte împotriva cumanilor şi a „schismaticilor" valahi cu „pseudo-episcopii" lor ortodocşi (scrisoarea din 1234 a papei Grigorie IX către Bela IV), cavalerii teutoni vor fi alungaţi de aici. Răspunzând unei chemări poloneze, în 1230 se vor stabili în Prusia, unificându-se în 1237 cu ordinul gladiferilor germani în Ordinul livonian, al cărui obiectiv era creştinarea forţată a popoarelor baltice şi a lituanienilor păgâni şi convertirea „schismaticilor" ortodocşi ruşi.

Prin invazia din 1241 mongolii stopează cruciada catolică spre est slăbind regatele „apostolice" ale Ungariei și Poloniei, iar prin Hoarda de Aur își instaurează hegemonia asupra cnezatelor rusești și a spațiului carpato-danubian. Divizați și prinși între mongoli, lituanieni, poloni și unguri, rușii încearcă, după devastarea Kievului în 1240, o dublă regrupare fragilă în vest la Lvov sub cneazul Daniil (1221–1264) în cnezatul Haliciului expus însă presiunilor polone și ungare, și alta mai eficientă în nord-est, în Novgorod și Vladimir, sub marele cneaz Alexandru Nevski (1220–1263) — acesta din urmă preferă Ortodoxia și dominația mongolă suedezilor și cavalerilor livonieni, pe care-i înfrânge zdrobitor în 1240 și 1242. Rămasă singură instituție de unitate a tuturor rușilor, sub rusul Chiril (1242–1281) mitropolia Kievului își mută centrul spre Vladimir, noul sediu al marilor cneji ruși confirmați de hanii de la Sarai.

Prezența tătarilor și cumanilor în spațiul extracarpatic slăbește presiunea ungară și evidențiază în 1246 („Diploma cavalerilor ioaniți") prezența la vest și est de Olt a câtorva importante formațiuni prestatale românești.

Instalarea cumanilor în Ungaria generează la sfârșitul secolului o gravă criză internă în condițiile stingerii dinastiei arpadiene. Papalitatea recuperează Ungaria, care risca să basculeze spre răsărit ieșind din sfera ei de gravitație, și o încredințează dinastiei Angevinilor (de Anjou), ai cărei regi vor relua în luptă cu tătarii expansionismul militar și prozelitismul romano-catolic. La sfârșitul secolului XIII se încheie procesul de excludere politică a românilor din Transilvania; blocat aici, accesul spre statalitate al românilor se afirmă la sud de Carpați în teritorii aflate între 1280–1300 sub dominația lui Nogai, lider tătar disident față de Hoarda de Aur.

În 1292 Nogai devastează Bulgaria țarului cuman Terter (1280–1292), pe care o va controla până în 1300.

Profitând de moartea împăratului Mihail VIII Paleologul, regele sârb Ștefan II Uroș Milutin (1282–1321) cucerește Skopie și o parte din Macedonia bizantină, prim pas

în instaurarea hegemoniei sârbe în Balcani. Logodindu-se și căsătorindu-se apoi cu Simonis, fiica lui Andronic II Paleologul, Milutin imită la curtea sa fastul ceremonial al Bizanțului.

1282, 11 decembrie: Urcă pe tronul Imperiului Bizantin Andronic II Paleologul. Primul său gest e anularea „unirii" de la Lyon (1274) impusă cu mijloace violente de tatăl său, Mihail VIII Paleologul, și restaurarea Ortodoxiei. Anii următori sunt agitați de controverse bisericești generate de rezistența unioniștilor „latinofroni", de opoziția față de patriarhul Grigorie II Cipriotul (1285–1289), de schisma „arseniților" începută în 1262 și încheiată abia în 1311, și de păstoririle patriarhului ascet Atanasie I: 1289–1293 și 1303–1309.

Fire religioasă, dar și protector al revirimentului culturii clasice antice, Andronic II are drept principali miniștri pe umaniștii Nichifor Chumnos între 1294–1315 și Teodor Metochites între 1305–1328.

1284: Din rațiuni de economie, Andronic II dizolvă flota militară bizantină, gest cu consecințe funeste pe fondul privilegiilor comerciale exorbitante acordate negustorilor italieni, după 1261 mai ales genovezi, dar ulterior și venețieni, aflați în concurență acerbă. Rezultatul este involuția militară și economică ireversibilă a Imperiului Bizantin, colonizat comercial și dependent pentru apărare de mercenarii străini.

1294–1299: Primul război veneto-genovez pentru controlul Mării Negre și al pieții bizantine.

1295: Se naște viitorul împărat Ioan VI Cantacuzino.

1296: Se naște viitorul împărat Andronic III Paleologul, nepot al lui Andronic II Paleologul, copil al fiului său mai mare Mihail IX căsătorit cu principesa armeană Rita-Maria (devenită monahia Xeni).

1296, toamna: Se naște Grigorie Palama, fiul cel mai mare al senatorului Constantin și al soției acestuia, Kalli,

care vor mai avea cel puțin încă doi băieți și trei fete. Senatorul Constantin, fire religioasă cu înclinații monahale evidente, dar și cultivat, va fi însărcinat cu educația prințului Andronic.

1300: Practic întreaga Asie Mică — exceptând câteva orașe și porturi fortificare (Niceea, Nicomidia, Brussa, Sardes, Magnisia, Filadelfia, Smyrna) — ajunge sub controlul emiratelor turcomane, care au luat locul sultanatului selgiucid de Konieh, lichidat de mongoli în urma invaziei din 1241.

Emirul Otman (1288–1328) începe cucerirea Bithyniei punând bazele viitorului stat otoman. Pe 27 iulie 1301 înfrânge dezastruos armata bizantină la Bapheus, lângă Nicomidia. Constantinopolul e asaltat și suprapopulat de mulțimi imense de refugiați sărăciți și înfometați. În sprijinul lor patriarhul-ascet Atanasie I organizează o amplă activitate caritativă pe fondul unei campanii susținute de reformă morală a Bisericii și societății capitalei.

În 1302 revolta mercenarilor alani duce la altă gravă înfrângere a armatei bizantine de către turci lângă Magnisia.

1303: Moare senatorul Constantin Palama, tuns în monahism ca monahul Constantin, pe când Grigorie Palama avea doar șapte ani. Grija pentru educația sa a fost preluată de împăratul Andronic II, care-l pregătește pentru o viitoare carieră de stat în școala sa de la palat alături de prinții săi. Dar influența cea mai mare asupra tânărului Grigorie o are mitropolitul isihast Teolipt al Filadelfiei.

1303, septembrie: Andronic II angajează împotriva turcilor eficienta infanterie grea a Companiei catalane condusă de Roger de Flor. După victorii în Asia Mică, catalanii întorc armele împotriva bizantinilor devastând cumplit Tracia (1305–1307), Casandria și Athosul (1307–1308) și Tesalia, stabilindu-se în cele din urmă în Attica, unde între 1311–1388 au creat un principat aragonez.

Apogeul luptei dintre papa Bonifaciu VIII (1294–1303) și regele Franței Filip cel Frumos (1285–1315). Triumfă-

toare în secolul XIII asupra Imperiului, papalitatea monarhică — şi care-şi proclamase monarhia universală prin bulla „Unam sanctam" din 1302 — este înfrântă în confruntarea cu prima monarhie naţională europeană. În 1309 Filip cel Frumos mută (până în 1377) sediul papalităţii la Avignon, fără însă ca papii francezi ce vor domni aici să cedeze din viziunea universalistă a secolului XIII.

1312: Printr-un dublu decret Muntele Athos este scos de sub jurisdicţia împăratului bizantin şi pus sub aceea a patriarhului ecumenic.

1316–1334: Pontificatul papei Ioan XXII la Avignon marcat de centralizare administrativă şi de multiple controverse teologice şi politice, de confruntarea cu Ludovic al Bavariei şi de numeroase condamnări: a franciscanilor spirituali (1318, 1323), a juristului Marsilio de Padova (1327), a scolasticului nominalist franciscan Ockham (1328), dar şi a misticului dominican german Meister Eckhart (1329).

Ioan XXII declanşează el însuşi o controversă dogmatică susţinând, contrar doctrinei augustiniano-tomiste clasice, că după moarte sufletele din cer nu se bucură de vederea nemijlocită a lui Dumnezeu decât după Judecata de Apoi, până atunci ele văd doar umanitatea preaslăvită a lui Hristos — opinie viu combătută de teologi şi retractată pe patul de moarte de însuşi Ioan XXII.

1316: La îndemnul lui Grigorie Palama, întreaga sa familie intră în monahism. Toamna Grigorie pleacă împreună cu cei doi fraţi ai săi spre Athos. Pe drum fac un popas mai lung la muntele Papikon dintre Tracia şi Macedonia, unde are dispute cu bogomilii stabiliţi aici. Cei trei sosesc la Sfântul Munte în primăvara lui 1317.

1317–1320: Grigorie Palama este lângă Vatopedi ucenic al isihastului Nicodim. În acest interval moare fratele său mai tânăr, Teodosie.

1320–1323: La moartea bătrânului Nicodim, Grigorie Palama şi fratele său Macarie intră în Marea Lavră.

1323–1326: Grigorie Palama se află la schitul Glossia sub povățuirea isihastului Grigorie cel Mare (Drymis) — nu Grigorie Sinaitul aflat în intervalul 1307/1310–1325 la schitul Magula de lângă Filoteu.

1321–1325: Polemică în Bizanț pe teme astronomice și științifice între Nichifor Chumnos și Teodor Metochites. Ajuns mare logothet și în culmea bogăției și puterii, acesta din urmă rectitorește biserica mănăstirii Chora; în cercul său intră acum tânărul umanist Nichifor Gregoras.

1320, octombrie: Despotul Manuel Paleologul e ucis din greșeală de oamenii fratelui său Andronic III, ceea ce a condus la moartea tatălui lor Mihail IX și la dezmoștenirea tânărului Andronic III de către bunicul său, Andronic II cel Bătrân. Evenimentul declanșează în:

1321, aprilie: războiul civil între cei doi Andronici. Andronic cel Tânăr e susținut activ de marele domestic Ioan Cantacuzino și un grup de aristocrați tineri. Conflictul, care a cunoscut mai multe faze și armistiții, a divizat și slăbit Imperiul permițând avansul sârbilor în Balcani și instalarea definitivă a otomanilor în Bithynia.

1325, februarie: Andronic III e încoronat coîmpărat și se căsătorește cu contesa italiană Giovanna da Savoia convertită la Ortodoxie și devenită împărăteasa Ana Paleologhina.

1326: Mitropolitul Petru al Kievului (1308–1326) mută sediul mitropoliei de la Vladimir la Moscova, act decisiv în afirmarea cnezatului de aici drept noul centru al lumii ruse.

1326, 6 aprilie: Otman cucerește Brusa Bithyniei care devine sub fiul său Orhan (1326–1362) capitala statului otoman.

1326, primăvara: Incursiunile piraților turci în Athos produc refugierea isihaștilor din schiturile lipsite de apărare. Grupurile de la Glossia cu Grigorie Palama și cel de la Magula al lui Grigorie Sinaitul cu ucenicii săi Calist și Isidor se întâlnesc în Tesalonic. Grigorie Sinaitul și Calist încearcă să plece spre Ierusalim, dar

ajung doar la Constantinopol și de aici la Paroria, la începutul lui 1327, întorcându-se în 1328 la Athos, unde Grigorie Sinaitul va rămâne până în 1331/1334 (după care va pleca pentru totdeauna la Paroria, murind aici în 1346.

Grigorie Palama și Isidor rămân în Tesalonic, unde Isidor animă, în jurul mănăstirii înființate de primul său povățuitor, Gherasim Sinaitul, un cerc de laici și monahi pasionați de isihasm.

Împlinind vârsta canonică de 30 de ani, Grigorie Palama e hirotonit preot.

1326–1331: Grigorie Palama se stabilește cu un grup de monahi prieteni într-un schit de pe un munte de lângă Veria. În acest interval moare mama sa la Constantinopol, de unde Palama revine împreună cu surorile sale monahii.

1328, mai: Andronic III cel Tânăr intră cu sprijinul flotei venețiene în Constantinopol, silindu-l să abdice pe Andronic II cel Bătrân (care va muri în februarie 1332 ca monah). Cade acum în dizgrație și Teodor Metochites; exilat un timp, murind și el ca monah la ctitoria sa Chora în martie 1332.

1329, 10 mai: Orhan înfrânge sever la Pelekanon armata bizantină condusă de Andronic III și Ioan Cantacuzino și venită în sprijinul Niceei asediate, care va cădea pe 3 mai 1331.

1330: Pe 28 iulie armatele sârbe înfrâng zdrobitor la Velbujd (lângă Skopie) armata bulgară care, cu un contingent de trupe din Țara Românească, atacase Serbia sub conducerea țarului Mihail Șișman (1323–1330), aliat cu Andronic III Paleologul, ale cărui trupe n-au mai ajuns să intre în luptă. Șișman piere ucis în luptă.

În locul lui Șișman se va impune în cele din urmă drept țar al Bulgariei Ivan Alexandru (1331–1371), a cărui domnie a însemnat o ultimă importantă înflorire a culturii slavone sud-dunărene. Căsătorit cu Teodora, fiica lui Basarab I, Ivan Alexandru își va logodi și căsători fiul cel

mare, Mihail Asan, cu Maria, fiica lui Andronic III Paleologul, şi-şi va da sora Elena în căsătorie regelui sârb Ştefan Duşan. Ulterior Ivan Alexandru şi-a împărţit ţaratul între fiii săi Ivan Şişman la Târnovo (până în 1371 împreună cu Ivan Alexandru, din 1371 până în 1395 singur) şi Ivan Straţimir la Vidin (1360–1396), spaţiul dintre Dunăre şi Marea Neagră, aşa-numita Ţară a Carvunei/Cavarnei, fiind condus la Dobrotiţă (1348–1386).

În cinstea victoriei de la Velbujd, care a consacrat hegemonia sârbă în Balcani, regele Ştefan Uroş III (1322–1331) zideşte mănăstirea Deceani. Dar la scurt timp este înlăturat de fiul său, eroul bătăliei, Ştefan IV Uroş Duşan (1331–1355) — cel mai mare rege al sârbilor din toate timpurile, creator al unui vast imperiu balcanic care s-a dorit a fi succesorul celui bizantin.

Pe 9–12 noiembrie, la Posada, românii conduşi de marele voievod Basarab I (1310–1352) înfrâng dezastruos armatele regelui Ungariei Carol Robert de Anjou venit să recupereze banatul de Severin ocupat de Basarab şi să restabilească dominaţia ungară la sud de Carpaţi. Victoria reprezintă actul militar de independenţă a Ţării Româneşti.

1331–1337: Grigorie Palama părăseşte Tesalia invadată de albanezi şi revine la Athos, stabilindu-se în sihăstria Sfântul Sava, deasupra Marii Lavre.

Între 1332–1334 redactează aici primele scrieri: „Cuvântul despre Petru Athonitul" şi „Cuvântul despre Intrarea în templu a Maicii Domnului".

În 1335, Grigorie Palama este pentru numai câteva luni egumen la Esfigmenu, unde îl tunde monah pe Isidor. Se întoarce însă la sihăstria Sfântul Sava.

1331–1332: Umanistul şi teologul grec ortodox Varlaam din Calabria — sosit după 1325 în Grecia (Arta, Tesalonic) şi chemat în Constantinopol ca protejat al lui Ioan Cantacuzino — intră în dispută pe teme savante cu Nichifor Gregoras care alcătuieşte trei scrieri împotriva calabrezului: „Antilogia" (1330), „Philomathes" (1332) şi „Phlorentios" (1332–1333).

1334: Ștefan Uroș IV Dușan, regele Serbiei, avansează adânc în Macedonia bizantină ocupând Ohrida, Prilep, Castoria, Strumița și Voden, după care încheie pace cu Andronic III, care reușește să-și impună controlul asupra Tesaliei.

1334: Sub presiunea avansului otoman, Andronic III reia negocierile cu papalitatea. Din februarie până în decembrie, doi legați ai papei Ioan XXII — dominicanii Francesco da Camerino și Richard Englezul, numiți episcopi misionari latini de Vospor și Chersones (în Crimeea) — au în Constantinopol discuții teologice pe tema purcederii Duhului Sfânt și a primatului papal. Replica ortodoxă e dată de Varlaam din Calabria, numit de noul patriarh Ioan XIV Calecas[60] (un ambițios preot de mir protejat al lui Ioan Cantacuzino) purtător de cuvânt al Ortodoxiei după refuzul lui Gregoras de a se angaja în dezbateri. Varlaam redactează acum două redutabile serii de tratate antilatine.

Grigorie Palama suspectează în metoda argumentației folosite de Varlaam în tratatele sale concesii inacceptabile făcute latinilor și filozofiei. Ca urmare redactează două tratate „demonstrative" proprii despre purcederea Duhului Sfânt și intră cu Akindynos și Varlaam într-o vie dispută epistolară pe tema metodei teologice.

1336: Disputa intră într-o nouă fază[61] atunci când Varlaam îl acuză pe isihastul Ignatie de „omfalopsihie" și „mesalianism", iar într-o serie de scrieri polemice pune apoi în cauză autenticitatea experienței isihaste a rugăciunii lui Iisus și a vederii Luminii dumnezeiești.

---

[60] Cf. AUGUSTINE M. CASIDAY, „John XIV (Kalekas), Byzantine Theology-cum-Politics and the Early Hesychast Controversy", în: *Le Patriarcat Œcuménique de Constantinople aux XIV–XVIe siècles, rupture et continuité. Actes du colloque international Rome 5–7 décembre 2005* (Dossiers byzantines 7), Paris, 2007, p. 19–35. Mulțumesc domnului Mihai Copăceanu pentru a-mi fi facilitat accesul la acest important studiu.

[61] Pentru cronologia disputelor urmez aici cronologia propusă recent, împotriva celei vechi susținute de R. Sinkewicz, de editorul operelor lui Varlaam, ANTONIO FYRIGOS, *Dalla controversia palamitica alla polemica esicastica*, Antonianum Pontificio Ateneo Edizioni, Roma, 2005.

1336: Pe 29 ianuarie papa Benedict XII (1334–1342) proclamă prin constituția dogmatică „Benedictus Dei” doctrina oficială — de origine augustiniană — a Bisericii Romano-Catolice despre „vederea fericitoare” (*visio beatifica*): sufletele fără păcat văd după moarte în mod nemijlocit, față către față, însăși ființa (esența) necreată a lui Dumnezeu.

1337: Începutul războiului de 100 de ani dintre Franța și Anglia, conflict care se va încheia abia în 1453.

1337 sfârșit–1341: Grigorie Palama se află, chemat de Isidor, în Tesalonic, de unde îi replică lui Varlaam scriind în apărarea isihaștilor două „Triade”, cicluri de câte trei tratate — prima în 1337, a doua în 1338 — pe temele valorii științei, rugăciunii lui Iisus și vederii Luminii dumnezeiești.

1337, vara: Orhan e învins de Ioan Cantacuzino în fața Constantinopolului, dar la întoarcere în Asia Mică ocupă Nicomidia, desăvârșind cucerirea Bithyniei.

Armatele bizantine conduse de Andronic III și Ioan Cantacuzino intervin în Epir, pe care-l anexează Imperiului (după 130 de ani de separatism) în două campanii militare: în 1337 și apoi 1340. Pentru puțin timp însă, întreaga zonă fiind anexată în 1348 de Ștefan Dușan imperiului sârb.

1339: Varlaam e trimis ca emisar imperial la curtea papală de la Avignon, unde prezintă un proiect de unire a Bisericilor (dezvoltat în câteva discursuri secrete: două grecești către sinodul din Constantinopol și două latine adresate papei). Întors iarna la Constantinopol, remaniază scrierile antiisihaste sub forma unei invective „Contra mesalienilor”.

1340: Grigorie Palama combate tratatele „Contra mesalienilor” într-o a treia serie de „Triade” pe tema îndumnezeirii.

În august urcă la Athos, unde obține aprobarea apărării isihasmului desfășurate de el în așa-numitul „Tomos aghioritic”. La întoarcerea în Tesalonic își îngroapă sora Teodota.

În octombrie Varlaam depune la Patriarhia din Constantinopol un denunț împotriva lui Palama, care este convocat în noiembrie să se disculpe pentru ținerea de „sinoade" ilegale pe teme dogmatice cu emiterea de „tomosuri" fără aprobarea patriarhului.

1341: La începutul anului Grigorie Palama pleacă la Constantinopol însoțit de Isidor și de frații Dorotei și Marcu Vlatis; în Constantinopol li se alătură, veniți de la Paroria, monahii David Dishypatos și Damian.

Duminică, 10 iunie, are loc în galeriile (catehumeniile) catedralei Sfânta Sofia, în prezența împăratului Andronic III, un sinod prezidat de patriarhul Ioan XIV Calecas, sinod care, în caz că nu retractează, îl excomunică pe Varlaam pentru învățătura sa despre lumina taborică și criticile la adresa rugăciunii lui Iisus.

A doua zi, Varlaam părăsește Constantinopolul plecând la Avignon; aici va deveni profesorul de greacă al lui Petrarca și, convertit la romano-catolicism, va fi consacrat în octombrie 1342 episcop de Gerace, în Calabria natală.

Pe 15 iunie moare pe neașteptate Andronic III în vârstă de doar 44 de ani, iar conducerea imperiului e preluată în numele fiului acestuia, minorul Ioan V Paleologul (născut în 1332), de o regență în care primul rol îl juca marele domestic Ioan Cantacuzino. Împotriva lui se constituie în jurul împărătesei Ana o puternică opoziție, susținută de foștii protejați ai acestuia: patriarhul Ioan XIV Calecas și marele duce al flotei Alexie Apokaukos. Conflictul va degenera între anii 1341–1347 într-un lung război civil, fatal pentru Imperiul Bizantin.

În iulie are loc la Sfânta Sofia în prezența marelui domestic Ioan Cantacuzino un al doilea sinod prezidat de patriarhul Calecas, sinod care-l dezavuează pe monahul Grigorie Akindynos devenit acum din fost discipol adversar teologic al lui Grigorie Palama. Dacă Varlaam contesta atât experiența isihastă, cât și fundamentarea ei teologică de către Palama prin distincția între ființa și energiile divine, Akindynos încerca o cale de mijloc neatacând spiritualitatea isihastă,

contestând doar legitimitatea patristică și teologică a distincției reale în Dumnezeu între ființă și energii. Akindynos a fost șocat de limbajul folosit de Palama în a treia sa Epistolă către el, în care vorbește despre ființa divină ca despre o „divinitate superioară" inaccesibilă și despre energii ca despre o „divinitate/divinități inferioare". Aceste expresii vor fi o sămânță de scandal și Grigorie Palam le va relativiza mereu, iar în Sinodul din 1351 le va retracta deschis, afirmând că disputa nu este despre „denumirile" (*onomata*), ci despre „realitățile" (*pragmata*) energiilor necreate distincte, dar inseparabile de ființa divină.

Tot acum este redactat sub atenta supraveghere a lui Calecas „Tomosul" sinodului din 10 iunie semnat de patriarh și câțiva mitropoliți. Interpretarea acestui important document — act dogmatic sau disciplinar? — va fi un element important al controverselor ce aveau să reizbucnească după puțin timp.

În octombrie, profitându-se de absența lui din Constantinopol, printr-o lovitură de stat Ioan Cantacuzino este excomunicat de Calecas și declarat dușman public de Apokaukos. Drept răspuns, pe 26 octombrie, de Sfântul Dimitrie, Ioan Cantacuzino se proclamă împărat la Didymoteichon. Patriarhul Calecas replică acestui gest încoronându-l pe 19 noiembrie la Sfânta Sofia pe minorul Ioan V Paleologul. Ioan VI Cantacuzino acceptă legitimitatea actului, considerându-se doar coîmpărat, dar regența continuă să-l considere uzurpator. Începutul războiului civil între cei doi Ioani.

1341–1342: Patriarhul Calecas încearcă fără succes să-l ralieze pe Palama politicii sale anticantacuzine; pentru că acesta refuză și adoptă o poziție de neutralitate politică retrăgându-se la mănăstirea Sfântul Mihail de pe Bosfor (la locul Sosthenion), Calecas îi acordă lui Akindynos permisiunea de a ataca în scris pe Palama. Acesta replică printr-o serie de tratate („Despre unire și distincție", „Apologie mai extinsă", „Despre parti-

ciparea îndumnezeitoare", „Dialogul unui ortodox cu un varlaamit", dialogul „Teofan") și scrisori de explicare a poziției sale teologice și politice.

1342: În primăvară, la instigarea lui Apokaukos, în Constantinopol, dar și în orașe din Tracia (Adrianopol) și Macedonia, izbucnesc revolte populare împotriva aristocraților partizani ai lui Cantacuzino.

În Tesalonic se constituie regimul popular al așa-numiților „zeloți" loiali dinastiei Paleologilor, care vor guverna orașul timp de șapte ani împreună cu guvernatori trimiși de Constantinopol. Alexie Apokaukos numește guvernatori pe fiii săi: Manuel Apokaukos în Adrianopol și Ioan Apokaukos în Tesalonic. Conduși de un Mihail Paleologul, „zeloții" jefuiesc și expulzează din oraș o mie de cantacuziniști.

Izolat, Ioan Cantacuzino se refugiază în iulie la curtea sârbă din Skopie, Ștefan Dușan refuzând să-l predea Constantinopolului. Soția sa Elena Cantacuzino rămâne însă în Didymoteichonul asediat de bulgarii aliați cu regența din Constantinopol, pe care-l apără cu curaj.

La mijlocul lunii martie, Palama vine în Constantinopol chemat de Calecas pentru o împăcare nerealizată însă. Revine pe 24 martie de Florii, iar pe 26 se întâlnește cu membrii delegației de monahi athoniți[62] trimiși cu o misiune de împăcare de către Cantacuzino. La începutul lui aprilie, în cursul Săptămânii Luminate, vine la palat pentru o întrevedere cu împărăteasa Ana, la care apar și Calecas și alți oficiali, dar discuția nu duce la rezultatul scontat de aceștia. După alte cinci săptămâni, Palama se întoarce pe Bosfor la Sosthenion.

Pe 26 mai e convocat la palat la o ședință sinodală, la care nu se prezintă. În iunie e convocat din nou la palat. Monahii athoniți încearcă în zadar să obțină un

[62] Din delegație făceau parte protosul Isaac, Macarie egumenul Marii Lavre, faimosul ascet Sava de la Vatopedi și Calist, ucenic al lui Grigorie Sinaitul și viitor patriarh ecumenic.

contestând doar legitimitatea patristică și teologică a distincției reale în Dumnezeu între ființă și energii. Akindynos a fost șocat de limbajul folosit de Palama în a treia sa Epistolă către el, în care vorbește despre ființa divină ca despre o „divinitate superioară" inaccesibilă și despre energii ca despre o „divinitate/divinități inferioare". Aceste expresii vor fi o sământă de scandal și Grigorie Palam le va relativiza mereu, iar în Sinodul din 1351 le va retracta deschis, afirmând că disputa nu este despre „denumirile" (*onomata*), ci despre „realitățile" (*pragmata*) energiilor necreate distincte, dar inseparabile de ființa divină.

Tot acum este redactat sub atenta supraveghere a lui Calecas „Tomosul" sinodului din 10 iunie semnat de patriarh și câțiva mitropoliți. Interpretarea acestui important document — act dogmatic sau disciplinar? — va fi un element important al controverselor ce aveau să reizbucnească după puțin timp.

În octombrie, profitându-se de absența lui din Constantinopol, printr-o lovitură de stat Ioan Cantacuzino este excomunicat de Calecas și declarat dușman public de Apokaukos. Drept răspuns, pe 26 octombrie, de Sfântul Dimitrie, Ioan Cantacuzino se proclamă împărat la Didymoteichon. Patriarhul Calecas replică acestui gest încoronându-l pe 19 noiembrie la Sfânta Sofia pe minorul Ioan V Paleologul. Ioan VI Cantacuzino acceptă legitimitatea actului, considerându-se doar coîmpărat, dar regența continuă să-l considere uzurpator. Începutul războiului civil între cei doi Ioani.

1341–1342: Patriarhul Calecas încearcă fără succes să-l ralieze pe Palama politicii sale anticantacuzine; pentru că acesta refuză și adoptă o poziție de neutralitate politică retrăgându-se la mănăstirea Sfântul Mihail de pe Bosfor (la locul Sosthenion), Calecas îi acordă lui Akindynos permisiunea de a ataca în scris pe Palama. Acesta replică printr-o serie de tratate („Despre unire și distincție", „Apologie mai extinsă", „Despre parti-

ciparea îndumnezeitoare", „Dialogul unui ortodox cu un varlaamit", dialogul „Teofan") și scrisori de explicare a poziției sale teologice și politice.

1342: În primăvară, la instigarea lui Apokaukos, în Constantinopol, dar și în orașe din Tracia (Adrianopol) și Macedonia, izbucnesc revolte populare împotriva aristocraților partizani ai lui Cantacuzino.

În Tesalonic se constituie regimul popular al așa-numiților „zeloţi" loiali dinastiei Paleologilor, care vor guverna orașul timp de șapte ani împreună cu guvernatori trimiși de Constantinopol. Alexie Apokaukos numește guvernatori pe fiii săi: Manuel Apokaukos în Adrianopol și Ioan Apokaukos în Tesalonic. Conduși de un Mihail Paleologul, „zeloții" jefuiesc și expulzează din oraș o mie de cantacuziniști.

Izolat, Ioan Cantacuzino se refugiază în iulie la curtea sârbă din Skopie, Ștefan Dușan refuzând să-l predea Constantinopolului. Soția sa Elena Cantacuzino rămâne însă în Didymoteichonul asediat de bulgarii aliați cu regența din Constantinopol, pe care-l apără cu curaj.

La mijlocul lunii martie, Palama vine în Constantinopol chemat de Calecas pentru o împăcare nerealizată însă. Revine pe 24 martie de Florii, iar pe 26 se întâlnește cu membrii delegației de monahi athoniți[62] trimiși cu o misiune de împăcare de către Cantacuzino. La începutul lui aprilie, în cursul Săptămânii Luminate, vine la palat pentru o întrevedere cu împărăteasa Ana, la care apar și Calecas și alți oficiali, dar discuția nu duce la rezultatul scontat de aceștia. După alte cinci săptămâni, Palama se întoarce pe Bosfor la Sosthenion.

Pe 26 mai e convocat la palat la o ședință sinodală, la care nu se prezintă. În iunie e convocat din nou la palat. Monahii athoniţi încearcă în zadar să obțină un

---

[62] Din delegație făceau parte protosul Isaac, Macarie egumenul Marii Lavre, faimosul ascet Sava de la Vatopedi și Calist, ucenic al lui Grigorie Sinaitul și viitor patriarh ecumenic.

sinod propriu-zis. Macarie de la Marea Lavră, unul din delegații athoniți, e ales și hirotonit mitropolit al Tesalonicului. Într-o ședință de lucru sinodul decide arderea scrierilor lui Palama de după iunie 1341. După aceasta Palama se refugiază la Heracleea, de unde la sfârșitul lui septembrie este arestat și internat în câteva mănăstiri din capitală.

La sfârșitul lui februarie 1343 Palama cere un sinod și se refugiază cu alți zece monahi la Sfânta Sofia, al cărei drept de azil e restrâns în martie prin ordin imperial.

În martie–aprilie 1343, Akindynos prezintă în sinod un „Raport către Calecas", care-l adoptă drept versiune oficială asupra evenimentelor.

La sfârșitul lui aprilie–începutul lui mai 1343, Grigorie Palama și Dorotei Vlatis sunt arestați și închiși în arestul palatului imperial, unde vor fi deținuți timp de patru ani, până în februarie 1347. În intervalul 1343–1347 Grigorie Palama scrie aici cele șapte „Antiretice împotriva lui Akindynos", amplă respingere a „Antireticelor" lui Akindynos împotriva scrierilor sale din anii 1341–1342, și în care Palama era acuzat de „diteism/politeism" și „mesalianism".

1342: Pe 2 iulie urcă pe tronul Ungariei tânărul (născut în 1326) rege Ludovic I cel Mare (1342–1382, din 1370 și rege al Poloniei). Fiu al lui Carol Robert de Anjou și al Elisabetei, sora regelui Poloniei Cazimir III cel Mare (1333–1370), Ludovic a dus cu tenacitate o politică de expansiune teritorială și catolicism militant față de toți vecinii și în primul rând față de populațiile ortodoxe din interiorul sau de la marginile regatului Ungariei Mari.

În 1345, într-un efort de a controla ruta comercială spre punctele deținute de genovezi la gurile Dunării, armatele ungare unite cu ale Țării Românești conduse de fiul lui Basarab, Alexandru, trec dincolo de Carpați și înfrâng pe tătari, împingându-i spre Marea Neagră. Țara Românească recunoaște suzeranitatea Ungariei care creează tot acum la Baia o „marcă" pentru controlul Moldovei.

Din 1340 Polonia era angajată în ocuparea cnezatului rus ortodox de Halici, pe care-l anexează în 1349 (cu rebotezări și latinizări forțate). În lupta pentru Volînia ortodoxă şi stăpânirea teritoriilor rusești, Cazimir intră în competiție cu Lituania păgână a marelui duce Olgerd (1345–1377).

1343: În ianuarie–februarie, emirul Umur de Aydin, aliat cu Ioan Cantacuzino, debarcă în Tracia și eliberează Didymoteichonul asediat. Cantacuzino e recunoscut la Veria împărat de aristocrația din Tesalia. În cursul verii Ștefan Dușan schimbă alianțele și își căsătorește fiul cu o soră a lui Ioan V Paleologul, după care ocupă Albania, Castoria și alte cetăți din Macedonia, în timp ce bulgarii lui Ivan Alexandru avansează pe cursul Mariței ocupând Filipopolis.

1344: Tot cu trupele turce ale lui Umur rechemate în Europa, Ioan Cantacuzino pune stăpânire în primăvară pe o Tracie devastată cumplit de „aliați”. Asediul Tesalonicului de către turci este abandonat din pricina rechemării trupelor turce la Smyrna atacată de o flotă cruciată care reușește să ocupe castelul portului, dar nu citadela orașului în care Umur rezistă. Revoltă populară în Tesalonic care duce la expulzări și masacre în rândurile familiilor nobile și bogate bănuite de pactizare ascunsă cu Cantacuzino.

Într-o ședință sinodală din 4 noiembrie prezidată de patriarhul Ioan Calecas se votează excomunicarea ieromonahului Palama pentru „cacodoxie”, erezie și nesupunere față de autoritatea bisericească, precum și depunerea/caterisirea pe motive politice și dogmatice a ucenicului acestuia, ipopsifiul Isidor (ales în septembrie 1341 mitropolit al Monembasiei în urma refuzului acestui post de către Palama, Isidor nu fusese hirotonit de Calecas din pricina atașamentului său deschis față de Cantacuzino și Palama). Delimitarea scrisă de Palama și Isidor va fi cerută de Calecas noilor candidați la episcopat.

Cu acest prilej Calecas scrie o „Scrisoare către athoniți”, o „Enciclică” și o „Explicare a Tomosului din 1341”, în care încearcă să-și justifice măsurile invocând canoa-

ne bisericești și o interpretare juridică a Tomosului din iulie 1341.

În decembrie, patriarhul Calecas îl hirotonește pe Akindynos diacon, ulterior și preot, cu gândul de a-l promova apoi mitropolit al Tesalonicului. Gestul l-a costat răcirea relațiilor cu împărăteasa Ana, care a încercat să-l împiedice, văzând în el o desconsiderare a Tomosului din 1341 și a memoriei soțului ei, defunctul Andronic III. Favorit al patriarhului, Akindynos intervine într-o serie de numiri episcopale ocupate cu adepți ai săi.

1345: La începutul anului, Adrianopolul trece de partea lui Ioan Cantacuzino.

În martie–aprilie 1345, o comisie athonită, în a cărei componență se aflau Calist și alți ucenici ai lui Grigorie Sinaitul, condamnă printr-un nou „tomos aghioritic" și expulzează din Athos un grup de „mesalieni" de la Marea Lavră, monahi cu practici entuziaste și libertine, antinomiste, grupați în jurul lui Iosif Cretanul și Gheorghe din Larissa. Acesta din urmă făcuse un timp parte din cercul de la Tesalonic al lui Isidor, ceea ce explică tăcerea lui Grigorie Palama și a lui Filotei Kokkinos despre acest episod speculat de Gregoras ca o dovadă a „mesalianismului" suspect al lui Palama și a monahilor isihaști. O parte din cei condamnați acum vor pleca în Bulgaria, unde vor fi din nou condamnați în 1360 la Târnovo de un sinod local alături de un grup de iudaizanți la intervenția lui Teodosie de la Kelifarevo († 1363), ucenic bulgar al lui Grigorie Sinaitul.

În iunie–iulie, patriarhul Calecas numește ca mitropolit al Tesalonicului, în locul athonitului Macarie (1342–1344), pe cipriotul Iachint (1345–1346), un akindynist fanatic, care declanșează o persecuție severă a monahilor palamiți în orașul condus de „zeloți". În 1345 judecătorul din Tesalonic, Constantin Armenopoulos, își încheie importanta codificare a legilor civile cuprinsă în așa-numitul „Hexabiblos". Într-o scriere pierdută, cunoscută din Combaterea ei de către Akindynos, Armenopoulos susținea ieșirea din criza religioasă printr-o dublă delimitare negativă a

autorităților atât față de Palama, cât și față de Akindynos. După 1347 se va ralia însă poziției palamite oficializate. Așa cum o va face și celălalt celebru jurist tesalonicean, ieromonahul Matei Vlastares, autor în 1335 al unei celebre „Sintagme" alfabetice a canoanelor bisericești. Aflat și el un timp de partea lui Akindynos, trece după 1346 de partea palamiților scriind câteva lucrări cu caracter palamit.

Pe 11 iunie, Alexie Apokaukos e ucis în timpul unei vizite în închisoarea palatului unde ținea prizonieri peste două sute de membri ai partidei aristocratice din Constantinopol care vor fi la rândul lor masacrați.

După moartea tatălui său, Ioan Apokaukos guvernatorul Tesalonicului se pune în fruntea unei partide nemulțumite de confiscările „zeloților", pe care-i atacă ucigând pe liderul acestora Mihail Paleologul. Decide apoi să predea orașul lui Ioan Cantacuzino și trimite o delegație la Veria, la Manuel Cantacuzino, fiul acestuia, care să negocieze predarea. Tratativele eșuează din cauza revoltei zeloților conduși de Andrei Paleologul și Gheorghe Cocalas, ajungându-se în iulie–august la linșajul majorității aristocraților rămași (peste o sută) refugiați în citadela Tesalonicului, fiind ucis acum și Ioan Apokaukos. Zeloții instaurează un regim de teroare în orașul guvernat de Andrei Paleologul alături de noul guvernator trimis de Constantinopol, Alexie Metochites (fiul umanistului și omului de stat Teodor Metochites).

Scăpați din linșaj, tinerii (născuți în jurul anului 1322) umaniști tesaloniceni prieteni Dimitrie Kydones și Nicolae Chamaetos-Cabasila intră în serviciul lui Ioan Cantacuzino.

Pe 25 septembrie, Ștefan Dușan ocupă Serres, iar spre sfârșitul anului se proclamă „țar al sârbilor și romeilor". Încoronarea sa solemnă de către patriarhul sârb de Peci și cel bulgar de Târnovo va avea loc la Skopie de Paștele anului următor, pe 16 aprilie 1346.

1346: Pe 19 mai, un puternic cutremur produce prăbușirea absidei de est și a unei părți a cupolei catedralei Sfânta Sofia. Absida va fi refăcută până pe 6 octombrie. Cheltu-

ielile pentru cupolă fiind prea mari, s-a apelat la o colectă — banii vor veni mai ales din Rusia, cupola fiind terminată însă abia în februarie 1354.

Pe 21 mai, Ioan Cantacuzino e încoronat împărat la Adrianopol de patriarhul Lazăr al Ierusalimului. Cu acest prilej are loc și un sinod care-l depune pe Calecas pentru hirotonirea unui eretic condamnat.

Ostilă și ea lui Calecas, împărăteasa Ana își schimbă atitudinea și cere să fie informată: Palama și Akindynos dau fiecare câte o mărturisire de credință, Palama adăugând și un scurt raport; un alt raport prezintă și David Dishypatos; monahii athoniți trimit două tratate dogmatice împotriva lui Akindynos scrise de Filotei Kokkinos, ucenic athonit al lui Palama, iar Nichifor Gregoras începe redactarea primei serii de „Antiretice” împotriva lui Palama.

În locul lui Umur, blocat în Smyrna (unde va și muri în luptă în 1348), Ioan Cantacuzino se aliază cu emirul otoman Orhan dându-i în căsătorie pe fiica sa Teodora. Gestul i-a șocat pe bizantini.

În septembrie, șase mitropoliți aflați în arest la domiciliu trimit împărătesei Ana un „Raport” în care denunță abuzurile patriarhului Calecas: simonie, hirotonia unui eretic, încălcarea Tomosului din 1341.

1347: Pentru a pregăti reconcilierea cu Cantacuzino, împărăteasa Ana autorizează ținerea la palat pe 2 februarie a unui sinod care-l depune pe Calecas. Acesta refuză să se prezinte și-l anatemizează pe Palama.

În noaptea de 2–3 februarie, Ioan Cantacuzino intră în Constantinopol cu un contingent de 1000 de soldați după ce și-a asigurat sprijinul garnizoanei și al populației. Drept mesager împărăteasa Ana, baricadată în palatul imperial din Vlaherne, trimite pe Grigorie Palama eliberat din arest. Pe 8 februarie se perfectează termenii acordului: timp de zece ani Cantacuzino (încoronat a doua oară pe 21 mai) va guverna singur, după care va domni alături de împăratul legitim Ioan V Paleologul care va lua în căsătorie pe Elena Cantacuzino, fiica lui Ioan Cantacuzino (nunta va avea loc pe 21 mai).

Pe 8–9 februarie are loc tot la palat în prezența Anei Paleologhina și a lui Ioan Cantacuzino un nou sinod, care-l depune pe Calecas și excomunică pe Akindynos. Este redactat un nou „Tomos" dogmatic de condamnare a celor doi, în care Palama și monahii sunt proclamați apărători ai Ortodoxiei. Sentința e confirmată în martie de un ordin imperial special semnat de Ioan Cantacuzino și de un alt sinod în aprilie.

Calecas e exilat; bolnav, revine în Constantinopol murind pe 29 decembrie. Akindynos moare și el în exil la începutul anului 1348. Rezistența teologică e preluată de filozoful și istoricul Nichifor Gregoras, cantacuzinist loial, dar antipalamit intransigent.

În mai au loc alegerile pentru un nou patriarh ecumenic. Pentru că ascetul athonit Sava refuză, iar Palama nu întrunește consensul, pe 17 mai este ales Isidor Buchir, ucenicul lui Grigorie Palama. Isidor introduce în mărturisirea cerută înainte de sfințire noilor episcopi un pasaj de delimitare față de Varlaam și Akindynos. Hirotonește în lunile următoare nu mai puțin de 32 de noi mitropoliți și episcopi dintre monahii isihaști, schimbând astfel componența ierarhiei superioare a Bisericii bizantine. Alături de patriarhul Isidor, în fruntea acesteia se află acum Grigorie Palama, hirotonit mitropolit al Tesalonicului, și Filotei Kokkinos, hirotonit mitropolit al Heracleei.

Contestând canonicitatea procedurilor, un grup de 22 de mitropoliți și episcopi nemulțumiți din Constantinopol și din afară se adună în iulie la mănăstirea Sfântul Ștefan și redactează un „antitomos" de condamnare a lui Isidor și Palama.

O lună mai târziu, în august, un sinod prezidat de Isidor redactează un „Tomos" semnat pe 15 august, prin care răspunde punct cu punct acuzelor, depune doi mitropoliți adepți ai lui Calecas — Neofit de Filipi și Iosif al Ganosului — și amenință cu depunerea alți trei — Matei al Efesului, Mitrofan al Patrasului și

Hariton al Aprosului — dacă nu revin până la sfârşitul lui septembrie.

La începutul toamnei, „zeloţii" — care n-au vrut să accepte reconcilierea dintre Cantacuzino şi Paleologi — îi refuză intrarea în Tesalonic mitropolitului Grigorie Palama. Acesta pleacă la Athos unde va rămâne (împreună cu Nicolae Chamaetos-Cabasila) până în primăvara lui 1348. În timpul şederii sale vine la Athos şi regele sârb Ştefan Duşan care încearcă fără succes să-l atragă de partea sa, după care îl trimite la Constantinopol.

A doua încercare, fără succes şi ea, a mitropolitului Palama de a intra în Tesalonic a avut loc în 1349, după care ierarhul este trimis de sinod în insula Lemnos, pe care a păstorit-o un timp ca locţiitor.

1347–1348: „Ciuma neagră" adusă din Asia prin coloniile italiene din Crimeea face ravagii şi în Constantinopol, depopulând şi exterminând ulterior peste o treime din populaţia Europei.

1348: Ştefan Duşan ocupă tot nordul Greciei, Tesalia şi Epirul, imperiul sârb întinzându-se de la Dunăre până la Corint.

1348–1349: Între 15 august 1348 şi 5 martie 1349, Bizanţul e angajat în aşa-numitul „război al Galatei". Dubla tentativă a lui Ioan V Cantacuzino de a reconstitui o flotă bizantină pentru a înlătura monopolul comercial genovez se încheie cu distrugerea ei în toamna lui 1348 şi pe 5 martie 1349, cu blocada şi înfometarea capitalei. Conflictul se încheie cu o pace care confirmă controlul genovezilor asupra comerţului prin Bosfor.

1350: În februarie, grav bolnav de stomac, patriarhul Isidor lasă tronul patriarhal şi-şi face „Testamentul", decedând în cursul toamnei. În locul său, pe 15 iunie, Ioan VI Cantacuzino îl aduce de la Iviron pe severul ieromonah Calist, ucenic al lui Grigorie Sinaitul. Potrivit cutumei, acesta e hirotonit patriarh de mitropolitul Heracleei, Filotei Kokkinos, deşi acesta din urmă se

considera succesorul desemnat prin viu grai de Isidor. Între cei doi egali susţinători ai palamismului va domni un antagonism personal şi ulterior politic în continuă creştere.

În Tesalonic se instaurase o ruptură între „zeloţii" conduşi de Andrei Paleologul, care pentru a nu se supune lui Cantacuzino au deschis negocieri cu Ştefan Duşan pentru a-i preda oraşul, şi guvernatorul Alexie Metochites, care grupează trupele şi cetăţenii dornici de a se reintegra imperiului. „Zeloţii" sunt înlăturaţi de la putere. (Andrei Paleologul fuge la sârbi şi apoi la Athos.) Toamna târziu, Ioan VI Cantacuzino venit la Tesalonic cu o flotilă cu trupe turce intră în oraş şi restaurează dominaţia bizantină în Veria, Servia şi Edessa. Duşan, prins în război cu Ungaria, revine şi ocupă Edessa, încheind un tratat de pace cu bizantinii. Ioan VI lasă în Tesalonic pe Ioan V Paleologul şi drept guvernator pe socrul său, Andronic Asan.

1351: Cel mai probabil cu puţin înainte de Paşte (16 aprilie), mitropolitul Grigorie Palama intră în sfârşit cu un mesaj de pacificare în Tesalonicul traumatizat de lungul conflict civil. Nu rămâne mult timp aici, întrucât pentru a combate definitiv agitaţia antipalamită întreţinută de Nichifor Gregoras şi de mitropolitul Matei al Efesului (nemulţumit că nu fusese ales patriarh în 1350), împăratul Ioan Cantacuzino şi patriarhul Calist convoacă un nou sinod. Considerat ulterior „ecumenic", Sinodul la care au participat 25 de mitropoliţi şi-a ţinut sesiunile în palatul imperial Vlaherne în intervalul dintre 28 mai şi 15 august — dată la care a fost semnat un amplu „Tomos" dogmatic. Redactat de Filotei Kokkinos şi Nicolae/Nil Cabasila, acesta este cel mai important document teologic al întregii controverse reprezentând canonizarea dogmatică a teologiei lui Grigorie Palama sub forma unei demonstraţii patristice a şase teze fundamentale. Acestea au fost inserate sub formă de anateme şi aclamaţii speciale în „Sinodiconul Ortodoxiei" recitat solemn în bisericile bizantine în prima duminică din Postul Mare.

Deși condamnat și pus sub arest, Gregoras a continuat opoziția, scriind în 1351–1353 o a doua serie de „Antiretice" în zece cărți reprezentând o dură combatere a Tomosului din 1351. La cererea lui Ioan Cantacuzino, Filotei Kokkinos răspunde cu o amplă Combatere a combaterii și apărare a Tomosului în 12 cărți.

Întors la sfârșitul verii la Tesalonic, lui Palama i se mai închid o dată porțile orașului, de data asta de către tânărul Ioan V Paleologul intrat în negocieri cu Ștefan Dușan. Palama pleacă iarăși la Athos, de unde este rechemat la începutul lui 1352, după ce Ioan VI Cantacuzino o trimite la Tesalonic pe mama acestuia, împărăteasa Ana, care-și convinge fiul să renunțe la alianța cu Dușan și va rămâne aici până la moartea ei, în 1365, ca monahie.

Între 1351–1355 are loc al doilea război veneto-genovez pentru controlul strâmtorilor și al Mării Negre. În octombrie 1351, genovezii ocupă și devastează Heracleea păstorită de Filotei Kokkinos, care reacționează indignat. Pe 13 februarie 1352, flota genoveză reușește să respingă, într-o mare bătălie navală din Bosfor, flota aliată veneto-aragonezo-bizantină care se retrage. Expus represaliilor, Ioan VI Cantacuzino cedează genovezilor Heracleea și Selymbria, aprobă extinderea Galatei și renunță la comerțul în Marea Neagră.

1352: La alianța bisericească sârbo-bulgaro-lituaniană împotriva Constantinopolului și a Moscovei, patriarhul Calist răspunde anatemizând Patriarhia sârbă proclamată de Dușan și refuzând să hirotonească pe Teodoret, candidatul Lituaniei pentru scaunul de mitropolitul Kievului, care va fi hirotonit de patriarhul bulgar din Târnovo.

În cursul toamnei reizbucnește războiul civil între cei doi Ioani. Cu sprijin venețian și trupe sârbe și bulgare, Ioan V Paleologul intră în Tracia guvernată de Matei Cantacuzino, fiul împăratului Ioan VI, dar este respins cu trupe otomane trimise de Orhan.

1353: Aproape tot anul mitropolitul Grigorie Palama a fost grav bolnav, țintuit la pat de o maladie intestinală cronicizată.

Obligat să se stabilească în Tenedos, Ioan V Paleologul întreprinde în martie o încercare eșuată de a intra cu o flotilă în Constantinopol.

În replică, în aprilie Ioan VI îl proclamă coîmpărat pe fiul său, Matei Cantacuzino, gest care echivala cu eliminarea de la putere a lui Ioan V. Fidel dinastiei Paleologilor, patriarhul Calist refuză să-l încoroneze și se retrage într-o mănăstire amenințând sinodul cu anatema. În cele din urmă, pe 14 august, sinodul îl depune și dintre cei trei candidați Ioan Cantacuzino îl alege drept patriarh pe mitropolitul Heracleei, Filotei Kokkinos (ceilalți doi candidați erau mitropolitul Macarie al Filadelfiei și profesorul laic Nicolae/Nil Cabasila).

Timp de 16 luni lumea bizantină asistă la spectacolul inedit a doi patriarhi isihaști în conflict politic[63]. Cei doi aveau opțiuni și afiliații diferite. Calist era fidel Paleologilor și pentru o apropiere de ortodocșii din Balcani și Lituania; Filotei era cantacuzinist și adept al susținerii Moscovei. Așa se face că în același an cei doi vor promova doi mitropoliți ai Kievului și Rusiei.

1354: Pe 30 iunie, Filotei aprobă ca o favoare excepțională transferul episcopului rus Alexie din scaunul de Vladimir în acela de mitropolit al întregii Rusii (1354–1378) cu sediu la Moscova; ca în decembrie 1354 Calist să-l hirotonească pe candidatul Lituaniei Roman (1354–1362) limitându-i ulterior jurisdicția mitropolitană doar la Lituania.

În februarie, patriarhul Filotei îl încoronează coîmpărat pe Matei Cantacuzino.

Ioan V Paleologul îl trimite pe mitropolitul Grigorie Palama la Constantinopol într-o misiune de reconciliere pe lângă Ioan VI Cantacuzino.

---

[63] Cf. M.-H. CONGOURDEAU, „Deux patriarches palamites en rivalité: Kallistos et Philothée", în: *Le Patriarcat Œcuménique de Constantinople aux XIV–XVIe siècles, rupture et continuité. Actes du colloque international Rome 5–7 décembre 2005* (Dossiers byzantines 7), Paris, 2007, p. 35–53.

Pe 2 martie, de Duminica Ortodoxiei, un cutremur violent cu epicentrul în Hellespont dărâmă zidurile importantei cetăți Kallipolis (Gallipoli), de pe țărmul european al Dardanelelor, care controla strâmtoarea. Cetatea este imediat ocupată de trupele otomane ale lui Suleiman, fiul lui Orhan, și devine capul de pod necesar instalării lor permanente în Europa. Ioan VI Cantacuzino va încerca în zadar să o răscumpere de la Orhan și asistă la eșecul politici sale turcofile, prin care credea că va reuși să-i determine pe otomani să se limiteze la Asia Mică lăsând Europa balcanică bizantinilor.

Pe 10 martie nava cu care călătorea Palama de la Tenedos spre Constantinopol e capturată la Gallipoli de turci. Timp de un an de zile mitropolitul Tesalonicului este dus în captivitate, despre care relatează într-o „Scrisoare către Biserica sa". Străbate ținuturi și orașe cucerite de turci (Brusa și Niceea) întărindu-i în credință pe creștini și purtând discuții teologice consemnate cu clerici musulmani (tasimani) și un clan elenofon convertit la iudaism (Chionii).

Pe 24 noiembrie, Ioan V Paleologul reușește să intre cu sprijin genovez în Constantinopol. Confruntat cu o ostilitate generală față de eșecurile politicii sale, Ioan VI Cantacuzino abdică, iar pe 8 decembrie intră în monahism luând numele de Ioasaf, urmat de soția Elena care devine monahia Eugenia. Patriarhul Filotei fuge (retrăgându-se ulterior la mănăstirea constantinopolitană „Hristos Cel Necuprins"), iar la începutul lui 1355 pe tronul patriarhal revine din exil Calist. Acum se retrage definitiv din viața publică și consilierul Nicolae Chamaetos-Cabasila.

Pe 24 decembrie, eruditul umanist Dimitrie Kydones, consilier și ministru al lui Ioan VI Cantacuzino, termină de tradus în greacă *Summa contra Gentiles* a lui Toma d'Aquino, lăsându-se convertit la romano-catolicism de dominicanii din Galata de la care învățase latina. După un timp, Dimitrie va redeveni ministru susținându-l activ pe Ioan V Paleologul în schimbarea de curs politic. Dacă Ioan Cantacuzino fusese adeptul unei politici de promovare a

Ortodoxiei monahal-isihaste şi de conciliere cu otomanii, Ioan Paleologul susţinea apropierea de Occident aşteptând salvarea imperiului de la o cruciadă şi fiind gata să plătească preţul cerut pentru aceasta de papalitate: supunerea necondiţionată a bizantinilor Bisericii Romei.

1355: Primăvara, Grigorie Palama este eliberat de otomani după ce nişte sârbi generoşi au plătit importanta sumă cerută de aceştia ca preţ de răscumpărare.

Revenit în Constantinopol, în aprilie–mai Grigorie Palama are o dispută publică pe tema energiilor necreate cu Nichifor Gregoras eliberat din arest; disputa are loc la palat în prezenţa lui Ioan V Paleologul şi a legatului papal, arhiepiscopul latin Paul de Smyrna, italo-grec din Calabria (ca şi Varlaam).

Disputa a fost originea unei noi polemici, Gregoras publicând o relatare mult amplificată şi distorsionată asupra dezbaterii — al cărei proces-verbal ni s-a păstrat —, la care Palama va răspunde cu ultima sa scriere: cele 4 cărţi „Contra lui Gregoras".

Discuţiile teologice cu legatul Paul se vor purta şi pe tema lui „Filioque". Grigorie Palama publică acum a doua ediţie lărgită a celor două tratate „demonstrative" din 1334, iar Nicolae/Nil Cabasila — unchiul autorului „Vieţii în Hristos" şi urmaşul lui Palama în scaunul de mitropolit al Tesalonicului între 1361–1362 — începe redactarea întinsă pe parcursul anilor 1355–1360 a celui mai vast şi solid tratat „Despre purcederea Duhului Sfânt".

Vara, mitropolitul Grigorie Palama revine în Tesalonic pe care nu-l va mai părăsi până la moarte.

În iulie, Ioan V îşi căsătoreşte sora cu genovezul Francesco Gattiluso, dându-i drept dotă insula Chios rămasă în stăpânirea acestei familii italiene până în 1462, iar în august îşi căsătoreşte fiul cel mare, Andronic IV, cu fiica ţarului bulgar Ivan Alexandru.

Pe 15 decembrie, Ioan V Paleologul îi scrie, prin intermediul legatului Paul de Smyrna, papei Inocenţiu VI o scrisoare de jurământ, în care se obligă ca în schimbul

unui modest ajutor militar să facă unirea Bisericilor, convertindu-se la romano-catolicism el și familia lui.

Pe 22 decembrie moare pe neașteptate într-un moment critic pentru lumea balcanică țarul sârb Ștefan Dușan, imperiul său balcanic — care amenința să ocupe Constantinopolul însuși — fărâmițându-se în mai multe formațiuni statale. Amenințat de regele Ungariei Ludovic cel Mare, Dușan intrase și el, între august 1354 și primăvara lui 1355, în intense negocieri de unire cu papalitatea de la Avignon, tratative eșuate din cauza intransigenței și atitudinii filomaghiare a legatului papal Pierre Thomas.

1357/1359: Pe 14 noiembrie 1357 — data așa-numitelor „Cronici mici" bizantine[64] — sau 1359 — data ce se deduce din „Viața" lui Filotei Kokkinos —, în urma unei maladii intestinale agravate mitropolitul Grigorie Palama se mută la cele veșnice în mireasma sfințeniei — în vârstă (potrivit aceluiași Filotei) de 63 de ani și după 12 ani și jumătate de episcopat.

1359: Suleiman, fiul lui Orhan, ajunge cu armatele otomane pentru prima dată sub zidurile Constantinopolului, dar moare în același an.

Războinicul legat papal în Orient, Pierre Thomas, care îl înlocuise pe Pavel de Smyrna, trimis arhiepiscop latin al Tebei, organizează în cadrul cruciadei generale împotriva necredincioșilor și „schismaticilor" un raid în care cucerește cetatea Lampsakos, de pe țărmul asiatic al Dardanelelor, în fața Galipolisului cucerit de otomani.

Țara Românească și Moldova se ridică în același timp împotriva suzeranității Ungariei și a prozelitismului latin. Dacă revolta lui Alexandru (1352–1364), fiul lui Basarab, e încununată de succes, în schimb cea din Moldova este înfrântă cu concursul maramureșeanului Dragoș, care „des-

---

[64] Cf. *Die byzantinischen Kleinchroniken*, ed. P. Schreiner, I, Viena, 1975, p. 397 (55/2), p. 530 (69/II), p. 565 (73/I) și p. 625 (92/1): „În anul 6866 [1 septembrie 1357–31 august 1358] a adormit preasfântul mitropolit al Tesalonicului Grigorie Palama". Pentru întreaga problematică, a se vedea A. RIGO, *art. cit.* (1993) *infra* n. 65, p. 159–162.

calecă" în zonă trimis de regele Ludovic drept căpitan al său în fruntea „mărcii" de la Baia.

În fața înclinațiilor filocatolice ale lui Ioan V Paleologul și a expansionismului latin, patriarhul Calist răspunde printr-o serie de măsuri de consolidare a Ortodoxiei atât în Imperiu, cât și în Balcani până la Carpați.

În această linie se înscrie recunoașterea excepțională, la cererea voievodului Alexandru, a mutării anterioare a mitropolitului Iachint de la Vicina dunăreană devastată de tătari în scaunul de la Argeș ca mitropolit al Ungrovlahiei (1359–1372). Actul datat în luna mai echivala cu respingerea definitivă a suzeranității Ungariei catolice și desăvârșirea independenței statului medieval Țara Românească, intrat în familia statelor europene ortodoxe cu centrul spiritual în Constantinopol. Adeziunea a fost marcată vizual de construcția la Curtea de Argeș a splendidului monument bizantin cu plan de cruce greacă înscrisă reprezentat de biserica domnească cu hramul Sfântului Nicolae.

1360/1361: Moare Nichifor Gregoras neîmpăcat cu Biserica. Ultimele evenimente menționate în *Istoria* sa *bizantină*, între care este și moartea lui Grigorie Palama, sunt din toamna anului 1358.

1361: În noiembrie, turcii otomani ocupă Didymoteichonul, care le deschide calea spre inima Balcanilor pe valea Mariței.

Izbucnește o nouă epidemie de ciumă.

1362: Noul emir otoman Murad (1362–1369), ocupat o vreme în Asia, va relua ofensiva în Balcani ușurată de dezbinarea și lipsa de unitate a popoarelor ortodoxe.

1363, august: Venit la Serres, reședința văduvei lui Dușan, Elena, pentru a negocia o reconciliere bisericească și o alianță antiotomană, patriarhul Calist moare aici împreună cu întreaga delegație bizantină în urma unei intoxicații (otrăviri?) la un banchet dat în cinstea ei.

1364, octombrie: Împăratul Ioan V Paleologul acceptă într-un târziu revenirea pe tronul patriarhal a lui Filotei Kokkinos, pe care-l știa opus planurilor sale unioniste.

1365: Se declanşează cruciada generală împotriva necredincioşilor şi a schismaticilor proclamată de papa Urban V în 1363 şi organizată în acelaşi an la congresul de la Cracovia. Doar regele latin al Ciprului acţionează în Orient, atacând împreună cu Pierre Thomas, ajuns patriarh latin de Constantinopol, Egiptul: este cucerită Alexandria, care este însă abandonată, raidul încheindu-se dezastruos. Operaţiunile principale se desfăşoară însă în Estul Europei
— regele Cazimir al Poloniei atacă Volînia (Lodomeria) ortodoxă şi o anexează în 1366;
— regele Ludovic al Ungariei atacă în primăvară ţaratul ortodox al Vidinului, pe care-l transformă în banat maghiar; Ivan Straţimir e luat prizonier, iar misionarii franciscani operează mii de „rebotezări" ale schismaticilor.

Profitând de situaţie, voievodul maramureşean Bogdan, aflat într-un vechi conflict cu regele Ludovic, trece în Moldova, îi alungă înapoi în Maramureş pe Balc şi Drag, urmaşii lui Dragoş, şi devine cu sprijinul local domnitorul unei Moldove independente de suzeranitatea Ungariei.

În vara lui 1366, Ludovic, aflat în Transilvania, ia o serie de măsuri restrictive faţă de românii ortodocşi excluşi din nobilime pentru care trebuia să fie neapărat catolici şi să aibă un act regal.

1365–1367: După revenirea pe scaunul patriarhal a lui Filotei, la Marea Lavră de la Athos, condusă de egumenul Iacob Trikkanas, au loc serie de tensiuni şi controverse iscate de atitudinea antipalamită a eruditului ieromonah Prohor Kydones (n. 1330). Frate al umanistului latinofron Dimitrie Kydones, traducător şi el din latină în greacă al unor scrieri ale lui Augustin, Boeţiu şi Toma d'Aquino, Prohor e denunţat în repetate rânduri de monahi la Patriarhia Ecumenică. În 26 februarie 1366 e obligat să semneze o mărturisire de credinţă palamită şi anatemele introduse în „Sinodiconul Ortodoxiei", semnătură pe care o retrage ulterior. După ce i se descopere în chilie propriile tratate antipalamite, precum şi scrierile lui Varlaam şi Akindynos, e izolat. Se plânge la Constantinopol acuzând e supus calomniilor şi persecuţiilor.

1366: Ioan V Paleologul, plecat în iarna lui 1365 pe Marea Neagră și pe Dunăre, ajunge la Buda pentru a negocia cu Ludovic al Ungariei un ajutor militar pentru Constantinopol. Bazileul este umilit: i se cere în prealabil trecerea la catolicism și chiar rebotezarea. După care este nevoit să-și lase ostatic fiul Manuel. Pe drumul de întoarcere este blocat în Vidinul maghiar, Ivan Șișman nevrând să-l lase să treacă spre Constantinopol pe un aliat al Ungariei catolice dușmană a Bulgariei ortodoxe. Ioan V este salvat de cruciada maritimă a vărului său, contele Amedeo V de Savoia („Contele Verde"), împreună cu Paul, noul patriarh latin al Constantinopolului (1366–1370).

Plecat în iunie din Veneția cu 15 nave și 1500 de soldați, Amedeo recucerește în august Gallipolisul, după care atacă în octombrie litoralul bulgar (ocupă Mesembria și Sozopolis), forțându-l pe Șișman să-l lase pe Ioan V să ajungă în decembrie la Sozopolis. În acordul încheiat cu Amedeo, Ioan V promite să meargă personal la papă pentru a-și declara supunerea și să plătească o garanție de 20.000 de florini.

1367: În aprilie–mai au loc în Constantinopol negocieri de unire a Bisericilor între Ioan VI/monahul Ioasaf și Paul, patriarhul latin al Constantinopolului. Se decide ținerea unui Sinod Ecumenic la Constantinopol în intervalul 1368–1369. Patriarhul Filotei Kokkinos trimite invitații în acest sens tuturor Bisericilor Ortodoxe autocefale.

În răspunsurile sale din 26 noiembrie, papa Urban V laudă „întoarcerea" la Roma a bizantinilor, dar nu pomenește nimic de vreun sinod, nici de vreo cruciadă și cere împăratului și patriarhilor răsăriteni să vină ei la Roma pentru a perfecta unirea/supunerea.

Sosit la Constantinopol în iunie, Prohor Kydones are în octombrie–noiembrie întrevederi cu patriarhul Filotei, care îi cere sa semneze Tomosul din 1351 și să studieze pe timpul iernii documentația lui patristică. Prohor scrie acum o Respingere a Tomosului din 1351 și un tratat despre ființa și energiile lui Dumnezeu, combătute într-o primă „Respingere" de Ioan/Ioasaf Cantacuzino. Totodată Prohor

atacă și cultul local al lui Grigorie Palama celebrat cu o slujbă scrisă de patriarhul Filotei încă pe când era retras la mănăstirea „Hristos Cel Necuprins". Spre sfârșitul anului Prohor scrie lavrioților o scrisoare („pittakion") ostentativ ofensatoare, la care athoniții răspund în ianuarie–februarie 1368 cu un sinod general în prezența episcopului David al Ierissosului unde Prohor este anatemizat, raportul fiind trimis la Constantinopol.

1368: Între a doua jumătate a lui martie și mijlocul lunii aprilie, în ciuda sprijinului și protestelor fratelui său Dimitrie, prim-ministru al lui Ioan V Paleologul aflat și el în capitală, un sinod constantinopolitan ținut la patriarhie și prezidat de patriarhul Filotei Kokkinos îl condamnă pe ieromonahul tomist Prohor Kydones și proclamă generalizarea cultului Sfântului Grigorie Palama[65], venerat deja local în diferite locuri aclamându-i totodată pe athoniți drept reprezentanți și apărători ai Ortodoxiei.

Patriarhul Filotei definitivează „Viața" Sfântului Grigorie Palama sub forma unui encomion și o „Slujbă" a acestuia pentru 14 noiembrie. Scrisă într-o primă formă încă de prin 1360, „Slujba" are în centru asocierea lui Palama ca „Nou Teolog" Sfinților Trei Ierarhi. Gestul era încheierea procesului canonizării teologiei acestuia ca rezumat al Ortodoxiei și, în același timp, un refuz al scolasticii și al oricăror tentative de latinizare a Bisericii bizantine tot mai independentă de imperiu.

În mai o delegație bisericească bizantină condusă de mitropolitul Teofan al Niceei perfectează la Serres cu despotul sârb Ioan Uglieșa reconcilierea între Biserica sârbă și Patriarhia Ecumenică, actul fiind ratificat la Constantinopol în mai 1371.

---

[65] Cf. A. Rigo, „La canonizzazione di Gregorio Palama (1368) ed alcune altre questioni", *Rivista di studi bizantini e neoellenici* 30 (1993), p. 155–202 și „Grégoire Palamas «nouveau Chrysostome» et «nouveau Théologien»" 80 (2007), nr. 2, p. 547–562.

Toamna, monahul Ioasaf/Ioan Cantacuzino are la Constantinopol discuții și corespondențe cu legatul Paul, patriarh latin de Constantinopol, pe tema energiilor necreate. Tot acum redactează o a doua „Respingere” a lui Prohor Kydones, care moare neîmpăcat cu Biserica la începutul anului 1370.

După ce în vară armatele Ungariei și Țării Românești resping un atac otomano-bulgar, în iarna 1368–1369 Ludovic organizează o amplă expediție militară împotriva Țării Românești conduse de Vladislav/Vlaicu (1364–1377). Voievodul român înfrânge ambele armate maghiare intrate în țară atât dinspre Transilvania, cât și dinspre Vidin. Mai mult, trece Dunărea și ocupă Vidinul, determinându-l pe Ludovic să-l elibereze și reinstaleze pe Ivan Strațimir, văr și cumnat cu Vlaicu. În acordul încheiat Vlaicu recunoaște suzeranitatea regelui Ungariei în schimbul Severinului și Făgărașului și intrarea sa în alianța antiotomană.

1369: Cuviosul Nicodim cel Sfințit trece Dunărea în Țara Românească pentru a organiza restaurarea ortodoxă împotriva catolicizării din Vidin și Severin; în 1371 va reclădi aici mănăstirea Vodița.

În aprilie, Ioan V Paleologul lasă pe fiii săi Andronic în Constantinopol și Manuel în Tesalonic și pleacă în Italia însoțit de Dimitrie Kydones și Francesco Gattiluso, însă fără nici un cleric. Pe 18 octombrie la Roma se convertește la romano-catolicism, gest „politic” de supunere pur individual răsplătit cu o fastuoasă ceremonie la San Pietro pe 20 octombrie, dar fără nici un fel de efecte militare concrete. După o ședere de cinci luni la Roma este blocat și umilit la Veneția, unde e reținut până ce fiul său Manuel sosește cu banii pentru bijuteriile amanetate de împărăteasa Ana în 1343. Va putea pleca din Veneția abia în martie 1371, ajungând în Constantinopol în octombrie adânc deznădăjduit. Decepția bazileului va duce la o răceală a relațiilor sale cu consilierul său intim, Dimitrie Kydones, care între anii 1371–1375 cade într-o semidizgrație.

1370: Încurajat de exemplul lui Ioan V Paleologul, papa Urban V începe o vastă acțiune de prozelitism latin printre domnitorii popoarelor ortodoxe. Scrie doamnei Clara, soția lui Vlaicu, și lui Vlaicu însuși, lăudându-i vitejia față de turci și cerându-i să se unească cu Roma. Vlaicu nu dă curs invitației, dar nu se poate împotrivi stabilirii de instituții catolice în Țara Românească sub protecția regelui Ungariei.

Pentru a consolida Ortodoxia, patriarhul Filotei Kokkinos creează în octombrie o a doua mitropolie în Țara Românească cu sediul la Severin, scaun pe care-l ocupă cu dikeofilaxul (juristul-șef) Marii Biserici, Daniil Kritopulos, tuns în monahism ca Antim. Mitropolit de Severin între 1370–1380, Antim Kritopulos — ale cărui odăjdii se păstrează la mănăstirea Tismana, semn al legăturilor sale cu Cuviosul Nicodim — va deveni între 1380–1401 mitropolit al Ungrovlahiei.

Vlaicu Vodă sprijină reclădirea și fortificarea mănăstirii athonite Cutlumuș, unde se stabilește un important număr de monahi români. Egumenul Hariton al Cutlumușului, care a făcut nenumărate călătorii la Argeș, va deveni, după moartea lui Iachint, cel de-al doilea mitropolit al Ungrovlahiei (1372–1380).

Apelul papei Urban V este urmat însă în Moldova, unde, sub influența franciscanilor, Lațcu cere și obține de la papă recunoaștere și episcopie catolică la Siret, dependentă direct de Roma. Cel care s-a opus decis a fost Ludovic al Ungariei pentru a nu pierde controlul asupra zonei. Înmormântarea sa în biserica episcopală ortodoxă zidită la Rădăuți de tatăl său Bogdan atestă indirect întoarcerea lui Lațcu la Ortodoxie.

Urmașul său, Petru Mușat, se orientează spre Constantinopol de unde obține și el în 1386 mitropolie, și spre Polonia, declarându-se în 1387 vasalul regelui lituanian Vladislav Iagiello, convertit în 1385 cu întreg principatul său la romano-catolicism și devenit rege al Poloniei prin căsătoria cu Jadwiga, fiica lui Ludovic de Anjou rege al Ungariei și al Poloniei (între 1370–1382). Faptul că dom-

nitorul Petru a ținut să aibă ca mitropolit pe românul Iosif, hirotonit la Halici, a condus la un lung conflict cu Constantinopolul care dorea să impună un mitropolit grec. Refuzul lui a condus la anatemizarea în 1394 a Moldovei de către Patriarhie, revocată abia în 1401, când s-a ajuns la un acord de recunoaștere.

1371: Pe 26 septembrie armatele otomane conduse de Lala Sahin, primul beglerbei al Rumeliei, repurtează o victorie zdrobitoare pe râul Marița la Cernomen lângă Adrianopol asupra armatelor sârbești conduse de frații Ioan Uglieșa și Vukașin, care pier în luptă. Dezastrul creștin deschide calea otomanilor spre Macedonia, Serbia, Albania și Grecia.

1373: Lipsit de orice iluzii, mediocrul împărat Ioan V Paleologul se declară vasalul lui Murad, sancționând astfel sfârșitul Imperiului Bizantin ca entitate politică independentă. Gestul său va fi urmat de conducătorii sârbi Marko, fiul lui Vukașin, și Lazăr Hreblianovici, dar și de țarul bulgar Ivan Șișman.

Începe cel de-al treilea război civil bizantin (1373–1385). În timp ce se afla va vasal al lui Murad I însoțindu-l pe acesta într-o expediție în Anatolia, Ioan V este detronat de fiul său mai mare Andronic IV, deși era deja învestit coîmpărat. Rebeliunea e înfrântă cu ajutorul sultanului, Andronic IV e înlăturat de la putere în favoarea fratelui său mai mic, Manuel, și exilat în Lemnos.

1374: Papa Grigorie IX relansează apelul la cruciadă antiotomană, dar și la întoarcerea „schismaticilor" ortodocși la Roma, redeschizând negocieri de unire cu Constantinopolul. Cruciada se soldează tot cu atacurile lui Ludovic al Ungariei, care-l obligă pe cneazul Lazăr al Serbiei să-i recunoască suzeranitatea și atacă Țara Românească pentru a reocupa Severinul.

1375: Într-un efort de refacere a solidarității ortodoxe, patriarhul Filotei Kokkinos ridică anatemele împotriva Patriarhiei sârbe de la Peci. Pe lângă delegația sârbă trimisă de cneazul Lazăr și condusă de învățatul egumen Ilarie de la

Hilandari, la Constantinopol sosește din Țara Românească și Cuviosul Nicodim cel Sfințit, ridicat acum la rang de arhimandrit. Mitropolitul Hariton al Ungrovlahiei devine tot acum și protos al Athosului, semn al încheierii „serbocrației" la Sfântul Munte. La întoarcere, Cuviosul Nicodim asistă la ocuparea Severinului de către maghiari. După ce Vlaicu cade în luptă cândva între 1376–1377, Nicodim părăsește Vodița, și sub Radu I (1377–1383) organizează mănăstirile Tismana (1377–1385), Cozia și Cotmeana pentru a apăra Ortodoxia împotriva presiunilor catolicizatoare din partea Ungariei regelui Ludovic.

În decembrie, patriarhul Filotei hirotonește pe monahul athonit bulgar Ciprian (1375–1406) mitropolit al Kievului, Rusiei și Lituaniei, deși mitropolitul Alexie († 1378) trăia încă. Gestul va provoca separatismul Moscovei, care nu-l va accepta decât în 1390.

1376: În august cu sprijin genovez, Andronic IV Paleologul intră în Constantinopol. Ioan V, tatăl său, și Manuel, fratele lui, sunt arestați și închiși. Bătrânul patriarh Filotei este și el înlăturat din scaun, murind un an mai târziu (fiind înlocuit de Macarie, 1376–1379, dispus să-l încoroneze pe uzurpator). În iulie 1379 Andronic IV va fi înlăturat de la putere de tatăl său cu sprijin otoman și venețian obținut în condiții înrobitoare și umilitoare pentru statul bizantin. Andronic se baricadează în Galata genoveză răvășită de ciumă luându-i ca ostateci în condiții dramatice pe mama sa Elena și pe bunicul său, bătrânul monah Ioasaf/Ioan Cantacuzino, eliberați abia în mai 1380. Deși va fi recunoscut de tatăl său ca urmaș la tron, Andronic IV va muri în 1385 în timpul unei noi încercări de a ocupa capitala.

Pe scaunul patriarhal revine însă un palamit, egumenul de la Charsianitu Nil Kerameus (1380–1388), autor al unui „Encomion" al Sfântului Grigorie Palama[66].

---

[66] Editat de D. Kleopas în deschiderea primelor 41 de Omilii ale Sfântului Grigorie Palama publicate la Ierusalim în 1857; text reluat în *PG* 151, 655–678.

Adrianopolul, cucerit în 1369, devine în 1377 capitala Imperiului Otoman. Murad reia ofensiva în Balcani. Rând pe rând cad Ohrida și Prilep în 1380, Sofia în 1385, Niș în 1386, iar Tesalonicul se predă în 1387 după un asediu de trei ani. (Retrocedat bizantinilor între 1403–1423 — în timpul crizei Imperiului Otoman ce a urmat dezastrului provocat de mongoli în 1402 în bătălia de la Ankara —, aceștia l-au vândut veneţienilor, fiind recapturat de otomani, drastic depopulat, pe 29 martie 1429. În secolul XV Tesalonicul devine, ca urmare a expulzărilor evreilor din Spania, patria uneia din cele mai mari populații sefarde din Europa.)

Pe 15 iunie 1383 moare în vârstă de 88 de ani la Mistra, în înfloritoarea oază a despotatului bizantin din Peloponez, guvernat de fiii săi Manuel (1349–1380) și Matei Cantacuzino (1380–1383), monahul Ioasaf/Ioan VI Cantacuzino, principalul autor politic al triumfului palamismului în Biserica bizantină.

După ce în 1387 sârbii și bosniacii reușesc să învingă la Plocinic, lângă Niș, armatele otomane conduse de Lala Sahin, Murad însuși revine în Balcani și pe 15 iunie 1389 înfrânge zdrobitor, în legendara bătălie de la Kosovopolie, coaliţia ortodoxă condusă de cneazul sârb Lazăr care-și pierde aici viața.

Deși sultanul e ucis, ofensiva otomană continuă graţie energicului său fiu, Baiazid Fulgerul (1389–1402), care desăvârşeşte cucerirea de către otomani a Peninsulei Balcanice: în 1393 e lichidat țaratul de Târnovo, iar în 1396 cel de Vidin, iar pe 26 septembrie 1396 la Nicopole armatele lui Baiazid repurtează o victorie totală asupra coaliţiei cruciate.

Țările Române se află începând de acum pentru două secole în prima linie a defensivei lumii creştine în faţa islamului. Prin strălucita sa victorie de la Rovine din 17 mai 1395 asupra lui Baiazid, marele voievod Mircea (1386–1418) opreşte expansiunea otomană pe linia Dunării. Simetrică cele de la Posada din 1330, biruința de la Rovine a ctitorului Coziei în 1388 a asigurat pentru secole

Țărilor Române regimul de semi-independență, împiedicând transformarea lor în pașalâcuri[67]. Prin activitatea Cuviosului Nicodim cel Sfințit și a ucenicilor lui în Țările Române medievale se constituie o civilizație marcată de isihasm[68] așa cum vor atesta la începutul secolului XVI monumentul literar nepereche al *Învățăturilor lui Neagoe Basarab* și frescele exterioare de pe bisericile din Bucovina pictate sub Petru Rareș.

Blocada Constantinopolului începută în 1393 și transformată într-un asediu de lungă durată nu s-a finalizat cu asaltul ultim datorită apariției în Asia Mică a armatelor hanului Timur Lenk, care pe 20 iulie 1402 provoacă lângă Ankara armatei otomane conduse de Baiazid o înfrângere zdrobitoare. Baiazid însuși fiind luat prizonier, anii 1402–1413 au fost marcați de lupte interne între fiii săi care au aruncat Imperiul Otoman în haos. Ceea ce a asigurat Constantinopolului bizantin încă o jumătate de secol de supraviețuire fragilă și puțin glorioasă. Ultimul mare bazileu bizantin, Manuel II Paleologul (1391–1425), demnul nepot al lui Ioan Cantacuzino, e urmat de nedemnul Ioan VIII Paleologul (1425–1448), care revine la politica salvării Imperiului cu orice preț, inclusiv cel al credinței. Capitularea ortodoxă la conciliul unionist de la Ferarra-Florența (1438–1439) și eșecul ultimei cruciade înfrânte la Varna pe 10 noiembrie 1444 n-au putut împiedica inevitabilul: pe 29 mai 1453 Constantinopolul e luat cu asalt de trupele sultanului Mehment II Cuceritorul. Imperiul Bizantin se resoarbe definitiv în Biserica Ortodoxă.

În 1525, biserica Sfânta Sofia din Tesalonic, catedrala Sfântului Grigorie Palama, este transformată în moschee până în 1913. Moaștele sale au fost mutate într-o biserică dedicată lui și care în 1591 a devenit biserică mitropolitană

---

[67] Cf. demonstrația definitivă a lui DAN ZAMFIRESCU/ALEXANDRU DIȚĂ *ET ALII*, *Mircea cel Mare scutul Europei*, Ed. Roza Vânturilor, București, 2009.

[68] Excelente considerații istorice la D. MUREȘAN, „Isihasmul și prima etapă a rezistenței la deciziile conciliului florentin în Moldova (1442–1447)", *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Historia* 44 (1999), nr. 1–2, p. 3–57.

(distrusă de un incendiu în 1890, moaştele se află astăzi în noua catedrală mitropolitană a Tesalonicului).

Un codice oficial

Structura primei părți a volumului de față — „dosarul canonizării dogmatice în context" a învățăturii Sfântului Grigorie Palama — e concepută pe baza unui model bizantin care poate fi găsit în filele manuscrisului athonit *Vatopedi 262*, 314 f.[69]. Copiat în jurul anului 1370 de notarul patriarhal Ioan Holobos († 1402), el are așadar o proveniență oficială și atestă limpede rolul patriarhului Filotei Kokkinos în oficializarea teologiei energiilor necreate.

Prima parte a acestui codice (f. 1r–108v) conține un amplu florilegiu (inedit încă) de citate patristice în 16 capitole, în apărarea Tomosului din 1351 de acuzațiile formulate împotriva acestuia de Nichifor Gregoras în „Antireticele" sale secunde, alcătuit de autorii Tomosului, mitropolitul Filotei Kokkinos și Nicolae/Nil Cabasila[70]. Florilegiul e urmat de cele 14 capitole (inedite şi ele încă) ale lui Filotei Kokkinos împotriva ereziei lui Varlaam și Akindynos (f. 109–121r).

Partea a doua a codicelui e dedicată documentelor oficiale ale canonizării învățăturii Sfântului Grigorie Palama după cum urmează:

— f. 127r–131r: Tomosul aghioritic (1340)
— f. 131r–142r: Tomosul sinodal din 1341
— f. 142r–151v: Tomosul sinodal din februarie 1347
— f. 152r–153v: Raportul arhiereilor către împărăteasa Ana, 1346
— f. 153v–155r: Ordinul imperial al lui Ioan VI din martie 1347
— f. 156r–158v: Mărturisirea de credință a lui Grigorie Palama

---

[69] Descriere la A. RIGO, *Gregorio Palamas e oltre: studi e documenti sulle controversie teologiche del XIV secolo bizantino*, Firenze, 2004, p. 55–57.

[70] Cf. B. MARKESINIS, „Un florilège composé pour la défense du Tome du Concile de 1351", în: *Philohistor. Miscellanea in honorem C. Laga* (Orientalia Lovaniensia Analecta 60), Leuven, 1994, p. 469–493.

— f. 159r–193v: Tomosul sinodal din 1351
— f. 205r–214r: Tomosul sinodal din 1368 (pentru care *Vatop. 262* este unicul manuscris păstrat).

Două personaje — unul politic și altul bisericesc — au jucat rolurile decisive în canonizarea învățăturii și persoanei Sfântului Grigorie Palama: domesticul, împăratul și monahul Ioan/Ioasaf Cantacuzino, secondat de monahul athonit, mitropolitul și patriarhul Filotei Kokkinos. Primul prieten, iar cel de-al doilea discipol și comiliton apropiat, au jucat fiecare separat și împreună un rol hotărâtor, după cum începem să învățăm abia cum, într-o semnificativă mutație de accente survenită în cursul secolului XIV în aparent atât de imuabila lume bizantină și în conservatoarea Biserică Ortodoxă. Dubla canonizare a Sfântului Grigorie Palama a contribuit în chip hotărâtor, fiind în același timp un simptom și un vector al acestui proces.

Oficializarea entuziasmului harismatic?

Elemente constitutive disparate ale acestei mutații, ținând evident de istoria spiritualității răsăritene, au fost remarcate de teologi și istorici. Triumful palamismului a echivalat totodată cu oficializarea isihasmului și proclamarea monahilor isihaști atât drept apărători ai Ortodoxiei, cât și drept întrupările exemplare ale idealului duhovnicesc al vieții creștine ca experiență a unirii mistice actuale cu Dumnezeu în lumina Sa. „Isihastul” devine acum „adevăratul creștin”, iar experiența extatică a vederii lui Dumnezeu devine pentru orice ortodox un etalon al adevăratei evlavii creștine. Sub aspect spiritual, întreaga istorie a Bisericii Ortodoxe a fost, încerca să demonstreze într-o teză de la Göttingen din 1971 teologul luteran Klaus Deppe[71], o istorie a luptei și triumfului final al monahismului asupra ierarhiei și teologiei Bisericii (p. 436). Prin canonizarea isihasmului s-ar fi produs însă o mutație decisivă

[71] K. DEPPE, *Der wahre Christ. Eine Untersuchung zum Frömmigkeitsverständnis Symeons des Neuen Theologen und zugleich ein Beitrag zum Verständnis des Messalianismus und Hesychasmus*, Diss., Göttingen, 1971, sub îndrumarea profesorului Hermann Dörries.

de pe obiectivitatea medierii credinței de Biserică prin ierarhie, Scriptură și dogme, pe subiectivitatea experienței mistice a isihastului:

> „În Bizanțul târziu Scriptura și dogma își pierd funcțiile lor întemeietoare și corective față de experiență, ambele fiind acum măsurate de trăirea subiectivă"; „pietatea creștină nu mai e imprimată de dogma și tainele Bisericii, ci de experiențele individului care s-a retras din lume" (p. 437).

Istoricul luteran, pentru care isihasmul e un fel de „pietism" ortodox, crede că poate împinge considerațiile generalizatoare și mai departe și e de părere că pot fi identificate „coincidențe uimitoare" între entuziasmul mistic mesalian-macarian și isihasm (p. 434): în mistica isihastă am reîntâlni — fără să poată fi vorba de o continuitate liniară directă — o înțelegere a pietății de tip „mesalian", cu accentul ei pe experiența subiectivă ca element decisiv. Chiar dacă este în mod evident o formă nouă a acestei pietăți, în care a intrat ca un corectiv întreaga dezvoltare de un mileniu a asceticii monahale (p. 433), isihasmul ar fi totuși o variantă și împlinire ortodoxă a „entuziasmului" mistic, iar tomosurile sinoadelor din anii 1341–1368 au reprezentat

> „oficializarea entuziasmului ca expresie de drept a adevăratei evlavii creștine".

Între adepții și adversarii „entuziasmului" mistic, între monahii entuziaști și ierarhi sau teologi, s-a desfășurat în Bizanț o luptă și o controversă milenară. Într-o primă etapă a acestui conflict „entuziasmul" mistic a fost condamnat la sfârșitul secolului IV și începutul secolului V în diversele forme ale mișcării „mesaliene" macariene. Condamnarea și reabilitarea Sfântului Simeon Noul Teolog la începutul secolului XI arată acest conflict încheiat într-un mod nedecis. Recunoașterea oficială a isihaștilor în sinoadele constantinopolitane din secolul XIV a reprezentat triumful zdrobitor al entuziasmului mistic dogmatizat acum ca expresie ideală a pietății creștine. Aceeași Biserică Ortodoxă, care condamnase entuziasmul mesalian ca exaltare maladivă, a canonizat isihasmul, ierarhia

schimbându-şi după un mileniu în mod radical atitudinea față de entuziasmul mistic:

> „Ceea ce înainte provocase anatema acum află o recunoaștere de interpretare valabilă a mesajului biblic", „ceea ce înainte apărea drept un pericol, acum apare drept o forță vitalizatoare" (p. 434–435).

Sub forma temperată a isihasmului oficializat, „entuziasmul" și-ar fi luat revanșa asupra Bisericii printr-o victorie totală și un triumf nemaicontestat de atunci încoace în Biserica Ortodoxă. Monahii biruie asupra ierarhiei, iar mistica se impune în fața teologiei.

O eshatologie gioacchimită?

O mutație suplimentară la nivelul „teoriei eshatologice" a semnalat într-un studiu din 1977 istoricul american Lowell Clucas[72] plecând de la prologul așa-numitului „Tomos aghioritic", un manifest teologic „sinodal" prin care în vara lui 1340 monahii athoniți și-au exprimat în consens adeziunea față de apărarea teologică a isihasmului de către ieromonahul Grigorie Palama față de atacurile lui Varlaam (care nu este însă numit direct în „tomos"). Sunt mai multe lucruri „extraordinare" în legătură cu acest document. Primul ține de însuși faptul întocmirii lui. Beneficiind de prezența în mijlocul lor a episcopului Ierissosului, un grup de monahi se constituie în „sinod" și ia inițiativă teologică întocmind și promulgând un „tomos" cu caracter dogmatic, deși canoanele rezervă acest drept doar episcopilor și sinoadelor episcopale. Un prim fapt „extraordinar" ar fi deci acela că monahii athoniți nu numai că n-au fost sancționați pentru încălcarea canoanelor și abateri de la disciplina bisericească și de la prevederile privitoare la ținerea de sinoade, dar „tomosul" va fi aprobat și monahii

---

[72] L. CLUCAS, „Eschatological Theory in Byzantine Hesychasm: A Parallel to Joachim da Fiore", *Byzantinische Zeitschrift* 70 (1977), p. 324–346. Studiul constituie o versiune dezvoltată pregătit în 1974 la Institutul de Bizantinologie din München a capitolului II din teza de doctorat a autorului: *The Hesychast Controversy in Byzantium in the 14th Century*, Los Angeles, 1975.

aghioriți vor fi elogiați de Sinoadele din 1347, 1351 și 1368 (p. 329–330).

Un al doilea fapt „extraordinar" privește conținutul „tomosului": noua doctrină prezentată este justificată prin plasarea ei într-un „cadru eshatologic" inedit, schițat în „prologul" documentului. Aici se afirmă că istoria este divizată în „trei ere" succesive: prima are în centru Legea dată de Dumnezeu lui Israel prin Moise și profeți, a doua are în miezul ei Evanghelia lui Hristos, dată Bisericii prin Apostoli, iar cea de-a treia are în inima ei descoperirile Duhului Sfânt făcute prin oamenii duhovnicești, respectiv monahii isihaști. Cele trei ere sunt și trei etape ale Revelației divine, fiecare din cele ulterioare explicitând sensul latent ascuns în cea precedentă: Vechiul Testament proclamă deschis unitatea lui Dumnezeu și latent trinitatea Lui, Noul Testament vestește deschis Treimea lui Dumnezeu și latent pluralitatea energiilor, vestită acum deschis în Duhul Sfânt de oamenii duhovnicești. Așa cum vechea distincție patristică între ființa și ipostasele divine nu desființează unitatea lui Dumnezeu, tot așa noua distincție dogmatică între ființa și energiile divine nu suprimă simplitatea Lui.

„Noutatea" „Tomosului aghioritic" stă așadar în două lucruri: mai întâi, în faptul că

> „admite că prezintă ceva nou, o nouă doctrină, precum și o nouă revelație și o nouă eră religioasă" (p. 332),

iar, în al doilea rând, în faptul că monahii isihaști se plasează pe ei înșiși pe același plan cu profeții și apostolii, considerându-se egalii acestora: se autoînvestesc drept „elită spirituală" cu rolul de

> „campioni ai unei revelații necunoscute îndeobște înainte, așa cum revelația Evangheliei era necunoscută îndeobște înainte de venirea lui Hristos", arogându-și „poziția de profeți ai unei noi ere care succede venirii lui Hristos și revelării Sfintei Treimi" (p. 333).

Prin această nouă teorie și acest limbaj exaltat „Tomosul aghioritic" devine un

> „manifest monahal fără egal în istoria bizantină".

Pentru că el nu face distincția tradițională în Biserică între clerici și laici, între ierarhia învățătorească și poporul învățat, ci doar pe cea între monahii vizionari, deținători ai experienței harismelor Duhului, și restul celor care le ignoră sau le contestă pentru că n-au experiența duhovnicească, fie ei clerici, ierarhi sau simpli laici.

„Monahii își arogă dreptul de a dicta doctrina laicilor și clericilor și de a fi ascultați fără critică de ignoranți" (p. 334),

de toți cei ce nu au experiența energiilor necreate. Disputele isihaste și palamite au fost însă în același timp o confruntare pe tema autorității în Biserică, în cursul căreia

„monahii au fost în stare să impună ierarhiei episcopale a Bisericii bizantine o doctrină bazată pe pretențiile lor mistice, nu invers, cum cerea dreptul canonic dintotdeauna" (*ibid.*).

Problema pe care și-o pune apoi istoricul american e aceea a originii acestei teorii bizantine a celor „trei ere". Cert i se pare că prin postularea unei ere a Duhului Sfânt posterioară și superioară celei a lui Hristos și a unei elite spirituale în Biserică create de o revelație și o experiență a Duhului Sfânt superioare celor ale Evangheliei „această teorie nu este tocmai foarte ortodoxă [*is scarcely very Orthodox*]" (p. 337). Amintind de montanism, modalism, mesalianism și bogomilism cu exaltarea și elitismul lor harismatic, această teorie eshatologică ar avea însă cu acestea nu o legătură cauzală, ci doar o „similitudine fenomenologică" de ansamblu, fiind contrabalansată de suficiente afirmații ortodoxe. Cel mai mult ar semăna însă în cadrele ei fundamentale cu teoria celor trei ere formulată de abatele grec din Calabria, Gioacchino da Fiore (1135–1202). Pe baza unei complicate exegeze a Scripturii, acesta susținea existența a trei ere distincte: a Tatălui, a Fiului și a Duhului Sfânt, care corespund Legii Vechi, Evangheliei și Bisericii spirituale, respectiv stării căsătoriților, clericilor și monahilor contemplativi. Era Fiului și a Bisericii exterioare a durat 42 de generații de câte 30 de ani, deci 1260 de ani, după care a început era Duhului Sfânt, era monahilor contemplativi și Bisericii spirituale. Condamnată de Conciliul Lateran IV

(1215), această teorie a fost extrem de persistentă, fiind reciclată în diverse forme de la franciscanii spirituali și protestantism, cu ecouri secularizate în iluminism mergând până la cel de-al treilea „Reich". Clucas e de părerea unor exegeți care consideră că Gioacchino însuși ar fi sistematizat o tradiție spirituală bizantină cu un accent pe Duhul Sfânt de tip monarhiano-montanist, activă în mănăstirile grecești din sudul Italiei. Prin intermediul unor monahi italieni ajunși la Athos, teoria lui Gioacchino s-ar fi întors în Răsărit influențând mediul athonit căruia i-a retrocedat o viziune eshatologică de origine răsăriteană (p. 340–342).

În secolul XIV, teoria spiritualist-eshatologică a lui Gioacchino da Fiore în favoarea unei a treia ere spirituale, superioară ordinii ecleziale medievale instalate, ar fi fost utilizată în sensuri diferite în Răsărit și în Apus. Dacă Palama a folosit-o în sens apologetic, ca o „raționalizare istorico-eshatologică" (p. 343) și justificare a superiorității vieții mistice și teologiei isihaștilor acuzați de inovație, în schimb franciscanii spirituali s-au prevalat de ea în protestul împotriva papalității și a Bisericii instituționalizate, deviate în administrarea unor imense proprietăți, ca de o profeție a unei noi ordini spirituale a lumii care va răsturna și depăși ordinea politico-bisericească de tip medieval. Acest protest s-a radicalizat tot mai mult ducând la un conflict frontal și la transformarea unor franciscani spirituali în susținători ai Imperiului în lupta sa cu papalitatea, și altora în schisma „fraticellilor" ori în mișcările antinomist-revoluționare ale lui Fra Dolcino sau ale „fraților spiritului liber", sângeros reprimate. Cu toată tonalitatea de „pietate antinomistă și elitistă" din isihasm și tensiunea existentă între monahi și ierarhie, faptul că palamismul s-a asociat cu puterea politică a făcut să dispară potențialul unei radicalizări (care a rămas proprie mișcării bogomililor, unde contestarea ierarhiei, a Biserici oficiale și a ordinii politice medievale s-a transformat în dualism teologic și etic). Opoziția cea mai fermă față de palamismul mistic conformist a venit de la umaniștii bizantini, așa cum revoluționarele teorii eshatologic-spiritualiste gioacchimite au primit replica reprezentanților scolasticii latine. Atât scolasticii occidentali, cât și umaniștii

bizantini au reacționat în ultimă instanță la „viziuni iraționale” de tip spiritualist generate de sentimentul apocaliptic al dezintegrării ordinii și al ruinei materiale a lumii medievale, reacția lor comună fiind explicabilă prin „similitudinile fundamentale între așteptările mistice din gioacchimism și palamism” (p. 345).

Un episod „entuziast” la Athos

Prezența unei mișcări „entuziaste” — de tip „mesalian” — în Balcani este atestată de Filotei într-un episod din „Viața” Sfântului Grigorie Palama: în jurul anului 1317, în drum spre Athos împreună cu frații săi, tânărul Palama are o întâlnire prelungită câteva luni cu un grup de creștini eretici „marcianiști și mesalieni”, identificați drept bogomili[73], stabiliți pe Muntele Papikion dintre Tracia și Macedonia. După o serie de discuții, Palama reușește să-l convertească pe liderul lor la Ortodoxie, succesul său exasperându-i pe eretici, care încearcă să-l otrăvească. Relatând acest episod, J. Meyendorff arată că, întrucât istoricitatea lui e dificil de verificat, e posibil ca el să fi fost

> „introdus de Filotei pentru a respinge anticipat acuza de mesalianism”

pe care o va aduce isihasmului Varlaam. Deși el poate fi și

> „un exemplu de contacte personale”

între bogomilii eretici și monahi isihaști ortodocși[74]. Tot Meyendorff a atras atenția[75] asupra unui alt episod menționat de o scrisoare a lui Akindynos (nr. 52) din 1345, precum și de Nichifor Gregoras (*Istoria bizantină* 14, 7 și în deschide-

---

[73] Cf. D. OBOLENSKY, *The Bogomils. A Study in Balkan Neo-Manichaeism*, Cambridge, 1948 sau Y. STOYANOV, *The Hidden Tradition of Europe. The Secret History of Medieval Christian Heresy*, 1994 (trad. rom.: *Tradiția ascunsă a Europei. Istoria secretă a ereziei creștine în Evul Mediu*, Ed. Polirom, Iași, 1999).

[74] J. MEYENDORFF, *Introduction...* (*supra* n. 53), p. 51.

[75] *Ibid.*, p. 55–57.

ea primelor *Antiretice contra lui Palama* I, 1, 1)[76], confirmat și de o omilie a patriarhului Calist din 1357. Potrivit acestora „mesalianismul" ar fi apărut în jurul anului 1344 chiar în Sfântul Munte printr-un grup condus de Iosif Cretanul și Gheorghe din Larissa, grup cu practici entuziaste, antinomiste și libertine cu caracter sexual, în spatele căruia stătea o monahie, Irina din Tesalonic, pe care Isidor și Palama ar fi venerat-o ca pe o zeiță. Gheorghe ar fi locuit chiar în casa lui Isidor, făcând parte din cercul (*hetaireia*) de isihasm urban animat de acesta în Tesalonic. Descoperit, grupul a fost condamnat de athoniți printr-un „tomos" special și apoi expulzat. Unii dintre ei s-au refugiat în Bulgaria, fiind condamnați și aici de un sinod ținut la Târnovo în 1360.

Ansamblul acestor informații a fost analizat exemplar de Antonio Rigo într-o exhaustivă teză despre relațiile dintre monahii isihaști și monahii bogomili publicată în 1989[77]. Bizantinologul italian a contribuit decisiv la clarificarea întregii problematici prin descoperirea într-un manuscris bizantin de la Vatican (*Vatic. gr. 604*, f. 11r–12v, manuscrisul aparținuse lui Dimitrie Kydones) a unor prețioase extrase din „tomosul" aghioritic (*hagioreitikon gramma*) de condamnare a grupului „mesalian" athonit publicate în 1984[78]. Anatemele atribuie grupului idei dualiste tipic bogomile, dar practicile libertine descrise nu concordă cu rigorismul ascetic de tip encratist al bogomililor. Sub clișeele ereziologice transpare o spiritualitate de tip entuziast, extatic, mai aproape de transele spirituale și indiferentismul moral proprii vechiului mesalianism extrem, bazate pe o teorie mistică a identificării cu Hristos de tip adopțianist:

„Ereticii athoniți n-au fost propriu-zis bogomilii, ci mai degrabă concepțiile lor au fost «recitite» de anchetatorii lor

---

[76] Dacă Akindynos e rezervat în acuze și-l menajează pe Palama, în schimb Gregoras îl acuză direct pe Palama că ar fi fost discipolul lui Gheorghe din Larissa.

[77] A. Rigo, *Monaci esicasti e monaci bogomili. Le accuse di messalianismo e bogomilismo rivolte agli esicasti ed il problema dei rapporti tra esicasmo e bogomilismo* (Orientalia venetiana 2), Firenze, 1989.

[78] Referințe și traducere românească mai jos, p. 207–210.

pe baza bogomilismului probabil în lumina acelor concepţii care se învecinau cu propoziţiile neomaniheene în negarea credinţelor ortodoxe. Ereticii athoniţi sunt de inserat, pe de o parte, în mediul înfloririi generale a mişcărilor eterodoxe de tip libertin care au caracterizat sfârşitul Evului Mediu, iar, pe de altă parte, şi mai precis, în reapariţia ciclică în lumea bizantină a fenomenelor «entuziaste» care caracterizau grupuri eterodoxe, dar largi cercuri de monahi ortodocşi" (p. 216).

Bogomilo-mesalianismul a fost „o psihoză cronică" (expresia lui J. Gouillard) a Bisericii bizantine, o etichetă stereotipă, un clişeu ereziologic aplicat cu foarte mare uşurinţă oricărui fel de personalităţi spirituale nonconformiste[79]. Din punct de vedere istoric, el era un anacronism cras, întrucât mişcarea mesaliană a fost tipică pentru secolele IV–V şi n-a trecut dincolo de secolul VII, iar bogomilismul apare în Balcani abia în secolul XII. Aşa-zisul „mesalianism" se referă la orice spiritualitate de tip „entuziast", iar în cazul isihaştilor el trebuie înţeles drept „macarianism", un recurs la o spiritualitate incandescentă proprie „Omiliilor macariene" (p. 15 şi 10–11).

Rămân fără o explicaţie satisfăcătoare câteva fapte. Unul ar fi simultaneitatea condamnării grupului „entuziast" athonit condus de Gheorghe din Larissa de către o comisie din care făcea parte ieromonahul Calist, ucenic al lui Grigorie Sinaitul, şi condamnarea la Constantinopol a lui Palama şi Isidor de către patriarhul Calecas. Iar altul e tăcerea absolută a lui Palama şi Filotei Kokkinos cu privire la acest episod, întrucât, înainte de a deveni discipol al „entuziastului" Iosif Cretanul, Gheorghe din Larissa a fost probabil discipol al lui Isidor. Ceea ce sugerează că grupul ucenicilor lui Grigorie Sinaitul era în opoziţie făţişă cu grupul „entuziaştilor", cu care grupul Palama, Isidor, Filotei s-a aflat într-o anume relaţie cu acesta, fără ca natura lor să poată fi precizată mai îndeaproape (p. 221, 274–275).

---

[79] Cf. şi KL. FITSCHEN, *Messalianismus und Antimessalianismus. Ein Beispiel ostkirchlicher Ketzergeschichte* (Forschungen zur Kirchen- und Dogmengeschichte 71), Göttingen, 1998.

Provocatoarei interpretări a lui L. Clucas i se poate da dreptate însă doar în ce privește sesizarea contextului eshatologic al isihasmului palamit. În rest ea reprezintă o teorie istorică pur speculativă, bazată pe analogii formale prea vagi și prea multe ipoteze neverificate pentru a se apropia cumva de realitate. Prologul „Tomosului aghioritic" care servește drept bază a întregii construcții teoretice se explică mult mai simplu decât printr-o presupusă „receptare" a teoriei gioachimite a celor trei ere — despre care Clucas însuși admite că e „posibilitate recunoscut neverosimilă [*admittedly unlikely*]" (p. 340).

Grigorie Palama dezvoltă însă pe Grigorie din Nazianz

Ceea ce istoricul american nu a sesizat este faptul că în prologul „Tomosului aghioritic" Sfântul Grigorie Palama nu face altceva decât să rescrie și să adapteze un faimos pasaj din cea de-a V-a *Cuvântare teologică despre Duhul Sfânt* a Sfântului Grigorie din Nazianz (330–390)[80]. La sfârșitul secolului IV, pus în fața contestării ariene și pnevmatomahe a divinității Duhului Sfânt, remarcabilul retor capadocian, ajuns episcop al micii comunități ortodoxe niceene din Constantinopol, argumenta cu o viziune istorică asupra revelației și teologiei. Revelația divină a misterului lui Dumnezeu (*theologia*) este un proces istoric scandat de ritmurile unei „economii" (*oikonomia*) divine. Aceasta din urmă cunoaște atât condescendențe și continuități, cât și discontinuități și mutații radicale, „schimbări ale vieții" (*metatheseis bion*), adevărate „cutremure de pământ". Au existat două asemenea schimbări sau cutremure: de la idoli și păgânism la Legea mozaică, și de la Legea mozaică la Evanghelia lui Hristos, și va mai exista un al treilea „seism", eshatologic, al modurilor de viață prin trecerea de la cele de aici la cele de dincolo și veșnice (§ 25). Progresul istoric în viață prin „economie" este dublat de un progres în revelarea și cunoașterea lui Dumnezeu, în „teologie". Numai că în „teologie" lucrurile se petrec invers decât

[80] GRIGORIE DIN NAZIANZ, *Cuvântarea 31 (a V-a teologică)* 25–27; *PG* 36, 159D–164D; ed. P. Gallay, „Sources Chrétiennes" 250, 1978, p. 322–329.

în „economie”: dacă în „economie” au loc „mutații” (*metatheseis*) care operează prin „suprimări” (*hyphaireseis*), în „teologie” are loc o „desăvârșire” (*teleiosis*) lentă prin „adaosuri” (*prosthekai*). Astfel, Vechiul Testament predica deschis (*phaneros*) pe Tatăl, iar nedeslușit (*amydroteron*) pe Fiul. Noul Testament L-a arătat deschis (*ephanerosen*) pe Fiul, iar pe Duhul și divinitatea Lui le-a arătat doar întrezărit (*hypedeixen*). Acum însă, în timpul Bisericii, Duhul S-a încetățenit (*empolitenetai*), oferindu-ne manifestarea tot mai clară a Lui Însuși (*saphesteran hemin parechon ten heautou delosin*). Fiindcă nu era un lucru sigur (*asphales*) și lipsit de primejdie să fie proclamat deschis Fiul când nu era încă mărturisită divinitatea Unicului Său Tată, nici să fie proclamat deschis Duhul Sfânt cât timp nu era încă admisă divinitatea Fiului. Din contră, lumina Treimii va străluci prin aceste adaosuri parțiale sau „urcușuri”, înaintări și progrese „din slavă în slavă”. Deoarece Duhul Sfânt este trimis de Tatăl, la cererea și în numele lui Hristos, dar vine și El Însuși; unit cu Ei, dar cu propria Lui autoritate (*exousia*) divină (§ 26). Există așadar „iluminări parțiale” (*photismous kata meros*) care ne strălucesc, și o „ordine a teologiei” (*taxin theologias*), pe care trebuie să o păstrăm cât mai bine, nici revelându-le dintr-odată, nici ascunzându-le până la capăt. Fiindcă revelarea bruscă a misterelor Sfintei Treimi îi poate șoca pe cei străini de creștinism, iar ascunderea lor definitivă îi poate înstrăina pe creștini de Dumnezeu (§ 27).

Citit în propriul său context, cel al tradiției patristice, controversatul prolog al „Tomosului aghioritic”[81] scris de Sfântul Grigorie Palama în vara lui 1340 apare drept un „targum” isihast al unui pasaj decisiv dintr-o faimoasă „Cuvântare” ținută de Sfântul Grigorie Teologul în Constantinopol în primăvara anului 379. Chestiunea interpretării Tomosului athonit se situează în perimetrul exegezei patristice și depinde deci de corectitudinea înțelegerii unei pericope gregoriene dificile (un „ambiguum”) care continuă să stârnească admirația și perplexitatea specialiștilor până în zilele noastre. Este ceea ce arată

[81] Referințe și traducere românească mai jos, p. 155–164.

comentariul lui P. Gallay la acest pasaj din ediția *Cuvântărilor teologice* în seria „Sources Chrétiennes":

„§ 26 stabilește o legătură între istoria mântuirii și doctrina despre Dumnezeu. E un punct de o importanță capitală: tradiției Bisericii vechi, care era aceea de a citit teologia în interiorul economiei, Grigorie îi adaugă o interpretare nouă: teologia însăși a fost supusă variațiilor prin intermediul economiei. În locul unui «invariant» teologic de-a lungul istoriei, în locul unei istorii care ne revelează mereu în Duhul darul pe care ni-l face Dumnezeu în Fiul Său, suntem în prezența unui progres în însăși revelația teologică: înainte de Evanghelie totul se petrece ca și cum n-ar exista decât un singur Dumnezeu; în timpul Evangheliei totul se petrece ca și cum n-ar exista decât un singur Dumnezeu și Fiul Său, El Însuși pe deplin Dumnezeu; acum știm că Duhul Sfânt este și El Dumnezeu" (p. 326–327).

Există deci la Sfântul Grigorie nu numai o istorie a dogmei, ci un „timp al dogmei", un timp ireversibil, pentru că nu putem reveni la prezentările teologice ale trecutului, dar a cărui parcurgere progresivă este indispensabilă.

„Rămâne însă o ultimă întrebare, destul de redutabilă: acest timp al dogmei și-a atins capătul? Și dacă da, când anume l-a atins? Potrivit lui Grigorie, exista încă în epoca sa o posibilitate de progres în ceea ce numim dogmă?" (p. 327–328).

Răspunsul dat la această întrebare de romano-catolicul Gallay este elocvent pentru viziunea tradiției occidentale (exceptând desigur tradiția gioacchimită):

„La prima vedere Grigorie pare să deschidă timpul dogmei totalității timpului Bisericii care merge de la Evanghelie până la sfârșitul lumii" (p. 328).

Și este limpede că aceasta e și poziția Sfântului Grigorie Palama în prologul „Tomosului aghioritic", unde revelarea energiilor necreate este o nouă fază a istoriei dogmei, prin care Duhul Sfânt încetățenit în Biserică oferă o viziune mai clară și mai strălucită despre El Însuși și despre Sfânta Tre-

ime. Nu aceasta este opțiunea exegetică a lui Gallay. Deși recunoaște că

> „cea mai mare îndrăzneală teologică a sa [a lui Grigorie Teologul] este fără îndoială aceea de a afirma că una din tainele a cărei revelare trebuie să fie adusă de Duhul, și nu de Hristos, e însăși divinitatea Duhului"

— și prin extensie putem spune același lucru și despre divinitatea energiilor Lui și ale întregii Sfintei Treimi —, conchide în stil pur latin:

> „Dar în realitate acest «acum» în care Se revelează Duhul nu pare să depășească Biserica apostolică", a cărei proclamare a divinității Duhului e cuprinsă în „Scriptură" (p. 329).

Trei conflicte în fundalul canonizării

După cum s-a putut vedea, controversele isihaste au pus în joc o multitudine de conflicte suprapuse care au interacționat în mod complex:

— conflictul între două tipuri de înțelegere a tradiției, teologiei și autorității în Biserică: una duhovnicească venită de la Duhul Sfânt, susținută de isihaști, și alta instituțională și formală, strict conservatoare, a patriarhului Calecas și Akindynos;

— conflictul politic intern escaladat în război civil între loialiștii Paleologilor și Cantacuzino „uzurpatorul" în căutarea unei legitimități; și

— conflictul geopolitic în care se afla lumea bizantină — Imperiul și Biserica Ortodoxă — în luptă pentru supraviețuire, prinsă între atacurile/tentațiile islamului și ale cruciadei latine.

Canonizarea dogmatică și personală a învățăturii și figurii duhovnicești a Sfântului Grigorie Palama prin sinoadele și tomosurile emise între anii 1340–1368 a fost un proces care s-a derulat pe acest fundal complex, intersectându-se cu aceste conflicte și reprezentând în același timp un efect, dar și o soluție specifică a acestor tensiuni și opoziții.

Sinoade și Tomosuri

Astfel, antagonismul inițial între monahi și umaniști, între athoniții atacați de Varlaam și apărați de monahul Palama,

s-a amplificat prin „Tomosul aghioritic” cu antagonismul dintre monahi şi ierarhie, dintre athoniți și patriarhul Calecas.

Cele două antagonisme s-au ciocnit cu ocazia sinodului de la Sfânta Sofia din 10 iunie 1341, armonizându-se în primul când grație intervenției moderatoare a împăratului Andronic III Paleologul, care dorea o împăcare a tuturor părților. Sinodul s-a delimitat de acuzele lui Varlaam la adresa luminii taborice și a rugăciunii lui Iisus, disculpându-l totodată pe Palama de acuzațiile de mesalianism și diteism formulate împotriva sa de filozoful calabrez. Varlaam a fost excomunicat, dar condamnarea sa nu era una definitivă, ci devenea astfel doar în cazul în care acesta nu retracta și nu recidiva. Ieromonahul Grigorie Palama câștigase în sinod procesul intentat de Varlaam împotriva isihaştilor întrucât atacurile sale împotriva monahilor au fost respinse, iar acuzațiilor la adresa teologiei lui Palama nu li s-a dat curs. În spiritul conciliator al împăratului, dar doritor să-și afirme autoritatea ierarhică atât în fața monahilor, cât şi a umaniştilor, patriarhul a insistat pe faptul că proclamarea unei persoane drept eretică și a unei opinii teologice drept dogmă a Bisericii este potrivit canoanelor un privilegiul rezervat în exclusivitate episcopatului și sinoadelor și că, prin urmare, disputele teologice sunt interzise.

Moartea subită a bazileului pe 15 iunie a redeschis și precipitat antagonismele, amplificându-le cu conflictul pentru regență dintre patriarhul Calecas, loialist paleologic, și marele domestic Ioan Cantacuzino, suspectat de intenții uzurpatoare. Admirator al monahilor athoniți, cu înclinații monahale el însuși, şi prieten cu Palama, Ioan Cantacuzino (fost protector și al lui Varlaam şi Calecas) a sesizat avantajele de care putea beneficia integrând în programul său politic cauza teologică a ieromonahului Grigorie Palama. Avantajele erau reciproce[82], întrucât în schimbul legitimității religioase de campion al Ortodoxiei autentice, pe care i-o conferea lui Cantacuzino, Palama primea de la acesta asigurarea sprijinului oficializării/dogmatizării teologiei sale a energiilor necreate, deja atacată plecând de la câteva expresii mai puţin inspirate („divi-

[82] Cf. A.M. CASIDAY, *art. cit. supra* n. 60, p. 31–32.

nitate superioară" și „divinități inferioare") drept o inovație neopatristică. Din acuzat Palama s-a transformat la rândul său în acuzator al lui Akindynos, care reluase disputele teologice, cerând un nou sinod. Scopul urmărit era dublu: pe de o parte, acela de a obține aprobarea oficială pentru teologia energiilor necreate, iar, pe de altă parte, de a oferi lui Ioan Cantacuzino șansa de a-și exercita în sinod ca regent prerogativele imperiale ale prezidării și confirmării acestuia.

Sinodul ținut în iulie l-a obligat pe Akindynos să retracteze, condamnându-l condiționat ca „varlaamit". A fost o victorie personală prețioasă pentru Palama și Cantacuzino, întrucât l-a obligat pe patriarh să redacteze un tomos. Calecas era însă departe de a ceda cu totul. „Tomosul" redactat de el trece cu totul sub tăcere sinodul din iulie referindu-se doar la sinodul din 10 iunie[83]. Textul în sine reflectă fidel poziția patriarhului: dă dreptate isihaștilor atacați de Varlaam condamnându-l pe acesta și sancționându-le spiritualitatea, dar refuză categoric să intre în chestiunea dogmatică ridicată de Palama prin teologia energiilor necreate, invocând interzicerea de către canoane a dreptului laicilor de a dogmatiza ceva sau a face eretic pe cineva, drept rezervat strict ierarhiei episcopale. Palama însuși e menționat doar de două ori în text ca acuzat de Varlaam, iar tezele sale dogmatice nu sunt discutate. Pe linia antagonismului între monahi și ierarhie privind autoritatea, „Tomosul" despre sinodul din iunie 1341 era o replică implicită dată „Tomosului aghioritic".

Tocmai acesta a fost sensul pe care Calecas a încercat să-l impună în explicațiile pe care i le va da în 1344[84], în cursul controverselor reluate în timpul războiului civil. Patriarhul va cădea el însuși victimă propriului său „Tomos" atunci când în focul polemicilor teologice și politice îi va permite lui

---

[83] Referințe și traducere românească mai jos, p. 165–188. Despre sinoadele din anii 1340–1368, a se vedea notele critice esențiale ale lui J. DARROUZÈS, *Les Regestes des Actes du Patriarcat de Constantinople. V. Les Regestes de 1310 à 1375*, Paris, 1977 și monografia lui D. KOUTSOURIS, *Synodoi kai theologia gia tou hesychasmo. He synodike diadikasia me aphorme tes hesychastikes erides*, Atena, 1987.

[84] Referințe și traducere românească mai jos, p. 202–206.

Akindynos, pe care-l va reabilita și promova în cler, să recidiveze și să redeschidă discuția dogmatică atacându-l pe Palama și condamnându-l în noiembrie 1344 pe acesta și pe comilitonul său Isidor[85] pentru susținerea dogmatică a teologiei energiilor necreate. Orbit de ura față de Cantacuzino și Palama/Isidor, patriarhul a comis însă eroarea de a intra în conflict cu împărăteasa Ana din pricina hirotonirii lui Akindynos, ceea ce l-a costat pierderea unui important sprijin. Basilisa îl va sacrifica fără remușcări pe patriarh în vederea unei reconcilieri cu Cantacuzino în ajunul intrării acestuia în Constantinopol. Calecas a fost depus, iar Akindynos excomunicat de sinodul din februarie 1347.

Deși se proclama o continuare și o confirmare a „Tomosului" din 1341, în realitate „Tomosul" din februarie 1347[86] revenea în chip semnificativ, cum se vede din lectura prologului, la viziunea inaugurală a „Tomosului aghioritic". Având în spate forța lui Ioan Cantacuzino, devenit stăpân al capitalei bizantine, monahii isihaști persecutați de Calecas au triumfat asupra ierarhiei, asigurându-și succesul prin crearea de către noul patriarh Isidor a unei noi ierarhii bizantine, ai cărei membri (nu mai puțin de 32) erau monahi isihaști promovați la rang de mitropoliți și episcopi. Reacția celorlalți mitropoliți, în parte promovați de Calecas și neliniștiți de rapida schimbare la față a conducerii Bisericii bizantine, a luat forma unui gest de protest („antitomosul" din iulie 1347[87]) și de constituire incipientă în ierarhie paralelă față de instituția oficială. Dacă riscul degenerării în schismă a fost evitat de moderația „Tomosului" din august 1347, controversele au continuat însă susținute și de faptul că „Tomosul" din februarie 1347 era actul unui sinod „sui generis", fără protos, și ca atare contestabil canonic: se ținuse în pripă, în absența unui patriarh ales și a unui împărat încoronat (ambele acte vor fi celebrate abia în mai). De asemenea „Tomosul" din februarie 1347 era în principal consemnarea procesului de caterisire a lui Calecas și

[85] Referințe și traducere româncască mai jos, p. 195–196.
[86] Referințe și traducere românească mai jos, p. 215–235.
[87] Referințe și traducere românească mai jos, p. 241–250.

de excomunicare a lui Akindynos consumate însă în absență. Pentru triumful definitiv era deci nevoie de un tomos dogmatic cu autoritatea unui „Sinod Ecumenic" veritabil, prezidat de un împărat și un patriarh în prezența unei părți considerabile a Bisericii bizantine și cu audierea oponenților. Acesta a fost Sinodul de la Vlaherne din mai–iunie 1351 în centrul căruia s-au aflat împăratul Ioan VI Cantacuzino și patriarhul Calist înconjurați de peste 30 de mitropoliți în frunte cu Grigorie Palama al Tesalonicului și Filotei Kokkinos al Heracleei. „Tomosul" redactat de Filotei Kokkinos și Nicolae/Nil Cabasila și semnat în august 1351[88] nu se epuizează în consemnarea procesului lui Gregoras și a adepților lui, ci este deliberat construit astfel încât să fie principalul monument dogmatic al întregii controverse; delimitându-se de formulările ambigue ale lui Palama, el dogmatizează în sfârșit sub forma a șase teze argumentate patristic teologia energiilor necreate nu ca pe un adaos sau o inovație, ci ca pe o explicitare (*anaptyxis*) a hotărârii/definiției dogmatice a Sinodului VI Ecumenic despre cele două voințe și două energii ale lui Hristos, umană și divină, creată și necreată. Afară de una, aceste teze dogmatice vor fi introduse sub formă de anateme și aclamații în „Sinodiconul Ortodoxiei"[89] care se citea în fiecare an în bisericile bizantine în Duminica întâi din Postul Mare.

Inserările în „Sinodiconul Ortodoxiei"

Anatemele și aclamațiile inserate în 1351 și după aceea au fost editate și atent studiate de Jean Gouillard în ediția exemplară a „Sinodiconului Ortodoxiei" din 1967[90]. Nucleul inițial este alcătuit din șase anateme și șase aclamații dogmatice generale încadrate de două scurte anatemizări ale capilor defuncți ai ereziei, Varlaam și Akindynos, și ale adepților acestora, precum și ale scrierilor lor. Nu este menționat patriarhul Calecas,

---

[88] Referințe și traducere românească mai jos, p. 271–332.

[89] Referințe și traducere românească mai jos, p. 359–367.

[90] Referințe și traducere românească mai jos, p. 359–367. Ne referim aici la cap. IV al comentariului „Sinodiconul și controversa palamită" (1967, p. 239–251).

scos doar din diptice. Ceilalți antipalamiți vor fi anatemizați mai târziu. O aclamație specială e acordată lui Andronic III Paleologul pentru rolul jucat în sinodul din 1341 și pentru „meritul de a fi dat cauzei palamiților o legitimitate politică" (p. 243). Ioan VI Cantacuzino, înfrânt în războiul civil de Ioan V, nu s-a bucurat de un astfel de elogiu, nefiind celebrat decât în diptice, deși fusese „adevăratul arbitru al victoriei palamiților" (*ibid.*). Anatemele și aclamațiile dogmatice au drept teme — afară de prima despre lumina taborică pusă în frunte — punctele sinodului din 1351 în aceeași ordine: 1. Dumnezeu nu e numai ființă, ci și energie; 2. energia e și ea necreată; 3. dar distincția lor nu afectează simplitatea divină; 4. de aceea și energia poate primi numele de divinitate/dumnezeire; 5. deși este o dumnezeire participabilă. „Nu are ecou în Sinodicon" punctul 5: ființa divină e superioară energiei divine. „Totul poate fi rezumat în două sau trei rânduri: «Ființa divină emite în mod natural și etern o energie necreată — energie, har, luminare, cum vom prefera să o numim — distinctă și inseparabilă de ea, având dreptul la numele de ‚dumnezeire' și comunicabilă (participabilă) în timp celor făcuți vrednici de ea de Dumnezeu prin excelență sub formă de lumină»" (p. 244). Formulările adoptate se mențin la un nivel de „generalitate paradoxală. Ontologia elaborată în apărarea unui ideal de sfințenie alunecă asupra condiției creștine normale" (p. 244–245).

Post-mortem în „Sinodicon" s-au introdus elogii speciale la adresa Sfântului Grigorie Palama și efemerului său urmaș în scaunul Tesalonicului, Nil Cabasila, autor împreună cu Filotei al „Tomosului" din 1351 și implicit al articolelor introduse în „Sinodicon". Ana Paleologhina, văduva lui Andronic III, patriarhii Filotei și Dorotei al Ierusalimului sunt celebrați doar în diptice, ca și Ioan VI Cantacuzino de altfel. O atenție specială a fost acordată post-mortem antipalamiților din a doua generație: astronomului Isaac Argyros și profesorului său, enciclopedul Nichifor Gregoras, reprezentanți constantinopolitani ai „opoziției propriu-zis filozofice", și tesalonicenilor latinizanți Prohor și Dimitrie Kydones adepți ai „unei gândiri marcate mai mult de scolastica occidentală"

(p. 247). Într-o viziune care se vrea riguros istorică, precum este cea a lui J. Gouillard:

„Decantat de Sinodicon, palamismul se reduce la două axiome — dumnezeirea este în mod distinct ființă și energie; lumina taborică e această energie manifestată — și la accentele unui triumf asupra unei erezii înnoită din cele mai rele erori ale Antichității. Dacă Sinodiconul atestă astfel prețul pe care-l atribuiau palamiții victoriei lor, el nu îngăduie formularea unei judecăți decisive asupra acestui tumultuos episod.

Două mari întrebări se pun: cea a valorii doctrinei și cea a «oportunității» istorice. Prima așteaptă teologii «angajați» (prin formația și apartenența lor confesională), care se împart în două școli. «Latinii» interpretează palamismul în funcție de categoriile aristotelice și sunt într-o poziție favorabilă pentru a-i demonstra caducitatea. Ceilalți, care-l explorează dinăuntru, în căutarea logii lui proprii și a fidelității lui față de spiritul Părinților greci, arată adeseori o mai extinsă cunoaștere a surselor și, sub rezerva imparțialității, metoda lor ar trebui să fie mai fecundă. Indiferent ca atare față de «adevărul» doctrinei, istoricul ideilor se consideră satisfăcut dacă reușește să situeze de bine, de rău controversa în mediul și epoca ei" (p. 249–250).

De aceea în loc de concluzii istoricul se limitează la a schița „câteva deziderate sau achiziții provizorii ale cercetării" care merită să fie reținute:

„În ce privește doctrina, primul obiectiv ni se pare acela de a degaja originalitatea, fondul «spontan» anterior elaborării conceptuale care i-a fost impusă lui Palama de contrazicătorii săi. Nu doar o dată acesta se încearcă în terminologie și e important de știut dacă acest fapt ține de o gândire stânjenită de obiecții sau de necesitatea de a traduce pe limba adversarului noțiuni pentru care nu e făcută.

Odată sesizată gândirea «autentică», ea va trebui situată în curentele religioase ale Bizanțului. În imediat, și mai modest, istoricul constată că, grație personalității și Palama și stimulentului unei contraziceri, palamismul a impus în

Biserică și teologia cea mai oficială o influență care în trecut fusese întotdeauna îngrădită și chiar temută: cea a ramurii celei mai fervente dar și celei mai «anarhice» a monahismului. Palamismul a permis teologiei să-și afirme autonomia față de o anumită reflecție filozofică. Conjunctura intelectuală și politică nu putea decât să accentueze conștiința acestei forme de autonomie. Filozofie emancipată a Renașterii (timidă încă în Bizanț), pătrunderea limitată a scolasticii occidentale, speculațiile unor «unioniști» occidentali asupra nenorocirilor Bizanțului — toate acestea nu putut contribui drept stimuli la întărirea palamiților în poziția lor. Cu toate acestea, palamismul n-ar putea fi redus la o reacție de conservare împotriva renașterii și latinizării. Datele unei opoziții naturale între «filozofia sfântă» a unor isihaști și știința independentă sau chiar teologia tradițională existau de secole. Dar pentru prima dată isihastul a fost destul de puternic pentru a conduce Biserica să-și recunoască teologia ei în teologia lui (sau în cea care se descoperise grație lui Palama)" (p. 250–251).

O captivitate premonitorie — Palama în dezbatere cu islamul

Lucrurile păreau a fi fost tranșate definitiv, dar n-a fost să fie așa. Criza avea să reizbucnească repede și să dobândească dimensiuni geopolitice, ba chiar eshatologice. Războiul civil bizantin a reizbucnit. După încercarea nereușită din martie 1353 a tânărului Ioan V Paleologul de a intra în Constantinopol cu sprijin italian, Ioan VI Cantacuzino și-a proclamat coîmpărat fiul, Matei Cantacuzino. Pentru că refuzase să-l încoroneze, patriarhul Calist, fidel Paleologilor, a fost depus în august 1354, pe scaunul patriarhal fiind instalat mitropolitul Filotei Kokkinos. Acesta l-a încoronat pe Matei Cantacuzino în februarie 1354, gest care echivala practic cu detronarea lui Ioan V Paleologul.

Alertat, Ioan V îl convinge pe Palama să se ducă la Constantinopol într-o misiune de mediere politică pe lângă Ioan VI Cantacuzino[91]. Ioan V Paleologul și Grigorie Palama pleacă

---

[91] Așa precizează explicit Filotei Kokkinos. Istoricii bizantini ai epocii nu nici măcar nu menționează medierea și captivitatea (cum face Ioan Can-

împreună în februarie 1354 cu o navă imperială până pe insula Tenedos. Aici Ioan V va rezolva revolta guvernatorului Pergamenos și se va întâlni cu patriarhul depus, Calist I. Pe 2 martie 1354, în noaptea de sâmbăta spre Duminica Ortodoxiei, zona Helespontului va fi zguduită de un puternic cutremur de pământ care a distrus fortificațiile orașului port Kallipolis (Gallipoli). Situat pe țărmul european al Dardanelelor, acesta era cheia strategică prin care bizantinii controlau militar accesul dinspre Marea Egee în Marea Marmara. Profitând de ocazie, Suleiman, fiul mai mare al lui Orhan, ocupă acest punct-cheie, ceea ce va permite prin acest cap de pod instalarea definitivă a turcilor în Europa. Imperiul Bizantin era de acum înainte condamnat din punct de vedere militar, soarta sa fiind pecetluită.

Nava care-l transporta e Sfântul Grigorie Palama de la Tenedos la Constantinopol va fi capturată lângă Kallipolis de trupele otomane ale lui Suleiman. Pentru arhiepiscopul Tesalonicului începe acum o captivitate (*aichmalosia*) care avea să dureze un an întreg. Unele din evenimentele și episoadele acestei captivități le cunoaștem din câteva documente: o lungă *Epistolă* scrisă de Sfântul Grigorie în iulie 1354 *către Biserica sa din Tesalonic*, o *Epistolă* scurtă *către un anonim* (versiune prescurtată a § 18–30 ale *Epistolei către Biserica sa*) și procesul-verbal al unei discuții teologice purtate în aceeași perioadă între Sfântul Grigorie Palama și grupul enigmaticilor „Chioni", iudaizanți dintre Brusa și Niceea. Editate[92] în mai multe rânduri și minuțios studiate[93], aceste piese care alcătuiesc dosarul captivității otomane a Sfântului Grigorie Palama.

---

tacuzino), fie îi deturnează complet sensul: Palama ar fi venit să-l ațâțe pe Ioan V împotriva lui Ioan VI și a lui Gregoras (cum face Nichifor Gregoras însuși).

[92] Referințe și traducere românească mai jos, p. 687–723.

[93] Cf. G. ARNAKIS, „Gregory Palamas among the Turks and Document of His Captivity as Historical Source", *Speculum* 26 (1951), p. 104–118; „Gregory Palamas, the Chiones and the Fall of Gallipoli", *Byzantion* 22 (1952), p. 305–312 (răspuns la critica lui P. WITTEK, „Chiones", *Byzantion* 21, 1951, p. 421–423); J. MEYENDORFF, „Grecs, Turcs et Juifs en Asie Mineur au XIVe siècle", *Byzantinische Forschungen* 1 (1966), p. 211–217; ANNE PHILIPPIDIS-BRAAT, „La captivité de Palamas chez turcs: dossier et

Epistola către Biserica din Tesalonic, documentul oficial al captivității, e un text compozit, alcătuit din părți distincte redactate separat. Introducerea (§ 1–4) și lungul epilog (§ 31–35) parenetic încadrează o cronică a primelor luni de captivitate (§ 5–17) în care se află inserate o discuție în contradictoriu cu Suleiman, o lungă diatribă antiislamică, relatarea unei discuții cu Ismael, nepotul lui Orhan, și relatarea unei discuții cu un cleric musulman (tasiman) din Niceea (§ 18–30). Introducerea exprimă grija arhiepiscopului de a-și informa turma îngrijorată de cele întâmplate cu el. Interpretând acestea în spirit autentic creștin, Sfântul Grigorie Palama, în vârstă pe atunci de 60 de ani, vede o dublă lucrare a Providenței divine: pe de o parte, o pedeapsă purificatoare pentru păcatele și greșelile sale personale din trecut, iar, pe de altă parte, un mijloc ales de Dumnezeu de a descoperi ferocilor „barbari" musulmani adevărul religiei lui Iisus Hristos (§ 3). Captivitatea otomană e astfel înțeleasă ca o experiență ascetică și apostolică în același timp, ca o șansă de desăvârșire duhovnicească personală și o ocazie misionară unică: de a purta pastoral de grijă de creștinii aflați sub ocupația musulmană și de a-i evangheliza pe ocupanții islamici.

Cronica detaliată a primelor luni de captivitate pare a urmări atât informarea exactă a turmei de soarta păstorului ei, cât și risipirea calomniilor proferate de adversarii săi pe seama acestui episod. În *Istoria bizantină* (29, 6–11) îl vedem pe Nichifor Gregoras relatând cu nedisimulată satisfacție captivitatea otomană a lui Grigorie Palama ca pe o pedeapsă a lui Dumnezeu pentru ereziile acestuia. Despre aceasta proferează versiuni fanteziste și tendențioase menite să-l discrediteze personal pe arhiepiscopul Tesalonicului: astfel, după Gregoras, scopul venirii lui Grigorie Palama la Constantinopol era acela de a-l instiga pe Ioan VI Cantacuzino împotriva lui Ioan V Paleologul și a lui Gregoras însuși; capturându-l, turcii ar fi găsit la Palama foarte mult aur, i-ar fi aruncat în mare cărțile, îngroziți de ereziile lui, și, mai mult, l-ar fi supus pe bătrânul arhiepiscop unei agresiuni homosexuale dezonorându-l.

commentaire", *Travaux et mémoires du Centre française de recherche d'histoire et civilisation byzantine* 7 (1979), p. 102–222.

Relatarea lui Palama însuși este mult mai sobră și credibilă. El ne spune că, după ce în primele zile ale lui martie a fost capturat de otomani lângă Kallipolis, a fost trecut împreună cu suita sa la Lampsakos, oraș situat pe țărmul asiatic al Dardanelelor (în fața cetății Kallipolis aflată pe malul european) unde se afla cartierul general al lui Suleiman. Aici a rămas șapte zile, timp în care turcii au exercitat presiuni asupra sa pentru a obține un preț de răscumpărare cât mai ridicat. Tot aici arhiepiscopul captiv are și o discuție cu Suleiman, care i-a argumentat superioritatea islamului asupra creștinismului prin superioritatea militară asupra creștinilor (§ 7). Sfântul Grigorie a profitat de șederea la Lampsakos pentru a-i încuraja în credință prin discuții pe creștinii din oraș. După șapte zile a fost dus la Pegai, reședința lui Suleiman, unde a ajuns după trei zile de drum greu. Și aici e supus unor noi presiuni din partea otomanilor, dar se bucură de ospitalitatea eteriarhului Mavrozumis, nobil bizantin local rămas în regiune și după ocupare de către turci, și de căldura comunității creștine cărora le predică și slujește, întărindu-i în credință (§ 10–11). După trei luni de ședere în Pegai, la mijlocul lui iunie 1354 e adus, după un drum de șase zile, la Brusa, capitala emiratului otoman condus de Orhan (§ 12), de unde după două zile e trimis în satul de munte Maleghina în care se afla reședința de vară a lui Orhan. Aici poartă o discuție pe teme teologice cu nepotul acestuia, Ismael (§ 13–15), iar seara e dus la emirul Orhan însuși. Sfântul Grigorie Palama nu ne relatează ce anume a vorbit cu acesta; în schimb, Nichifor Gregoras (*Istoria bizantină* 29, 12) scrie că Orhan l-ar fi primit rău și Palama ar fi făcut tot felul de compromisuri ca să-și salveze viața. Din ordinul lui Orhan arhiepiscopul e trimis într-un sat vecin, locuit de creștini, unde-i întâlnește pe ambasadorii lui Ioan VI Cantacuzino, veniți să negocieze o întâlnire personală între împăratul bizantin și emirul otoman în scopul retrocedării Traciei către Imperiu. Sfântul Grigorie, care suferea din pricina climatului aspru al regiunii ce-i afecta sănătatea deja șubrezită, primește permisiunea de a se stabili la Niceea grație intervenției lui Taronites, medicul grec al lui Orhan pe care-l trata de o boală de ficat. Înainte de a pleca la Niceea,

Palama susține din ordinul emirului o dispută teologică cu misterioșii Chioni (§ 17), discuție al cărei proces-verbal întocmit de medicul Taronites ni s-a păstrat. Ajuns la Niceea, Sfântul Grigorie se stabilește în regim de domiciliu obligatoriu la mănăstirea Sfântul Iachint, centrul spiritual al comunității creștine din oraș (§ 18–19). În iulie 1354 asistă la o înmormântare musulmană în afara zidurilor Niceei (§ 20–21), după care are loc o lungă dispută teologică cu clericul musulman („tasimanul") care oficiase funeraliile (§ 22–29). Această discuție e ultimul episod cunoscut al captivității otomane a Sfântului Grigorie Palama, întrucât relatarea se oprește aici, epistola încheindu-se cu un patetic îndemn adresat creștinilor din Tesalonic la seriozitate în angajamentul practic al credinței lor (§ 30–35).

Captivitatea arhiepiscopului Tesalonicului avea să mai dureze opt luni; vorbind despre aceasta, patriarhul Filotei Kokkinos spune că a durat „un an întreg" (*heniautos holos*), deci până în primăvara lui 1355, probabil până în lunile martie–aprilie. Suma cerută de otomani pare a fi fost foarte mare, mult prea mare pentru vistieria secătuită a Imperiului. Mai mult, pe 26 noiembrie 1354, Ioan V Paleologul intrase pe neașteptate în Constantinopol, pe 8 decembrie Ioan VI Cantacuzino abdicând și retrăgându-se într-o mănăstire (devenit monahul Ioasaf, el a continuat să joace un important rol în discuțiile și problemele religioase). Schimbarea de putere de la Constantinopol a făcut ca speranțele eliberării arhiepiscopului Tesalonicului să se reducă dramatic. Ioan V Paleologul nu era dispus să plătească prețul cerut de otomani pentru un cantacuzinist ca Palama, după ce foarte probabil Ioan Cantacuzino trebuie să fi socotit misiunea de mediere pentru Ioan V acceptată de Palama drept un neașteptat gest de neloialitate din partea ierarhului. Atunci când se părea că orice speranțe au dispărut, intervin miraculos, „inspirați de Dumnezeu", sârbii (*tribalii*, cum spunea în stilul său arhaizant patriarhul Filotei Kokkinos) care plătesc răscumpărarea, iar otomanii îl eliberează pe Palama din captivitate. E foarte probabil ca, așa cum credea pr. J. Meyendorff, țarul sârb Ștefan Dușan, aflat în plină ofensivă asupra capitalei bizantine, să fi încercat încă

o dată (cum mai făcuse în 1348) să-l atragă de partea sa pe arhiepiscopul Tesalonicului. Versiunea lui Nichifor Gregoras (*Istoria bizantină* 29, 42), potrivit căreia însuşi fostul împărat Ioan VI Cantacuzino ar fi plătit suma cerută de Orhan, pentru că situaţia palamiţilor din Constantinopol ar fi devenit dificilă, e puţin credibilă. Oricum, în *Memoriile* sale istorice Ioan VI nu ne spune nici un cuvânt despre întreg acest episod.

Cert este că în primăvara lui 1355 Sfântul Grigorie Palama se afla din nou, şi pentru ultima dată, în Constantinopol, unde, în faţa împăratului Ioan V Paleologul şi a legatului latin Paul, are la palat o ultimă dispută publică cu Nichifor Gregoras. Disputa al cărei proces-verbal ni s-a păstrat va declanşa o ultimă polemică între Grigorie Palama şi Nichifor Gregoras, arhiepiscopul Tesalonicului răspunzând cu patru „Antiretice" (ultima sa scriere) împotriva versiunii tendenţioase asupra desfăşurării disputei difuzate de şi paranoicul egolatrul umanist bizantin. În august 1355 Palama se afla încă în Constantinopol, pe care l-a părăsit definitiv la sfârşitul verii. Reîntors la Tesalonic, avea să mai supravieţuiască doar doi ani, murind epuizat de eforturi, după o nouă şi gravă suferinţă, pe 14 noiembrie 1357[94].

---

[94] Cu privire la anul morţii Sfântului Grigorie Palama există în sursele existente o discordanţă nesoluţionată încă definitiv: *Encomionul* patriarhului Filotei Kokkinos ne spune că a murit în vârstă de 63 de ani în ziua următoare celei închinate prăznuirii Sfântului Ioan Hrisostom, deci pe 14 noiembrie, după doisprezece ani şi jumătate de episcopat. Întrucât hirotonia avusese loc în mai–iunie 1347, rezultă ca an al morţii anul 1359, dată care s-a impus. Această datare e contrazisă însă de mărturia aşa-numitelor *Cronici bizantine mici* (ed. P. SCHREINER, 1975, *supra* n. 64) semnalată încă de N. BEES („To etos tes teleutes Gregoriou Palama", *Athena* 16, 1904, p. 638 şi 18, 1906, p. 399–340). Potrivit acestora Sfântul Grigorie Palama ar fi murit în anul 6866 = 1357/1358. Această dată confirmată indirect de menţionarea morţii lui Palama în finalul *Istoriei bizantine* (37, 39) a lui Nichifor Gregoras care se întrerupe cu relatarea evenimentelor din toamna lui 1358, precum şi de alte indicii. De aceea savanţii actuali, recunoscând dificultatea explicării motivelor erorii lui Filotei Kokkinos, înclină astăzi spre stabilirea datei morţii Sfântului Grigorie Palama pe 14 noiembrie 1357: H.-V. BEYER, „Eine Chronologie der Lebensgeschichte des Nikephoros Gregoras", *Jahrbuch der österreichischen Byzantinistik* 27 (1978), p. 151–152 şi, mai ales, pe larg: A. RIGO, „La canonizzazione di Gregorio Palama

Dosarul captivității otomane a Sfântului Grigorie Palama a fost intens studiat de istorici dat fiind că el oferă savanților șansa nesperată de a arunca o privire asupra societății creștine din Bithynia la o generație după ocuparea regiunii de otomani. Sfântul Grigorie Palama nu face aluzie la nici un fel de persecuții sau presiuni din partea musulmană, creștinii, reduși numeric și săraci, grupați în jurul unor biserici și mănăstiri, părând să se bucure de o relativă libertate religioasă și au un fel de organizare proprie. Membri ai aristocrației bizantine au rămas în regiune în serviciul turcilor, dar episcopii lipsesc, comunitățile creștine neavând sprijinul unor arhipăstori (aceștia fie nu erau primiți de otomani, fie se temeau să-și viziteze turmele de teama persecuțiilor, îndrumându-și credincioșii la rezistență religioasă și martiriu prin scrisori[95]). Minoritari, creștinii dau dovadă de supunere și resemnare, musulmanii majoritari manifestând o remarcabilă toleranță și moderație (în contrast cu prozelitismul și persecuțiile latinilor din regiunile grecești ocupate de aceștia)[96]. Toleranța musulmană nu înseamnă indiferență, turcii provocând și încurajând disputele teologice într-un spirit uimitor de conciliant, și părând mult mai puțin intransigenți decât Grigorie Palama însuși. Fără a face nici cel mai mic compromis dogmatic sau concesie strategică, când e vorba de evaluarea teologică a islamului în lumina Ortodoxiei, arhiepiscopul Tesalonicului pare să aprecieze toleranța de care dau dovadă turcii și să conteze chiar pe posibilitatea unei convertiri prin convingere a musulmanilor

(1368) ed alcune altre questioni", *Rivista de studi bizantini e neoellenici* 30 (1993), p. 155–202, nota 9: p. 159–161.

[95] Cf. scrisorile adresate în 1364 de mitropolitul ales al Niceei, TEOFAN († cca 1381), credincioșilor și clericilor din Bithynia (*PG* 150, 287–350; trad. rom. în: DIAC. IOAN I. ICĂ JR, *Maica Domnului în teologia secolului XX și în spiritualitatea isihastă a secolului XIV: Grigorie Palama, Nicolae Cabasila, Teofan al Niceei*, Ed. Deisis, Sibiu, 2008, p. 593–628) în care în prim-plan stau îndemnurile la răbdare și stăruința în dreapta credință; precum și scrisorile proclamații cu îndemn la martiriu adresate credincioșilor ortodocși din Asia Mică și din Tesalonic câteva decenii mai târziu de Sfântul Simeon al Tesalonicului (1416–1429) (ed. D. BALFOUR, *Political-Historical Works of Symeon Archbishop of Thessalonica*, Wien, 1979).

[96] A. PHILIPPIDIS-BRAAT, *art. cit. supra* n. 93, p. 204–206.

la creștinism (cf. § 29) ca o posibilă consecință providențială a cuceririi otomane a Asiei Mici. Acesta pare, în orice caz, să fi fost sensul atitudinii filoturce de care îl acuză pe Palama un Akindynos sau Gregoras.

Documentele din „dosarul" captivității Sfântului Grigorie Palama ne redau trei astfel de dispute teologice (ele vor fi transcrise și în encomionul biografic al patriarhului Filotei Kokkinos). Laitmotivul acestora este din partea musulmană întrebarea care revine mereu: „Noi cinstim ca profet pe Iisus, voi, creștinii, de ce nu cinstiți ca profet pe Moamet?", precum și replica reiterată constant în aceste discuții de Sfântul Grigorie Palama: „Voi, musulmanii, sunteți în contradicție: dacă L-ați cinsti cu adevărat pe Iisus drept Cuvânt al lui Dumnezeu și Judecător al lumii (cum spune *Coranul*), L-ați accepta ca Dumnezeu-om și n-ați urma unui simplu om muritor și îngropat, care nu poate mântui pe nimeni." Există trei discuții teologice în „dosarul" captivității, fiindcă discuția cu Suleiman nu este de fapt un dialog: Suleiman îi opune arhiepiscopului argumentul forței: victoria militară a musulmanilor asupra creștinilor e dovada superiorității religiei islamice (§ 7). Replica lui Grigorie Palama e aici la fel de tranșantă: musulmanii se laudă de fapt cu răutatea lor; ca și păgânii, deși-L cunosc pe Hristos, nu-L cinstesc ca Dumnezeu și urmează unui simplu om muritor, drept pentru care Dumnezeu i-a lăsat la voia minții lor (cf. *Rm* 1, 24–28), iar ei au căzut în patimi de rușine: violență, crime, devastări, desfrâuri, homosexualitate etc., neavând de fapt cu ce să se laude (§ 8).

Întreruptă de o ploaie, prima discuție teologică, cea cu Ismael, nepotul lui Orhan (§ 14–15), e relatată extrem de succint: Sfântul Grigorie Palama înregistrează întrebările și obiecțiile musulmanului: de ce nu-l cinstesc și creștinii pe Moamet? Cum se face că Iisus a fost răstignit? De ce se închină creștinii semnului crucii? A spune că Iisus e Fiul lui Dumnezeu nu înseamnă a-I da lui Dumnezeu o femeie? Răspunsul e doar schițat sumar: creștinii nu-l cinstesc pe Moamet fiindcă nu-i cinstesc învățăturile; Iisus pătimește ca om, nu ca Dumnezeu; crucea e stindardul de biruință a lui Iisus asupra morții, iar cine cinstește stindardul, cinstește comandantul; Iisus se naște

din femeie ca om, ca Dumnezeu se naște doar din Tatăl ca un Cuvânt coetern din Mintea divină.

... și cu apostazia iudaizantă a Chionilor

Din porunca emirului Orhan, Sfântul Grigorie a fost apoi trimis să discute cu niște „oameni înțelepți și învățați": misterioșii *Chionai* (§ 17), discuție (*dialexis*) al cărei proces-verbal întocmit de medicul Taronites ni s-a păstrat. La început Chionii încearcă să evite o dispută pe teme de credință, dar tot ce reușesc să obțină e ca discuția să nu aibă loc în fața emirului, ci a unui delegat al său, Balaban (§ 1). După aceea Chionii se prezintă: au lăsat vechea lor credință (creștină), țin cele zece porunci și „s-au făcut turci" (s-au circumcis). Cu alte cuvinte, Chionii sunt creștini renegați — de aici jena lor de-a discuta în fața emirului cu foștii compatrioți și coreligionari — care, în încercarea disperată de a se apropia de ocupanții islamici fără a abandona Scriptura venerată și de creștini, au adoptat practici și norme de comportament iudaice pentru a se bucura de privilegiile sociale ale evreilor. E fără îndoială un caz unic și dramatic în istoria relațiilor dintre islam, creștinism și iudaism în Imperiul Otoman. Dialogul consemnat de medicul Taronites e de fapt un „trialog" purtat de un creștin cu iudaizanți și musulmani. Sfântul Grigorie începe prin a enumera trei motive pentru care ar fi trebuit să refuze dialogul (pentru că el însuși nu este la înălțimea creștinismului, pentru că judecătorii musulmani sunt partizani, iar el nu este liber), pe care-l acceptă totuși supunându-se poruncii emirului, dar nu justificându-se în fața Chionilor iudaizanți, pentru că „discuția e cu turcii, nu cu evreii" (§ 4). Discuția este în esență o demonstrație făcută de Palama a inconsistenței teologice a poziției intermediare între creștinism și islam revendicată de Chioni. Cu argumente scripturistice și teologice inspirate din *Marele cuvânt catehetic* al Sfântului Grigorie al Nyssei, arhiepiscopul Tesalonicului oferă o demonstrație biblică și rațională a monoteismului trinitar creștin (§ 5–9: Dumnezeu, Minte Supremă, nu este lipsit de un Cuvânt și un Duh coeterne și consubstanțiale cu El) și demarează o justificare teologică a necesității soteriologice a Întrupării Cuvântului lui Dumnezeu

Care nu-l poate mântui pe om nici cu forța, nici de la distanță (§ 10–11). În acel moment în discuție intervin turcii scandalizați de ideea Întrupării: Cuvânt al lui Dumnezeu, Hristos e creat direct de cuvântul lui Dumnezeu, nu se naște din femeie. El e cinstit de musulmani, dar Moamet nu e cinstit de creștini. La aceste obiecții Palama răspunde: în cazul în care Cuvântul lui Dumnezeu [Hristos] e creat de Dumnezeu, atunci și pietrele și animalele create prin cuvântul lui Dumnezeu sunt și ele Cuvânt al lui Dumnezeu (§ 12); iar creștinilor le este interzis de Hristos și de Apostoli să cinstească pe altcineva afară de Hristos (§ 13). Se reia apoi discuția cu Chionii. Aceștia îi acuză pe creștini, pe de o parte, de abandonarea circumciziei pe care Hristos a avut-o, și de încălcare a decalogului[97] prin închinarea la icoane. Palama obiectează Chionilor faptul că nici ei nu țin jertfele și toate prescripțiile Vechiului Testament, care erau doar o prefigurare a Noului Testament (§ 13) și evocă statuile și figurile din cultul mozaic prescrise de Moise, precum și regimul tranzitiv, nu idolatru, al imaginii în creștinism (§ 14–15). În acel moment discuția e întreruptă de notabilitățile otomane care-și iau rămas-bun cu respect de la arhiepiscopul Tesalonicului. Epilogul pune în evidență contrastul dintre atitudinea ostilă a Chionilor față de Palama, pe care-l înjură și lovesc, și a turcilor care-i opresc și apără demnitatea creștinului (§ 16).

S-a discutat mult între istorici cu privire la originea misterioasă a Chionilor iudaizanți, emițându-se tot felul de ipoteze. Chionii ar fi fost astfel evrei pe cale de a se converti sau deja trecuți la islam[98], evrei karaiți[99], ba chiar teologi turci[100].

[97] Există probabilitatea ca disputa cu Chionii iudaizanți să fi fost motivul redactării de către Sfântul Grigorie Palama a interpretării creștine a Decalogului din scurtul său tratat *Decalogul legiuirii potrivit lui Hristos*; *PG* 150, 1089–1101 (după *Philokalia*, Veneția, 1782); trad. rom. Ioan I. Ică jr în: SFÂNTUL GRIGORIE PALAMA, *Fecioara Maria și Petru Athonitul — prototipuri ale vieții isihaste și alte scrieri duhovnicești. Scrieri II*, Ed. Deisis, Sibiu, 2005, p. 429–439.

[98] M. JUGIE, *art. cit.*, 1932, *supra* n. 38, col. 1747. M. BALIVET, „Byzantins judaïsants et Juifs islamisés", *Byzantion* 52 (1982), p. 24–59; și D. SAHAS, „Gregory Palamas (1296–1360) on Islam", *The Muslim World* 73 (1983), p. 1–21.

J. Meyendorff, urmat de A. Philippidis-Braat[101], a evidențiat însă faptul incontestabil că misterioșii Chioni erau cazul unic al unui grup cu poziție inter-religioasă mișcându-se între creștinism, iudaism și islam: foști creștini renegați („apostați", pentru patriarhul Filotei, el însuși evreu după mamă) care au adoptat o serie de practici și norme de comportament iudaizante („o nouă erezie și impietate" după același Filotei). În 1979 A. Philippidis-Braat considera că problema Chionilor ar fi una fără soluție în situația precară a informațiilor actuale: singura certitudine ar fi caracterul iudaizant al mișcării; originea și etimologia ar fi probleme deschise[102]. Un răspuns a încercat să dea în 1988 Panayotis Christou, potrivit căruia a căuta numelui Chionilor o etimologie musulmană este o eroare, numele fiind unul grec, iar Chionii erau elenofoni. Ar fi vorba de membrii unei mari familii grecești din Brusa care ar fi încercat să supraviețuiască în mediul islamic ca un grup iudaizant fără a se converti la islam, dar beneficiind de privilegiile evreilor. Pentru cultura lor greacă superioară trăiau pe lângă reședința lui Orhan fiind folosiți la diverse misiuni[103]. Pe de altă parte, nu trebuie uitat că existența în epocă a unor grupuri de iudaizanți e semnalată în Balcani de Sinodul de la Târnovo din 1360, care condamnă tocmai o sectă de acest fel, iudaizanții reapărând în secolul XV și în Rusia.

În fine, cea de-a treia dispută teologică e cea purtată de Sfântul Grigorie Palama la Niceea cu „tasimanul" sau clericul musulman care tocmai oficiase funeraliile unui credincios turc la care asistase și arhiepiscopul (*Epistola către Biserica sa*, § 20–21). Palama își exprimă respectul față de ritul oficiat (§ 22) și începe prin a arăta că judecătorul morților e Hristos,

---

[99] G. PROHOROV, „Prenie Grigoria Palamî chionî i turki i problema jidovskaia mudrostvuiușcih", *Trudî otdela drevneruskoi literaturî* 27 (1972), p. 329–369.

[100] P. WITTEK, *art. cit.*, 1951, *supra* n. 93.

[101] J. MEYENDORFF, *Introduction...*, 1959, *supra* n. 53, p. 160–162 și *art. cit.* 1966, *supra* n. 93; A. PHILIPPIDIS-BRAAT, *art. cit. supra* n. 93, p. 216–217.

[102] A. PHILIPPIDIS-BRAAT, *art. cit. supra* n. 93, p. 214–218.

[103] P. CHRESTOU, *Gregoriou tou Palama Syngrammata* IV, Thessaloniki, 1988, p. 58–63.

Care ca atare (potrivit profeților) este Dumnezeu. La care „tasimanul" își exprimă nedumerirea: de ce, în vreme ce musulmanii îi primesc pe profeți și pe Hristos și cele patru cărți care au coborât de la Dumnezeu (*Toma, Psalmii, Noul Testament* și *Coranul*), creștinii nu-l primesc pe Moamet și *Coranul* (§ 23)? Cauza — răspunde Palama — e pentru că Hristos are mărturie de la Moise și profeții biblici, pe când Moamet nu. „Tasimanul" invocă atunci falsificarea Evangheliilor de către creștini (§ 24), la care Palama replică evocând vechile traduceri și faptul că și ereticii folosesc același Nou Testament ca și ortodocșii. Numai Hristos, nu și Moamet, a fost prezis de profeții Vechiului Testament, iar Hristos și Apostolii Lui au avertizat cu privire la apariția după El a unor pseudo-profeți și pseudo-mesia care nu trebuie urmați fiindcă neagă Întruparea (§ 25–27). Deși Moamet și musulmanii au impus islamul prin violență și momind cu plăcerea — care ambele sunt de la diavolul —, n-au reușit să cucerească decât o parte a lumii; creștinismul, care refuză violența și abate de la plăcere, e credința care a îmbrățișat nu numai marginile lumii, dar a și biruit lumea (§ 28). În acest moment, turcii începând să se înfurie, Palama își întrerupe discursul și arată că existența unei unități dogmatice (*henos dogmatos*) între creștinism și islamism presupune punerea de acord sau „simfonizarea" discursurilor (*kata tous logous symphonoumen*). Răspunzând la aceasta, un musulman își exprimă certitudinea venirii unei vremi în care acest acord va fi realizat. Sfântul Grigorie Palama consimte, dar ține să precizeze că a făcut aceasta având în vedere iminenta recunoaștere universală a lui Iisus Hristos ca Domn și Dumnezeu la a Doua Sa Venire eshatologică (§ 29). Aici trebuie amintite două elemente: pe de o parte, faptul că bizantinii considerau că sfârșitul lumii și a Doua Venire a lui Iisus Hristos vor avea loc în anul 7000 de la facerea lumii, sau 1492 de la Nașterea lui Hristos[104], iar, pe

---

[104] Cf. A. RIGO, „L'anno 7000, la fine del mondo e l'Impero cristiano", în: G. RUGGIERI (ed.), *La cattura della fine. Variazioni dell'escatologia in regime di cristianità*, Genova, 1992, p. 151–185.

de altă parte, convingerea constantă a Sfântului Grigorie Palama (argumentată încă de la primele schimburi de scrisori cu Varlaam în anii 1334–1335) că există demonstrație în teologie, și că prin urmare adevărul și superioritatea Ortodoxiei și a creștinismului pot fi demonstrate atât latinilor, cât și otomanilor printr-un discurs rațional.

Disputa cu „tasimanul" s-a oprit aici, nu însă și *Scrisoarea* Sfântului Grigorie Palama *către Biserica sa* care se încheie cu un amplu epilog, de fapt cu o pareneză și apostrofare morală adresată de arhiepiscopul Tesalonicului credincioșilor săi. Conștient de faptul că explicația succeselor militare ale islamului stă de fapt în slăbiciunile morale ale creștinilor, Sfântul Grigorie îi îndeamnă să-și aducă aminte de toate exigențele Evangheliei la care i-a îndemnat mereu, cu riscul de a fi părut unora aspru, fără a omite nimic (§ 23). Credința vie este credința adevărată prin fapte și virtuți (§ 32). Riscul cel mai mare care-i pândește pe creștini este acela de a adopta în morală atitudinea contradictorie adoptată de musulmani în religie: așa cum musulmanii Îl privesc pe Hristos ca pe Cuvântul lui Dumnezeu, dar nu-L cinstesc ca Dumnezeu, tot așa și creștinii acceptă teoretic virtuțile evanghelice, dar în practică le contestă (§ 33) și refuză să-L imite pe Hristos (§ 34) sau obiectează că Acela le-a putut realiza doar pentru că era Dumnezeu. Finalul scrisorii ni-l readuce pe Sfântul Grigorie Palama din ipostaza de apologet și misionar în cea de păstor și moralist, dar și de teolog al harului și îndumnezeirii. Omului nu i se cere decât virtutea omenească naturală, adică începutul ei prin pocăință și faptele bune; desăvârșirea virtuții sau virtuțile dumnezeiești supranaturale vin prin sălășluirea Duhului Sfânt în noi. „Cine se alipește de Dumnezeu prin faptele virtuții se face un Duh cu Dumnezeu [cf. *1 Co* 6, 17]: așa se îndumnezeiește omul" (§ 35).

O lectură revizionistă sau provocarea istoriei sociale

Episodul captivității otomane a Sfântului Grigorie Palama a făcut obiectul unei lecturi de tip „revizionist" în cadrul unei investigații critice de ansamblu asupra atitudinii elitei bizan-

tine în fața înaintării turcilor în anii războiului civil bizantin[105]. Demersul este justificat prin faptul că atât la istoricii turci, cât și la cei occidentali, cucerirea Asiei Mici și a Peninsulei Balcanice de către otomani e o expunere mai degrabă mitologică decât istorică în sens științific, critic. Turcii ar fi dat dovadă de cavalerism și toleranță față de populația creștină care, exasperată de dezordinile interne și excesele administrației bizantine, a preferat securitatea și justiția sultanilor. Legenda cavalerismului musulman ascunde însă prost cruzimea înfiorătoare și barbaria feroce a ghazi-ilor turci. Dar și victimizarea creștinilor supuși unei agresiuni totale maschează la fel de prost realitatea dramatică a faptului că Imperiul Otoman a fost de fapt creat în mod activ de bizantini într-o tristă dramă, în care bizantinii au fost protagoniști direcți chemându-i pe turci ca „aliați" în conflictele lor interne în condițiile fatalei lipse de coeziune a corpului social bizantin. Evenimentele înaintării turcilor pe fondul războiului civil dintre cei doi Ioani în anii 1341–1347 sunt privite critic pe baza mărturiilor scrise existente din șase unghiuri, așa cum e văzută de un uzurpator (Ioan Cantacuzino), un istoric (Nichifor Gregoras), un teolog (Grigorie Palama), un înalt demnitar (Dimitrie Kydones), un om al Bisericii (Matei al Efesului) și un purtător de cuvânt al victimelor (Alexie Makrembolitis). Verdictele generale sunt tranșante: elita bizantină dă dovadă, cu mici excepții, de o scandaloasă iresponsabilitate, mergând de la complicitate la indiferență și resemnare în fața crizei interne și a dezastrului. Înainte de a fi unul militar, eșecul bizantin este unul intern, moral și social, manifestat în imposibilitatea realizării unei solidarități efective a societății (fapt evidențiat încă de Oreste Tafrali la începutul secolului XX) din cauza faliei profunde între bogați și săraci, între elită și masele populare, între guvernanți și guvernați. Încă de la începuturile lui în 1261,

> „Imperiul Paleologilor n-a fost decât un corp în descompunere"

---

[105] EVA DE VRIES-VAN DER VELDEN, *L'élite byzantine devant l'avance turque à l'époque de la guerre civile de 1341 à 1354*, Amsterdam, 1989, p. 149–202.

a cărui dezintegrare o evidențiază un „scapă cine poate general”:

> „Fiecare individ nu urmărea decât propria sa conservare recurgând la toate mijloacele afară de solidaritatea în fața crizei.”

Războiul civil a fost în acest context „punctul de ruptură” care a transformat „declinul” Imperiului Bizantin în „prăbușire” (p. 61).

Verdictele individuale pe cazurile analizate sunt diferențiate, dar și ele sunt împărțite în două categorii. Responsabilitatea, devotamentul și onestitatea unor Dimitrie Kydones, Matei al Efesului și Alexie Makrembolitis sunt puse în contrast cu iresponsabilitatea, egoismul, disprețul și orgoliul uzurpatorului Cantacuzino, teologului și ierarhului Palama și istoricului Gregoras. Principalul vinovat de dezastru este evident Ioan Cantacuzino și alianța lui inadmisibilă cu otomanii pe care a încercat să le camufleze prin falsificarea deliberată a adevărului din „memoriile” sale istorice, de fapt o apologie personală ce trebuie deconstruită sistematic pentru aflarea adevărului real. Istoricul Gregoras este patologic obsedat de propria persoană, de ura față de Palama și de disprețul sistematic față de popor.

La fel de necomplezent este și portretul făcut de cercetătoarea olandeză lui Grigorie Palama. Din perspectiva unei istorii pur sociale, „exaltarea” contemporană în fața persoanei și operei lui Palama ar fi doar

> „unul din fenomenele caracteristice curentului iraționalist și antiraționalist din secolul nostru [secolul XX]”.

Această exaltare „întrece orice limite” în „introducerea” lui J. Meyendorff, pentru care palamismul ar fi fost în secolul XIV „o nouă teologie” existențială, comparabilă ca impact cu cea a reformatorilor din secolul XVI și „o mișcare larg populară” (p. 156). Or ambele aceste aserțiuni fanteziste sunt flagrant contrazise de realitatea istorică. În condițiile în care

> „vasta majoritate a populației Imperiului Bizantin trăia într-o sărăcie extremă neștiind nici să scrie, nici să citească”, nu poate fi vorba de existența unor „mase de credincioși” capabilă să-l asculte și înțeleagă pe Palama. „Înfometate, igno-

rante și hărțuite de cei puternici și de călăii turci", „masele populare n-aveau cum să fie recunoscătoare lui Palama pentru faptul de a le fi salvat de la secularizare și renaștere", cum vrea „spenglerianul bigot" Meyendorff (p. 157).

De altfel scrierile lui Palama, redactate într-un stil complicat și o savantă limbă greacă arhaizantă, se adresează unui cerc extrem de restrâns, unei minorități a elitei bizantine capabilă să le înțeleagă pledoariile în favoarea unei teologii impuse în cele din urmă oficial doar ca o consecință a unei anume conjuncturi politice. Dogmatizarea teologiei palamite este rezultatul alianței dintre palamism și cantacuzinism. Cantacuzinismul a făcut ca Palama să fie socotit complice cu acesta la distrugerile războiului civil și invaziile otomane și să moștenească antipatiile bizantinilor față de uzurpator. Este ceea ce explică ostilitatea față de el a „zeloților" din Tesalonic. În omiliile rostite ca mitropolit (analizate la rece la p. 189–191) se vede că el ia de altfel fățiș partea bogaților și e departe de apărarea săracilor și de critica socială deschisă a Sfinților Ioan Hrisostom, Vasile cel Mare sau Grigorie din Nazianz. În Tesalonic ar fi fost „un outsider" „complet izolat", afară de o mână de prieteni credincioși. Nu se bucura nici de încrederea deplină a împăratului Cantacuzino, care nu l-ar fi vrut patriarh. Angajarea lui Palama în favoarea unui compromis cu rivalul său declarat acum Ioan V Paleologul l-ar fi iritat în plus pe Cantacuzino, și aceasta ar fi explicația abandonării sale evident în 1354 în mâinile otomanilor. Nici un potentat sau prieten bizantin nu s-a arătat interesat în răscumpărarea lui Palama, ci într-un târziu doar sârbul Dușan.

Scrisoarea către Biserica sa scrisă din captivitate este un document compozit alcătuit din asamblarea unor texte redactate în prealabil. Se disting astfel:

— o introducere teologică generală despre Providență (1–3) adresată unui public larg, nedefinit, ca explicație a nenorocirii în care a căzut: e spre mântuire și pentru evanghelizarea necredincioșilor;

— o scrisoare personală (4–7, cu excepția § 8 adăugat ulterior) către prieteni isihaști neliniștiți de soarta lui, scrisă la câteva zile după sosirea la Niceea, și în care-și descrie calvarul;

— o altă scrisoare personală (18–30, transmisă și separat către un anonim) scrisă la câteva săptămâni. Captivitatea nu e o pedeapsă a lui Dumnezeu, ci o șansă de evanghelizare. Turcii sunt menajați ca aliați ai lui Cantacuzino; arată toleranță religioasă față de creștini. O critică severă apare doar în § 8, scris mai târziu, când Palama înțelege că nu poate conta pe ajutorul lui Cantacuzino. Adresându-se publicului larg, el le arată adevărata față a islamului și a turcilor: jefuitori, asasini, violatori, sodomiți etc.

— un epilog omiletic (31–35) a cărui pledoarie pentru credința vie manifestată prin fapte e un apel patetic la răscumpărarea lui Palama însuși.

Întreaga „scrisoare" este de fapt „un strigăt de alarmă al unui om disperat, conștient de pieirea sigură" (p. 201), pentru că se vede abandonat de toți ai lui. Și într-adevăr, nimeni din Bizanț n-a răspuns scrisorii sale, nici împăratul din Constantinopol, nici turma păstoriților din Tesalonic. Salvarea a venit într-adevăr din afară — de la sârbi, fie de la Ștefan Dușan însuși, fie la insistențele depuse pe lângă împăratul sârb de patriarhul Filotei sau de monahii athoniți.

În răspăr față de imaginea hagiografică, de pe poziții declarat agnostice și cu nedisimulată antipatie, cercetătoarea olandeză îi face în final Sfântului Grigorie Palama portretul caricatural al unui „sfânt egoist" (p. 202) și meschin, obsedat de propria sa persoană și de promovarea teologiei lui, neatent la suferințele maselor populare, indulgent și atent să menajeze pe cei bogați și mezalianțele lor fatale cu necredincioșii. În esență, ceea ce se reproșează episcopului isihast este că nu a fost un profet social și un sfânt popular, asemenea lui Ioan Hrisostom.

Nedreaptă în sine, această imagine răsturnată și agasantă pentru ortodocși are doar meritul de a atrage atenția nu atât asupra limitelor și scăderilor umane inerente oricărui om aflat și „sub vremi", cât mai cu seamă asupra contrastului izbitor între teologia palamită și mediul istoric dezolant în care a apărut. Și într-adevăr, pentru a fi credibilă pe termen lung, orice mistică are nevoie și de un corp social, de o practică și o teorie comunitare, în care energiile necreate să potențeze

sinergic și energiile create nu numai ale misticilor și monahilor, dar și ale laicilor și comunității creștine. Un astfel de contrapunct la palamism este sugerat, dar numai schițat, de Nicolae Chamaetos-Cabasila.

Un plan de unire a Bisericilor prin convertire

La întoarcerea din captivitatea otomană în primăvara anului 1355, Sfântul Grigorie Palama a găsit în Constantinopol situația politică și religioasă schimbată, datele ei nemodificându-se esențial nici după mutarea la Domnul câțiva ani mai târziu (14 noiembrie 1357). Ioan V a aplicat o cotitură decisivă politicii duse de predecesorul său. Ioan VI Cantacuzino fusese favorabil unei politici (eșuate) de înțelegere cu otomanii și de salvare înainte de orice a Ortodoxiei, a cărei autenticitate spirituală o vedea asigurată de triumful teologiei energiilor necreate de la Sinodul din 1351 și a monahilor isihaști, a căror ascensiune în ierarhia bizantină o susținuse în 1347. Ioan V era, din contră, adeptul unei apropieri de Occidentul latin pentru salvarea Imperiului de otomani prin intermediul unei cruciade, pentru care era gata să plătească prețul unirii religioase cu Roma și dispus să accepte orice umilințe. O arată jurământul său secret de fidelitate din 15 decembrie 1355 către papa Inocențiu VI[106], vizita umilitoare la Buda în 1365 și convertirea sa personală la catolicism pe 18 octombrie 1369 la Roma. Fără nici un efect militar de altfel. Patriarhii isihaști Calist (până în vara lui 1363) și apoi din nou Filotei (din octombrie 1364 până în vara lui 1376) s-au văzut confruntați cu necesitatea de a consolida Ortodoxia atât în fața încercărilor de pătrundere ale romano-catolicismului, atât dincolo de Carpați și chiar de Dunăre, cât și infiltrării lui permanentizate în palatul imperial și în guvern, condus ca prim-ministru de un umanist convertit la tomism și romano-catolicism cum a fost Dimitrie Kydones[107].

---

[106] Referințe și traducere românească mai jos, p. 369–373.

[107] Dimitrie Kydones (cca 1322–1397/1398), umanist format în Tesalonic, prieten cu Nicolae Chamaetos-Cabasila, intrați împreună în 1345 în serviciul lui Ioan VI Cantacuzino. Traducător din latină în greacă al lui Toma d'Aquino (*Summa contra Gentiles*, 1354, și *Summa theologiae* I,

... şi apărătorii Ortodoxiei

Rolul decisiv în apărarea Ortodoxiei l-au jucat acum tot promotorii canonizării dogmatice a teologiei energiilor necreate a Sfântului Grigorie Palama: patriarhul Filotei Kokkinos[108] şi ex-bazileul Ioan VI Cantacuzino devenit monahul Ioasaf.

Un patriarh isihast

Născut la Tesalonic în jurul anului 1300 din părinţi săraci, mama fiind evreică, Filotei a făcut excelente studii literare pe lângă magistrul Toma, un important filolog bizantin, plătindu-şi-le muncind ca bucătar. După studii se face monah la Athos, unde a devenit ucenic al lui Grigorie Palama, semnând ca ieromonah în 1340 „Tomosul aghioritic". Pentru scurt timp a fost apoi şi egumen la Marea Lavră. În mai 1347

1363). Revelaţia teologie filozofice scolastice îl duce în 1357 la o convertire „intelectuală" la romano-catolicism. În calitate de prim-ministru al lui Ioan V Paleologul (între 1355–1387, cu o întrerupere în 1371–1375), îl susţine pe acesta în convertirea sa „politică" la romano-catolicism la Roma în octombrie 1369, precum şi în politica de alianţă cu puterile occidentale pentru salvarea Imperiului.

Autor al unei vaste corespondenţe (449 de epistole, ed. R.-J. Loenertz, 1956–1960) şi al unei opere doar parţial editată încă: patru predici (inedite), patru tratate teologice (toate inedite): despre purcederea Duhului Sfânt, despre proprietăţile personale ale Persoanelor treimice, o apărare a lui Toma d'Aquino împotriva lui Nil Cabasila şi o apărare a autorităţii Părinţilor latini; un tratat moral despre dispreţuirea morţii (editat); şi patru lungi apologii (ed. G. Mercati, 1931): a convertirii sale la romano-catolicism (cca 1373), a sincerităţii sale (1373), a fratelui său Prohor decedat împotriva patriarhului Filotei (1371) şi una ca testament religios. Cf. ampla introducere a lui F. Tinnefeld la primul volum al traducerii germane comentate a „Scrisorilor": Demetrios Kydones, *Briefe* (5 vol., Stuttgart, 1981–2003), Bd. I, 1, 1981, p. 1–74.

[108] O monografie despre Filotei Kokkinos lipseşte încă. Există doar articolele lui V. Laurent din *Dictionnaire de Théologie Catholique* XII/2 (1935), col. 1498–1509 şi A. Solignac din *Dictionnaire de Spiritualité* XII (1985), col. 1389–1392, precum şi disertaţia pregătitoare în vederea unei ediţii critice (nerealizate însă) a benedictinului din Ettal, Georg Niggl (n. 1922), „Prolegomena zu den Werken des Patriarchen Philotheos von Konstantinopel. Inaugural Dissertation", München, 1955, 151 p. Mulţumesc aici domnului Alexandru Ioniţă pentru amabilitatea de a-mi fi facilitat accesul la acest important studiu.

e hirotonit de patriarhul Isidor mitropolit al Heracleei (devastată de genovezi în noiembrie 1351). Participă la redactarea Tomosului din 1351 pe care-l apără de critica lui Nichifor Gregoras. Între august 1353 și noiembrie 1354 e promovat de Ioan VI Cantacuzino patriarh ecumenic în locul lui Calist, care refuzase să-l încoroneze coîmpărat pe Fiul său Matei, ceea ce Filotei face în februarie 1354. Retras la mănăstire pe timpul celei de-a doua păstoriri a lui Calist (1355–1363), revine pe tron din octombrie 1364 până în vara lui 1376, când este înlăturat de Andronic IV, murind un an mai târziu.

Filotei este autorul unei importante opere alcătuită dintr-o serie de scrieri liturgice: canoane imnografice și rugăciuni; o slujbă a tuturor sfinților și una pentru Sfântul Grigorie Palama; două faimoase „diataxe" cu tipicul Sfintei Liturghii; un răspuns către juristul Armenopoulos împotriva anatemelor pe motive politice; o scurtă regulă de chilie pentru monahi (inedită); trei tratate despre Fericiri; trei tratate despre *Proverbele* 9, 1; două omilii la *Psalmul 37;* două omilii la femeia gârbovă; o omilie la Adormirea Maicii Domnului; un discurs istoric și altul către heracleeni, al căror oraș fusese devastat de genovezi (toate editate). La acestea se adaugă o importantă operă hagiografică (doar parțial editată) alcătuită din vieți și encomioane: la toți sfinții, la Sfinții Apostoli, la Sfinții Trei Ierarhi, la Sfântul Onufrie, la Sfântul Foca, la Sfânta Anisia, la Sfântul Dimitrie, și câteva la sfinții contemporani lui: Gherman Aghioritul, Nicodim cel Nou, Sava cel Nou, patriarhul Isidor și Grigorie Palama. Dar și o consistentă operă polemică alcătuită din paisprezece capitole împotriva lui Varlaam și Akindynos (inedite), două tratate dogmatice împotriva lui Akindynos scrise în 1346 (inedite), o epistolă dogmatică (inedită), o mărturisire de credință din 1351; și cincisprezece ample antiretice din 1351–1354 împotriva lui Gregoras, dintre care primele douăsprezece sunt o Apărare a Tomosului din 1351 atacat de acela. La acestea se adaugă și un vast florilegiu patristic palamit (inedit) și de asemenea participarea sa decisivă la redactarea Tomosurilor palamite din 1351 și 1368, precum și redactarea anatemelor și aclamațiilor introduse în 1351 în „Sinodiconul Ortodoxiei".

O activitate teologică proprie intensă, dar și de difuzare în copii manuscrise a teologiei palamite a desfășurat în primii din cei 33 de ani de viață de monah (1354–1383) și Ioan/Ioasaf Cantacuzino[109]. Alături de cunoscutele sale „Memorii" în patru cărți, un fel de apologie istorică a acțiunilor sale politice din anii 1320–1354, Ioan/Ioasaf și-a consacrat scrisul teologic redactării unei vaste Apologii a creștinismului ortodox bizantin în patru serii de combateri:

— nouă cărți contra iudeilor[110],

— patru apologii împotriva islamului și patru cărți împotriva lui Mohamet[111],

— o schiță de dialog teologic cu latinii sub forma unei corespondențe pe tema energiilor necreate purtate cu arhiepiscopul latin al Constantinopolului, Paul[112], și

— cinci combateri a trei teologi antipalamiți din a doua generație:

---

[109] Singurele monografii existente sunt: G. WEISS, *Johannes Kantakouzenos — Aristokrat, Staatsmann, Kaiser und Mönch — in der Gesellschaftsentwicklung von Byzanz im 14. Jahrhundert*, Wiesbaden, 1969, și D.M. NICOL, *The Reluctant Emperor. A Biography of John Cantacuzenus, Byzantine Emperor and Monk, c. 1295–1383*, Cambridge, 1996.

[110] *Ioannou VI Kantakouzenou Kata Ioudaion logoi ennea (to proton nyn ekdidomenon)*, Eisagoge, keimenon, scholia, Gh. Soteropoulou, Atena, 1983.

[111] *PG* 154, 372–692, unde se reia ediția princeps de la Basel din 1543. Cf. excelenta monografie a lui KL.-P. TODT, *Kaiser Johannes VI. Kantakuzenos und der Islam. Politische Realität und theologische Polemik im palaiologenzeitlichen Byzanz*, Würzburg/Altenberge, 1991. Evidențiind similitudinea tematică între Scrisoarea lui Palama către Biserica sa și Dialogurile sale cu musulmanii și Chionii, Todt formulează următoarea ipoteză: „Fie Palama l-a impulsionat direct pe Cantacuzino să scrie o astfel de apologie împotriva islamului, fie Palama a intenționat el însuși să scrie o astfel de polemică antiislamică, dar a fost împiedicat de boală, și de pe patul de moarte a transmis acest imbold prietenului său Cantacuzino, care l-a transpus în operă" (p. 592).

[112] Ed. E. VOORDECKERS/F. TINNEFELD, *Refutationes duae Prochori Cydonii. Disputatio cum Paulo Patriarcha Latino: epistulis septem tradita* (Corpus Christianorum Series Graeca 16), Brepols, Turnhout, 1987, p. 173–239.

— un tratat (inedit) împotriva astronomului și matematicianului Isaac Argyros, discipol al lui Gregoras, despre caracterul necreat al celor șapte daruri ale Duhului Sfânt,

— un tratat (inedit) către Manuel Raul despre caracterul necreat al luminii taborice (păstrat într-o Combatere a lui de către același Isac Argyros),

— o respingere a masivei Combateri sistematice a teologiei palamite scrisă de Ioan Kyparissiotis, un alt discipol al lui Gregoras (inedită și ea), precum și

— două Combateri ale monahului tomist bizantin Prohor Kydones[113].

Un plan de unire a Bisericilor prin Sinod Ecumenic și dialog teologic

S-a putut scrie nu de mult despre „victoria funestă" pentru Bizanț a lui Grigorie Palama ca despre triumful unei „teologii iraționale, antilatine și semidocte" asupra unei „teologii raționale, ecumenice și cultivate", ca aceea a lui Varlaam, aflat cu mult înaintea teologiilor epocii[114]. Acest clișeu este clar dezmințit de faptul, cunoscut mai puțin, că Ioan Cantacuzino a fost ca împărat nu doar principalul promotor al palamismului și al ortodoxiei dogmatice patristice și bizantine, dar și un susținător la fel de tenace și activ al ideii refacerii unității bisericești dintre Răsăritul ortodox și Occidentul latin, atât de necesare în fața pătrunderii islamului în Europa. În acest sens, el a militat nu pentru o soluție politică imperială autoritară — al cărei eșec îl putuse constata în dramaticul unionism impus cu forța de Mihail VIII Paleologul (1261–1282) —, ci pentru o soluție autentic teologică și bisericesc-sinodală. Aceasta nu putea fi decât dezbaterea teologică și rezolvarea schismei într-un sinod ecumenic, unde — era convingerea sa — adevărul ortodox reprezentat de teologia lui Grigorie Palama se va impune în fața adepților teologiei latine a „doctorului an-

[113] *Ibid.*, p. 1–172.

[114] JAN LOUIS VAN DIETEN, „Einführung" la: NIKEPHOROS GREGORAS, *Historia Rhomaike* IV (Kap. XVIII–XXIV/2) (Bibliothek der griechischen Literatur 39), Stuttgart, 1994, p. 34–35 și 25.

gelic" Toma d'Aquino[115]. În chiar anul în care urcase pe tron și schimbase cu isihaști sinodul patriarhal din Constantinopol a trimis o ambasadă la Avignon cu propuneri în acest sens[116].

Pentru o dezbatere reală era nevoie însă de cunoașterea exactă a opiniilor partenerilor de dialog. Așa se face că Ioan Cantacuzino a finanțat și susținut nu numai copierea și difuzarea scrierilor Sfântului Grigorie Palama, ci și traducerea și difuzarea în manuscris a celor două *Summe — contra Gentiles* și *theologiae* — ale lui Toma d'Aquino, care au fost întreprinse începând din 1348 de protejatul, prietenul și consilierul său imperial, Dimitrie Kydones, convertit de acestea la romano-catolicism și artizan al convertirii similare a lui Ioan V Paleologul. Tot Ioan Cantacuzino a fost protectorul activ al umanismului și filozofiei bizantine, și nu doar în persoana fraților Kydones și Nicolae Chamaetos-Cabasila[117] în a doua jumătate a secolului XIV. Încă din anii 1330–1339 el l-a sprijinit și pe Varlaam din Calabria ca profesor de filozofie și teolog expert în scolastică. În 1334, Varlaam a fost negociator cu doi episcopi dominicani sosiți la Constantinopol pentru tratative legate de unirea Bisericilor, ca în 1339 să fie trimis într-o misiune imperială cu același scop la curtea papală a lui Benedict XIV la Avignon (la întoarcere el se va angaja în polemică fățișă cu monahii isihaști athoniți apărați de Sfântul Grigorie Palama, ceea ce avea să ducă la condamnarea sa de către Sinodul palamit de la Constantinopol, din iunie 1341, în urma căreia a plecat la Avignon și a trecut la romano-catolicism, devenind dascăl de limba greacă al lui Petrarca și episcop de Gerace în Calabria).

---

[115] Primul grec care a cunoscut și criticat direct teologia lui Toma d'Aquino a fost Varlaam din Calabria în tratatele scrise în 1334 cu prilejul discuțiilor de la Constantinopol cu doi episcopi dominicani pe tema purcederii Duhului Sfânt. Cea mai amplă critică va fi însă cea redactată de Nicolae/Nil Cabasila în urma discuțiilor similare din 1355.

[116] Cf. *Memorii* IV, 9 și R.-J. LOENERTZ, „Ambassadeurs grecs auprès du pape Clément VI (1348)", *Orientalia Christiana Periodica* 19 (1953), p. 178–190.

[117] Prieteni pe viață, Dimitrie Kydones, Nicolae Cabasila și Ioan Cantacuzino formau un important cerc de studii literare și teologice în Constantinopol.

Politica religioasă a lui Ioan VI Cantacuzino/Ioasaf, caracterizată prin îmbinarea fermităţii ortodoxe cu o remarcabilă deschidere spre dialog, se deosebea de cea a ginerelui său Ioan V Paleologul[118]. Fiu al lui Andronic III Paleologul și al contesei italiene Ana de Savoia — devenită prin căsătoria cu Andronic III în 1326 basilisă bizantină —, Ioan V era adeptul unei politici filocatolice deschise, al cărei obiectiv era obţinerea de la papă a unei cruciade antiotomane occidentale, chiar cu preţul convertirii la catolicism. Îndată după abdicarea lui Ioan VI Cantacuzino în decembrie 1354, legatul papal Paul, pe atunci episcop latin de Smyrna, obţinuse în 1353 de la Ioan V un hrisov prin care bazileul jura să se supună papei în schimbul unei cruciade antiotomane. Ideea cruciadei a fost însă confiscată şi manipulată într-un sens antiortodox de regele Ungariei Ludovic I cel Mare (1342–1382, persecutor și al ortodocșilor din Transilvania și Banat). În 1365 acesta intră în ţaratul bulgar condus de Ivan Alexandru (1331–1371) și ocupă Vidinul, făcându-l prizonier pe fiului ţarului Ivan Straţimir (ţar de Vidin între 1371–1396) pe care-l rebotează la catolicism alături de un număr de câteva zeci de mii de bulgari, „eretici, schismatici şi manihei [= bogomili]" rebotezaţi de misionari franciscani. În faţa acestei ofensive, Ioan V Paleologul pleacă personal în Ungaria însoţit de fiii săi Manuil şi Mihail; era pentru prima dată când un bazileu bizantin trecea hotarele imperiului nu ca general victorios, ci în postura umilă de solicitant. „Mai catolic decât papa" Urban V (1362–1370), care cerea de la Ioan V doar o mărturisire de credinţă catolică similară cu aceea cerută lui Mihail VIII de Clement IV și Conciliul Lyon II (1274), Ludovic I al Ungariei și mama sa, Elisabeta de Polonia, i-au cerut „bazileului vagabond" nici mai mult, nici mai puţin decât rebotezarea. Umilit, Ioan V s-a văzut nevoit să se întoarcă acasă fără rezultat. Din pricina alianţei sale cu maghiarii agresori, bulgarii i-au refuzat însă trecerea pe teritoriul lor, așa că bazileul a fost blocat o vreme în Vidinul el însuși ocupat și „rebotezat" de unguri. Cel care

---

[118] Principala monografie rămâne cea a lui O. HALECKI, *Un empereur de Byzance à Rome*, Varșovia, 1930.

a obținut de la bulgari permisiunea de trecere pentru Ioan V a fost vărul său, contele Amedeo VI de Savoia. Venit în sprijinul bizantinilor, acesta va recuceri în august 1363 de la turci pentru greci importanta cetate Gallipoli din Dardanele.

Alături de Amedeo se afla Paul, legatul papal pentru Orient, proaspăt numit în 1366 de Urban V patriarh latin de Constantinopol. Aceștia se întâlnesc cu suita lui Ioan V la Sozopolis (în Tracia) în martie–aprilie 1367 continuându-și împreună drumul spre Constantinopol. Legatul papal Paul venise să negocieze unirea Bisericilor. Rezervat după experiența umilitoare din Ungaria, Ioan V îl îndrumă spre Patriarhia ecumenică. Dar patriarhul Filotei Kokkinos (1364–1376) refuză să-l primească oficial din două motive: pentru că nu avea împuternicire scrisă direct de papă și, mai ales, pentru că din punct de vedere canonic nu putea primi un personaj care, în calitatea de „patriarh latin de Constantinopol", revendica propriul său scaun cu aprobarea explicită a papei. Așa se face că tratativele au fost încredințate ex-bazileului Ioan Cantacuzino acum monahul Ioasaf, dar care-și păstrase titlul imperial.

Tratativele desfășurate în prezența întregii familii imperiale și a unor notabilități au fost înregistrate într-un proces-verbal. Păstrat într-un singur manuscris athonit, documentul a fost editat de J. Meyendorff în 1960[119]. El lasă să transpară cu claritate diferența de metode de unire generată de concepțiile ecleziologice diferite, și tocmai în aceasta constă semnificația lui excepțională. În concepția lui Ioan/Ioasaf, atât de necesara unire a Bisericilor nu se poate realiza printr-o înțelegere la vârf între împărat și papă, mai exact printr-o supunere a împăratului papei, impusă apoi „autoritar și tiranic" imperiului și Bisericii (ca în cazul lui Mihail VIII și al pseudo-„unirii" de la Lyon 1274, § 13). Pentru că în credință nu poate exista constrângere (§ 16), unirea Bisericilor se poate face nu prin

---

[119] Codicele din secolul XV *Lavra A 135*, f. 2–4r, și într-o copie a sa ulterioară din secolul XVIII: *Lavra I 54*. J. MEYENDORFF, „Projets de concile œcuménique en 1367: un dialogue inédit entre Jean Cantacuzène et le légat Paul", *Dumbarton Oaks Papers* 14 (1960), p. 149–177. Traducere românească mai jos, p. 389–401.

politică, ci numai în credință, mai exact printr-o discuție liberă a punctelor controversate într-un mod „frățesc și prietenesc", „potrivit obiceiului și rânduielii bisericești", „nu magisterial și autoritar" (§ 8; 10; 15–16; 25). Aceasta exclude orice convertire și rebotezări (§ 11–12). Ocupația otomană ca pedeapsă pentru neascultarea ortodocșilor de papă invocată de catolici e un pseudo-argument, pentru că succesele islamului nu doar în Răsărit, dar și în Occident (Spania) sunt mult anterioare schismei (§ 17), iar ocupația musulmană nu e un obstacol absolut în calea practicării credinței (§ 23). Singura cale autentică de realizare a unirii este un sinod ecumenic la Constantinopol, după modelul celor din Biserica veche (§ 25), la care să participe delegații papei și din toate Patriarhiile și Bisericile Ortodoxe autocefale: Alexandria, Antiohia, Ierusalim, Rusia, Bulgaria, Serbia, Georgia, Alania și Zeckia (ultimele două mitropolii din Caucaz) (§ 10). A fost stabilită chiar și perioada convocării lui: intervalul 1 iunie 1367–31 mai 1379 (§ 25).

Așa cum s-a spus, această „extraordinară întâlnire" a fost

> „ultimul triumf diplomatic al lui Ioan Cantacuzino, împăratul între monahi. Ne-ar plăcea să credem că încă o dată elocința sa a câștigat. N-a fost însă așa. Dar ceea ce l-a caracterizat mai mult ca om al lui Dumnezeu decât ca bărbat de stat calculat a fost insistența sa pe faptul că unirea cu Roma, oricâte avantaje materiale putea aduce, nu putea fi niciodată realizată prin compromisul vreunui element sau altul al credinței ortodoxe. Pentru cine are urechi de auzit, această credință trebuie să împace cumva teologia Sfântului Toma d'Aquino cu cea a Sfântului Grigorie Palama pe care, spre cinstea lui Cantacuzino, a încercat să o explice legatului papei, și s-a angajat să o pună în scris pentru el. Tragedia a fost că și-a cheltuit timpul și elocința în zadar"[120].

Bizantinii au luat în orice caz foarte în serios acest acord. Registrul patriarhal păstrează copia unei scrisori a patriarhului ecumenic Filotei către arhiepiscopul Bulgariei prin care-l invită, cu acordul împăratului Ioan V și a patriarhilor Nifon

---

[120] D.M. NICOL, *The Reluctant Emperor...* (*supra* n. 109), p. 153.

al Alexandriei și Lazăr al Ierusalimului, la sinodul proiectat la Constantinopol[121]. O reprezentativă delegaţie imperială şi eclezială bizantină a plecat în 1367 împreună cu legatul Paul în Italia, la curtea papei Urban V de la Viterbo. După patru săptămâni de negocieri nu s-a ajuns însă la nici un rezultat. Pe 6 noiembrie 1367, papa semnează un număr de scrisori către diverse personalităţi bizantine, între care şi patriarhilor, încurajându-le planul de unire, pe care însă li-l înțelege drept intenţia mântuitoare de a-i readuce pe greci la unitatea preasfintei Biserici a Romei (*salutaris intentionis vestrae propositum super reductione Graecorum ad sacrosanctae Romanae ac universalis Ecclesiae unitatem*[122]). Nici un cuvânt despre vreun sinod ecumenic. În schimb, Ioan Cantacuzino e solicitat să-l îndemne pe Ioan V să vină personal la Roma după cum a promis (*ad veniendum propterea ad Sedem apostolicam ut promissit*[123]). Ceea ce arată limpede că discuțiilor teologice dificile papa Urban V le prefera supunerea simbolică și demonstrativă a persoanei împăratului. Lucru pe care de altfel îl va și obținute: în octombrie 1369, Ioan V vine la Roma și se convertește personal la romano-catolicism printr-o mărturisire de credință latină[124].

„Dar gestul său nu va antrena nici unirea Bisericilor, nici salvarea imperiului. În 1370, Urban V a respins formal însăși ideea unui conciliul care în ochii săi nu putea face altceva decât să arunce îndoieli asupra unor doctrine deja aprobate de Biserica Romană”[125].

---

[121] Referințe și traducere românească mai jos, p. 402–404.

[122] BARONIUS/RAYNALD, *Annales ecclesiastici* XXVI, Paris, 1880, p. 145. An. 1367, nr. 10.

[123] *Ibid.*, nr. 8.

[124] Cf. *Professio fidei Ioannis Paleologi imperatoris*, *PG* 154, 1297–1308. Traducere românească mai jos, p. 374–380.

[125] Cf. J. MEYENDORFF, *Introduction...* (*supra* n. 53), p. 161. În 1369, la întoarcerea sa din Italia la Constantinopol, legatul Paul va avea o serie de discuţii cu Ioan Cantacuzino despre sensul teologiei palamite a energiilor necreate rezumate într-un număr de şapte epistole editate de E. VOORDECKERS/F. TINNEFELD: *Disputatio cum Paulo Patriarcha Latino: epistulis septem tradita*, *supra* n. 112.

Ideea unui sinod va fi reluată abia peste șaptezeci de ani într-un context dramatic atât pentru Bizanțul aflat în pragul catastrofei, cât și pentru papalitate contestată de mișcarea conciliaristă de la Basel. Supus presiunilor papei Eugeniu IV și ale împăratului Ioan VIII Paleologul, conciliul „unionist” din 1437–1438 de la Ferrara-Florența a forțat capitularea grecilor. Compromisul dogmatic înscris în bulla de unire din 6 iulie 1439 era viciat fundamental de absența oricărei discuții cu privire la punctul central al divergențelor: primatul papal, impus în varianta lui pur romană. El a continuat să rămână până astăzi principalul obstacol în calea unirii Bisericilor. E ceea ce Ioan Cantacuzino anticipa profetic încă din 1367, când îi spunea legatului Paul: „Să știi, arhiereule, că până când o astfel de opinie domină la voi nu e cu putință să se unească Biserica!” (§ 9).

Un monah athonit tomist în Bizanț

În iunie 1367 vine în Constantinopol eruditul ieromonah lavriot Prohor Kydones[126], fratele prim-ministrului lui Ioan V

La Conciliul de la Florența, pentru a forța acordul cu catolicii împăratul Ioan VIII Paleologul va interzice ortodocșilor orice discuții nu doar asupra primatului, dar și asupra teologiei energiilor necreate, blocând astfel șansele unei dezbateri de profunzime și, implicit, ale unei adevărate reconcilieri teologice. Cf. M. KUNZLER, *Gnadenquellen. Symeon von Thessaloniki als Beispiel für die Einflussnahme des Palamismus auf die orthodoxe Sakramententheologie und Liturgik*, Trier, 1989, p. 341–349.

[126] Despre Prohor Kydones lucrarea de referință rămâne cea a lui G. MERCATI, *Notizie di Procoro e Demetrio Cidone, Manuele Caleca e Teodoro Meliteniota ed altri appunti per la storia della teologia e letteratura bizantina del secolo XIV* (Studi e testi 56), Città del Vaticano, 1931, p. 1–61, 283–355. Născut în jurul anului 1330 ca frate mai mic al lui Dimitrie Kydones, într-o familie înstărită din Tesalonic. Cei doi frați își pierd tatăl în 1341 la reîntoarcerea sa de pe Volga, unde fusese trimis cu misiune diplomatică la Hoarda de Aur. Își pierd și proprietățile în timpul regimului zeloților, dar scapă de masacrul din august 1345, după care Dimitrie intră în serviciul lui Ioan Cantacuzino, iar mezinul intră ca monah la Marea Lavră a Athosului. În 1360 devine ieromonah. Prin formație intelectuală și contactele cu fratele său învață limba latină și traduce în greacă din Augustin (*De vera religione*, *De vita beata*, *De libero arbitrio*, *Enchiridion ad Laurentium* și câteva *Epistole*), din Boețiu (*De differentiis topicis* I–II) și Toma d'Aquino (*De aeternitate mundi*, 82 de „quaestiones” din *Summa theologica* III). Prin traduceri a devenit un insolit teolog tomist athonit,

Paleologul, umanistul latinofron Dimitrie Kydones. Odată cu revenirea pe scaunul patriarhal al lui Filotei Kokkinos în octombrie 1364, atitudinea antipalamită a lui Prohor, teolog tomist în haină de monah athonit, conduce la o serie de tensiuni și controverse în interiorul Marii Lavre aflată sub conducerea egumenului Iacob Trikanas[127]. Mulți lavrioți și asceți athoniți rup comuniunea cu Marea Lavră. Prohor este denunțat în repetate rânduri de athoniți la Patriarhia Ecumenică. Pe 26 februarie 1366, de Duminica Ortodoxiei, e obligat să semneze o mărturisire de credință palamită și anatemele introduse în 1351 în „Sinodiconul Ortodoxiei", semnătură pe care o retrage ulterior. Patriarhia trimite în anchetă la Marea Lavră pe mitropolitul Teofan al Niceei în drum spre Serres pentru a negocia reconcilierea cu Patriarhia sârbă. După ce i se descoperă în chilie propriile scrieri antipalamite și cele ale lui Varlaam și Akindynos, e izolat și șederea sa în Athos devine tot mai imposibilă.

În iunie 1347, Prohor se afla deci în Constantinopol plângându-se că e victima unor persecuții și calomnii injuste provenite din invidie. Prezența sa coincidea cu intensificarea politicii unioniste susținute de fratele său, Dimitrie Kydones. Nu este deloc exclus ca acesta să-l fi propus împăratului pe fratele său ca posibil succesor al incomodului Filotei, care se dorea să fie înlăturat și înlocuit cu un patriarh deschis unei uniri cu Roma în sensul impus de papalitate și dorit de cercu-

---

adeptul metodei scolastice și al silogismelor în teologie, și un critic raționalist al teologiei Sfântului Grigorie Palama și al cultului persoanei acestuia. A scris un tratat scolastic despre ființa și lucrarea lui Dumnezeu în șase cărți alcătuit din fragmente din Toma d'Aquino (cf. mai jos, p. 418–419, n. 6), două opuscule scolastice: unul despre paternitate și filialitate în Treime (editat) și altul despre modul catafatic și apofatic al teologiei și teofania de pe Tabor (inedit) și a alcătuit o Critică (pierdută) a Tomosului din 1351 pentru care va fi condamnat de sinodul patriarhal în martie–aprilie 1368.

[127] Detalii în studiul lui A. Rigo, „Il Monte Athos e la controversia palamitica dal Concilio del 1351 al Tomo Sinodale del 1368. Giacomo Trikanas, Procoro Cidone e Filoteo Kokkinos", în: *Gregorio Palamas e oltre studi e documenti sulle controversie teologiche del XIV secolo bizantino*, Firenze, 2004, p. 1–55.

rile de la palat[128]. În octombrie–noiembrie, Prohor are întrevederi cu Filotei, care-l somează să semneze Tomosul din 1351 ca „exegeză și interpretare" autentică a credinței și să studieze cu atenție pe timpul iernii documentația patristică invocată de acesta spre a se convinge de caracterul patristic al teologiei energiilor necreate. În loc de aceasta, Prohor redactează o Critică a citatelor Tomosului din 1351 și un tratat scolastic despre ființa și energiile lui Dumnezeu luând apărarea silogismelor în teologie împotriva harismaticilor (monahilor). Argumentele sale sunt combătute într-o primă „Respingere" de împăratul monah Ioan/Ioasaf Cantacuzino. Tot acum Prohor atacă și cultul local al lui Grigorie Palama, venerat în Constantinopol, după mutarea sa la Domnul în 1357, cu o „slujbă" scrisă de patriarhul Filotei încă pe când era retras la mănăstirea „Hristos Cel Necuprins" (1355–1364). Spre sfârșitul anului, Prohor scrie lavrioților o scrisoare („pittakion") ostentativ ofensatoare acuzându-i de erezie și de celebrarea necanonică a cultului lui Grigorie Palama. Athoniții răspund în ianuarie–februarie cu un sinod general cu prezența episcopului David al Ierissosului, în care Prohor e anatemizat, iar documentul și raportul întocmite cu acest prilej sunt trimise la Patriarhie.

Prohor, judecat

Între a doua jumătate a lunii martie și mijlocul lunii aprilie ale anului 1368, patriarhul Filotei prezidează la Patriarhie un sinod pentru a judeca și tranșa cazul lui Prohor. Procesul are loc în ciuda protestului către patriarh al fratelui acestuia, Dimitrie Kydones[129]. Derularea lui, ca și etapele întregii controverse le cunoaștem din „Tomosul" redactat la final în aprilie 1368 de însuși patriarhul Filotei Kokkinos[130]. Convocat în sinod, Prohor cere ca înaintea supunerii să i se citească scrierile și să i se soluționeze aporiile dogmatice. Patriarhul pune

[128] Cf. G. MERCATI, 1931, p. 289–291.

[129] Epistola lui Dimitrie Kydones către Filotei Kokkino, publicată de G. MERCATI, 1931, p. 293–295.

[130] Referințe și traducere românească de mai jos, p. 409–447.

să se citească din Tomosul din 1341 interdicţia pentru laici de a pune în discuţii dogmele şi-l somează să se supună mai întâi Bisericii şi Tomosului. După o discuţie cu Prohor despre lumina taborică, Filotei pune să se citească rapoartele athoniţilor şi „pitacul" fanfaronic al lui Prohor către lavrioţi, în care acesta îi acuza patru „erezii" în textul „Mărturisirii de credinţă" a athoniţilor, pe care însă sinodul o declară ortodoxă. Pe lângă „erezii" palamite, Prohor îi acuza pe athoniţi şi de necanonicitatea cultului adus de ei Sfântului Grigorie Palama în absenţa unei aprobări formale a Patriarhiei.

Cultul lui Palama, generalizat

Filotei face o distincţie între cultul particular, care n-are nevoie de o aprobare oficială, şi cultul generalizat, care are nevoie de o decizie formală. Totodată face un excurs dedicat venerării lui Grigorie Palama[131]. Sfinţenia acestuia, cu nimic mai prejos decât a marilor Părinţi şi dascăli ai Bisericii vechi, e atestată de minunile săvârşite după moarte la mormântul său din catedrala Sfânta Sofia din Tesalonic. Atât el, Filotei, cât şi patriarhul Calist ceruseră clericilor din Tesalonic să întreprindă anchete şi să facă rapoarte detaliate cu numele martorilor şi beneficiarilor acelor minuni. Plecând de aici, Filotei a compus (în jurul anului 1360) în cinstea Sfântului Grigorie Palama o slujbă şi un cuvânt de laudă despre viaţa lui, prăznuindu-l solemn în fiecare an la mănăstirea „Hristos Cel Necuprins" din Constantinopol, unde era retras în timpul celei de-a doua păstoriri a lui Calist (1355–1363). Palama era însă venerat ca sfânt şi în alte locuri, la Castoria (lângă Ohrida) ridicându-se în cinstea lui şi o biserică. Redevenit patriarh, Filotei a scris monahilor de la Marea Lavră dând oricui dorea permisiunea de a-l venera în particular şi pe plan local. De acum înainte însă sinodul patriarhal decide oficial ca Sfântul Grigorie Palama să fie prăznuit public în toate mitropoliile Patriarhiei Ecumenice.

---

[131] Excursul e studiat exhaustiv de A. RIGO în articolul său „La canonizzazione di Gregorio Palama (1368) ed alcune altre questioni", 1993, cf. *supra* n. 65.

După această hotărâre, sinodul pronunță sentința: Prohor e condamnat la anatemizare dacă nu se căiește, și la depunere/caterisire, în cazul în care se căiește, urmând să fie primit în Biserică drept simplu laic. Prohor cere un răgaz pentru reflecție, acordat de Filotei care ține un discurs, în urma căruia sinodul condamnă silogismele aristotelice în teologie. După trei zile Prohor răspunde că nu-și schimbă poziția. Ceea ce Tomosul nu menționează este riposta dură adresată de Prohor patriarhului Filotei sub forma unei apologii teologice despre distincția ființă și energii și lumina taborică la a cărei redactare în forma retorică a contribuit și condeiul fratelui său, Dimitrie[132]. Patriarhul și sinodul său nu s-au lăsat intimidați și cu ocazia unei alte ședințe din aprilie a pronunțat verdictul definitiv de anatemizare pe baza tomosului din 1351 a lui Prohor și de excomunicare a celor ce mențin contacte cu el. În final sunt repetate deciziile din 1351, Tomosul promulgat atunci fiind proclamat „stâlp al Ortodoxiei”, „explicitare și explicare a Evangheliei și Simbolului de credință”, iar monahii athoniți fiind elogiați ca „apărătorii Ortodoxiei”.

Canonizându-l pe Grigorie Palama și anatemizându-l pe Prohor Kydones, Tomosul din 1368 era în același timp încheierea canonizării teologiei și persoanei celui dintâi ca rezumat al Ortodoxiei, precum și un refuz net al scolasticii și oricărei tentative de latinizare a Bisericii bizantine. O Biserică în același timp tot mai independentă de Imperiu, care convoacă un sinod pentru proces de erezie singură, fără împărat, prezidat doar de patriarh. Era inversul situației din 1341, când Calecas nu a putut ține sinodul cerut de Varlaam în absența împăratului Andronic III. Probabil că Ioan V Paleologul crezuse că putea să blocheze prin absența sa condamnarea lui Prohor și, plecând de la acuzațiile de abuz formulate în memoriile de protest ale fraților Kydones, să treacă la destituirea și înlocuirea patriarhului Filotei însuși. Înstrăinat de Biserică și popor prin opțiunea sa filocatolică, Ioan V s-a văzut însă izolat și incapabil de a-l salva de la o condamnare drastică pe fratele propriului său prim-ministru. Internat într-o mănăstire și ata-

[132] Ed. G. MERCATI, 1931, p. 296–313.

cat a doua oară de Ioan/Ioasaf Cantacuzino printr-o nouă „Respingere", Prohor va muri cândva la sfârşitul lui 1369 sau începutul lui 1370 (avea doar 40 de ani) neîmpăcat cu Biserica, neîmpărtăşit şi fără prohodire. Fratele lui, Dimitrie, se afla în Italia împreună cu împăratul Ioan V, a cărui convertire la romano-catolicism pe 18 octombrie o regizase. La întoarcerea acasă, în vara lui 1371, Dimitrie Kydones va răbufni într-o violentă „Apologie"[133] în care opune viaţa curată, ştiinţa, onestitatea şi dragostea de adevăr ale calomniatului şi persecutatului Prohor perfidiei şi josniciei răzbunătorului Filotei, deşi el însuşi trecuse printr-o depunere şi excomunicare. Cuvântul lui Dimitrie nu mai avea însă nici o putere. Decepţia lui Ioan V faţă de eşecul călătoriei sale în Italia s-a răsfrânt şi asupra consilierului său intim. Căzut într-o semidizgraţie, Dimitrie îşi prezintă toamna într-un discurs demisia şi cere aprobarea plecării într-un concediu în Italia. Doi ani mai târziu, în 1373, va scrie o nouă apologie, de data asta justificându-şi sinceritatea convertirii la romano-catolicism[134].

Palama, „nou Teolog" alături de Sfinţii Trei Ierarhi

Atât înainte, cât şi după 1368, patriarhul Filotei s-a implicat personal în impunerea şi dimensionarea cultului Sfântului Grigorie Palama, definitivând două din cele trei piese esenţiale ale oricărei venerări liturgice a unui sfânt: viaţă, slujbă şi icoană. „Viaţa" şi „Slujba" Sfântului Grigorie Palama trebuie citite împreună ca texte liturgico-mistice fiind expresia concentrată a unui veritabil manifest teologic şi duhovnicesc. Aşa-zisa „Viaţă"[135] este departe de o biografie, fiind radio-

---

133 Ed. G. MERCATI, 1931, p. 313–338.

134 Ed. G. MERCATI, 1931, p. 403–425. Textul e continuarea lungii apologii a convertirii sale scrise în 1362–1363, p. 359–403.

135 Publicată iniţial de D. Kleopas la Ierusalim în 1857, ca anexă la ediţia primelor 41 de omilii ale Sfântului Grigorie Palama, text reluat în *PG* 151, 551–656. O ediţie ameliorată cu traducere neogreacă a dat profesorul P. Christou: *Philotheou Kokkinou Bios Gregoriou Palama* (*EPE* 70), Thessaloniki, 1984. Ediţia critică este cea publicată de profesorul D. Tsamis în: *Philotheou tou Kokkinou Hagiologika erga. I. Thessalonikeis hagioi* (Thessalonikeis Byzantinoi Syngrapheis 4), Thessaloniki, 1985, p. 427–591. Traducere românească mai jos, p. 457–645.

grafia contemplativă a unui itinerar spiritual exemplar, al cărui sens ultim este elucidat în viziunea din final care încheie dosarul celor 15 minuni post-mortem (pe lângă cele 8 din cursul vieții) redactat anterior și anexat „Vieții": Grigorie Palama este invitat să facă parte din Sinodul ceresc al Sfinților Părinți adunat într-o catedrală Sfântă Sofia cerească unde se așază — ca „nou Teolog" și „nou Hrisostom"[136] — alături de Sfinții Trie Ierarhi Grigorie Teologul, Vasile cel Mare și Ioan Hrisostom, alături de care celebrează triumful Ortodoxiei contra erorilor vechi și recente. Aceeași este și ideea centrală a „Slujbei" Sfântului Grigorie Palama, compusă tot de Filotei, și ea este exprimată în titlul unuia din canoane: „Canon la cel întru sfinți Părintelui nostru Grigorie arhiepiscopul Tesalonicului, care-l leagă de cei Trei mari Ierarhi și Teologi." Una din cele mai vechi reprezentări ale Sfântului Grigorie Palama (sfârșitul secolului XIV) se află în paraclisul mănăstirii Vlatadon, întemeiate în 1360 de frații Vlatazii, Marcu și Dorotei, și unde Pantocratorul tronează în mijlocul celor patru „teologi": Ioan Evanghelistul, Grigorie din Nazianz, Simeon Noul Teolog și Grigorie Palama. Împreună cu cei Trei Ierarhi va fi reprezentat mai târziu la Stavronikita.

„Slujba" uitată

„Slujba" (*akolouthia*) Sfântului Grigorie Palama scrisă de patriarhul Filotei a fost anexată în manuscrise la sfârșitul *Mineielor* bizantine *pe noiembrie*, după cum apare în copia ei cea mai veche realizată între anii 1365–1375 și existentă în

---

[136] Cf. A. RIGO, „Grégoire Palamas «nouveau Chrysostome» et «nouveau Théologien»", *Irénikon* 80 (2007), nr. 2, p. 561: „Cele două titluri atribuite lui Grigorie îndată după dispariția sa aveau o origine diferită. Primul, cel de «noul Hrisostom», se datora coincidenței datelor comemorării liturgice a lui Palama [14 noiembrie] și Hrisostom [13 noiembrie], dar această asimilare post-mortem se baza pe un fel de auto-omologare avansată de sfântul însuși în timpul vieții sale [cf. *Tratatul către Xeni* 3–5, cu trimitere la persecuțiile îndurate]. Cel de-al doilea însă a fost făurit de ucenicii săi cu gândul fie la cei Trei Ierarhi (Filotei), fie la Simeon Noul Teolog (frații Vlatis). Deși de origine diferită, aceste apelative manifestă o intenție clară și fără echivoc: Grigorie trebuie pus în numărul celor mai importanți Părinți și dascăli ai Bisericii."

codicele *2008* al Bibliotecii Naționale din Atena, după care a fost editată critic în 1978 de diaconul (azi protoprezbiterul) Vasilios Voludakis[137]. În studiul introductiv ce prefațează ediția *akolouthiei* se arată[138] că textul editat este adevărata slujbă a Sfântului Grigorie Palama rămasă însă necunoscută, din care slujba Sfântului Grigorie Palama pentru duminica a II-a a Postului Mare cuprinsă în *Triod* reține doar o mică parte (icosul și condacul, luminânda și laudele), restul fiind o compoziție ulterioară. Mai mult, această slujbă târzie nu apare în nici unul din *Triodurile* manuscrise până la mijlocul secolului XV. Concluzia care se impune de aici este că dedicarea duminicii a II-a din Postul Mare prăznuirii Sfântului Grigorie Palama a avut loc cândva în intervalul 1445–1545. O sugestie în ce privește autorul acestei slujbe târzii ar putea veni de la acrostihul teotokiilor, care arată că autorul canonului imnografic din *Triod* e un oarecare „Gheorghe". Ipoteza verosimilă a părintelui Voludakis e că acest Gheorghe ar fi de fapt Gheorghe Scholarios (cca 1405–1472) — faimosul teolog bizantin și adversar al „unirii" de la Florența și primul patriarh sub otomani — înainte de tunderea sa în monahism în 1450, când a primit numele Ghenadie, și de la care ni s-a păstrat încă un alt canon imnografic în cinstea Sfântului Grigorie Palama. Cel mai probabil dublarea prăznuirii Sfântului Grigorie Palama prin introducerea ei în *Triod* după Duminica Ortodoxiei, ca prelungire a acesteia, a avut loc după cucerirea Constantinopolului de către otomani în 1453 la Athos, unde s-a compilat și improvizat slujba actuală. Sensul identitar și polemic al introducerii prăznuirii Sfântului Grigorie Palama în *Triod* este transparent: marele teolog și ierarh al Tesalonicului devine ca „al patrulea Teolog" sinonim cu Ortodoxia — unde deține o poziție comparabilă cu aceea a Sfântului Toma d'Aquino în Biserica Romano-Catolică —, e sinteza și

---

[137] *Akolouthia tou en hagiois Patros hemon Gregoriou archiepiskopou Thessalonikes tou thaumatourgou tou Palama hetis poietheisa men hypo tou hagiotatou patriarchou Konstantinoupoleos Philotheou tou Kokkinou kritikos de apokatastatheisa hypo tou diakonou Basileiou E. Boloudake nyn proton typois ekdidotai pleres*, Pireu, 1978.
[138] *Ibid.*, p. 33–42.

încheierea, piatra unghiulară a edificiului dogmatic al Bisericii patristice și garantul identității ortodoxe în fața heterodoxiei latine (și a islamului).

Publicată în toate edițiile tipărite ale *Triodului* grec de la Veneția începând din secolul XVI, slujba lui „Gheorghe" s-a bucurat de o nemeritată popularitate, dată fiind slaba ei calitate poetică şi teologică. Magnifica și profunda teologic compoziție a patriarhului Filotei Kokkinos a rămas pe nedrept uitată în puține manuscrise bizantine ale *Mineielor pe noiembrie*, care n-au fost cele după care s-a realizat ediția tipărită a colecției *Mineielor* grecești[139]. Publicând în acest volum[140] traducerea românească a acestei remarcabile compoziții teologice și imnografice din vremea Bizanțului târziu, ne asociem dorinței exprimate de editorul ei grec[141] ca această adevărată „Slujbă" a Sfântului Grigorie Palama să fie introdusă atât în *Minei* pe 14 noiembrie, cât și în *Triod* în locul celei actuale, o producție târzie și lipsită de calitățile excepționale ale creației ucenicului, prietenului și colaboratorului Sfântului Grigorie Palama, care a fost remarcabilul teolog și imnograf bizantin, patriarhul Filotei Kokkinos.

Un codice cu miniaturi și mesajele lui

Cândva după 1821, Biblioteca Națională a Franței achiziționa un splendid manuscris bizantin din secolul XIV inven-

[139] Primul care a editat-o a fost eruditul monah „colivar" și redutabilul polemist Atanasie din Paros (1722–1813), care a prefațat cu ea traducerea neogreacă a *Cuvântului de laudă* la Sfântul Grigorie Palama scris de același patriarh Filotei: *Ho Palamas ekeinos etoi Bios axiothaumatos tou en hagiois patros hemon Gregorion archiepiskopou Thessalonkes tou thaumatourgon toupiklen Palama syngrapheis men hypo tou hagiotatou Pariarchou Konstantinoupoleos kyriou Philotheou tou Thessalonikeos, metaphrastheis de para tou en hieromonachois elachistou Athanasiou tou Pariou, tou en aute polei anaxios scholarchountos*, Viena, 1784. Alte două ediții rarisime dar inexacte ale „Slujbei" au fost publicate sub formă de broșuri la Tesalonic în 1867 și 1932. Textul exact a fost restituit critic prin investigarea tradiției manuscrise de protoprezbiterul Voludakis în ediția din 1978, prefațată de un amplu și exhaustiv studiu introductiv, ale cărui rezultate le-am sintetizat mai sus.

[140] Traducere românească mai jos, p. 647–683.

[141] *Akolouthia...*, 1978, p. 42.

tariat drept *Codex Parisinus graecus 1242*. Codicele provenea din biblioteca unei vechi mănăstiri din peninsula Chalkidiki — Anastasia Pharmakolytria[142] — distrusă în timpul tulburărilor care au însoţit izbucnirea în 1821 a războiului de independenţă a grecilor de sub jugul otoman. Impresionantul manuscris de 437 de file in-folio realizat de un cunoscut copist bizantin — monahul Ioasaf de la mănăstirea Odigos din Constantinopol — alcătuieşte o copie de lux a unei culegeri de scrieri apologetice ale împăratului-monah Ioasaf/Ioan Cantacuzino, după cum urmează:

— f. 9r–70v: un tratat împotriva lui Isaac Argyros care susţinea caracterul creat al darurilor Duhului Sfânt;
— f. 71r–119r: o dispută epistolară cu patriarhul latin al Constantinopolului, Paul, despre teologia energiilor necreate (sfârşitul 1368–începutul 1369).
— f. 120r–292r: patru Apologii împotriva islamului;
— f. 293r–436r: nouă cărţi împotriva iudeilor.

Scris în două reprize marcate de copist în două colofoane (prima jumătate terminată în noiembrie 1370 — f. 119r —, iar cea de-a doua jumătate în februarie 1375 — f. 436), codicele atrage atenţia în primul rând prin cele patru splendide miniaturi în culori care-l împodobesc cu următoarele imagini:

— Sinodul de la Vlaherne din 1351 prezidat de Ioan VI Cantacuzino, la f. 5v;
— Schimbarea la Faţă a Domnului, la f. 92v;
— Sfântul Grigorie din Nazianz, la f. 93r;
— dublul portret al lui Ioan Cantacuzino ca bazileu şi ca monahul Ioasaf, la f. 123v.

Primele opt file ale manuscriselor au un caracter disparat şi ascund în ele o poveste care a fost descifrată de specialişti:

— f. 1v: tablă de materii (*pinax*);
— f. 2r–4r: începutul Tomosului din 1351;
— f. 5r: sfârşitul cărţii a VI-a a lui Prohor Kydones despre fiinţa şi lucrarea lui Dumnezeu;
— f. 5v: miniatura Sinodului din 1351;

---

[142] Într-o „carte mare găsită în mănăstirea Sfintei Anastasia" a găsit şi patriarhul Dositei al Ierusalimului în manuscris scrierile publicate în *Tomos Agapis*, Iaşi, 1698, p. 1* sumar.

— f. 6r–8v: începutul primei Respingeri a lui Prohor Kydones de Ioan/Ioasaf Cantacuzino scrisă în martie 1368. Examenul codicologic[143] atent a relevat faptul că aceste prime file făceau parte inițial dintr-o copie a primei Respingeri a lui Prohor Kydones scrisă de împăratul-monah chiar înaintea condamnării acestuia în Sinodul din martie 1368. Prezidat de patriarhul Filotei, acest Sinod a confirmat Tomosul Sinodului din 1351 în centrul căruia se aflase împăratul Ioan Cantacuzino, Tomos pe care l-a proclamat „stâlp al Ortodoxiei", ceea ce explică prezența miniaturii acestui Sinod dogmatic în tratatul monahului Ioasaf Cantacuzino împotriva lui Prohor. Se știe că într-o scrisoare din 1370 Dimitrie Kydones s-a plâns lui Cantacuzino de faptul că acesta și-a difuzat tratatele împotriva fratelui său în toată lumea ortodoxă (în Cipru, Antiohia, Georgia), rugându-l să cruțe memoria lui Prohor între timp decedat. Împăratul a dat satisfacție cererii prietenului și fostului său consilier scoțând acest tratat din copia de lux a scrierilor sale teologice și înlocuindu-l cu tratatul împotriva lui Isaac Argyros. A dorit să mențină însă miniatura Sinodului din 1351, și de aceea copistul a tăiat filele corespunzătoare din tratatul contra lui Prohor, pe care le-a atașat noii culegeri. Codicele a fost oferit lui Nicolae Chamaetos-Cabasila, prieten bun atât cu Ioan/Ioasaf Cantacuzino, cât și cu Dimitrie Kydones, într-un gest dublu amical în care poate fi văzută eleganța și măreția sufletească a împăratului-monah.

Dar semnificațiile acestui codice sunt mult mai profunde. Mesajul său programatic-propagandistic a fost descifrat recent și pus în lumină într-o remarcabilă interpretare de către tânărul bizantinolog Petre Guran[144], ale cărui admirabile consi-

---

[143] E. VOORDECKERS, „Examen codicologique du *Cod. Paris. gr. 1242*", *Scriptorium* 21 (1967), p. 288–294.

[144] P. GURAN, „Jean VI Cantacuzène, l'hésychasme et l'empire. Les miniatures du codex Parisinus graecus 1242", în: *L'Empereur hagiographe. Culte des saints et monarchie byzantine et post-byzantine* (Colloque 13–14 mars, 1–2 nov. 2000), New Europe College Bucharest, 2001, p. 73–121. Este vorba de un capitol dintr-o strălucită teză de doctorat susținută la Paris în decembrie 2003 și inedită încă, despre teologia politică a sfârșitului Imperiului Bizantin („Rendre la couronne au Christ. Une théologie politique pour la fin de l'Empire"). Îi mulțumesc și pe această cale pentru

derații deschid și luminează în chip fericit textele cuprinse în „dosarele" acestui volum, precum și concluziile studiului de față. Pentru că în scrierile și miniaturile codicelui *Paris. gr. 1241* se află înscris „un mesaj teologic și politic, mai precis o schimbare de concepție cu privire la funcția Imperiului și cea a Bisericii față de oikumena creștină" (p. 74). Cele patru tratate ale bazileului-monah

„formează o apologie completă a credinței mărturisite de creștinătatea bizantină în patru polemici contra principalilor concurenți teologici și — dacă ni se permite utilizarea cuvântului — ideologici ai epocii. Această apărare începe cu nucleul dur al Ortodoxiei din a doua jumătate a secolului XIV: învățătura energiilor necreate a lui Grigorie Palama; continuă cu o luare de poziție politică împotriva unei uniri circumstanțiale cu Biserica Romei; schițează atitudinea de adoptat față de dușmanii musulmani ai Imperiului: misiunea creștină; și se încheie cu polemica împotriva interlocutorilor tradiționali ai apologeticii creștine: iudeii. E greu de crezut că acest manuscris are o compoziție întâmplătoare. Realizat sub ochiul atent al autorului, nu putea reuni texte lipsite de legătură. Cantacuzino impune astfel o lectură asociată a teologiei lui Palama și a unor teme mai ecleziologice, unirea Bisericilor și relațiile cu islamul triumfător militar" (p. 75–76).

Cele patru miniaturi precizează încă și mai semnificativ mesajul și sensul nu doar al tratatelor, ci și al contextului de ansamblu — cel al unei noi eshatologii și teologii politice —, care devine norma de interpretare a Ortodoxiei bizantine târzii.

Miniatura Sinodului din 1351 se conformează modelului tradițional al reprezentărilor Sinoadelor Ecumenice: adunarea de episcopi încadrată de monahi și având în spate laici e așezată într-un semicerc având în centru figura împăratului Ioan Cantacuzino. Specialiștii au identificat cu precizie episcopii îmbrăcați liturgic cu felon în multe cruci și omofor aflați lângă

---

amabilitatea de a-mi fi pus la dispoziție anticipat textul fascinantei sale investigații.

bazileu: aceștia sunt patriarhul Calist și Grigorie Palama la dreapta acestuia, Filotei Kokkinos și Atanasie al Cyzicului la stânga sa. Există însă câteva detalii decisive. Episcopii au pe cap camilafcă, indiciu precis al faptului că sunt episcopi monahi.

„Dar elementul cu adevărat surprinzător al acestei miniaturi este absența unui detaliu iconografic absolut obligatoriu în reprezentarea unui împărat bizantin: nimbul rotund *ex dignitate oficii* în jurul capului său. În schimb episcopii în viață nu s-au bucurat niciodată de dreptul de a fi reprezentați cu nimb. Și totuși cei patru episcopi ai acestei miniaturi sunt reprezentați cu un nimb rotund" (p. 83–84).

Miniatura Schimbării la Față, temă de predilecție a isihasmului și teologiei palamite, prezintă și ea o „inovație iconografică patronată de Cantacuzino": mandorla lui Hristos apare aici pentru prima dată într-o „nouă formulă": două pătrate suprapuse înscrise într-un cerc formează o stea în cop colțuri. Lumina necreată e interpretată astfel ca lumină a zilei a opta, ziua Împărăției veșnice a lui Dumnezeu. Opt fiind, potrivit unui pasaj din *Omilia 24 la Schimbarea la Față* a Sfântului Grigorie Palama, și numărul personajelor participante la episodul de pe Tabor: cele Trei Persoane ale Sfintei Treimi, profeții Moise și Ilie, și cei trei apostoli Iacob, Ioan și Petru (p. 86–88). Pe reversul foii cu miniatura Schimbării la Față e reprezentat Sfântul Grigorie din Nazianz, precursorul și omonimul Sfântului Grigorie Palama exaltat deja în cultul său generalizat în 1368 drept „nou Teolog" (p. 85). Cele două miniaturi dispuse pe cele două fețe ale unei foi acompaniază corespondența cu patriarhul latin Paul și vor să ilustreze esența mistic-eshatologică a creștinismului ortodox față de cel latin.

Cea de-a patra miniatură reprezentând dublul portret al lui Ioan/Ioasaf Cantacuzino însoțește apologia creștinismului față de islam. De aceea în registrul ei superior se află imaginea descoperirii Sfintei Treimi sub forma celor trei îngeri arătați lui Avraam, recunoscut drept strămoș și de musulmani:

„Astfel o interpretare corectă a acestor descoperiri ar putea readuce pe musulmani la recunoașterea lui Hristos Dumnezeu. Cel de-al doilea registru al aceleiași miniaturi ni-l

arată la dreapta pe monahul Ioasaf care cu brațul său drept arată spre imaginea Treimii, iar în mână stângă ține un sul cu începutul primului său tratat contra islamului" — „Mare e Dumnezeul creștinilor [*Megas ho Theos ton christianon*]" — „în timp ce în stânga imaginii împăratul Ioan stă în picioare într-o poziție imobilă și hieratică" (p. 91).

Nimic nu este întâmplător sau pur decorativ în aceste imagini; din contră, fiecare detaliu este profund semnificativ și vrea să transmită un mesaj. Începând cu numele monahal luat de Ioan Cantacuzino în decembrie 1354, și prin care bazileul demisionar s-a identificat cu figura prințului Ioasaf care, după ce și-a convertit poporul la creștinism, s-a retras apoi în pustie:

> „Acest nume sugerează un proiect politico-spiritual. Ca Ioasaf din legendă și Ioasaful nostru își convertește împărăția la adevărata credință așa cum a fost ea exprimată de Grigorie Palama, după care s-a retras în mănăstire" (p. 80).

Devenit monah, membru al trupelor de elită sau de avangardă ale Bisericii, el continuă să lupte să-i atragă pe toți oamenii la Împărăția lui Dumnezeu și la slava ei necreată. În al doilea rând, miniatura ridică problema interpretării absenței nimbului imperial din dublul portret al împăratului-monah într-un manuscris oficial realizat de un copist imperial:

> „Într-o epocă în care Paleologii se reprezentau întotdeauna cu nimb, ca de altfel toți pretendenții imperiali: Comnenii la Trapezunt, Uroșii în Serbia, Ivan Alexandru și fiii săi în Bulgaria, nu exista nici un motiv pentru neaplicarea acestei reguli generale în reprezentarea lui Ioan Cantacuzino afară numai dacă acesta nu și-a exprimat o voință contrară" (p. 95).

Citite împreună, cele patru splendide miniaturi care însoțesc cele patru tratate apologetice ale lui Ioan/Ioasaf Cantacuzino puse laolaltă în anii 1370–1375 în magnificul codice *Paris. gr. 1242* transmit mai întâi un prim mesaj de conținut. Acesta este cel al Bisericii bizantine în anii care au urmat nemijlocit canonizării învățăturii și persoanei Sfântului Grigorie Palama, al cărei principal actor politic a fost tocmai bazileul-monah:

„Învățătura lui Palama recunoscută ca ortodoxă în Sinodul din 1351 îngăduie exaltarea adevăratei Împărății a creștinilor, cea veșnică, pe care Hristos a făcut-o cunoscută pe Muntele Tabor. Această lectură mistică a învățăturii lui Hristos este în tradiția Bisericii, cum atestă opera lui Grigorie din Nazianz. Latinii ar trebui să recunoască ortodoxia Părinților restaurând astfel unitatea Bisericii în adevăr, soluție opusă celei a lui Ioan V Paleologul, care vedea în unirea Bisericilor un mijloc politic pentru salvarea Imperiului. Dacă Dumnezeu nu mai îngăduia victoria pe calea armelor, aceasta înseamnă că logicii cruciadei ar trebui să-i urmeze logica unei convertiri a necredincioșilor, ca și a ereticilor sau latinilor, pentru a pregăti Venirea Împărăției, altfel spus sfârșitul zilei a șaptea, al cărei ultim act trebuia să fie botezul evreilor" (p. 95–96).

Cel de-al doilea mesaj implicit se poate descifra în miniatura Sinodului din 1351, pusă deliberat ca prefață în culori a întregului codice. Cum s-a arătat, miniatura era decupată dintr-o copie a unei Respingeri a lui Prohor Kydones, combatere care a contribuit la condamnarea acestuia și la canonizarea Sfântului Grigorie Palama în Sinodul din 1368. Sinodul din aprilie 1368 s-a înțeles de altfel în mod explicit ca o confirmare a celui din 1351, deși în procedura canonică între cele două sinoade a existat o diferență considerabilă: dacă Sinodul din 1351 fusese prezidat în mod nomocanonic de un bazileu ortodox, în schimb la Sinodul din 1368 împăratul a fost absent. Deși era în Constantinopol, Ioan V Paleologul, cu simpatii latine declarate și pe care doar un an îl mai despărțea de convertirea la romano-catolice, n-a convocat acest sinod, nu l-a prezidat, nici n-a semnat Tomosul sinodal. Locul împăratului absent a fost luat de patriarhul ecumenic Filotei. În condițiile în care bazileul era încă formal ortodox, faptul putea fi privit drept uzurparea unor prerogative imperiale. Ioan V nu mai era însă ortodox la data alcătuirii codicelui (1370, 1375). De aceea, prin miniatura Sinodului din 1351, Ioan/Ioasaf

„a vrut să marcheze glisarea legitimității eshatologice de la Imperiu spre Biserică. Ca autor și donator al culegerii, el

a comandat transferul nimbului de la portretul imperial la sinodali” (p. 121).

Privită cu atenție, miniatura ni-l arată pe împăratul Ioan VI lipsit de simbolul locului și rolului divin al monarhului bizantin în lumea creștin-ortodoxă a Evului Mediu. În schimb episcopii-monahi, liderii mișcării isihaste sunt încununați de nimbul sacralității *ex dignitate oficii*, rezervat până atunci exclusiv împăraților. Mesajul ascuns în transferul nimbului de la bazileu la episcopii-monahi este unul singur:

> „Rolul asumat de Imperiu al răspândirii Evangheliei, al protejării și conducerii comunității creștine spre sfârșitul timpului a fost integral transferat Bisericii” (p. 95).

Codicele *Paris. gr. 1242* este astfel atât schița unui program de acțiune pentru noua Biserică bizantină, cât și „manifestul unei noi teologii politice” precizată în evenimentele din anii 1367–1371. Vectorul acestei schimbări de teologie politică, arată P. Guran, a fost însă eshatologia mistică isihastă. Ceea ce-l determină să respingă convingător interpretarea tradițională dată influenței isihaste asupra filozofiei politice bizantine. În loc de „isihasm politic” (formula lui G. Prohorov) trebuie vorbit mai degrabă de un „isihasm eshatologic”. Departe de a fi avut o „teologie a istoriei”, cum credea Meyendorff, ucenicii Sfântului Grigorie Palama ajunși episcopi-monahi aveau o „teologie a uitării istoriei” sau

> „o teologie a istoriei radical eshatologică fără a fi apocaliptică. Nu prevedeau pur și simplu o desfășurare de evenimente catastrofale, ci predicau desprinderea de instituțiile vremelnice. Astfel în fața crizei Imperiului au fost singurii care să ofere un sens evenimentelor și să pregătească Biserica pentru supraviețuire” (p. 101)

printr-o separare tot mai clară de destinele Imperiului. „Isihasmul eshatologic” a urmărit să-i elibereze pe ortodocși atât de obsesia și angoasele apocaliptice ale sfârșitului timpului, cât și de mirajul unui Imperiu divin valorizat teologic. Împărăția lui Dumnezeu cu lumina ei, deci viitorul eshatologic, sunt deja prezente și la îndemâna tuturor creștinilor în rugă-

ciunea personală a isihaştilor şi în rugăciunea comunitară a Liturghiei unei Biserici eshatologice. Prieten și discipol al Sfântului Grigorie Palama, autor principal al canonizării lui, Ioan/Ioasaf Cantacuzino, bazileul-monah, e vectorul și simbolul transformării unei lumi.

Prin dubla canonizare a învățăturii și figurii duhovnicești a Sfântului Grigorie Palama, un împărat-monah și un monah-patriarh cu rol de împărat au contribuit în chip decisiv la o serie de mutații esențiale prin care s-a realizat deplasarea centrului de greutate al lumii ortodoxe de pe moralitate pe sfințenie, de pe Imperiu pe Biserică, de pe împărat pe monahul isihast.

În loc de concluzii — distincții și receptări

Privind retrospectiv un fenomen atât de complex ca acela panoramat mai sus, cititorul simte poate necesitatea unor precizări. În literatura acumulată s-au operat de altfel distincții importante ce trebuie reținute. Astfel într-un articol din 1969 din *Dictionnaire de Spiritualité*, Pierre Adnès propunea diferențierea a trei sensuri distincte ale termenului „isihasm": a) un anumit sistem de spiritualitate coextensiv cu monahismul răsăritean; b) o anumită metodă psihofizică de rugăciune; și c) un anumit sistem teologico-filozofic palamit.

> „Când vorbim astăzi de isihasm, ne gândim în general la o anumită metodă de rugăciune bazată pe invocarea indefinit repetată a numelui lui Iisus, a cărei formă a fost codificată în mediile monahale ale Muntelui Athos în secolele XIII–XIV, unde a îmbrăcat uneori aspectul unei adevărate tehnici psihosomatice de rugăciune.
>
> Ne gândim de asemenea la sinteza filozofico-teologică elaborată de Palama cu prilejul controverselor religioase și turbulențelor politice pe care întrebuințarea acestei metode le-a stârnit în Bizanțul Paleologilor.
>
> Uităm sau ignorăm adeseori faptul că în sensul lui primar, propriu și tradițional, isihasmul e în realitate un anumit sistem de spiritualitate atât de vechi, încât coincide cu înseși originile monahismului răsăritean. Pentru că se găsește

atestat deja în *Pateric* și în *Viețile* Părinților pustiei, este recomandat de numeroși autori duhovnicești ai epocii patristice și-și atinge descrierea cea mai completă în așa-zisa școală sinaită a secolelor VI–VII cu Ioan Scărarul și Isihie Sinaitul. Acest sistem de spiritualitate constituie un fenomen istoric prea complex pentru a putea fi redus doar la dimensiunile practicii rugăciunii lui Iisus, care, la rândul ei, chiar în forma ei foarte metodică pe care a primit-o la monahii athoniți nu este în sine legată în chip necesar de sinteza doctrinară a lui Palama.

Aceste trei realități, cărora s-a convenit să li se dea numele de isihasm, nu sunt fără îndoială lipsite de trăsături comune care manifestă o anumită continuitate, pe care nu ne gândim să o negăm aici. Cu toate acestea, e important să le distingem bine, fiindcă din punct de vedere al istoriei spiritualității nu au o egală importanță. Și ar fi poate mai exact să le numim pe ultimele două neoisihasm, ca să marcăm faptul că este vorba de ceva destul de nou care e rezultatul unei evoluții, asupra valorii căreia părerile rămân împărțite”[145].

În aceeași linie se situează și considerațiile lui J. Meyendorff[146]. Și el propune să se distingă între trei sensuri principale ale „isihasmului”: a) eremitism, b) practica rugăciunii lui Iisus și c) palamism. Sensul de bază e cel prim, care desemnează direcția contemplativă în sânul monahismului răsăritean cu opțiuni pentru sihăstrie, sărăcie și practica rugăciunii „monologice”, care-l diferențiază de tradiția monahismului chinovial.

În secolul XIV controversele au condus în elitele bizantine la o serie de polarizări în jurul unor opțiuni care s-au intersec-

---

[145] P. Adnès, „Hésychasme”, *Dictionnaire de Spiritualité* VIII (1969), col. 381–399, aici col. 381–382.

[146] J. Meyendorff, „L'hésychasme: problèmes de sémantique”, în: *Mélanges H.Ch. Puech*, Paris, 1973, p. 543–547; *Id.*, *Byzantine Hesychasm. Historical, Theological and Social Problems*, Londra, 1974, „Introduction”; *Id.*, „Is «Hesychasm» the Right Word? Remarks on Religious Ideology in the 14th Century”, în: *Okeanos. Festschrift Ihor Ševčenko, Harvard Ukrainian Studies* 7 (1983), p. 445–456.

tat și combinat în moduri diferite. Antagonismele isihaști — ne(anti)isihaști, palamiți — ne(anti)palamiți și cantacuziniști — ne(anti)cantacuziniști s-au încrucișat rezultând astfel diverse variante: isihaști monahi nepalamiți ca Grigorie Sinaitul ori Sava de la Vatopedi; umaniști isihaști nepalamiți ca Nicolae Chamaetos-Cabasila; umaniști antiisihaști și antipalamiți ca Varlaam; umaniști proisihaști și antipalamiți ca Gregoras; isihaști antipalamiți ca Grigorie Akindynos; isihaști palamiți cantacuziniști ca Filotei Kokkinos, isihaști palamiți anticantacuziniști precum Calist; antipalamiți cantacuziniști ca Gregoras; antipalamiți anticantacuziniști ca Ioan Calecas sau zeloții; antipalamiți și antiakindyniști ca juristul Armenopoulos etc.

Dar distincția cea mai semnificativă este cea observată în marginea unei cercetări asupra figurii și scrierilor duhovnicești ale Cuviosului Nil Sorski († 1508) de Fairy von Lilienfeld[147], și ea interesează și civilizația medievală românească. În marea lor majoritate monahii isihaști — asemenea lui Nil Sorski — au rămas la isihasmul „sinaitic" practic, cel al „Scării" Sfântului Ioan Sinaitul sau al sinaiților Isihie și Filotei, sau la neoisihasmul sinaitic al Cuviosului Grigorie Sinaitul care integra în primul rând metoda psihosomatică fără a respinge, dar și fără a asimila sinteza teologico-mistică proprie isihasmului „palamit". Așa se explică de ce, cu câteva excepții, scrierile ale lui Grigorie Palama — o lectură dificilă și solicitantă — nu au fost traduse în slavonă, în timp ce scrierile lui Grigorie Sinaitul s-au bucurat de o lungă difuzare în Balcani și în Rusia. Ca urmare acest isihasm „sinait", iar nu isihasmul „palamit", este cel ce a influențat lumea ortodoxă în secolele XIV–XV, precum și în secolele XVIII–XIX.

Or mizele dezbaterilor din Constantinopol, care au condus între anii 1341–1368 la canonizarea dogmatică și personală a Sfântului Grigorie Palama drept criteriu al adevăratei Ortodoxii, sunt cele teologice, nu numai duhovnicești, proprii „isihasmului palamit". În cuvintele lui Petre Guran:

---

[147] FAIRY VON LILIENFELD, „Der athonitische Hesychasmus des 14. und 15. Jahrhunderts im Lichte des zeitgenössischen russischen Quellen", *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas* 6 (1958), p. 436–448.

„Mizele teologice puse în joc de scrierile lui Palama în apărarea isihasmului au deplasat accentul învățăturii ascetice privitoare la isihie spre noua interpretare teologică a hotărârilor sinodale și literaturii patristice operată de Palama: purcederea Duhului Sfânt și relațiile între Persoanele divine în interiorul Treimii, rolul deosebit al Duhului Sfânt în lucrarea lui Dumnezeu în creație, caracterul necreat al harului divin, posibilitatea cunoașterii lui Dumnezeu în experiența mistică a harului sau energiei divine, contemporaneitatea și prezența reală a Împărăției lui Dumnezeu ca arvună a celei de-a Doua Veniri a lui Hristos. Tot acest conținut teologic acceptat de Biserică în mai multe sinoade în lectura dată de Palama hrănește controversele succesive care au pus în chestiune fidelitatea față de Ortodoxie" (p. 98–99).

Dacă „isihasmul sinait" a fost difuzat în secolele XIV–XV și relansat în secolul XVIII prin *Filocalie*, în schimb „isihasmul palamit" a căzut în uitare, receptarea lui în teologia ortodoxă de după secolul XV neputând fi socotită încheiată nici astăzi (din contră!). Un motiv mai mult pentru a citi și reciti aceste texte prin care Biserica bizantină din veacul XIV a reîntemeiat practic Ortodoxia.

diac. Ioan I. Ică jr

Contemporanii lui Grigorie Palama

Andronic II Paleologul (1260–1332), fiu al lui Mihail VIII Paleologul, împărat asociat în 1272, împărat singur 1282–1328

Andronic III Paleologul (1296–1341), fiu al lui Mihail IX (1277–1320) și al principesei de origine armeană Rita/Maria, nepot al lui Andronic II; împărat asociat din 1326, singur 1328–1341

Ana Paleologhina (1306–1365), Giovanna de Savoia, fiică a contelui Amedeo V de Savoia (1285–1323), convertită la Ortodoxie și căsătorită în 1326 cu Andronic III Paleologul

Ioan V Paleologul (1332–1391), fiul cel mare al lui Andronic III și al Anei de Savoia, împărat 1341–1391, singur 1354–1376, 1379–1391; în intervalul 1376–1379 detronat și închis de fiul său cel mare, Andronic IV (1348–1385)

Ioan VI Cantacuzino (1296–1383), mare domestic al lui Andronic III, împărat între 1341–1354, când abdică și devine monahul Ioasaf, murind în Peloponezul guvernat de fiul său despotul Manuel (1349–1380).

Matei Cantacuzino (1325–1383), fiul lui Ioan VI Cantacuzino, împărat asociat între 1354–1357, retras apoi în Peloponez pe care-l guvernează între 1380–1383.

Nichifor Chumnos (1250/1255–1327), umanist și prim-ministru

Teodor Metochites (1269/1270–1332), umanist și prim-ministru

Atanasie I (1230/1235–1320), ascet și patriarh ecumenic între 1289–1293 și 1303–1309
Teolipt al Filadelfiei (1250–1332), ascet isihast și mitropolit din 1280
Grigorie Sinaitul (1275–1346), ascet isihast
Irina/Evloghia Chumnena (1291–1355/1356)
Ioan Calecas (1282–1347), patriarh ecumenic între 1334–1347
Varlaam din Calabria (1290–1348)
Nichifor Gregoras (1292/1295–1360/1361)
Grigorie Akindynos (1300–1348)
Matei al Efesului (1271/1272–1359/1369), pe numele de laic Manuel Gabalas, originar din Filadelfia, mitropolit al Efesului între 1329–1351
Teodor Dexios (1300/1310–1358/1361), ucenic al lui Matei al Efesului
Isaac Argyros (1300/1310–1375), discipol al lui Gregoras, erudit astronom și matematician
Isidor Buchir (1300–1350), ascet isihast și patriarh ecumenic 1347–1350
Calist (1300–1363), ascet isihast și patriarh ecumenic 1350–1353, 1355–1363
Filotei Kokkinos (1300–1377), ascet isihast și patriarh ecumenic 1353–1354, 1364–1376
Nicolae/Nil Cabasila (1300–1363), profesor, mitropolit al Tesalonicului 1361–1363
Nicolae Cabasila-Chamaetos (1322–1391), nepotul lui Nicolae/Nil, umanist și teolog laic
Ioan Kyparissiotis (1310–1378), discipol al lui Gregoras, stabilit în final la Avignon
Dimitrie Kydones (1323/1326–1397/1398), umanist și ministru convertit la romano-catolicism
Prohor Kydones (1333/1334–1370), monah athonit și teolog tomist

Papi:

Bonifaciu VIII (1294–1303) — în conflict cu regele Franței, Filip cel Frumos

Între 1305–1370 mutați la Avignon:

Clement V (1305–1314) — Conciliul de la Vienne (1311–1312) condamnă pe templieri și mișcarea mistică laică a beghinelor și begharzilor

Ioan XXII (1316–1334) — condamnă spiritualii franciscani (1318), pe Ockham (1328) și Eckhart (1329)

Benedict XI (1334–1342) — promulgă prin constituția „Benedictus Deus" (1336) doctrina scolastică a vederii esenței lui Dumnezeu de către suflete după moarte

Clement VI (1342–1352)

Inocențiu VI (1352–1362)

Urban V (1362–1370)

Grigore XI (1370–1378)

Între 1378–1417, Marea Schismă a Occidentului — mai mulți papi și antipapi concomitent — căreia îi va pune capăt Conciliul de la Konstanz (1414–1418) prezidat de împăratul Sigismund de Luxemburg.

Mistici și teologi occidentali:

Dante Alighieri (1265–1321)

William Ockham (1288–1348)

Meister Eckhart (1260–1348)

Heinrich Seuse (1296–1366)

Johannes Tauler (1300–1361)

Jan van Ruysbroeck (1293–1381)

Toma da Kempis (1360–1471)

Dosarul canonizării dogmatice în context

între 1305–1378 papații la Avignon.

Clement V (1305–1314) — Conciliul de la Vienne (1311–1312) condamnă pe templieri și mișcarea mistică laică a beghinelor și begharzilor.

Ioan XXII (1316–1334) — condamnă spiritualii franciscani (1318), pe Ockham (1328) și Eckhart (1329)

Benedict XII (1334–1342) — promulgă prin constituția „Benedictus Deus" (1336) doctrina scolastică a vederii esenței lui Dumnezeu de către sufletele după moarte

Clement VI (1342–1352)

Inocențiu VI (1352–1362)

Urban V (1362–1370)

Grigore XI (1370–1378)

între 1378–1417, Marea Schismă a Occidentului — mai mulți papi și antipapi concomitent — căreia îi va pune capăt Conciliul de la Konstanz (1414–1418) prezidat de împăratul Sigismund de Luxemburg

Mistici și teologi occidentali:

Dante Alighieri (1265–1321)
William Ockham (1288–1348)
Meister Eckhart (1260–1328)
Heinrich Seuse (1295–1366)
Johannes Tauler (1300–1361)
Jan van Ruysbroeck (1293–1381)
Toma de Kempis (1380–1471)

Tomos aghioritic

în apărarea celor ce viețuiesc cu sfințenie în isihie [redactat] din pricina acelora care, date fiind lipsa lor de experiență și neascultarea față de sfinți, desființează lucrările/energiile tainice ale Duhului activate în mod superior unui simplu cuvânt în cei ce viețuiesc potrivit Duhului, arătându-se prin fapte, nu dovedindu-se prin cuvinte[1]

[august 1340]

Prolog

Dogmele care acum sunt grăite, sunt cunoscute în comun de toți și propovăduite cu îndrăzneală, au fost taine ale Legii date prin Moise și au fost văzute mai înainte în Duhul numai de profeți. Cele bune făgăduite sfinților în veacul viitor sunt taine ale vieții potrivit Evangheliei date ca o arvună și văzute mai dinainte de cei ce s-au învrednicit să le vadă prin Duhul, dar chiar și de aceștia numai într-un chip modest.

Dar așa cum, dacă atunci cineva dintre iudei nu-i asculta cu evlavie pe profeții care ziceau că există un Cuvânt și un Duh ai lui Dumnezeu[2] coeterni și mai înainte de veci, ci își astupa urechile, părându-i-se că aude expresii interzise bunei-cinstiri/dreptei-credințe [*eusebeia*] și contrare glăsuirii mărturisite de bine-cinstitori/drept-

[1] Redactat de Grigorie Palama. Traducere după textul critic editat de V. PSEVTONKAS în *Gregoriou Palama Syngrammata* II, Thessaloniki, 1966, p. 567–578. Ediția princeps e cea a patriarhului Dositei al Ierusalimului din *Tomos Agapis*, Iași, 1698, p. 34–39; urmată de cea din *Philokalia*, 1782, p. 1009–1013, reluată în *PG* 150, 1225–1236. O traducere românească după textul din *Philokalia* la pr. prof. D. Stăniloae, *Filocalia* VII, 1977, p. 412–423.

[2] *Pr* 8, 30; *Ps* 32, 6; 147, 18; 106, 20; 130, 3 etc.

credincioși [*eusebeis*] și care spune: „Domnul Dumnezeul Tău, Domnul Unul este" [*Dt* 6, 4], tot așa ar păți și acum cineva care nu ascultă cu evlavie tainele Duhului cunoscute numai de cei curățiți prin virtute. Dar, iarăși, așa cum deznodământul celor zise mai dinainte a arătat tainele de atunci fiind în acord cu cele arătate mai apoi, și acum credem în Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt, o dumnezeire triipostatică, o fire/natură una, simplă, necompusă, necreată, nevăzută, negândită, tot așa și la descoperirea, la vremea lui, a veacului viitor, prin negrăita arătare a Unului Dumnezeu în Trei Ipostase desăvârșite, tainele se vor descoperi în acord cu cele deja arătate.

Se cade, așadar, să observăm și aceea că, dacă ulterior triipostaticitatea dumnezeirii s-a arătat marginilor pământului nefiind nicidecum vătămată de rațiunea obârșiei ei unice [*monarchias*], dar ea a fost cunoscută de acei profeți încă înainte de deznodământul lucrurilor, și era ușor de primit de cei care ascultau de aceștia, în același mod nici acum nu suntem în neștiință cu privire la rațiunile mărturisirii celor propovăduite cu îndrăzneală pe față și ale celor arătate mai dinainte în chip tainic în Duhul celor vrednici: unii fiind inițiați în ele prin experiență — și anume câți pentru viața evanghelică s-au lepădat de agoniseala avuțiilor, de slava oamenilor și de plăcerile care nu sunt bune ale trupurilor, dar nu numai aceasta, ci au întărit această lepădare prin supunerea față de cei ce au ajuns la vârsta lui Hristos [*Ef* 4, 13], căci făcându-și printr-o isihie fără împrăștiere răgaz pentru ei înșiși și pentru Dumnezeu, ajungând prin rugăciune adevărată mai presus de ei înșiși și, ajungând în Dumnezeu prin unirea tainică cu El mai presus de minte, au fost inițiați în cele mai presus de minte —, iar ceilalți prin respectul, credința și afecțiunea față de unii ca aceștia.

Astfel așadar și noi, când îl auzim pe Marele Dionisie care în a II-a sa Epistolă către Gaius spune: „Darul în-

dumnezeitor al lui Dumnezeu e dumnezeire, obârșie de dumnezeire și obârșie de bine"[3], credem că Dumnezeu Care dă acest har celor vrednici e mai presus de această dumnezeire, fiindcă Dumnezeu nu suferă înmulțire, nici nu spune cineva astfel că sunt două dumnezeiri. Dar despre acest har îndumnezeitor al lui Dumnezeu dumnezeiescul Maxim afirmă, scriind despre Melchisedec [*Evr* 7, 1], că e „necreat", că „este pururea din Dumnezeu Care este pururea"[4], iar altundeva spune că e „lumină nenăscută și enipostatică arătată celor vrednici"[5], atunci când aceștia se fac vrednici, dar nu făcută atunci; această lumină același o numește „lumină a unei slave supranegrăite și curăție a îngerilor"[6], iar Marele Macarie o numește și hrană a celor netrupești, slavă a firii dumnezeiești și frumusețe a veacului viitor, foc dumnezeiesc și ceresc, lumină negrăită și inteligentă[7], arvună a Duhului Sfânt [*2 Co* 1, 22], untdelemn sfințitor al veseliei [*Ps* 44, 8].

1. Așadar oricine îi rânduiește împreună cu mesalienii și-i numește diteiști pe cei ce spun că acest har îndumnezeitor al lui Dumnezeu e necreat, nenăscut și enipostatic, să știe că se opune sfinților lui Dumnezeu și, dacă nu se va căi, se scoate pe sine însuși afară din Dumnezeul Unul și Singur care prin fire este al sfinților. Dar cel ce crede, ascultă și grăiește împreună cu sfinții și „nu găsește pretexte în păcate" [*Ps* 140, 4], care nu se scutură ca un necunoscător de ceea ce se spune în chip arătat fără să cunoască modul tainei, acela să nu socotească că e lucru nedemn să caute și să învețe de la cei

---

[3] Dionisie Areopagitul, *Epistola* II; *PG* 3, 1068A: *to tou Theou theopoion doron theoteta kai tearchian kai agatharchian.*

[4] Maxim Mărturisitorul, *Ambigua* 10; *PG* 91, 1141AB.

[5] Maxim Mărturisitorul, *Răspunsuri către Talasie* 16; *PG* 90, 644D.

[6] Pasaj neidentificat.

[7] Macarie, *Despre înălțarea minții* 1, 4, 9, 13; *PG* 34, 889C. 892D. 896C. 900CD. 901A; *Omilia* 17; 12, 14; *PG* 34, 624D. 565B.

ce știu, căci atunci va ști că nu este nimic neconsecvent în cuvintele și lucrurile dumnezeiești, și acestea în cele mai necesare și fără de care nu s-ar ține la un loc nici o dogmă sigură din cele ale noastre, nici o taină cuvenită lui Dumnezeu în genere.

2. Oricine afirmă că unirea desăvârșită cu Dumnezeu se săvârșește numai prin imitare și relație [*mimesei kai schesei*], fără harul îndumnezeitor al Duhului, ca la cei ce au aceleași purtări și se iubesc unii pe alții, iar harul îndumnezeitor al lui Dumnezeu îl numesc o deprindere [*hexis; habitus*] a firii/naturii raționale care vine doar prin imitație, și nu o strălucire suprafirească și negrăită și o energie dumnezeiască văzută în chip nevăzut de cei vrednici și înțeleasă în chip neînțeles, acesta să știe că a căzut, fără să o știe, în amăgirea mesalienilor; căci dacă îndumnezeirea va fi printr-o putere a firii/naturii și ar fi cuprinsă între marginile firii/naturii, atunci cel îndumnezeit ar fi cu necesitate dumnezeu prin fire/natură. Deci unul ca acesta să nu încerce să-și furișeze suceala proprie în cei ce stau în chip sigur și să introducă credința sa pătată în cei nepătați, ci, lepădându-și acest gând, să învețe de la cei experimentați sau de la cei învățați de aceia că „harul îndumnezeirii este lipsit de orice relație, neavând în fire/natură vreo putere care să-l primească, fiindcă atunci nici nu mai e har, ci o manifestare a lucrării corespunzătoare puterii firii/naturii. Și dacă îndumnezeirea ar fi în conformitate cu puterea receptivă a firii/naturii, atunci ceea ce s-ar face n-ar mai fi un lucru uimitor [paradoxal]; fiindcă atunci îndumnezeirea ar fi o operă a naturii, iar unul ca acesta ar fi și s-ar numi în chip propriu dumnezeu prin fire/natură. Căci puterea corespunzătoare firii/naturii fiecăreia din cele ce sunt nu e nimic altceva decât o mișcare neabătută a firii/naturii spre activarea ei. Iar atunci nu pot să văd

cum l-ar mai scoate îndumnezeirea pe cel îndumnezeit din sine însuși, dacă aceasta se cuprinde între marginile firii/naturii"[8]. Fiindcă toată virtutea și imitarea lui Dumnezeu pe cât ne stă în putință îl face pe cel ce a dobândit-o capabil de unirea dumnezeiască, dar harul săvârșește însăși această negrăită unire, căci prin el „Dumnezeu Se întrepătrunde [*perichorei*] întreg în cei vrednici, iar toți sfinții se întrepătrund [*perichorousin*] în mod integral cu Dumnezeu întreg, primindu-L în ei înșiși pe Dumnezeu întreg și dobândindu-L drept premiu al urcușului spre El numai pe Dumnezeu Însuși", „Care se lipește de ei asemenea sufletului de trup" și „îi învrednicește să fie în El ca niște membre ale Sale"[9].

3. Oricine afirmă că sunt mesalieni cei care spun că mintea/inteligența [*nous*] are drept sediu inima sau creierul, să știe că-i atacă rău pe sfinți. Fiindcă Marele Atanasie spune că partea rațională a sufletului se află în creier[10], iar Macarie, cel cu nimic mai prejos în măreție, spune că lucrarea minții e în inimă[11], iar cu aceștia sunt în acord toți sfinții. Căci ceea ce spune dumnezeiescul Grigorie al Nyssei, și anume că „mintea nu este nici înăuntrul, nici în afara trupului, ca una ce este netrupească"[12], nu-i contrazice pe sfinții aceia; fiindcă aceia zic că mintea e înăuntrul trupului întrucât e unită cu acesta. Deci zicând ei în alt fel acest lucru, nu se deosebesc cu nimic de acela. Pentru că nici cel ce spune despre Cuvântul lui Dumnezeu că a ajuns cândva înăuntrul

---

[8] Maxim Mărturisitorul, *Ambigua* 20; *PG* 91, 1237B; *Capitole teologice* I, 75; *PG* 91, 1209C; cf. Grigorie Palama, *Triade* III, 1, 26.

[9] Maxim Mărturisitorul, *Ambigua* 7, 20, 41; *PG* 91, 1308B. 1076C. 1088BC; cf. Grigorie Palama, *Triade* III, 1, 27.

[10] Atanasie cel Mare, *Către păgâni* 30–31; *PG* 25, 61AD.

[11] Macarie, *Omilia duhovnicească* 15, 20; *PG* 34, 589B; 33, 597D.

[12] Grigorie al Nyssei, *Despre alcătuirea omului* 15; *PG* 44, 77BC; cf. Grigorie Palama, *Triade* I, 2, 3.

unui pântec feciorese și preacurat ca Unul ce S-a unit acolo mai presus de cuvânt cu frământătura noastră pentru negrăita Sa iubire de oameni, nu-l contrazice pe cel ce spune că, întrucât e netrupesc, Divinul nu e în nici un loc [*FA* 17, 24].

4. Oricine spune că lumina care i-a fulgerat pe apostoli pe Tabor [*Mt* 17, 1–2] e o nălucă [*phasma*] și un simbol care se face și desface, dar nu există propriu-zis și nu este o energie/lucrare dincolo de orice înțelegere a minții, ci e inferioară intelecției minții, acela contrazice în chip limpede opiniile sfinților. Fiindcă atât în cântările, cât și în scrierile lor, aceștia o numesc negrăită, necreată, veșnică, atemporală, neapropiată, inaccesibilă, infinită, nemărginită, nevăzută pentru îngeri și oameni, frumusețe arhetipală și neschimbabilă, slavă a lui Dumnezeu, slavă a Duhului, rază a Dumnezeirii și altele asemenea. Căci se zice: „Trupul se slăvește odată cu asumarea lui și slava Dumnezeirii se face slava trupului. Dar slava din trupul arătat era de nearătat pentru cei ce nu pot cuprinde cele de nevăzut nici măcar pentru îngeri. Se schimbă, așadar, la față nu luând ceea ce nu era, nici preschimbându-Se în ceea ce nu era, ci arătând ucenicilor Săi ceea ce era, deschizându-le ochii și din orbi făcându-i văzători. Căci rămânând Același în mod identic, a fost văzut acum de ucenici arătându-Se altfel decât S-a arătat mai înainte, fiindcă El este Lumina cea adevărată [*In* 1, 9], frumusețea Slavei și a strălucit ca soarele; icoana e nedeslușită, dar e cu neputință ca Necreatul să aibă în creatură o icoană neștirbită”[13].

5. Oricine spune că numai ființa lui Dumnezeu e necreată, nu și energiile Lui veșnice, pe care le transcende,

[13] Ioan Damaschinul, *La Schimbarea la Față* 12–13; *PG* 96, 564B–565A.

întrucât ceea ce energizează transcende toate cele energizate, să-l audă pe Sfântul Maxim care zice: „Toate cele nemuritoare și nemurirea însăși, toate cele vii și viața însăși, toate cele sfinte și sfințenia însăși, toate cele virtuoase și virtutea însăși, toate cele bune și bunătatea însăși, toate cele ce ființează și ființarea însăși sunt în chip evident lucrări/energii ale lui Dumnezeu; dar unele au un început al existenței în timp, căci a fost cândva când nu erau, altele însă nu au un început în timp, căci n-a fost cândva când nu era virtute, bunătate, sfințenie și nemurire"[14]; și iarăși: „Bunătatea și tot ce se cuprinde în rațiunea bunătății și, simplu spus, toată viața, nemurirea, simplitatea, neschimbabilitatea și infinitatea și câte se contemplă în chip ființial în jurul lui Dumnezeu sunt energii/lucrări ale lui Dumnezeu și n-au început în timp; căci n-a fost vreodată ceva mai bătrân decât virtutea sau decât altceva din cele zise, chiar dacă cele ce participă la ele au un început în timp. Fiindcă toată virtutea este fără de început, neavând timpul mai bătrân decât ea, ca una care-L are numai pe Dumnezeu născător în chip veșnic al existenței. Dar Dumnezeu transcende de infinite ori infinit toate cele ce sunt, atât cele ce participă, cât și cele participate"[15]. Să învețe, așadar, din acestea că nu toate care sunt din Dumnezeu sunt și sub timp; fiindcă există unele care sunt fără de început și care nu sunt câtuși de puțin vătămate prin rațiunea Unimii Treimice, Singura fără început prin fire, și a simplității ei suprafirești; căci în același mod și mintea, întrucât este o icoană nedeslușită a acelei lipse de părți covârșitoare, nu este nicidecum compusă din pricina gândurilor ei.

---

[14] MAXIM MĂRTURISITORUL, *Capitole teologice și economice* I, 50; *PG* 90, 1101B.

[15] MAXIM MĂRTURISITORUL, *Capitole teologice și economice* I, 48–49; *PG* 90, 1100D–1101A.

6. Oricine nu primește dispozițiile duhovnicești însemnate în trup de către harismele Duhului în sufletul celor înaintați în viața potrivit lui Dumnezeu, și care numește nepătimire [*apatheia*] omorârea prin deprindere a părții pătimașe, iar nu lucrarea/activitatea prin deprindere îndreptată spre cele mai bune a celui întors cu totul de la cele rele și îndreptat spre cele bune, ca unul care a scăpat de deprinderile rele și s-a îmbogățit în cele bune, acela refuză ca urmare a unei asemenea opinii și petrecerea în veacul nestricăcios împreună cu trupul a celor ce sunt [în trup]. Căci dacă atunci trupul se va împărtăși și el împreună cu sufletul de bunurile negrăite, el se va împărtăși și acum după putință de harul dăruit de Dumnezeu în chip tainic și negrăit minții curate și se va convinge el însuși de cele dumnezeiești în mod corespunzător lui, partea pătimitoare a sufletului fiind schimbată și sfințită, iar nu omorâtă prin deprindere și sfințind prin ea însăși, care e comună trupului și sufletului, dispozițiile și lucrările trupului. Căci, potrivit Sfântului Diadoh, „la cei eliberați de bunătățile vieții din pricina nădejdii bunurilor viitoare, mintea care se mișcă în chip sănătos simte din pricina negrijii negrăita bunătate dumnezeiască și comunică și trupului, pe măsura înaintării lui, bunătatea proprie lui. Iar această bucurie care are loc atunci în suflet și în trup este o aducere-aminte nerătăcită de viața nestricăcioasă”[16]. Dar o lumină percepe mintea și altă lumină percepe simțirea: căci lumina simțită arată cele simțite ca pe unele simțite, iar lumina minții e cunoașterea aflată în înțelesurile minții[17]. Prin urmare, ochiul și mintea nu percep aceeași lumină, dar aceasta până când fiecare din ele lucrează potrivit firii proprii și în cele potrivit firii lor. Dar atunci când se împărtășesc cu sim-

---

[16] Diadoh al Foticeei, *Cuvânt ascetic* 25; *SC* 5 bis, p. 97.

[17] Cf. Maxim Mărturisitorul, *PG* 91, 1156B. 1304C. 1309C. 1316BC; *PG* 90, 621CD. 669A.

țirea și cu mintea de un har și de o putere duhovnicească și supranaturală, cei învredniciți văd cele mai presus de orice simțire și orice minte ca să vorbim potrivit Marelui Grigorie Teologul „cum știe singur Dumnezeu și cei care suferă lucrarea unora ca acestea”[18].

7. Acestea am fost învățați de Scripturi, pe acestea le-am primit de la Părinții noștri, pe acestea le-a cunoscut prin mica noastră experiență, pe acestea știindu-le că le-a scris în apărarea celor ce viețuiesc cu sfințenie în isihie și preacinstitul între ieromonahi și fratele nostru kyr Grigorie [Palama] și primindu-le ca pe unele ce urmează în mod exact predaniilor sfinților le-am semnat mai jos spre încredințarea cititorilor.

Protosul cinstitelor mănăstiri din Sfântul Munte, Isaac ieromonahul.

Egumenul cinstitei și sfintei Lavre împărătești, Teodosie ieromonahul.

Avea și semnătura egumenului mănăstirii Ivirenilor pe limba lui [georgiană].

Egumenul cinstitei și sfintei mănăstiri împărătești Vatopedi, ieromonahul Ioanichie.

Avea și semnătura egumenului mănăstirii sârbilor [Chilandari] pe limba lui.

Cel mai mic ieromonah Filotei [Kokkinos], am semnat gândind aceleași lucruri.

Cel mai mic între ieromonahi și duhovnicul cinstitei mănăstiri Esfigmenu, Amfilohie.

Umilul între ieromonahi Gherasim văzând, citind și primind cele scrise cu iubire de adevăr, am semnat.

Umilul bătrân și cel mai mic între ieromonahi Moise, am semnat gândind aceleași lucruri.

---

[18] GRIGORIE DIN NAZIANZ, *Cuvântarea* 28 (a II-a teologică), 19; *PG* 36, 52B.

Cel mai mic între ieromonahi și duhovnic al Vatopediului, Teodosie.

Egumenul sfintei mănăstiri a Cutlumușului, Teostirict ieromonahul.

Gherontie Marulis păcătosul, fiind între bătrânii cinstitei Lavre, am semnat gândind aceleași lucruri.

Cel mai mic între monahi Calist Muzalon.

Cel mai mic și umil între monahi Grigorie Stravolankaditis, și isihast, am semnat gândind aceleași lucruri.

Bătrânul de la schitul Magula și cel mai mic între ieromonahi Isaia, am semnat gândind aceleași lucruri.

Cel mai mic între monahi Marcu [ucenic] al Sinaitului.

Cel mai mic în schitul Magula și între ieromonahi Calist.

Avea și semnătura unui isihast sirian pe limba lui.

Cel mai mic între monahi Sofronie.

Cel mai mic între monahi Ioasaf[19].

Smeritul episcop Iacob al Ierissosului și Sfântului Munte, crescut în predaniile aghioritice și ale părinților și dând mărturie că prin cei aleși care au semnat aici a semnat într-un glas tot Sfântul Munte, și conglăsuind eu însumi am semnat punând pecetea. Adaug împreună cu toți și aceasta: că pe cel ce nu conglăsuiește cu sfinții ca noi și ca părinții dinaintea noastră, nu-l vom primi în comuniune.

---

[19] Alte manuscrise mai adaugă: „Pentru siguranță s-au scris numele egumenilor și monahilor arătați mai sus: kyr Teodosie al Lavrei; kyr Antonie al Ivironului; kyr Ioanichie al Vatopediului; avva Ioan de la a bulgarilor; ieromonahul kyr Filotei [Kokkinos] de la Lavră; duhovnicul kyr Amfilohie de la Esfigmenu; duhovnicul kyr Teodosie de la Vatopedi; kyr Gherontie Marulis de la Lavră; kyr Calist Muzalon de la aceeași; ieromonahul kyr Gherasim de la Vatopedi; kyr Moise de la Iviron; kyr Grigorie Stravolankaditis de la Lavră; ieromonahul kyr Isaia de la schitul Magula; kyr Marcu, ucenicul Sinaitului de la același; ieromonahul kyr Calist de la același; sirianul de la Kareia; kyr Sofronie Tziskos de la Vatopedi; kyr Ioasaf de la aceeași; după care preasfințitul episcop Iacob."

„S-a comparat prezenta copie a Tomosului aghioritic și fiind găsită întru toate egală cu prototipul, a fost semnată pentru siguranță de atotpreasfințitul mitropolit al Cyzicului cu rang de «hypertimos» kyr Atanasie."

Tomosul sinodului constantinopolitan din iunie 1341 împotriva lui Varlaam

Tomos sinodal

scris la marile sinoade care au demascat și respins impietatea lui Varlaam și Akindynos, la care au fost de față nu numai Biserica, ci și senatul și toți judecătorii romanilor sub președinția preadumnezeiescului împărat [Andronic III] până ce a trăit[1]

1. Cu adevărat vrednic de laudă e cel ce spune că smerenia e recunoașterea adevărului; pentru că ea este înțelegerea măsurilor proprii, prin ea rodim pacea cu Dumnezeu și cu aproapele, și tot prin ea dobândim odihna în veacul de acum și în cel viitor potrivit cuvântului dumnezeiesc și îndemnător al Domnului: „Învățați de la Mine că sunt blând și smerit cu inima și veți afla odihnă sufletelor voastre" [*Mt* 11, 29]. Ea îl convinge pe

---

[1] Redactat de patriarhul Ioan XIV Calecas. Ediția princeps e cea a patriarhului Dositei al Ierusalimului din *Tomos Agapis*, Iași, 1698, p. 40–51, reluată în *PG* 151, 679–692; o ediție după copia inserată în registrul patriarhal din Constantinopol (Cod. *Vindob. hist. gr. 47*, f. 102–107v) a dat MIKLOSICH/MÜLLER, *Acta patriarchatus Constantinopolitani 1315–1402 (Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana I)*, vol. I, Viena, 1860, p. 202–216 și KARMIRIS, *Ta Dogmatika kai Symbolika Mnemeia tes Orthodoxou Katholikes Ekklesias*, I, Atena, 1960, p. 354–366. Cf. J. DARROUZÈS, *Les Regestes des Actes du Patriarcat de Constantinople. V. Les Regestes de 1310 à 1375*, Paris, 1977, p. 166–171, nr. 2213 (tomos) și 2214 (semnături).

Un studiu exhaustiv al surselor Tomosului a publicat recent OTTO KRESTEN, „Studien zum Tomos des Jahres 1341", în: H. HUNGER/O. KRESTEN, *Studien zum Patriarchatsregister von Konstantinopel*, Viena, 1997, p. 45–191. Mulțumesc aici domnului Cătălin Ghiț pentru amabilitatea de a-mi fi facilitat accesul la acest studiu esențial.

cel ce a agonisit-o să fie atent la el însuși [*Dt* 15, 9] și să se țină aproape de Dumnezeu, și să se abată de la orice rău prin frica de Domnul potrivit cuvântului înțeleptului Solomon [*Pr* 3, 7], să fie cu evlavie și înțelepciune în cele ce sunt mai presus decât el însuși și, necălcând hotarele veșnice ale Părinților [*Pr* 22, 28] și întorcând spatele atât exceselor, cât și deficiențelor, să umble pe calea împărătească [*Nm* 20, 17] și de mijloc care duce în chip nerătăcit și sigur la Dumnezeu.

Varlaam și acuzațiile lui

2. Dar monahul Varlaam plecat din Calabria, cufundându-se din lipsă de minte și încredere în sine însuși în oceanul părerii de sine și gândind lucruri mari despre filozofia bazată pe știința din afară [profană, păgână], s-a ridicat împotriva filozofiei celei mai presus de fire și adevărate, combătând învățătura Duhului cu filozofia psihică și neîncercată care nu poate nicidecum cuprinde cu totul cele ale Duhului. Căci prefăcându-se în chip fățarnic a fi ucenic, a venit odată cu înșelăciune la unii din monahii noștri care au ales viața isihastă luându-și rămas-bun de la toate celelalte și ținându-se aproape de Dumnezeu. S-a dus însă nu la unul din cei mai învățați, ci mai degrabă la unul din cei mai simpli, de frică să nu fie descoperit. Depărtându-se după puțin timp de aceștia, a acuzat în scris un gând demn de respingere al acestora ca unul susținut, chipurile, de ei. Căci auzindu-i pe aceia spunând că din predaniile Sfinților Părinți dețin faptul că aceia care și-au curățit inimile [cf. *Mt* 5, 8] prin poruncile lui Dumnezeu primesc luminări dumnezeiești care se produc în ei în chip tainic și negrăit, i-a acuzat ca pe unii care zic că e participabilă însăși ființa lui Dumnezeu.

3. Când aceștia au răspuns că nu e vorba de ființa, ci de harul necreat, veșnic și îndumnezeitor al Duhului, a

încercat atunci să le atribuie învinuirea de diteism. Dar nu s-a oprit la aceasta, ci venind la Biserica lui Dumnezeu [din Constantinopol] și făcând raport smereniei noastre [patriarhale][2] despre acest lucru, acuzând mai ales pe preacinstitul între ieromonahi kyr Grigorie Palama, a cerut ca aceștia să fie chemați în sfântul și dumnezeiescul nostru Sinod.

4. Chemați fiind deci aceștia, Varlaam și-a schimbat gândul, fugind și neputând să fie convins să se prezinte în sinod și să răspundă monahilor acuzați de el, să vină să vorbească și să se confrunte cu ei pentru câte a scris împotriva lor, luând drept pretext al fugii sale absența împăratului[3], dar în realitate condamnându-se pe sine însuși și temându-se de demascarea lui aici.

Sinodul din 10 iunie 1341

5. Întrunindu-se mai apoi [pe 10 iunie 1341] un Sinod în biserica cu numele Sfintei Înțelepciuni a lui Dumnezeu în prezența slăvitului și fericitului nostru împărat de la Dumnezeu, a senatului și a nu puțini dintre cinstiții arhimandriți și egumeni și altor persoane civile strânse acolo, a fost convocat și Varlaam însuși, și i s-a poruncit să spună și să dovedească dacă are ceva de spus împotriva monahilor care viețuiesc în isihie. Prezenți fiind acum în sinod și aceștia, suferind parcă de uitare sau mai degrabă încercând să amestece cele aflate în discuție, a avansat întrebări și nedumeriri/aporii dogmatice și a cerut soluționările nedumeririlor/aporiilor lui. Încăpățânându-se în aceasta și afirmând că n-ar fi spus nimic dacă i s-ar fi dat înainte răspunsul și soluția la aceste întrebări, deși

---

[2] Patriarhului ecumenic Ioan XIV Calecas, care apare cel puțin drept autor moral al Tomosului din 1341, dacă nu chiar redactorul său nemijlocit.

[3] Andronic III Paleologul, plecat în 1340–1341 într-o campanie militară în Epir și Tesalia.

aceste pretenții au fost respinse cu indignare o dată și de două ori, n-a cedat din rezistența aceasta, nici nu s-a lăsat convins să vorbească despre cele aflate în examinare, adică despre acuzația scrisă de el împotriva monahilor.

Canoanele 64 și 19 ale Sinodului Trullan

6. Smerenia noastră [patriarhală] a îngăduit să se citească în auzul sinodului sfintele și dumnezeieștile canoane prin care se interzice și nu este permis nicidecum, nu numai acestora, ci și tuturor celorlalți, nici să pună în mișcare ceva din cele privitoare la dogme, nici să impună de aici altora necesitatea de a se apăra cu privire la unele ca acestea, nici să-și atribuie lor înșile demnitatea învățătorească de a trata despre chestiuni bisericești, fiindcă acest lucru a fost dat de către harul de sus numai arhiereilor lui Dumnezeu. Căci canonul 64 al Sinodului VI Ecumenic [Trullan] spune: „Nu trebuie ca laicul să pună în mișcare cuvânt sau să învețe în public, însușindu-și de aici demnitatea învățătorească, ci să se supună rânduielii predate de Domnul și să-și deschidă urechea spre cei ce au primit harul cuvântului învățătoresc și să învețe cele dumnezeiești de la ei. Căci în Biserica una Dumnezeu a făcut membre diferite potrivit cuvântului Apostolului [*Rm* 12, 4–5], pe care tâlcuindu-l Grigorie Teologul înfățișează în chip lămurit ordinea [*taxis*] dintre acestea zicând: «Această ordine să o păzim, fraților: unul să fie ureche, altul limbă, altul mână, iar altul altceva; unul să învețe pe alții, altul să învețe de la acela; și cel ce învață de la altul să fie cu ascultare, cel ce dăruiește să fie cu veselie, iar cel ce slujește să fie cu râvnă. Să nu fim toți limbă, să nu fim toți apostoli, toți profeți, să nu tâlcuim toți»; și după oarecare altele: «Ce te faci pe tine însuți păstor, fiind oaie? Ce te faci cap, fiind picior? Ce încerci să fii general când ești rânduit între

soldați?»[4]. Iar în altă parte Înțelepciunea poruncește: «Nu fi grabnic în cuvinte; nu te întinde când ești sărac; nu căuta să fii mai înțelept decât înțelepții!» [*Pr* 29, 20; 23, 4; 30, 24]. Iar dacă ar fi prins cineva clintind acest canon, să fie îndepărtat patruzeci de zile." Iar canonul 19 al Sinodului de la Chalcedon[5] spune: „Se cade ca întâistătătorii Bisericii să învețe în fiecare zi, și mai cu seamă în duminici, întreg clerul și poporul cuvintele dreptei-credințe culegând din dumnezeiasca Scriptură înțelesurile și cuvintele adevărului, și să nu încalce hotarele deja puse sau predania de la de Dumnezeu purtătorii Părinți. Chiar dacă s-ar dezbate un cuvânt scripturistic, să nu-l interpreteze altfel decât au expus în scrierile lor luminătorii și dascălii Bisericii. Și să se mulțumească cu acestea mai degrabă decât să alcătuiască cuvinte [tratate] proprii, ca nu cumva atunci când sunt nedumeriți în această privință să cadă din ce se cuvine. Căci ajungând noroadele prin învățătura mai înainte zișilor Părinți la cunoașterea celor vrednice și de dorit și a celor nefolositoare și de lepădat, își schimbă viața spre mai bine și nu sunt mistuite de patima neștiinței, ci luând aminte la învățătură, se feresc să nu pățească ceva rău și de frica pedepselor viitoare își lucrează mântuirea [*Flp* 2, 12]."

Lectura rapoartelor lui Varlaam

7. Deci după citirea acestor sfinte și dumnezeiești canoane, au fost aduse în mijloc rapoartele [*anaphoras*] pe care le-a făcut Varlaam împotriva monahilor. Și citindu-se aceste rapoarte, ieromonahul kyr Grigorie Palama a fost îndemnat să răspundă la ele, întrucât pe el îl atingeau cel mai mult. În introducerea cuvântului său, acesta s-a apărat cât a socotit drept, după care a povestit

[4] GRIGORIE DIN NAZIANZ, *Cuvântarea* 32, 12–13; *PG* 36, 188B–D.
[5] De fapt Sinodul Trullan (691–692).

și cum s-au petrecut lucrurile privitoare la diferendul lor, Varlaam fiind cel ce a scris mai întâi și l-a acuzat de cele spuse mai sus, expunându-le ca unele contrare dumnezeieștilor cuvinte ale Părinților, și cum a fost nevoit să se pună în mișcare și el spre apărare și replică [*apologian kai antirrhesin*].

Varlaam atacă lumina taborică

8. După care s-a hotărât să fie aduse scrierile lui Varlaam pe care acesta le-a intitulat spre amăgirea ascultătorilor „Împotriva mesalienilor". În ele acesta vorbea și despre lumina cea de neapropiat a Schimbării la Față a Stăpânului nostru Iisus Hristos, precum și despre ucenicii și apostolii Lui mai de seamă care s-au învrednicit de vederea acestei lumini, cu următoarele cuvinte: „Lumina dumnezeirii care a strălucit pe Tabor n-a fost neapropiată, nici n-a fost cu adevărat o lumină a dumnezeirii, nici mai sfântă sau mai dumnezeiască decât îngerii, ci inferioară și mai prejos decât însăși intelecția inteligenței minții noastre. Căci toate gândurile și cele gândite de minte sunt mai de cinste decât lumina aceea, care ajunge la vedere prin aer, cade sub puterea simțurilor și arată celor ce văd numai cele simțite, e materială și are o formă materială, se arată în timp și în spațiu și colorează aerul și acum se constituie și apare, acum se destramă și vine la neființă, întrucât e imaginară, divizibilă și finită. De aceea și la acea vedere de pe munte era văzută de către cei ce sufereau de o lipsă/privare a activităților inteligente ale minții sau, mai degrabă, care încă nu le dobândiseră întru totul și nu erau curățiți încă, ci nedesăvârșiți ca unii neînvredniciți încă de intelecții deiforme. Dar de la o astfel de lumină ne ridicăm la intelecții și contemplații incomparabil superioare acelei lumini. Prin urmare, cei ce spun că această lumină e dincolo de minte, de neapropiat și cele asemenea, au rătăcit o dată pentru

totdeauna și nu cunosc nimic mai înalt decât bunurile arătate și din această cauză introduc în Biserică dogme impioase și foarte ruinătoare." Acestea le-a scris deci Varlaam: lucruri în chip vădit eterodoxe și contrare celor zise despre această dumnezeiască lumină de către sfinți.

Sfinții Părinți despre lumina taborică

9. Căci afirmând că gândesc și vorbesc în acord cu zicerile acestora, monahii le-au și pus înainte. Zice deci dumnezeiescul Ioan din Damasc[6]: „Astăzi adâncul luminii neapropiate, astăzi revărsarea nemărginită a dumnezeieștii fulgerări scânteiază apostolilor pe Tabor [545B]. Acum s-au arătat cele nevăzute pentru ochii omenești: un trup pământesc răsfrânge scânteietor o strălucire dumnezeiască, un trup muritor izvorăște slava Dumnezeirii. Căci Cuvântul S-a făcut trup [*In* 1, 14], iar trupul s-a făcut Cuvânt, deși fiecare din ele n-au ieșit — o, minune! — din firea lor. Căci slava n-a venit trupului din afară, ci dinăuntru, din dumnezeirea supradumnezeiască a lui Dumnezeu Cuvântul unită cu acesta în chip negrăit după ipostasă [548CD].

10. Căci pe Cel la Care îngerii nu-și puteau aținti ochiul, cei mai de seamă dintre apostoli Îl văd strălucind cu slava Împărăției Lui [549C].

11. De aici vârfurile apostolilor iau mărturiile slavei și Dumnezeirii Lui, iar El le descoperă slava Lui [557C], iar cei ce văd slava dumnezeiască cea singură mai presus de toate, supradesăvârșită și preadesăvârșită sunt desăvârșiți și ei [560B].

12. Fiindcă dumnezeiescul și de Dumnezeu grăitorul cu adevărat Dionisie spune că Stăpânul Se va arăta celor desăvârșiți care-L slujesc în chipul în care S-a arătat

[6] Urmează în § 9–17 un lanț de pasaje extrase din *Cuvântarea la Schimbarea la Față* a lui IOAN DAMASCHINUL, *PG* 96, 545 sq.

apostolilor pe muntele Tabor. Îl ia pe Ioan ca pe un organ feciorelnic și preacurat al teologiei, ca văzând slava fără de început a Fiului, să tune: «La început era Cuvântul și Cuvântul era la Dumnezeu și Dumnezeu era Cuvântul» [*In* 1, 1] [560BD].

13. Căci isihia e mama rugăciunii, iar rugăciunea e arătarea slavei dumnezeiești. Fiindcă atunci când închidem simțurile și ne unim cu noi înșine și cu Dumnezeu și, eliberându-ne de grijile din afară ale lumii, ajungem înăuntrul nostru, atunci vom vedea limpede în noi înșine Împărăția lui Dumnezeu: «Căci Împărăția cerurilor, care e Împărăția lui Dumnezeu, este înăuntrul nostru», a zis Iisus Dumnezeu [*Lc* 17, 21] [561AB].

14. Înaintea ucenicilor S-a schimbat la față Cel ce pururea este slăvit astfel și strălucește cu fulgerarea Dumnezeirii [564B].

15. Căci născut fiind fără de început din Tatăl, are raza naturală fără de început a dumnezeirii și slava dumnezeirii se face slava trupului [564B].

16. Dar slava fiind nearătată în trupul arătat, era nevăzută pentru cei care, legați fiind cu lanțurile trupului, nu puteau cuprinde cele nevăzute aici pentru îngeri. Se schimbă deci la față Cel ce a luat ceea ce nu era, fără a se preface în ceea ce nu era, și arătând ucenicilor Lui ceea ce era, deschizând ochii acestora și făcându-i din orbi văzători. Aceasta înseamnă «și S-a schimbat la față mintea lor» [*Mt* 17, 2]. Căci rămânând Același, a fost văzut acum de ucenici apărând altul decât cel ce apărea mai înainte [564C]. Și a strălucit ca soarele nu pentru că nu era mai strălucitor decât soarele [566C], căci e cu neputință ca necreatul să aibă o icoană neștirbită în creat [565A], ci pe cât au putut cuprinde a vedea cei ce priveau [565C].

17. «Căci pe Dumnezeu nimeni nu L-a văzut vreodată» [*In* 1, 18] după cum e după fire, iar ceea ce s-a văzut,

aceasta s-a văzut în Duhul [*1 Co* 2, 10]. «Aceasta e schimbarea dreptei Celui Preaînalt» [*Ps* 76, 11], aceasta e «ceea ce ochiul n-a văzut, urechea n-a auzit și la inima omului nu s-a suit» [*2 Co* 2, 9] vreodată. Așa vom fi pururea cu Domnul [*1 Tes* 4, 17] în veacul viitor, văzând pe Hristos fulgerând în lumina Dumnezeirii [568D–569A]. Această lumină are cele de biruință asupra întregii firi; aceasta e viața care a biruit lumea [cf. *1 In* 5, 4] [569B]. Dar Petru a zis: «Bine este nouă a fi aici» [*Mt* 17, 4] și de aici i-a umbrit un nor nu de întuneric, ci de lumină. Căci se descoperă taina cea ascunsă din veacuri [*Col* 1, 26] și de generații și se arată o slavă necontenită și veșnică [572BC]."

18. Iar dumnezeiescul Andrei al Cretei zice[7]: „Pe munte înalt îi urcă Mântuitorul pe ucenici făcând sau învățând ce anume? Arătând slava și strălucirea suprascânteietoare a dumnezeirii Lui [932C–933A].

19. Deci acest lucru îl prăznuim astăzi: îndumnezeirea firii, schimbarea ei în mai bine, ieșirea și urcușul spre cele mai presus de fire, prin care are loc și biruința a ceea ce este mai bun sau, spre a vorbi mai exact, negrăita îndumnezeire [933A].

20. De aceasta se minunează îngerii. Aceasta o slăvesc arhanghelii.

21. Acest lucru toată podoaba înțeleasă cu mintea a celor mai presus de lume îmbrăcată în chip nematerial îl pune ca dovadă foarte limpede și foarte nemincinoasă a iubirii de oameni a Cuvântului față de noi [933C].

22. Căci nu este nimic din cele contemplate în creație care să cuprindă covârșirea strălucirii Lui [949B]. Pentru că Cel mai presus de ființă venind cu adevărat la ființă și înființându-se mai presus de fire a viețuit cu noi prin trup. Acesta a fulgerat pe munte în chip copleșitor.

---

[7] § 18–24 constituie un lanț de pasaje extrase din *Cuvântarea la Schimbarea la Față* a lui ANDREI CRETANUL, *PG* 97, 932 sq.

23. Nu făcându-Se atunci mai străveziu sau mai înalt decât El Însuși — să nu fie! —, ci fiind văzut ceea ce era cu adevărat mai înainte de a-i fi inițiat pe cei mai desăvârșiți dintre apostoli cele mai înalte [948AB]. Căci ajungând ei în afară de trup și de lume, pe cât e cu putință, din cele pe care le-au experiat au fost învățați încă de acum cele ale stării viitoare [945C].

24. Căci dacă nimic nu e lipsit în general de comuniunea binelui, el nu poate fi cuprins așa cum este, ci cât și cum e cu putință celor ce se împărtășesc de el. Din pricina extremei sale bunătăți acesta merge și se revarsă peste toate prin luminările sale cu daruri nesfârșite. Iar dovada celor spuse e fericita și mult lăudata pătimire pe care au pătimit-o apostolii pe munte atunci când lumina neapropiată și fără început, schimbând la față trupul Său, l-a făcut să strălucească în chip mai presus de ființă prin țâșnirile ei de lumină [949B]. Și — o, minune! — printr-o ieșire preadesăvârșită din sine a firii au căzut într-un somn greu [*Lc* 9, 32] și, ținuți de frică, și-au închis simțirile smulgând din ei înșiși orice mișcare și simțire a minții. Și așa în acel întuneric dumnezeiesc supraluminos și nevăzut s-au apropiat de Dumnezeu primind vederea adevărată prin faptul de a nu vedea nimic, dobândind necunoașterea în sens de covârșire prin pătimirea necunoașterii și, inițiați fiind prin somn într-o veghe mai înaltă decât orice supraveghere a minții [949C], au ajuns în afara celor văzute și înțelese cu mintea, dar și în afara lor înșile, pentru ca în necunoaștere și nevedere să învețe, prin arătarea Cuvântului și umbrirea Duhului și glasul Născătorului venit de sus din nor, taina supraființială în sens de covârșire care iese din orice afirmare și negație [953C]."

25. Despre această lumină dumnezeiască marele Grigorie Teologul zice: „Dumnezeirea a arătat pe munte ucenicilor o lumină cu puțin mai tare decât vede-

rea"[8]; și iarăși: „Cuvântul meu va veni așa cum a fost văzut sau S-a arătat ucenicilor, dumnezeirea biruind trupescul"[9].

26. Iar Sfântul Maxim zice: „Aceasta este Evanghelia lui Dumnezeu, o solie a lui Dumnezeu și o mângâiere către oameni prin Fiul Care S-a întrupat și Care drept răsplată a împăcării cu Tatăl dăruiește celor ce-L ascultă îndumnezeirea nefăcută[10]; iar îndumnezeire nefăcută numesc luminarea enipostatică; aceasta nu are o geneză, ci e o arătare cu neputință de iscodit în cei vrednici"[11].

27. Și iarăși: „Domnul nu Se arată mereu cu slavă celor ce stau în jurul Lui, ci la începători vine în chip de rob [*Flp* 2, 6–7], iar celor ce pot să-L urmeze atunci când urcă pe muntele înalt al Schimbării lui la Față, li se arată în chip de Dumnezeu, în care era înainte de a fi lumea [*In* 17, 5]"[12].

28. Și iarăși același zice: „Lumina feței Domnului care biruie activitatea simțirii omenești prefigura fericiților apostoli modul teologiei mistice apofatice, în care fericita și sfânta dumnezeire e supranegrăită, supranecunoscută și de infinite ori mai presus decât orice infinitate, nelăsând celor ce vin după ea nici măcar o simplă urmă a unei cuprinderi"[13].

29. Același zice: „Cel ce nu este participabil după ființă pentru cele ce sunt, vrând să fie în alt mod participabil de către cei care pot aceasta, nu iese deloc din ascunzimea Sa după ființă, când nici însuși modul în care

---

[8] GRIGORIE DIN NAZIANZ, *Cuvântarea* 40, 6; *PG* 36, 365A.

[9] GRIGORIE DIN NAZIANZ, *Epistola* 111, 29; *PG* 37, 181A.

[10] MAXIM MĂRTURISITORUL, *Răspunsuri către Talasie* 61; *PG* 90, 637D.

[11] MAXIM MĂRTURISITORUL, *Scolia* 14 la pasajul citat mai sus; *PG* 90, 644D.

[12] MAXIM MĂRTURISITORUL, *Capitole teologice și economice* II, 13; *PG* 90, 1129C–1132A.

[13] MAXIM MĂRTURISITORUL, *Ambigua* 10, 31d; *PG* 91, 1168A.

vrea să fie participat rămâne necontenit cu neputință de arătat pentru toți”[14].

30. Iar marele Vasile zice: „Duhul Sfânt, de neapropiat prin fire, dar cuprins din pricina bunătății, le umple pe toate cu puterea Sa, dar este participabil numai de cei vrednici, nefiind participat într-o măsură unică, ci împărțindu-și lucrarea proporțional cu credința, simplu prin ființă, divers prin puteri.

31. Prezent întreg în fiecare, dar nefiind întreg nicăieri, împărțit în chip nepătimitor și participat întreg potrivit icoanei razei soarelui și fiind prezent în fiecare ca unul Singur, dă tuturor harul suficient și întreg”[15].

32. Și iarăși: „Lucrările/energiile lui Dumnezeu sunt diverse, dar ființa Lui e simplă. Iar noi spunem că pe Dumnezeu Îl cunoaștem din lucrări/energii, dar de ființa lui nu ne putem apropia. Căci lucrările/energiile Lui coboară până la noi, dar ființa Lui rămâne neapropiată”[16].

33. Căci așa zice și Marele Atanasie: „Nimeni nu poate vedea nicicum ființa lui Dumnezeu goală. De aici este evident că sfinții vedeau nu ființa lui Dumnezeu, ci slava Lui”[17], cum stă scris și despre apostoli că priveghind Petru și cei împreună cu el au văzut slava Lui [*Lc* 9, 32].

34. Și iarăși același zice: „Hristos e nepătimitor și în pătimirile trupului, biruind ca un Dumnezeu moartea și înviind a treia zi și urcând la cer într-o slavă naturală, nu în har, venind în Dumnezeirea Lui și făcând să strălucească în chip arătat din trupul Său sfânt cel din Maria slava Sa cea negrăită, cum a arătat în parte și pe munte, învățându-ne că și mai înainte și acum e Același, fiind

---

[14] MAXIM MĂRTURISITORUL, *Capitole teologice și economice* XV, 7; *PG* 90, 1180C.

[15] VASILE CEL MARE, *Despre Sfântul Duh* IX, 22; *PG* 32, 108C–109A.

[16] VASILE CEL MARE, *Epistola* 234, 1; *PG* 32, 869AB.

[17] PS. ATANASIE, *Răspunsuri către Antioh* 28; *PG* 28, 613D. 616A.

pururea neschimbabil și neavând nici o prefacere în ce privește Dumnezeirea"[18].

35. Așa zice și Marele Dionisie: „Când ne facem nestricăcioși și nemuritori și ajungem la sfârșitul hristomorf și preafericit, «vom fi pururea împreună cu Domnul» potrivit cuvântului [*1 Tes* 4, 17], umpluți în contemplații preacurate de teofania Lui care ne învăluie de jur-împrejur cu sclipiri preastrălucitoare ca pe ucenici la acea preadumnezeiască Schimbare la Față, și împărtășindu-ne într-o minte nepătimașă și imaterială de dăruirea luminii Sale înțelese cu mintea și de unirea mai presus de minte întru revărsările necunoscute și fericite ale razelor suprastrălucitoare într-o imitare mai dumnezeiască a minților supracerești"[19].

36. Iar Marele Vasile zice: „Premiu al virtuții e ca omul ajuns fiu să se facă dumnezeu și să strălucească în lumina preacurată a acelei zile care nu mai e întreruptă de întuneric. Căci pe aceasta o face un alt Soare care scânteiază lumina cea adevărată, Soare care odată ce ne-a strălucit nu se mai ascunde în apusuri, ci învăluind toate în puterea lui luminătoare face necontenită și neurmată de altceva lumina pentru cei vrednici, iar pe cei ce se împărtășesc de lumina aceea îi face alți sori; căci zice că atunci «drepții vor străluci ca soarele» [*Mt* 13, 43]"[20].

37. Și dumnezeiescul Maxim zice: „Sufletul devine dumnezeu prin împărtășirea harului dumnezeiesc făcând să înceteze toate activitățile minții și simțirii lui și făcând să se odihnească activitățile naturale ale trupului care e îndumnezeit împreună cu el potrivit participării la îndumnezeire proporționate cu el, astfel încât atunci prin

---

[18] Ps. ATANASIE, *Despre Întruparea Cuvântului lui Dumnezeu* 4; *PG* 28, 96A.

[19] DIONISIE AREOPAGITUL, *Despre numirile divine* I, 4; *PG* 3, 592BC.

[20] Citat neidentificat ca atare; ideile lui pot fi recunoscute însă în scrierile Capadocienilor, mai ales la Grigorie din Nazianz.

suflet și prin trup Se arată numai Dumnezeu, caracteristicile lor naturale fiind biruite de covârșirea slavei"[21].

38. Și marele Dionisie zice: „Nu vedem nici o îndumnezeire sau viață, care să fie riguros asemănătoare Cauzei mai presus de toate"[22].

39. Același, întrebat fiind cum anume Cel dincolo de toate e și mai presus de orice obârșie de dumnezeire și obârșie de bine, zice: „În cazul în care înțelegi drept dumnezeire și bunătate însuși lucrul darului de bine făcător și o imitație de neimitat a Celui supradivin și suprabun prin care suntem îndumnezeiți și îmbunătățiți. Căci dacă acest lucru devine obârșia îndumnezeirii și îmbunătățirii pentru cei îndumnezeiți și îmbunătățiți, atunci Cel mai presus de orice obârșie e mai presus și de astfel numita dumnezeire și bunătate ca dincolo de orice obârșie de dumnezeire și obârșie de bunătate"[23].

40. Și Grigorie al Nyssei zice: „Dacă judecățile Lui nu pot fi cercetate și căile Lui nu pot fi adulmecate [*Rm* 11, 33] și vestirea bunătăților e mai presus decât gânduri de verosimilitate, cu atât mai presus și mai înalt prin negrăire și neapropiere este Divinul însuși față de cele înțelese cu mintea în jurul Lui"[24].

41. Iar dumnezeiescul Ioan Damaschinul zice iarăși în cântările sfinte: „Ca să arăți negrăita Ta a doua pogorâre, ca Dumnezeul Cel Preaînalt stând în mijlocul unor dumnezei Te-ai arătat pe Tabor apostolilor, strălucind în chip negrăit cu Moise și Ilie"[25].

42. Iar altă cântare zice: „Și ascunzând puțin trupul luat, S-a schimbat la față înaintea lor, arătând bunăcuviința frumuseții arhetipale, dar chiar și de aceasta încre-

---

[21] Maxim Mărturisitorul, *Capitole teologice și economice* II, 88; *PG* 90, 1168AB.

[22] Dionisie Areopagitul, *Despre numirile divine* II, 7; *PG* 3, 645AB.

[23] Dionisie Areopagitul, *Epistola II către Gaius; PG* 3, 1068A–1069A.

[24] Grigorie al Nyssei, *Contra lui Eunomie* III; *PG* 45, 604B.

[25] Al doilea canon la Schimbarea la Față, oda 9, tropar 9; *PG* 96, 849D.

dințându-i nu în întregime, ci cruțându-i, ca nu cumva împreună cu vederea să trăiască și pierzania, ci pe cât au putut cuprinde cei ce poartă ochi trupești"[26].

43. Și marele Dionisie zice iarăși: „Întunericul dumnezeiesc este Lumina cea neapropiată în care se spune că locuiește Dumnezeu [*1 Tim* 6, 16], lumină care e nevăzută din pricina strălucirii covârșitoare și neapropiată din pricina covârșirii unei revărsări de lumină supraființiale"[27].

44. Căci zice părintele Hrisostom: „Nu Dumnezeu, ci harul se revarsă"[28].

Primul discurs al împăratului Andronic

45. Dar pentru că acela [Varlaam] punea înainte iarăși frica aceea care venise peste apostoli la acea preadumnezeiască vedere, ca să-i arate prin aceasta nedesăvârșiți pe apostoli, iar lumina văzută de ei atunci ca o lumină obișnuită, preadumnezeiescul și slăvitul împărat, a cărui gândire a fost negreșit fulgerată atunci de această lumină a spus: „Există o frică nu numai a celor începători, dar și a celor desăvârșiți, despre care zice profetul: «Frica Domnului e curată, ea rămâne în veacul veacului» [*Ps* 18, 10]; și altundeva iarăși: «Temeți-vă de Domnul toți sfinții Lui» [*Ps* 33, 10]. Iar dovada faptului că atunci apostolii aveau frica desăvârșiților, nu cea a începătorilor, e aceea că ei căutau să rămână mereu în acea priveliște negrăită, căci ziceau: «Să facem trei corturi» și: «Bine este nouă a fi aici» [*Mt* 17, 4]. Căci cine are celălalt fel de teamă se grăbește să fugă de lucrul de care se teme. Fiindcă Petru, corifeul Apostolilor, socotind că

---

[26] A treia stihiră idiomelă la litie, vecernia praznicului Schimbării la Față (*Mineiul pe august*).

[27] Dionisie Areopagitul, *Epistola* V; *PG* 3, 1073A.

[28] Ps. Hrisostom (= Severian din Gabala), *Despre Duhul Sfânt* 11; *PG* 52, 826.

acest veac de interval și finit a trecut și s-a arătat acel veac lipsit de interval și infinit al luminii, a zis entuziast din dispoziția lăuntrică a sufletului: «Bine este nouă a fi aici.» Pentru că a văzut negreșit ceea ce firea omenească nu poate vedea nicicum decât dacă e amestecată cu harul Sfântului Duh. Căci s-au învrednicit atunci de ea atât pe cât poate cuprinde firea omenească fiind ridicată de Duhul."

46. „Dar nimeni dintre cei ce ne ascultă — a zis iarăși împăratul cel înțelept și în cele dumnezeiești — să nu intre la bănuială că, întrucât lăudăm pe cât se cuvine acea lumină preadumnezeiască, spunem că e văzută însăși firea lui Dumnezeu; căci, chiar dacă [Apostolii] au ajuns la o atât de mare înălțime a vederii, ei au văzut harul și slava dumnezeiască, nu însăși firea care dăruie harul. Fiindcă știm, inițiați fiind de dumnezeieștile cuvinte, că aceea e neparticipabilă, insesizabilă, invizibilă chiar și pentru înseși puterile mai presus de lume și cele mai înalte, ca una care nu a lăsat celor ce vin după ea nici măcar o simplă urmă a cuprinderii ei. Fiindcă și foarte teologicul Grigore, strângând mai întâi cele privitoare la vederile profeților, a adăugat după aceasta îndată: «Dar nici ei, despre care e cuvântul, nici altcineva ca aceștia nu s-a oprit în substanța și în ființa Domnului, precum stă scris [*Ir* 23, 18], nici n-a văzut sau vestit firea lui Dumnezeu»[29]." Cu aceste cuvinte și ziceri a fost mustrat și rușinat Varlaam care se năpustise fără sfințenie și sigur de el peste cele sfinte.

Varlaam atacă rugăciunea lui Iisus

47. Dar acest Varlaam a fost aflat distorsionând și învinuind în scris și multe din obiceiurile celor ce viețu-

---

[29] GRIGORIE DIN NAZIANZ, *Cuvântarea* 28 (a II-a teologică), 19; *PG* 36, 52B.

iesc în isihie, atacând totodată și rugăciunea aflată în uz la aceștia sau, mai bine zis, la toți creștinii: „Doamne, Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluiește-mă!” Căci și despre aceasta tratase zicând cuvânt de cuvânt așa: „Dintre multe lucruri pe care le-ar putea cineva imputa pe drept cuvânt inițiatorului unei astfel de învățături[30], socotesc că nu e cu nimic mai prejos și acesta: și anume că el încearcă să răstoarne tainele creștinilor prin respirări și-i calomniază pe Părinți ca unii care ar fi cugetat și ei mai întâi cele pe care le-a învățat el acum. Trăsnitule și întinatule! Cine dintre aceia a numit vreodată trezie, pază a inimii și atenție o asemenea monstruozitate ca aceea pe care o predai tu? Căci ei zic că acesta a legiferat celor inițiați de el să se folosească mereu de rugăciunea: «Doamne, Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluiește-mă!» Chiar și de aici se poate vedea cine a fost cel ce a fost născocitorul inspirațiilor. Căci nu legiferează să folosească «Tatăl nostru», de care se folosesc bogomilii, fiindcă așa s-ar fi dat în vileag, ci le poruncește să spună toată viața numai această mică rugăciune și să lase toate celelalte rugăciuni ca pe niște vorbării. Și în vreme ce toți creștinii cheamă în această rugăciune pe Domnul nostru Iisus Hristos și Dumnezeul nostru, acesta a schimbat pe «Dumnezeul nostru» în «Fiul lui Dumnezeu», descoperindu-ne prin acestea întreaga lui cacodoxie. Căci urmând învățăturii bogomililor, și aceasta schimbă în zisa rugăciune pe «Dumnezeul nostru» în «Fiul lui Dumnezeu»; fiindcă nimeni n-ar putea spune că există un alt motiv pentru care a făcut o asemenea schimbare.” Acestea le-a scris foarte ateul Varlaam.

---

[30] Nichifor din Singurătate, autorul unei faimoase „metode” a rugăciunii isihaste: *Cuvânt despre trezie și paza inimii* (*Philokalia* IV, p. 18–28; trad. pr. prof. D. Stăniloae, *Filocalia* VII, 1977, p. 11–32), la care Varlaam face referire în critica sa.

48. Dar acestea sunt cu totul contrare fericitului glas al temeliei credinței, Petru, corifeul ucenicilor, și fericirii sale de către Stăpânul care i-a urmat. Căci acela i-a zis: „Tu ești Hristosul, Fiul Dumnezeului Celui Viu", iar Domnul i-a spus: „Fericit ești, Simone, Fiul lui Iona, că nu trupul și sângele ți-au descoperit aceasta, ci Tatăl Meu cel din ceruri" [*Mt* 16, 16–17]. Dar și în Simbolul credinței spunem: „Credem într-Unul Dumnezeu Tatăl Atotțiitorul" „și în Fiul lui Dumnezeu Cel Unul-Născut Care din Tatăl S-a născut mai înainte de toți vecii". Deci oare fiindcă spunem că credem în Fiul lui Dumnezeu nu-L slăvim oare pe Hristos ca Dumnezeu? Dar despre această sfântă rugăciune spune și dumnezeiescul dascăl Ioan cu Gura de Aur scriind unor monahi: „«Faceți-vă răgaz în toate și stăruiți în Domnul Dumnezeul vostru până ce se va milostivi de voi» [*Ps* 122, 3], și nimic altceva să nu căutați de la Domnul slavei decât milă. Iar căutând milă, căutați-o cu inimă smerită și îndurerată și strigați din zori și până-n seară și, dacă e cu putință, și toată noaptea: «Doamne, Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluiește-mă!» Deci, vă rog, siliți mintea voastră la această lucrare până la moarte. Căci acest lucru are nevoie de multă silă, pentru că «strâmtă e poarta și plină de necazuri calea care duce la viață» [*Mt* 7, 14] și «cei ce se forțează intră în ea; căci Împărăția cerurilor e a celor ce forțează» [*Mt* 11, 12]. Deci, vă rog, să nu despărțiți inimile voastre de Dumnezeu, ci stăruiți și păziți-o cu pomenirea Domnului nostru Iisus Hristos întotdeauna, până ce Numele Domnului se va sădi înăuntrul inimii și nu veți mai gândi nimic altceva decât să se mărească Hristos în voi. Vă rog deci să nu lăsați sau să disprețuiți nicicând canonul acestei rugăciuni, ci fie mâncați, fie beți, fie mergeți pe drum, fie orice altceva faceți, strigați neîncetat:

«Doamne, Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluiește-mă!» Căci zice dumnezeiescul Apostol: «Rugați-vă neîncetat, fără mânie și gânduri!» [*1 Tes* 5, 17; 2, 8]"[31].

49. Dar și dumnezeiescul Diadoh zice: „Atunci când îi închidem toate ieșirile prin pomenirea lui Dumnezeu, mintea cere o ocupație ca să dea de lucru hărniciei ei. Deci pentru realizarea integrală a acestui scop trebuie să-i dăm pe «Doamne, Iisuse Hristoase». Căci nimeni nu spune Domn este Iisus decât în Duhul Sfânt [*1 Co* 12, 3]. Căci câți meditează acest sfânt și slăvit Nume în adâncul inimii lor pururea, aceștia vor putea vedea cândva și lumina minții lor; căci arde în simțire puternică toată întinarea de pe suflet, fiindcă zice [Scriptura]: «Dumnezeul nostru este foc mistuitor» [*Evr* 12, 29]. De aici Domnul cheamă sufletul la o mare iubire a slavei Sale. Căci zăbovind acel Nume slăvit și mult dorit prin pomenirea lui de către minte în căldura inimii, sădește în noi negreșit deprinderea de a iubi bunătatea Lui. Căci acesta este mărgăritarul de mult preț [*Mt* 13, 46], pe care-l poate găsi cineva vânzându-și toată averea lui având bucurie negrăită întru găsirea lui"[32].

Și ar fi prea lung să cităm aici toate explicările despre aceasta și îndemnurile la aceasta ale purtătorilor de Dumnezeu Părinți. Deci monahii au întărit că această rugăciune e dintru început meditarea plăcută și dumnezeiască a gândirii mișcate de Dumnezeu a purtătorilor de Dumnezeu Părinți și au vrut să menționeze în continuare câte se află despre ea în scrierile sfinte, cum este cuvântul spus de cel ce a înălțat prin cuvinte scara urcușului duhovnicesc: „Pomenirea lui Iisus să se lipească de suflarea ta și atunci vei cunoaște folosul isihiei"[33].

---

[31] Ps. Hrisostom, *Epistolă către monahi* 2–5; *PG* 60, 752.

[32] Diadoh al Foticeei, *Cuvânt ascetic* 59; ed. *SC* 5 ter, 1966[3], p. 119 (trad. rom. pr. prof. D. Stăniloae, *Filocalia* I, 1947[2], p. 357).

[33] Ioan Scărarul, *Scara* 27; *PG* 88, 1112C.

50. Unele ca acestea râvnind să spună în continuare monahii, minunatul întru toate împărat, care acum și-a încheiat viața cu un sfârșit fericit, luând iarăși ca un uns al Domnului [*1 Rg* 24, 7] cuvântul pentru Hristos Care l-a uns pe el [*2 Co* 1, 21], a zis: „Fie! Să se admită cacodocșilor și aceasta: să facă ei începutul. Dar nu alta este crima noastră decât că întrebuințăm bine ceea ce ei înțeleg rău. Căci întrucât perșii numesc pe Avraam Dumnezeu al cerului nu vom spune în chip rău că eu cinstesc pe Dumnezeul cerului, nici fiindcă elinii numesc pe Dumnezeu inteligență cosmogonică, nu vom spune că aceasta e făcătoare a lumii; sau, dacă am zice aceasta, am fi învinuiți pe drept cuvânt că gândim ca și aceia. Fiindcă zicând elinii că materia e nenăscută și coeternă cu Dumnezeu, chiar dacă spun că Dumnezeu e făcătorul lumii, totuși El nu este aceasta ca un producător al ei din ceea ce mai înainte n-a existat nicicum, ci ca un organizator a ceea ce este deja, care adaugă celor ce sunt doar ordine, formă și poziție potrivită, aproape cum face un meșteșugar om, neatribuind nimic mai mult puterii lui Dumnezeu. Noi însă, așa cum crezând că toate și-au primit de la Dumnezeu venirea din neființă la ființă Îl cunoaștem în mod riguros Făcător al cerului și al pământului și a celor din mijlocul lor, tot așa și spunând că Domnul nostru Iisus Hristos e Fiu al lui Dumnezeu, Îl lăudăm și chemăm ca Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat și, mărturisind dumnezeirea Fiului, atribuim dumnezeirii Fiului și calitatea de cauză [a toate]. Dar ei zic că mesalienii și bogomilii se roagă cu rugăciunea predată de Domnul sfinților Lui ucenici și apostoli [*Mt* 6, 9–13]. Dar atunci ce? Din această pricină să ne abținem oare de la ea și să abandonăm cele ale noastre celor ce le-au furat în chip rău, și să ne depărtăm de glăsuirile cu adevărat

evlavioase din pricina celor care fățărnicesc în cuvinte evlavia? Departe de noi această rușinoasă rea intenție! Ci fiindcă avem Mângâietor la Tatăl pe dreptul Iisus Hristos și El este o ispășire pentru păcatele noastre [*1 In* 2, 1–2], să chemăm cu nădejde Numele Lui și să ne dobândim mântuire dintr-o asemenea chemare, potrivit celor spuse de profetul: «Și tot cel ce va chema Numele Domnului se va mântui» [*Ioil* 3, 5]. Și fiindcă «nu este alt nume dat între oameni în care să ne mântuim» [*FA* 4, 12] și «nimeni nu poate spune că Iisus este Domn decât în Duhul Sfânt» [*1 Co* 12, 3] iar «în Numele lui Iisus Hristos se va pleca tot genunchiul, al celor cerești, al celor pământești și al celor dedesubt» [*Flp* 2, 10], fericit cel care prin meditarea necontenită a acestui Nume are locuind întru sine pe Dumnezeu; «căci în veac se vor bucura și te vei sălășlui întru ei și se vor lăuda întru tine cei ce iubesc Numele Tău» [*Ps* 5, 13]. Cum deci nu se va face plin de Duh Sfânt [*FA* 6, 5] cel ce sârguiește să țină acest Nume dumnezeiesc în inima sa ziua și noaptea, dacă zice Domnul în Evanghelie că «va da Duh Sfânt celor ce Îi cer aceasta» [*Lc* 11, 13] ziua și noaptea?"

Verdictul Sinodului

51. Așadar, din acestea Varlaam a fost arătat și demascat ca vorbind în chip blasfemator și cacodox despre dumnezeiasca lumină de pe Tabor, precum și în cele pe care le-a scris împotriva monahilor despre sfânta rugăciune meditată și rostită de ei necontenit. Iar monahii au fost dovediți mai presus de acuzațiile lui ca unii care îmbrățișează și stăruie în explicațiile și predaniile Sfinților Părinți privitoare la acestea, precum au mărturisit și asigurat deschis ei înșiși. Fiind condamnat cu votul comun al Sinodului, pentru că a atacat cu răutate și sigur pe el cele dumnezeiești, Varlaam a cerut, chipurile, iertare pentru acestea. Hotărâm deci că, dacă va da dovadă

cu adevărat de pocăință și se va îndrepta și nu va mai fi prins spunând și scriind nicicum despre unele ca acestea, atunci va fi bine pentru el; dacă nu, să fie exclus și tăiat din sfânta Biserică catholică și apostolică a lui Hristos și din adunarea ortodoxă a creştinilor.

52. Dar și dacă altcineva se va arăta acuzându-i pe monahi cu ceva din cele spuse sau scrise de acela în chip blasfemator și cacodox împotriva monahilor sau mai degrabă împotriva Bisericii înseși, ori se va atinge de aceștia în unele ca acestea, fiind supus aceleiași condamnări a smereniei noastre [patriarhale] să fie exclus și tăiat și el din sfânta Biserică catholică și apostolică a lui Hristos și din adunarea ortodoxă a creștinilor.

Interdicția discuțiilor dogmatice

53. Cu energie, cu strictețe și pedeapsă duhovnicească spunem ca de acum înainte nimeni să nu mai pună în mișcare discuții despre acestea și alte teme dogmatice, nici în scris, nici nescris; pentru că nu puține scandaluri se ivesc de aici în Biserica lui Dumnezeu și intră confuzie, tulburare, clătinare și vifor în sufletele celor ce le ascultă, mai ales ale celor simpli; drept pentru care negreșit au fost date de sfinții și de Dumnezeu purtătorii Părinți și dumnezeieștile canoane citate mai sus. Pentru ca nimeni să nu mai cadă în rătăciri asemănătoare, am purtat de grijă și am promulgat spre siguranță actul de față și l-am semnat cu semnătura noastră în luna iulie[34], anul al 9-lea al indictionului [1341].

Avea și semnătura:

† Ioan, din mila lui Dumnezeu arhiepiscop al Constantinopolului, Noua Romă, și patriarh ecumenic.

---

[34] Textul păstrat în Registrul patriarhal e datat „în luna *iulie*, anul al 9-lea al indictionului" și nu are semnături. Semnăturile, variate, apar doar în cópii care datează toate Tomosul „în luna *august*, anul al 9-lea al indictionului".

Avea și semnăturile altor arhierei care s-au găsit [în Constantinopol], ale mitropoliților cu rang de „hypertimos”:

Grigorie al Sardesului,
Grigorie al Dyrrachionului,
Nil al Lacedemoniei,
Isaac al Madytei,
Malachie al Methymnei și
Macarie al Vicinei.

Pe verso o avea și pe cea a mitropolitului [Atanasie al] Cyzicului, care înaintea ei a scris acestea:

N-am fost convocat de la început ca să aud tema pusă înaintea sinodului, dar chiar și chemat fiind în sinod și punându-se înainte unele scrisori spre a fi citite, n-au fost citite. Iar după judecată iarăși n-am fost chemat la discuția Tomosului care a fost scris. De aceea n-am vrut să semnez Tomosul la locul meu. Și pentru că s-a întâmplat de mi s-au adus unele părți din scrierile preacinstitului ieromonah kyr Grigorie Palama, care erau falsificate, fiindcă am văzut mai apoi și am citit scrierile lui, am aflat adevărul și că ele conglăsuiesc întru toate în chip riguros cu toți sfinții; auzind și cuvintele lui, și pe ele le-am găsit conglăsuind întru toate împreună cu sfinții. De aceea spre mărturia și asigurarea adevărului celor spuse și scrise de preacinstitul ieromonah kyr Grigorie Palama și de ceilalți monahi, am semnat cu mâna mea:

smeritul mitropolit al Cyzicului cu rang de „hypertimos”
și exarh al întregului Hellespont, Atanasie.

Avea anexată mai jos și scrisoarea întocmită după câțiva ani de către preasfințiții arhierei despre acest Tomos sinodal și care grăiește așa:

Îmbrățișăm și primim judecata, decizia și hotărârea despre dreapta-credință a acelui mare Sinod pe care l-a prezidat de trei ori fericitul și sfântul nostru domn și împărat, și Tomosul făcut de acesta ca un avocat al dreptei-credințe întru toate, și îmbrățișăm și primim întru toate deciziile și hotărârile din el; iar pe Varlaam cel osândit atunci și pe cei demascați sinodal

prin judecată nemitarnică și adevărată că gândesc cele ale lui și sunt nepocăiți din suflet îi respingem și dezavuăm.

Întocmită pe 23 octombrie, anul al 15-lea al indictionului, 6855 [= 1346].

Această scrisoare avea aceste semnături ale mitropoliților cu rang de „hypertimoi":

Macarie al Filadelfiei,
Mitrofan al Vechiului Patras,
Teodul al Rosiului,
Metodie al Varnei,
Isaia al Silivriei și
Teoctist al Didymoteichonului.

Pe verso această scrisoare avea și aceste semnături ale mitropoliților cu rang de „hypertimos":

Atanasie al Cyzicului,
Isaac al Madytei,
Lavrentie al Alaniei și Soteriupolisului.

Manevrele patriarhului Ioan XIV Calecas în jurul Tomosului din 1341

Scrisoare către athoniți[1]

[noiembrie 1344]

Preacinstiți între monahi, iubiți fii în Duhul Sfânt ai smereniei mele, har vouă și pace de la Dumnezeu.

Despre Palama ați scris și arătat câte ați arătat, din care păreți să ignorați încă lucrurile privitoare la actele sinodale și cum au urmat cele privitoare la el. Deci ca nu cumva, primind din această pricină auziri deșarte, să fiți scoși din cuviință, am hotărât că trebuie să vă arăt pe scurt chestiunea.

Palama și Varlaam au avut unul cu altul ce au avut și, ca să nu lungesc vorba, a venit aici [în Constantinopol]: mai întâi Varlaam, iar mai apoi, după învinuirea lui, și Palama. Și întrunindu-se un sinod în prezența slăvitului și fericitului împărat [Andronic III Paleologul] și a senatului, Varlaam a fost îndemnat să zică dacă poate să spună și să dovedească ceva împotriva lui Palama. Iar el, de parcă ar fi suferit de uitarea a ceea ce stătea înainte, a avansat aporii dogmatice și a cerut soluționările lor. Dar deși l-am îndemnat să vorbească despre cele pentru care fusese chemat, el s-a opus ținându-se tare de aporii. De aceea s-au citit deci în auz din sfintele și dumnezeieștile canoane acestea:

„Nu trebuie ca laicul să pună în mișcare cuvânt sau să învețe în public, însușindu-și de aici demnitatea învățătorească,

---

[1] Traducere după textul editat de MIKLOSICH/MÜLLER, *Acta patriarchatus Constantinopolitani 1315–1402*, vol. I, 1860, p. 238–242, nr. 107 și de aici în *PG* 152, 1269–1273; cf. J. DARROUZÈS, *Les Regestes de 1310 à 1375*, Paris, 1977, p. 197–198, nr. 2251.

ci să se supună rânduielii predate de Domnul și să-și deschidă urechea spre cei ce au primit harul cuvântului învățătoresc și să învețe cele dumnezeiești de la ei. Căci în Biserica una Dumnezeu a făcut membre diferite potrivit cuvântului Apostolului [*Rm* 12, 4–5], pe care tâlcuindu-l Grigorie Teologul înfățișează în chip lămurit ordinea [*taxis*] dintre acestea zicând: «Această ordine să o păzim, fraților: unul să fie ureche, altul limbă, altul mână, iar altul altceva; unul să învețe pe alții, altul să învețe de la acela; și cel ce învață de la altul să fie cu ascultare, cel ce dăruiește să fie cu veselie, iar cel ce slujește să fie cu râvnă. Să nu fim toți limbă, să nu fim toți apostoli, toți profeți, să nu tâlcuim toți»; și după oarecare altele: «Ce te faci pe tine însuți păstor, fiind oaie? Ce te faci cap, fiind picior? Ce încerci să fii general când ești rânduit între soldați?»[2]. Iar în altă parte Înțelepciunea poruncește: «Nu fi grabnic în cuvinte; nu te întinde când ești sărac; nu căuta să fii mai înțelept decât înțelepții!» [*Pr* 29, 20; 23, 4; 30, 24]. Iar dacă ar fi prins cineva clintind acest canon, să fie îndepărtat patruzeci de zile"[3]. Și alt canon, al 19-lea al Sinodului de la Chalcedon[4], spune: „Se cade ca întâi-stătătorii Bisericii să învețe în fiecare zi, și mai cu seamă în duminici, întreg clerul și poporul cuvintele dreptei credințe culegând din dumnezeiasca Scriptură înțelesurile și cuvintele adevărului, și să nu încalce hotarele deja puse sau predania de la de Dumnezeu purtătorii Părinți. Chiar dacă s-ar dezbate un cuvânt scripturistic, să nu-l interpreteze altfel decât au expus în scrierile lor luminătorii și dascălii Bisericii. Și să se mulțumească cu acestea mai degrabă decât să alcătuiască cuvinte [tratate] proprii, ca nu cumva atunci când sunt nedumeriți în această privință să cadă din ce se cuvine. Căci ajungând noroadele prin învățătura mai înainte zișilor Părinți la cunoașterea celor vrednice și de dorit și a celor nefolositoare și de lepădat, își schimbă viața spre mai bine și nu sunt mistuite de patima neștiinței, ci luând aminte

---

[2] Grigorie din Nazianz, *Cuvântarea* 32, 12–13; *PG* 36, 188B–D.

[3] Canonul 64 al Sinodului Trullan (691–692).

[4] De fapt tot Sinodul Trullan (691–692).

la învățătură, se feresc să nu pățească ceva rău și de frica pedepselor viitoare își lucrează mântuirea [*Flp* 2, 12]."

După ce s-au citit acestea, ne-am întors împotriva lor și noi și nu l-am lăsat să spună ori să pună în mișcare ceva cu privire la dogme. Dar nelăsându-se convins nici așa să vină la ceea ce stă înainte și despre care era ancheta, au fost aduse în mijloc rapoartele pe care le-a făcut Varlaam împotriva lui Palama și, citindu-se în auzul tuturor, au fost aduse în chip asemănător și s-au citit și din scrierile lui acelea în care, vorbind despre neapropiata lumină a Schimbării la Față a Domnului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos și despre ucenicii și apostolii Lui aleși care s-au învrednicit de vederea acestei lumini, spune cuvânt de cuvânt acestea:

„Lumina dumnezeirii care a strălucit pe Tabor n-a fost neapropiată, nici n-a fost cu adevărat o lumină a dumnezeirii, nici mai sfântă sau mai dumnezeiască decât îngerii, ci inferioară și mai prejos decât însăși intelecția inteligenței minții noastre. Căci toate gândurile și cele gândite de minte sunt mai de cinste decât lumina aceea, care ajunge la vedere prin aer, cade sub puterea simțurilor și arată celor ce văd numai cele simțite, e materială și are o formă materială, se arată în timp și în spațiu și colorează aerul și acum se constituie și apare, acum se destramă și vine la neființă, întrucât e imaginară, divizibilă și finită. De aceea și la acea vedere de pe munte era văzută de către cei ce sufereau de o lipsă/privare a activităților inteligente ale minții sau, mai degrabă, care încă nu le dobândiseră întru totul și nu erau curățiți încă, ci nedesăvârșiți ca unii neînvredniciți încă de intelecții deiforme. Dar de la o astfel de lumină ne ridicăm la intelecții și contemplații incomparabil superioare acelei lumini. Prin urmare, cei ce spun că această lumină e dincolo de minte, de neapropiat și cele asemenea, au rătăcit o dată pentru totdeauna și nu cunosc nimic mai înalt decât bunurile arătate și din această cauză introduc în Biserică dogme impioase și foarte ruinătoare."

În chip asemănător vorbea și despre rugăciunea „Doamne, Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluiește-mă!" și despre expresiile ei, spunând cuvânt de cuvânt așa:

„Dintre multe lucruri pe care le-ar putea cineva imputa pe drept cuvânt inițiatorului unei astfel de învățături[5], socotesc că nu e cu nimic mai prejos și acesta: și anume că el încearcă să răstoarne tainele creștinilor prin respirări și-i calomniază pe Părinți ca unii care ar fi cugetat și ei mai întâi cele pe care le-a învățat el acum. Trăsnitule și întinatule! Cine dintre aceia a numit vreodată trezie, pază a inimii și atenție o asemenea monstruozitate ca aceea pe care o predai tu? Căci ei zic că acesta a legiferat celor inițiați de el să se folosească mereu de rugăciunea: «Doamne, Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluiește-mă!» Chiar și de aici se poate vedea cine a fost cel ce a fost născocitorul inspirațiilor. Căci nu legiferează să folosească «Tatăl nostru», de care se folosesc bogomilii, fiindcă așa s-ar fi dat în vileag, ci le poruncește să spună toată viața numai această mică rugăciune și să lase toate celelalte rugăciuni ca pe niște vorbării. Și în vreme ce toți creștinii cheamă în această rugăciune pe Domnul nostru Iisus Hristos și Dumnezeul nostru, acesta a schimbat pe «Dumnezeul nostru» în «Fiul lui Dumnezeu», descoperindu-ne prin acestea întreaga lui cacodoxie. Căci urmând învățăturii bogomililor, și aceasta schimbă în zisa rugăciune pe «Dumnezeul nostru» în «Fiul lui Dumnezeu»; fiindcă nimeni n-ar putea spune că există un alt motiv pentru care a făcut o asemenea schimbare."

A fost judecat că ambele aceste lucruri, și cel despre lumina neapropiată a Schimbării la Față, și cel despre rugăciune, au fost spuse de el în chip blasfemator și cacodox, fiind demascate cu diverse ziceri scrise ale purtătorilor de Dumnezeu Părinți care au fost și ele citite în auz. Și plecând de aici a fost condamnat de noi prin vot sinodal comun și a fost judecat că nu mai poate fi primit nicidecum pentru vreo acuzare; căci zice canonul 4 de la Chalcedon[6] după unele că cei care

---

[5] Nichifor din Singurătate, autorul unei faimoase „metode" a rugăciunii isihaste: *Cuvânt despre trezie și paza inimii* (*Philokalia* IV, p. 18–28; trad. pr. prof. D. Stăniloae, *Filocalia* VII, 1977, p. 11–32), la care Varlaam face referire în critica sa.

[6] De fapt canonul 21 al Sinodului IV Ecumenic (451); prevederi similare în canonul 6 al Sinodului II Ecumenic (381) și canonul 128 de la Cartagina (418).

sunt sub o acuzare anterioară nu mai pot fi primiţi la acuzarea unor episcopi sau a altor clerici înainte de a se dovedi disculpaţi de învinuirile aduse asupra lor. Dar despre acest lucru tratează mai pe larg Tomosul bisericesc, prin care am pronunţat pedeapsă de afurisire şi am interzis şi oprit prin el să pună cineva în mişcare în deplină libertate vreun cuvânt pe astfel de teme şi să introducă în Biserică dogme falsificate ori să îndrăznească să dogmatizeze.

L-am îndemnat însă, cum e firesc, şi pe Palama să nu mai scrie sau vorbească ceva despre unele ca acestea, ca să producă tumult în Biserică. Aflând însă după aceea că iarăşi întreprinde aceleaşi lucruri şi că răstălmăceşte unele din Tomosul promulgat în contra tradiţiei şi înţelesului comun al dogmelor Bisericii lui Hristos, i-am trimis mesaj să vină la noi ca să aflăm dacă aşa stă adevărul. El însă, nu ştim cum, afară dacă nu cumva s-a condamnat în prealabil pe sine însuşi, n-a vrut să vină la noi şi a fugit la Heracleea şi ni s-a vestit iarăşi că şi acolo făcea aceleaşi lucruri. Adus fiind de acolo, i s-a cerut să arate cuvintele/tratatele pe care le-a întocmit dispreţuind afurisirea şi să dea o mărturisire. El însă n-a făcut nici una, nici alta, ci şi se ţinea de cele dinainte, şi nu înceta să scrie. Şi ca să ia odată sfârşit acestea, s-a judecat atât de preaputernica şi sfânta mea stăpână [împărăteasa Ana], cât şi de demnitarii iubitori de bună-cinstire şi de Dumnezeu că trebuie să fie reţinut şi împiedicat de a se mai amesteca cu cei mulţi până ce va da o asigurare certă şi o dovadă clară că are un gând drept şi se supune şi nu mai e neascultători de Biserică, care-i pune la dispoziţie cele mântuitoare.

Bine veţi face şi voi dacă, scriindu-i, îl veţi scula cu îndemnuri spre acest lucru. Căci întrucât despre el s-au vorbit anterior câte s-au vorbit, fără să fi fost cercetate încă acestea, că nici după pedepsire n-a încetat nici să vorbească, nici să scrie, iar ulterior a fost prins şi răstălmăcind unele ale Tomosului, şi vorbind, şi scriind împotriva predaniilor şi glăsuirilor sfinţilor, cum are sens atunci să fie primit de Biserică fără o asigurare şi o certificare? Căci este un lucru cumplit/terifiant şi mai mult decât cumplit/terifiant, dacă ar fi lăsat să devină

pricină de primejdie sufletească pentru alții; lucru pe care și voi, ca și oricine gândește bine, îl va spune nu altfel. Harul lui Dumnezeu să fie cu voi cu toți.

Luna noiembrie, anul al 13-lea al indictionului [1344].

Depunere sinodală
a lui Isidor, care a fost mai apoi patriarh, luni, 4 noiembrie, anul al 13-lea al indictionului[1] [1344]

Prezidând preasfântul nostru stăpân patriarhul ecumenic kyr Ioan [Calecas], în chiliile sfântului Teofilact, șezând împreună cu marea sa sfințenie și sfinții arhierei: al Adrianopolului cu rang de „hypertimos" Iosif, al Vechii Patre cu rang de „hypertimos" [Mitrofan], al Madytei cu rang de „hypertimos" Isaac, al Zichnei cu rang de „hypertimos" Calinic, al Amastridei cu rang de „hypertimos" Calinic, al Xanthiei cu rang de „hypertimos" Pavel, al Dramei cu rang de „hypertimos" Sofronie, al Tenedosului cu rang de „hypertimos" Iosif, al Tzuruliei [...] în prezența preaiubiților de Dumnezeu arhonți patriarhali.

S-a spus despre ipopsifiul preasfintei mitropolii a Monembasiei, ieromonahul Isidor, că pe unii din clerul acestei Biserici i-a cinstit cu avansări în oficii bisericești, și fiind pomenit, cum este obiceiul și este legiuit să fie pomeniți arhiereii abia după hirotonie, n-a făcut nici o îndreptare după ce i s-a făcut cunoscut acest lucru;

s-a mai spus totodată că nu nutrește o bunăvoință sinceră față de înălțimea imperială, alipindu-se mai mult de apostazia și tirania [lui Ioan Cantacuzino] care s-a întâmplat, și nici de

[1] Traducere după textul editat de G. Mercati, *Notizie di Procoro e Demetrio Cidone, Manuele Caleca e Teodoro Meliteniota ed altri appunti per la storia della teologia e della letteratura bizantina del secolo XIV* (Studi e Testi 56), Città del Vaticano, 1931, p. 202–203 și 199–200. Cf. J. Darrouzès, *Les Regestes de 1310 à 1375*, Paris, 1977, p. 195–197, nr. 2250.

aici, nici de acolo nu îi este îngăduit să aibă încredințarea și conducerea arhierească a unui asemenea oraș și a atâtor ținuturi;

s-a mai spus pe lângă acestea și că gândește și se bucură de aceleași lucruri cu Palama, cel care nu ascultă de Biserică, nici nu se aliniază predaniilor Sfinților Părinți, ci ia în chip rău unele din Tomosul promulgat [în 1341] pentru cele discutate între el și Varlaam și le transferă în scopul său propriu contrar tradiției și înțelesului comun al dogmelor Bisericii lui Hristos, și în vreme ce prin acest Tomos s-a rostit o afurisenie înfricoșătoare pentru ca el nici să nu vorbească, nici să scrie așa ceva și să producă tulburare Bisericii lui Dumnezeu, cu toate acestea el, nesocotind atât de marea povară care apasă asupra acestora, a întreprins iarăși aceleași lucruri. Iar întrucât ipopsifiul gândea aceleași lucruri cu el, mai întâi a fost oprit de la Liturghie, iar pentru că n-a preferat nici să se delimiteze de el, nici să dea o mărturisire că nu gândește cele ale lui Palama.

Acestea fiind spuse astfel și cercetându-se ce anume trebuie făcut, s-a decis și hotărât în chip sinodal că unul ca acesta nu se cade să mai fie primit nici în preoție, nici în arhierie. Căci cel ce a lucrat cele ce aparțin arhiereilor înainte de investitura în arhierie se alipește de tirani și primește pe cei ce urmează opiniilor lor proprii și nu pe cei ce urmează celor ce le urmează Biserica, acesta pe bună dreptate nu va fi îngăduit să pășească pe calea arhieriei.

Avea cu litere albastre semnătura cu mâna patriarhală

[† Ioan, din mila lui Dumnezeu arhiepiscop al Constantinopolului, Noua Romă, și patriarh ecumenic.]

Luna noiembrie, anul al 13-lea al indictionului.

† Ignatie, din mila lui Dumnezeu patriarh al marelui oraș
al lui Dumnezeu Antiohia și al întregului Răsărit.

Enciclica patriarhală
[*patriarchikos logos*]
prin care dezavuează pe Palama
și pe ucenicii lui și cei ce gândesc la fel cu el
și-i taie din Sfânta Biserică a lui Dumnezeu
ca pe niște inovatori ai credinței[1]
[noiembrie 1344]

Smerenia noastră [patriarhală], căreia i s-a dat de la Dumnezeu economia și purtarea de grijă de sufletele voastre și care e datoare să vă facă mereu cele spre mântuire, fiindcă am cunoscut că tovarășii și ucenicii lui Palama și cei ce gândesc la fel cu el îi tulbură pe unii din voi, am socotit necesar să vă scriu prezenta scrisoare ca unii dintre voi să nu fie furați din pricina necunoașterii adevărului. Se cere să fiți cu luareaminte la cele ce se vor spune acum, căci mare e folosul care vine de aici; și cele ale voastre nu vor fi ușor de atacat de uneltitorii aceștia cu gândire și evlavie îndoielnică, încă și nesupuși și străini, și din această pricină străini de Biserică — căci cine nu e cu noi e împotriva noastră și cine nu adună cu noi risipește [cf. *Mt* 12, 30] —, de acești oameni îngâmfați și cu părere bună de sine și îndrăzneți în toate cele ale lor. Dar cuvântul nostru își va face începutul de la însuși cel pe care se reazemă ei și cu care se laudă mult ca și cu un meterez și prim luptător al cetei lor; căci dacă se clatină și tulbură acesta, vor cădea și ele și ceata lui. Ascultați dar.

Luptându-se între ei și atribuindu-și unul altuia învinuirea impietății [*asebeia*], acest Palama și Varlaam au fost trimiși

[1] Traducere după textul din *Cod. Barberinus gr. 291*, f. 225r–228, editat de L. ALLATIUS, *De Ecclesiae Occidentalis atque Orientalis perpetua consensione*, Köln, 1648, p. 817–820, reluat în *PG* 150, 891–894. Cf. J. DARROUZÈS, *Les Regestes de 1310 à 1375*, Paris, 1977, p. 199–200, nr. 2252.

în anchetă sinodală. Cunoaşteţi aproape toţi şi nu ignoraţi acea foarte mare adunare făcută pentru Biserică [Sinodul din 10 iunie 1341], în care a strălucit ca un luminător şi prim luptător al bunei-cinstiri/dreptei-credinţe [*eusebeia*] slăvitul şi fericitul nostru împărat [Andronic III], tatăl preaputernicului nostru autocrat [Ioan V] împreună cu demnitarii senatului. Şi Varlaam fiind demascat mai întâi ca unul ce gândeşte şi vorbeşte în chip cacodox despre lumina neapropiată a Schimbării la Faţă şi despre rugăciunea „Doamne, Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluieşte-ne!”, de aici s-a socotit că nu poate fi primit în mod canonic drept acuzator. Dar fiindcă nu ştiam sigur şi despre Palama că era prins poate în altele, încrezându-ne în sfintele şi dumnezeieştile canoane, care hotărăsc că nimeni nu trebuie condamnat fără acuzator şi rechizitoriu, am socotit să vindecăm cele ale acestei afaceri într-un alt mod. Şi am amânat cercetarea cu privire la el, dar nu astfel încât să fie liber să se folosească iarăşi de aceleaşi; căci întregii plinătăţi a Bisericii nu i s-a părut bun şi folositor să poată întreprinde aceleaşi lucruri tocmai el care era pus la îndoială şi nu avea permisiunea canoanelor. Fiindcă acestea din urmă îngăduie doar arhiereilor să înveţe poporul cele ale venerării lui Dumnezeu [*theosebeias*] şi, în cazul în care se pune în mişcare o discuţie scripturistică, spun ca ea să se lămurească aşa cum au făcut-o purtătorii de Dumnezeu Părinţi [cf. can. 19 Trullan]; lucruri despre care a pronunţat o afurisanie şi Tomosul redactat sinodal după acestea. Pe care dispreţuindu-l, acesta a întins lucrul încă şi mai mult, folosindu-se iarăşi de scrieri şi discuţii, de la care fusese poruncită o abţinere desăvârşită. De aceea începând de atunci s-a aflat în ambiguităţi. Iar trecând timpul s-a arătat tot mai ambiguu în ce priveşte venerarea [*to sebas*], nevrând să dea mărturisirea care-i fusese cerută în scris de Biserică. Deci cum să fi fost trecute cu vederea cele susţinute ferm de el, care nu voia să se abţină de la astfel de scrieri şi-i clătina pe mulţi convingându-i să ia aminte la cele tâlcuite de el, răstălmăcind şi Tomosul şi nesupunându-se Bisericii? Negreşit n-a fost trecut cu vederea, ci întrucât avea gândirea şi evlavia ambigue, întrucât n-a vrut să dea mărturisire în scris, întrucât era neascultător şi nesupus Bisericii,

întrucât era pricinuitor de tumult și tulburare în ea, întrucât ambiționează să introducă în ea dogme noi și străine, Biserica lui Dumnezeu l-a alungat din ea[2], făcând negreșit dreptate, rușinându-i pe noii dogmatiști sau mai degrabă răstălmăcitori, și dând Bisericii seninătatea adâncă și stabilitatea care este în predaniile apostolice și patristice. Pentru aceasta și-a făcut multă și mare grijă preaputernica și sfânta mea stăpână încoronată de Dumnezeu [împărăteasa Ana Paleologhina] și odrasla ei dăruită de Dumnezeu și dorită de lume, preaputernicul și sfântul meu împărat autocrat [Ioan V Paleologul], fiindcă au eliberat pentru aceasta ordinele auguste ale Maiestăților Lor imperiale. Har lui Dumnezeu, Care ne-a dăruit asemenea regi ortodocși, apărători și luptători pentru Biserica Lui. Cunoscând zelul lor iubit de Dumnezeu și evlavia lor, ne ridicăm pururea mâini de implorare spre Dumnezeu și le urăm să li se dăruiască împărăție liniștită și voioasă ani îndelungați. Mai rămâne așadar să fie umplut de rușine acesta [Palama], tovarășii și ucenicii lui și cei ce gândesc la fel cu el, care pun înainte ca pe ceva venerabil și necesar Bisericii scrierile și expresiile, ca să nu spunem inovațiile aceluia, pentru care și-a atras asupra sa judecata atât el, cât și ipopsifiul [Isidor] Monembasiei, care a fost azvârlit depunerii din treaptă [caterisirii]

---

[2] Textul excomunicării lui Grigorie Palama în noiembrie 1344 nu s-a păstrat. S-a păstrat însă o anatemizare a sa ulterioară de la sfârșitul lui ianuarie 1347:
„Pe Palama și pe cei ce gândesc aceleași lucruri cu el și toate dogmele sau, mai bine zis, flecărelile lor impioase; pe cei ce le apără și primesc și admit cele din Tomos potrivit explicației sau, mai bine zis, flecărelii lor, și nu potrivit gândirii cu cuviință dumnezeiască și ortodoxe, și ca luminătorii și dascălii Bisericii, cărora urmându-le și noi precum și celor spuse de sfinți am scris cele din Tomos; și pe toți care din această pricină, și anume pentru că nu primim aceste flecăreli ale lor, dintre care unele ne-au fost trimise de ei, iar altele ne-au fost arătate de alții, au îndrăznit în chip anticanonic și fără judecată să întrerupă pomenirea mea [la Liturghie], îi azvârlim legăturii și anatemei de la sfânta și de viață făcătoarea Treime. Ioan din mila lui Dumnezeu arhiepiscop al Constantinopolului, Noua Roma, și patriarh ecumenic" (după *Cod. Barberinus gr. 291*, f. 229, ed. L. ALLATIUS, *De libris ecclesiasticis Graecorum*, Köln, 1644, p. 197, reluat în *PG* 150, 863–864). Cf. J. DARROUZÈS, *Les Regestes de 1310 à 1375*, Paris, 1977, p. 213, nr. 2265.

ca unul care gândeşte aceleași cu Palama în răstălmăcirile textelor scripturistice, pentru că n-a vrut să se lase convins să se rupă de acesta, nici n-a vrut să dea mărturisirea gândirii și venerării lui care i s-a cerut.

Dar cei care vor să se păstreze nerăniți de demonul urzitor al răutății, trebuie să se păzească pe ei înșiși cu toată straja din toate părţile, întrucât felul său de a fi și marea lui luptă e aceea de a scula mereu oameni care să facă scandaluri în Biserică. Voi însă, ca unii obişnuiţi şi hrăniți cu predaniile evanghelice, apostolice și patristice și ca niște fii adevărați ai Bisericii, sârguiți-vă să vă păstrați nevătămați prin surparea și neamestecarea desăvârșită cu cei ce gândesc același lucru cu Palama. Căci ce nevoie e de convorbirea cu ei și ascultarea lor? Din ce pricină furii Bisericii se revoltă, își atribuie lucrarea arhierească, le place să învețe pe alţii şi ambiţionează să convingă că cele spuse de ei sunt spuse bine? De multe ori am vărsat lacrimi pentru ei, credeți-ne, gândindu-ne ce cale a virtuții au lăsat, în ce prăpastie s-au rostogolit fiind învinși de patima iubirii de sfadă, lăsând cârmuirea la seninătate a gândurilor şi având tumult în inima lor, tumult și în sufletul lor, fiind cu iubire de dușmănie și iubire de sfadă pentru a-și consolida și impune părerea lor, și nu pot vedea că nu e bine nici cuvios a mişca hotarele Părinţilor și a te opune și a nu fi supus nici a asculta de Biserică în cele hotărâte de ea canonic cu harul lui Dumnezeu, ci se folosesc de autonomie și fac fără să roșească cele cuvenite altora şi tund monahi, deşi nu le este îngăduit: au îndrăznit şi acest lucru cu un copil de neam bun, folosindu-se de multă amăgire față de el. Depărtați-vă deci din suflet de unii ca aceştia, ținându-vă de dogmele ortodoxe ale Bisericii. Fiindcă din pricina cauzelor care au fost spuse, Palama nu mai poate fi primit, ci este respins afară din Biserică și în același fel sunt respinși și cei care gândesc aceleași lucruri cu el și cei ce ascultă de el, și pentru unii ca aceștia nu este nici parte [de Biserică], nici cler, cât timp vor avea această opinie. Despărțiți-vă deci de aceștia ascultând de Biserică, îmbrățișând și stăruind în predaniile evanghelice și apostolice. Căci atunci când unii ca aceștia nu au această evlavie, ci una ambiguă și sunt pe față vrăjmași și dușmani și

respinşi de Biserică, nu trebuie să-i ascultaţi în dogme şi învăţătura cinstirii de Dumnezeu, întrucât acest lucru aparţine, cum spuneam, arhiereilor, cărora le datoraţi ascultare în mod inexorabil şi cărora nu trebuie să vă împotriviţi nicidecum, ca unii care vă sunt daţi de Dumnezeu ca economi ai mântuirii voastre şi vor da socoteală pentru voi. Care e motivul pentru care unii ambigui ca aceştia găsesc primire la voi şi de aceea aveţi primejdie şi pierzanie a sufletului? Nimeni să nu-şi închipuie că din alt motiv l-am respins din Biserică pe Palama şi pe cei ai lui Palama, ci de dragul purităţii dogmelor ei, fiindcă au fost prinşi, cum s-a spus deja, deformând şi răstălmăcind unele din cele ale Tomosului. Şi dacă vă îngrijiţi de folosul şi siguranţa voastră, depărtaţi-vă în chip desăvârşit de aceştia, sârguindu-vă să aveţi pace şi netulburare cu voi înşivă şi unii cu alţii şi să lucraţi aşa cele ale mântuirii voastre. Pe care fie să o dobândiţi voi toţi în Hristos, al Cărui har să fie cu voi cu toţi.

Explicație
a Tomosului din 1341[1]
[noiembrie 1344]

Din Tomos este evident pentru cel ce nu vrea să judece spre ură că judecata și decizia s-au făcut numai despre două puncte [*kephalaia*]: despre dumnezeiasca lumină din Tabor și despre rugăciune, cum vom arăta în continuare. Pentru aceste două puncte a fost condamnat și alungat Varlaam, și pedeapsa grea din Tomos a fost dată spre apărarea monahilor numai din pricina acestor două puncte. Aud însă acum că ei afirmă că el da îndreptățire și tuturor celor învățate de ei înainte și după el. Acest lucru e o minciună evidentă și o defăimare. Căci cum i-am fi putut apăra și dezvinovăți pentru cele ce n-au fost spuse, nici judecate în sinod?

Fiindcă la cercetarea sinodală a chestiunii [pe 10 iunie 1341], la care a fost de față și fericitul și slăvitul împărat [Andronic III] și a binevoit să fie prim-luptător al Bisericii lui Dumnezeu, ca un împărat foarte ortodox și preaevlavios, i s-a cerut lui Varlaam să spună deschis despre monahi motivele pentru care s-a atins de ei. El însă, întorcându-se spre alta, a propus aporiile despre dogme pe care le-a propus și a cerut să fie soluționate de către noi aceste aporii ale lui. A fost oprit însă să vorbească despre dogme nu numai acela, ci și Palama în-

[1] Traducere după textul incomplet la început și sfârșit din *Cod. Barberinus gr. 291*, f. 240v–244, editat de L. ALLATIUS, *De Ecclesiae Occidentalis atque Orientalis perpetua consensione*, Köln, 1648, p. 828–833, reluat în *PG* 150, 900–903. Cf. J. DARROUZÈS, *Les Regestes de 1310 à 1375*, Paris, 1977, p. 200–202, nr. 2253.

suşi, fiind aduse şi citite pentru acesta din sfintele şi dumnezeieştile canoane câte s-au și citit atunci. Varlaam nefiind convins nici așa, au fost aduse şi citite şi din scrierile lui cea „Despre lumină" și cea „Despre rugăciune" și a fost condamnat plecând de la această scriere a lui, demascat fiind și cerând iertare, citindu-se și cuvântul Sfântului Ioan Damaschinul și cuvântul Sfântului Andrei Cretanul, pe care le-au scris aceştia pentru praznicul Schimbării la Faţă a lui Hristos. Și de aceea nu i s-a îngăduit să spună ceva împotriva monahilor. Deci cum ar putea avea îndreptăţire generală pentru cele pentru care nici pe acela nu l-au primit drept acuzator, nici aceia n-au dat vreo apărare oarecare? Acestea despre cele dogmatizate de ei în luptă cu Varlaam și despre cele repetate până la saţietate cu privire la ele după Tomos. Au încercat să întrunească și un al doilea sinod [în august 1341] luând ca pretext pe Akindynos, încât s-au folosit și de puterea lumească, și așa s-au adunat în catehumeniile cerescului templu al Înțelepciunii lui Dumnezeu Cuvântul [Sfânta Sofia] arhiereii și senatorii din economia lor împotriva voii noastre; iar acest lucru n-a fost îngăduit nicidecum de noi din aceste două pricini: 1. pentru că nici înainte, nici după, nici în general n-a fost admis și n-a fost voia noastră să se pună în mișcare discuţii dogmatice în Biserica lui Dumnezeu din pricina nesiguranţei și primejdiei care vin de aici; 2. pentru că îl înțelegeam pe [Ioan Cantacuzino] cel ce era chemat de ei la aceasta și care voia să ne împingă să-i atribuim această cinste [de a prezida sinodul], lucru pe care l-am socotit drept o micşorare a cinstei și majestății imperiale. De aceea, din cele două pricini care au fost spuse, n-am primit, ci am respins un astfel de scop al său. El însă a cerut și ne-a silit să facem o scrisoare către monahi despre cele ce au fost inițial [în iunie] și am fost de acord cu aceasta. De aceea a fost redactat Tomosul, care n-are drept obârșie și scop altceva decât numai cele două puncte [*kephalaia*] tratate în el: dumnezeiasca lumină a Schimbării la Față și rugăciunea, cum s-a spus deja de către noi. Iar în apărarea acestor puncte au fost puse [în Tomos] și cele spuse de sfinți fără nici o prelucrare și supraexplicație ca niște ziceri ale sfinților spuse în chip sfânt şi înțelese astfel de cei

ce le primesc cu evlavie. Chestiunea fiind așadar tranșată în aceste două puncte, aducând netulburarea Bisericii lui Dumnezeu am fixat pedepse grele atât împotriva celor ce încearcă să-i mai acuze pentru acestea pe monahi, cât și împotriva celor ce mai vorbesc sau scriu după el despre dogme.

Aceștia însă, cum auzim, dacă se opune cineva celor scrise de ei în luptă cu Varlaam — scrieri pe care, deși sunt de multe ori căutate, le ascund și nu le arată — și celor spuse și scrise de ei ulterior, și dacă îi critică pentru ele, se refugiază la îndreptățirea lor din Tomos și pun înainte pedeapsa lui grea, ca și cum atât acestea scrise de ei mai înainte, cât și cele pe care le compun și propovăduiesc acum ar fi fost puse înainte atunci spre cercetare sinodală; dar că ei înșiși sunt opriți prin această pedeapsă atât de mare și grea, fiindcă n-au păzit porunca lui, de acest lucru nu le-a păsat nici mai înainte, nici acum, nici lor înșiși, nici celor ce au ales să vorbească pentru ei. Văzând noi deci, după ce s-a făcut Tomosul, scrieri și apologii despre dogme ale lui Palama, le-am socotit necredibile. De aceea i-am dat de știre în diferite rânduri să vină la noi pentru ca, în cazul în care s-ar fi întâmplat și făcut așa, să fie vindecat și îndreptat acest lucru. Dar el n-a ascultat, ci a fugit. Dar cum ne-a făcut arătat printr-un raport al său, și anume că a fost pus în mișcare, vorbește și scrie despre unele ca acestea din necesitate și, dacă ar tăcea cei ce îl acuză, ar înceta și el, i-am chemat pe cei care i-a pus înainte [pe Akindynos și adepții săi], și le-am vorbit și le-am poruncit, iar ei au ascultat și au dat o mărturisire, cum li s-a cerut, din care se poate afla cât de în siguranță erau. Dar Palama s-a lăsat oare cumva convins? Nicidecum, ci a rămas același. Și n-a vrut nici să vină când a fost chemat, nici să înceteze să vorbească despre dogme. Dar fiind deținut, pentru că a fost arestat[2], nici așa n-a încetat, ci încă și mai mult își expunea opinia sa, puțin îngrijindu-se de pedeapsa grea pronunțată. Astfel încât cine vrea să cunoască adevărul poate să-și dea seama și să tragă concluzia din toate că, fiind om foarte îndrăzneț, suferea de la început de boala libertății, a autonomiei și neascultării, și s-a

[2] În septembrie 1342, și apoi iarăși din aprilie 1343 până în februarie 1347.

sculat spre unele ca acestea având o părere mare despre sine însuși. Și nici acum nu-și schimbă opinia aceasta ci stă aprig în opiniile lui încercând să-i atragă și târască la sine pe cei pe care s-ar putea prinde înăuntrul acestei gândiri a lui. Dacă un astfel de om ar rămâne nevindecat de opinia aceasta n-ar fi lucru mare, dar ar fi un lucru mare și monstruos dacă cineva, având o astfel de opinie, ar voi să conlucreze cu el și să gândească aceleași lucruri împotriva Bisericii lui Dumnezeu.

Fiindcă noi nici nu vrem, nici nu suferim să auzim așa cum sunt cele scrise de el înainte de Tomos, luptându-se împotriva lui Varlaam, și după Tomos, în afara celor două puncte cercetate, ci ne sunt de ajuns cele spuse de sfinți, întrucât sunt ținute și crezute de Biserica lui Dumnezeu, temându-ne de schismele ce au loc bucuros în unele ca acestea. Am spus deci pe scurt totul cu privire la chestiunea adevărului: că cercetarea sinodală a luat sfârșit numai pentru cele două puncte tratate și pentru nimic altceva, și pentru ele a fost condamnat foarte absurdul Varlaam și a fost pronunțată o pedeapsă atât de grea împotriva lui de Biserica lui Dumnezeu; iar pe aceștia și pe ceilalți i-am oprit cu vehemență, cu pedeapsă și asprime duhovnicească să pună în mișcare în genere și să vorbească despre dogme și să producă tulburări, zarve și schime Bisericii lui Dumnezeu. Iar pentru cele scrise de aceștia luptându-se cu Varlaam nu s-a făcut nici o cercetare atunci sau după acestea. Ei însă n-au încetat nici după Tomos să cerceteze mult unele ca acestea, ba chiar să dogmatizeze, fără să roșească, și altele. Cele spuse de sfinți în sprijinul acestor două puncte au fost primite de noi nefalsificate, și fără prelucrare și explicare. Iar dacă ar vrea cineva să le siluiască și răstălmăcească în scopul său și să se sprijine pe ele și în altele decât cele ce spun ele, cei ce le-au primit pe acestea fără cercetare nu sunt neapărat răi. Fiindcă pentru cei ce le înțeleg și primesc cu evlavie, cele ale sfinților sunt o lumină a adevărului care duce spre Dumnezeu, dar pentru cei ce le primesc altfel sunt mustrare și osândă. Suntem însă fermi dacă cineva ar spune ceva pe lângă cele spuse de sfinți, pe care le-am primit simplu și fără cercetare ca ale unor sfinți. Fiindcă un singur lucru se cere: să fie păstrate Bisericii dogmele curate și așa cum noi i-am urmat

în ele așa o vom transmite și celor de după noi neamestecată de orice dogmă falsă și străină.

Dar pentru cei ce se îndoiesc va fi suficientă și acțiunea sinodală împotriva [lui Isidor] ipopsifiul Monembasiei, întrucât împreună cu celelalte pentru condamnarea lui poartă și pe acelea: „pentru că s-a purtat fără minte față de înălțimea împărătească și pentru că salută și se alipește de cele pe care Palama le dogmatizează după redactarea Tomosului și pedepsirea prin el a unora ca aceștia”.

Tomos aghioritic
împotriva unor monahi exaltați și libertini[1]
[martie–aprilie 1345]

[...]

Așadar, din pricina tuturor acestor lucruri dându-se veste să se facă o adunare generală [*synaxis katholike*] și adunându-se toți în cinstita Lavră a Kareienilor: preasfințitul mitropolit al Ierissosului și Sfântului Munte, preacuviosul egumen al preacinstitei mănăstiri a Lavrei [Mari], preacuviosul egumen al Ivironului, preacuviosul egumen al Vatopediului, al Esfigmenului și alți cinstiți reprezentanți din aceste cinstite mănăstiri și din alte mănăstiri și sihăstrii sfințite și altele, și bătrâni evlavioși nu puțini, precum și din această cinstită Lavră a Kareienilor, și șezând ei împreună cu preacuviosul dikaios al protosului, cu preacuviosul între ieromonahi kyr Callist, cu duhovnicul kyr Meletie și foarte mulți alții stând în picioare în cerc [...], s-au sculat mulți alții evlavioși și credincioși dând mărturie că au văzut la ei lucrurile cele mai rușinoase și cele mai lipsite de Dumnezeu; fiindcă:

---

[1] Fragmente păstrate în *Cod. Vatic. gr. 604* (secolul XIV), f. 11r–12v; ed. ANTONIO RIGO, „L'assemblea generale athonita del 1344 su un gruppo di monaci bogomili", *Cristianesimo nella storia* 5 (1984), p. 475–506; ed. p. 504–506. M. HINTERBERGER („Die Affäre um den Mönch Niphon Skorpios und die Messalianismus-Vorwurfe gegen Kallistos I", în: *Gregorio Palamas e oltre. Studi e documenti sulle controversie teologiche del secolo XIV bizantino* a cura di A. Rigo, Firenze, 2004, p. 227) datează mai precis acțiunea athonită în intervalul martie–aprilie 1345.

sfarmă și ard sfintele icoane; necinstesc moaștele sfinților; mănâncă fără să facă deosebire carne și brânză chiar și în zilele sfintelor posturi; lucrează cu sârg fapte sodomitice, precum au spus multora ucenicii lor; intrând împreună goi în mare fac și suferă cel mai rușinoase lucruri; primind urina învățătorilor lor ca pe o agheasmă, se stropesc pe ei înșiși și mâncărurile lor și pe care s-ar afla zăcând îi stropesc cu urina lor; rămân nepocăiți și neîntorși la dreapta-cinstire [a lui Dumnezeu]; și, simplu spus, viața lor nu e nimic altceva decât o beție și o destrăbălare, o rușine și o vorbire nebunească, o scârboșenie și o necurăție, o lipsă de cucernicie și de Dumnezeu.

[...]

— Iosif Cretanul, Gheorghe, Chiril și Dionisie, Moise și Metodiu, Malahia, Teofil și Hariton, Teodoret, Nicandru și cei împreună cu ei, care țin cu viclenie și răutate cumplita și urâta erezie a bogomililor, sau, mai bine zis, fac și învață lucruri mult mai urâte și necucernice decât aceia; care numesc dumnezeieștile icoane numai lemn și lut, le lovesc, le necinstesc și le ard și le mânjesc și strică în tot felul; care socotesc și învață că Sfântul Botez și Preasfânta Cuminecătură a Preasfântului și de viață făcătorului Trup și Sânge al Domnului nostru Iisus Hristos — o, răbdarea Ta, Hristoase Împărate! — sunt fără folos și zadarnice; care nesocotesc dumnezeiasca, mântuitoarea și iubitoarea Sa de oameni Economie și arătare a Sa în trup și nu primesc nici un înger, nici o înviere a morților; dar în schimb lucrează cu sârg drept pe cea mai mare virtute orice lucru de rușine și scârboșenie și învață și alte lucruri preacumplite și pline de toată lucrarea rușinoasă, de necuviosie și lipsă de Dumnezeu, pe care creștinii cucernici nu le pot suporta nu numai în scris sau pe limbă, dar nici măcar cu gândul, iar prin pretinsa lor vorbă bună și amăgire strică prin acestea pe mulți alții, fiindcă depun cea mai mare sârguință, meșteșug și

iscusință să-i aducă pe cât mai mult la tatăl lor, diavolul, și împreună cu ei înșiși să-i împingă și pe aceia în prăpastia pierzaniei, să fie anatema!

— Toți cei care-i primesc și au părtășie cu ei în vreun chip și îndrăgesc dogmele lor spurcate, să fie anatema!

Au mai adăugat și aceasta: că dacă se va găsi cineva, fie dinăuntrul Muntelui, fie din afara fruntariilor Muntelui că a primit pe cineva din aceștia, sau fie a conlucrat la intrarea lui în Sfântul Munte, fie văzându-l nu l-a denunțat îndată ca să fie prins, bătut și alungat, acela să fie socotit de partea și moștenirea aceluia și să sufere o foarte mare pedeapsă trupească.

Iar după ce s-a dizolvat adunarea [sinodul], a revenit preacuviosul egumen al Marii Lavre și împreună cu el a venit și preasfințitul mitropolit chemat de el pentru o nevoie oarecare. Și împreună cu faptul că aceștia erau reținuți în Lavră le-a vestit că necredinciosul și impiosul Gheorghe a fugit în sihăstrie din jurul Lavrei. Trimițând, deci, l-au prins și l-au întrebat să spună impietatea lui și pe cei de un gând și părtași de inițiere cu el. El însă rezistând de-abia de s-a putut scoate de la el puțin din veninul care era în el. Căci zicea că de cum a venit în Sfânta Lavră și a fost tuns, având pe cât se părea ceva râvnă, a venit la el fiul pierzaniei, la acel Cretan, și a fost învățat de acela să nu creadă că Domnul nostru Iisus Hristos S-a născut cu adevărat din Sfânta Fecioară de Dumnezeu Născătoarea, ci că acest lucru s-a făcut în mod spiritual și acela i-a explicat toată Evanghelia în mod spiritual. Iar tovarăși de un gând cu el i-a spus pe Iosif Cretanul, Nicandru, Dionisie, Basta, Teodoret, un altul numit Capnos, zugravul Moise și Nicolae din Sfântul Munte; Chiril Bosota, Teofil, fratele lui Basta, Hariton și Neofit Parakiporon de la Marea Lavră; Malahia care era ecleziarh la Iviron, Raptin care era în schitul lui Magula, Iosif și Dometie sârbul, Nicodim, Teodosie

Atzimin Mavrantza, iar în Tesalonic Porini Irina, Ioanichie Kekratimenon, Kuvaran Macarie, Gherman, Triakontafilon, Vartolomeu, Agata. Despre aceştia a vădit şi a mărturisit că gândesc lucruri asemănătoare cu el, iar fără mărturie a numărat împreună cu aceştia şi nu puţini din cei plecaţi prin alte părţi.

[...]

Raportul arhiereilor
către preaputernica și sfânta noastră doamnă și stăpână Ana Paleologhina[1]
[septembrie 1346]

Preaputernica și sfânta noastră doamnă și stăpână, noi, arhiereii, care ședem închiși în chiliile noastre: al Efesului, al Cyzicului, al Alaniei, al Christupolisului, al Aprosului și al Lopadiului, care am primit de la harul Preasfântului Duh jugul Evangheliei și avem datoria de a ne opune demonilor nevăzuţi şi văzuţi care se opun Evangheliei lui Hristos și de a aduce aminte preaevlavioasei și sfintei Voastre Maiestăți de a pune în mişcare iubirea ei de evlavie spre surparea oricărei înălţimi ridicate împotriva lui Hristos [*2 Co* 10, 5], și aducem aminte și raportăm acum că cel ce este patriarh acum, prins de cumplita și iraţionala patimă a iubirii de arginţi, s-a purtat în Biserica lui Hristos ca unul tocmit cu plată, adunând argint și aur pentru fiii şi fiicele lui, contrar hotărârilor sfinților și sfintelor canoane ale sfintei Biserici a lui Hristos, vânzând pe faţă Bisericile văduvite, vânzând exarhiile, traficând egumeniile, mergând din rău în mai rău, făcând procese dreptăţii și judecând strâmb cauzele bisericeşti și civile ivite, astfel încât la multe din ele există două avize opuse, iar, mai apoi — vai, ce îndrăzneală! — a făcut arătat care e evlavia lui și față de sfintele vase; căci ridicând fără rușine cu mână și socotință cutezătoare multe din vasele afierosite lui Dumnezeu, le-a distrus și vândut — vai! — spre câştigul propriu. Pe lângă toate acestea, din pricina covârșitoarei lui iubiri de slavă, a

[1] Traducere după textul editat de patriarhul Dositei al Ierusalimului în *Tomos Agapis*, Iași, 1698, p. 7–8, reluat în *PG* 151, 767–770.

părăsit și Biserica lui Hristos și de mulți ani și-a făcut în chip insolent sălașul în palatul imperial. Iar marea biserică a lui Dumnezeu [Sfânta Sofia], lăsată fără grijă și îngrijire, a ajuns o căzătură [ruină] vrednică de milă. Și care limbă va povesti vorbele mincinoase și celelalte înșelăciuni și fățărnicii pe care le arată în fiecare zi celor ce vorbesc cu el? Căci gura lui nu cunoaște adevăr și marea demnitate a arhieriei a ajuns netrebnică în el. Noi însă, care ședem în lipsuri și strâmtoare, rugăm pe Dumnezeu să intre în inima sfintei Voastre Maiestăți și să se descopere faptele lui. Acum deci, cum vezi, stăpâna noastră sfântă, căzând nenorocitul în adâncul relelor, a ajuns disprețuitor și, adăugând fărădelege la fărădelege, a fost părăsit de Dumnezeu și a căzut din însăși buna-cinstire/dreapta-credință și s-a rostogolit în rătăcirea cacodoxiei, s-a pus pe sine însuși sub anateme scrise, nesocotind deciziile și hotărârile pentru buna-cinstire/dreapta-credință ale acelui sinod pe care l-a prezidat de trei ori fericitul și sfântul nostru domnitor și împărat [Andronic III Paleologul], purcezând împotriva bunei-cinstiri/dreptei-credințe a celor îndreptățiți atunci ca apărători ai adevărului ei și gândind aceleași lucruri cu ucenicii și urmașii cacodoxiei acelui Varlaam. Și când, suprimând în chip desăvârșit energiile dumnezeiești și creatoare și spunând că ele diferă întru totul de ființa lui Dumnezeu, dogmatizează că Dumnezeu este numai ființă pustie și goală de purtarea de grijă, dreptatea, bunătatea și celelalte măriri ale dumnezeirii din jurul Său; când, prezentând drept create atât înseși energiile creatoare ale lui Dumnezeu, cât și însăși strălucirea firii dumnezeiești, în care a strălucit Hristos pe munte, sub pretext că diferă de ființa lui Dumnezeu, taie Divinul în [realități] create și necreate. Și desființând decizia corectă opusă unor atât de mari și astfel de impietăți, pe cei ce gândesc și scriu astfel de impietăți îi hirotonește preoți și arhierei, iar pe cei ce îi contrazic îi persecută și excomunică, adăugându-i și pe cei ce gândesc același lucru cu ei, neascultându-l pe acel preaevlavios împărat al nostru, care era pe față de acord cu monahii, chemăm deci și rugăm sfânta Voastră Maiestate să nu primejduiască în nimic cele ale Bisericii și ale bunei-cinstiri/dreptei-credințe din pricina unui singur om, condamnat

deschis pentru acestea. Căci așa cum sinodul împotriva lui Arie îi condamnă pe toți arienii care se vor ivi cândva, tot așa și sinodul împotriva lui Varlaam îi condamnă pe toți cei care urmează cele ale aceluia și se luptă cu cei care îi contrazic. Acesta deci, și grăind și scriind și hirotonind și votând cu capul gol cele spuse, și-a etalat gândirea sa asemănătoare cu a acelora ce gândesc cele ale lui Varlaam. Așadar nu mai are parte cu cei bine-cinstitori/drept-credincioși. Să fie alungat deci ca un lup, ca un șarpe, ca un leu neîmblânzit dintre oile lui Hristos. Iar dacă solicită și obiectează socotind că are ceva de spus în apărare, să fie adus la judecată. Chemăm deci, și iarăși chemăm, să nu mai primejduiască în ceva cele ale creștinismului, pentru că din pricina lui mulți creștini mor necuminecați cu preacuratele lui Hristos Taine și alții nici nu intră în biserici. Și mulți preoți au încetat a mai liturghisi cu totul. Acestea le raportăm ca niște robi, ca unii care avem datoria și cum se cere, și pentru încredințare le-am semnat și cu semnăturile proprii. Luna septembrie, anul al 15-lea al indictionului [1346].

Smeritul mitropolit al Efesului, Matei.

Smeritul mitropolit al Cyzicului, Atanasie.

Smeritul mitropolit al întregii Alanii și Sotirupolisului, Lavrentie.

Smeritul mitropolit al Christupolisului, Macarie.

Smeritul mitropolit al Aprosului, Hariton.

Smeritul mitropolit al Lopadiului, Ierotei.

Prezenta copie fiind comparată cu originalul ei și fiind găsită întocmai întru toate, a fost semnată pentru siguranță și de mine,

Smeritul mitropolit al Filadelfiei, Macarie.

Tomosul sinodului constantinopolitan din februarie 1347 împotriva lui Ioan XIV Calecas și Grigorie Akindynos

Tomos sinodal

care întărește Tomosul anterior pentru demascarea și condamnarea dogmelor lui Varlaam și Akindynos și care, împreună cu Akindynos, îl demască și depune și pe patriarhul care s-a făcut mai apoi de un gând și patron al lui[1]

Prolog

1. Cu adevărat nimeni nu este atât de arhitect a ceva din cele variate cum este sponsor și patron a toată impietatea potrivnicul [Satana]. Căci depărtând în vechime de Dumnezeu neamul omenesc, l-a convins să gândească și să cinstească o mulțime de zei, ca și cum un singur Dumnezeu n-ar putea mântui acest viețuitor ceresc și pământesc, omul. După ce lucrurile înșelăciunii au fost

[1] Un text incomplet cu multe pasaje răzuite de cineva care voia să cruțe memoria patriarhului Ioan XIV Calecas (*Cod. Vindob. hist. gr. 47*, f. 117–121v) a fost editat din Registrul patriarhal de MIKLOSICH/MÜLLER, *Acta patriarchatus Constantinopolitani 1315–1402)*, vol. I, Viena, 1860, p. 243–255, reluat de KARMIRIS, *Ta Dogmatika kai Symbolika Mnemeia tes Orthodoxou Katholikes Ekklesias*, I, p. 366–374. Lectură a pasajelor răzuite la G.T. DENNIS, „The Deposition of Patriarch John Calecas”, *Jahrbuch der österreichischen byzantinischen Gesellschaft* 9 (1960), p. 51–55. Textul complet după care s-a făcut traducerea este cel editat critic pe baza ms. *Vatop. 262*, f. 142r–151v, de J. MEYENDORFF, „Le tome synodal de 1347”, *Vizantoloshki Institut. Zbornik Radova VIII (Mélanges G. Ostrogorski)*, Belgrad, 1963, p. 209–227, reluat în JOHN MEYENDORFF, *Byzantine Hesychasm: Historical, Theological and Social Problems*, Variorum Reprints, 1974, (VII). Cf. J. DARROUZÈS, *Les Regestes de 1310 à 1375*, Paris, 1977, p. 216–218, nr. 2270.

demascate prin arătarea lui Hristos, singurul Dumnezeu atotputernic și atotțiitor dintre toți, Care, venind din cer pe pământ și coborând de pe acesta în iad și de acolo întorcându-se iarăși și urcând la cer cu firea omenească asumată, în toate acestea a făcut toate câte a voit [*Ps* 113, 11]; după aceasta stăpânitorul înșelăciunii s-a întors spre alta și prin expresiile cacodocșilor [eretici] se preface că respinge rătăcirea politeistă și că-i înghesuie pe toți într-un singur Dumnezeu, dar ca să departeze de la singurul Dumnezeu adevărat: căci prin sofismele ereticilor încearcă să convingă că Acesta nu e în Trei Ipostase și Atotputernic. Ce voia să pregătească prin acestea? Iarăși politeismul și ateismul. Căci dacă Fiul nu este Dumnezeu adevărat — o, preaputernica nebunie a lui Arie! — cum va fi Dumnezeu adevărat Tatăl Lui? Cum va fi cu adevărat necreat Cel ce a născut ceva creat? Cum va fi Un Singur Dumnezeu cel alcătuit din creat și necreat, realități extrem de distanțate între ele? Sau, iarăși, cum va fi Tată sau Fiu Cel care este El Însuși fiecare din Ei — cum era nebunia lui Sabelie —, căci fiecare din Ei va fi împins de Celălalt spre neființă? Așadar, patronul rătăcirii a fost demascat și în acestea de Sfinții Părinți care au propovăduit Un Dumnezeu în Trei Persoane necreate diferite ipostatic, și care de aceea au demontat atât confuzia [Persoanelor], cât și compoziția [Divinității].

2. Dar, deși a fost astfel demascat de aceștia, cel ce e cu neputință să nu fie iscusit în înșelăciune n-a cunoscut liniște până în sfârșit, nici n-a răbdat ca aceia convinși de el să iasă din înșelăciunea care-i conduce spre ateism și politeism; ci, lăsând cu viclenie o parte din acea primă înșelăciune, ca să poată rămâne ascuns de cei mulți, dar o parte ținând-o, ca prin aceea să-i împingă pe aceia spre nimic mai puțin decât spre prăpastie, sugerează iarăși ca aceia care slujesc rătăcirii să spună că Dumnezeu e, chi-

purile, Unul și că Îl cinstesc ca Triipostatic, dar nu ca și cum una e natura/firea, voința, puterea, energia, împărăţia, înțelepciunea, bunătatea, infinitatea, simplitatea celor Trei, și Aceștia au, ca să spunem așa, toate aceste titluri de glorie ale Dumnezeirii, ci ca și cum toate acestea sunt una, o singură ființă, iar toate cele ce sunt pe lângă ea sunt create. Căci — zic ei — dacă voința, puterea și energia dumnezeiască sunt necreate, atunci ele nu diferă cu nimic de ființa necreată, iar dacă acestea diferă întrucâtva de aceea, atunci în calitate de cauză transcendentă a lor ființa lui Dumnezeu e o unică Dumnezeire necreată, iar acestea care provin din aceea și diferă întrucâtva de aceea trebuie numărate între creaturile lui Dumnezeu. Prin urmare, pe acestea, ca și strălucirea firii/naturii dumnezeiești, lumina veacului viitor, al cărei preludiu ucenicii l-au văzut cu ochii pe Tabor, aceștia când le numesc ființă dumnezeiască, fiind bolnavi de-a dreptul de cele ale mesalienilor, când, întrucât nu sunt ființă dumnezeiască, ci energie și strălucire, le coboară la rangul de creatură. Dar ce anume pregătesc prin acestea și ce anume îi aduc să gândească pe cei convinși de ei? Ateism și politeism totodată, rele diametral opuse și egale în răutate: politeismul prin aceea că taie dumnezeirea una în creată și necreată, iar ateismul introducându-l nu numai de aici — căci cum va fi necreată ființa a cărei putere, energie, voință și strălucire e creată? — dar și de acolo că suprimă diferența ființei dumnezeiești față de energia dumnezeiască; căci, împinsă de cealaltă, fiecare din ele ajunge în chip necesar la neființă, și așa se va întâmpla că nu mai există nici o dumnezeire necreată.

Istoricul Sinoadelor din 1341

3. Inițiatorul și capul acestui nou arianism și sabelianism, al acestei contracții ateiste și secționări politeiste a dumnezeirii a fost mai întâi Varlaam Calabrezul. Acesta,

prefăcându-se că pledează pentru unitatea Dumnezeirii, i-a dus de nas pe mulţi şi, atacându-i cu limba şi în scris pe cei ce cinstesc cu adevărat Un Dumnezeu într-o dumnezeire unică şi cu adevărat necreată, întrucât gândesc că împreună cu fiinţa mai presus de arătare e necreată şi strălucirea dumnezeiască arătată celor vrednici, îi acuză impios că cinstesc două dumnezeirii necreate: „superioară" şi „inferioară"; iar el însuşi afirmă că energia, harul şi strălucirea Dumnezeirii e creată şi inferioară şi aşa este văzută de cei ce au primit harul dumnezeiesc, cum arată Tomosul [aghioritic al] preacinstitului între ieromonahi kyr Grigorie Palama, care răstoarnă în cuvinte şi scrieri această impietate a lui. Acesta din urmă este, aşadar, chemat de departe, se întruneşte [în 10 iunie 1341] o adunare a celor mai buni, şi tot Oraşul se revarsă spontan spre auzire. Şi sub preşedinţia acelui slăvit şi fericit împărat [Andronic III] şi a patriarhului [Ioan XIV] şi în prezenţa ierarhilor, a judecătorilor generali, a senatului şi a celor mai aleşi dintre clerici şi în asistenţa tuturor, Varlaam e demascat de zisul ieromonah kyr Grigorie Palama; în prezenţa aceluia, acesta expune cele spuse şi scrise de acela [Varlaam] împotriva sfintelor cuvinte ale Părinţilor şi a bunei-cinstiri comune a creştinilor şi în care acuză pe Palama şi monahii împreună cu el, precum tratează cuvânt de cuvânt sfântul Tomos promulgat pentru aceste lucruri. Condamnat deci în sinod, Varlaam a făgăduit pocăinţă pentru ele; dar mai apoi a plecat fugind în ascuns, pierind, cum se spune, ca măgarul în ceaţă. Iar nu mult după acestea a lăsat viaţa aceasta şi împăratul acela care în sinod a vorbit cu îndrăzneală mai mult decât toţi şi a întărit buna-cinstire/dreapta-credinţă [*to eusebes*].

4. De aceea ucenicii ereziei lui Varlaam, şi mai mult decât toţi Akindynos, a cărui rea plămadă a fost plămădită de acela după chipul aceluia, încep iarăşi să facă

tulburare, îi fură iarăși pe cei mulți ca unii care nu urmează rătăcirea varlaamită, azvârlindu-l pe acela anatemei chiar dacă nu-i silea nimeni. Sfințitul Palama află iarăși acestea, îl demască pe Akindynos de multe ori în auzul nu puținora, astfel încă, nemaiavând nimic să-i replice, acela dă mărturie printr-un înscris autograf de acordul riguros cu sfinții a lui Palama în tot ceea ce spune și scrie — înscris care este prezent [anexat] aici[2] pentru cei ce vor să-l vadă —, dar după puțin timp anulează și acest înscris și semnătura lui și face iarăși tulburări. Și din nou [în iulie 1341] are loc un sfânt sinod, cu nimic mai mic decât cel dinainte, în absența fericitului [răposatului] împărat, care plecase dintre cei vii, dar în locul lui fiind prezent și strălucind în sinod și demascând în chip nobil și minunat foarte primejdioasele rătăciri ale lui Akindynos [cel fără primejdie], [Ioan Cantacuzino] cel care și pe când trăia împăratul ducea și scotea, potrivit Scripturii [*2 Rg* 5, 2, ca David pe timpul lui Saul], pe Israel și conducea în chip măreț treburile romeilor, iar acum cu harul lui Dumnezeu e investit spre fericirea romeilor cu demnitatea imperială și împărățește împreună cu [Ioan V] fiul de trei ori fericitului și sfântului nostru suveran și împărat. Deci și în acest sinod se face iarăși o proclamare preastrălucită a bunei-cinstiri/dreptei-credințe sigure a lui Palama și a celor de acord cu el, iar Akindynos care i-a contrazis este azvârlit în chip desăvârșit osândei ca un rău-cinstitor/rău-credincios, dovedit în chip limpede ca unul care gândește aceleași lucruri cu Varlaam, și de aceea condamnat nu numai de acest al doilea

---

[2] Înscrisul autograf de retractare al lui Akindynos reprodus în marginea manuscriselor Tomosului are următorul conținut:

„După ce ne-am adunat și am discutat împreună despre diferendul pe care-l aveam unul cu altul, s-a arătat că Părinții cu privire la care aveam dihonie în cele ce le spun și scriu sunt de acord unii cu alții și cu sfinții, și, fiind și eu de acord cu ei întru toate, am scris cu mâna mea spre siguranță prezentul acord. Grigorie Akindynos."

sinod, dar și de cel dinainte. Căci așa cum preacinstitul Sinod care l-a condamnat pe Arie îi condamnă împreună și pe toți cei ce se vor arăta mai apoi mărturisind aceleași lucruri ca acela, tot așa și hotărârea care l-a condamnat pe Varlaam îi condamnă și pe cei ce gândesc sau vor gândi cândva cele ale lui Varlaam.

5. Iar după condamnarea sinodală a lui Akindynos care s-a arătat a fi varlaamit, a fost scris și semnat Tomosul sinodal care tratează pe scurt despre toate, proclamând și buna-cinstire/dreapta-credință a lui Palama și a monahilor ca buna-cinstire/dreapta-credință sigură și cu adevărat comună a creștinilor și eliberând de rătăcire pe cei înșelați de Varlaam și Akindynos; după care vin blesteme înfricoșătoare și rupturi cumplite și mai mult decât cumplite, care-l exclud din sfânta Biserică, îl alungă și taie din trupul lui Hristos pe Varlaam, dacă nu se căiește, și-l depărtează din toată plinătatea ce poartă numele lui Hristos și, pe lângă el, pe toți cei care cutează sau îndrăznesc să atace ca Varlaam buna-cinstire/dreapta-credință a lui Palama și a monahilor care sunt de acord cu el.

Evenimentele din timpul războiului civil

6. Dar după redactarea și semnarea acestui sfânt Tomos în apărarea bunei-cinstiri/dreptei-credințe comune, pe care l-a desăvârșit semnându-l cu mâinile sale înaintea altora patriarhul de atunci [Ioan XIV], n-au trecut nici măcar două luni întregi, și răzmeriță și tulburare foarte rea au cuprins, vai, împărăția romeilor din pricina socotinței ticăloase, viclene și iubitoare de stăpânire a unora din senat, care au uneltit și plăsmuit calomnii cumplite împotriva celui încredințat, atât înainte, cât și după înlăturarea sa, cu votul comun al tuturor romeilor și înaintea lor prin voința imperială cu purtarea de grijă și conducerea comună a treburilor romeilor, precum și cu paza copiilor împăratului, întrucât prin foarte multe

lucruri și timpuri se arătase cel mai sincer, cel mai credincios și prieten de suflet al aceluia, cum știu toți — iar acest frate și prieten de suflet al răposatului împărat este acest puternic și sfânt suveran și împărat al nostru acum, kyr Ioan Cantacuzino —, începând deci această vătămare și tulburare generală, voința de Dumnezeu încoronatei împărătese [Ana Paleologhina] a fost furată și dusă spre unele ca acestea de patriarhul care avea înainte de toate datoria de a stăvili unele ca acestea.

7. Aflat pe drept cuvânt în dificultate pentru acestea și nemaisuportând această calomnie foarte absurdă împotriva celui mai bun dintre toți și prevăzând cu pricepere ruina totală a neamului romeilor venită de aici, sfințitul Palama își declară dezacordul îndrăznind să frâneze pe cât îi era cu putință lucrurile cumplite aduse împotriva lui. Și, de aceea, o dată, de două ori și de multe ori, atât singur, cât și în prezența multora și împreună cu alți oameni evlavioși, grăiește cele cuvenite când în apărarea celui calomniat foarte absurd, când în apărarea neamului care poartă numele lui Hristos [al creștinilor]. Când l-a văzut pe patriarh pornindu-se împotriva lui și fiind foarte rău dispus față de el și că el însuși nu mai putea face nimic, atunci părăsind Orașul, viețuia la periferii. Iar patriarhul neputând face altceva împotriva lui, a dat îndrăznire nu puțină nebunului Akindynos; și acesta s-a arătat vorbind cu nimic mai puțin decât înainte împotriva lui Palama și a celorlalți monahi sau mai degrabă împotriva bunei-cinstiri/dreptei-credințe comune, petrecând apoi împreună cu el zi și noapte, grăind împreună cu el și plănuind toate împreună cu el și atacând împreună cu el și prin el fără reținere, atât în cuvinte, cât și în scris, pe cei a căror dreptate fusese recunoscută cu puțin înainte. Nu după mult timp devine însă prigonitor pe față al lui Palama și al monahilor dimpreună cu el sau, mai degrabă, împotriva bunei-cinstiri/dreptei-credințe comune

a creștinilor, și sprijinitor și patron limpede al lui Akindynos și al adepților lui. Dar a ținut ascuns acest lucru de preaevlavioasa noastră doamnă și stăpână kyra Ana Paleologhina și de noi, prefăcându-se că atacă pe Palama sub pretextul celor zise mai sus.

8. Și ce cuvânt va fi îndeajuns de potrivit să înfățișeze feluritele mașinații uneltite mulți ani împotriva lui și a monahilor aflați împreună cu el atât aici, cât și în orașele aflate mai departe, mai cu seamă în Tesalonic, în care s-au văzut purtate și mai înainte cele ale impietății lor. Dar, precum spuneam, a făcut acestea împotriva lui în ascuns până când [în 1344], socotind că acum are îngăduință de pretutindeni, a încercat să-l facă preot, și plecând de aici și întâi-stătător [episcop] al unei Biserici, pe Akindynos inițiatul, urmașul și adeptul lui Varlaam. Deci cum era gata să-l înscrie între sfințiții diaconi pe acesta care avea o credință nesfântă, sus-numita preaevlavioasă împărăteasă, pricepând înainte de a se face această hirotonie nelegitimă a lui Akindynos, trimite la ierarh [patriarh] îndemnându-l prin curier să se depărteze de această acțiune nesfântă și pe cel abătut încearcă să-l aducă înapoi la cele cuvenite legilor dumnezeiești. Dar cum acela, ducându-l pe Akindynos cel ajuns în afara dreptei-credințe înăuntrul altarului, l-a împins cu de-a sila și l-a amestecat împotriva oricărei legi pe el, cel necurat, între sfințiții diaconi, preaevlavioasa împărătească se folosește în chip util și drept de putere și îl scoate afară din sfânta biserică pe Akindynos cel ajuns în altar și, acoperindu-l pe el și pe adepții lui de tot felul de necinstiri, îl judecă apoi ca pe un cutezător și străin și care a venit împotriva preoției mai degrabă decât la preoție și-l condamnă la lovituri, lanțuri și închideri, măcar că acela a fugit de acestea ascunzându-se, ca și acum, în pivnițe și crăpături subpământene. Crezând însă că înmoaie și preschimbă pornirea patriarhului care tiraniza buna-

cinstire/dreapta-credinţă, preaevlavioasa împărăteasă a hotărât cu îndelungă-răbdare ca el să suporte acesta şi să nu-i mai aducă de acum înainte această mustrare.

9. Acela însă se face şi mai rău decât înainte şi alcătuieşte o scrisoare sau, mai bine zis, scrisori împotriva lui Palama şi a monahilor sau, mai degrabă, împotriva bunei-cinstiri/dreptei-credinţe şi a Bisericii înseşi şi spre răsturnarea Tomosului sinodal şi a hotărârilor şi deciziilor sinodale întru apărarea bunei-cinstiri/dreptei-credinţe. Şi ce cuvânt va putea arăta cuvintele lui împotriva bunei-cinstiri/dreptei-credinţe adresate de el celor ce le citesc, precum cele săvârşite cu fapta în acest mare oraş [Constantinopol] şi în oraşele aflate departe de el? Dar, precum s-a spus, el a ascuns cele mai multe din acestea atât de noi înşine, cât şi de încoronata de Dumnezeu împărăteasă. Iar cum Biserica din Tesalonic era văduvă de întâistătător, acela l-a făcut ipopsifiu [candidat la episcopat] pe un alt Akindynos[3], sau mai degrabă impietatea; aflând însă aceasta, preaevlavioasa împărăteasă şi patroană a bunei-cinstiri/dreptei-credinţe iarăşi îl mustră pe patriarh şi-l îndeamnă să se ţină departe cu desăvârşire de unii ca aceştia ca unii care au fost declaraţi impioşi în sinod. El însă i-a pus înainte o carte-dosar scrisă, chipurile, spre justificarea lui, în care sunt foarte limpezi scrierile potrivnicilor bunei-cinstiri/dreptei-credinţe şi afecţiunea lui faţă de ele.

10. Acestea fiind săvârşite de el aici, cei ce petreceau în afara marelui Oraş [Constantinopol] împreună cu puternicul şi sfântul nostru suveran şi împărat Cantacuzino, precum şi preasfinţitul patriarh [Lazăr] al Ierusalimului şi preasfinţiţii mitropoliţi şi episcopi ai acestei Biserici aflaţi împreună cu el, adunându-se[4] şi alcătuind un sfânt

---

[3] Pe Iachint Cipriotul, mitropolit al Tesalonicului între 1345–1346.

[4] La Adrianopol pe 21 mai 1346 cu ocazia încoronării lui Ioan VI Cantacuzino.

sinod au redactat un Tomos de depunere [caterisire] a celui ce a cutezat unele ca acestea, azvârlindu-l unei depuneri desăvârşite nu numai din pricina celorlalte ilegalităţi şi fapte de vătămare obştească comise de el, ci şi din pricina comuniunii şi acordului său cu Akindynos şi adepţii lui. Dar şi preasfinţiţii mitropoliţi care petreceau în chiliile lor în acest mare Oraş [Constantinopol], şi anume [Matei] al Efesului, [Atanasie] al Cyzicului, [Lavrentie] al Alaniei, [Macarie] al Christoupolisului, [Hariton] al Aprosului şi [Ierotei] al Lopadiului, au scris[5] către zisa puternică şi sfântă împărăteasă şi doamnă a noastră că acesta este condamnat şi au declarat că acesta nu mai are nici o părtăşie cu drept-credincioşii, nu numai din pricina celorlalte ilegalităţi şi fapte contrare legii şi de vătămare obştească ale lui, dar şi pentru că a nesocotit deciziile şi hotărârile sinodale întru apărarea bunei-cinstiri/dreptei-credinţe primindu-i pe cei condamnaţi atunci ca pe nişte apărători ai adevărului, gândind aceleaşi lucruri cu ucenicii şi urmaşii cacodoxiei lui Varlaam, vorbind şi scriind pe faţă, hirotonind şi alegând, şi arătându-şi deschis gândirea sa identică cu cei ce gândesc cele ale lui Varlaam.

Procedura de depunere a patriarhului Calecas

11. Încoronata de Dumnezeu şi preaputernica împărăteasă, după ce a primit această scrisoare şi alte asemenea scrisori ale acestor preasfinţiţi arhierei, ne-a convocat de multe ori şi reflectând împreună cu senatul şi mulţi aleşi la cele privitoare la dumnezeieştile dogme şi înţelegând că Tomosul [din 1341], care cuprinde hotărârile sinodale întru apărarea bunei-cinstiri/dreptei-credinţe, este răsturnat în scris şi în viu grai de către patriarh, nu s-a mai

---

[5] Raportul celor şase mitropoliţi internaţi semnat ulterior şi de Macarie al Filadelfiei în *PG* 151, 767–770 şi în traducere mai sus, p. 211–213.

putut stăpâni ci, umplându-se de un zel dumnezeiesc, a cerut condamnarea celor ce nesocotesc Tomosul, precum și confirmarea lui și a bunei-cinstiri/dreptei-credințe din el. Ne convoacă deci [în 2 februarie 1347] în de Dumnezeu străjuitul palat pe noi, care suntem un sinod întreg, precum și pe preacinstitul protos al Sfântului Munte împreună cu bătrânii aflați cu el și mulți monahi erudiți și evlavioși din acest mare Oraș. Și, prezidând împreună cu preaiubitul ei fiu [Ioan V] și puternicul și sfântul nostru suveran și împărat kyr Ioan Cantacuzino, precum și împreună cu întreg senatul, cu clerici aleși, cu arhimandriți și egumeni nu puțini și dintre cei mai de seamă demnitari civili, mai întâi poruncește să se citească în auzul tuturor Tomosul sinodal [din 1341]; după care este pusă înainte mai sus-zisa carte-dosar a patriarhului, pe care acesta prin arhierei și alte personaje bisericești a trimis-o preaputernicei noastre doamne și stăpâne ca pe o carte plină de evlavie. În această carte, sub pretextul ipocrit al explicării Tomosului, el a scris o desăvârșită răstălmăcire, răsturnare și desființare a lui, zicând că unele lucruri din el au fost scrise plecând de la nevoile prezentului de atunci, iar pe altele răsturnându-le cu nerușinare în chip desăvârșit. Între acestea se arată blasfemiind deschis energiile dumnezeiești și necreate ale lui Dumnezeu, numindu-le gloată de dumnezeiri și zicând că sunt politeiști cei ce afirmă că acestea sunt necreate și le cinstesc cu apelativul de dumnezeire, ca și cum cineva ar putea numi în chip lipsit de evlavie gloată de duhuri și cele șapte duhuri [*Is* 11, 2], adică cele șapte lucrări ale Duhului. Dar se pornește pe față și împotriva celor îndreptățiți pentru buna-cinstire/dreapta-credință a lor și din această pricină proclamați și mărturisiți de acel sfânt Tomos, adică împotriva lui Palama și a monahilor împreună cu el, zicând fără judecată — o, minciună nerușinată! — că-l condamnă pe Varlaam și că-i îndeamnă pe toți să acuze

cele puse în mişcare de acela împotriva monahilor, deşi pe aceştia îi acuză, neascultând de ultima hotărâre a Tomosului care taie în chip vădit din plinătatea ortodocşilor pe oricine, dacă ar spune sau pune iarăşi în mişcare spre învinuirea acestora ceva din cele grăite şi scrise de Varlaam, şi supunându-se, vai, pe sine însuşi şi pe cei ce se lasă convinşi de el afurisaniilor şi anatemelor sinodale şi proprii.

12. În această carte-dosar a lui se găsesc şi alte scrieri, care au fost puse şi ele înaintea sinodului, scrise de cei ce gândesc aceleaşi lucruri cu el şi sunt adepţi ai ereziei, şi pe care el i-a promovat ca părinţi duhovniceşti, conducători ai sufletelor şi învăţători ai poporului, negreşit întrucât erau de acord cu el, scrieri prin care, sub pretextul că scrie împotriva lui Palama şi a tuturor celor ce gândesc aceleaşi cu el, dezavuează, anatemizează şi respinge aproape toată buna-cinstire/dreapta-credinţă şi pe sfinţii cei din veac, scriind cuvânt de cuvânt aşa:

„Cei ce îndrăznesc să spună că slava Dumnezeirii lui Hristos e alta decât fiinţa lui Dumnezeu, să fie anatema!"; şi iarăşi:

„Cei ce îndrăznesc să spună că e o altă lumină necreată pe lângă fiinţa lui Dumnezeu, să fie anatema!"; şi iarăşi:

„Cei ce spun că harul dumnezeiesc e necreat, dar e altceva decât fiinţa lui Dumnezeu, să fie anatema!"; şi iarăşi:

„Cei ce spun că dumnezeirea necreată poate fi sesizată cu ochii trupeşti, să fie anatema!"[6]; şi iarăşi:

„Nebuni şi orbi sunt cei care din pricina Schimbării la Faţă a Domnului nostru Iisus Hristos îndrăznesc să spună că lumina necreată poate fi văzută cu ochii trupeşti!"

Deci cel care îmbrăţişează acestea şi le ţine ca binecinstitoare/drept-credincioase, iar cu cei ce scriu unele

---

[6] Proiect de anateme pe care antipalamiţii intenţionau probabil să le insereze în „Sinodiconul Ortodoxiei".

ca acestea nu are numai pur și simplu comuniune, dar și coliturghisește și-i promovează ca părinți duhovnicești și învățători, acela îl dezavuează oare numai pe Palama sau pe sfinții cei din veac? Negreșit îi dezavuează și pe aceştia și pe cei adunați la acele sfinte sinoade și, mai ales, Tomosul sinodal și cel aghioritic și pe înșiși împărații care au fost de acord cu Palama în buna-cinstire/dreapta-credință și, simplu spus, pe toți bine-cinstitorii/drept-credincioșii.

13. În această carte-dosar a lui sunt și scrieri ale lui Akindynos în care acesta spune că dumnezeiasca și negrăita arătare de lumină văzută de apostoli pe Tabor n-a fost numai creată, dar și inferioară îngerilor, cum zicea și Varlaam; lucru pe care l-a făcut arătat și prin cele ce le-a scris, chipurile, în apărarea sa zisei noastre doamne și stăpâne, arătând că, întrucât această teofanie a fost văzută, e mai lipsită de cinste decât orice ființă netrupească și decât înseși sufletele omenești. Iar cel căruia i s-a hărăzit, vai, să fie întâi-stătător al Bisericii, ținând la sine nu numai aceste scrieri și dogme ale lui, ci ținând la el prin scrieri autografe ale lui Akindynos însuși și impietățile lui, l-a hirotonit pe acesta întru diacon și pe cei ce nu-l primeau ca dogmatizând bine aceste lucruri i-a afurisit și dezavuat. Dar care sunt acestea, ca din puține să se arate lipsa de evlavie și de consistență a dogmelor lui Akindynos și ale patriarhului care conglăsuiește cu el?

„Nu putem gândi — spunea el — că energia naturală a lui Dumnezeu e altceva decât ființa și firea Lui, nici că lumina necreată și coeternă cu Dumnezeu sau slava, harul ori strălucirea Lui diferă întrucâtva de această ființă dumnezeiască"; și iarăși:

„Nimic ce vine prin sine la vederea ochilor trupești nu este cumva necreat, chiar dacă cel ce se atinge de vederea dumnezeiască ar fi Moise, Pavel, care s-a urcat până la al treilea cer, sau înger"; și iarăși:

„Cum va vedea firea creată cu ochi trupeşti energia necreată, chiar dacă ar fi cineva egal cu îngerii sau înger?"; şi iarăşi:

„Dacă întrucât lumina suprastrălucitoare care a strălucit în Tabor e numită dumnezeire necreată şi veşnică de dumnezeiescul teolog Ioan Damaschinul, cineva o numeşte din această pricină Dumnezeu suprafiinţial, dar altceva decât fiinţa dumnezeiască, socotesc că acesta nu teologhiseşte în chip sigur; fiindcă ea se numeşte lumină necreată, veşnică şi mai înainte de veci, dar nu se spune că e altceva decât fiinţa lui Dumnezeu, prin urmare nici eu nu spun aceasta."

Dar că acela care prin acestea spune că acelaşi lucru e lumină, fiinţă a lui Dumnezeu şi creatură, este rău-credincios sau, mai degrabă, necredincios şi ateu, auziţi ce spune iarăşi:

„Eu iau în nume de rău atât caracterul necreat, cât şi cel creat al înţelepciunii lucrătoare a lui Dumnezeu şi al harului Său, fiindcă nu trebuie să ne închinăm unei contradicţii, astfel încât dacă una e sub anatemă, cealaltă nu e mai puţin."

În aceste scrieri autografe ale sale, Akindynos susţine că sunt create şi cele contemplate în chip fiinţial în jurul lui Dumnezeu: bunătatea, viaţa, nemurirea, neschimbabilitatea şi câte sunt asemenea acestora, despre care dumnezeiescul Maxim spune teologhisind că n-a fost cândva când nu erau, întrucât sunt fără început şi veşnice[7], după cum tot el afirmă că sunt create şi cele şapte duhuri ale lui Isaia [*Is* 11, 2], despre care Grigorie Teologul spune că „lui Isaia îi place să numească duhuri energiile Duhului"[8]; iar câte a scris dumnezeiescul Ioan Damaschinul lăudând preadumnezeiască lumină de la Schimbarea la

---

[7] MAXIM MĂRTURISITORUL, *Capitole teologice şi economice* I, 48–50; *PG* 90, 1100–1101B.

[8] GRIGORIE DIN NAZIANZ, *Cuvântarea* 41, 3; *PG* 36, 431C.

Față a Mântuitorului, spune că acestea le-a scris ca o laudă [encomiastic], nu ca o teologie adevărată; drept pentru care spune că e „mai probat a mărturisi că nu știm acestea și a nu le primi, ca să nu cădem din acestea în diteism, fiind siliți să cinstim doi dumnezei și două dumnezeiri", numind limpede ca și Varlaam diteism faptul de a numi dumnezeire necreată nu numai ființa nevăzută a lui Dumnezeu, ci și strălucirea, harul și energia dumnezeiască arătate și dăruite sfinților.

Sentința de depunere a lui Calecas

14. De aceea deci, apărând noi cu harul lui Hristos buna-cinstire/dreapta-credință și făcând analiza și cercetarea riguroasă și cuvenită despre scrierile și dogmele impioase și străine ale varlaamitului Akindynos și ale celor asemenea lui, pe care zisul patriarh a fost demascat că le gândește și îmbrățișează și se grăbește a le apăra și susține în tot felul, cu lucrul, cu cuvântul și cu scrisul, având covotanți pe încoronata de Dumnezeu împărăteasă, care a arătat zel dumnezeiesc și înțelept în apărarea bunei-cinstiri/dreptei-credințe împreună cu preaiubitul ei fiu, puternicul și sfântul nostru domn și împărat kyr Ioan Paleologul, încă și tot senatul cu cei mai de seamă demnitari ai statului, dar și pe toți ceilalți clerici adunați, și nu puțini dintre preaevlavioșii arhimandriți și egumeni, monahi și bărbați erudiți, pe acesta care s-a făcut cum nu se cădea patriarh, întrucât s-a legat ca un bețiv de lucrurile vitale ale bunei-cinstiri/dreptei-credințe și a desființat Tomosul străjer, apărător și întăritor al dogmelor bunei-cinstiri/dreptei-credințe, iar pe cei ce au fost dezavuați în scris și tăiați de Biserica catholică și apostolică a lui Dumnezeu fiindcă au fost proclamați răucinstitori/rău-credincioși [*dyssebeis*] în sinod, pe Akindynos și aliații lui, care nu s-au căit, ci s-au alipit și mai mult de reaua-cinstire/reaua-credință [*dyssebeia*], spo-

rind-o, i-a ținut în comuniune, iar pe cei ce au luptat pentru buna-cinstire/dreapta-credință [*eusebeia*] și pentru aceasta li s-a făcut dreptate în sinod, adică pe zisul kyr Grigorie Palama și pe cei asemenea lui, i-a respins în chip irațional și ilegal, pe acesta deci îl dezbrăcăm de toată demnitatea și slujirea preoțească și-l azvârlim unei depuneri [caterisiri] perpetue; iar dacă nu se va căi și nu va respinge cu sinceritate printr-un libel propriu aceste dogme rele, rău-credincioase și străine, precum și pe cei ce stăruie în acestea, atunci potrivit predaniei bisericești aflată în vechime în vigoare pentru unii ca aceștia îl azvârlim și anatemei, cum spune primul Tomos sinodal, tăind în chip desăvârșit din toată plinătatea creștină ortodoxă nu numai pe Varlaam, ci „și dacă altcineva s-ar arăta zicând ceva din cele spuse de acesta împotriva monahilor, acuzându-i iarăși pe aceștia sau atingându-se în general de ei în unele ca acestea", căci această condamnare a Tomosului și-a atras-o asupra lui însuși.

15. Declarăm nevalide și cu desăvârșire inacceptabile pentru toți, întrucât sunt pline de toată defăimarea și impietatea, scrisorile alcătuite de el și de oricare altul împotriva lui Palama și a celor ce gândesc la fel cu el și împotriva sfinților teologi, și mai mult decât împotriva acestora, împotriva bunei-cinstire/dreptei-credințe și a Bisericii înseși.

Sentința împotriva lui Akindynos

16. Iar asupra lui Akindynos, întrucât a înnebunit astfel împotriva bunei-cinstiri/dreptei-credințe, măcar că a fost condamnat deja sinodal, precum s-a zis, și care a profitat ca de o șansă nesperată de războiul civil și s-a folosit în chip nerușinat de foarte greaua tulburare a vremii, de nenorocirea și păgubirea neamului cu numele lui Hristos [creștinilor], și sub pretextul că se pornește împotriva lui Palama s-a pornit după Varlaam acela ca și

acela împotriva sfinților din veac, și asupra lui aducem aceleași înfricoșătoare condamnări și-l socotim înstrăinat de orice slujire preoțească și, dacă nu se căiește, îl proclamăm exclus și tăiat de Biserica lui Hristos cea sfântă, catholică și apostolică și din adunarea ortodoxă a creștinilor.

... și a adepților lui dacă se căiesc

17. Iar pe cei care, fără să fie dintre căpeteniile ereziei, au fost răpiți și târâți de aceștia, dacă rămân nepocăiți, îi azvârlim unor condamnări asemănătoare, dar dacă se căiesc sincer și anatemizează această cacodoxie și pe cei ce stăruie în ea, îi primim cu foarte mare bucurie nu numai în comuniunea bunei-cinstiri/dreptei-credințe, dar și în preoție, nedegradându-i nicidecum, potrivit hotărârii și deciziei pentru unii ca aceștia a Sfântului Sinod Ecumenic al VII-lea, care stabilește că pe inițiatorii, conducătorii și patronii relei-credințe nici dacă se căiesc nu-i primim în preoție, dar pe cei forțați, răpiți sau târâți în aceasta, dacă se căiesc cu adevărat și sincer, îi primim în preoție, potrivit treptei proprii fiecăruia.

Apărarea și aclamarea lui Palama

18. Dar și dacă altcineva dintre toți, fie dintre preoți, fie dintre laici, va fi surprins vreodată fie gândind, fie spunând, fie scriind împotriva zisului preacinstit ieromonah kyr Grigorie Palama și a monahilor împreună cu el, sau mai degrabă împotriva sfinților teologi și a Bisericii înseși, hotărâm și împotriva lui aceleași lucruri și-l azvârlim aceleiași osânde.

Iar pe acest de multe ori pomenit preacinstit ieromonah kyr Grigorie Palama și pe monahii în acord cu el, înțelegând în chip riguros cu examinare că ei nu scriu și nu gândesc nimic în dezacord cu dumnezeieștile cuvinte,

ci mai degrabă apără cum se cuvine în tot felul cuvintele dumnezeiești și buna noastră cinstire și predanie comună, îi socotim nu numai cu totul mai presus de bârfele împotriva lor, sau mai degrabă împotriva Bisericii lui Dumnezeu, cum îi avem din Tomosul sinodal anterior, ci îi proclamăm și foarte siguri apărători, luptători și ajutători ai Bisericii și bunei-cinstiri/dreptei-credințe, fiindcă în acest fel Tomosul care a fost promulgat la sinoadele acelea, va avea, cum și are, asigurarea și întărirea.

Decizie de confirmare

19. Cele astfel cercetate, hotărâte și validate de noi în sinod împreună cu Maiestatea Sa imperială de la Dumnezeu să aibă asigurare și întărire întru toate, întrucât sunt cu totul în acord cu adevărul, cu toți dumnezeieștii Părinți, cu sfintele și dumnezeieștile Sinoade anterioare convocate [în iunie și iulie 1341] din această pricină, și cu Tomosul sinodal alcătuit după ele, dar și cu mai sus zisele voturi și hotărâri ale preasfinților arhierei care petrec în acest Oraș-Regină [Constantinopol] și ale celor din afară, care au declarat în scris în sinod cele asemănătoare, iar acest vot și hotărâre legală și canonică întru toate se va păzi cu harul lui Hristos neclintită în tot veacul, fiind scrisă și semnată acum, în luna februarie, anul al 15-lea al indictionului [1347].

Avea și aceste semnături:

Smeritul mitropolit al Cyzicului cu rang de „hypertimos" și exarh al întregului Hellespont, Atanasie.

Smeritul mitropolit al Filadelfiei cu rang de „hypertimos", Macarie.

Smeritul mitropolit al întregii Alanii și Soteriupolisului cu rang de „hypertimos", Lavrentie.

Smeritul mitropolit al Didymoteichonului cu rang de „hypertimos", Teolipt.

Smeritul mitropolit al Methymnei cu rang de „hypertimos”, Malahie.

Smeritul mitropolit al Aprosului și locțiitor al Evaithei, Hariton.

Smeritul mitropolit al Madytei cu rang de „hypertimos”, Isaac.

Smeritul mitropolit al Rosiului cu rang de „hypertimos”, Teodul.

Smeritul mitropolit al Silivriei cu rang de „hypertimos”, Isaia.

Smeritul mitropolit al Pompeiupolisului cu rang de „hypertimos”, Grigorie.

Pe verso avea și o altă semnătură:

Smeritul ipopsifiu al Monembasiei, Isidor.

Avea scrisă mai jos și decizia luată în prezența preadumnezeieștilor noștri împărați și a preasfântului patriarh al Ierusalimului și care este astfel:

S-a întocmit înainte de a fi fost făcut preasfântul patriarh kyr Isidor [mai 1347]:

Atât Tomosurile promulgate în apărarea bunei-cinstiri/dreptei-credințe a preacinstitului între ieromonahi kyr Grigorie Palama și a monahilor împreună cu ei sunt drepte și ireproșabile, cât și însuși zisul Palama și monahii de acest fel care sunt împreună cu el.

Avea și aceste semnături:

† Lazăr, din mila lui Dumnezeu patriarh al Ierusalimului.

Atanasie al Cyzicului.

Smeritul mitropolit al Filadelfiei, Macarie.

Iosif al Adrianopolului.

Smeritul mitropolit al Christupolisului, Macarie.

Smeritul mitropolit al Methymnei cu rang de „hypertimos”, Malahie.

Mitropolitul Varnei cu rang de „hypertimos”, Metodie.

Isaia al Silivriei.

Mitropolitul Rosiului, Teodul.

Ierotei al Lopadiului.

Cosma al Litizikei.

Iosif al Kallipolisului.

Iacob al Macrei cu rang de „hypertimos".

Smeritul mitropolit al Xanthiei, Pavel.

Avea pe verso și acest adaos făcut ulterior [iulie 1347] de preasfințiții arhierei, și care este astfel:

Îmbrățișând acest sfânt Tomos sinodal întru toate împreună cu primul susținut de acesta, însemnăm acest lucru cu semnăturile noastre, pe cei îndreptățiți de ele îmbrățișându-i și îndreptățindu-i și noi, iar pe cei condamnați și dezavuați, adică pe Varlaam, Akindynos, pe fostul patriarh și pe cei ce gândesc aceleași lucruri cu aceștia și rămân nepocăiți, îi condamnăm și dezavuăm împreună și noi:

Avea și aceste semnături:

Smeritul mitropolit al Heracleei cu rang de „hipertimos" și exarh al întregii Tracii și Macedonii, Filotei [Kokkinos].

Smeritul mitropolit al Tesalonicului cu rang de „hipertimos" și exarh al întregii Tesalii, Grigorie [Palama].

Smeritul mitropolit al Sebastiei cu rang de „hypertimos", Iacob.

Smeritul mitropolit al orașului lui Dumnezeu Prusa cu rang de „hypertimos", Ierotei.

Smeritul mitropolit al Traianupolisului cu rang de „hypertimos" și exarh al întregului Rodope, Gherasim.

Smeritul mitropolit al Mytilenei cu rang de „hypertimos", Marcian.

Smeritul mitropolit al Enosului, Daniel.

Smeritul mitropolit al Sugdeei cu rang de „hypertimos", Eusebiu.

Smeritul mitropolit al Vicinei cu rang de „hypertimos”, Chiril.
Smeritul mitropolit al Gothiei cu rang de „hypertimos”, Petru.
Smeritul mitropolit al Garellei cu rang de „hypertimos”, Ioanichie.
Smeritul mitropolit al Kallipolisului, Iosif.

Ordin
al preaevlaviosului împărat Ioan Cantacuzino confirmând hotărârile sinodale împotriva patriarhului Constantinopolului Ioan Calecas varlaamitul[1]
[martie 1347]

Preabinevoitori și preacredincioși Maiestății Mele toți locuitori ai păzitului de Dumnezeu și măritului de Dumnezeu Constantinopol, clerici și monahi, și întreg poporul de rând.

Cele puse în mișcare de acel Varlaam împotriva bunei-cinstiri și cum a fost demascat de preacuviosul între monahi kyr Grigorie Palama și a fost condamnat sinodal [în 10 iunie 1341] în prezența și a Maiestății Mele, și cum după puțin Akindynos, fiind demascat că gândește cele ale aceluia, a fost și el supus pe bună dreptate aceleiași condamnări prezidând atunci în sinod [în iulie 1341] Maiestatea Mea și pentru acestea s-a avansat un Tomos sinodal care retează în chip concentrat din Biserica catholică și apostolică a lui Hristos și din toată plinătatea ortodocșilor, pe oricine s-ar arăta acuzând iarăși cu ceva din cele spuse sau scrise de Varlaam împotriva monahilor, adică a domnului Grigorie Palama și a celor împreună cu el — toate acestea cred că nu le ignoră nimeni dintre toți. Dar întrucât puțin timp după aceasta un duh rău și iubitor de stăpânire a plănuit împotriva Maiestății Mele

[1] Traducere după textul din *PG* 151, 769–774, care reia pe cel editat în *Tomos Agapis*, 1698, p. 8–11.

cele pe care le știți și voi, iar, plecând de aici, o grea tulburare a cuprins stăpânirea romeilor, atunci Akindynos, folosindu-se de o astfel de răutate a timpului ca de un bun prilej, amăgindu-i pe mulți și înhăitându-se cu mulți, între care și cu fostul patriarh [Ioan XIV Calecas], a iscat împotriva Bisericii o răzmeriță cumplită cu nimic mai prejos în ce privește conduita, apărând acele cacodoxii ale lui Varlaam și dezavuând numai numele aceluia spre amăgire, măcar că acest lucru n-a rămas ascuns nimănui din cei ce ascultă cu pricepere. Iar pentru că fostul patriarh, făcându-se susținător și patron al lui Akindynos și al adepților lui, pe el l-a învrednicit de hirotonie, iar pe unii din cei ce gândeau aceleași cu el i-a promovat în posturi bisericești înalte, îndrăznind să intervină pentru astfel de dogme și la preaînalta împărăteasă a romeilor și preadraga soră a Maiestății Mele [Ana Paleologhina] și purcezând iarăși împotriva monahilor care au fost judecați pentru buna-cinstire, aceasta înțelegând de aici că fuseseră invalidate acele anchete și decizii sinodale în favoarea bunei-cinstiri/dreptei-credințe și că Tomosul sinodal privitor la acelea fusese nesocotit și desființat, cercetând mai întâi de multe ori cele privitoare la acestea împreună cu preasfințiții arhierei, mai apoi [pe 2 februarie 1347] a întrunit și un sinod, în care, făcându-se cercetare și anchetă riguroasă, toți în comun îl supun pe acesta depunerii, și, dacă nu s-ar pocăi și nu i-ar respinge pe Akindynos și adepții lui, îl taie și din ceata ortodocșilor. Iar după ce s-a săvârșit acest lucru bineplăcut, fiindcă pedepsirea răutății e un lucru lăudabil, Domnul a destrămat războiul civil și a dat drept premiu împărăției romeilor pacea. Și intrând astfel Maiestatea Mea cu bunăvoința lui Dumnezeu în acest mare Oraș, l-a găsit pe acesta depus, iar pe Akindynos și cei împreună cu el dezavuați iarăși în chip sinodal, lucru pe care l-au făcut nu numai cei ce au venit în acest sinod, ci și preasfințiții mitropo-

liți care petreceau în chiliilor lor și-au dat votul lor în scris, aceștia adăugând la devierea în dogme și celelalte acțiuni ilegale ale lui împotriva Bisericii și împărăției. Lucru pe care l-au declarat și preasfântul patriarh al Ierusalimului [Lazăr] și toți ceilalți preasfinţiţi mitropoliți aflați în afara [capitalei] împreună cu mine care au întrunit și ei [în 21 mai 1345] un sinod care l-a dezbrăcat de orice preoție pe lângă altele din pricina comuniunii cu Akindynos; căci deși erau despărțiți prin loc și prin trup, dar pentru că un Duh grăia în ei, au proclamat toți același lucru, pe care Maiestatea Mea îl îmbrățișează și întărește cu harul lui Hristos și acum ca și atunci. Iar după venirea Maiestății Mele, măcar că osânda i s-a trimis de către arhierei printr-un tomos scris, pentru că l-am aflat pretextând și obiectând că a fost condamnat în absență și zicând că este gata să fie de față și să se apere, prezidând împreună cu preaînaltul împărat al romeilor și preadragul fiu [ginere] al Maiestății Mele [Ioan V Paleologul], și împreună cu preasfințiții arhierei și senatul, i-am trimis mesaj să vină să răspundă în sinod. El însă s-a arătat iarăși pretextând în zadar absența, căci n-a îndrăznit să se prezinte și să vină la cuvânt, deși a fost chemat la sinod de trei și de patru ori. De aceea e supus acelorași condamnări cărora le-a fost supus anterior, cu dreapta bună-plăcere a Maiestății Mele; lucru pe care arătându-l și întărindu-l prin prezentul ordin, Maiestatea Mea hotărăște tuturor să îmbrățișeze aceste anchete și decizii sinodale legale, să întoarcă spatele celor ce gândesc cele ale lui Akindynos și tuturor celor care purced iarăși împotriva zisului preacuvios ieromonah kyr Grigorie Palama și a monahilor împreună cu el ca unii care sunt amăgitori și tulbură iarăși Biserica. Fiindcă de aceea și pentru pacea și siguranța bunei-cinstiri/dreptei-credințe a fost eliberat prezentul ordin al Maiestății Mele.

Avea şi semnătura cu litere roşii a mâinii imperiale şi dumnezeieşti.

Luna martie, anul al 15-lea al indictionului [1347].

Comparând prezenta copie cu divinul şi veneratul ordin şi găsind-o întocmai întru toate, am semnat:

Smeritul mitropolit al Filadelfiei, Macarie.

Întrucât cu diferite prilejuri s-au întâmplat scandaluri în Biserica lui Hristos, iar de aici au urmat disensiuni şi diviziuni, iar acestea s-au întâmplat cu un timp în urmă prin uneltirile unor oameni cu rele purtări şi rele opinii, ale lui Varlaam şi Akindynos, care au tulburat-o şi răvăşit-o, spunând că cele ale lor sunt dogme şi acuzând cele ale altora, din pricina faptului că cele mai multe au rămas necercetate de noi, care eram încă în Efes, am judecat că trebuie să ne retragem în noi înşine şi să ne depărtăm de sfânta comuniune. Acum însă cu mila lui Dumnezeu sub patronajul şi prin purtarea de grijă a puternicului şi sfântului nostru domn şi împărat Cantacuzino s-a făcut o cercetare riguroasă prin cuvintele dumnezeieşti şi duhovniceşti ale sfinţiţilor dascăli şi Părinţi, şi acuzaţiile aduse împotriva răposatului preasfânt patriarh Isidor şi preasfinţitului mitropolit al Tesalonicului kyr Grigorie Palama şi a celorlalţi preacinstiţi monahi s-au arătat lipsite de temei, iar ei fără căderi şi ireproşabili, de aceea şi pentru binele păcii părutu-s-a şi smereniei noastre ca lepădând orice îndoială şi cele grăite şi învinuirile împotriva acestora, să vină în comuniune cu dumnezeiescul şi sfântul sinod şi să nu mai stea la distanţă de sfânta Biserică a lui Hristos şi să gândească aceleaşi lucruri cu ea întru toate, măcar că ni s-a întâmplat o răpire; şi de acum resping cele pe care le respinge Biserica lui Hristos şi îmbrăţişez cele pe care le îmbrăţişează ea. Iar câte am scris sau am spus împotriva lor din pricina ziselor dogme le socotesc pe toate nevalide şi răsturnate.

S-a semnat de smerenia noastră, anul 6858 [1350], 22 aprilie, anul al 3-lea al indictionului:

Smeritul mitropolit al Efesului, Matei [Gabalas].

Prezenta copie fiind comparată și găsită întru toate deopotrivă cu originalul a fost semnată şi de smerenia noastră:

Smeritul mitropolit al Heracleei, întâi-stătător al celor cu rang de „hypertimos" și exarh al întregii Tracii şi Macedonii, Filotei [Kokkinos].

Antitomosul ierarhilor nemulțumiți de promovările lui Isidor și Palama[1]

[iulie 1347]

Ascultați, semințiile și limbile pământului, toate neamurile care locuiți sub cer [cf. *Ps* 48, 2], câți adică cinstiți pe Unul Dumnezeu și Unica Dumnezeire slăvită în Trei Persoane; ascultați câți ați fost unși cu sângele scump al Mielului care a desființat rătăcirea politeistă a religiei păgâne, pentru ca Un Dumnezeu și O Dumnezeire să fie obiectul adorării pentru cei ce au crezut în Domnul nostru; ascultați ce furtună mult mai rea decât întunericul Egiptului a cuprins Biserica romeilor. Căci diavolului nu i-a fost de ajuns distrugerea totală a neamului nostru, pe care ca un omorâtor de oameni [*In* 8, 44] ne-a adus-o din războiul civil și răzvrătirea uneltelor lui, nici nu i s-a părut suficientă predarea atâtor ținuturi și orașe, încă și junghierile creștinilor, ducerea lor în sclavie și prădările întregului neam și oricărei vârste, ci acest cumplit și viclean dușman a socotit să lupte după putință împotriva Bisericii lui Hristos nu cu drugii de fier, astfel încât în scurt timp să împingă în râpe și prăpăstii toate dogmele, legile și definițiile sfinte ale Părinților. Căci ce face?

Scoală cu ceva vreme în urmă, acum știți toți, niște bărbați care purtau în chip mincinos cele ale monahilor și care s-au ridicat unii împotriva altora sau, mai bine zis, împotriva dogmelor drepte ale bunei-cinstiri a lui Dumnezeu, au semănat

---

[1] Editat după *Cod. Barberini gr. 291*, f. 259v–270v de L. ALLATIUS, *De Ecclesiae Orientalis atque Occidentalis perpetua consensione*, Köln, 1648, p. 803–810, reluat în *PG* 150, 877–883. Cf. J. DARROUZÈS, *Les Regestes de 1310 à 1375*, Paris, 1977, p. 227–229, nr. 2281.

neghine și au vătămat sămânța bună a credinței; care vorbeau și gândeau atât în acord cu ei înșiși, cât și în mare dispută, în orice caz în acord cu răul demon care-i punea în mișcare.

Căci unii din ei au îndrăznit să socotească fie că ființa și energia lui Dumnezeu sunt identice, fie, dacă energia trebuie crezută altceva, să opineze că nu e coeternă, nici împreună fără de început cu Dumnezeu Cel veșnic și fără început, ci că e creată și supusă stricăciunii precum creaturile obișnuite, cum a fost și fulgerarea Dumnezeirii care s-a arătat în Tabor sau care i-a învăluit pe păcătoși sau alta din multele teofanii. Unii spuneau așa.

Alții însă, cu o rătăcire egală sau, mai bine zis, ambiționând să-i depășească pe cei dintâi — o, suflet, limbă și mână neînfrântă! — scriu nenorociții, nu glăsuind din cer, ci din pământ asemenea ventrilocilor, cum spune Isaia [8, 19], dogme străine și falsificate, pe care nu le-au știut Părinții noștri, ca să vorbim cu Scriptura [*Dt* 32, 17], nici nu ni le-au predat. Și nu vor să-l asculte pe marele Pavel care ne poruncește să ne întoarcem de la grăirile deșarte spurcate [*1 Tim* 6, 20], nici pe înțeleptul Solomon care ne îndeamnă să nu ne arătăm înțelepți de prisos și departe de o nevoie oarecare [*Ecc* 7, 16]. Căci subdivizând îndrăzneții Dumnezeirea supraființială și una, adică pe Unul Dumnezeu divizat în chip nedivizat în Treime, paradogmatizează fără să roșească și fără rușine că sunt mai multe dumnezeiri și mai mulți dumnezei; fiindcă spun că și energiile naturale și ființiale ale lui Dumnezeu au părtășie la aceste nume cuvenite lui Dumnezeu și minunate. Și n-au cunoscut sau au fost învățați acest lucru de dumnezeiasca Scriptură; fiindcă dumnezei și domni se numesc în chip asemănător și unii oameni, și în ei există o domnie și o dumnezeire prin omonimie, întrucât Dumnezeu îi cinstește prin har cu lucrările Lui, dar nu sunt mulți dumnezei. De aceea potrivit lor nu există nici domni infiniți, nici dumnezeiri infinite pe măsura energiilor, ci Un Dumnezeu, Un Domn, O Dumnezeire, cum zice dumnezeiescul Apostol [*1 Co* 8, 6], fugind de plural, ca să nu cădem în păgânism. Mânați astfel de o premisă putredă, îndată raționează fără rațiune comparații, transcendențe și deficiențe, superiorități și inferiorități ale acestor divinități recente

față de dumnezeirea mai presus de orice relație și comparație, ca și cum ar răsuna de sus niște cuvinte dumnezeiești și nu se poate din veac și până la sfârșitul veacului gândi altfel decât așa. Dar, ceea ce e lucrul cel mai absurd, vorbesc cum vorbesc cuvintele profeților: „A zis Dumnezeu", „A grăit Domnul", „Poruncește Atotțiitorul" și în general leagă un glas și un cuvânt de Dumnezeu Cel mai presus de cuvânt. Tot așa, chipurile, și ei personifică și aduc la ființă aceste energii naturale ale lui Dumnezeu, care sunt în ele însele lipsite de ființă, și făgăduiesc că ele grăiesc și vorbesc ca însuflețite cu cei inițiați în cele ale lor, ba chiar îi transformă pe cei ce participă la ele într-o fire/natură necreată. Și aceste dumnezeiri le numesc și binefăcătoare și făcând bine în mod propriu celor cărora vor ele, dar că Dumnezeirea supraființială cuprinde puține sau nimic față de unele ca acestea. Acestea și mai multe decât acestea le grăiesc și le scriu pe unele pe față, iar pe altele le glăsuiesc în taină cu cei și cele care sunt în relații cu ei, bărbăței și femeiuști grămadă. Dau mărturie nu puțini din câți au luat conducerea duhovnicească a sufletelor, care i-au căutat pe cei amăgiți și apoi ne-au dat de veste și nouă.

Primii însă, cei care erau în jurul lui Varlaam care a sfârșit la italieni și în religia lor, adunați împreună cu aceștia au primit înfrângerea în tribunalul sacru.

Ceilalți însă, biruitori fiindcă cercetarea lor s-a amânat până la o vreme, se ascunseseră până atunci ferindu-se să-și strige în public odrasla blasfemiilor lor, ca nu cumva să li se astupe gurile cu pietre părând că gândesc cele ale politeismului păgân. Dar după aceasta ce au făcut? Fiindcă li s-a părut că ei au doborât partea adversă, au luat scrisoarea sinodală [Tomosul din 1341] drept semn de biruință și, înălțați de victorie, mai întâi în ascuns, apoi foarte pe față, s-au arătat dascăli autohirotoniți ai Orașului și seamănă noile rătăciri ca pe niște semințe rele în sufletele unor oameni nenorociți, deși fuseseră asigurați de Biserică să nu dogmatizeze, nici să învețe pe alții, întrucât și ei sunt sub blesteme și afurisenii. Înaintând însă și mai mult în rău — o, ce nerușinare! —, ei se vâră și în căsătoriile oamenilor, despărțind fără rușine prin învățăturile lor străine și stranii femei tinere de bărbații și copiii lor, adăugând

la îndrăzneala lor și tunderi iraționale și negândite ale unor copii tineri din primii noștri tineri. Fac aceasta ca și cum ar fi păstorii Orașului și ar avea autoritatea de a face orice ar vrea.

Văzându-i făcând acestea mai întâi pe furiș, apoi la lumina zilei, patriarhul de atunci [Ioan XIV Calecas] îi povățuiește și sfătuiește să se abțină, spunând că acestea sunt lucruri absurde și departe de buna ordine canonică, și pricini de tulburări și războaie Bisericii îndeobște și tuturor în parte. Dar făcând de multe ori acest lucru, nevăzându-i nicidecum pe bărbați cumințindu-se, nici depărtându-se de indisciplina lor înnăscută, nici gândindu-se să se ducă în mănăstirile hărăzite lor, unde au făgăduit să rămână la tunderea în monahism, încearcă să-i alunge din Oraș ca pe niște vagabonzi, răzvrătiți și inovatori ai unor dogme și lucruri străine. Dar aceștia, simțind ce vor păți, se refugiază în marele templu al Înțelepciunii lui Dumnezeu Cuvântul, unde au fost în primejdie cu puțin să fie lapidați, dacă acel loc sfânt n-a oprit această încercare. Rămânând un timp aici sub strajă, au fost totuși scoși afară de acolo și câți dintre ei au fost patroni ai inovației au fost puși în închisoare, iar ceilalți s-au risipit care încotro. Cerându-li-se însă o mărturisire a credinței de către Biserică și de cei în drept, pe atât au fugit de mărturisirea bunei-cinstiri/dreptei-credințe, pe cât fuge altul de necinstire/necredință. Și îndemnați fiind de multe ori spre aceasta, întrucât nu și-au schimbat cu nimic gândirea, li se poruncește să se prezinte la tribunal să dea socoteală de învinuiri. Dar ei nu s-au supus la aceasta, nici n-au îndrăznit să apară în public.

Deci Biserica face ceea ce trebuia să facă în acest caz cu autoritate duhovnicească. Și mai întâi se face încercarea de a îndepărta pe Isidor, care era ipopsifiu al preasfintei mitropolii a Monembasiei, de părtășia cu Palama și cu dogmele lui. Căci se spunea că și el era unul din cei ce gândesc cele ale aceluia, chiar dacă ținând ascuns acest lucru primise voturile arhiereilor. Găsindu-l însă împietrit și cu desăvârșire de neînduplecat, l-au scos afară din sfântul altar, deși era gata pregătit să coliturghisească cu patriarhul. După care îl cheamă la judecată. Iar el, mărturisind deschis că nu poate renunța la cele ale acelora, ci și-ar vinde mai degrabă sufletul împreună cu Biserica

sa decât să ajungă în dezacord cu Palama, ci, dacă l-ar sili cineva, renunţă şi la arhierie şi la Biserica sa, al cărei episcop fusese proclamat, a fost prin urmare depus şi de sinod [pe 4 noiembrie 1344], astfel încât după puţin timp a fost hirotonit în locul său un altul. Iar iniţiatorul şi patronul blasfemiilor, Palama, fiind şi el condamnat în mod egal împreună cu ceata [*hetairias*] lui — fiindcă n-a cedat din rezistenţă nici n-a renunţat la flecăreala sa absurdă —, ajunge proscris din Biserică şi din preoţie, cum arată memoriul împotriva lui semnat de [Ioan Calecas] patriarhul de atunci al Oraşului-Regină [Constantinopol], de [Ignatie] patriarhul Oraşului lui Dumnezeu Antiohia şi de arhierei fiecare în parte, dintre care unii sunt de faţă acum aici, iar alţii au plecat la Bisericile lor. Şi astfel se face reţinerea şi suspendarea lor, chiar dacă aceştia, nesocotind pedeapsa, s-au ţinut de preoţie, aducând cu îndrăzneală jertfele tainice în ascuns.

Fiind în continuare pace în Biserica lui Dumnezeu şi lucrurile liniştindu-se din această parte, o vijelie puternică din vânturile lui Satana suflă şi răstoarnă toate, şi ea se preface într-un val greu, iar pe cei arătaţi blasfematori şi vrăjmaşi ai adevărului îi aşază pe primele scaune, pe cei ce lucrau în ascuns îi arată lucrători ai celor sfinte, pe cei apostaţi îi arată patroni ai dogmelor, iar pe cei care-şi sunt loruşi lege [*autonomous*] îi arată economi ai sufletului altora.

Întrucât acum Ioan Cantacuzino ocupase Oraşul cel mare al împărăţiei romeilor, fiindcă trebuia să fie aşezat un patriarh pe marele scaun al arhiereilor, pentru că acela care era până acum [Ioan Calecas] fusese scos din mijloc, are loc o inovaţie, un lucru departe de aşezămintele Bisericii şi de legile pe care le-au pus ca pe nişte hotare fixe dumnezeieştii Apostoli şi păstori ai Bisericilor. Căci îndemnaţi fiind noi să facem alegere de arhiereu, am fost presaţi de puterea lumească să nu-l facem pe cel pe care l-ar alege harul dumnezeiesc cu tovărăşia frăţească, ci pe cel pe care am fi îndemnaţi. La acestea ne-am opus aproape toţi şi am rezistat acestei porunci necanonice şi negândite, afară de puţini din cei cu suflet de sclav şi atraşi de sclavie. Acela [Ioan Cantacuzino] însă îşi ţine gândul ca pe o dogmă, propunând pentru demnitatea de

patriarh când pe unul când pe altul. Şi ce trebuie să mai spunem multe despre această disensiune? În cele din urmă prezintă demnitatea patriarhală lui Palama și Isidor cei dezavuați și respinși. Şi a trecut un timp în unele ca acestea, acela atingându-se de această afacere cu autoritate, iar noi rezistând cu tărie pe cât puteam și spunând că se face o nedreptate așezămintelor Bisericii și rigorii legilor.

Biruie însă voința trupului și a sângelui și, aşa fiind judecățile lui Dumnezeu, întrucât mai mulţi arhierei se rupseseră și depărtaseră, devine patriarh — o, legile şi tribunalele lui Dumnezeu! — Isidor, cel depus cu toate voturile patriarhilor și arhiereilor, și șade pe marele scaun omul care n-a fost socotit vrednic nici de unul mai mic, cum cei care-l ştiu bine spuneau și în trecut și acum, prost faţă de alții, ușuratic, fără minte, neștiind să vorbească și să despartă binele de rău, cum se cuvine celor ce stăpânesc, pe atât de lipsit de lucruri pe cât sunt furnicile care se târăsc pe pământ, o glumă bună pentru cei ce vor să glumească despre el. Iar ceea ce e mai rău decât aceasta, neștiind nici legile ascultării, nici fiind crescut în chinovii, ci amestecându-se prin cetăţi și locuri publice, preferând să facă pe pedagogul pentru copii; unde a și depărtat, cum se spune, o femeie de bărbatul şi de copiii ei în Tesalonic, și alta în Bizanţ, cum sunt fiica lui Kydones și cea a lui Tsyrakis. Iar câte învăţături de nespus și absurde se spune că le învăța în convorbiri ascunse să le lăsăm celor ce le cercetează duhovnicește, ca să nu umplem văzduhul de blasfemii. Căci ce lucru bun putea să-i înveţe pe alții cel care ignora cu desăvârşire și timpurile postului şi reţinerile de la mâncare și băutură, când se cuvine să se facă aceasta și se folosea de aceasta fără nici o diferenţă în toate zilele, cum fac cei ce viețuiesc în mod barbar? Pentru că nu putem spune în cuvânt câte altele spun că face alții care iau în râs cele ale lui. Fiindcă pe această temelie putredă el zidește și un alt rău și adaugă fărădelege la fărădelege, potrivit dumnezeiescului David [*Ps* 68, 28].

Căci pe inițiatorul cel foarte vrednic de pierzanie al răutății, pe Palama, a cărui simplă menţiune trebuie să spurce sufletul și trupul, pe acest om foarte odios îl hirotonește arhiereu întâi-

stătător al Tesaliei, pe el care, fiind depus anterior pentru cele pentru care a fost depus, mai apoi a căzut și în învinuirea de furt al celor sfinte, dezbrăcând în mănăstirea Peribleptos ca un hoţ icoanele și zdrobind sfintele vase purtătoare de untdelemn, ca să câştige argint ca Iuda; şi nesfiindu-se de ziua mântuitoarei Pătimiri, în Săptămâna cea mai Mare a postului își îngrijea trupul cu băi, mâncăruri și băuturi, spre desființarea regulii şi spre poticneala şi sminteala conştiinţei monahilor, și a celor ce aud aceasta poate și a celor ce sunt de față și-l văd în dumnezeiasca mănăstire a Învierii lui Hristos Dumnezeu; căci se folosea mai mult de băi calde în care-și cufunda tot trupul, decât de băi curăţitoare.

Așezați fiind ca niște postamente ale fărădelegii la baza Bisericii lui Hristos, aceștia îi introduc drept conducători foarte răi în Biserica lui Hristos pe cei din reaua lor tovărășie, promovându-i în sfintele scaune ale Bisericii fie pe cei ce gândesc de mult cele ale lor, fie pe cei ce făgăduiesc să gândească așa acum, oameni despre care cei mai mulți nu știu nici de unde sunt, nici cu ce s-au evidenţiat în viață. Și așa Biserica lui Dumnezeu se umple de ruşine şi lipsă de slavă, câtă şi ce fel este aceasta neputându-se spune. Aceștia sunt așa.

Noi însă, smulgându-ne o dată pentru totdeauna din comuniunea cu ei, rămânem liniştiţi de noi înșine, lăsând cele ale nedreptăţii doar pe seama lui Dumnezeu şi de la El nădăjduind să vină judecata asupra celor făcute. Dar cei ce ne-au neîndreptăţit astfel nu preferă să se liniștească, ci socotesc că e insuportabil dacă nu ne prăvălesc în prăpastie deopotrivă cu ei trăgându-ne spre comuniunea cu ei. Deci acum ne trimit soli şi ne făgăduiesc lucruri mari, acum, schimbându-se, fac cele ale prigonitorilor şi tiranilor şi ne ţin sub arest, ca să nu mai putem fi văzuţi și vizitați, lucruri pe care le fac tâlharii celor ce cad în mâinile lor și-i strâng cu uşa cât pot; acum ne amenință că vor spori cele ale neomeniei lor. După care pun în circulaţie împotriva noastră scrisori viclene, acuzându-ne de necomuniunea cu ei, și de nimic altceva. Pe lângă aceasta iau de la noi Bisericile [episcopiile] noastre și veniturile lor din care trăim, ca să vină peste noi o moarte silnică. Iar noi, suportând până de o vreme demenţa lor, fiindcă-i vedem că

nu sunt cu nimic mai dispuși spre blândețe, facem ceea ce trebuia să facem atunci când au început răul, și alcătuim către ei un memoriu comun cerând și sfătuind să se întocmească un sinod, dacă nu al tuturor arhiereilor, măcar al celor ce sunt aproape, ca să cerceteze cele dogmatizate și făcute rău, și așa să se unească părțile distanțate ale Bisericii. Iar la memoriu am adăugat și sfintele și dumnezeieștile canoane pentru fiecare din cele făcute de ei, și de care opriți fiind, ne abținem de la comuniunea cu ei, dând mărturie și de faptul că, dacă lucrurile nu-și vor primi vindecarea cuvenită cu toată exactitatea, nu vom intra nicicând în comuniune cu ei ci, potrivit canoanelor transcrise ale Sfinților Apostoli și ale Sfintelor Sinoade Ecumenice, îi azvârlim acestor pedepse depunându-i și anatemizându-i ca și acelea. Noi am făcut așa. Ei însă, rătăcind o dată pentru totdeauna de la calea dreaptă, încrezându-se numai în mâna și în puterea dinafară, scuipă pe legile și pe dreptatea lui Dumnezeu, ațâță în fiecare zi săbii împotriva noastră, gândindu-se la tot ce ar fi potrivit să ducă la insultă și necinste; neștiind nenorociții ai cărui duh suntem amândoi, negândindu-se de la început la balanța dreptății, cum va măsura fiecăruia răsplătirile celor făcute.

Ni s-a părut așadar să facem mai limpede dezavuarea noastră față de faptele și cuvintele lor absurde și să rânduim în scrisoarea de față și puține din cele făcute de ei. Și adunându-se în acest Oraș împărătesc arhiereii de față în număr de zece, iar cei din afară care și-au exprimat opinia prin voturi și scrisori fiind peste douăzeci, primind actele de depunere ale patriarhilor ziși mai sus și, înaintea lor, hotărârile apostolice și patristice: și anume despre hirotonia necanonică canonul 30 al Apostolilor, canonul 4 al primului Sinod de la Niceea și canonul 3 al celui de-al doilea Sinod de la Niceea; iar despre cei depuși de Biserică, dar care mai apoi s-au atins de Liturghie, canonul 4 al Sinodului de la Antiohia, și, iarăși, canonul 6 al aceluiași Sinod, canonul 28 al Apostolilor și, iarăși, canonul 10 al aceluiași; încă și despre faptul că nu trebuie luați copiii de la părinții lor pe motiv de asceză, canonul 15 al Sinodului de la Gangra; iar despre cei ce inovează dogme noi și, pe lângă aceasta, profanează sfintele vase și altele din cele

consacrate lui Dumnezeu, sfârșitul hotărârii Sinodului al doilea de la Niceea; pe lângă acestea și epitimiile despre care spun Părinții că sunt peste cei ce desființează fără evlavie posturile rânduite. Îmbrăcându-ne în aceste sfinte hotărâri ca într-o armură tare, spunem împreună cu Duhul Sfânt și cu Sfinții Apostoli și Sfintele Sinoade îndreptățite de El, așa:

Pe Isidor cel numit după neam Buchir, care a urcat cu nevrednicie pe tronul patriarhal și care nu s-a temut nici de depunerea sa pronunțată de sinod pentru cacodoxie, nici n-a primit în minte învinuirile scrise pentru cele în care a căzut, ci, înarmat de puterea lumească, a răpit arhieria și mai apoi a silit la suspendări, pedepse și persecuții preoții, monahii și arhiereii în comuniune cu el, unele depuneri [caterisiri] făcându-le fără probă, iar la altele meditând, pe acesta care s-a făcut poticneală pentru toți creștinii, și din pricina căruia arhierei, preoți și laici s-au depărtat de comuniunea Tainelor lui Dumnezeu și a sfințirii, îl depunem din tot sufletul și cu toată înflăcărarea și-l dezbrăcăm de puterea patriarhală în care a fost îmbrăcat de puterea lumească.

Împreună cu el și pe Palama, inițiatorul cacodoxiei, care a compus multe tratate, în care se cuprind odrăslirile putrede și zadarnice ale minții lui, și care a forțat Biserica lui Dumnezeu prin divinități superioare și inferioare și a plăsmuit dumnezei și divinități văzute și nevăzute, socotind drept nimic sfântul Simbol al credinței creștinilor pecetluit de Sfinții Părinți de la Niceea, care poruncește să credem într-Un Dumnezeu și O Dumnezeire, și celelalte Sinoade Ecumenice și a expus noi teologii, care pentru el însuși și cei ce gândesc aceleași cu el a venit iarăși la sfintele icoane și sfintele vase și la cealaltă bună ordine creștină, întrucât a cutezat să lucreze cele sfinte și după depunerea lui. Pe acest scelerat [*palamnaion*] Palama și dacă mai e altul din partida lui care a furat pe ascuns arhieria, nu-i dezbrăcăm pur și simplu de arhierie și azvârlim unei depuneri perpetue, ci-i socotim vrednici și de foc și fier, ca niște copii vrednici de mustrare și un neam viclean și destrămat, și care aceste răsplătiri îi aduc lui Dumnezeu.

Acestea le-am hotărât în mod legiuit și canonic împotriva arhiereilor nesfințiți și nevrednici de purtarea de grijă a su-

fletelor și de făgăduința arhierească; care să rămână întărite având validarea care vine din hotărârile canonice și arhierești de acum și din vechime și să nu poată fi încălcate de creștinii evlavioși.

Iar noi, purtând de grijă de cele viitoare, ca să nu intre pe ascuns astfel de lupi între oile lui Hristos și să sfâșie sufletele mai simple, vom face și aceasta: vestim tuturor celor ce cred în Domnul nostru Iisus Hristos și mărturisesc o Dumnezeire, să fugă cu toată puterea de reaua lor comuniune și de învățăturile pe care le fac în chip nelegiuit spre surparea sufletelor și care nu se deosebesc cu nimic de ciumă, și să vină la bărbații crescuți de Biserică și care, adăpați ca dintr-un izvor de Preasfântul Duh, revarsă apele învățăturii, ale cărei roade sunt acum pacea, bucuria și veselia, iar în viitor desfătarea luminii veșnice, moștenirea Bisericii celor întâi-născuți de sus, dobândirea Împărăției cerurilor. Acestea sunt premiile celor ce se luptă să păzească până la moarte predaniile părinților, acestea sunt moștenirile celor ce au ales să nu mute hotarele Părinților [*Pr* 22, 28].

Scrisu-s-a tomosul de față în luna iulie, anul al 15-lea al indictionului [1347].

Tomosul sinodului constantinopolitan din august 1347 în apărarea lui Isidor și Palama

Tomosul de depunere

a fostului mitropolit [Matei] al Efesului ca unul care gândește altele, și care tratează și despre cele ale abaterii lui și a celor împreună cu el[1]

Pentru cei constrânși să facă cele care, înaintea altora, se fac pricini de întristare nu puțină pentru înșiși cei care le fac, pentru aceștia și lucrul nu este numai dureros și sigur, dar și impus de o necesitate și de neblamat; căci cine dintre cei ce gândesc bine și știu să judece drept ar putea aduce vreun reproș spre cei ce vin spre acțiune cu durere și împotriva alegerii lor libere? Așadar, cele ale lucrării de față n-au fost nici după voia noastră, nici spre primirea noastră; au fost, dimpotrivă, fără voie și producătoare de durere a inimii, fiind făcute cu niște frați împreună cu care ieri și cu trei zile în urmă celebram în comun lui Dumnezeu cele de taină și pentru care ne rugam să fie inseparabili împreună cu noi. Dar împrejurarea a făcut în pripă, cum nu trebuia, ca acest lucru să fie dureros pentru noi și fără alegerea noastră liberă, dar în chip necesar, din pricina învârtoșării și neînduplecării inimii unor frați care s-au arătat, ca să schimbăm puțin scrisul, învârtoșați și netăiați împrejur la inimă.

---

[1] Traducere după textul editat după cod. *Megas Lavras Ω 133*, f. 244–277 și *Ω 135*, f. 628v–631 de episcopul PORFIRII USPENSKI, *Istoriia Afona. III/2*, ed. P.A. Sîrku, Skt. Peterburg, 1892, p. 728–737. Mulțumesc părintelui Ioan Marin Mălinaș pentru amabilitatea de a-mi fi pus la dispoziție o fotocopie a acestui text greu accesibil. Cf. J. DARROUZÈS, *Les Regestes de 1310 à 1375*, Paris, 1977, p. 233–236, nr. 2289.

Și, ca să urcăm cuvântul la început, pe vremea când trăia încă slăvitul și fericitul împăratul nostru kyr Andronic Paleologul, a intrat în împărăția romeilor monahul Varlaam, care-și are șirul neamului din Calabria; aflat negreşit sub înrâurirea lucrării puterii potrivnice, acesta a îndrăznit să lanseze la adresa preacinstiților monahi care se atașează de Dumnezeu, Îi consacră viața și trăiesc în isihie, unele defăimări care atingeau în chip calomnios buna-cinstire/dreapta-credință a lor sau, ceea ce e același lucru, buna-cinstire/dreapta-credință comună a creștinilor. Și, ca să trecem cu vederea cele petrecute în acest răstimp, întrunindu-se [pe 10 iunie 1341] un mare Sinod în vestitul și dumnezeiescul templu al Sfintei Înțelepciuni a Cuvântului lui Dumnezeu, prezidat de însuși slăvitul și fericitul autocrat, Varlaam a fost demascat ca unul care atacă, vorbește și scrie în chip rău, blasfemator și cacodox în cele pe care-i acuză pe monahi cu privire la orice luminare și energie dumnezeiască, și mai cu seamă despre dumnezeiasca lumină a Schimbării la Față a Stăpânului și Mântuitorului Hristos. Căci în unele ca acestea zadarnicul credea că se poate lega de ei numindu-i fără minte diteiști și încercând să lipească de ei învinuirea de diteism, pentru că afirmau că Dumnezeu este necreat nu numai după ființa mai presus de orice vedere și înțelegere, ci și după această luminare și lucrare dumnezeiască arătată sfinților în chip negrăit, care, potrivit sfinților teologi, se numește și ea „dumnezeire".

Dar după condamnarea aceluia și fuga lui cu rușine, zelos al unei egale erezii și alegeri se arată Akindynos care fura pe cei mulți prefăcându-se că nu e de acord cu acela întru toate. Și întrunindu-se iarăși [în iulie 1341] un mare Sinod în același vestit templu, și acesta e demascat ca unul care blasfemează aceleași lucruri cu Varlaam față de preadumnezeiasca lumină, ca unul care coboară nebunește la rang de creatură orice luminare și

energie dumnezeiască și care-i acuză de aceleași lucruri pe cei care-L cinstesc pe Dumnezeu.

Apoi, după condamnarea și a acelora, patriarhul de atunci [Ioan XIV Calecas] alcătuiește și promulgă un Tomos sinodal împreună cu ceata preasfinţiţilor arhierei din jurul său, în care au condamnat ca pe niște cacodocși pe Varlaam acela și pe cei ce gândesc ca el, adică pe Akindynos acesta și dacă altcineva ar îndrăzni să spună iarăși aceste lucruri împotriva monahilor, și i-a tăiat desăvârșit din Biserică ca pe niște mădulare putrezite și stricate, în cazul în care nu s-ar căi; iar prin Tomos au dat mărturie zișilor preacinstiți monahi de neprihănirea și puritatea bunei-cinstiri/dreptei-credințe a lor, și tot prin el i-a declarat sub pedeapsa afurisaniei și excluși dintre creștini pe cei ce au îndrăznit să-i acuze pe monahi de acestea și să gândească în acuzarea lor aceleași lucruri cu Varlaam.

Dar pentru că mai apoi și patriarhul de atunci, ca și cum ar fi uitat de cele hotărâte, s-a schimbat și s-a arătat din scrierile lui și din cele pe care le-a făcut cu diverse prilejuri că gândea în chip evident lucruri contrare celor hotărâte atunci, alipindu-se de Akindynos și de ceilalți ucenici ai cacodoxiei lui Varlaam, de aceea [pe 2 februarie 1347] a fost depus cu vot și hotărâre sinodală. Dar, pentru că a pretextat că n-a fost chemat și n-a fost de față la un asemenea sinod, întrunindu-se iarăși un Sinod în de Dumnezeu străjuitul palat, în prezența preaputernicilor și sfinților noștri autocrați, e înștiințat nu numai o dată, ci și de două și de mai multe ori; dar el, fiind bănuitor, fiindcă avea conștiința care-l condamna, n-a vrut să dea răspuns.

Drept pentru care iarăși a fost pronunțată aceeași condamnare și pedeapsa prin Tomosul care a fost promulgat atunci [8 februarie 1347] ca și mai înainte și care s-a arătat a fi fost una și aceeași: depunerea lui și a celor

care gândesc la fel cu fostul patriarh. De partea aceluia s-au arătat deci arhiereii [Neofit al] Filipiului şi [Iosif al] Ganosului, care şi-au atras asupra lor acelaşi verdict, întrucât s-au arătat gândind fără părere de rău cacodoxia celui depus.

Dar fiindcă Biserica lui Dumnezeu avea nevoie de alegere de patriarh şi preaputernicul şi sfântul nostru suveran şi împărat a hotărât, după obicei, adunându-se arhiereii în acelaşi loc să aleagă patriarh, mai sus-zişii s-au arătat şi aici făcând cele ale lor, spunând pe faţă cuvinte şi punând înainte scrisori în care apărau dogmele impioase ale lui Varlaam şi Akindynos. Iar mitropolitul [Matei al] Efesului, unindu-se cu cei ce gândesc cele ale lui Akindynos, stricând şi pe alţi arhierei şi înhăitându-se cu ei, a încercat în multe chipuri să tulbure votările; acesta şi cei împreună cu el s-au pronunţat împotriva opiniilor celorlalţi, dar n-au putut contrazice nevinovăţia celui votat [Isidor].

Fiindcă anterior [în 1344] acesta a fost condamnat în chip rău şi fără rânduială, fiindcă a fost condamnat în chip calomnios, fără judecată şi fără apărare şi cu nici o dovadă a tuturor; dar ulterior i s-a făcut dreptate de mai multe ori în chip frumos şi canonic cu voturi sinodale, mai întâi în două din cele trei sinoade întrunite [în februarie 1347] în de Dumnezeu străjuitul palat: în primul sub preşedinţia a de Dumnezeu încoronatei împărătese şi a preaiubitului ei fiu şi sfântul nostru împărat kyr Ioan Paleologul, iar apoi în cel care a avut loc în catehumeniile Marii Biserici, în prezenţa şi sub preşedinţia preaputernicilor şi bine-cinstitorilor noştri autocraţi, împreună cu care a fost de faţă şi a votat şi preasfântul patriarh [Lazăr] al Ierusalimului, al Sfântului Sion.

Când făcându-se iarăşi vorbire pe tema dogmelor şi s-au cercetat cu exactitate scrierile impioase şi calomnioase împotriva preasfinţitului Palama, mitropolitul Te-

salonicului, citindu-se în auzul tuturor și demascate în public de acesta, citindu-se în auzul tuturor și sfintele Tomosuri de care s-a vorbit mai sus și întărite fiind ca unele corecte și ireproşabile întru toate, aceștia nu numai n-au fost de acord cu sinodul, dar chiar fiind demascați și rușinați pentru multe, fiindcă nici așa n-au fost convinși și de acord, atunci când după nu multă vreme s-au săvârșit votările de patriarh, întrucât erau iubitori de sfadă și nepăsători și nu îmbrățișau Tomosurile sinodale în apărarea bunei-cinstiri/dreptei-credințe, ci și-au retras semnăturile, de aceea au fost trecuţi cu vederea în chip legiuit.

Căci dacă, potrivit canonului 19 al celui de-al doilea sinod de la Antiohia, atunci când se face constatarea voturilor celor adunați, în cazul în care unii ar contrazice alegerea din pricina iubirii lor de sfadă, trebuie să se țină votul majorității, cu cât mai întemeiat și mai îndreptățit se va ține și va fi întărit acesta atunci când cei ce contrazic și sunt iubitori de sfadă par să contrazică iarăși adevărul dogmelor dreptcredincioșilor clarificat de multe ori în sinoade? De aceea deci, în mod canonic, cum spuneam, i-am îndepărtat pe aceștia noi, restul corului arhiereilor. Și adunându-ne și făcând de comun acord alegerea patriarhului, am săvârșit apoi cu harul și conlucrarea Duhului Sfânt și hirotonia lui.

Dar aceia, distanțându-se în chip rău, n-au socotit astfel un lucru bun să se alăture părții mai bune și să se plece patriarhului și să înceteze schismele, ci ținându-se neînduplecat de reaua lor rezistență de la început, se bucurau de adunările lor paralele. Iar noi, suferind pentru această mică parte a fraților și coliturghisitorilor noștri și înfăptuind liniștea și pacea bisericească, nu le-am pus nici o constrângere, nici n-am hotărât că trebuie să sufere întristare ca unii care țin adunări paralele, ci trei luni ne-am purtat cu ei blând și frățește, suportând cele ce au

făcut în chip necanonic împotriva noastră. Dar ce răutate este și la ce rău duce ceea ce nu se face cu minte! Căci nedisperând noi de îndreptarea lor nici după rezistența lor atât de absurdă, ci chemându-i o dată, de două ori și de multe ori prin mesaje sinodale la pace și înțelegere, aceștia își iau îndrăzneală, blestemând pe cât se pare, îngăduința noastră față de ei, și se folosesc împotriva noastră de scrisori nerușinate și pline de minciună pe care ni le-au trimis.

Și cei care și-au atras în chip drept asupra lor o dată și de două ori verdictul depunerii de la primul și al doilea Tomos și au fost depuși de două și de trei ori de acele sinoade multe și mari și tăiați de Biserica ortodocșilor, s-au folosit împotriva noastră și a bunei-cinstiri/dreptei-credințe de astfel de scrisori nerușinate. În ele mărturisesc mai întâi ei înșiși că au fost înștiințați de multe ori de noi, iar apoi se fac nesocotitori vădiți ai adevărului bunei-cinstiri/dreptei-credințe și acuzatori fățiși ai apărătorilor bunei-cinstiri/dreptei-credințe, declarând că fostul patriarh e vrednic de depunere din pricina faptului că mitropoliții [Matei al] Efesului, [Iosif al] Ganosului și [Hariton al] Aprosului scriu și semnează acestea, lucru care fiind citit de multe ori în auzul tuturor și în fața lor înșiși în zisele sinoade i-a rușinat nu puțin.

După acestea, punându-și nădejdea în minciună și spunând într-adevăr: „să ne adăpostim sub minciună", zic că se rup de Biserică din pricina faptului că, spun ei, patriarhul a fost făcut cum nu se cuvine, deși, mai bine zis, ei au fost alungați din sinodul ortodocșilor întrucât nu gândeau împreună cu adevărul bunei-cinstiri/dreptei-credințe. Ei, care fac fără rânduială și necanonic unele ca acestea și tulbură fără cruțare Biserica lui Dumnezeu, fac mențiune de canoane care poruncesc că episcopii nu se cade să fie aleși de stăpânitori și ca acela depus de episcopul său să nu poată fi primit de un altul, dacă nu

e primit de acest episcop sau dacă nu se face sinod în care, dând răspuns, se va apăra convingând sinodul să accepte o altă hotărâre.

Că e o minciună clară că aceste alegeri s-au făcut prin puterea stăpânitorilor, știm exact noi, corul celor care ne-am adunat și am votat; și scriem acest lucru nu numai în apărarea adevărului, ci și a evlaviei riguroase în cele dumnezeiești a împăratului [Ioan Cantacuzino], împotriva căruia aceștia, cuprinși de nebunie, spun fără minte unele ca acestea. Dar cum era acela [Calecas] un episcop al patriarhului cu harul lui Hristos de acum [Isidor] și al celor împreună cu el, când acela gândea în chip vădit altele, și de care aceștia s-au rupt mai degrabă potrivit sfintelor canoane întrucât gândesc ortodox, dat fiind că el s-a alăturat mai apoi în chip rău celor condamnați de acesta și arătați cacodocși, iar de aici a căzut în înfricoșătoarele lor blesteme, anateme și dezavuări?

Căci spune canonul 15 al Sinodului numit primul și al doilea din Constantinopol [861]: „Cele hotărâte pentru preoți, episcopi și mitropoliți se aplică cu atât mai mult la patriarhi, astfel încât, dacă vreun preot, episcop sau mitropolit ar îndrăzni să se depărteze de comuniunea cu patriarhul lor și nu i-ar mai pomeni numele la locul hotărât și rânduit din dumnezeiasca Liturghie, ci ar face o schismă înainte de apariția unui sinod și condamnarea lui definitivă, despre unul ca acesta sfântul sinod a hotărât să fie cu desăvârșire străin de orice preoție, dacă a fost dovedit că a făcut această fărădelege. Acestea au fost hotărâte și pecetluite cu privire la cei care sub pretextul unor învinuiri se depărtează de întâi-stătătorii lor, fac schisme și rup unirea Bisericii. Dar cei care se depărtează de comuniunea cu întâi-stătătorul lor din pricina unei erezii condamnate de Sfintele Sinoade sau de Sfinții Părinți, când acela propovăduiește erezia în public și o învață bisericii cu capul gol, unii ca aceștia nu

numai că nu vor fi supuși pedepsei canonice dacă trag un zid care-i desparte de comuniunea cu episcopul învinuit înainte de ancheta sinodală, ci se vor învrednici de cuvenita cinstire a ortodocșilor; căci n-au condamnat un episcop, ci un pseudoepiscop și un pseudoînvățător, și n-au tăiat prin schismă unirea Bisericii, ci s-au sârguit să scape Biserica de schisme și împărății."

Așadar bine și potrivit rânduielii acestor Părinți au acționat cei care s-au depărtat de cel ce este bolnav de impioasele dogme ale lui Varlaam și Akindynos și le propovăduiește în chip răspicat și fără să roșească. Dar ar mai putea fi socotită acum depunere depunerea făcută de acela [Calecas], din pricina căreia acela n-a fost numai depus, ci și alungat din plinătatea care poartă numele lui Hristos, dacă nu-i va părea rău și nu va arăta pocăință adevărată și sinceră? Dar dacă cineva dintre cei ce gândesc bine-cinstitor/drept-credincios și este înregistrat în catalogul episcopilor adevărați ar fi adus atunci un reproș patriarhului de acum [Isidor], acesta este nevinovat acum, pentru că a dat răspuns de multe ori și a primit o reabilitare dreaptă în zisele sinoade, potrivit canonului 6 al Sinodului din Antiohia, pe care l-au pus înainte și aceștia, și care spune că nu poate fi primit acela care, făcându-se sinod, nu dă răspuns și se apără, convingând sinodul să accepte o altă hotărâre care să-l dezvinovățească; hotărâre pe care patriarhul de acum a primit-o, cum s-a spus, de la multe sinoade, astfel încât în zadar este pus înainte de ei un astfel de canon, și împotriva lor înșiși, mai degrabă împotriva celor cărora l-au pus înainte. Dar și Sfântul Sinod III Ecumenic, care l-a depus pe Nestorie, a făcut dreptate tuturor celor care au fost depuși de el ca unii care nu gândeau la fel cu el, i-a arătat nedepuși și i-a restabilit pe fiecare în treptele lor, socotind că nu trebuie să aștepte un alt patriarh al Constantinopolului ca să-i restabilească pe fiecare în treapta

sa, cum afirmă acum foarte fără învățătură aceștia despre patriarhul de acum [Isidor] și cei calomniați împreună cu el; și nu i-a arătat numai nevinovați, dar pe episcopii care au dat răspuns atunci și nu au fost de acord cu sinodul, se arată condamnându-i atât de mult, încât poruncește ca nimănui să nu li se mai supună în public. Căci despre toți aceștia zisul Sfânt Sinod III Ecumenic tratează în canonul 3 și spune acestea: „Dacă vreunul din clericii din orice oraș și sat a fost oprit de la preoție de Nestorie și de cei împreună cu el din pricina faptului că gândesc corect, am făcut dreptate acestora și am hotărât ca fiecare să-și reprimească treapta sa. Iar clericilor care gândesc împreună cu sinodul nostru ortodox și ecumenic le poruncim îndeobște să nu se supună în nici un fel episcopilor care s-au depărtat sau se depărtează de el [au apostaziat sau apostaziază de la el]."

Noi însă pe aceștia, deși potrivit dumnezeieștilor și sfintelor canoane trebuie scoși din orice demnitate și autoritate preoțească, întrucât au apostaziat și nu gândesc împreună cu Biserica lui Dumnezeu și cu dogmele drept-credincioase proclamate și scrise de sinoade, ci încearcă mereu să țină adunări paralele, să agite și să tulbure Biserica, am hotărât totuși că trebuie să fie chemați în multe rânduri și în felurite chipuri la pocăință readucându-i la același gând cu Biserica. Dar nu numai noi am făcut aceasta prin nu puțini arhierei și persoane bisericești, ci însuși preaputernicul și sfântul nostru suveran și împărat [Ioan Cantacuzino], arătând și față de ei clemența și iubirea sa de oameni înnăscută, s-a folosit de multe mesaje adresate acestora prin senatori și a vorbit personal cu ei nu de puține ori, discutând foarte priceput, combătându-i cu vitejie și îndemnându-i cu compătimire la pocăință. Dar ei, nesocotind dispoziția noastră frățească față de ei și disprețuind bunăvoința imperială, au rămas în cele dinainte, fiind bolnavi pururea în chip

incurabil o dată pentru totdeauna și întinzând adunările paralele, schismele și tulburările care vin de aici.

Aceștia și-au atras așadar împotriva lor înșiși condamnarea sinodală pentru opinia lor perversă, pentru adunările paralele și socotința lor necăită, sentință pe care o aducem și noi asupra lor. Și pe Neofit al Filipiului și pe Iosif al Ganosului, care prin multe cuvinte, acțiuni și scrieri s-au arătat gândind la fel cu dogmele lui Varlaam și Akindynos și n-au vrut să consimtă nici cu primul Tomos în apărarea bunei-cinstiri/dreptei-credințe, nici cu cel de-al doilea care-l întărește, ci cele puse înainte împotriva bunei-cinstiri/dreptei-credințe și a bine-cinstitorilor/drept-credincioșilor la început de Varlaam aceștia le-au pus și ei încontinuu înainte, asemenea lui Akindynos, aducând înainte în sinod și un caiet care îi arată vinovați de multe impietăți; de aceea, încă și din pricina nerușinării lor de până acum împotriva Bisericii, îi dezbrăcăm de orice demnitate și funcție arhierească și-i azvârlim anatemei.

Iar pe Matei al Efesului, întrucât și el a nesocotit propriile sale semnături privitoare la mărturisirea în scris a bunei-cinstiri/dreptei-credințe și, plecând de aici, a socotit drept nimic și acele cercetări și hotărâri sinodale în apărarea dogmelor corecte și Tomosurile promulgate pentru ele, încă și pe mitropoliții [Mitrofan al] Vechiului Patras și [Hariton al] Aprosului îi declarăm suspendați întrucât au urmat acelora, dându-le un răgaz până la sfârșitul lunii septembrie a acestui an, ca, dacă în acest interval vor renunța la a gândi aceleași lucruri cu aceia și la comuniunea cu ei, și vor fi de acord cu noi întru toate, semnând Tomosurile în apărarea bunei-cinstiri/dreptei-credințe, fiecare din ei să-și primească înapoi demnitatea arhierească proprie și să fie numărat iarăși în catalogul arhiereilor lui Dumnezeu; iar dacă nu, îi azvârlim și pe ei aceluiași verdict și condamnări, socotindu-i nedemni

de orice demnitate preoțească și tăindu-i din ceata arhiereilor și din adunarea ortodoxă a creștinilor și pe aceștia și pe aceia, dacă rămân nepocăiți, potrivit hotărârii și deciziei pronunțate în Tomosurile sinodale menționate.

Aceste lucruri hotărâte și întărite de noi sinodal și canonic să aibă confirmare și siguranță, întrucât sunt în chip vădit în acord cu adevărul și cu hotărârile sinodale scrise ale sfintelor Tomosuri făcute în apărarea bunei-cinstiri/dreptei-credințe, pe care întărindu-le am alcătuit și promulgat scrisoarea de față.

Ceea ce s-a făcut s-a citit și întărit sub președinția preasfântului nostru stăpân patriarhul ecumenic [Isidor] și de preasfințiții arhierei întruniți în ședință: mitropoliții Heracleei [Filotei], Tesalonicului [Grigorie], Cyzicului [Atanasie], Filadelfiei [Macarie], Sebastiei [Iacob], Pantoheracleei [Metodie], Brisei [Teodoret], Traianupolisului [Gherasim], Mytilenei [Marcian], Enosului [Daniil], Methymnei [Malachia], Vicinei [Chiril], Gothiei [Petru], Chersonului, Garellei [Ioanichie], Kallipolisului [Iosif], aceștia având prin voturi și opiniile mitropoliților absenți ai Adrianopolei [Iosif], Christupolisului [Macarie], Didymoteichonului [Teolipt], Arcadiupolisului, Silyvriei [Isaia], Rosiului [Teodul] și Xanthei [Pavel]. S-a citit iarăși de multe ori și în prezența multora și s-a întărit de toți, încă și de preadumnezeiescul împărat [Ioan Cantacuzino] care a prezidat împreună cu preasfântul patriarh ecumenic [Isidor] și cu preasfântul patriarh [Lazăr] al Ierusalimului și ceilalți arhierei. După care a fost semnat de noi cei de față, după mai multe zile, în care i-am așteptat și i-am chemat pe cei condamnați la pocăință.

Luna august, anul al 15-lea al indictionului [1347].

† Isidor, din mila lui Dumnezeu arhiepiscop al Constantinopolului, Noua Romă, și patriarh Ecumenic.

Smeritul mitropolit al Heracleei cu rang de „hypertimos" și exarh al întregii Tracii și Macedonii, Filotei [Kokkinos].

Smeritul mitropolit al Tesalonicului cu rang de „hypertimos" și exarh al întregii Tesalii, Grigorie [Palama].

Smeritul mitropolit al Cyzicului cu rang de „hypertimos" și exarh al întregului Hellespont, Atanasie.

Smeritul mitropolit al orașului lui Dumnezeu Brusa cu rang de „hypertimos" și întâi-stătător al Kosului, Ierotei.

Smeritul mitropolit al Traianupolisului cu rang de „hypertimos" și exarh al întregii Rodopii, Gherasim.

Smeritul mitropolit al Mytilenei cu rang de „hypertimos", Marcian.

Smeritul mitropolit al Enosului, Daniil.

Smeritul mitropolit al Methymnei și „hypertimos", Malachia.

Smeritul mitropolit al Garellei, Ioanichie.

Smeritul mitropolit al Kallipolisului, Iosif.

Smeritul mitropolit al Brisei, Teodoret.

Smeritul mitropolit al Madytei cu rang de „hypertimos", Iacob.

Avea pe verso și acestea:

Îmbrățișând și eu prezenta acțiune, fiindcă întărește și certifică Tomosurile sinodale promulgate în apărarea bunei-cinstiri/dreptei-credințe, pentru că și eu am fost de față când s-a citit și întărit în prezența preaputernicului și sfântului meu autocrat, semnez cu mâna mea:

† Lazăr, din mila lui Dumnezeu patriarh al Ierusalimului.

Testamentul preasfântului patriarh al Constantinopolului, kyr Isidor[1]

[februarie 1350]

Dacă s-ar întâmpla să mor, întrucât sunt chinuit de o boală de multe zile, vreau să las vieții, întrucât timpul zorește, un mic monument despre cele ale mele și să gravez pe el o scurtă inscripție care să lămurească intenția mea în cele despre care voi vorbi. Patria și locul creșterii mele e Tesalonicul, în care m-am împărtășit de educație și am predat-o mai departe celor ce voiau. Sunt mulți martori ai vieții și petrecerii mele, care pot da mărturie că am încercat să fug sub privirea lui Dumnezeu de mustrarea conștiinței, punându-mi întotdeauna mie și celor apropiați ai mei drept străjer frica de Dumnezeu, fiind martor la judecățile lui Dumnezeu și fiind convins că Dumnezeu mă supraveghează pe mine și pe aceia și e judecător incoruptibil atât al celor făcute, cât și al celor meditate, Care a pregătit celor ce viețuiesc bine și frumos Împărăția cerurilor, iar pe cei ce viețuiesc în chip contrar i-a amenințat cu înstrăinarea de El. Punându-mi înainte drept exemplu al acestor cuvinte viața mea, pe mulți i-am scos, cu harul lui Hristos, din cursele diavolului și mulți au alergat neabătut pe calea

---

[1] Traducere după textul cu răzuiri din registrul patriarhal editat de MIKLOSICH/MÜLLER, *Acta patriarchatus Constantinopolitani 1315–1402*, vol. I, 1860, p. 287–294 (nr. 130), reluat în *PG* 152, 1297–1302; cf. și corecturile lui W. HELFER, „Das Testament des Patriarchen Isidoros (1347–1349/50)", *Jahrbuch der österreichischen byzantinistischen Gesellschaft* 17 (1968), p. 73–84. Cf. J. DARROUZÈS, *Les Regestes de 1310 à 1375*, Paris, 1977, p. 251–252, nr. 2309.

care duce spre cer, și au făcut acestea tineri vestiți prin multa lor bogăție și slavă.

Dar, după ce am fost inițiat între monahi, luând asupra mea jugul foarte ușor al Domnului, am lăsat Tesalonicul și vin în preasfântul Athos, școala monahilor și atelierul virtuții, predându-mă meditării morții, și viețuirea mea o cunosc aceia care se întind până la cer la care am fost învățăcel și de care am fost inițiat în cele ale monahilor, cum că nu mai pofteam nici unul din cele bune de pe pământ, nici dragostea de slavă n-a înălțat sufletul meu, nici pofta banilor, ci grija mea necontenită era sărăcia și să nu am nici o bogăție, sârguința mea era topirea trupului și toată viața mea era să înclin spre Dumnezeu prin isihie. Dar pe când mă avea Sfântul Munte, dintr-odată a izbucnit un război foarte greu în Biserica lui Dumnezeu. Știu toți erezia cea foarte lipsită de Dumnezeu a lui Varlaam Calabrezul, pe care acela a născut-o, iar Akindynos a crescut-o, plănuind și făptuind lucruri cumplite împotriva Dumnezeului Cel Viu. Preasfântul mitropolit [Grigorie Palama] al Tesalonicului e chemat de patriarhul de atunci să vină în acest mare Oraș să-l contracareze pe Varlaam și să discute cu el despre inovațiile pe care furios le introducea acela nebunește împotriva adevărului. Acestui preasfințit care fusese așezat de Dumnezeu apărător al bunei-cinstiri/dreptei-credințe m-am oferit aliat pe mine însumi și împreună cu el și cu tovărășia fraților mei am suportat ostenelile călătoriei și, ajungând în Oraș, am luptat lupta cea dreaptă și am dobândit biruința, ai cărei arbitri au fost de sus Dumnezeu, iar de jos doi împărați[2], patriarhul de atunci [Ioan XIV Calecas] și întreagă acea plinătate sfântă [a Sinodului]. Iar întrucât Monembasia era lipsită de un păstor adevărat, voturile Sfântului Sinod au căzut pe mine, dar eu, după ce am amânat lucrul, în cele din urmă am cedat votului dumnezeiesc și am fost făcut ipopsifiu al Monembasiei de acum în așteptarea hirotoniei. Dar întrucât preadumnezeiescul împărat [Andronic] plecase dintre oameni și trecuse la adevăratul Împărat Hristos, izbucnește războiul civil cu

[2] Andronic III Paleologul în 10 iunie 1341 și Ioan Cantacuzino în iulie 1341.

tulburarea lui, iar împăratul [Cantacuzino] cel singur vrednic de aceasta și înainte de a veni la purpură, la coroană și aclamare, prin înțelepciune, pricepere, blândețe și vitejie, era persecutat [...] m-a scos din scaun și din preoție pe cât îi era cu putință. Dar întrucât Dumnezeu, Care face și preface toate, a privit cu bunăvoire spre noi și a destrămat norul tulburării și în locul lui a introdus seninătatea păcii, preadumnezeiescul împărat se face stăpânitor peste acest mare Oraș, iar bunacinstire/dreapta-credință strălucind încă și mai curat decât înainte, patriarhul inovator e scos definitiv din sfântul său scaun [februarie 1347], după ce fusese scos mai întâi de proprii lui susținători și aliați, și se caută cel care să împodobească acest scaun ecumenic. Și fiind chemat eu, fără să fi dorit mai înainte acest lucru, fără să fi convins avocați pentru aceasta, fără să fi cerut acest lucru stăpânitorilor sau să fi lingușit împărați ori episcopi, fără să fi negociat și târguit vreun lucru mare sau mic pentru aceasta — știe acesta Cel ce știe toate —, la început n-am vrut să intru în această luptă, știind bine măreția scaunului și lipsurile mele și neignorând faptul că o asemenea slujire e departe de râvna mea de la început — isihia — și scaunul patriarhal este un lucru greu și foarte puțin potrivit pentru un suflet care înclină spre Dumnezeu prin isihie. Dar am intrat în această mare luptă duhovnicească ascultând de Maica Domnului, care m-a cercetat tainic, m-a uns pentru înaltul scaun și a făcut ca lucrul să nu decurgă altfel. După ce s-au scurs șase luni de la acea tainică vedenie m-am supus și m-am oferit celor pe care le-ar hotărî preadumnezeiescul împărat și ceata ierarhilor. Și pășind în lupta acestei economii sfinte nu m-am uitat spre adunarea de bani, nu m-am dedat voluptății, nu m-am uitat cu ochi trufași spre ceilalți din măreția scaunului meu, nu am falsificat preoția, nu i-am trecut cu vederea pe cei nedreptățiți, nu am încetat chemându-l pe iubitorul de oameni împărat spre o iubire de oameni încă și mai mare și arătând tuturor căile cele spre mântuire; n-am încetat să mă lupt pururea cu cei ce boleau de cele ale lui Akindynos fiind atacat pe față și în ascuns de aceia, dar m-am folosit după prilej de economie față de aceia și propunându-le bunul leac al pocăinței, m-am umplut de

insultele lor. Și, ca să vorbesc scurt, puținul timp al acestei economii l-am făcut cu sudoare și osteneli, nu cu ușurință.

Dar pentru că s-au făcut de preasfânta Biserică a lui Dumnezeu și diferite Tomosuri spre desființarea prea lipsitei de Dumnezeu erezii a lui Varlaam și Akindynos și care țin tare cele ale credinței sănătoase, vreau să vorbesc pe scurt și despre ele, după cum e socotința mea. Tomosul sinodal promulgat [în 1341] împotriva dogmelor lui Varlaam și Akindynos la prima și a doua judecată, a căror conducere au avut-o prima slăvitul între împărați și fericitul kyr Andronic Paleologul, iar a doua pe [Ioan Cantacuzino] cel ce împodobește acum împărăția romeilor, în prezența patriarhului de atunci și a restului sinodului, acest Tomos îl întăresc și poruncesc să fie sigur și nerupt, iar împotriva celor ce nu gândesc ca el extind pedeapsa stabilită în acel Tomos. Socot și că celălalt Tomos care s-a făcut [în februarie 1347] cu hotărâre sinodală și acordul preaevlavioasei stăpâne kyria Ana Paleologhina [...] spre desființarea dogmelor lui Varlaam și Akindynos [...] și acesta trebuie să fie sigur și nesupus vreunei rupturi, iar peste cei care i se opun scutur iritarea lui Dumnezeu. Știe Dumnezeu Cel ce cercetează gândurile și inimile că de multe ori am vărsat lacrimi de compasiune pentru arhiereii depuși sub păstorirea mea; am suferit nu puțin în suflet pentru rezistența lor care durează și pentru că, silit fiind de dreptul dumnezeiesc să votez depunerea unora ca aceștia, deși am ales o dată pentru totdeauna să nu mă fac pricină de amărăciune nimănui, dacă nu e neapărat necesar, și pentru că îmi petrec zilele așteptând din zi în zi pocăința lor, auzind de la cei mai apropiați lucruri multe și grozave, ca și cum aș fi susținut depunerea lor. Pentru că așa cum, potrivit lui Solomon, este vreme de cusut, așa este și vreme de rupt [*Ecc* 3, 7], [în august 1347] a fost promulgat de către dumnezeiescul sinod un Tomos care-i dezbracă de preoție, și cu care am fost și eu de acord, asigurându-l cu semnătura mea, iar prin cuvântul de față îi dau încă o dată certificarea.

Am compus un canon, care are un imn al Treimii celei Sfinte și de o ființă și care lovește deopotrivă și erezia care a tulburat Biserica lui Dumnezeu; rămân la cele scrise acolo

și împotriva celor ce uneltesc în contra acestei scrieri chem aliați pe teologii Bisericii, pe care i-am așezat în cercul mădularelor preasfințite [ale Bisericii].

Adaosul care a fost anexat la preasfințita mărturisire a arhiereilor[3] — acesta e un obicei care vine în Biserică din trecut până la noi împotriva scandalurilor care se ivesc în Biserică — care nici n-ar putea fi numit pe drept cuvânt adaos, ci explicitare și clarificare a celor scrise mai sus, vreau să fie nerupt și neschimbat, pentru că poate nu puțin în lupta pentru adevăr.

Tuturor celor ce se închină lui Hristos în chip ortodox le gravez acest scurt sfat: să fugă cu toată sârguința de inovația foarte lipsită de Dumnezeu a lui Varlaam și Akindynos și de comuniunea cu cei care gândesc cele ale acelora, și să creadă că nu se deosebește cu nimic de comuniune cu demonii, pentru că aceștia sunt pricini de multe rele Bisericii și cad în multe absurdități, dar mai cu seamă nesocotesc cu capul gol Sfântul Sinod VI Ecumenic și fac, pe cât le stă în putință, ca acesta să nu fie nimic.

Pentru preaputernicii și sfinții mei autocrați rog de la Dumnezeu toate cele bune, să cârmuiască cu Dumnezeu nava îm-

---

[3] Adaosul poate fi observat în mărturisirea de credință a ipopsifiului Eusebie al Sugdeei păstrată în Registrul patriarhal (MIKLOSICH/MÜLLER, *Acta patriarchatus Constantinopolitani 1315–1402*, vol. I, 1860, p. 294, nr. 131):

„Îmbrățișând cele propovăduite de Sfinții Apostoli și de cele întărite de cele Șapte Sinoade Ecumenice, mă închin lor și le sărut duhovnicește, întrucât țin în mod riguros de dumnezeiasca și sfânta Evanghelie. Mă supun din tot sufletul, ascult întru toate și gândesc împreună aceleași lucruri cu preasfântul meu stăpân și patriarh ecumenic kyr Isidor și dumnezeiescul și sfântul său sinod, fiindcă și ei țin în chip foarte exact această învățătură atotneprihănită a dumnezeieștilor și Sfinților Părinți. Iar pe Varlaam și pe Akindynos [...], pe cei ce gândesc aceleași lucruri cu ei și tovarășii lor îi resping potrivit cuprinsului sfintelor Tomosuri promulgate pentru ei și, dacă nu se vor căi, îi azvârl anatemei, întrucât nu urmează și nu gândesc împreună și în acord cu dumnezeieștii și sfinții noștri Părinți și cu preadumnezeiescul meu stăpân, patriarhul ecumenic kyr Isidor și cu dumnezeiescul și sfântul lui sinod. Afirm că voi păzi și păstra în mod exact acestea toată viața mea, și cu această credință făgăduiesc să mă înfățișez înaintea tribunalului lui Hristos și să dobândesc de la El mântuire cu puterea și harul Său, pe care pentru certificare și siguranță exactă le-am semnat cu mâna mea:

Eusebie, ieromonahul ipopsifiu al preasfintei mitropolii a Sugdeei."

părăției de față, astfel încât să-i conducă pe alții, iar ei să fie conduși de Dumnezeu; chem cu lacrimi multe mâna tare și înaltă a lui Dumnezeu împotriva dușmanilor care răsar împotriva lor, pentru că se sârguiesc să ducă moștenirea lui Hristos în gura larg deschisă a iadului [*Pr* 9, 18]. Îi chem și îndemn și pe ei și pe copiii lor să nutrească zel tineresc pentru dreapta-credință și cuvenit unor suflete împărătești, pentru că nu este lucru mântuitor a cere pentru alții ca ei să-i biruie pe toți, dar să pară învinși de unii în luptele pentru buna-cinstire/dreapta-credință, care-i împodobește mai mult decât diadema.

Preaputernicului și sfântului meu autocrat Cantacuzino îi gravez în particular aceste rânduri: Să știe, să știe limpede că Dumnezeu nu-l va lăsa nepărtaș de nici unul din cele bune, câte știe că împodobesc un împărat desăvârșit; căci l-a împodobit prin chibzuință mai presus decât oamenii din generația noastră și l-a arătat o vistierie a priceperii, a experienței și a celeilalte științe militare, l-a făcut judecător și luptător al dogmelor dumnezeiești; iar când se găsea în multe lucruri cumplite și mulți unelteau împotriva lui i-a întins în cele din urmă mâna și S-a arătat în chip uimitor împărat al creștinilor. Roadele tuturor acestor bogății Dumnezeu Care l-a făcut împărat le va cere de la el la mărturisirea obștească a neamului omenesc [la Judecata de Apoi]. Așadar, să se scoale în apărarea bunei-cinstiri/dreptei-credințe, să-și încălzească sufletul și să spună și el: „Zelul casei Tale m-a mâncat” [*In* 2, 18]. El însuși să fie cel ce ține cuvântul în apărarea bunei-cinstiri/dreptei-credințe, el însuși să se scoale la judecată, să-și aducă aminte de Iisus, Care l-a făcut împărat; căci Acela făcându-Se El Însuși lucrător al mântuirii oamenilor, El Însuși a fost Cel care l-a judecat pe diavol și printr-o dreaptă judecată l-a doborât la pământ, El Însuși a desființat și tirania lui folosindu-se de puterea dumnezeiască. Așa și el, imitând pe Hristos pe cât e cu putință, să se lupte pentru adevăr și să biruie ca un luptător biruința cuvenită a bunei-cinstiri/dreptei-credințe pe care să o dea drept premiu împărătește Bisericii lui Dumnezeu, izgonind lupii și împodobind împărații cu zelul pentru buna-cinstire/dreapta-credință și, rămânând până la sfârșit în acestea, va schimba împărăția cu o Împărăție netrecătoare.

Îi pun în mâini în chip limpede și acest lucru, și mă rog pentru clericii săraci , ca „hyperpyrii”, pe care i-a dat dinainte drept binefacere pentru grâul lor, să li se dea neîntârziat prin ordin imperial de către vistieria publică. Căci știe puternica și sfânta Sa Maiestate imperială că sunt foarte săraci și slujesc necontenit Bisericii lui Dumnezeu și că cei mai mulți dintre ei nu privesc omenește spre nimic altceva decât spre ceea ce le este rânduit anual, și că pomenirile mele au fost rânduite să se săvârșească din acești „hyperpyri”. Știe puternica și sfânta Sa Maiestate imperială strâmtorarea Bisericii și că nu avem belșug nici măcar în cele necesare din pricina faptului că Biserica se găsește o dată pentru totdeauna dezbrăcată și că veniturile care intră sunt mici și umile și intră aproape toate în mâinile săracilor, drept pentru care frații care se află împreună cu mine, și monahii, și mirenii, duc o viață de mizerie. Îi las în seama purtării de grijă a lui Dumnezeu și a evlaviosului împărat, ca el să se gândească cu vrednicie în sufletul său și la ei.

Iar pe mama, pe frații și pe surorile mele, care sunt săraci și se uită la Dumnezeu, îi încredințez lui Dumnezeu și dumnezeiescului suflet al împăratului, căci știu compasiunea lui și că se va îngriji de ei, fiind rânduit de Dumnezeu să fie și să se numească părinte al săracilor.

Tuturor creștinilor le las drept moștenire iertarea în Dumnezeu și lăsarea păcatelor și le doresc părtășia Împărăției cerurilor.

Puținul grâu și puținul vin care se găsește la patriarhie vreau să se împartă în trei părți egale, dintre care să primească în mod egal una clericii, a doua călugărițele sărace, iar cealaltă să o primească frații monahi și mireni care sunt împreună cu mine.

Așijderea și hainele mele, precum și cuvertura mea sărăcăcioasă, le las tot fraților care sunt împreună cu mine.

Pentru că din pricina strâmtorării patriarhiei și a bolii mele de multe zile am căzut în multe datorii care cresc mereu — la câți „hyperpyri” se ridică ele știe în amănunt preacinstitul între monahi și iubitul fiu duhovnicesc al smereniei mele, kyr Teodoret —, las creditorilor, preacinstitului kyr Andrei, ostiarul Marii și preasfintei noastre Biserici a lui Dumnezeu, lui

kyr Manuil Zymarchos și lui kyr Xenos Agapetos engolpionul care-mi atârnă pe piept și întind cea mai grea pedeapsă împotriva celor ce le fac supărări până când li se va restitui datoria fie de către vistieria publică, din „hyperpyrii" pe care preadumnezeiescul împărat i-a dat Bisericii, fie din venitul satului Bisericii Paspara. Iar economul acestui sat, monahul kyr Dionisie, vreau să nu fie supărat de cei ce vor să-i facă nedreptate; și dacă trebuie să dea ceva, și n-a cheltuit aceasta cu ieșirile perechilor de vite, ci i-a rămas lui, să le aducă și pe acestea și să fie ale comunității fraților care sunt împreună cu mine, întru care să fie numărat și el. Pitarului Valsamon i se datorează patru „hyperpyri", ca să i se dea să fie mulțumit din fondurile din care se dau bani și celorlalți creditori.

Fraților mei în Hristos, săracilor, să li se dea o parte de grâu și de vin din partea hărăzită călugărilor și fraților care sunt împreună cu mine.

Și pentru ca această voință a mea în scris să aibă certificare și nedefăimare, să fie întărită cu semnătura înseși mâinii smereniei noastră, pentru ca oricine să rămână la cele scrise și să primească răsplata ascultării de la Dumnezeu.

S-a semnat acest testament în luna februarie, anul al 3-lea al indictionului, anul 6853 [1350].

Originalul avea scris prin sfânta lui mână:

Luna februarie, anul al 3-lea al indictionului.

Tomosul Sinodului constantinopolitan din mai–august 1351 împotriva lui Nichifor Gregoras

Tomos sinodal

promulgat de dumnezeiescul sfântul Sinod adunat împotriva celor ce gândesc cele ale lui Varlaam și Akindynos sub împărăția evlavioșilor și ortodocșilor noștri împărați Ioan [VI] Cantacuzino și Ioan [V] Paleologul[1]

Prolog

1. Socotim că nimeni nu este în neștiință nici cu privire la nebunia împotriva Bisericii a vrăjmașului nostru comun [Satana], nici cu privire la aplecarea Mântuitorului, din pricina Căruia aceasta, izbăvită fiind de zeci de mii de lucruri cumplite, nu numai scapă de săgeți, dar se arată și strălucitoare. Dovada nebuniei aceluia e sângele lui Dumnezeu, pătimirea de bunăvoie și crucea, iar mărturia exactă a ajutorului lui Dumnezeu sunt cei ce prigonesc Biserica, dintre care unii s-au prefăcut în evangheliști, iar alții au înălțat triumful puterii lui Dumnezeu nu prin câte au rezistat, ci prin câte au căzut. Au fost aces-

---

[1] Redactat de Filotei Kokkinos și Nil Cabasila. Textul său, care nu apare în Registrul patriarhal oficial, a fost editat princeps după *Paris. gr. 1270* de F. COMBEFIS, *Bibliotheca Graecorum veterum Patrum auctarium novissimus* II, Paris, 1672, p. 135–172, iar de aici reeditat în *Tomos Agapis*, Iași, 1698, p. 52–84, în MANSI, *Conciliorum Collectio* 26, p. 127–206, în *PG* 151, 717–762, precum și de USPENSKI, *Istoriia Afona. III/2*, p. 741–780 după *Lavra Ω 133* și de KARMIRIS, *Ta Dogmatika kai Symbolika Mnemeia tes Orthodoxou Katholikes Ekklesias*, I, p. 374–407 (colaționat cu *Cod. Athen. 2092*). Cf. J. DARROUZÈS, *Les Regestes de 1310 à 1375*, Paris, 1977, p. 264–271, nr. 2324 și 2326 (semnături). Identificarea citatelor patristice aparține traducătorului.

tea, și dușmanul comun nu s-a putut liniști, ci ca unul care se condamnă pe sine însuși întrucât n-a voit cum se cuvine, nu întreprinde războiul împotriva Bisericii printr-un neam mic, ca odinioară prin iudei, ci înarmează amarnic împotriva ei un întreg imperiu; generalii lui au fost cei din jurul lui Diocleţian [284–305], Maximian [286–305] și Decius [249–251] și alţii ca și aceia, care au pierit tot atât de rușinos pe cât au știut să se războiască. Fiindcă pomenirea unora a pierit odată cu ecoul, dar graiul Bisericii a ieșit în tot pământul [cf. *Ps* 18, 4]. Iar mărturia foarte nemincinoasă a puterii ei [Bisericii] sunt martirii morţi care au alungat toţi demonii. Astfel puterea supranaturală a lui Dumnezeu se arată și prin nenorociri. Dar vicleanul n-a cunoscut aceasta chiar suferindu-le, ci, fiind prunc, întorcându-se lansează un alt atac asupra Bisericii: a renunţat la a se mai război tare și pe faţă, neplăcându-i rușinea vădită, ci, furișându-i [în Biserică] pe cei din jurul lui Sabelie și Arie și pe cei care au sfârșit în rândurile acelora, și vrând, chipurile, să scoată politeismul din mijlocul ei, îi convinge pe cei lipsiţi de minte sub pretextul cinstirii aduse Unului Dumnezeu să nu mai creadă deloc în Dumnezeul Adevărat. Dar și în acesta s-a arătat voind împotriva lui însuși, Biserica lui Dumnezeu luând în urma acestui război drept pradă egalitatea de cinstire a Treimii.

Istoricul controverselor

2. Rotindu-se însă în multe alte cercuri împotriva Bisericii, acum retrăgându-se și acum înaintând, uneori prin dogme nesănătoase, alteori prin plăceri de care acela obișnuiește să se bucure și al căror sfârșit e separarea de Dumnezeu, vicleanul acesta se războiește cu adevărul furișându-l cel din urmă pe Varlaam. Acesta, fiind un monah pornit din Calabria, ajungând mare în cultura elinilor [păgână antică] și atârnând cu totul de aceea, pornește îm-

potriva adevărului și a celor ce se țin cu sfințenie de el și-i acuză de diteism, pentru că zic că e necreată nu numai ființa triipostatică și cu neputință de împărtășit pentru toți a lui Dumnezeu, ci și harul veșnic al Duhului, îndumnezeitor și împărtășit celor vrednici. Întrunindu-se pentru acestea un dumnezeiesc Sinod [în 10 iunie 1341], el a fost demascat și dezavuat de către Biserica sfântă, catholică și apostolică a lui Hristos prin cele scrise teologic de Sfinții Părinți, cuvântul adevărului prezidându-l preasfințitul acum mitropolit al Tesalonicului [Grigorie] Palama și monahii. După puțin timp însă, Akindynos, ajungând de aceeași rea opinie cu acela, necuminţindu-se nicicum prin condamnarea învățătorului său, nici făcându-se mai bun, a încercat iarăși să-i acuze pe aceștia de aceleași lucruri, negând cu vicleșug că este ucenic al învățătorului său și, rostind cele mai cumplite blesteme împotriva aceluia, afirmând sus și tare că nicicând nu gândește sau spune aceleași lucruri cu Varlaam, ca de aici să le poată spune fără opreliști; dar prin cele ce a spus s-a arătat gândind, spunând și scriind aceeași rea opinie cu acela.

3. Pentru aceasta întrunindu-se al doilea Sinod [în iulie 1341], pe care l-a prezidat puternicul acum și sfântul nostru autocrator kyr Ioan Cantacuzino, a fost demascat ca unul care gândește și spune aceleași lucruri cu Varlaam și acuză pe monahi. Drept pentru care a primit aceeași osândă cu Varlaam, fiindcă împotriva blasfemiilor lui Varlaam se făcuse un Tomos sinodal prin care acesta a fost tăiat de toată plinătatea obștii creștinești, cum arată pe larg același Tomos sinodal, printre multe altele și pentru că încearcă să arate că lumina Schimbării la Față a Domnului, care s-a arătat fericiților ucenici și apostoli care au urcat împreună cu El pe Tabor, e creată, circumscrisă și neavând nimic în plus față de luminile sensibile. Dar prin acest Tomos sinodal n-a fost dezavuat numai Varlaam, ci de aceleași pedepse se face pasibil

și oricine care, urmând aceluia, se războiește cu monahii și Biserica, fiindcă în el se spune cuvânt de cuvânt așa: „Dar și dacă altcineva s-ar arăta grăind ceva din cele grăite sau scrise în chip blasfemator și cacodox împotriva monahilor sau, mai degrabă, împotriva Bisericii înseși, acuzându-i pe monahi sau atingându-se în general de ei pentru unele ca acestea, fiind azvârlit de smerenia noastră aceleiași osânde, va fi și el exclus și tăiat din Biserica sfântă, catholică și apostolică a lui Hristos și din plinătatea ortodoxă a creștinilor."

4. Dar cum vicleanul și foarte răul șarpe care, potrivit cu ce stă scris, „lucrează în fiii neascultării" [*Ef* 2, 2], știa că, atacând buna-cinstire/dreapta-credință și pe cei ce se țin de ea, nu va putea câtuși de puțin câștiga pentru socotința lui pe mulți dacă nu se va folosi de bărbați înălțați în demnități, se furișează în Ioan [XIV Calecas], patriarhul de atunci, făcând din el un vas cuprinzător al relei lui gândiri. Acesta, gândind aceleași lucruri cu Akindynos, făptuind, scriind și uneltind multe împotriva bunei-cinstiri/dreptei-credințe și a celor legați de ea — căci tot el a fost cel ce a pronunțat în scris condamnarea împotriva dezavuatului Varlaam —, luând și el drept prilej războiul civil, și-a găsit și el răsplata cuvenită sârguinței și uneltirilor lui. Căci a fost demascat și depus și dezavuat prin hotărâre sinodală promulgându-se de către Sinod [în februarie 1347] un sfințit Tomos care-l dovedește pe acela ținând cacodoxia lui Akindynos și-i arată nebunia fără nici o pricină împotriva ortodocșilor. Acest Tomos, care are întărirea a treizeci de semnături de arhierei, cărora li s-a alăturat mai apoi și [Lazăr] preasfințitul patriarh al Ierusalimului, îi scoate din Biserica catholică și-i taie în chip desăvârșit din plinătatea creștinilor nu numai pe Akindynos și pe patriarhul de atunci [Ioan XIV], ci zice: „Dar și dacă altcineva dintre toți, fie dintre preoți, fie dintre laici, va fi surprins vreodată fie

cugetând, fie spunând, fie scriind împotriva zisului preacinstit ieromonah kyr Grigorie Palama și a monahilor împreună cu el, sau mai degrabă împotriva sfinților teologi și a Bisericii înseși, hotărâm împotriva lui aceleași lucruri și-i azvârlim aceleiaşi osânde. Iar pe acest de multe ori preacinstit ieromonah kyr Grigorie Palama și monahii în acord cu el, înțelegând în chip riguros cu examinare că nu scriu și nu gândesc nimic în dezacord cu dumnezeieştile cuvinte, ci mai degrabă apără cum se cuvine în tot felul cuvintele dumnezeiești și buna-cinstire/dreapta-credință a noastră și predania comună, nu-i socotim numai cu totul mai presus de bârfele împotriva lor, sau mai degrabă împotriva Bisericii lui Dumnezeu, ca și Tomosul sinodal anterior [din 1341], ci îi proclamăm și preasiguri apărători, luptători și ajutători ai Bisericii și bunei-cinstiri/dreptei-credințe, căci așa Tomosul care a fost promulgat la sinoadele acela va avea, cum și are, asigurarea și întărirea."

5. Dar [Satana] cel ce se bucură pururea de relele noastre n-a știut ce-i liniștea, și ducând lipsă de unelte umblă de jur-împrejur căutându-le; având-u-i încă pe unii care au studiat cu Varlaam și cu Akindynos acela și care erau bolnavi definitiv de cele ale acelora, prin aceia îi subjugă pe mitropoliții [Matei al] Efesului și [Iosif al] Ganosului, pe [Nichifor] Gregoras și [Teodor] Dexios. Organizându-se și raliindu-și și alți omuleți care n-au gândit niciodată ceva sănătos, aceștia ridică tumult împotriva Bisericii lui Dumnezeu sârguindu-se să-i ducă în rătăcire pe cei mulți și să-i taie în chip nenorocit din Biserică, închipuindu-și că de aici își procură o slavă.

Sinodul din 1351 — sesiunea I, 27 mai

Prin urmare, a fost nevoie ca de aceea să se întrunească un Sinod mare, pentru că preaseninului nostru împărat i s-a făcut milă de sufletele care piereau. De aceea, chemați

fiind de puternica și sfânta Sa Maiestate imperială de la Dumnezeu și de preafericitul patriarh ecumenic kyr Calist, preasfinții arhierei cu rang de „hypertimos" al Heracleei, al Tesalonicului, al Cyzicului, al Filadelfiei, al Chalcedonului, al Melenicului, al Amasiei, al Heracleei Pontului, al Pighiului, al Veriei, al Trapezuntului, al Traianupolisului, al Silivriei, al Aprosului, al Amastridei, al Enosului, al Sugdeei, al Brisei, al Madytei, al Bizyei, al Garellei, al Midiei, al Tenedosului, al Kallipolisului, al Examiliului, fiind reprezentați cu voturi și cel al Adrianopolului, al Christupolisului, al Didymoticului; fiind de față și de Dumnezeu iubiții episcopi al Paniului, al Hariupolisului, al Pamfilului, al Athyrei, al Campaniei, al Sinasului, al Elefteropolisului, prezidând preaseninul, preaputernicul și sfântul nostru domn și împărat kyr Ioan Cantacuzino în tricliniul numit Alexiakos din Sacrul Palat Vlaherne, coprezidând împreună cu sfânta Sa Maiestate imperială și preafericitul patriarh ecumenic kyr Calist, fiind de față și preaiubitul cumnat bun al sfintei Sale Maiestăți imperiale, preafericitul sebastocrator kyr Manuil Asan, încă și preaiubitul cumnat al sfintei Sale Maiestăți imperiale kyr Mihail Asan, precum și preaiubitul socru al sfintei Sale Maiestăți imperiale preacinstitul kyr Andronic Asan, în prezența senatului împreună cu arhiereii și demnitarii bisericești adunați fiind egumenii și arhimandriții din acest fericit oraș, încă și nu puțini ieromonahi și preoți și monahi nu puțini, nelipsind nici dintre demnitarii de stat, dar stând în preajmă și popor care dorea să asculte la acestea — au fost chemați și aceștia care tulburau și tăiau Biserica și au fost întrebați din ce pricină, când e în viață un împărat bine-cinstitor/drept-credincios, îndrăznesc unele ca acestea împotriva bunei-cinstiri/dreptei-credințe. Iar ei au acuzat un adaos în mărturisirea făcută de arhierei la hirotonie[2].

---

[2] Cf. *supra*, p. 267, n. 3.

L-au acuzat și pe mitropolitul Tesalonicului fiindcă, spuneau ei, erau scandalizați de unele din cele scrise de acesta în Antireticele sale împotriva lui Varlaam și Akindynos.

6. Iar mitropolitul Tesalonicului a spus: „Așadar, voi gândiți cele ale acelora.” Ei însă, imitându-l pe Akindynos, așa cum acela l-a tăgăduit pe Varlaam care i-a fost călăuză în rătăcire, tot așa și aceștia i-au tăgăduit pe amândoi. Atunci mitropolitul Tesalonicului replicând a zis: „Cei mai mulți din cei ce au ales să ne contrazică punându-se pe față în fruntea cacodoxiei lui Varlaam și Akindynos au rămas nepocăiți până acum; negreșit acestora v-ați alăturat și voi pe față uitându-vă la ei ca la un exemplu tocmai din pricina dogmelor.” „Pe lângă aceasta, a zis dumnezeiescul Sinod, adaosul care ziceți că vă deranjează și care nici n-ar putea fi numit pe drept cuvânt adaos, întrucât este o explicitare a Sfântului Sinod Ecumenic al VI-lea, nu este nimic altceva decât o dezavuare a lui Varlaam și Akindynos, iar celor ce au pricepere cei care îl blamează se arată negreșit cumva că-și însușesc cele ale lui Varlaam și Akindynos.” Ei însă iarăși au negat că urmează acelora. Dar când au început să spună în ce anume s-au scandalizat, au acuzat aceleași expresii pe care le-au adus și mai înainte Varlaam și Akindynos împotriva mitropolitului Tesalonicului și a monahilor. Arătându-se și din acestea că sunt bolnavi incurabil de cele ale acelora, preadumnezeiescului și sfântului împărat în înțelegere cu preasfințitul patriarh ecumenic și tot sfântul sinod li s-a părut potrivit să se decidă adevărul în acestea în așa fel încât cercetarea privitoare la dogmele cu pricina să fie investigată de la început și până la sfârșit. Mitropolitul Tesalonicului a lăudat aceasta, dar aceia au refuzat cu desăvârșire. Dar cerându-li-se să-și expună opinia deschisă despre cele aflate în cauză, n-au vrut nicidecum, făcând din cele spuse mai înainte pretext de scandal. Iscându-se multe

discuţii în această primă sesiune, cele legate de această rezistenţă au fost soluţionate, şi s-a întărit în scris ca în sesiunea a doua aceştia, care se deosebesc de Biserică, să înceapă de unde vor voi şi să spună câte vor, după care şi mitropolitul Tesalonicului, începând şi el de unde va voi, să spună toate cele potrivit socotinţei lui.

Sesiunea II, 30 mai

7. Întrunindu-se deci şi a doua sesiune, se prezintă şi aceia şi, începând ei, au spus împotriva mitropolitului Tesalonicului câte au vrut. Începând însă şi mitropolitul Tesalonicului să răspundă la cele spuse de aceia, au încurcat cuvintele şi s-au imboldit spre fugă şi, fiind înghesuiţi mult, n-au mai suportat să rămână. Iar dând făgăduinţe că vor veni din nou la cealaltă sesiune, au fugit înainte de vreme fără să-i prigonească nimeni. Iar mitropolitul Tesalonicului, îndemnat de împăratul nostru de la Dumnezeu şi de sfânta Biserica a lui Dumnezeu, a grăit cu îndrăzneală pe larg tuturor despre dogmele aflate înaintea Bisericii spre cercetare, şi toţi l-au lăudat şi au fost de acord cu el. Dar pentru că a adăugat şi aceasta, zicând că „altceva este discuţia în contradictoriu [*antilogia*] în apărarea bunei-cinstiri/dreptei-credinţe şi altceva mărturisirea credinţei [*homologia*], şi că la discuţia în contradictoriu nu e necesar ca acela care contrazice să fie cu rigoare în privinţa expresiilor — cum spune Marele Vasile[3] —, dar la mărturisire se păstrează şi cere în toate exactitatea [*akribeia*]; şi că, de aceea, pe lângă tratatele mele antiretice împotriva lui Varlaam şi Akindynos, am compus şi mărturisirea credinţei pe care am primit-o de la sfinţi, pentru ca aceia care citesc tratatele noastre să afle scopul discuţiei în contradictoriu", preaputernicul şi sfântul nostru suveran şi împărat a poruncit să fie

---

[3] VASILE CEL MARE, *Epistola* 210, 5; *PG* 32, 776AB.

adusă și citită această mărturisire. Lucru care s-a făcut și fiecare a fost întrebat ce părere poate spune despre ea. Și n-a fost nimeni care să nu o pomenească cu laude admirând pe mitropolitul Tesalonicului și rugându-se să plece din această viață împreună cu mărturisirea aceea și cu aceea să se înfățișeze Judecătorului viilor și al morților în ziua răspunsului nostru obștesc. Și cu acestea sesiunea a doua s-a încheiat.

Sesiunea III, 8 iunie

8. S-a întrunit însă și o altă sesiune după aceasta. Iar prezentându-se și aceia, cer să-și citească mărturisirea lor. Lucru care făcându-se, la sfârșitul ei era adăugat și aceasta: „Iar despre Varlaam și Akindynos, părerea pe care o avem despre ei este așa cum gândește despre unii ca aceștia sfânta Biserica a lui Dumnezeu." Iscându-se însă multe discuții, au început acuza împotriva mitropolitului Tesalonicului; iar aceasta era așa: „că în unele din scrierile lui scrie de multe ori că sunt două și mai multe dumnezeiri: superioare și inferioare". Și spunând ei de multe ori acest cuvânt, ciocnindu-se în jurul lui și acuzând aceste expresii, preaevlaviosul împărat ne-a poruncit să facem limpede cu privire la acestea: „Dacă din cele spuse acuzați expresiile însele, realitățile arătate prin aceste expresii, sau amândouă? Dacă războiul este cu referire la realități, atunci ce te războiești cu umbra realității fixându-te pe expresie? Căci trebuie cercetate înseși realitățile nude și în acestea trebuie să caute adevărul teologii. Iar dacă sunteți de acord în realități, de ce blamați o expresie? Noi însă nu ne-am adunat aici pentru expresii, căci, potrivit Teologului [Grigorie], nu ne luptăm pentru nume [*onomata*], neștiind nici o primejdie în ce privește expresiile [*lexeis*], dacă mintea gândește sănătos"[4].

---

[4] Grigorie din Nazianz, *Cuvântarea* 39, 11; *PG* 36, 345C.

9. La acestea mitropolitul Tesalonicului a zis: „Vreau să vorbesc puțin despre expresii, căci, potrivit lui Grigorie Teologul, adevărul și buna-cinstire/dreapta-credință nu stau în vorbe [*rhemata*], ci în realități [*pragmata*][5]; mă lupt însă pentru dogme și realități. Și dacă cineva e de acord în realități, nu voi disputa cu privire la expresii. Cât privește acuza avansată de cei ce ne contrazic, spun aceasta: două sau mai multe dumnezeiri diferite în Sfânta Treime, astfel încât una să fie a Tatălui, alta a Fiului și alta a Duhului, nici n-am gândit, nici nu gândesc, nici nu voi gândi cu harul lui Hristos, iar pe cei ce gândesc așa îi azvârl anatemei. Nu numesc «dumnezeire» altceva afară de Dumnezeirea Triipostatică, nici o ființă sau ipostasă dumnezeiască sau îngerească, ci, potrivit Marelui Dionisie, expresia «dumnezeire» denumește unele energii dumnezeiești și emanații care sunt inerente prin fire și din veșnicie lui Dumnezeu[6], și socotesc că vorbesc așa în acord cu sfinții. Dar n-aș fi spus nici acestea, dacă n-aș fi fost nevoit de către contrazicător să explic și să mă lupt cu cel ce spune că dumnezeire necreată e numai ființa lui Dumnezeu, iar toată puterea și energia lui Dumnezeu, care diferă de ființă, o coboară la rangul de creatură. De altfel am spus aceasta nu introducând de aici multe dumnezeiri, cum mint aceștia, iar acest lucru este evident din scrierile mele, atât din celelalte, cât și din mărturisire; căci în toate acestea acest lucru este prezentat de mine ca fiind spus de contrazicători, nu ca îmbrățișat de mine, fiindcă eu știu o singură dumnezeire, și pe aceasta triipostatică, atotputernică și energetică. De altfel nici atunci scopul meu nu privea expresiile, ci toată lupta mea era pentru realități, nici acum nu disput despre nume și silabe; ci, dacă realitățile sunt proclamate

---

[5] *Ibid.*; cf. MAXIM MĂRTURISITORUL, *Disputa cu Pyrrhus; PG* 91, 296B.
[6] DIONISIE AREOPAGITUL, *Despre numirile divine* I, 4; II, 4. 11; *PG* 3, 589D. 640D. 649B.

în chip bine-cinstitor cu harul lui Hristos, sunt gata să îmbrățișez și să primesc orice ar hotărî despre expresii dumnezeiescul sinod." La care preaevlaviosul și preaseninul împărat și dumnezeiescul sinod, primind gândirea bine-cinstitoare întru toate cu care mitropolitul Tesalonicului a expus cele privitoare la cele dumnezeiești și lăudând mai cu seamă înțelepciunea lui, au hotărât ca în chip asigurat să nu se mai vorbească nici să se mai gândească două sau mai multe dumnezeiri ori, în general, vreun număr al dumnezeirilor, fiindcă acest lucru nu este spus în chip răspicat de către teologi; dar au îndemnat să se gândească și să se spună o diferență între ființa dumnezeiască și energia dumnezeiască sau între energiile dumnezeiești, întrucât o astfel de dogmă este propovăduită deschis de Biserică, cum se va arăta mai jos. Iar mitropolitul Tesalonicului a primit aceasta cu înflăcărare și foarte multă bunăvoință. Și cu aceasta s-a încheiat a treia sesiune.

Sesiunea IV, 9 iunie

10. Făcându-se și a patra sesiune, cei ce disputau au început iarăși să acuze unele expresii cuprinse în scrierile mitropolitului Tesalonicului, lăsând deoparte realitățile. Iar preadumnezeiescul împărat și sinodul făcând cercetarea realităților și căutând dovezile celor avansate de la teologii Bisericii, a fost adus Tomosul sinodal [din 1341] promulgat împotriva lui Varlaam. Fiind citit din porunca dumnezeiască a preaseninului nostru împărat, acesta i-a arătat pe cei ce disputau părtași întru totul ai cacodoxiei lui Varlaam. Căci n-au suportat până la sfârșit să nu contrazică cele scrise acolo și despre altele, dar mai ales despre preadumnezeieasca lumină a Schimbării la Față a Domnului. Și nu numai aceasta, ci întrebați fiind mitropolitul Tesalonicului și cei ce disputau cu Biserica ce părere au despre preadumnezeiasca lumină, primul s-a

arătat prin câte a zis și a citit în auzul tuturor din scrierile lui că depinde în chip sigur întru toate de gândirea teologilor, ei însă prin câte au spus și au fost prinși scriind au fost demascați că taie în creată și necreată unica Dumnezeire a Tatălui, a Fiului și a Duhului Sfânt prin aceea că spun că numesc Dumnezeire ființa necreată a lui Dumnezeu lipsită de orice putere și energie dumnezeiască, desființând și negând orice putere și energie a lui Dumnezeu și, simplu spus, atotputernicia Lui, coborând pe Dumnezeu la rang de creatură, și zicând cu adevărat că El este două dumnezeiri: necreată și creată, superioară și inferioară. Fiindcă și lumina Dumnezeirii care a strălucit în Tabor spuneau uneori că e ființa lui Dumnezeu, iar alteori că e o arătare, un văl, o imagine și o creatură, astfel încât după ei același lucru e și creatură, și ființă a lui Dumnezeu. Au mai fost aduse de către mitropolitul Tesalonicului și scrisori ale acelora, în care ei îl acuză că zice că acea preadumnezeiască lumină și strălucire e necreată, dar nu e ființa lui Dumnezeu. Dar și prin câte îl acuză pe mitropolitul Tesalonicului că zice că sunt mai multe dumnezeiri, fiindcă susține că toate puterile și energiile dumnezeiești comune celor Trei Ipostase sunt necreate, arată limpede că războiul lor nu este cu expresiile, ci că de fapt ei nu cred nici că este o diferență între ființa dumnezeiască și energia dumnezeiască, nici că energia dumnezeiască și atotputernică e necreată.

11. La care punându-se înainte teologii Bisericii, s-au citit din Marele Vasile multe altele și acestea: „Căci dacă Eunomie nu consideră absolut nimic la Dumnezeu în mod intelectual [*kat'epinoian*], ca să nu pară că cinstește pe Dumnezeu cu apelative omenești, atunci va mărturisi în chip asemănător că toate cele atribuite lui Dumnezeu sunt ființe. Deci cum nu va fi rizibil a spune că puterea Lui creatoare e ființă, puterea Lui pronietoare

e iarăși ființă, puterea lui neștiutoare e de asemenea ființă și, simplu spus, a face din orice energie a Lui ființă?”[7]. S-a citit și din teologul [Ioan] Damaschin din cele care le învață despre cele două lucrări/energii din Domnul nostru Iisus Hristos zicând: „Să se știe că altceva este *energeia*, altceva este *energetikon*, altceva *energema* și altceva *energon*: lucrarea [*energeia*] deci este mișcarea eficientă și ființială a firii; lucrătoare [*energetikon*] e natura din care iese lucrarea; lucrul lucrat [*energema*] e efectul lucrării, iar lucrător [*energon*] este cel ce se folosește de lucrare, adică ipostasa”[8]. Iar dumnezeiescul Maxim în discuția purtată în secretariat spune: „Negreșit este necesar și foarte necesar să se vorbească la Hristos de voințe și lucrări, fiindcă nimic din cele ce sunt n-ar subzista fără o lucrare/energie naturală; pentru că Sfinții Părinți spun în chip limpede că fără lucrarea/energia ei ființială nu este, nici nu se cunoaște oricare natură”[9].

12. Dar pentru că prin câte au zis au sfârșit nu numai prin a se război cu fiecare din sfinți în parte, dar au încercat să răstoarne și desființeze însuși Sfântul Sinod Ecumenic al VI-lea [680–681], al cărui scop n-a fost altul decât acela de a vorbi despre cele două voințe naturale și cele două lucrări/energii naturale din Domnul și Dumnezeul nostru Iisus Hristos, de aceea a fost necesar să fie aduse și citite Actele acestui Sinod, și să se proclame buna-cinstire/dreapta-credință plecând de la ele. Și ele au fost puse în mijloc, dar ei îndată ce au fost puse înainte au strigat: „Să nu se citească Actele Sinodului, ci numai definiția!” Iar dumnezeiescul Sinod fiind nedumerit ce vrea să însemne acest cuvânt și de ce resping și

---

[7] Vasile cel Mare, *Contra lui Eunomie* I, 8; *PG* 29, 528BC.

[8] Ioan Damaschinul, *Expunerea exactă a credinței ortodoxe* III, 15; *PG* 94, 1048A.

[9] Maxim Mărturisitorul, *Actele procesului (Relatio motionis)* 8; *PG* 90, 121C.

nu primesc Actele, aceia nici așa nu s-au depărtat nicicum de această curioasă gândire și opinie distorsionată a lor, nedorind nicicum citirea Actelor. La acestea, cu porunca dumnezeiască a preaseninului nostru împărat, s-a citit din Sinodiconul care se citește în mod obișnuit de pe amvon în Duminica Ortodoxiei o afirmație care zice cuvânt de cuvânt așa: „Cei ce resping expresiile Sfinților Părinți rostite spre susținerea dogmelor corecte ale Bisericii lui Dumnezeu, de Atanasie, Chiril, Ambrozie, de Dumnezeu grăitorul Amfilohie, Leon, preasfințitul episcop al Romei Vechi, și de ceilalți și nu îmbrățișează Actele Sinoadelor Ecumenice al IV-lea și al VI-lea, să fie anatema!"[10]. Pe lângă acestea s-a citit și un pasaj din Actele [Sinodului VI Ecumenic] care spune cuvânt de cuvânt așa: „Căci cine, chiar dacă ar fi zăbavnic la înțelegere, nu va vedea ceea ce se arată tuturor, și anume că e cu neputință și contrar ordinii firii să poată exista o natură și să nu aibă o lucrare/energie a naturii? Lucru pe care n-au încercat să-l spună nici chiar ereticii care au născocit toate vicleșugurile omenești și căutările întortocheate împotriva rectitudinii credinței și adunări potrivite răutăților lor. Cum deci ceea ce n-a fost spus vreodată nici de Sfinții Părinți și n-au îndrăznit să născocească nici spurcații eretici va putea fi spus cu obrăznicie acum, încât cele două firi ale lui Hristos, dumnezeiască și omenească, ale căror proprietăți curate se recunosc în Hristos, să aibă o singură lucrare/energie? Cine gândind corect va putea dovedi vreodată, dacă vor spune că este una, cum va trebui să fie ea numită: vremelnică sau veșnică?, dumnezeiască sau omenească?, necreată sau creată?, aceeași cu a Tatălui sau alta decât a Tatălui? Dar dacă e una și aceeași, este una și comună și divinității și umanității

---

[10] Anatemă introdusă de Sinodul constantinopolitan din 1166 pe tema interpretării dogmatice a versetului „Tatăl este mai mare decât Mine" (*In* 14, 28); *PG* 140, 269A–276C.

lui Hristos, lucru pe care a-l spune este străin. Prin urmare, dacă Fiul lui Dumnezeu e Același Dumnezeu și om, lucrând cele omenești pe pământ, împreună cu El lucra în chip asemănător și Tatăl; căci cele pe care le face Tatăl, acestea le face în chip asemănător și Fiul. Pentru că — lucru pe care-l cuprinde adevărul —, întrucât Hristos lucra cele omenești, ele se raportează numai la Persoana Lui ca Fiu, iar cele care nu sunt acestea acelea sunt ale Tatălui. Căci Hristos lucra în conformitate cu o altă și altă fire, pentru ca potrivit dumnezeirii cele pe care le face Tatăl acestea să le facă în chip asemănător și Fiul, iar potrivit umanității cele ce sunt proprii omului, Același le-a lucrat ca om, fiindcă este Dumnezeu adevărat și om adevărat. De unde se crede cu adevărat că Același, fiind Unul, are lucrări naturale: dumnezeiască și omenească, necreată și creată, ca un Dumnezeu adevărat și desăvârșit și om adevărat și desăvârșit, Același Un singur mijlocitor între Dumnezeu și om, Domnul Iisus Hristos [cf. *1 Tim* 2, 5]"[11]. Și iarăși tot din aceleași Acte a fost adus un alt pasaj care spune cuvânt de cuvânt așa: „Știm că este o lucrare/energie a fiecărei firi/naturi: cea ființială, naturală și corespunzătoare care iese în chip nedespărțit din fiecare ființă și fire/natură potrivit calității naturale și ființiale sădite în ea și lucrării neîmpărțite și necontopite care decurge de aici a fiecărei ființe. Căci acest lucru face diferența lucrărilor în Hristos, așa cum faptul că există firile face diferența firilor"[12].

13. A fost citită însă și definiția cerută de ei și care spune cuvânt de cuvânt așa: „Sfântul Sinod Ecumenic de față, primind cu credință și îmbrățișând cu mâinile deschise raportul preasfințitului și preafericitului papă al Romei Vechi, Agaton, către preaevlaviosul nostru îm-

---

[11] Epistola papei Agaton, MANSI, *Conciliorum Collectio* XI, 272AD.

[12] Epistola sinodală a patriarhului Sofronie al Ierusalimului, MANSI, *Conciliorum Collectio* XI, 481CD.

părat"; și după puțin: „Urmând Sfintelor cinci Sinoade Ecumenice și Sfinților distinșilor Părinți, definind mărturisește cu un glas pe Domnul nostru Iisus Hristos, adevăratul Dumnezeul nostru, Unul din Sfânta, de o ființa și de viață începătoarea Treime, desăvârşit în Dumnezeire și desăvârşit în umanitate, întru toate asemenea nouă afară de păcat [*Evr* 4, 15]; născut mai înainte de veci din Tatăl după divinitate, iar în zilele de pe urmă Același născut pentru noi și a noastră mântuire din Sfânta Fecioară Maria, cea cu adevărat Născătoare de Dumnezeu, după umanitate; Unul și Același Hristos, Fiu, Domn, Unul-Născut, cunoscut în două firi/naturi în mod neamestecat, neschimbat, neîmpărțit, nedespărțit, diferența firilor/naturilor nefiind nicidecum suprimată din pricina unirii, ci mai degrabă salvată fiind proprietatea fiecărei firi/naturi și convergând într-o unică persoană și unică ipostasă, nu împărțit sau despărțit în două persoane, ci Unul și Același Fiu Unul-Născut, Dumnezeu, Cuvânt, Domn, Iisus Hristos, precum ne-au învățat despre El profeții, ne-a povățuit Iisus Hristos Însuși și ne-a predat Simbolul Sfinților Părinți. Și propovăduim în El de asemenea două voințe naturale și două lucrări/energii naturale în mod nedespărțit și neîmpărțit, neschimbat și necontopit potrivit învățăturii Sfinților Părinți; iar cele două voințe naturale nu contrare — să nu fie! —, precum spuneau ereticii, ci voința Lui omenească urmând, și nu împotrivindu-se nici luptându-se, ci mai degrabă supunându-se voinței Lui dumnezeiești și atotputernice"[13].

14. Citindu-se deci acestea, întâi-stătătorii ereziei s-au asemănat surzilor strigând că ființa dumnezeiască și necreată și lucrarea/energia ei dumnezeiască și necreată sunt una și fără absolut nici o diferență între ele, aducând înainte și pasaje: unul din Sfântul Maxim Mărturi-

---

[13] MANSI, *Conciliorum Collectio* XI, 636C–637C.

sitorul, iar altul din cel întru sfinți Teodor Graptul Mărturisitorul, distorsionându-le și răstălmăcindu-le potrivit impietății lor. Căci cum ar fi putut lupta împotriva lucrării/energiei lui Dumnezeu dumnezeiescul Maxim, care pentru cele două lucrări/energii ale lui Hristos, dumnezeiască și omenească, a făcut atâtea drumuri, i s-a smuls limba de Dumnezeu grăitoare, i s-a tăiat mâna și, în cele din urmă, condamnat fiind la exil veșnic, a îmbrățișat cu vitejie o moarte martirică?

15. Dar întrucât ei contraziceau încă și proferau mitropolitului Tesalonicului că numește „dumnezeire" și energia dumnezeiască, s-au citit pasaje din sfinți. Unul din Marele Vasile care în epistola către medicul Eustatie scrie: „Nu știu cum cei ce aranjează toate aduc apelativul «dumnezeirii» pentru indicarea naturii/firii, ca și cum n-ar fi auzit de la Scriptură că firea/natura nu e rezultatul unei alegeri. Moise însă a fost ales dumnezeu al egiptenilor atunci când oracolul i-a spus: «Te-am dat ca un dumnezeu pentru faraon» [*Ieș* 7, 1]. Prin urmare, acest apelativ [dumnezeiesc] poartă un indiciu al puterii lui văzătoare sau lucrătoare. Dar întrucât este firea/natura dumnezeiască, rămâne nesemnificată în toate numele gândite despre ea, cum spune învățătura noastră"[14]. Și din Grigorie al Nyssei care în tratatul „Despre dumnezeirea Fiului și a Duhului" zice: „Pnevmatomahii spun că Dumnezeirea înseamnă firea/natura [...]. Noi însă spunem că nume semnificativ firea/natura dumnezeiască fie nu are, fie nu are pentru noi. Și chiar dacă se spune ceva fie de obișnuința omenească, fie de dumnezeiasca Scriptură, acel lucru e ceva din cele semnificate în jurul ei. Dar firea/natura dumnezeiască rămâne inexprimabilă și de nerostit, depășind orice semnificare a ei printr-o glăsuire. Iar ca acuzator al blasfemiei lor lipsite de minte să

[14] VASILE CEL MARE, *Epistola* 189, 8; *PG* 32, 696AC.

ia șarpele care arată că numele «dumnezeire» are semnificația de lucrare văzătoare [...]. Căci sfătuind pe strămoși să se atingă de cele oprite, făgăduiește: «Vi se vor deschide ochii și veți fi ca niște dumnezei» [*Fc* 3, 5]. Vezi că prin glăsuirea «dumnezeire» atestă lucrarea văzătoare? Căci nu poate fi văzut ceva decât cu ochii deschiși. Prin urmare, apelativul «dumnezeire» înfățișează nu firea, ci puterea văzătoare"[15]. Și, iarăși, același scrie către Avlavie: „«Dumnezeu» arată pe Cel ce lucrează, iar «dumnezeire» arată lucrarea; dar lucrarea nu e nimic din cei Trei, ci, mai degrabă, fiecare din cei Trei lucrează"[16].

16. Fiind ei demascați astfel prin toate acestea, au fost chemați de Biserică la pocăință, preaseninul nostru împărat îndemnându-i mult să nu respingă prin cuvinte leacul bun al pocăinței care are multă atracție și har. Ei însă n-au primit zicând de-a dreptul acel: „Nu vreau să știu căile tale" [*Iov* 21, 14]; căci au rămas în cele pe care le-am cunoscut de la început.

Lectura Tomosului din august 1347

De aceea din porunca dumnezeiască a preaputernicului nostru împărat și a preasfințitului patriarh ecumenic s-a citi un Tomos promulgat cu câtăva vreme mai înainte [august 1347] pentru depunerea mitropolitului Efesului, a celui al Ganosului și a altora, ca unii bolnavi de cele ale lui Varlaam și Akindynos, dar care n-a intrat în vigoare din pricină că se aștepta întoarcerea și pocăința lor.

Consultarea sinodalilor

Și după ce s-a citit acesta, preacinstitul mare hartofilax și consul al filozofilor a început, potrivit obiceiului

---

[15] GRIGORIE AL NYSSEI, *Despre dumnezeirea Fiului și a Duhului Sfânt*; *PG* 46, 573D–576A.

[16] GRIGORIE AL NYSSEI, *Către Avlavie că nu sunt trei dumnezei*; *PG* 45, 124D–125A.

bisericesc, să întrebe pe fiecare ce părere are, fiecare în parte, despre punctele [*kephalaion*] dogmatice discutate și cercetate. Și toți cu o gură și mișcați de un singur Duh au mărturisit deschis, urmând Sfinților Părinți, împreună cu unitatea și o distincție și o diferență cuvenită lui Dumnezeu între ființa și energia dumnezeiască, au îmbrățișat ca necreată și energia dumnezeiască, corespunzător ființei dumnezeiești, și au primit cu bunăvoință, auzind aceasta de la aceiași teologi, să numească „dumnezeire" și această dumnezeiască energie.

Discursul patriarhului

17. Întrebat fiind și preasfințitul patriarh ecumenic să-și exprime și el opinia sa despre acestea, mai întâi a expus un cuvânt despre diferența dintre ființa și energia dumnezeiască, elucidând frumos fiecare în parte modurile diferenței afirmate de sfinți și dovedind și unitatea și inseparabilitatea acesteia față de ființa dumnezeiască; în care a mai arătat că energia dumnezeiască e numită de sfinți și necreată și „dumnezeire", după care a făcut un întreg îndemn către cei ce disputau chemându-i, povățuindu-i și mustrându-i, chemându-i în toate felurile spre pocăință și îndemnându-i cu cea mai mare râvnă și sârguință spre un acord cu Sfinții și cu Sfântul Sinod.

Condamnarea opozanților

Dar cum i-a văzut nevindecați și ținând o dată pentru totdeauna blasfemiile anterioare și scuturându-se cu totul de pocăință, cuprins de un zel vrednic de el și de virtutea sa din copilărie, vrednic și de scaunul său [patriarhal], îi dezbracă pe mitropoliții [Matei al] Efesului și [Iosif al] Ganosului de simbolurile arhieriei și de toată preoția, făcând aceasta cu acordul exprimat prin vot al sinodului, iar ceilalți întâi-stătători ai ereziei împreună cu ei, și următorii lor în chip rău, având aceeași osândă cu

aceştia, sunt scoşi afară, unii dintre ei cerând iertare şi dobândind-o prin pocăinţă. Şi cu acestea sesiunea aceasta a luat sfârşit.

Altă sesiune pentru şase puncte dogmatice

18. Iar după ce s-au scurs de la aceea puţine zile, preaseninul şi sfântul nostru împărat porunceşte şi deschide cu înţelepciune contestatarilor o uşă a pocăinţei. Dar pentru că aceştia erau tot nevindecaţi, i s-a părut drept să adune iarăşi un sinod, pentru ca printr-o cercetare amănunţită să se facă limpede din cele teologhisite de sfinţi adevărul bunei-cinstiri/dreptei-credinţe cu privire la cele spuse înainte. Şi făcându-se sinod şi heterodocşii nevrând să se prezinte, ci refuzând aceasta o dată pentru totdeauna, preaevlaviosul împărat a poruncit ca dintre multele puncte/capitole dogmatice avansate să se cerceteze:

I) mai întâi dacă există la Dumnezeu o diferenţă cuvenită lui Dumnezeu între fiinţă şi energie;

II) apoi, în cazul că se arată că e o diferenţă, dacă energia aceasta e creată sau necreată;

III) în al treilea rând, dacă această energie cuvenită lui Dumnezeu se dovedeşte necreată, cum ar putea scăpa cineva de acuza că din această pricină crede că Dumnezeu e compus, ceea ce heterodocşii reproşează cu îndrăzneală Bisericii lui Dumnezeu;

IV) în al patrulea rând, dacă expresia „dumnezeire" e folosită în imne de teologi nu numai pentru fiinţa, dar şi pentru energia dumnezeiască, căci şi de aici vrăjmaşii Bisericii îi reproşează acesteia diformitatea diteismului;

V) în al cincilea rând, dacă spun teologii că fiinţa e superioară în ceva energiei, fiindcă şi acest lucru cade sub reproşul potrivnicilor; şi

VI) în al şaselea rând, dacă Dumnezeu este participat/împărtăşit, participarea/împărtăşirea e după fiinţă sau după energie?

Atâtea fiind chestiunile care ne stau acum înainte spre cercetare, discuțiile despre ele nu trebuie să se facă deodată, căci dacă s-ar face așa, înțelegerea lor n-ar fi nicidecum exactă nici potrivit intenției noastre, ci tratând despre fiecare în parte așa să înaintăm spre alta luând drept călăuze nerătăcitoare pe venerabilii teologi.

1. Diferență între ființă și energii

19. I. Pentru început, dacă vrei, să vorbim despre primul punct. Există oare la Dumnezeu o distincție între ființă și energie, lucru refuzat de contestatari, care socotesc că de aici rezultă multe alte lucruri absurde și politeism, sau ele sunt cu totul identice și lipsite de diferență? Acestea poruncindu-le preaputernicul împărat, dumnezeiescul sinod luând aminte la cele spuse a zis: „Nu știm, preaevlavioase împărate, altă cale care duce la adevăr decât aceasta, pe care ne-ai arătat-o acum." Și citindu-se în auzul tuturor teologi care au o opinie despre aceste lucruri, s-a arătat că aceia care nu cinstesc împreună cu unitatea și distincția între ființa și energia dumnezeiască sunt atei/fără Dumnezeu și se expun la multe alte absurdități. Căci potrivit marelui Dionisie: „Ceea ce n-are nici o putere sau energie nici nu este, nici nu este ceva și nu există nici o afirmare sau negare a lui"[17]. Iar ceea ce are diferă negreșit întru ceva de ceea ce are. Deci, dacă nu există o diferență între ființa și energia dumnezeiască, ființa lui Dumnezeu nu poate avea o energie. Dar ceea ce nu are o energie este inactiv, iar ceea ce e inactiv e inexistent.

20. Întrucât de Dumnezeu purtătorul Damaschin scrie: „Lucrul firii dumnezeiești e nașterea mai înainte de veci, iar lucrul voinței dumnezeiești e creația"[18], iar Sfântul

---

[17] Dionisie Areopagitul, *Despre numirile divine* VIII, 5; *PG* 3, 893A.

[18] Ioan Damaschinul, *Expunerea exactă a credinței ortodoxe* I, 8; *PG* 94, 813A.

Chiril scrie: „A face ține de energie, iar a naște de fire, iar firea și energia nu sunt identice”[19], cei ce zic că nu există diferență între ființa dumnezeiască și energia dumnezeiască — fiindcă potrivit aceluia nașterea ține de fire, dar după ei energia nu are nici o diferență față de fire —, urmează că nașterea va ține și de energie, și așa făpturile vor fi nașteri veșnice, ca unele ce sunt din firea dumnezeiască. Și, iarăși, fiindcă facerea ține de energie, dar firea n-are nici o diferență față de energie, atunci după ei facerea va ține de fire, și astfel tot după ei cele din fire vor fi făpturi. Și iarăși, întrucât același scrie în al II-lea din „Dialogurile sale [despre Sfânta Treime] către Hermeia” că: „Pe lângă acestea spunem tuturor că din energia/lucrarea lui Dumnezeu focul arde iar apa răcorește”[20], cei ce zic că ființa și energia sunt identice și nu au nici o diferență, vor fi siliți să spună că focul și apa sunt din ființa lui Dumnezeu. Și așa cacodoxia de acum se face mai rea decât rătăcirea elinilor [păgânilor], fiindcă aceia credeau că numai sufletul e din ființa lui Dumnezeu, dar aceștia spun că și aceste corpuri materiale și sensibile.

21. Dar și dumnezeiescul Hrisostom, explicând în omilia a 60-a la Evanghelia după Ioan ceea ce spune Domnul și Dumnezeul nostru în această Evanghelie: „Eu și Tatăl Meu una suntem” [*In* 10, 30], lămurește că „acest lucru s-a spus cu privire la putere”, căci tot cuvântul său era despre aceasta: „Iar dacă puterea e aceeași, evident că aceeași e și ființa”; și după puțin: „căci nu se pot învăța una prin alta, nici ființa, nici puterea”[21]. Și iarăși, în aceeași Evanghelie, când apostolul Filip zice: „Doamne, arată-ne nouă pe Tatăl și ne va fi de-ajuns” [*In* 14, 8], dumnezeiescul Hrisostom spune în acea omilie: „Să ve-

---

[19] Chiril al Alexandriei, *Tezaure* 18; *PG* 75, 312C.

[20] Chiril al Alexandriei, *Dialoguri despre Sfânta Treime* II; *PG* 75, 731A.

[21] Ioan Hrisostom, *Omilia* 60 *la Ioan*; *PG* 59, 338.

dem ce anume cere să vadă Filip? Oare înțelepciunea Tatălui? Oare bunătatea Lui? Nu! Ci însăși ceea ce este Dumnezeu, însăși ființa Lui"[22]. Și iarăși, explicând cuvântul Apostolului din Epistola către Romani care zice: „Căci cugetul trupului e moarte, iar cugetul Duhului e viață și pace" [*Rm* 8, 6], spune: „Cuget al trupului numește răutatea, iar cuget al Duhului harul dat și lucrarea/energia dăruită alegerii libere bune, nevorbind aici nicidecum despre ipostasă și ființă"[23]. Și iarăși, același Hrisostom în cuvântul în care explică versetul: „Pune mâna ta sub coapsa mea și jură" [*Fc* 24, 2], spune literal acestea: „Sfeșnic adevărat e trupul Stăpânului care arată prin har strălucirile înșeptite ale Duhului, căci zice Isaia: «Un toiag va ieși din Iesei și o floare va urca din ea și se va odihni peste el Duhul lui Dumnezeu» [*Is* 11, 1–2]. Cine? Cel cu multe părți prin lucrări/energii și mult prin fire. «Se va odihni Duhul lui Dumnezeu», aici tâlcuiește ființa. Iar ceea ce urmează afirmă lucrările/energiile Duhului: «duhul înțelepciunii și al înțelegerii, duhul sfatului și al tăriei, duhul cunoștinței și al evlaviei, duhul temerii de Dumnezeu» [*Is* 11, 2]. Cele șapte daruri ale harului Duhului Sfânt, care se odihnesc peste trupul Stăpânului, le figurează în prefigurarea sfeșnicului"[24]. Și, iarăși, același Hrisostom în cuvântul său „Despre Duhul Sfânt" spune: „Nu ia cineva toate harismele, ca să nu creadă cineva că harul este fire"[25].

22. Dar întrucât și sfântul mucenic și filozof Iustin scrie: „Fiindcă Dumnezeu are ființă spre existență iar voință spre facere"[26], cine respinge diferența dintre voință și ființă, respinge și existența și facerea lui Dumne-

---

[22] IOAN HRISOSTOM, *Omilia* 14 *la Ioan*; *PG* 59, 401.

[23] IOAN HRISOSTOM, *Omilia* 13 *la Romani*; *PG* 60, 516.

[24] Pasaj neidentificat.

[25] PS. HRISOSTOM, *Despre Duhul Sfânt* 3; *PG* 52, 817.

[26] PS. IUSTIN, *Întrebările unui creștin către păgâni* 3; *PG* 6, 14–29C.

zeu; căci nu este limpede că aceia care desființează diferența se arată atât negând pe Dumnezeu, cât și slăvind ceea ce se mișcă în mod automat? Căci potrivit dumnezeiescului Ioan din Damasc, „și viața e lucrare/energie", cum lămurește despre lucrare/energie în capitolul 38 al „Dogmaticii" sale[27]; căci vorbind mai înainte despre altele, precum și despre voința omenească și dumnezeiască, adaugă îndată la începutul capitolului, cuvânt de cuvânt, așa: „Trebuie știut că toate puterile mai înainte zise: cognitive, vitale, naturale și artificiale, se numesc lucrări/energii; căci lucrarea/energia e puterea și mișcarea naturală a fiecărei ființe, de care e lipsită numai neființa"[28].

23. Acestea fiind deci elucidate astfel în chip foarte înțelept și diferența fiind dovedită foarte limpede „nu în cuvinte convingătoare ale înțelepciunii omenești", potrivit dumnezeiescului Pavel, „ci în unele învățate de Duhul" [*1 Co* 2, 4. 13], de teologiile de Dumnezeu insuflate ale Părinților, s-ar cădea, a spus dumnezeiescul Sinod, ca aceia care au încercat să se dispute cumva cu privire la aceasta, să alunge în chip bine-cinstitor din gândirea lor acum, dacă nu și mai înainte, boala iubirii de sfadă și să vrea să se lase convinși cu râvnă de conducătorii și învățătorii noștri comuni în buna-cinstire/dreapta-credință care trâmbițează expresii strălucite numai despre diferența dintre ființa și energia dumnezeiască, și să nu mai încerce nicidecum să le contravină și să cerceteze cu curiozitate ce anume e energia și cât și cum ar fi această diferență.

24. Fiindcă nu l-au auzit, pe cât se pare, pe dumnezeiescul Părinte Hrisostom care în explicațiile la dumnezeiasca Evanghelie după Ioan învață că lucrarea dumneze-

---

[27] Ioan Damaschinul, *Expunerea exactă a credinței ortodoxe* II, 23; *PG* 94, 952D.

[28] *Ibid.* II, 23; *PG* 94, 949A.

iască e cu neputinţă de tâlcuit şi de înţeles şi e mai presus de legile firii. „Căci dacă nu ştii să tâlcuieşti acest vânt, a cărui simţire o primeşti în auz şi în pipăire, nici calea lui, cum cercetezi cu curiozitate lucrarea care vine de la dumnezeiescul Duh atunci când nu ştii lucrarea vântului, deşi-i auzi glasul? Iar expresia «unde vrea El» [*In* 3, 8] se spune pentru a înfăţişa puterea Duhului. Căci dacă nimeni nu-l ţine, ci suflă unde vrea el, cu cât mai mult nu vor putea ţine lucrarea Duhului legile firii, nici definiţiile naşterii trupeşti, nici nimic altceva din unele ca acestea"[29]. Nu-l aud nici pe Marele Vasile care-l contrazice pe Eunomie şi teologhiseşte astfel: „Căci dacă am măsura toate cu înţelegerea minţii şi am presupune că ceea ce nu poate fi cuprins cu gândurile nici măcar nu există, dusă e atunci răsplata credinţei, dusă e şi răsplata nădejdii"[30]. Dar cum am mai fi atunci vrednici de fericirile bazate pe credinţa în cele nevăzute, noi care ne lăsăm convinşi numai de explicări raţionale? De ce oare s-au supus păgânii deşertăciunii şi s-a întunecat inima lor nepricepută? Nu pentru că, urmând celor ce le apărea raţiunii lor, n-au crezut propovăduirii Duhului? Oare nu pe unii ca aceştia îi căinează Isaia ca nişte oameni pierduţi, zicând: „Vai celor înţelepţi pentru ei înşişi şi ştiutori înaintea lor înşişi" [*Is* 5, 21]?

25. Deci trebuia ca aceştia să asculte aceste lucruri spuse de sfinţii teologi şi să li se supună de bunăvoie numaidecât, să fie cu luare-aminte la ele cu bucurie şi să se plece fără cercetare dumnezeieştilor lor glăsuiri care însemnează această diferenţă, îndrăgind-o şi primind-o cu tăcere bine-cinstitoare, dar modul fie să nu-l adauge nicăieri, fie nu spre suprimarea diferenţei, în cazul în care ar fi vrut să se numere împreună cu cei ce par măcar

---

[29] IOAN HRISOSTOM, *Omilia* 26 *la Ioan*; *PG* 59, 155.

[30] VASILE CEL MARE, *Contra lui Eunomie* IV, 24; *PG* 29, 628A.

întrucâtva că fac parte din cei bine-cinstitori/drept-credincioşi. Dar, fiindcă au ajuns la o atât de mare insultă şi neruşinare, sau mai degrabă la o atât de mare demenţă, încât să înnebunească şi împotriva sfintelor Sinoade Ecumenice şi a tuturor sfinţilor teologi, şi să îndrăznească să le ceară socoteală şi să spună — vai! — că unii degajă mireasma dogmelor elineşti [păgâne] şi a celor crescuţi în acestea, iar pe alţii să-i acuze de cea mai mare lipsă de învăţătură, deşi sunt un Sinod întreg, şi să spună că unii au fost aduşi prin constrângere la această teologie, deşi ei ar fi ales bucuros pentru aceasta moarte de mucenic, iar alţii au scris acestea din linguşeală nu spunând adevărul — o, cum ar putea suferi cineva să spună în parte hulele lor? —, pentru ca auzul iubitorilor de Hristos să nu primească, aşa cum spunea cineva dintre Părinţii nesocotiţi de ei, orice se spune despre o dogmă dumnezeiască fără să ţină tare de adevărul şi rigoarea teologică, hai acum, îndrăznind spre Dumnezeul Cel rugat de aceştia, să încercăm să expunem câteva lucruri pe scurt despre modul unirii şi distincţiei fiinţei şi energiei dumnezeieşti, neîncercând să născocim noi înşine raţionamente întru apărarea celor teologhisite de ei în chip bine-cinstitor în vechime, ci păzind legea Bisericii, să încredinţăm dogmele Bisericii prin dascălii Bisericii fără să adăugăm sau desfiinţăm de la noi înşine nimic din cele dogmatizate de aceştia. De această lege folosindu-ne şi aici, atunci când îi auzim pe sfinţi strigând precis că energia dumnezeiască este din fiinţa dumnezeiască, nu socotim că ea este din Dumnezeu aşa cum sunt toate, cum împreună cu multe alte absurdităţi li se pare celor ce dispută cu noi. Căci faptul de-a fi din Dumnezeu se spune şi despre creaturi, dar faptul de a fi din fiinţa lui Dumnezeu nu se spune cândva despre nici una din creaturi, ci mai degrabă este interzis cu desăvârşire de sfinţi.

26. Fiindcă zice Marele Vasile: „Făcutul nu este din ființa făcătorului"[31], iar dumnezeiescul Damaschin spune: „Creația, chiar dacă s-a făcut după acestea, nu e din ființa lui Dumnezeu"[32], și iarăși: „Creația și facerea arată că făcutul și creatul sunt făcute în afară și nu din ființa Creatorului și Făcătorului, fiind cu desăvârșire neasemănătoare Lui"[33]. Deși nu spunem că aceasta [energia] este din ființa dumnezeiască ca și cum ar fi afară din ființa dumnezeiască, cum au ajuns să flecărească acest lucru cei potrivnici nu atât lipsiți de bună-cinstire, cât lipsiți de învățătură, ca nu cumva cineva să-și iasă așa din minți, ci știind că aceasta este, potrivit teologilor, o mișcare ființială și naturală a lui Dumnezeu, spunem că ea iese și izvorăște din ființa dumnezeiască precum dintr-un izvor și nu este văzută nicicând fără aceasta, ci rămâne pururea nedespărțită de ea, coexistă din veșnicie împreună cu ființa dumnezeiască și e unită cu ea în chip inseparabil, neputând să fie vreodată despărțită de ființa dumnezeiască de vreun interval nici eonic, nici temporal, nici spațial, ci ieșind din ea înainte de veci și coființând indisociabil împreună cu ea. Căci zice Marele Atanasie: „Iar când toate sunt lucrate de Dumnezeu prin Fiul în Duhul Sfânt, vedem inseparabilă lucrarea Tatălui, a Fiului și a Duhului Sfânt"[34]. Iar cel întru sfinți și dumnezeiescul Anastasie, de către care a fost învățat și Sfântul Sinod Ecumenic [al VI-lea], a spus în cuvântul al doilea despre necircumscris: „Să vedem ce suferă să spună despre Dumnezeu ereticii: spun că Dumnezeu este în toate prin lucrare/energie, nicidecum prin ființă, numind lucrare efectul care iese din lucrare; eu însă aș spune că

---

[31] Vasile cel Mare, *Contra lui Eunomie* IV, 1; *PG* 29, 673B.

[32] Ioan Damaschinul, *Expunerea exactă a credinței ortodoxe* I, 8; *PG* 94, 812C.

[33] *Ibid.*

[34] Ps. Atanasie, *Contra sabelienilor* 12; *PG* 28, 117A.

lucrarea/energia lui Dumnezeu e inseparabilă de natura/firea lui Dumnezeu"[35]. Și după altele câteva mai spune: „Unde se spune lucrare/energie, acolo se vede împreună cu ea și ființa din care iese aceasta. Căci fiecare din ele sunt necircumscrise, și de aceea sunt cu desăvârșire inseparabile între ele; fiindcă lucrarea/energia vestește ființa ascunsă care se vede coființând împreună cu lucrarea/energia, neputând fi fără ea"[36]. Și iarăși: „lucrarea este în jurul a orice, iar ființa e inseparabilă de ea"[37].

27. Dar așa cum, potrivit teologiei sfinților, unirea dumnezeiască și veșnică o vestim nu numai prin inseparabilitate, ci prin multe altele, precum și prin comunitatea necreatului și necircumscrisului, tot așa știm să slăvim iarăși potrivit acelorași și distincția și diferența lor cuvenite lui Dumnezeu; nu trăgându-le de aici spre o disociere și diviziune desăvârșită, nici gândind această diferență ca pe o alterare naturală, ori separându-le una de alta printr-un interval — să nu fie! —, ci suntem inițiați de sfinți să o primim ca pe cele ce sunt cauze și cauzate prin fire, distingând în chip cuvenit lui Dumnezeu numai prin rațiune cele unite și indivizibile prin fire. Căci zice Marele Atanasie în „Cuvântul al IV-lea împotriva arienilor": „Altceva e ceea ce e din ceva, și altceva lucrul din care este, și în această privință acestea sunt două. Dacă însă n-ar fi două, ci s-ar spune despre același lucru, atunci același lucru ar fi și cauză și cauzat, și născător și născut, absurditate care se vede la Sabelie"[38]. Prin urmare, întrucât potrivit tuturor teologilor energia e crezută a fi din ființă și că acestea sunt fiecare altceva și altceva și două, de aici s-a arătat limpede că se deosebesc între ele prin faptul de a fi sau nu din ceva sau cineva, adică după

---

[35] Anastasie Sinaitul, *Omilia 2 despre necircumscris*, 2; *PG* 89, 1331BC.
[36] *Ibid.*; col. 1331C–1332A.
[37] *Ibid.*; col. 1332B.
[38] Ps. Atanasie, *Cuvântarea a IV-a contra arienilor* 3; *PG* 26, 472A.

cum sunt cauză și cauzată, precum învață cele dumnezeiești acest mare teolog. Care după puțin spune: „Exemplu omenesc să fie aici focul și strălucirea care iese din el: sunt două prin ființare și la vedere, dar una este din celălalt și e nedespărțită de el”[39]. Deci așa cum la focul și la lumina din el, dintre care unul e natură și cauză, iar alta naturală și cauzată, unitatea se enunță în virtutea inseparabilității, iar diferența în virtutea cauzei și cauzatului, tot așa și la natura/firea dumnezeiască și energia din ea se afirmă de către noi atât unitatea, cât și diferența: una potrivit cauzei iar alta potrivit cauzării de către o cauză; fiindcă nici unitatea nu alungă diferența, nici diferența nu răstoarnă unitatea, ci atunci când fiecare din acestea e văzut în chip bine-cinstitor potrivit sfinților, nici una nu va putea fi eliminată de cealaltă.

28. Dar și dumnezeiescul Grigorie al Nyssei, știind bine că diferența între cauze și cauzate provine din adevăr și nu este nicicum afectată de nediferențierea potrivit naturii/firii, spune scriind lui Avlavie: „Mărturisind identitatea firii, nu tăgăduim diferența după cauză și cauzat, și înțelegem că una se distinge de alta numai în aceea că una se crede a fi cauză, iar alta din cauză”[40]. Iar fratele lui și marele cu adevărat Vasile pare să cunoască o atât de mare diferență între cauze și cauzate, încât să dogmatizeze și o ordine provenită din succesiunea naturală și așa să spună cauzei și cauzatului că sunt primul și al doilea și să socotească a fi dintre cele absurde și iraționale faptul de a nu le mărturisi și de a le tăgădui pe acestea; și mai spunea că Eunomie fie nu cunoaște diferența aceasta, fie o ascunde de bunăvoie, scriind: „Acel lucru Eunomie fie nu-l știa, fie l-a ascuns de bunăvoie, și anume că există un fel de ordine [*taxis*] care nu e

---

[39] *Ibid.* 10; *PG* 26, 480CD.

[40] GRIGORIE AL NYSSEI, *Către Avlavie că nu sunt trei dumnezei; PG* 45, 133B.

alcătuită de contemplarea ei de către noi, ci are loc prin însăşi succesiunea naturală [*kata physin akolouthia*], aşa cum lumina este faţă de foc ceea ce iese din foc. Căci în acestea numim mai întâi cauza, iar în al doilea rând ceea ce e produs de aceasta, nu separându-le printr-un interval [*diastemati*], ci gândind prin raţionament [*logismo*] cauza înaintea cauzatului"[41]. Deci cum să fie întemeiat refuzul ordinii la cele la care primul şi al doilea nu există prin instituirea noastră, ci din succesiunea care este în ele potrivit naturii? Aşadar ea e prezentă în toţi cei ce pot înţelege exact şi raţiona cumva că sfântul era preocupat în mod egal de adevăr şi buna-cinstire/dreapta-credinţă. Căci prin aceea că spune „nu constă din instituirea noastră, ci are loc prin însăşi succesiunea potrivit naturii" a arătat că diferenţa din ordinea aceasta între cauzate şi cauze există dintr-o necesitate inevitabilă şi naturală şi dintr-un adevăr luminos, şi nu se poate să fie altfel, ci ea e contemplată pururea în acestea în mod necesar; iar prin aceea că adaugă că ele „nu sunt separate printr-un interval, ci prin raţionament", iar diferenţa dintre primul şi al doilea se contemplă numai cu mintea, arată lucrul unirii asigurat în chip bine-cinstitor şi neintroducând în ea din diferenţă nici o vătămare, ci teologhisind că însăşi unirea este necontopită şi învăţând că diferenţa e negreşit indivizibilă. Aşadar, iarăşi, dat fiind că Eunomie încearcă să suprime cu totul această diferenţă, Marele Vasile spune: „Cum n-ai lăsat nici o diferenţă, nici măcar cea care există între cauze şi cele ieşite din ele?"[42]. Astfel faptul de a opina că nu există nici o diferenţă între cauze şi cauzate generează în chip vădit nebunia lui Arie şi Eunomie. Căci aceia sârguindu-se să desfiinţeze în tot felul de-o-fiinţimea, auzind că în Evanghelii Domnul spune că Tatăl Său e mai mare decât El

---

[41] VASILE CEL MARE, *Contra lui Eunomie* I; *PG* 29, 557AB.
[42] *Ibid.* I; *PG* 29, 564B.

[*In* 14, 28] și temându-se să gândească această diferență, au îndrăznit de aici să introducă în chip impios diferența potrivit naturii/firii, dar pe cea după cauză și cauzat au tăgăduit-o o dată pentru totdeauna știind că nu poate introduce nicidecum nici o alterare sau diviziune naturală, ci păstrează astfel pururea unirea indisolubilă a naturii/firii. Luptând vitejește cu ei pentru Treime, aceștia trei au alungat cât mai departe cu putință de Biserica noastră această impietate a acelora ca una care desființează taina mare și supranaturală a Treimii.

29. Prin urmare, pe drept cuvânt cei ce nesocotesc această diferență sunt mistuiți acum de cacodoxia acelora [a arienilor], iar cei ce mărturisesc că o îndrăgesc și o îmbrățișează cu înflăcărare sunt de partea bunei-cinstiri/dreptei-credințe și teologiei acestor sfinți sau, mai bine zis, a lui Hristos, distingând în chip unitar cele dumnezeiești și unindu-le în chip distinct. Căci felul distincției între ființa și energia dumnezeiască ar putea spune cineva că e unic, prim și propriu. Iar ele se deosebesc între ele și prin aceea că energia dumnezeiască e participată și se împarte în chip neîmpărțit, e numită și înțeleasă cumva, chiar dacă în chip nedeslușit, din efectele ei, pe când ființa e neparticipabilă, neîmpărțibilă și fără nume, întrucât este mai presus de nume și de neînțeles.

2. Energia e necreată

30. II. După aceasta am cerut să se dovedească de la sfinți dacă această energie inseparabilă, dar diferită de natura/firea dumnezeiască, este necreată, ceea ce contrazicătorii Bisericii nu primeau câtuși de puțin. Și s-a dovedit limpede și acest lucru de către sfinți, pe primul loc fiind Sfântul Sinod al VI-lea Ecumenic, cum s-a dovedit deja suficient mai sus prin pasajele citate din el în parte. S-a mai dovedit limpede și aceasta: că aceia care nu primesc ca necreată energia naturală a ființei dumnezeiești,

inseparabilă, dar diferită de ea, cum s-a spus, fac creatură însăşi fiinţa lui Dumnezeu. Căci potrivit Sfântului Maxim, „fiecare fire/natură e caracterizată de lucrarea/energia ei, energia necreată arătând o fire necreată, iar cea creată o fire/natură creată"[43]; încă şi potrivit dumnezeiescului Ioan Damaschinul care spune: „Energia creată va arăta creată şi natura/firea, iar energia necreată caracterizează natura/firea necreată"[44]. Deci cei ce numesc creată energia dumnezeiască, energie care caracterizează natura/firea dumnezeiască, înfăţişează cu necesitate drept creată şi natura/firea dumnezeiască.

31. Sunt şi monoteliţi, dar mai răi şi absurzi decât cei de odinioară, fiindcă sunt de părere că sunt creaturi cele mai înainte de veci. Căci dacă mărturisim două naturi/firi în Domnul nostru Iisus Hristos: una necreată şi alta creată, atunci cei ce nu spun că natura/firea dumnezeiască are şi o voinţă şi o lucrare necreată, aceia dogmatizează o singură voinţă şi o lucrare în Hristos, ceea ce Sinodul [Ecumenic] al VI-lea a dezavuat şi anatemizat. Şi de aici se dovedesc în chip a fi monoteliţi ei înşişi, dar mult mai răi decât aceia, întrucât aceia spuneau că există o singură voinţă şi o lucrare în Hristos, dar una necreată, desfiinţând-o pe cea creată, dar aceştia spun că este o voinţă şi o lucrare, dar creată, neprimind-o în chip vădit pe cea necreată. Dar şi Marele Vasile, scriind în tratatul către Amfilohie, spune: „Numele Duhului sunt acestea, mari şi suprafireşti, şi n-au în ele nici un exces în slavă. Dar energiile Lui cum sunt? Sunt de negrăit prin măreţia lor şi nenumărate prin mulţimea lor. Căci cum vom înţelege cele de dincolo de veacuri?"[45]. Care erau energiile Lui mai înaintea creaţiei inteligibile? Cei care

---

[43] MAXIM MĂRTURISITORUL, *Disputa cu Pyrrhus; PG* 91, 341A.

[44] IOAN DAMASCHINUL, *Expunerea exactă a credinţei ortodoxe* III, 15; *PG* 94, 1056C.

[45] VASILE CEL MARE, *Despre Duhul Sfânt* XIX, 48; *PG* 32, 156D.

numesc create energiile dumnezeiești sunt în chip vădit de părere că există creaturi dincolo de veacuri. S-a arătat deci și aceasta: că energiile dumnezeiești ale firii tri-ipostatice sunt comune și naturale, s-a arătat nu prin doi sau trei martori, ci prin întreaga dumnezeiască Scriptură.

3. Energia nu introduce compoziție

32. III. După aceasta am cerut să se dovedească de la sfinți dacă s-ar putea gândi în Dumnezeu vreo compoziție din pricina diferenței între ființa și energia dumnezeiască; căci și acest lucru îl afirmau contrazicătorii. S-a dovedit așadar, vestit de către toți sfinții, că acest lucru nu poate fi socotit o compoziție în Dumnezeu. Căci, în „Dialogul" său „cu Pyrrhus", dumnezeiescul Maxim arată foarte limpede că din lucrare/energie nu se creează o compoziție: „Vezi, îi spune lui Pyrrhus, că de aici te amăgești, și anume de acolo că ignori faptul că toate compozițiile sunt ale celor ce există într-o ipostasă, nu ale celor ce se văd în altceva. Acest lucru e gândul comun al tuturor, atât al filozofilor din afară, cât și al inițiatorilor cu dumnezeiască înțelepciune în taina Bisericii. Iar dacă vorbiți de o compunere a voințelor, sunteți siliți să vorbiți și de o compunere a celorlalte însușiri naturale"[46]. Dar și Grigorie al Nyssei, în capitolul 6 al completării sale la „Hexaemeron", spune cuvânt de cuvânt așa: „Deci dacă în om există diferitele organe alcătuite de natură în vederea simțirii, în toate acestea una și aceeași e mintea care e activă, pune în mișcare și se folosește de fiecare potrivit cu scopul propriu, fără ca natura să se schimbe prin diferențele lucrărilor, atunci cum ar putea privi cineva la Dumnezeu ființa Sa compusă de multe părți din pricina diversității puterilor Lui?"[47].

---

[46] MAXIM MĂRTURISITORUL, *Disputa cu Pyrrhus; PG* 91, 295B.
[47] GRIGORIE AL NYSSEI, *Despre alcătuirea omului* 6; *PG* 44, 140B.

33. Dar s-a dovedit şi aceasta: că aceia care, ca şi contrazicătorii, nu primesc diferenţa între fiinţa şi energia dumnezeiască şi, simplu spus, a tuturor celor contemplate în chip natural în jurul fiinţei dumnezeieşti, tocmai ei sunt de fapt cei care-L fac compus pe Dumnezeu, întrucât Marele Vasile spune în chip vădit: „Dacă am atribui toate numele dumnezeieşti fiinţei, atunci L-am arăta pe Dumnezeu nu numai compus, dar compus din părţi neasemănătoare, căci fiecare nume înseamnă altceva şi altceva"[48]. Iar Marele Grigorie Teologul scrie: „Dacă nemurirea, nerăutatea şi neschimbarea ar fi fiinţa lui Dumnezeu, atunci ar exista multe fiinţe ale lui Dumnezeu, nu una, sau divinul ar fi compus din acestea, căci dacă sunt fiinţe, nu sunt necompuse"[49]. Încă şi dumnezeiescul Chiril spune şi el: „Nu e fiinţă nenaşterea, nestricăciunea, nemurirea sau nevăzutul; căci dacă fiecare din acestea ar fi fiinţă, Dumnezeu ar fi alcătuit din tot atâtea fiinţe câte s-ar arăta a-I fi inerente în chip natural, pentru că multe Îi sunt inerente numai Lui şi nimănui altuia din toate"[50]. Dumnezeiescul Hrisostom spune: „Harul Duhului Scriptura îl numeşte uneori foc, alteori apă, arătând că acestea nu sunt nume ale fiinţei, ci ale lucrării/energiei; căci Duhul nu e compus din fiinţe diferite, fiind nevăzut şi unitar"[51]. Iar Grigorie al Nyssei scrie „Contra lui Eunomie": „Cine spune că Dumnezeu e dublu afară de tine, care plasezi orice noţiune a unui nume în fiinţa Tatălui şi spui că nu-i este inerent nimic din afară, ci fiecare din numele din jurul Divinului le cantonezi în fiinţa lui Dumnezeu?"[52].

---

[48] VASILE CEL MARE, *Contra lui Eunomie* II, 29; *PG* 29, 640BC.

[49] GRIGORIE DIN NAZIANZ, *Cuvântarea* 29 (a III-a teologică), 10; *PG* 36, 88BC.

[50] CHIRIL AL ALEXANDRIEI, *Tezaure* 31; *PG* 75, 444AC.

[51] IOAN HRISOSTOM, *Omilia* 32 *la Ioan*; *PG* 59, 183.

[52] GRIGORIE AL NYSSEI, *Contra lui Eunomie* II, 1, 606 (ed. Jaeger).

4. Energia divină nu înseamnă diteism

34. IV. După aceasta s-a cercetat dacă ființa dumnezeiască și necreată e numită de sfinți „dumnezeire"; căci nici acest lucru n-au vrut să-l primească contrazicătorii. Dar și acest lucru s-a arătat a fi vestit de către sfinți. Căci zice iarăși Marele Vasile în cele „Contra lui Eunomie": „Și însuși numele «dumnezeire» înseamnă fie puterea văzătoare, fie cea pronietoare pe care o are față de umanitate"[53]. Și iarăși tot el spune în epistola către medicul Eustatie: „Prin urmare, identitatea lucrării la Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt arată limpede identitatea firii. Astfel încât, chiar dacă numele «dumnezeire» desemnează natura, comunitatea ființei permite să fie atribuit în sens propriu și Duhului Sfânt. Dar nu știu cum cei ce aranjează toate aduc apelativul «dumnezeire» pentru indicarea naturii"[54]. Iar mai încolo: „Prin urmare, acest apelativ poartă indicarea unei puteri fie văzătoare, fie lucrătoare. Dar în ea însăși natura divină rămâne nesemnificată în toate numele care ar putea fi inventate, cum e învățătura noastră. Căci atunci când aflăm că e binefăcător, judecător, bun și drept și altele asemenea, suntem învățați diferențele unor lucrări. Dar natura celui ce lucrează acestea n-o putem cu nimic cunoaște prin înțelegerea lucrărilor. Fiindcă atunci când dă cineva o definiție a fiecăruia din aceste nume și a înseși naturii în jurul căreia sunt aceste nume, va da aceeași definiție amândurora. Iar cele ce au o altă definiție au și o natură diferită. Prin urmare, altceva e ființa, pentru care nu se găsește definiție care să o exprime, și altceva este semnificația numelor din jurul acesteia și care sunt numite plecând de la o lucrare sau demnitate oarecare"[55]. Și tot în aceeași epistolă, același

---

[53] De fapt GRIGORIE AL NYSSEI, *Contra lui Eunomie* III, 10, 10 (ed. Jaeger).
[54] VASILE CEL MARE, *Epistola* 189, 7–8; *PG* 32, 693D.
[55] *Ibid.* 8; col. 696AB.

Mare Vasile spune: „Numele «dumnezeire» e fie al unei lucrări, astfel încât așa cum spunem că e o singură lucrare a Tatălui, a Fiului și a Duhului Sfânt, tot așa spunem că este și o singură dumnezeire, fie potrivit opiniilor multora indică o natură, și pentru că în natură nu găsim nici o abatere, definim nu pe drept că Sfânta Treime e o singură dumnezeire"[56].

35. Iar Sfântul Anastasie [Sinaitul] spune: „Apelativul «Dumnezeu» desemnează în mod evident o lucrare, fiindcă nu înfățișează însăși ființa lui Dumnezeu, deoarece cunoașterea ei e cu neputință; ci apelativul «Dumnezeu» [*Theos*] ne înfățișează lucrarea Lui văzătoare [*theoretike*]"[57]. Și tot el mai spune: „Numele «Dumnezeu» nu înseamnă ființa dumnezeirii, căci aceasta e necuprinsă și fără nume, ci se spune «Dumnezeu» plecând de la lucrarea lui văzătoare, cum spune sfântul Dionisie, sau de la a alerga [*theein*] ori arde [*aithein*]"[58]. Iar însuși Marele Dionisie spune: „Dacă numim ascunzimea supraființială fie Dumnezeu, fie viață, fie ființă, fie lumină, fie cuvânt, nu înțelegem nimic altceva decât puterile îndumnezeitoare, înființătoare, născătoare de viață sau dătătoare de înțelepciune care ies din ea spre noi. Ei însă îi atribuim desființarea tuturor energiilor inteligente, nevăzând nici o îndumnezeire, viață sau ființă care să semene cauzei ce transcende toate cu orice depășire"[59]. Și iarăși același spune: „«dumnezeire» este pronia care vede toate"[60]. Că pronie e o lucrare, acest lucru e făcut cunoscut și plecând de la altele, dar mai ales plecând de la cele pe care le scrie Marele Atanasie: „Tatăl și Fiul nu lucrează după altă și altă pronie, ci după una și aceeași

---

[56] *Ibid.* 8; col. 696C.
[57] ANASTASIE SINAITUL, *Călăuza* 2; *PG* 89, 53C.
[58] *Ibid.*; *PG* 89, 68A.
[59] DIONISIE AREOPAGITUL, *Despre numirile divine* II, 7; *PG* 3, 645AB.
[60] DIONISIE AREOPAGITUL, *Despre numirile divine* XIII, 2; *PG* 3, 969C.

lucrare fiinţială a Dumnezeirii"[61]. Dar şi Marele Dionisie spune în „Epistola a II-a către Gaius": „«Dumnezeire» e darul îndumnezeitor şi imitaţia de neimitat a Celui Supradivin şi Suprabun prin care ne îndumnezeim şi facem buni"[62].

36. Pe lângă acestea, fiindcă un asemenea dar şi lucrare/energie a Duhului, adică îndumnezeirea, prin care se îndumnezeiesc sfinţii, numit de sfinţi „dumnezeire", contrazicătorii arhiepiscopului Tesalonicului spun că e o „dumnezeire creată", spunând acest lucru din faptul că Dumnezeu e numit de marele Dionisie „Dătător de subzistenţă" al ei şi tot el o numeşte imitaţie şi relaţie a celor ce participă, sfântul Sinod a arătat că ei spun aceasta în chip impios. Dar cercetându-se de dumnezeiescul Sinod şi acest lucru: dacă a numit cineva îndumnezeirea necreată şi dacă expresiile „relaţie", „imitaţie" şi „a dat subzistenţă" se spun şi cu referire la cele necreate, au fost aduse înainte expresii ale sfinţilor care arată că acestea nu se spun mereu despre cele create. Fiindcă în Antireticele sale Marele Vasile spune: „Cel ce a născut picăturile de rouă nu a dat subzistenţă în chip asemănător picăturilor şi Fiului"[63]. Iar în primul cuvânt la „Hexaemeron" spune: „Ca să se arate că lumea e o alcătuire meşteşugărească [tehnică] pusă înainte spre contemplare tuturor, ca prin ea să se facă cunoscută înţelepciunea Celui ce a făcut-o, înţeleptul Moise nu s-a folosit pentru aceasta de altă expresie, ci a spus: «La început a făcut», nu a lucrat, nici n-a dat subzistenţă, ci «a făcut», fiindcă mulţi din cei ce-şi imaginau că lumea coexistă din veşnicie cu Dumnezeu, spuneau că nu a fost făcută de El"[64].

---

[61] PS. ATANASIE, *Cuvântare la Buna Vestire*; *PG* 28, 924BC.

[62] DIONISIE AREOPAGITUL, *Epistola a II-a către Gaius; PG* 3, 1068A–1069A.

[63] VASILE CEL MARE, *Contra lui Eunomie* II, 23; *PG* 29, 624A.

[64] VASILE CEL MARE, *Omilia I la Hexaemeron* 7; *PG* 29, 17B.

Dar lucrul este dovedit și de acolo vă verbele „a lucra/a activa" și „a fi pus în lucrare/a fi activat" se pot spune nu numai despre cele create, ci și despre cele veșnice și necreate; fiindcă cei aflați în dispută cu noi, auzind că harul e pus în lucrare/activat, socot îndată că e creat. Căci zice marele în teologie Grigorie: „Fie și al lucrării, dacă vreți așa; dar nici așa nu ne veți desființa, fiindcă acest lucru nu ar fi decât de-o-ființimea activată"[65].

37. Iar dumnezeiescul Grigorie al Nyssei spune: „Nu-i putem numi trei dumnezei pe cei ce lucrează/activează în chip unit și indistinct pentru noi și pentru toată creația lucrarea/energia dumnezeiască, adică văzătoare"[66]. Iar despre imitație arhiepiscopul Tesalonicului a spus că marele Dionisie a adăugat expresiei „imitație" adjectivul „de neimitat", astfel încât darul îndumnezeitor nu e imitație, ci mai degrabă neimitare. Iar Grigorie Teologul spune că Fiul e o imitație a Tatălui scriind în „Cuvântarea a II-a despre Fiul" așa: „Fiul e chip [*eikon*] al Tatălui ca de o ființă cu El și pentru că e de acolo, iar Tatăl nu este din Acesta. Căci însăși natura chipului e o imitație [*mimema*] a arhetipului al căruia se spune că este"[67]. Astfel că expresia „imitație" nu împiedică îndumnezeirea să fie necreată. Iar „relație" este și pronia lui Dumnezeu față de cele proniate și preștiința Lui față de cele preștiute și prehotărârile/predestinările care sunt din veci în Dumnezeu cu privire la cele prehotărâte/predestinate. Dar în fiecare din acestea nimic nu împiedică ca relația să fie cu necreatul, cum nici darul îndumnezeitor al Duhului, îndumnezeirea însăși, nu este creat pentru că e o

---

[65] GRIGORIE DIN NAZIANZ, *Cuvântarea* 29 (a III-a teologică), 16; *PG* 36, 96A.

[66] GRIGORIE DIN NAZIANZ, *Către Avlavie că nu sunt trei dumnezei; PG* 45, 128A.

[67] GRIGORIE DIN NAZIANZ, *Cântarea* 30 (a IV-a teologică), 20; *PG* 36, 129B.

relaţie cu cele îndumnezeite. Căci faptul că e necreat îl arată limpede și pe scurt dumnezeiescul Maxim scriind: „Harul dumnezeiesc, chiar dacă dă desfătare celor ce se împărtăşesc din el prin har, nu le dă însă cuprinderea/înțelegerea lui. Căci rămâne necuprins/neînțeles chiar și în împărtășirea celor ce se desfată de el, întrucât ca unul nefăcut are infinitatea potrivit naturii"[68]. Şi iarăși: „Aceasta este Evanghelia lui Dumnezeu, solia lui Dumnezeu către oameni prin Fiul întrupat și care dă drept răsplată celor ce-L ascultă îndumnezeirea nefăcută"[69].

5. Ființa e superioară energiei

38. V. Iar după ce s-a arătat că și energia dumnezeiască e numită „dumnezeire", am cerut să ni se dovedească de la teologi dacă Dumnezeu transcende prin ființă această energie și cele contemplate în mod fiinţial în jurul Său. Și s-a arătat că și acest lucru a fost vestit de către sfinți. S-a mai dovedit și că aceia care nu primesc acest lucru sunt cu adevărat politeiști, spunând că există multe principii, ca unii care nu raportează la o singură cauză și un unic principiu cele contemplate ființial în jurul lui Dumnezeu. Căci zice Marele Vasile în Antireticele sale: „Este un fel de ordine care nu e alcătuită de instituirea noastră, ci are loc prin însăși succesiunea conform naturii, așa cum față de foc lumina este ceea ce este din foc. Căci în unele ca acestea numim cauză ceea ce vine mai întâi, iar al doilea ceea ce vine din el, nu separându-le între ele printr-un interval, ci gândind cauza prin raționament înaintea cauzatului"[70]. Deci cum este atunci întemeiat să negăm ordinea în cele pentru care există un primul și un al doilea nu prin instituirea noastră, ci din

[68] MAXIM MĂRTURISITORUL, *Scolia 18 la Răspunsul 61 către Talasie; PG* 90, 637D.
[69] MAXIM MĂRTURISITORUL, *Răspunsuri către Talasie* 61; *PG* 90, 637D.
[70] VASILE CEL MARE, *Contra lui Eunomie* I, 20; *PG* 29, 557AB.

succesiunea care există în ele conform naturii? Iar în tratatul către Amfilohie scrie: „Dar care sunt lucrările Duhului Sfânt? Sunt negrăite din pricina măreției și nenumărate din pricina mulțimii lor. Căci cum vom înțelege cele aflate dincolo de veacuri? Care au fost lucrările Lui înainte de creația inteligibilă? Care sunt harurile Lui față de creație? Care e puterea Lui față de veacurile care vin? Fiindcă El era şi preexista și copreexista înainte de veci cu Fiul și cu Tatăl. Astfel încât, chiar dacă te vei gândi la ceva de dincolo de veacuri, și acest lucru e mai prejos decât Duhul"[71]; prin aceasta spune că energiile mai înainte de veci ale Duhului sunt mai prejos decât Duhul Însuși. Iar în cuvântul „Despre dumnezeirea Fiului și a Duhului", dumnezeiescul Grigorie al Nyssei spune: „Firea dumnezeiască/natura divină rămâne inexprimabilă și de nerostit depășind orice semnificare prin grăire"[72]. Prin urmare, apelativul „dumnezeire" arată nu natura/firea, ci puterea văzătoare a Duhului. Iar Marele Atanasie în al II-lea „Cuvânt" al său „împotriva arienilor", care spuneau că Fiul e din voința, nu din natura/firea Tatălui, spune: „Dacă i se acordă lui Dumnezeu voința privitoare la cele ce nu sunt, de ce nu recunosc ei ceea ce transcende voința lui Dumnezeu?"[73]. Iar în „Cuvântul" al III-lea împotriva acelorași zice: „Ereticii au văzut ceea ce se opune voinţei, dar nu şi ceea ce îi este superior şi o transcende. Căci aşa cum ceea ce este împotriva socotinţei [*para gnomen*] se opune voinţei, tot aşa ceea ce este potrivit naturii transcende şi premerge voinţei"[74]. Iar acelaşi, scriind împotriva lui Macedonie, spune: „Cunoaște că faptul că Dumnezeu există este secund în

[71] VASILE CEL MARE, *Despre Sfântul Duh* XIX, 48; *PG* 32, 156D.

[72] GRIGORIE AL NYSSEI, *Despre dumnezeirea Fiului și a Duhului*; *PG* 46, 573D.

[73] ATANASIE CEL MARE, *Contra arienilor* II, 2; *PG* 26, 149C.

[74] ATANASIE CEL MARE, *Contra arienilor* III, 62; *PG* 26, 453B.

raport cu natura Lui. Căci și noi, dacă ne facem imitatori ai lui Dumnezeu, potrivit lui Pavel, ne facem dumnezei, dar nu ne putem face însăși natura Lui"[75]. Iar dumnezeiescul Maxim zice: „Dumnezeu transcende de infinite ori infinit toate cele ce participă și pot fi participate"[76].

39. Dar și Marele Dionisie în capitolul al XII-lea al lucrării sale „Despre numirile divine" spune: „Întrucât cele ce sunt sfinte, sau dumnezeiești, sau stăpâne, sau împărătești depășesc cele ce nu sunt, iar participările însele le depășesc pe cei ce participă la ele, într-atât Cel ce este mai presus de toate cele ce sunt este peste toate cele ce sunt, iar Cauzatorul imparticipabil e mai presus decât toate cele ce participă și toate participările"[77]. Iar în „Epistola a II-a către Gaius" spune: „Cum Cel ce este dincolo de toate este și mai presus de orice obârșie de dumnezeire și de orice obârșie de bine? Dacă prin «dumnezeire» și «bunătate» înțelegi darul îndumnezeitor și făcător de bine și imitația de neimitat a Celui Supradivin și Suprabun, prin care ne facem dumnezei și buni; și dacă acest lucru se face început al îndumnezeirii și facerii buni a celor îndumnezeiți și făcuți buni, Cel ce este mai presus de începutul oricărui început și al astfel numitei dumnezeiri și bunătăți, este dincolo de orice obârșie de dumnezeire și obârșie de bine"[78]. Și tot acela: „Să trecem acum la numirea ființei dumnezeiești cu adevărat existente a Celui cu adevărat existent. Să ne aducem aminte însă că scopul cuvântului nu este să se manifeste ființa supraființială ca supraființială — fiindcă acest lucru e de negrăit, de necunoscut și cu totul de nemanifestat și depășește însăși unirea —, ci să lăudăm ieșirea înființă-

---

[75] Ps. Atanasie, *Dialoguri contra macedonienilor* 14; *PG* 28, 1313A.

[76] Maxim Mărturisitorul, *Capitole teologice și economice* I, 49; *PG* 90, 1101A.

[77] Dionisie Areopagitul, *Despre numirile divine* XII, 4; *PG* 3, 972B.

[78] Dionisie Areopagitul, *Epistola* II; *PG* 3, 1068–1069.

toare a obârșiei de ființă spre toate cele ce sunt"[79]. Iar în scoliile sale dumnezeiescul Maxim spune că „aici «ieșire» [*proodos*] e energia dumnezeiască, energia care a dus la existență toată ființa"[80]. Și dumnezeiescul Hrisostom în primul său cuvânt „Despre necuprinsul lui Dumnezeu" zice: „Profeții se arată necunoscând nu numai ce este Dumnezeu în ființă, dar sunt nedumeriți și despre înțelepciunea Lui câtă este. Și nu ființa este din înțelepciune, ci înțelepciunea este din ființă. Iar când nici pe aceasta nu pot să o înțeleagă cu exactitate, ce nebunie ar fi a crede că poți supune gândurilor proprii însăși ființa dumnezeiască?"[81]. Iar în comentariul la „Evanghelia după Ioan" același zice: „Dumnezeu nu dă duhul cu măsură. Căci noi toți am primit lucrarea/energia duhului cu măsură. Fiindcă «duh» aici vrea să spună lucrarea/energia, pentru că ea este cea împărțită. Dar El are nemăsurată și toată lucrarea/energia. Iar dacă lucrarea/energia Lui e nemăsurată, cu cât mai mult ființa?"[82].

6. Participabilă e energia, nu ființa lui Dumnezeu

40. VI. După aceasta s-a cercetat de noi faptul că aceia care atacă Biserica spun că toate se împărtășesc de ființa lui Dumnezeu, întrucât nu există o diferență între ființa și energia dumnezeiască și, după ei, Dumnezeu nu e nimic altceva decât ființă; dar noi am fost învățați de sfintele Scripturi că Dumnezeu are și ființă și putere și energie diferită de ființa dumnezeiască, sau, mai bine zis, că are puteri și energii; fiindcă El este nu numai triipostatic, dar și atotputernic. S-a cercetat deci de ce anume se împărtășesc toate: de ființa dumnezeiască sau

[79] DIONISIE AREOPAGITUL, *Despre numirile divine* V, 1; *PG* 3, 816B.
[80] MAXIM MĂRTURISITORUL, *Scolii la Dionisie Areopagitul; PG* 4, 309A.
[81] IOAN HRISOSTOM, *Omilia 1 despre necuprinsul lui Dumnezeu; PG* 48, 705.
[82] IOAN HRISOSTOM, *Omilia* 30 *la Ioan; PG* 59, 174.

de energia dumnezeiască a lui Dumnezeu? Iar dumnezeiescul Sinod a zis: „Ființa dumnezeiască și energia naturală dumnezeiască le știm inseparabile, fiindcă n-ar putea exista energie fără ființa ei. Despre cele create de Dumnezeu dintru început, cine nu știe, afară numai dacă nu delirează ca aceia care contrazic Biserica, că orice creatură participă la lucrarea/energia, nu la ființa Creatorului?" Căci, potrivit teologului [Grigorie al] Nyssei, casa nu participă la ființa zidarului, nici templul la ființa constructorului său, ci la meșteșugul și lucrarea acestora[83]. Iar că sfinții îndumnezeiți prin unirea cu Dumnezeu nu participă la ființa dumnezeiască, ci la energia Lui dumnezeiască, o arată marele în teologie Grigorie, care scrie despre Domnul nostru Iisus Hristos că „Se numește Hristos/Unsul din pricina dumnezeirii Lui, iar această ungere a umanității o sfințește nu printr-o lucrare ca la ceilalți unși, ci prin venirea/prezența Celui ce unge în întregimea Lui"[84]. Iar Marele Vasile spune: „Duhul Sfânt umple toate prin puterea Lui, dar poate fi împărtășit numai de cei vrednici, nefiind participat într-o singură măsură, ci împărțind lucrarea Lui proporțional cu credința"[85]. Iar altundeva zice iarăși: „Așa cum asemănările fețelor nu se fac în toate materiile, ci în cele ce au netezime și transparență, tot așa și lucrarea Duhului nu se lucrează în toate sufletele, ci în cele ce n-au nimic strâmb, nici sucit"[86]. Iar Sfântul Maxim spune: „Toate câte este Dumnezeu va fi și cel îndumnezeit prin har, afară de identitatea de ființă"[87]. Și Marele Dionisie zice: „Mințile dumnezeiești se mișcă în cerc, unindu-se cu strălucirile fără

---

[83] Grigorie al Nyssei, *Contra lui Eunomie* I, 1, 421 (ed. Jaeger).

[84] Grigorie din Nazianz, *Cuvântarea* 30 (a IV-a teologică), 21; *PG* 36, 132B.

[85] Vasile cel Mare, *Despre Duhul Sfânt* IX, 22; *PG* 32, 108C.

[86] Vasile cel Mare, *Comentariu la Isaia* 1, 3; *PG* 30, 121D–124A.

[87] Maxim Mărturisitorul, *Epistola* 2; *PG* 91, 376AB.

început și fără sfârșit ale frumosului și binelui”[88]. Numindu-le la plural, a arătat că acestea nu sunt ființa lui Dumnezeu, căci nicicând aceasta nu se pune la plural, dar numindu-le străluciri și încă fără început și fără sfârșit, le-a arătat că sunt energii dumnezeiești și necreate. Iar Domnul și Dumnezeul nostru în sfânta „Evanghelie după Ioan” spune: „«Cine crede în Mine, așa cum zice Scriptura, râuri de apă vie vor curge din pântecul lui.» Iar aceasta a spus-o despre Duhul pe Care aveau să-L primească cei ce cred în El. Căci Duhul încă nu era, pentru că Iisus nu Se preaslăvise” [*In* 7, 38–39]. Zicere pe care explicând-o dumnezeiescul Hrisostom spune: „Spune «râuri de apă vie vor curge din pântecul său» sugerând belșugul și prisosul harului, pe care altundeva îl numește «izvor de apă curgătoare spre viață veșnică», adică va avea mult har. Deci altundeva spune «viață veșnică», iar aici «apă vie». Iar «viu» numește ceea ce lucrează pururea. Căci după ce vine și se așază în gândire, harul Duhului țâșnește mai mult decât orice izvor și nici nu lipsește, nici nu se golește, nici nu se oprește. Dar a spus «izvor» și «râu» arătând belșugul dăruirii și negrăirea lucrării”[89]. Și ceva mai încolo același zice: „Nu mai era la ei profet și harul nu le mai arăta cele sfinte. Dar după ce a trimis pe Duhul Sfânt, El avea să Se reverse din belșug. Iar începutul acestei împărtășiri s-a făcut după cruce, nu numai al belșugului, ci și al unor daruri mai mari. Căci darurile au fost mai minunate, ca atunci când spune: «Nu știți ai cărui duh sunteți», și iarăși: «N-ați primit duh de robie, ci ați primit un duh al înfierii» [*Rm* 8, 15]. Pentru că și cei din vechime au avut Duh, dar nu L-au dat altora, dar Apostolii au umplut cu el zeci de mii. Deci fiindcă aveau să primească acest

---

[88] Dionisie Areopagitul, *Despre numirile divine* IV, 8; *PG* 3, 704D.

[89] Ioan Hrisostom, *Omilia* 32 *la Ioan*; *PG* 59, 183.

har, dar el nu fusese dat încă, de aceea s-a spus: «încă nu era Duh», adică nu era încă dat, «fiindcă Iisus nu Se preaslăvise încă», numind aici «slavă» crucea. Căci întrucât eram vrăjmași și păcătoși lipsiți de darul lui Dumnezeu și urâți de Dumnezeu, iar harul era dovada împăcării și un dar se dă nu dușmanilor, nici celor urâți, ci prietenilor și celor bineplăcuți, a trebuit să aducă mai întâi jertfa pentru noi și să desființeze vrăjmășia în trupul Său [*Ef* 2, 14] și să ne facă prieteni, ca abia atunci să primim darul. Iar dacă acest lucru i s-a făcut lui Avraam prin făgăduință, cu cât mai mult prin har?"[90].

41. Și iarăși același în omilia a 36-a din aceeași lucrare spune: „Și pentru noi nu se lucrează doar apă, ci, când va fi primit harul Duhului, atunci el va dezlega toate păcatele." Și după puțin: „Dar chiar dacă ar veni toată lumea, harul nu se va mistui, nici lucrarea nu se va epuiza, ci rămân asemănătoare și cum erau și mai înainte. Și așa cum razele de soare luminează în fiecare zi și nu se epuizează, nici lumina nu ajunge mai mică din pricina multei ei dăruiri, tot așa, și cu cât mai mult, lucrarea Duhului nu e micșorată de cei ce se împărtășesc de ea"[91]. Și tot el în omilia a 5-a din aceeași lucrare, explicând versetul „toate prin El s-au făcut" [*In* 1, 3], spune: „Vorbind despre creație, Ioan adaugă și un cuvânt despre pronie zicând: «în El era viață» [*In* 1, 4]. Căci a adăugat că «în El era viață» ca nimeni să nu fie cu necredință cum s-au făcut prin El atâtea și atâtea lucruri. Deci așa cum la izvorul care naște adâncul oricât ai lua din el n-ai micșora izvorul, tot așa și la lucrarea Unului-Născut, oricâte ai crede că au fost produse și făcute prin ea, ea nu devine cu nimic mai mică"[92]. Și explicând în omilia a 14-a zicerea Evangheliei „și din plinătatea Lui am luat

---

[90] IOAN HRISOSTOM, *Omilia* 42 *la Ioan; PG* 59, 284.
[91] IOAN HRISOSTOM, *Omilia* 36 *la Ioan; PG* 59, 204.
[92] IOAN HRISOSTOM, *Omilia* 3 *la Ioan; PG* 59, 57.

toți" [*In* 1, 16], același dumnezeiesc Hrisostom spune: „Și ce este aceea că «din plinătatea Lui am luat toți»? Cu alte cuvinte, nu are împărtășibil darul, ci este Însuși Izvorul și Însăși Rădăcina celor bune, Însăși Viața, Însăși Lumina și Însuși Adevărul; nu ținând întru Sine bogăția celor bune, ci făcând-o să țâșnească tuturor celorlalți și rămânând plin după țâșnire, nemicșorându-Se cu nimic prin dăruirea lor altora, ci pururea izvorând și, împărtășind tuturor cele bune, rămâne în aceeași desăvârșire. Pe când ceea ce aduc eu este împărtășibil, căci am luat de la altul și e ceva mic dintr-un întreg și ca o picătură umilă față de un adânc negrăit și o mare infinită. Dar nici măcar acest exemplu nu poate arăta ceea ce încercăm să spunem. Căci dacă iei o picătură din mare, ai micșorat marea, chiar dacă micșorarea e nevăzută. Dar despre Izvorul acela nu se poate spune același lucru, ci oricât s-ar scoate din el, rămâne cu nimic micșorat. De aceea trebuie să venim la un alt exemplu, care poate să ne călăuzească mai bine spre ideea care ne stă înainte acum. Să presupunem că este un râu de foc, după care din acel râu se aprind zeci de mii de făclii și de două ori, de trei ori și de multe ori mai multe. Oare focul nu rămâne aceeași plinătate și după ce și-a împărtășit lucrarea atâtor făclii? Acest lucru e evident oricui. Dar dacă și la corpurile divizibile care sunt micșorate de orice se sustrage din ele, se găsește ceva asemănător, încât nu sunt cu nimic păgubite și după ce dau și altora cele ale lor, cu cât mai mult nu se va întâmpla acest lucru cu acea putere necorporală și neamestecată? Căci dacă aici ceea ce se împărtășește e o ființă și un corp, iar acesta se împarte și nu se împarte în același timp, cu cât mai mult atunci când este vorba despre o lucrare/energie provenită din ființa necorporală, aceasta nu va suferi pe drept cuvânt nimic asemănător. De aceea spunea Ioan: «Din plinătatea Lui am luat toți.» Noi toți: cei doisprezece, cei cinci

sute, cei trei mii, cei cinci mii, multele mii ale iudeilor, toată plinătatea credincioșilor de atunci, de acum și care vor mai fi, am luat din plinătatea Lui. Dar ce am luat? «Har în loc har»"[93].

42. Iar Marele Vasile explicând „Psalmul 38" spune: „Dumnezeu l-a făcut pe om din pământ și pe slugile Sale pară de foc [*Ps* 103, 5], dar puterea de a înțelege și cunoaște pe Creatorul și Ziditorul lor este și în oameni; «căci a suflat în fața lui» [*Fc* 2, 7], adică a pus peste om o parte a harului Său, pentru ca prin asemănător să cunoască asemănătorul"[94]. Și iarăși același spune în tratatul despre Duhul Sfânt adresat lui Amfilohie: „Înnoind Domnul pe om și dându-i iarăși înapoi harul din suflarea lui Dumnezeu pe care l-a pierdut, suflând în fața ucenicilor spune: «Luați Duh Sfânt» [*In* 20, 22]"[95]. Iar dumnezeiescul Damaschin în capitolele sale teologice vorbind despre preștiință și prehotărâre/predestinație spune: „Pe acest om Ziditorul l-a făcut parte bărbătească dându-i dumnezeiescul Său har și prin el l-a făcut să intre în comuniune cu El"[96]. Și tot în tratatul către Amfilohie, Vasile cel Mare spune: „Cine n-a auzit oare până într-atât de bunătățile gătite de Dumnezeu celor vrednici, încât să nu știe că aici cununa drepților e harul Duhului dăruit atunci mai îmbelșugat și mai desăvârșit?"[97].

43. Dar și Sfântul Chiril în cartea a III-a către Hermeia, întrebat fiind de aceasta despre sălășluirea și împărtășirea dumnezeiască în noi: „Dacă ai putea să-mi spui cum anume trebuie înțeleasă și cum se face în noi umplerea Tatălui și a Fiului, când este una și nu diferită", răspunzând Sfântul Chiril a zis: „Nu e nimic greu sau cu ane-

---

[93] Ioan Hrisostom, *Omilia* 14 *la Ioan; PG* 59, 91–92.
[94] Vasile cel Mare, *Omilia la Psalmul 38*, 8; *PG* 29, 449BC.
[95] Vasile cel Mare, *Despre Sfântul Duh* XVI, 39; *PG* 32, 140D.
[96] Ioan Damaschinul, *Expunerea exactă a credinței ortodoxe* II, 30; *PG* 94, 976A.
[97] Vasile cel Mare, *Despre Sfântul Duh* XVI, 40; *PG* 32, 141B.

voie de atins în acest lucru. Cum altfel s-ar putea face decât prin Duhul Sfânt Care ne umple prin El Însuși de daruri dumnezeiești și ne arată părtași ai negrăitei firi dumnezeiești [*2 Ptr* 1, 4]?”[98]. Și în „Tezaure” același Chiril spune iarăși: „Dar dacă, potrivit nebuniei heterodocșilor, Duhul Sfânt ar fi într-adevăr o făptură, cum are El atunci întreagă lucrarea lui Dumnezeu? Căci nu cred să iasă cineva atât de mult din gândirea dreaptă încât să îndrăznească și numai să spună că la lucrarea care trece în chip natural din ea spre cei în stare să o primească ființa dumnezeiască se slujește de niște unelte aduse la existență din exterior”[99].

44. Iar Marele Atanasie spune și el în „Epistola” sa „către Serapion”: „Toate cele ale Tatălui sunt ale Fiului; de aceea cele date de Fiul în Duhul sunt daruri/harisme ale Tatălui. Și când Duhul e în noi, e în noi și Cuvântul Care-L dă pe Acesta și în Cuvântul este Tatăl. Aceasta e ceea ce s-a spus: «Și Eu și Tatăl vom veni și vom face la el sălaș» [*In* 14, 23]. Căci unde e lumina, acolo e și strălucirea, și unde e strălucirea, acolo e și energia ei și harul strălucitor. Învățând acest lucru, Pavel scria corintenilor în a doua sa epistolă către ei zicând: «Harul Domnului nostru Iisus Hristos și iubirea lui Dumnezeu Tatăl și împărtășirea Duhului Sfânt să fie cu voi cu toți» [*2 Co* 13, 13]. Căci harul dat și dăruirea să dă în Treime de la Tatăl prin Fiul în Duhul Sfânt. Fiindcă așa cum harul dat e din Tatăl prin Fiul, tot așa împărtășirea în noi a dăruirii nu s-ar putea face decât în Duhul Sfânt. Căci având parte de El, avem iubirea Tatălui, harul Fiului și însăși împărtășirea Duhului. Prin urmare, din acestea lucrarea Treimii se arată a fi una”[100].

---

[98] CHIRIL AL ALEXANDRIEI, *Dialoguri despre Sfânta Treime*; *PG* 75, 797D–800A.

[99] CHIRIL AL ALEXANDRIEI, *Tezaure* 33; *PG* 75, 573B.

[100] ATANASIE CEL MARE, *Epistola către Serapion* I, 30; *PG* 26, 600BC.

45. Dar Sfântul Atanasie spune și în „Cuvântul" său „despre Duhul Sfânt": „Sunt de acord și cu cele spuse despre Duhul de dumnezeiescul Pavel, căci pe cei ce cred el îi numește temple ale lui Dumnezeu care au sălăşluit în ei harul Duhului: «Nu știți oare că sunteți temple ale Duhului și că Duhul Sfânt locuiește în voi?» [*1 Co* 3, 16] și iarăși: «Nu știți oare că trupurile voastre sunt temple ale Duhului Sfânt care este în voi, pe Care-L aveți de la Dumnezeu?» [*1 Co* 6, 19]. Dar acestea învață deschis că Preasfântul Duh e din natura dumnezeiască. Căci dacă credincioșii sunt temple ale lui Dumnezeu fiindcă au primit harul Duhului, urmează că Duhul Sfânt e din Dumnezeu. Căci sunt numiți temple ale lui Dumnezeu întrucât au sălăşluind în ei harul Acestuia"[101]. Iar dumnezeiescul Hrisostom în „Omilia a 4-a la *Fapte*", explicând versetul: „Și li s-au arătat împărțite limbi ca de foc" [*FA* 2, 3], spune: „Bine a zis «împărțite», căci erau dintr-o singură rădăcină, ca să înveți că este o lucrare/energie trimisă de Mângâietorul." Şi tot acolo același spune iarăși: „«Și s-au umplut toți», deci nu au luat pur și simplu harul Duhului, ci «s-au umplut»"[102]. Iar pentru că mesalienii spuneau că la ei cei curați se împărtășesc de ființa lui Dumnezeu invocând versetul evanghelic: „Și Eu și Tatăl vom veni și ne vom face la el sălaş" [*In* 14, 23], distorsionându-l într-un foarte lipsit de minte spre impietatea lor, Sinodul adunat împotriva mesalienilor, respingând părerea lor rea, spune: „Are loc o venire a Mângâietorului și Dumnezeu Se sălăşluiește în cei vrednici, dar nu ca și cum aceștia ar avea însăși natura Dumnezeirii."

Revenire la sesiunea IV — despre lumina taborică

46. După aceasta s-a cerut să se arate de la sfinți că lumina Schimbării la Față a Domnului e necreată și că

[101] Pasaj neidentificat.
[102] IOAN HRISOSTOM, *Omilia* 4 *la Fapte; PG* 60, 43–44.

ea nu este ființa lui Dumnezeu. Și aproape toți au spus că acest lucru a fost dovedit în sesiunea a patra, în care fiind de față și cei ce contrazic Biserica spuneau blasfemiind pe față când că aceasta e o nălucă, un văl și o apariție, când că e necreată și că e ființa lui Dumnezeu, spunând ei și această impietate. Căci în acea sesiune a fost citat Grigorie cel cu supranumele teologiei care scrie: „Nimeni nu este în ipostasa și ființa Domnului, cum s-a scris, și care să fi văzut sau povestit natura lui Dumnezeu”[103]. Iar dumnezeiescul Maxim scrie în capitolul 7 al celei de-a treia centurii de „Capitole teologice”: „Cel ce nu este împărtășibil după ființă de cele ce sunt, vrând să fie împărtășit de cei ce pot aceasta într-un alt mod, nu iese deloc din ascunzimea sa în ce privește natura”[104]. Iar dumnezeiescul Hrisostom, scriind despre același praznic, spune: „Schimbându-Se la față în munte, Mântuitorul a arătat ucenicilor Săi puțin slava Împărăției Sale dumnezeiești nevăzute. Dar cei ce au limbă fără strajă și vânătorească vor spune îndată: Dacă slava Lui dumnezeiască e nevăzută, cum s-a arătat apostolilor? Căci dacă se vede, nu e nevăzută, iar dacă e nevăzută, nu se vede. De aceea ascultă cu pricepere. Stăpânul Hristos a arătat și nu a arătat aici ucenicilor Săi slava împărăției Sale nevăzute; adică le-a deschis puțin dumnezeirea Sa, dar nu desăvârșit, ci, pe de o parte, dându-le încredințare, iar, pe de altă parte, cruțându-i: dându-le încredințare le-a arătat slava dumnezeiască a Împărăției Lui nu câtă era, ci cât puteau privi cei ce poartă ochi trupești; iar cruțându-i, și nu din invidie, nu le-a arătat toată slava dumnezeiască a Împărăției Lui nevăzute, ca nu cumva să piară odată cu vederea”[105]. Și toți sfinții o

---

[103] GRIGORIE DIN NAZIANZ, *Cuvântarea* 28 (a II-a teologică), 19; *PG* 36, 52B.

[104] MAXIM MĂRTURISITORUL, *Capitole* XV, 7; *PG* 90, 1180C.

[105] Pasaj neidentificat.

numesc „luminare”, „strălucire”, „har”, „îndumnezeire”, „dumnezeire arătată pentru puțin mai tare decât vederea”, „lumină neapropiată”, „rază naturală a Fiului fără de început”, „fulgerare a dumnezeirii” și cele asemenea.

A fost însă adus înainte și citat în acea sesiune și primul Tomos sinodal [din 1341] privitor la acestea, care a dovedit sigur în chip bine-credincios/drept-credincios că este necreată, dar nu e ființa lui Dumnezeu, prin multe mărturii din dumnezeiasca Scriptură și prin cuvintele inspirate și cinstitoare de Dumnezeu în acord cu sfinții ale de trei ori fericitului și slăvitului împăratului nostru kyr Andronic Paleologul.

Văzându-i atunci pe contrazicători opunându-se sfântului și dumnezeiescului Tomos și preasfântului mitropolit al Tesalonicului, i-am scos afară, întrucât fără minte făceau lumina Schimbării la Față a Domnului când creată, când însăși ființa lui Dumnezeu, și nu primesc că ființa lui Dumnezeu are și o putere și energie necreată, ci trag nebunește spre statutul de creatură toate puterile și energiile comune ale Tatălui, Fiului și Duhului Sfânt și numesc politeiști pe cei ce mărturisesc că Dumnezeu e necreat nu numai după ființă, ci și după ipostase și după puterile și energiile comune celor Trei Ipostase.

Energiile necreate nu sunt Ipostasele treimice

47. Pe lângă toate acestea a fost adusă în mijloc și citită cartea lui Akindynos, în care acesta s-a arătat dogmatizând și alte cacodoxii vechi și noi, dar afirma și că nu cinstește nici o energie necreată comună Dumnezeirii Triipostatice, afară numai de Fiul și de Duhul Sfânt. Recunoscând însă bine și cu iubire de Dumnezeu că aceasta e impietatea lui Marcel, Fotin și Sofronie, ereticii din vechime, dumnezeiescul Sinod a adus îndată împotriva acestei cacodoxii pe dumnezeiescul Hrisostom lăsându-l să cadă ca un fulger din cer arzând vreascurile

flecărelilor lui Akindynos. Acesta, explicând „Epistola către filipeni", spune: „Marcel, Fotin și Sofronie spun despre Cuvântul că e o energie și că această energie, nu o ființă enipostatică, sălășluiește în cel din sămânța lui David. Arie Îl mărturisește Fiu, dar numai cu vorba, fiindcă spune că e creatură și mult mai mic decât Tatăl. Alții spun că nu are suflet. Ai văzut care sunt carele? Vezi și căderile lor, cum îi aruncă pe toți deodată la pământ cu o simplă lovitură. Deci cum îi doboară? «Acest lucru să gândiți întru voi care e și în Hristos Iisus, Care fiind în chipul [forma] lui Dumnezeu n-a socotit drept o pradă faptul de a fi egal cu Dumnezeu» [*Flp* 2, 5]. De aici a căzut și Pavel al Samosatei și Marcel și Sabelie; fiindcă zice: «fiind în chipul [forma] lui Dumnezeu». Deci cum spui, întinatule, că a început de la Maria și că înainte de aceasta nu era? Cum spui că era o lucrare? Căci Pavel zice că «chipul [forma] lui Dumnezeu a luat chip [formă] de rob». Chipul [*morphe*] de rob este o lucrare a robului sau natura robului? Negreșit este natura robului. Prin urmare, și «chipul [*morphe*] lui Dumnezeu» e natura lui Dumnezeu, nu o lucrare a Lui"[106].

48. Dar și dumnezeiescul Grigorie al Nyssei, în „Cuvântul către Avlavie", zice că numele „Dumnezeu" arată pe Cel ce lucrează, iar cel de „dumnezeire" arată o lucrare, dar nici una dintre cele Trei Ipostase nu sunt o lucrare, ci fiecare dintre Ele un lucrător[107]. De aici, a zis dumnezeiescul Sinod, s-a dovedit în mod limpede că cine spune că numai Fiul și Duhul Sfânt sunt energii necreate ale lui Dumnezeu, întrucât nu slăvește o energie naturală comună celor Trei Ipostase, pe care Akindynos o nesocotește, acela îndrăznește să introducă în Biserica lui Dumnezeu energia moartă și desființată în vechime a lui

---

[106] Ioan Hrisostom, *Omilia 7 la Filipeni; PG* 62, 219.

[107] Grigorie al Nyssei, *Către Avlavie că nu sunt trei dumnezei; PG* 45, 124D.

Marcel, Fotin și Sofronie. Iar dacă Fiul sau Duhul au fost numiți de unii sfinți, putere sau lucrare, Ei au fost numiți putere sau lucrare a Tatălui, și având astfel fiecare putere și energie ca ipostasă desăvârșită. Potrivit dumnezeiescului Dionisie, acesta e un nume comun al Dumnezeirii integral desăvârșite și supradepline, potrivit căruia se numește „putere" și Tatăl. Dar acum vorbim nu despre această energie și putere, ci despre dumnezeirea comună și triipostatică, care, potrivit predaniei teologilor, nu e ipostasă, ci natură, și e inerentă în chip supranatural fiecăreia din Ipostasele obârșii de dumnezeire [*thearchikon*]. Căci potrivit Marelui Atanasie teologhisim un Dumnezeu în Trei Ipostase, Care are o unică ființă, putere și energie și celelalte câte se văd teologhisite și lăudate în imne în jurul ființei[108]. Și ca să dăm un exemplu pentru cuvânt și să avem cele ale teologiei adunate și ca o plinătate, să ascultăm în continuare că necreatul, necorporalul, infinitul, necunoscutul, nefigurabilul, netâlcuitul, neadulmecatul, și faptul că se numește Dumnezeu al dumnezeilor, Domn al domnilor, Împărat al împăraților, atotțiitor, făcător, ziditor, lumină, sfânt, viață, bine, tărie, atotputernicie și celelalte câte se spun prin depășire și cauzalitate, nu se numesc fiecare ființă, ci sunt în jurul ființei și potrivit Scripturii se numesc adunare și plinătate a Dumnezeirii, fiind contemplate și teologhisite în mod egal despre fiecare din cele Trei Ipostase sfinte. „Căci toate câte sunt ale Tatălui sunt ale Mele și M-am preaslăvit întru ei" [*In* 17, 10]. Altfel însă se numesc „putere" a Tatălui Fiul sau Duhul Sfânt și din alte pricini pe care le-au predat teologii, mai cu seamă întrucât întreaga putere a Tatălui zace asupra Fiului, cum scrie explicit Marele Vasile luptându-se cu Eunomie[109].

---

[108] Ps. Atanasie, *Cuvânt la Buna Vestire; PG* 28, 929B–931A.
[109] Vasile cel Mare, *Contra lui Eunomie* I, 28; *PG* 29, 564B.

Cum este oare drept să suprimăm puterea naturală comună a Dumnezeirii triipostatice, din pricina căreia și Fiul și Duhul Sfânt sunt lăudați de teologi drept „putere a Tatălui"?

Toți sinodalii își declară opiniile

49. La acestea, din porunca puternicului și sfântului nostru împărat, fiecare din arhierei, senatori și demnitarii bisericești a fost întrebat de către marele hartofilax și consul al filozofilor ce părere are despre toate cele grăite și cercetate acum în sfântul și sfințitul Sinod. Și, câte unul, au declarat toți fără nici o îndoială ce părere au despre acestea și au mulțumit mult preasfințitului mitropolit al Tesalonicului întrucât a vorbit și scris în acord cu toți sfinții, s-a sârguit atât de mult întru apărarea adevărului bunei-cinstiri/dreptei-credințe și a suferit atâtea insulte, calomnii și alte defăimări pentru faptul de a-i fi demascat pe Varlaam acela și pe Akindynos și pe cei care după acestea s-au arătat de acord cu ei și se sârguiesc să mute Biserica lui Dumnezeu de la credința în Dumnezeu și bună-cinstirea predată de Părinți.

Discursul împăratului

Iar după toți s-a pronunțat — toți străluciții senatori și preasfințiții arhierei sculându-se din scaune, cum este legea la unele ca acestea — și preamărețul cu adevărat și înțeleptul în cele dumnezeiești, preaseninul, preaputernicul și sfântul nostru autocrat și basileu kyr Ioan Cantacuzino precizând: „Mare rău este nedreptatea chiar și în lucrurile pământești și care se târăsc pe pământ, astfel încât ea poate să facă inutil și să rupă un neam întreg, cum, potrivit Scripturii [*Pr* 14, 34], și contrariul acesteia, dreptatea, înalță un neam. Iar dacă nedreptatea e un rău atât de mare în lucrurile pământești, cu cât mai

mult atunci când este grăită de cei ce.gândesc rău însăşi înălţimea dumnezeiască şi însuşi adevărul care e în Dumnezeu este nedreptăţit de cei ce-l nesocotesc pe el, iar cei care-l îndrăgesc şi vestesc şi-l apără după puteri sunt defăimaţi, calomniaţi şi luaţi în râs de cei ce încearcă să ducă în rătăcire gloatele printr-o socotinţă distorsionată? Eu văd deci atât de mare acordul cu sfinţii al celor spuse de preasfinţitul mitropolit al Tesalonicului şi citite acum întru apărarea bunei-cinstiri/dreptei-credinţe, iar pe sfinţi sârguindu-se atât de mult în scrierile lui pentru dumnezeieştile dogme aflate în discuţie acum, încât nimeni din cei ce vor să vieţuiască cu înţelepciune să nu mai vrea să caute mai mult decât aceasta. Dar pentru cele teologhisite de fericiţii ucenici şi apostoli ai lui Hristos, de sfintele Sinoade Ecumenice şi de Sfinţii Părinţi, am atâta râvnă prin harul lui Hristos care este în mine, încât sunt gata să-mi dau cu râvnă pentru ele şi ultima picătură de sânge. Mulţumesc însă Unului Dumnezeu a toate, Stăpânului şi Domnului nostru Iisus Hristos, că a făcut cu noi mare milă, binevoind să arate şi să întărească azi adevărul bunei-cinstiri/dreptei-credinţe şi neîngăduind să fie schimbat şi clătinat ceva din el de către cei ce încearcă cu multe încercări, vicleşuguri şi uneltiri să-l distorsioneze şi să-l zdruncine deja de paisprezece ani." Acestea le-a spus deci preadumnezeiescul împărat.

Opiniile athoniţilor

50. Deşi porunca dumnezeiască şi sfântă a acestuia plecase şi spre Sfântul Munte pentru ca aceia care se disting în el în pricepere şi virtute să vină la Sinodul adunat în acest mare Oraş, însă aceia n-au putut veni din pricina lungimii drumului şi greutăţii vremilor, au trimis totuşi doi ieromonahi distinşi în virtute şi cuvânt cu un raport către puternicul şi sfântul nostru autocrator şi

împărat, care arăta că și-au trimis Sinodului opinia lor și în scris. Deci ieromonahii trimiși s-au sculat și au dat Sinodului ca unele comune din partea întregului Sfânt Munte două tratate pe care le scrisese pe când era împreună cu ei preasfințitul mitropolit al Heracleei, kyr Filotei [Kokkinos]. Dar au pus înainte în scris și părerea tuturor trimisă acum de acolo, care, fiind citită în auzul tuturor, s-a arătat întru totul de acord cu preasfințitul mitropolit al Tesalonicului în toate cele privitoare la adevărul bunei-cinstiri/dreptei-credințe. Acestea le-a transmis deci întreg Sfântul Munte.

Sentința

51. Iar noi, întreg dumnezeiescul și sfântul Sinod adunat cu harul lui Hristos în tricliniul numit Alexiakos al palatului sfintelor Vlaherne, apărând buna-cinstire/dreapta-credință, făcând reflecția și cercetarea exactă și cuvenită despre cele aflate înainte, și întărind ca foarte bine-cinstitoare și Tomosurile sinodale anterioare [din 1341 și 1347] privitoare la acestea sau, mai bine zis, urmând acestora, i-am azvârlit pe drept cuvânt anatemei departe de Hristos pe Varlaam acela și pe Akindynos, care la vremea lor s-au purtat ca niște bețivi cu buna-cinstire/dreapta-credință și nu s-au căit nicidecum cât au mai fost în viață. Iar pe cei arătați și demascați acum în sinod, întrucât gândesc la fel cu aceia și, simplu spus, pe câți fac parte din ceata lor, îi socotim, dacă nu se vor căi, dezavuați și respinși din Biserica sfântă, catholică și apostolică a lui Hristos și-i azvârlim anatemei departe de Hristos, iar pe cei ce au comuniune cu ei în cunoștință de cauză îi socotim excomunicați și-i dezbrăcăm de orice slujire preoțească. Pe cei răpiți și târâți de aceștia și care nu fac parte dintre inițiatorii ereziei, dacă rămân nepocăiți, îi azvârlim unor lucruri asemănătoare, iar dacă se căiesc cu adevărat și anatemizează această cacodoxie și

pe cei ce rămân în ea, îi primim cu bucurie nu numai în comuniunea bunei-cinstiri/dreptei-credințe, dar și în preoție, nesupunându-i nicidecum acestora, potrivit hotărârii privitoare la aceștia a sfântului Sinod Ecumenic al VII-lea, care stabilește că „pe inițiatorii și întâi-stătătorii impietății nu-i primim în preoție nici măcar dacă se căiesc, dar pe cei siliți sau răpiți și târâți, dar care se căiesc cu adevărat, îi primim în preoție pe fiecare în treapta lui". Dar și dacă un altul dintre toți ar fi prins fie gândind, fie scriind împotriva preasfințitului mitropolit al Tesalonicului, sau mai degrabă împotriva sfinților teologi și a Bisericii înseși, hotărâm împotriva lui aceleași lucruri și-i azvârlim aceleiași osânde, fie că e dintre clerici, fie dintre laici. Dar pe de mai multe ori numitul preasfințit mitropolit al Tesalonicului, înțelegând din anchetă că n-a scris și nu gândește nimic în dezacord cu cuvintele dumnezeiești, ci mai degrabă apără, cum se cuvenea, dumnezeieștile cuvinte și buna-cinstire/dreapta-credință și predania noastră comună, nu-l socotim doar mai presus de toate flecărelile împotriva Bisericii lui Hristos, cum au procedat și Tomosurile sinodale anterioare, ci îl proclamăm și apărător foarte sigur al Bisericii și bunei-cinstiri/dreptei-credințe, prim-luptător și ajutător al ei. Fiindcă așa vor avea siguranța și certitudinea, cum o au acum, și Tomosurile la care s-a purces la acele sinoade.

Ultimă sesiune pentru scrierile lui Palama

52. Așa fiind deci deznodământul acestora, nu fără conlucrarea și harul bunului Duh, a mai rămas celor râvnitori să ia orice pricină de acuzație celor ce vor să acuze și să nu treacă cu vederea neanchetate pasajele din scrierile preasfințitului mitropolit al Tesalonicului puse sub acuzare de dușmanii Bisericii, măcar că toate acestea erau deja cuprinse de cele cercetate atunci în dumnezeiescul Sinod. Găsindu-le deci pe acestea prea-

puternicul și sfântul nostru suveran și împărat scrise în parte de mâna acelora și dându-ni-le nouă, le-am citit și cercetat pe fiecare din acestea în cartea preasfințitului mitropolit al Tesalonicului adunându-ne în Marea Biserică și petrecând aici ziua întreagă nu o dată, ci de două ori, de trei ori și de mai multe ori. Și astfel pe preasfințitul mitropolit al Tesalonicului l-am găsit în acestea conglăsuind cu sfinții teologi și apărând cu harul lui Hristos adevărul bunei-cinstiri/dreptei-credințe, iar pe ei i-am găsit și din cele ce au încercat să distorsioneze și acuze în scris, căzând în multe și mari erezii. Căci, contrazicând pe față cele spuse în mod explicit de teologi, îndrăzneau să numească creată îndumnezeirea umanității Stăpânului și afirmau impios — o, ce îndrăzneală! — că din pricina faptului că ființa lui Dumnezeu e numită de sfinți neapropiată și neparticipabilă, cei ce gândesc așa despre ea cred că e supusă stricăciunii, iar acestea deși Dumnezeu a spus lui Moise: „Nimeni nu va vedea fața Mea și să fie viu!" [*Fc* 43, 3]; dar și cele șapte duhuri de peste floarea cea din rădăcina lui Iesei potrivit profeției [*Is* 11, 1], adică de peste Domnul nostru Iisus Hristos, și anume, potrivit sfinților teologi, lucrările dumnezeiescului Duh pe care sfântul Zaharia [4, 11] le-a lăudat ca șapte ochi ai lui Hristos care privesc peste tot pământul, iar dumnezeiescul Maxim teologhisea că sunt inerente în mod natural Fiului lui Dumnezeu, le rânduiau împreună cu creaturile. Iar cele mai multe decât acestea și care nu duc mai puțin spre impietate, nu este ușor a le număra. Drept pentru care, plecând și de la acestea, le-a fost întărită osânda dacă nu se căiesc, iar cele cercetate și judecate de noi acum sinodal împreună cu Maiestatea Sa imperială de la Dumnezeu să aibă în toate siguranța și certitudinea, întrucât sunt de acord cu adevărul, cu toți Sfinții Părinți, cu sfintele și dumnezeieștile Sinoade care au avut loc mai înainte pentru aceasta și cu Tomosurile

sinodale ale acestora. Iar această hotărâre inspirată și canonică întru toate scrisă și subscrisă acum, să se păstreze neschimbată în veac cu lucrarea ce poate toate și harul atotputernicului și marelui Dumnezeu și Mântuitorului nostru Iisus Hristos, har pentru care și prin care s-a dus de noi lupta de față.

Originalul avea semnăturile cu litere purpurii ale ambilor preadumnezeiești împărați:

† Ioan în Hristos Dumnezeu credincios împărat și autocrat al romeilor Cantacuzino.

† Calist din mila lui Dumnezeu arhiepiscop al Constantinopolului Noua Romă și patriarh ecumenic.

Smeritul mitropolit al Heracleei, președinte celor cu rang de „hypertimos" și exarh al întregii Tracii și Macedonii, Filotei [Kokkinos].

Smeritul mitropolit al Tesalonicului cu rang de „hypertimos" și exarh al întregii Tesalii, Grigorie [Palama].

Smeritul mitropolit al Cyzicului cu rang de „hypertimos" și exarh al întregului Hellespont, Arsenie.

Smeritul mitropolit al Filadelfiei cu rang de „hypertimos" și exarh al întregii Lydii, și judecător general al romeilor, Macarie.

Smeritul mitropolit al Chalcedonului cu rang de „hypertimos" și exarh al întregii Bithynii, Iacob.

Smeritul mitropolit al Melenicului cu rang de „hypertimos" și judecător universal al romeilor, Mitrofan.

Smeritul mitropolit al Amasiei cu rang de „hypertimos"... [indescifrabil].

Smeritul mitropolit al Pontoheracleei cu rang de „hypertimos", Metodie.

Smeritul mitropolit al Pighiului și Pariului cu rang de „hypertimos", Gheorghe.

Smeritul mitropolit al Veriei cu rang de „hypertimos" și locțiitor al scaunului Tyanei, Dionisie.

Smeritul mitropolit al Trapezuntului cu rang de „hypertimos", Nifon.

Smeritul mitropolit al Traianupolisului cu rang de „hypertimos" și exarh al întregii Rodopii, Gherman.

Smeritul mitropolit al Silivriei cu rang de „hypertimos" și locțiitor al scaunului Kotyeului, Isaia.

Smeritul mitropolit al Aprosului, cu rang de „hypertimos" și locțiitor al scaunului Evhaitei, Gavriil.

Smeritul mitropolit al Amastridei cu rang de „hypertimos", Calinic.

Smeritul mitropolit al Sugdeei cu rang de „hypertimos", Eusebie.

Smeritul mitropolit al Enului cu rang de „hypertimos", Daniil.

Smeritul mitropolit al Brisei cu rang de „hypertimos", Teodorit.

Smeritul mitropolit al Madytei cu rang de „hypertimos", Iacob.

Smeritul mitropolit al Bizyei cu rang de „hypertimos", Neofit.

Smeritul mitropolit al Kallipolisului, Iosif.

Smeritul mitropolit al Examiliului, ... [indescifrabil].

Smeritul mitropolit al Sozopolisului, Teodosie.

Prin voturi erau și mitropoliții Adrianopolului, Iosif, al Christupolisului, Macarie, și al Didymoteichonului, Teolipt.

Au fost de față din mitropolia Heracleei și episcopii Paniului, Cariupolisului, Pamfilului, Athyrei; din mitropolia Tesalonicului episcopul Campaniei, din mitropolia Sardesului episcopul Synadei, iar din mitropolia Traianupolisului episcopul Elefteropolisului.

Din greșeală aceste două semnături s-au adăugat la urmă: Smeritul mitropolit al Didymoteichonului cu rang de „hypertimos", Teolipt.

Mitropolitul Lititzitzei întărind am semnat.

Marele hartofilax al preasfintei Mari Biserici a lui Hristos și consul al filozofilor, Amparis.

Marele skevofilax Eftimie Apokaukos.

Sakelarul preasfintei Marii Biserici a lui Dumnezeu și arhidiacon, Mihail Cabasila.

Referendarul preasfintei Marii Biserici a lui Dumnezeu, Manuil Silvestru.

Cel peste cererile preasfintei Marii Biserici a lui Dumnezeu, diaconul Teodor Perdikis.

Skevofilaxul sacrei moșteniri imperiale, diaconul Gheorghe Perdikis.

Cel peste sacra stare a preasfintei Marii Biserici a lui Dumnezeu, diaconul Mihail.

Arhontele mănăstirilor, diaconul Choniatis.

Avea de asemenea și semnătura autografă a dumnezeiescului împărat care a ajuns împărat mai apoi, după ce a scris mai înainte următoarele:

Maiestatea Mea imperială vrând să semneze acest Tomos care s-a făcut mai înainte de puternicul și sfântul singur autocrat și împărat, tatăl Maiestății Mele, și de dumnezeiescul și sfântul Sinod spre întărirea sfintei Biserici sfinte, catholice și apostolice a lui Hristos, spre surparea foarte ateei erezii a lui Varlaam și Akindynos, făgăduiește și hotărăște ca el să fie îmbrățișat de ea neprefăcut și neclintit, fără vreo anchetă și control, ca unul scris de Dumnezeu prin sfinții care grăiesc în el, Maiestatea Mea imperială, primind și îmbrățișând cele ce le acceptă prezentul Tomos, și dând anatemei câte a dat și acesta anatemei, iar celor ce se împotrivesc acestui dumnezeiesc și sacru Tomos, Maiestatea Mea imperială făgăduiește să stea împotriva lor prin cuvinte și fapte și să-i alunge ca pe niște dușmani comuni ai Bisericii, iar pe cei ce stăruie în aceasta îi învrednicește de primire și favoare. Acestea le făgăduiește Maiestatea Mea imperială ca una ce e de la Dumne-

zeu prin harul Său defensor şi apărător al Bisericii Lui. Iar ca să rămână prezenta hotărâre a Maiestății Mele imperiale sigură și neclintită în veac este și semnată de ea și am depus-o cu mâinile mele ca pe o ofrandă sacră în sfântul altar, în prezența puternicului și sfântului meu autocrat și împărat, tatăl Maiestății Mele, și a preasfințitului meu stăpân și patriarh ecumenic kyr Filotei și a sfântului și dumnezeiescului Sinod din jurul său, în luna februarie, anul al 7-lea al indictionului [1353]:

† Matei în Hristos Dumnezeu credincios împărat și autocrat al romeilor, Asan Cantacuzino.

Mărturisire a credinței ortodoxe expusă de preasfințitul mitropolit al Tesalonicului, Grigorie Palama[1]

1. Un Dumnezeu înainte de toate, întru toate și mai presus de toate, este crezut și închinat la noi în Tatăl, Fiul și Sfântul Duh; Unime în Treime și Treime în Unime, unită necontopit și divizată neîmpărțit, Însăși Unimea fiind și Treime atotputernică.

Un Tată fără început, nu numai ca fără timp, ci și ca în orice mod fără cauză; singur Cauză și Rădăcină și Izvor al Dumnezeirii contemplate în Fiul și Sfântul Duh; singur Cauză originară [*aitia prokatartike*] a celor ce s-au făcut, nu singur Creator, ci singur Tată al unui unic Fiu și singur Emitent [*proboleus*] al unui unic Duh Sfânt; pururea fiind și pururea fiind Tată și pururea fiind unic Tată [al Fiului] și Emitent [al Duhului]; mai mare decât Fiul și Duhul, dar aceasta numai în calitate de cauză, dar întru toate celelalte Același și de o cinstire cu Aceștia.

2. Al Cărui Fiu este Unul, fără început ca fără timp, nu fără obârșie, ca având Obârșie, Rădăcină și Izvor pe

[1] Redactată de Grigorie Palama ca ieromonah în anii 1343–1344, anexată *Epistolei* sale *către monahul Dionisie* (ed. N. Matsoukas în *Gregoriou tou Palama Syngrammata* II, 1966, p. 494–499) și aprobată de Sinodul constantinopolitan din 1351. Editată princeps de F. Combefis, *Bibliothecae Graecorum Patrum auctarium novissimum*, II, Paris, 1672, p. 172–176, text reluat în *Tomos Agapis*, Iași, 1698, p. 85–88 și *PG* 151, 763–768, și de Karmiris, *Ta Dogmatika kai Symbolika Mnemeia tes Orthodoxou Katholikes Ekklesias*, I, p. 343–346.

Tatăl, din Care singur a ieşit înainte de toţi vecii în mod netrupesc, fără sământă, fără patimă, născut, dar nu fiind divizat, ci fiind Dumnezeu din Dumnezeu; nu altul ca Dumnezeu, iar altul ca Fiu, ci pururea fiind şi pururea fiind Fiu şi singur Fiu, şi pururea la Dumnezeu [*In* 1, 1] fără contopire; nu cauză şi obârşie a Dumnezeirii gândite în Treime, întrucât există din Cauza şi Obârşia Tatălui, dar Cauză şi Obârşie a tuturor celor ce s-au făcut, întrucât toate prin El s-au făcut [*In* 1, 2]; Care fiind în chipul [forma] lui Dumnezeu, n-a socotit o pradă faptul e a fi egal cu Dumnezeu, ci la plinirea vremilor [*Ga* 4, 4] S-a golit pe Sine Însuşi luând pentru noi un chip [formă] potrivit nouă [*Flp* 2, 6–7], şi zămislindu-Se din pururea Fecioara Maria prin bunăvoirea Tatălui şi conlucrarea Sfântului Duh, purtat în pântec şi născându-Se după legea firii deodată Dumnezeu şi om, şi înomenindu-Se cu adevărat, S-a făcut asemenea nouă întru toate, afară de păcat [*Evr* 4, 15], rămânând ceea ce era, adică Dumnezeu adevărat, unind fără contopire şi fără schimbare cele două firi/naturi, voinţe şi lucrări ale Sale, şi rămânând şi după înomenire un Fiu într-o singură persoană, lucrând toate cele dumnezeieşti ca Dumnezeu, şi cele omeneşti ca om [*In* 5, 17; 9, 4], supus fiind afectelor omeneşti ireproşabile; fiind şi rămânând nepătimitor şi nemuritor ca Dumnezeu, dar pătimind de bunăvoie în trup ca om, fiind răstignit şi murind, fiind îngropat şi înviind a treia zi, şi Care, arătându-Se ucenicilor după Învierea Sa, vestindu-le şi făgăduindu-le puterea de sus, şi poruncindu-le „să înveţe toate neamurile şi să se boteze în numele Tatălui şi Fiului şi al Sfântului Duh şi să înveţe să păzească toate câte le-a poruncit" [*Lc* 14, 9; *Mt* 28, 19; *Mc* 16, 15], Însuşi S-a înălţat la cer, a şezut de-a dreapta Tatălui [*Mc* 16, 19], făcând frământătura noastră [trupul nostru] de aceeaşi cinstire şi împărţind acelaşi tron cu El, ca egală cu Dumnezeu; cu care [frământătură

a trupului] va să vină cu slavă să judece viii și morții și să dea fiecăruia după faptele lui.

3. Iar după ce S-a suit la Tatăl, a trimis asupra sfinților Lui ucenici și apostoli pe Duhul Sfânt, Care de la Tatăl purcede [*In* 14, 26]. Acesta este fără început împreună cu Tatăl ca fără timp, dar nu ca fără obârșie, avându-Și Rădăcină, Izvor și Cauză pe Tatăl, dar nu ca născut, ci ca purces, căci a ieșit din Tatăl mai înainte de veci, fără sământă și fără patimă, nenăscut, ci purces, fiind nedespărțit de Tatăl și de Fiul, ca Unul care iese din Tatăl și Se odihnește în Fiul, având unirea necontopită și divizarea neîmpărțită, fiind și El Dumnezeu din Dumnezeu, nu altul ca Dumnezeu, ci altul ca Duh Sfânt Mângâietor cu ipostasă proprie, purces din Tatăl, și trimis, adică arătat, prin Fiul; Cauză și El a tuturor celor făcute, întrucât toate se desăvârșesc în El; și El de aceeași cinstire cu Tatăl și cu Fiul, afară de nenaștere și naștere, dar a fost trimis, adică a fost arătat ucenicilor Săi de Fiul, căci cum altfel putea fi trimis de Acela Cel care nu este separat de El? și cum altfel putea veni undeva Cel ce există pretutindeni? de aceea este trimis nu numai de Fiul, ci de Tatăl prin Fiul și vine arătat și de El Însuși; căci trimiterea adică arătarea [*phanerosis*] este o operă comună a Tatălui, Fiului și Duhului.

4. Dar Se arată nu după ființa — căci nimeni n-a văzut sau exprimat vreodată natura lui Dumnezeu —, ci după harul, puterea și energia, care e comună Tatălui, Fiului și Duhului; căci ipostasa fiecărei [persoane] și cele ce se referă la ea sunt proprii fiecăreia din Ele, dar comună le este nu numai ființa supraființială, care e cu totul fără nume, cu neputință de arătat și neparticipabilă — întrucât e mai presus de orice numire, arătare și participare — ci și harul și puterea și energia și strălucirea și împărăția și nestricăciunea și, simplu spus, toate cele potrivit cărora Dumnezeu are comuniune și Se unește după har cu sfin-

ţii, îngeri şi oameni, fără a cădea din simplitate nici din pricina împărţirii şi diferenţei ipostaselor, nici din pricina împărţirii şi diversităţii puterilor şi energiilor. Astfel, pentru noi este Un Dumnezeu atotputernic într-o singură Dumnezeire, pentru că nici din ipostase desăvârşite nu s-ar putea face vreodată vreo compoziţie, nici elementul potent pentru care are putere ar putea fi numit vreodată cu adevărat compus din pricina faptului însuşi de a putea.

5. Pe lângă acestea ne închinăm în mod relaţional icoanei celei sfinte a Fiului lui Dumnezeu Care S-a circumscris întrucât S-a înomenit pentru noi, raportând închinarea în mod relaţional la prototip; [ne închinăm de asemenea] şi cinstitului lemn al crucii şi tuturor simbolurilor pătimirii Sale, întrucât sunt semne de biruinţă dumnezeieşti asupra vrăşmaşului comun al neamului nostru; încă şi întipăririi cinstitei cruci, ca unei arme izbăvitoare, bisericilor şi locurilor dumnezeieşti, vaselor sacre şi cuvintelor predate de Dumnezeu [ale Scripturii], din pricina lui Dumnezeu Care locuieşte în ele; la fel ne închinăm şi icoanelor tuturor sfinţilor din pricina iubirii noastre pentru ei şi pentru Dumnezeu, pe Care aceştia L-au iubit şi L-au slujit în chip adevărat şi desăvârşit, ridicând în închinare gândirea noastră la chipurile acelora; ne închinăm şi la sfintele lor racle, întrucât harul sfinţitor nu a părăsit preasfintele lor oseminte, aşa cum nici dumnezeirea nu S-a despărţit de trupul lui [Hristos] în moartea Sa de trei zile.

6. Rău după fiinţă nu ştim a fi ceva, nici că este alt început [şi obârşie] al răului decât abaterea fiinţelor raţionale care s-au folosit rău de libertatea dată lor de către Dumnezeu.

7. Îmbrăţişăm toate predaniile bisericeşti, scrise şi nescrise şi, înainte de toate, preatainica şi cu totul sacra celebrare [*teleten*], comuniune şi synaxă [euharistică] — de la care vine desăvârşirea pentru toate celelalte cele-

brări [liturgice] —, în care spre pomenirea [*Lc* 22, 19] Celui ce S-a golit pe Sine Însuși fără golire și a luat trup și a pătimit pentru noi, prin dumnezeiasca Lui făgăduință și lucrare proprie, se sfințesc și îndumnezeiesc [*hierourgeitai kai theourgeitai*] cele mai dumnezeiești lucruri: Pâinea și Potirul se fac [adică] însuși acel Trup și Sânge de viață începător, și celor ce se apropie cu curăție se dăruie negrăita împărtășire și comuniune a lui Iisus.

Iar pe toți care nu mărturisesc și nu cred așa cum Duhul Sfânt a prezis prin profeți, așa cum Domnul ne-a legiuit prin arătarea Lui în trup, și așa cum ne-au învățat Părinții noștri și urmașii acelora, ci fie au început o erezie proprie, fie au urmat până la sfârșit celor ce au început așa ceva, [pe aceștia toți] îi respingem și îi azvârlim anatemei.

8. Primim însă și îmbrățișăm sfintele Sinoade Ecumenice: pe cel al celor 318 de Dumnezeu purtători Părinți de la Niceea împotriva luptătorului cu Dumnezeu Arie, care pogora în chip impios pe Fiul lui Dumnezeu [la rang de] creatură, și tăia în creată și necreată dumnezeirea cea una, închinată în Tatăl, Fiul și Sfântul Duh; pe cel de după acesta, al celor 150 de părinți de la Constantinopol împotriva lui Macedonie al Constantinopolului, care pogora în mod impios pe Duhul Sfânt la [rang de] creatură, și tăia și el nu mai puțin ca acela dumnezeirea cea una în creată și necreată; pe cel de după acesta al celor 200 de Părinți de la Efes împotriva lui Nestorie patriarhul Constantinopolului, care respingea unirea după ipostasă în Hristos a divinității și umanității Lui, și nicidecum nu voia să o numească Născătoare de Dumnezeu pe Fecioara care a născut cu adevărat pe Dumnezeu; pe cel de-al patrulea, al celor 640 de Părinți de la Chalcedon, împotriva lui Eutihie și Dioscor, care dogmatizau cu răutate o singură fire în Hristos; pe cel de după aceasta de la Constantinopol, al celor 165 de Părinți îm-

potriva unui oarecare Teodor [al Mopsuestiei] și Diodor care gândeau aceleași lucruri ca și Nestorie, și prin scrierile lor sprijineau învățăturile aceluia, ca și împotriva lui Origen și Didim și a unuia Evagrie, care erau dintre cei din vechime, și care au încercat să introducă în Biserică oarecare mituri [elenice]; și pe cel, de după aceea, al celor 170 de Părinți din același Oraș, împotriva lui Serghie, Pyrrhus și Pavel, care au păstorit în Constantinopol, și care respingeau în Hristos cele două lucrări și voințe corespunzătoare celor două firi; și pe cel iarăși în Niceea al celor 367 Părinți împotriva luptătorilor contra icoanelor.

9. Îmbrățișăm și toate sfintele sinoade întrunite prin harul lui Dumnezeu cu diferite prilejuri și în diferite locuri spre întărirea bunei-cinstiri/dreptei-credințe și a conduitei evanghelice, între care sunt și cele întrunite în acest mare Oraș în preavestita biserică a Sfintei Înțelepciuni [Sofii] a lui Dumnezeu împotriva lui Varlaam Calabrezul și a celui ce gândește aceleași lucruri cu acela și se străduiește să-l apere cu vicleșug, Akindynos, care dogmatizează că harul comun Tatălui, Fiului și Sfântului Duh, și lumina veacului ce va să fie, întru care drepții vor străluci ca soarele, precum a arătat mai dinainte Hristos strălucind în munte, și simplu zis, toată puterea și energia Dumnezeirii triipostatice și tot ce diferă cumva de natura dumnezeiască este ceva creat, și care, tăind în mod impios Dumnezeirea cea Una în creată și necreată, pe cei ce cinstesc în chip bine-cinstitor acea preadumnezeiască lumină, precum și toată puterea și energia dumnezeiască ca necreată, — întrucât nimic din cele inerente lui Dumnezeu în mod natural nu e ceva recent [*prosphatos*] — îi numesc diteiști sau politeiști, cum ne numesc pe noi iudeii, sabelienii și arienii. Dar noi îi respingem de la noi și pe aceștia, ca și pe aceia, întrucât ei sunt cu adevărat ateiști și politeiști, și îi tăiem desăvâr-

șit de la plinătatea [comunității] bine-cinstitorilor/dreptcredincioșilor, așa cum a făcut-o și Biserica sfântă, catholică și apostolică a lui Hristos prin Tomosul Sinodal [din 1341] și cel Aghioritic, crezând într-o singură dumnezeire triipostatică și atotputernică, Care nu cade nicidecum din unitate și simplitate din pricina puterilor și ipostaselor ei.

10. Pe lângă toate acestea, așteptăm învierea morților și viața veacului ce va sa fie. Amin.

[illegible] de plinătate (completitudini) [illegible]
[illegible] cătorilor, aşa cum a făcut-o şi Dionisie [illegible]
[illegible] şi apostolică a lui Hristos [illegible]

[illegible]

[illegible] secţia, subcapitol [illegible]
[illegible] a se [illegible] Amin.

[illegible]

Mărturisirea de credință întocmită de mitropolitul Heracleei, Filotei [Kokkinos][1]

[octombrie 1351]

„Cred într-Un Dumnezeu, Tată, Atotțiitor, Făcător al cerului și al pământului, al tuturor celor văzute și nevăzute.

Şi într-Un Domn Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu Unul-Născut, născut din Tatăl mai înainte de toți vecii, lumină din lumină, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat, născut nu făcut, de o ființă cu Tatăl, prin Care toate S-au făcut;

Care pentru noi oamenii și pentru a noastră mântuire S-a coborât din ceruri, S-a întrupat din Duhul Sfânt și din Fecioara Maria și S-a făcut om,

Care S-a răstignit pentru noi sub Ponțiu Pilat, a pătimit și a fost îngropat,

și a înviat a treia zi după Scripturi,

S-a înălțat la ceruri și șade de-a dreapta Tatălui,

și iarăși va veni cu slavă să judece viii și morții, și a Cărui împărăție nu va avea sfârșit.

Şi în Duhul Sfânt, Domnul, de viață făcătorul, închinat și slăvit împreună cu Tatăl și cu Fiul, Care a grăit prin proroci.

---

[1] Traducere după ed. CH. ARBATZIS, „He Homologia pisteos tou patriarchou Konstantinoupoleos Philotheou Kokkinou", *Epistemonike Epeterida Theologikes Scholes Panepistemiou Thessalonikes. Nea seira* 10 (2000), p. 15–33.

Într-o Biserică una, sfântă, catholică şi apostolică.
Mărturisesc un Botez spre iertarea păcatelor.
Aştept învierea morţilor.
Şi viaţa veacului viitor. Amin."

Primesc cele şapte Sfinte Sinoade Ecumenice, încă şi pe cele locale, care au fost reunite de Duhul lui Dumnezeu spre întărirea credinţei drepte a creştinilor, îmbrăţişând şi îndrăgind din tot sufletul şi cu toată limba cele dogmatizate şi validate de ele, iar pe cele anulate şi respinse de ele respingându-le şi eu în chip asemănător şi dând anatemei cele pe care le-au anatemizat ele, precum şi, simplu spus, toate cele grăite şi acţionate, ori care vor fi acţionate contrar predaniei [tradiţiei] Bisericii, după cum spune sfânta adunare care a validat al Şaptelea Sinod.

Acesta este, ca să arăt pe scurt, definiţia concentrată şi rezumativă a bunei-cinstiri şi a opiniei noastre corecte, nelipsită de nimic în ce priveşte rectitudinea şi corectitudinea, ci conţinându-le implicit pe toate şi pe fiecare în parte. Dar pentru că, atât în vechime, cât şi acum, mulţi din cei care gândesc cele falsificate şi sunt potrivnici dogmelor apostolice şi patristice s-au arătat susţinând în mod ipocrit această mărturisire implicită, spunând acestea, dar ascunzând şi gândind în suflet pe cele pe care le-au arătat apoi iarăşi de bunăvoie sau fără voie, de aceea mi-a apărut necesar să parcurg pe cât e cu putinţă şi să explicitez şi cele spuse în mod implicit şi să arăt în mod limpede şi desfăşurat ce opinie am despre Dumnezeu şi cum anume gândesc despre teologia şi învăţătura apostolică şi patristică. Căci şi mie, care-mi fac cuvântul despre mine însumi şi despre credinţa şi ortodoxia mea — decât care, ştiu, că pentru creştini nu e nimic mai de cinste şi mai înalt —, îmi este permis să-mi dispun cuvântul înăuntrul canoanelor şi hotarelor Duhului după cum voi putea.

Cred așadar într-Un Tată, Fiu și Duh Sfânt, Dumnezeul Unu și Triipostatic, Același Unu și Trei, lucru nou și foarte supranatural. Unu prin ființă, putere, voință, energie, stăpânire și dumnezeire și, simplu spus, prin toate proprietățile naturale; fiindcă natura celor Trei este una și aceeași, una, dar nu asemănătoare. Iar Trei prin ipostase sau persoane și numai prin proprietățile Lor ipostatice. Căci Tată, Fiu și Duh Sfânt sunt cele închinate de noi, fiecare din cele Trei considerată de sine fiind Dumnezeu desăvârșit. Un Dumnezeu sunt cele Trei înțelese Unele împreună cu celelalte: una din pricina desăvârșirii Ipostaselor, ca Dumnezeu să nu fie considerat cineva compus din lucruri nedesăvârșite și Treimea să fie simple nume goale lipsite de realități, potrivit contracției lui Sabelie; iar alta din pricina unității naturii, voinței, energiei și puterii, din pricina întrepătrunderii [perihorezei] Ipostaselor Unele în Altele, precum și a caracterului lor unit și inseparabil mai presus de minte, încă și a faptului că la o unică Obârșie, Tatăl, se raportează Cele care sunt din El, ca să nu fie considerate trei ființe neasemănătoare și diferite între ele, potrivit relei diviziuni a lui Arie.

Slăvesc așadar potrivit teologilor o unică Obârșie, Cauză și Izvor al Dumnezeirii, pe Tatăl fără de obârșie, Care face să răsară din Sine Însuși ca dintr-un soare o lumină și o strălucire, sau, mai bine zis, alți Sori, pe Fiul și pe Duhul, fără medierea nici unui timp, spațiu, gând sau a orice altceva din orice ar fi — fiindcă e imposibil să preexiste sau coexiste ceva din cele create cu Creatorul celor create —, ci este deodată Tată și deodată Fiu și Duh Sfânt: Unul fiind din Tatăl în mod născut, iar Altul fiind din Tatăl în mod purces, potrivit unui alt mod de existență, Ambii însă fără curgere, fără pătimire, în chip inexprimabil, necuprins și neînțeles. Căci așa cum nici o natură devenită n-a gândit, nici nu va gândi vreodată

cumva existența Tatălui, tot așa nimeni nu va gândi vreodată nașterea Fiului din Tatăl și deodată purcederea Duhului din Același Tată. Fiindcă acestea sunt cunoscute și cuprinse numai de Natura necreată și fericită a Dumnezeirii, Singură Sfânta Treime cercetându-se pe Sine Însăși și bucurându-Se de contemplarea Ei Înseși, și instituind undeva jos toată natura creată, atât cea din lume, cât și cea de dincolo de lume.

Pe Aceasta o mărturisesc Un Dumnezeu, o Unică Obârșie fără obârșie, necreată, nemuritoare, infinită, de necircumscris, infinit puternică, simplă, necorporală, neschimbabilă, nepătimitoare, nedeterminată, izvor de bunătate, dreptate și înțelepciune; Făcătoare a cerului și a pământului, a tuturor celor văzute și nevăzute, Susținătoare, Străjuitoare și Pronietoare a lor, întrucât Tatăl aduce din cele ce nu sunt la existență toate prin Fiul cu conlucrarea Duhului Sfânt, nu ca prin niște instrumente sau slujitori — departe de noi să stea gândirea sclavă și neliberă a lui Arie și Macedonie, care numără pe Creatorul împreună cu creaturile și smulg în chip rău pe Fiul și pe Duhul din ființa și dumnezeirea Tatălui —, ci ca prin niște [Persoane] de aceeași cinstire, de aceeași putere și egale, de aceeași voință și de aceeași ființă. Căci, potrivit Teologului[2], toate câte este Tatăl, acestea este și Fiul, afară de nenaștere, și toate câte este Fiul este și Duhul, afară de naștere, ca să nu spunem multe.

Cred că Fiul Unul-Născut al lui Dumnezeu și Tatăl, Cuvântul Lui și Dumnezeu, Unul din Aceeași Treime de o ființă, luând pentru mântuirea noastră la sfârșitul veacurilor trup din Sfânta Fecioară, potrivit Scripturilor, cu bunăvoirea Tatălui și conlucrarea Duhului Sfânt, S-a arătat pe pământ și a trăit împreună cu oamenii [*Bar* 3, 38]; Dumnezeu desăvârșit, iar după întrupare și om desăvâr-

---

[2] Grigorie din Nazianz, *Cuvântarea 41 la Cincizecime; PG* 36, 441C.

șit, Același Un Hristos potrivit ipostasei și dublu potrivit naturilor; Același Fiul al lui Dumnezeu, având toate câte are Tatăl și Duhul ca Unul de o ființă cu Ei, și Același și Fiu al Omului, având toate cele ale umanității ca Unul de o ființă cu Mama Sa și cu noi, afară numai de păcat [*Evr* 4, 15], întrucât acesta este contrar naturii. Ale Aceluiași și Unului Hristos sunt și minunile și pătimirile, și crucea și moartea și învierea din morți: unele ca Dumnezeu, iar altele ca om în mod real. Să piară Nestorie, Eutihie și Dioscor, Sever și preaspurcata lor ceată, dintre care unul [Nestorie] introduce o dualitate, iar de aici, tăgăduind asumarea, mântuirea și îndumnezeirea naturii noastre, arată pe cât îi stă în putință vidă și neactivată și înfricoșătoarea taină a mântuirii lumii, iar ceilalți [Eutihie și Dioscor] făcând o contopire din unirea naturilor, dogmatizează nu o unire ipostatică, ci o amestecare și frământare a naturilor, fiindcă potrivit lor Hristos nu este în sens propriu nici una din acestea, nici Dumnezeu, nici om, ci o altă natură, unică și compusă din amândouă, monstruoasă și străină, sau, mai bine zis, potrivit flecărelii lor nu este în realitate nici una din cele contopite și desființate unele de altele. Eu însă mărturisesc pe Hristos două naturi desăvârșite, unite în mod necontopit și pe Unul și Același Fiu al lui Dumnezeu și al omului în două naturi desăvârșite, în divinitate și umanitate, Dumnezeu desăvârșit care a asumat în Sine Însuși pe om, adică un trup însuflețit de un suflet rațional și inteligent, nu fără suflet, nici fără minte, potrivit flecarului Apolinarie. Și cred că i s-a făcut acestuia ipostasă din pricina mântuirii și replămădirii comune a oamenilor, ca El să rabde în natura umană cruce și moarte, dumnezeirea fiind unită cu ea și inseparabilă de ea chiar și în pătimire și moarte, rămânând însă nepătimitoare și neschimbabilă potrivit naturii și arătându-și puterea și energia proprie în pătimirea marilor stihii [elemente ale naturii] și prin aceea

că pe aceasta o dă cu autoritate sufletului Său omenesc atunci când voia, încă și prin nedescompunerea acelui atotsfânt trup și prin sculare din morți a aceluia și a celor ce au înviat împreună cu El și prin celelalte lucruri cuvenite lui Dumnezeu și înalte; întrucât din rațiuni ale unei negrăite iubiri de oameni cedează naturii umane să pătimească cele ale sale, adică ale pătimirilor, lipsei de slavă și morții, ca să ne dăruiască nepătimirea, slava și viața, cum spuneam.

De aceea o mărturisesc Născătoare de Dumnezeu în mod real și propriu pe cea care L-a născut în chip nespus și mai presus de minte pe Fiul lui Dumnezeu întrupat, nu dintr-un bărbat, nu prin legile naturii, ci mai presus de natură și de rațiune, curățindu-i-se în prealabil și sfințindu-i-se sufletul și trupul spre primirea tainei și rămânând în chip supranatural Fecioară înainte de naștere, în naștere și după naștere.

Așa cum știu două naturi ale Unuia și Aceluiași Hristos, tot așa știu și două voințe naturale și două energii naturale ale Unuia și Aceluiași Hristos: voința și energia naturii Lui divine, pe care ca Dumnezeu le are comune cu Tatăl și cu Duhul Sfânt, necreate, fără început și fără sfârșit, corespunzător naturii divine, și prin care Dumnezeu a făcut minuni și a lucrat toate celelalte lucruri cuvenite lui Dumnezeu; și voința și energia naturii Lui umane, pe care ca om desăvârșit le are create și având început în timp, corespunzător naturii umane. Urmând restului catalogului teologilor dascăli și Sfântului Sinod VI Ecumenic, care le-a validat și proclamat pe acestea și a surpat foarte bine și i-a aruncat anatemei pe Serghie și Pyrrhus, pe Pavel și Honorius și răul sinedriu potrivit acestora al monoteliților, care dogmatizau fără minte o unică energie și voință a celor două naturi ale lui Hristos, contopind și desființând proprietățile atât ale naturii divine, cât și ale celei umane, iar de aici confecționau împreună cu Sever,

Dioscor și Eutihie și contopirea și desființarea naturilor — căci cum ar putea cândva subzista, spun Părinții teologi, o natură sau ar putea fi gândită de cei ce au minte, fără proprietățile și semnele ei distinctive naturale? —;

respingându-i așadar și dezavuându-i și eu pe aceștia, îi resping și dezavuez și pe cei respinși și azvârliți acum anatemei de Biserica catholică a lui Hristos, adică pe Varlaam și pe Akindynos, reaua tovărășie, precum și pe emulii și adepții lor, ca pe unii bolnavi mai rău decât monoteliții din vechime și care ambiționează să recapituleze sau, mai bine zis, să depășească aproape orice erezie; aceștia când zic că în Dumnezeu natură și energie sunt întru toate identice și cu totul indistincte, gândind diferența lor numai prin simple nume, când spun că această putere, energie și har natural al Sfintei Treimi, cele inerente lui Dumnezeu în mod natural și indivizibil, sunt create și au început în timp, iar de aici fac participată de creaturi natura neparticipabilă și de neînțeles a lui Dumnezeu și pe aceeași creată și sub timp.

Drept pentru care ei blasfemează însăși lumina feței Domnului care a strălucit apostolilor pe munte, slava naturală și strălucirea dumnezeirii, raza ei fără început potrivit Părinților teologi, Împărăția cerurilor, spunând că e o creatură, nălucă și formă care s-a făcut și s-a desfăcut sau, mai bine și mai exact spus, desființează cu totul, pe cât le stă în putință, participarea dumnezeiască, destrămând împreună cu ei în chip necesar și marea taină a renașterii și înfierii noastre [Botezul], înfricoșătoarea și mântuitoarea ungere a Preoției, și orice har și luminare a dumnezeiescului Duh dată în chip supranatural sfinților și, simplu spus, orice taină a dumnezeieștii economii a lui Hristos, atât cât se dăruie acest lucru acum sfinților în parte, cât și este tezauriat întru nădejdi foarte nemincinoase în veacul viitor, lucru care se numește și Împărăție a cerurilor, viață veșnică și cele asemănătoare.

Nădăjduiesc și gândesc o înviere a morților, o judecată, o răsplătire dreaptă de la dreptul Judecător și Stăpân a celor făcute de fiecare în această viață, o Împărăție a cerurilor pentru cei drepți și, din contră, o pedeapsă pentru cei necucernici și păcătoși, veșnice și neprimind sfârșit potrivit sentinței Domnului.

Cred că această lume văzută alcătuită de El din neființă la existență va primi și un sfârșit: transformarea și schimbarea care li se va întâmpla în chip frumos întru nepătimire, stabilitate și neschimbabilitate, iar sufletele omenești create și ele din neființă vor fi în eternitate, împreună cu acestea fiind după învierea lor și trupurile proprii fiecăruia în chip asemănător neschimbabile și nemuritoare; resping și azvârl anatemei pe Origen și cei din jurul lui, care au îndrăznit să introducă pe furiș în Biserica lui Dumnezeu preexistențe, transvazări și metempsihoze ale sufletelor potrivit balivernelor păgâne, precum și un sfârșit al pedepsei și o apocatastază [restaurare] nu numai a sufletelor omenești care au ajuns căzute din pricina necucerniciei, ci și ale demonilor înșiși, spunând că puterea lui Dumnezeu e circumscrisă și coextensivă creaturilor, că învierea va fi a altor trupuri, iar nu a celor pe care le îmbrăcăm acum, și altele câte le flecăresc, rostind în cele din urmă în mod arian și iudaic blasfemii chiar și față de slava Însuși Fiului Unul-Născut al lui Dumnezeu.

Primesc în mod autentic închinarea veneratelor icoane, închinându-mă și sărutând pe Hristos Fiul lui Dumnezeu cel circumscris ca om, Cel ce este de necircumscris și netâlcuit potrivit naturii divine, dar circumscris în icoană potrivit umanității, dar urcând prin icoană mintea spre contemplarea Prototipului și dându-i acestuia datorata închinare și slujire de rob; cinstind însă și îndrăgind din pricina celui reprezentat pe ea și însăși icoana în sine, sărutând-o și acordându-i închinare nu ca unui Dumne-

zeu, adică pe cea a unui rob, ci prin relaţie pe cea potrivit unei dispoziţii iubitoare, cum ar putea spune cineva, şi autentice, aşa cum cineva ar cinsti din pricina împăratului şi purpura imperială, şi piatra de pe capul lui, şi tronul şi imaginile lui. În chip asemănător sărut şi mă închin şi sfintei icoane a celei care L-a născut după trup, ca unei slujitoare şi mijlocitoare a mântuirii noastre obşteşti şi în sens propriu şi real Născătoare de Dumnezeu, precum şi ale apostolilor, martirilor şi tuturor sfinţilor, din pricina afecţiunii lor până la moarte faţă de Stăpânul obştesc şi a participării şi îndumnezeirii mai presus de natură, de care s-au învrednicit din pricina excesului iubirii Sale de oameni.

Împreună cu dogmele şi cuvintele Părinţilor şi Învăţătorilor spre acest lucru mă convinge şi harul bunului Duh care locuieşte din belşug în aceste sfinte icoane, har care vindecă tot felul de boli şi alungă adeseori prin ele demonii din oameni, şi lucrează în chip cuvenit lui Dumnezeu şi alte lucruri dumnezeieşti, cum se văd lucrate şi la noi astăzi, nu numai prin icoane, ci şi prin untdelemnul sfintelor lor candele şi veneratele ape care ies din pământ în locaşurile lor dumnezeieşti şi care sunt tot timpul pentru cei ce se folosesc de ele cu credinţă vindecare fără plată a sufletelor şi a trupurilor.

La fel mă închin şi sărut şi întipăririle cinstitei cruci, în orice materie ar fi ele. Căci însuşi acelui lemn de viaţă făcător al crucii, pe care murind Hristos ne-a dăruit viaţă veşnică, chiar de n-ar purta formă de cruce, chiar de-ar fi doar o parte, sau o părticică a lui, mă închin pentru că a fost pentru Mântuitorul un instrument al pătimirilor Lui pentru noi, al înfricoşătoarei morţi şi învieri, pentru că s-a atins de acel sfânt trup şi stropit de scumpul sânge şi a fost pentru noi un simbol mântuitor al biruinţei sale asupra diavolului şi a morţii; drept pentru care Mântuitorul a numit-o în Evanghelii înainte de pătimirea Sa

slavă a Lui Însuși și semn al înfricoșătoarei Sale veniri și Împărăţii viitoare. Iar întipăririlor aceluia, în orice fel de materie ar fi, fie că s-ar întipări în aer sau grava în pietre sau pe scânduri, ca icoanele lui, mă închin și le sărut ca pe însuși acel lemn de viață purtător, nu ca pe altul, din pricina lui Hristos care S-a răstignit pe acela, s-a sfinţit prin înfricoşătoarea figură și formă a răstignirii Lui şi prin cinstitele inscripţii care semnifică biruința Aceluia prin cruce și înfricoșătorul nume al Economiei. Când uneori aceste întipăriri ale crucii se şterg, negreşit nu acord închinare de cruce și părţilor acestora şi materiilor pur și simplu, căci și aici, ca la crucea prototip, nu acordăm cinstirea și închinarea materiei, ci doar imaginii şi întipăririi. Când aceasta se șterge, materia crucii care nu mai poartă întipărirea nu va fi necinstită, nici nu va fi aruncată fără grijă ori profanată prin întrebuinţări comune odată ce a fost sfințită prin acele venerate întipăriri și nume, dar negreşit nu va fi închinată, spun dascălii purtători de Dumnezeu, ca şi mai înainte, când întipărirea crucii era pusă pe ea, fiind tocmai de aceea închinată.

Mă închin și sărut încă și rămășițele sfinte ale apostolilor, martirilor şi tuturor sfinţilor, nu ca pe unele moarte şi inactive ale unor trupuri moarte, ci ca pe unele omorâte pentru Hristos şi care s-au împărtăşit de moartea şi slava Lui, sunt vii și lucrează mântuirea sufletelor și trupurilor noastre prin minuni, miruri şi tot felul de puteri din pricina harului Preasfântului Duh care locuiește în ele. Căci acel har dumnezeiesc care locuia prin minte şi suflet şi în trupurile lor atunci când sfinţii erau încă în trup — căci zice Apostolul: „Nu ştiţi oare că trupurile voastre sunt un templu al Duhului Sfânt care locuieşte în voi" [*1 Co* 3, 16] —, acela este inseparabil și după adormirea lor precum de suflete, așa și de trupuri, fiindcă ambele vor fi preaslăvite în chip mai strălucit și mai desăvârşit după înviere la venirea Domnului nostru Iisus

Hristos, pentru că desfacerea sufletelor de trupuri, ca să vorbim potrivit purtătorilor de Dumnezeu, e mai degrabă somn decât moarte, de aceea dumnezeiasca Scriptură spune și că „drepții vor fi vii în veac, chiar dacă în ochii celor fără minte s-a părut că ei au murit, ieșirea lor a fost socotită o maltratare și plecarea lor de la noi o zdrobire" [*Sol* 5, 15]. Așadar drepții sunt vii în veac, pe de o parte prin sufletele lor, care sunt prin natura lor nemuritoare, fiind totodată într-un mod mai presus de natură egali cu îngerii și fii ai lui Dumnezeu prin natura lor îngerească și dumnezeiască în Duhul, cum spune El Însuși [*Lc* 20, 36], iar, pe de altă parte, prin rămășițele desfăcute de suflete viețuiesc viața supranaturală și fericită în Duhul; pentru că faptul de a alunga demonii și de a vindeca boli și de a lucra cele mai presus de natură nu e propriu unor trupuri moarte, nici unor rămășițe pur și simplu, ci ale unora vii viețuind în chip supranatural viața dumnezeiască din pricina harului și energiei dumnezeiești care locuiește în ele și lucrează mai presus de natură lucrurile uimitoare ale Duhului.

Primesc și mă închin Cuminecării și Împărtășirii dumnezeieștilor și îndumnezeitoarelor Taine, crezând că sunt însuși scumpul Trup al Mântuitorului și Stăpânului Hristos și însuși scumpul Sânge și Apa curse din coasta Lui în chip uimitor, ele însele și nu altele, nu ca într-o prefigurare sau icoană, ci în adevărul gol transformate prin puterea și energia Duhului Sfânt, chiar dacă se văd pâine și vin, lucrurile iubite și obișnuite naturii noastre spre mâncare și băutură, întrucât infinita bunătate și iubire de oameni se pleacă și aici ca de obicei spre neputința noastră. Căci Cel ce a zis la început: „Să se facă lumină! Să se facă o boltă! Să odrăslească pământul iarbă!" [*Fc* 1, 1. 3. 6. 11] și a adus în continuare toate de la inexistență la existență cu conlucrarea Preasfântului Duh; Cel ce fără împreunare și sămânță de bărbat a coa-

gulat prin energia Duhului dumnezeiesc în mod supranatural unind cu Ipostasa dumnezeiască din sângele fecioreInic al nepătatei Lui Mame un trup însufleţit de un suflet raţional şi inteligent, El Însuşi înainte de Pătimirea Sa folosindu-Se la cină de aceeaşi putere şi energie atotputernică, binecuvântând şi arătând pâinea şi paharul cu vin a zis: „Acesta este Trupul Meu frânt pentru voi spre iertarea păcatelor" şi: „Acesta este Sângele Meu al Noului Legământ vărsat pentru voi spre lăsarea păcatelor" „Aceasta să faceţi spre pomenirea Mea" [cf. *Lc* 22, 18–21]. Deşi aşa cum atunci când aud că cer şi pământ şi cele de pe ele au venit la geneză din cele ce nu sunt prin cuvântul Lui şi puterea Duhului, mă ataşez de aceasta cu credinţă curată în chip ferm şi neşovăielnic, socotind că nimic imposibil pentru cuvântul puterii Lui, tot aşa şi aici: când aud „Acesta este Trupul Meu" şi „Acesta este Sângele Meu" şi „Aceasta să o faceţi spre pomenirea Mea", nu sunt necredincios, nici nu introduc pe furiş cu îndoială întrebarea privitoare la modul cum anume, ci primesc în chip autentic şi mă închin acestei celebrări tainice şi mântuitoare şi o celebrez şi îmi realizez prin ea mântuirea mea, mâncând în chip curat Însuşi Trupul lui Hristos şi bând în chip curat Însuşi Sângele Lui, crezând că prin el mă curăţ de murdăria păcatului şi nădăjduind să dobândesc viaţa veşnică şi să mă fac în veac părtaş al Celui ce ni le-a dat potrivit făgăduinţelor Lui nemincinoase. De aceea e numită de grăitorii celor dumnezeieşti Cuminecare şi împărtăşire mai cu seamă această sfântă Taină, căci cei care se împărtăşesc cu vrednicie pe cât le stă în putinţă cu aceste înfricoşătoare Taine primind în ei înşişi un Trup şi un Sânge îndumnezeit, aceia se împărtăşesc şi cuminecă [au comuniune] cu dumnezeirea lui Hristos; au însă comuniune şi unii cu alţii legându-se cu legătura iubirii şi frăţiei duhovniceşti, născuţi fiind toţi duhovniceşte de o singură mamă: cris-

telnița dumnezeiescului Botez, și hrăniți duhovnicește mai presus de rațiune de aceeași mâncare și băutură: cea a Trupului și Sângelui Său.

Crezând, mărturisesc că aceste Taine făcătoare de viață sunt nestricăcioase și nemuritoare, fiindcă ele nu ajung în cele de jos și în pântec și la cealaltă economie naturală ca mâncărurile stricăcioase de aici, ci spre bună starea și înnoirea sufletului și vigoarea puterilor lui și spre curățirea de răutate și de patimi murdare a acestuia și a trupului. Căci așa cum odinioară trupul îndumnezeit al lui Hristos, care înainte de pătimire era stricăcios potrivit naturii lui, a pătimit cele omenești potrivit rațiunii consecinței, întrucât îngăduia aceste lucruri și dumnezeirea unită cu el, până la lovituri și moartea lui — căci acesta e lucrul cel mai puternic al Economiei: ca străbătând prin moarte să dăruiască libertatea sufletelor ținute în iad —, dar după acea moarte mântuitoare dumnezeirea unită cu el l-a păstrat necuprins de stricăciune — căci, potrivit cuvântului profetic și apostolic [*FA* 2, 31; *Ps* 16, 10], trupul purtător de Dumnezeu n-a cunoscut deloc putreziciune, adică descompunere, ci, plecând de la Acela, a rămas în celelalte lucruri cuvenite lui Dumnezeu, pe care le-a primit din această unire, și nestricăcios, ca trup al lui Hristos și dumnezeu prin îndumnezeire împreună cu sufletul dumnezeiesc —; tot așa și acum același Trup și Sânge ale Stăpânului nestricăcios mai presus de natură și rațiune după jertfă, adică junghiere, și după depunerea ca într-un mormânt în sufletele și trupurile noastre, pentru ca să încredințeze firea Lui — căci e pâine și vin, potrivit cu ceea ce a fost dat mai întâi de Hristos, și aceasta cu apă — și să ne sfințească prin cuminecare spre hrană, pentru că acestea le-a rânduit drept economie și le-a îngăduit drept pogorământ tot dumnezeirea unită în mod indivizibil. Fiindcă acesta e capătul tainei: sfințirea naturii noastre și cuminecarea [comuniunea] nespusă

a dumnezeirii. Așadar acest lucru e nepieritor și nestricăcios o dată pentru totdeauna în modul care a fost spus, dumnezeirea care este împreună cu el printr-o unire de nespus lucrând acestea mai presus de orice minte și rațiune omenească. Fiindcă Trupul lui Hristos mâncat de noi este însuși Trupul Lui, nu o icoană a lui, nu ceva imaginat, ci însuși acel lucru și nu altul, precum am fost învățați de Însuși Stăpânul a toate și noi am mărturisit deja.

Cred că nu există o ființă sau împărăție a răului fără început, nici subzistând de sine însăși. Căci cum ar putea fi binele în cele ce sunt fără să primească existența de la Dumnezeu, potrivit celor ce flecăresc acestea? Cum ar putea fi Cel Bun creator al răului mergând de la ceea ce potrivit naturii spre ce e contrar naturii? Cum ar putea crea El cele contrare și care se desființează reciproc, adică și binele, și răul? Cum ar putea veni creaturile la un cosmos, o alcătuire și o armonie, dacă ar avea concrescute cu ele o disensiune și o luptă extremă? Nicidecum, ci Cel prin natură Bun, Izvorul Bunătății, Dumnezeu e o dată pentru totdeauna nevinovat de rău. Iar răul nu e ceva ce există sau e făcut potrivit ipostasei, nici nu e numărat defel între cele ce sunt, ci e numai o deficiență și o absență a binelui, subzistând parazit prin privarea desăvârșită a lui, așa cum întunericul apare prin privarea de lumină, fiind o lucrare a celui rău și a abaterii noastre din pricina indolenței; sau, mai bine zis, însuși diavolul, cel ce ne-a procurat răul, a devenit rău printr-o socotință și dispoziție rea, căci fiind creat de bunul Stăpân un înger de lumină și bun, abătându-se de la lumina binelui prin răutatea socotinței individuale [*gnomes*], s-a făcut întuneric rău, făcându-se de bunăvoie inițiator și ca un creator al răului și procurător al acestuia nouă, purtând spre acesta nu printr-o necesitate și o violență — căci acest lucru n-a fost îngăduit de bunul Stăpân —, ci mai degrabă uneltind să fure în chip felurit imaginația și

alegerea liberă printr-o convingere și amăgire cu unele imagini nedeslușite ale binelui, cum a făcut și cu primii oamenii plămădiți introducând în ei pe furiș răul printr-o imaginație păcătoasă. Că răul subzistă parazit prin absența binelui din pricina unui păcat de bunăvoie prin indolența socotinței [*gnomes*] este evident din cei care rămân neschimbabili și neclintiți față de rău atunci când diavolul îi momește de mii de ori cu tot felul de uneltiri, precum și din cei învinși și prinși de rău mult timp și în chip felurit, după care recuperează în chip strălucit înfrângerea prin sârguință și buna alegere a ce este mai bun și stau în ea, în rangul prim și cel mai desăvârșit al nobililor sârguitori ai binelui, cu ajutorul și harul preabunului Dumnezeu, Cauza tuturor celor bune.

Punând pe această temelie a credinței noastre apostolice și patristice sfârșitul credinței și începutul conduitei evanghelice, prin care [amândouă] e creat omul nou potrivit lui Hristos [cf. *Ef* 2, 10. 15; 4, 22–24; *Col* 3, 9–10], mărturisesc un Botez spre iertare de păcate și viața cea veșnică. Căci, potrivit Apostolului [*Rm* 6, 3], ne botezăm în moartea lui Hristos, prin cele trei cufundări în cristelniță și ieșiri din nou din ea întipărind îngroparea de trei zile și Învierea Lui. Cei ce credem ne botezăm însă o singură dată, chemând pe Tatăl, pe Fiul și pe Duhul Sfânt, potrivit învățăturii Domnului către apostoli și ucenici [*Mt* 28, 19], căci unde e Hristos, Unul din Treime, acolo este evident și Tatăl și Duhul Sfânt, fiindcă Sfânta Treime e Un Dumnezeu indivizibil. Deci cei ce cred așa și se botează în această formă nu se rebotează atunci când cad în păcate, căci este cu neputință, zice dumnezeiescul Apostol [*Evr* 6, 4. 7] a-L răstigni a doua oară și a-L batjocori pe Hristos în acest mod; ci așa cum una e moartea lui Hristos, tot așa unul e și Botezul în moartea Lui, fiindcă una e și credința [cf. *Ef* 4, 5], dar cei ce n-au fost botezați astfel se rebotează ca unii neini-

ţiaţi în taină. Botezându-ne deci, îngropăm în apă ca într-un mormânt pe omul nostru cel vechi şi sub păcat şi primim de acolo pe cel nou creat potrivit lui Hristos, creat în înseşi apele sfinţite prin energia şi harul Sfântului Duh care vin peste el în chip nevăzut, înfiaţi de Dumnezeu şi deveniţi fraţi ai lui Hristos şi comoştenitori ai Celui care ne-a înnoit prin Sine Însuşi această naştere şi replămădire şi ne-a arătat părtaşi ai dumnezeirii Lui prin participarea la energia Duhului Sfânt, pe Care, potrivit Părinţilor teologi, L-am primit la început de sus prin suflare [*Fc* 2, 7], dar L-am pierdut prin cădere îndată. De aceea suntem unşi acum cu untdelemn devenind unşi [hristoşi] noi înşine, sau zugrăvind prin aceasta mila lui Dumnezeu pentru noi, al cărei simbol e măslinul, fiindcă şi celor salvaţi în vechime din potop în arcă un porumbel le-a binevestit printr-o ramură de măslin mila lui Dumnezeu [*Fc* 8, 11], sau arătând prin aceasta să ne dezbrăcăm pentru luptele duhovniceşti din războiul nevăzut, căci în vechime era obiceiul să se ungă cu untdelemn cei ce intrau într-o luptă văzută. Aşadar toţi cei botezaţi ne curăţim prin apă sufletul şi trupul de murdăria răutăţii; şi apa se ia ca o icoană a acestui har, având drept natură faptul de a spăla şi curăţa în chip nevăzut prin lucrarea Duhului Sfânt. Căci curăţirea e comună tuturor celor botezaţi astfel, dar la Duhul Sfânt participăm pe atât pe cât credem, fiindcă harismele dumnezeieşti se împart proporţional cu credinţa [cf. *Rm* 12, 6], precum şi după Botez darul harului Duhului sporeşte sau scade în noi pe atât pe cât se împuţinează ori progresează spre mai bine în noi cele ale conduitei bune. Fiindcă harul Duhului e pentru cei botezaţi o putere ce învigorează puterile sufleteşti spre împlinirea poruncilor lui Hristos şi dând celor ce voiesc tărie împotriva păcatelor şi a demonilor. Trebuie aşadar în chip extrem de necesar să priveghem şi să fim treji faţă de meşteşugurile diavolului şi să

avem tot timpul în mâini arma duhovnicească dată și prin suveranitatea noastră naturală să alegem și să făptuim cele bune, ca astfel credința prealabilă luând în plus și fapte bune să fie vie și activă și să arate desăvârșit pe ucenicul lui Hristos; căci credința fără fapte este moartă, zice dumnezeiasca Scriptură [*Iac* 2, 20], precum și invers, faptele fără credință sunt moarte.

Această mărturisire o mărturisesc eu din tot sufletul; pe aceasta am primit-o de copil de la mama și hrănitoarea comună a credincioșilor, Biserica apostolică, și am păzit-o până la această vârstă și în acest rang cu harul Duhului Sfânt drept canon și dreptar al adevărului care evită schimbările și alunecările din amândouă părțile și discerne foarte bine între fals și autentic. Astfel fiind inițiat și învățând la rândul meu de multe ori Biserica în public și în particular, în viu grai și în scris, dau acum înapoi iarăși Bisericii acest depozit încredințat cu vestire înaltă. Fiindcă acum văd ajungând spre sfârșit lucrurile noastre, fie cele ale luptelor și slujirilor bisericești, fie și ale tăcerii desăvârșite, cum se poate adeveri din multe întâmplări, și se cuvine a achita și această datorie, dacă e ceva dintre toate care să fie datorat de noi, mai cu seamă din pricina neorânduielii vremurilor și acești gravi calomniatori și insultători ai Dumnezeirii. Cu ea făgăduiesc să-mi petrec și restul vieții, să mă destram împreună cu cea care se destramă aici și împreună cu ea lui Dumnezeu să mă arăt în cea viitoare, aducând-o drept preț de răscumpărare pentru sufletul meu înrobit păcatului și merinde a vieții celei fericite fericitei și nemuritoarei Treimi: Tatălui și Fiului și Duhului Sfânt, Dumnezeirii Celei una și nedespărțite, Căreia I se cuvinte slavă, cinste și închinare în vecii vecilor.

S-a scris în luna octombrie, anul al 5-lea al indictionului, 6860 [1351].

[illegible]

patriarhul Filotei Kokkinos

Anatemele și aclamațiile inserate în Sinodiconul Ortodoxiei al Marii Biserici din Constantinopol[1]

Cele spuse și făcute de sfântul și dumnezeiescul Sinod împotriva lui Varlaam și Akindynos și a celor ce gândesc la fel cu aceia în de Dumnezeu păzitul palat al sfintelor Vlaherne în marele tricliniu numit Alexiakos în luna iulie, anul al 5-lea al indictionului, 6860 [1351]:

[Anateme]

— Cei ce gândesc și spun că lumina care a strălucit din Domnul la dumnezeiasca Schimbare la Față este când o arătare, o creatură și o nălucă arătată pentru puțină vreme și destrămată într-o clipită, când însăși ființa lui Dumnezeu, întrucât se aruncă nebunește în pozițiile cele mai opuse și imposibile, printr-una înnebunind de nebunia lui Arie, care tăia în creată și necreată Dumnezeirea cea Una și pe Unul Dumnezeu, iar prin cealaltă fiind purtați spre impietatea mesalienilor care spun că ființa dumnezeiască se poate vedea, și nu mărturisesc potrivit teologhisirilor cu dumnezeiască insuflare ale sfinților cu

[1] Traducere după ediția critică J. GOUILLARD, *Le Synodikon de l'Orthodoxie* (Travaux et Mémoires 2), Centre française de recherche d'histoire et civilisation byzantines, Paris, 1967, p. 81–85. Cf. J. DARROUZÈS, *Les Regestes de 1310 à 1375*, Paris, 1977, p. 271–272, nr. 2327.

gândirea bine-cinstitoare/drept-credincioasă a Bisericii că acea preadumnezeiască lumină nu este nici creatură, nici ființa lui Dumnezeu, ci un har, o luminare și o energie necreată și naturală care iese pururea în mod inseparabil din ființa dumnezeiască, să fie anatema[2]!

— Încă și cei ce gândesc și spun că Dumnezeu n-are o lucrare/energie naturală, ci numai ființă, și cred că ființa dumnezeiască și lucrarea/energia dumnezeiască sunt identice și cu totul indistincte și că nu trebuie gândită nici o diferență între ele cu privire la ceva, ci aceeași realitate se numește de ei când ființă, când lucrare/energie, ca unii care desființează cu totul fără judecată însăși ființa dumnezeiască și o duc spre neființă — căci dascălii Bisericii spun cuvânt de cuvânt că „numai ceea ce nu există e lipsit de lucrare/energie" —, dar care mai sunt bolnavi și de cele ale lui Sabelie și cutează să înnoiască acum cu privire la ființa și lucrarea/energia dumnezeiască vechea contracție, contopire și amestec ale aceluia privitoare la cele Trei Ipostase ale Dumnezeirii și le amestecă în chip impios și asemănător și pe acestea [ființa și lucrarea/energia] și nu mărturisesc potrivit teologhisirilor de Dumnezeu insuflate ale Sfinților cu gândirea bine-cinstitoare/drept-credincioasă a Bisericii că în Dumnezeu există atât ființă, cât și lucrarea/energia ei naturală, precum au lămurit cei mai mulți dintre sfinți și

---

[2] Un manuscris adaugă aici următoarea anatemă:

„Încă și cei ce gândesc și spun că harul veșnic și dumnezeiesc al Tatălui și al Fiului și al Duhului Sfânt și lumina veacului viitor, în care drepții vor străluci ca soarele [*Mt* 13, 43], cum a arătat Hristos strălucind pe munte, și, simplu spus, învață că orice putere și lucrare a Dumnezeirii triipostatice, tot ce diferă întrucâtva de firea dumnezeiască e ceva creat și taie impios Dumnezeirea unică în creată și necreată, care, pe cei ce cinstesc în chip pios caracterul necreat al acestei dumnezeiești lumini și al oricărei puteri și energii dumnezeiești, îi numesc în chip smintit diteiști și politeiști cum ne numesc iudeii, sabelienii și arienii, și toți cei ce gândesc la fel cu ei, să fie anatema!"

mai ales cei de la Sfântul Sinod Ecumenic al VI-lea, care au adunat întreg acest Sinod cu privire la cele două lucrări/energii și voințe ale lui Hristos, dumnezeiască și omenească, nici nu vor să înțeleagă că, așa cum între ființa și energia dumnezeiască există o unire fără contopire, tot așa există între ele și o diferență, dar care nu creează însă o distanță [interval] între ele, în ce privește mai ales însușirile de cauză și cauzat, neîmpărtășibil și împărtășibil, primele revenindu-i ființei, iar celelalte lucrării/energiei; deci cei ce spun asemenea impietăți, să fie anatema!

— Încă și cei care gândesc și spun că toată puterea și lucrarea/energia Dumnezeirii triipostatice e creată, întrucât plecând de aici ne constrâng să credem că este creată însăși ființa dumnezeiască — căci, potrivit sfinților, lucrarea/energia creată vădește drept necreată și firea [din care izvorăște], iar lucrarea/energia necreată va caracteriza ființa necreată —, iar de aici sunt în primejdie de a cădea cu totul în ateism, ca unii care atribuie credinței curate și ireproșabile a creștinilor mitologia elină [păgână] și adorarea creaturilor, și nu mărturisesc potrivit teologhisirilor cu dumnezeiască insuflare ale sfinților și cu gândirea bine-cinstitoare/drept-credincioasă a Bisericii că toată puterea și lucrarea/energia naturală a Dumnezeirii triipostatice este necreată, să fie anatema!

— Încă și cei care gândesc și spun că din această pricină se face în Dumnezeu o compoziție și nu cred învățăturii sfinților care învață că cele ale firii nu fac în fire nici o compoziție, și plecând de aici ne defăimează nu numai pe noi, ci și pe toți sfinții care învață limpede și în multe rânduri atât simplitatea și necompoziția lui Dumnezeu, cât și diferența între ființa și lucrarea/energia dumnezeiască și că această diferență nu vatămă cu

nimic și deloc simplitatea dumnezeiască — căci ei n-ar fi putut încerca să teologhisească atât de fățiș lucruri contrare între ele —; deci cei ce grăiesc astfel de lucruri deșarte și nu mărturisesc potrivit teologhisirilor cu dumnezeiasca insuflare ale sfinților și cu gândirea bine-cinstitoare/drept-credincioasă a Bisericii că împreună cu această diferență vrednică de cele dumnezeiești se păstrează foarte frumos și simplitatea dumnezeiască, să fie anatema!

— Încă și cei care gândesc și spun că numele „dumnezeire" se spune numai despre ființa dumnezeiască și nu mărturisesc potrivit teologhisirilor cu insuflare dumnezeiască ale sfinților și cu gândirea bine-cinstitoare/drept-credincioasă a Bisericii că el se dă nu mai puțin și lucrării/energiei dumnezeiești și astfel, atunci când cineva spune „dumnezeire", cinstește în toate felurile Unica Dumnezeire a Tatălui și a Fiului și a Duhului Sfânt, fie ființa, fie lucrarea/energia lor, așa cum ne-au învățat dumnezeieștii noștri inițiatori în tainele dumnezeiești, să fie anatema!

— Încă și cei care gândesc și spun că ființa dumnezeiască este împărtășibilă/participabilă, întrucât nu se rușinează să introducă în Biserica noastră impietatea mesalienilor, care au fost bolnavi de această opinie în vechime, și nu mărturisesc potrivit teologhisirilor cu insuflare dumnezeiască ale sfinților și cu gândirea bine-cinstitoare/drept-credincioasă a Bisericii că ființa dumnezeiască este cu totul neîmpărtășibilă/participabilă, dar harul și lucrarea/energia dumnezeiască sunt împărtășibile/participabile, să fie anatema!

— Varlaam și Akindynos, adepții și urmașii lor, și toate tratatele și scrierile lor impioase, să fie anatema!

[Aclamații]

— Lui Andronic [III] Paleologul, slăvitul și fericitul nostru împărat, care a reunit primul Sinod împotriva lui Varlaam, apărător viteaz al Bisericii lui Hristos și al acelui sfânt Sinod prin fapte, cuvinte și minunate discursuri rostite cu gura proprie, care a întărit dogmele evanghelice și apostolești, a surpat și dezavuat în public pe mai sus-zisul Varlaam dimpreună cu ereziile, scrierile și glăsuirile lui deșarte împotriva credinței noastre, întrucât în mijlocul acestor sfinte lupte și isprăvi pentru buna-cinstire/dreapta-credință a schimbat în chip fericit viața aceasta trecând la viața mai bună și fericită, veșnică fie pomenirea!

— Tuturor celor care au luptat pentru Ortodoxie împreună cu slăvitul și fericitul împărat [Andronic III] și au apărat după el cu vitejie Biserica lui Hristos în cuvinte și discuții, în scrieri și învățături, cu tot cuvântul și fapta, și au demascat și dezavuat ereziile viclene și cu multe chipuri ale lui Varlaam și Akindynos și pe cei ce gândesc la fel cu aceia, și care au vestit cu strălucire dogmele apostolice și patristice ale bunei-cinstiri/dreptei-credințe, drept pentru care sunt calomniați, defăimați și insultați drept cacodocși împreună cu sfinții teologi și de Dumnezeu purtătorii noștri Părinți și Dascăli, veșnică fie pomenirea!

— Celor ce mărturisesc Un Dumnezeu Triipostatic, atotputernic și necreat nu numai după ființă și ipostase, ci și după lucrare/energie și spun că lucrarea/energia dumnezeiască iese în chip inseparabil din ființa dumnezeiască arătând prin „iese” distincția negrăită iar prin „în chip inseparabil” unirea mai presus de ființă, precum a spus sfântul Sinod Ecumenic al VI-lea, veșnică fie pomenirea!

— Celor ce mărturisesc că Dumnezeu, așa cum e necreat și fără început după ființă, e tot așa și după lucrare/energie, luând expresia „fără început" în sens de fără început în timp, nu de fără obârșie, și spun că după ființa Lui dumnezeiască Dumnezeu este cu totul neîmpărtășibil/neparticipabil și neînțeles, dar este împărtășibil/participabil pentru cei vrednici după lucrarea/energia Sa dumnezeiască și îndumnezeitoare, cum spun teologii Bisericii, veșnică fie pomenirea!

— Celor ce mărturisesc că lumina care a strălucit pe munte la Schimbarea la Față a Domnului e o lumină neapropiată și insesizabilă, o revărsare neînțeleasă a strălucirii dumnezeiești, a Fiului și Împărăție a lui Dumnezeu, frumusețe adevărată și îndrăgită din jurul dumnezeieștii și fericitei firi, slavă naturală a lui Dumnezeu și dumnezeire a Tatălui și Duhului strălucind în Fiul Unul-Născut cum au spus dumnezeieștii și de Dumnezeu purtătorii noștri Marii Atanasie și Vasile, Grigorie Teologul, Ioan Hrisostom și Ioan Damaschinul, și de aceea slăvesc această preadumnezeiască lumină ca necreată, veșnică fie pomenirea!

— Celor ce slăvesc ca necreată lumina Schimbării la Față a Domnului din pricina celor mai înainte spuse, dar nu spun totuși că este ființa cea mai presus de ființă a lui Dumnezeu — întrucât Aceea rămâne cu totul nevăzută și neîmpărtășibilă/neparticipabilă, căci „pe Dumnezeu nu L-a văzut vreodată cineva" [*In* 1, 18], adică așa cum este El în firea Lui, zic teologii —, ci o numesc mai degrabă slavă naturală a ființei celei mai presus de ființă ieșind din aceea în mod inseparabil și arătată pentru iubirea de oameni a lui Dumnezeu celor curățiți cu mintea, slavă cu care Domnul și Dumnezeul nostru va veni la a Doua și înfricoșătoarea Sa Venire să judece viii și morții, cum zic teologii Bisericii, veșnică fie pomenirea!

Anateme și aclamații suplimentare proprii Sinodiconului Mitropoliei Tesalonicului

[Anateme]

— Isaac cel supranumit și Arghyros, care întreaga sa viață a fost bolnav de cele ale lui Varlaam și Akindynos, ba chiar și la sfârșitul vieții lui când i s-a cerut de către Biserică întoarcere și pocăință, cum s-a făcut de altfel de mai multe ori înainte, a stăruit în impietate și și-a dat sufletul în chip rău întru mărturisirea ereziei lui, să fie anatema!

— Nemonahul Nichifor numit și Gregoras, care a fost bolnav în adânc de erezia impioasă și ateistă a lui Varlaam și Akindynos și a rostit multe blasfemii ateiste împotriva dumnezeiescului har și a dumnezeieștii lumini de pe Tabor, scriind cu o mână și o socotință îndrăzneață împotriva Bisericii lui Hristos și a întâi-stătătorilor ei, și mai cu seamă împotriva lui Grigorie [Palama], arhipăstorul acestui oraș [al Tesalonicului], iscând în multe rânduri multe tulburări în Biserica lui Hristos și dându-și în cele din urmă nenorocitul suflet în aceeași erezie, să fie anatema!

— Pseudomonahul Prohor Kydones, care nu numai că a urmat în chip viclean și ateu impietatea lui Varlaam și Akindynos dogmatizând ca și acestea că dumnezeiescul har, puterea și lucrarea/energia dumnezeiască naturală comună Dumnezeirii triipostatice e creată; care a gândit în chip asemănător că e creată și lumina care a strălucit din Domnul și Dumnezeul și Mântuitorul nostru Iisus Hristos la preadumnezeiasca Sa Schimbare la Față în munte — pe care toți sfinții teologi și de Dumnezeu purtătorii noștri Părinți au cinstit-o în imne și au vestit-o cu un glas drept slavă dumnezeiască, strălucire și împărăție a lui Dumnezeu, dumnezeire necreată, lumină nea-

propiată și nedefinibilă, revărsare neînțeleasă și negrăită a strălucirii dumnezeiești —; care cu mână și socotință cutezătoare a scris și împotriva celorlalte dogme apostolice și patristice ale Bisericii lui Hristos lucruri pe care nimeni din ereticii din toate veacurile n-a îndrăznit a scrie, având aroganța de a susține că umanitatea asumată de Dumnezeu Cuvântul, adică trupul de stăpân al Domnului nostru Iisus Hristos, „întru Care locuiește trupește toată plinătatea Dumnezeirii" [*Col* 2, 9], era îmbrăcat înainte de a se sui pe cruce de începătorii și puteri, adică de demoni; acest Prohor deci, care a fost demascat sinodal aducându-se înainte scrierile lui și care, cerându-i-se fie să le contrazică prin alte scrieri, fie să fie azvârlite anatemei, a refuzat și a stăruit în aceste impietăți, dându-și apoi în aceste impietăți și sufletul ticălos, să fie anatema!

— Dimitrie cel supranumit Kydones, care a fost bolnav toată viața lui în chip nebunesc și ateu de rătăcirea și stricăciunea lui Varlaam și Akindynos, înălțându-și și el cu aroganță sufletul și limba cutezătoare împotriva dumnezeieștii lucrări/energii și lumini necreate care au strălucit pe Tabor și învățând potrivit mitologiei elinilor [păgânilor] că ființa dumnezeiască e fie lipsită de lucrare/energie, fie are o lucrare/energie creată, și care fiind chemat în multe rânduri de Biserica lui Hristos și de întâi-stătătorii ei cu îndemnuri părintești să se lepede de acea erezie pierzătoare, închizându-și ochii gândului înaintea strălucirii adevărului a luat apărarea pseudomonahului sau mai degrabă teomahului Prohor Kydones, fratele său, care a fost de altfel pentru el și pricina unei asemenea erezii; care s-a pornit cu socotință și mână scârboasă să hulească împotriva sfinților care au strălucit prin vremi în dogmele cele de Dumnezeu insuflate, după cum a devenit evident din scrierile lui murdare care au apărut după moartea lui, alcătuite de el împotriva apărătorilor adevărului, dar pe care le-a ascuns toată viața

ca unele demne de întuneric; și care smulgându-se pe sine însuși de lângă Dumnezeu, de lângă Biserica și patria lui, de lângă dogmele dumnezeiești și sfintele Scripturi, și-a sfârșit viața în chip rușinos și ateu în țară străină, să fie anatema!

[Aclamații]

— Lui Grigorie [Palama], preasfințitul mitropolit al Tesalonicului, care în Sinodul din Marea Biserică l-a surpat pe Varlaam și Akindynos, inițiatorii și născocitorii noilor erezii împreună cu vicleana clică din jurul lor, care au cutezat să numească creaturi lucrarea și puterea naturală și inseparabilă a lui Dumnezeu și, simplu spus, toate însușirile naturale ale Sfintei Treimi, precum și lumina neapropiată care a strălucit din Hristos pe munte, încercând să introducă în chip rău în Biserica lui Hristos o dumnezeire creată, ideile platonice și acele mituri elinești [păgâne]; care a luptat în chip înțelept și viteaz pentru dogmele adevărate și fără greșeală despre Dumnezeire în scrieri, în cuvinte și în discuții și a vestit prin toate o singură Dumnezeire și Un Dumnezeu triipostatic cu lucrare/energie, cu voință, atotputernic și necreat potrivit dumnezeieștilor Scripturi și teologilor și exegeților acestora, Atanasie și Vasile, Grigorie, Ioan și Grigorie, precum și Chiril, Maxim înțeleptul și de Dumnezeu grăitorul [Ioan] din Damasc și toți ceilalți Părinți și Dascăli ai Bisericii lui Hristos, și s-a arătat prin cuvinte și fapte părtaș, tovarăș, ecou, râvnitor și împreună-luptător cu toți aceștia, veșnică fie pomenirea!

— Lui Nil [Cabasila], preasfințitul arhiepiscop al Tesalonicului [1361–1363], care prin cuvinte, prin fapte și scrieri dumnezeiești a luptat pentru Biserica lui Hristos și a rușinat și demascat în tratate cu înțelepciune dumnezeiască și demonstrații fără replică vorbirea deșartă a lui Varlaam și Akindynos, veșnică fie pomenirea!

[illegible] născ[illegible]
[illegible]
[illegible] și [illegible] și patema [illegible]

[illegible]
[illegible] la discuții [illegible]
[illegible] Un Dumnezeu imposibil [illegible]
[illegible]

[illegible]

Apostazia unui împărat bizantin

Ioan V Paleologul către papa Inocențiu VI[1]

[15 decembrie 1355]

Eu, Ioan, în Hristos Dumnezeu credincios împărat și autocrat al romeilor Paleologul, jur pe sfintele Evanghelii ale lui Dumnezeu atingând sfintele Scripturi, și pe Sfânta Treime, Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt, Unul Dumnezeu adevărat în Trei Ipostase, pe Iisus Hristos, Dumnezeul și Mântuitorul nostru, pe Preasfânta Născătoare de Dumnezeu și pe sfânta și de viață făcătoarea cruce a lui Hristos, pe Sfinții Apostoli și pe toți ceilalți sfinți, că fără vicleșug, amăgire și greșeală, din toată tăria și puterea mea și cu tot efortul meu voi păzi în chip ferm și integral și voi împlini atât eu însumi, cât și voi face să se împlinească și păzească de alții toate acestea și fiecare în parte din cele următoare, pe care le-am făgăduit preaveneratului părinte în Hristos, arhiepiscopului [latin al] Smyrnei, domnului Paul, în numele și în locul preasfântului în Hristos părinte și stăpân, domnului Inocențiu al VI-lea, prin pronia dumnezeiască papă al preasfintei Biserici Romane și Universale, și așa Dumnezeu și toți sfinții Lui să mă ajute după cum eu voi păzi și voi împlini și voi face să se păzească de către alții toate și fiecare în parte din cele ce urmează.

---

[1] Traducere după actul original din Arhiva secretă a Vaticanului, editat de A. THEINER/F. MIKLOSICH, *Monumenta spectantia ad unionem Ecclesiarum Graecae et Romanae*, Viena, 1872, p. 29–36, cu completările ediției lui S. LAMBROS, „Autokratoron tou Byzantiou chrysoboulla kai chrysa grammata anapheromena eis ten henosin ton ekklesion", *Neos Hellenomnemon* 11 (1914), nr. 1–2, p. 94–128 și nr. 3, p. 241–254.

Mai întâi că voi fi credincios și ascultător cu reverență și devoțiune preafericitului părinte și stăpân, domnului Inocențiu, prin vrednica pronie a lui Dumnezeu pontif suprem al preasfintei Biserici Romane și Universale, și urmașilor lui, și voi păzi și împlini datorata ascultare și reverență față de același preasfânt stăpân papa și urmașii lui, și voi primi pe legații și trimișii lui cu toată reverența și devoțiunea.

De asemenea că voi face tot ce stă în puterea și strădania mea ca întreg poporul aflat sub împărăția noastră supus stăpânirii noastre, fie laic, fie cleric, de orice fel de condiție, stare și demnitate ar fi, să fie credincios, ascultător, cu reverență și devotați aceluiași stăpân și pontif suprem și urmașilor lui.

Dar pentru că multul timp scurs a înăsprit și împovărat inimile poporului și cu anevoie ar putea fi smuls din obișnuințele lui și adus să umble pe un drum nou, decât cu un mod al înțelepciunii și un ritm al înțelegerii, am discutat, tratat și rânduit împreună cu același venerabil în Hristos părinte, arhiepiscopul Smirnei, și cu intimul împărăției mele, marele eteriarh, domnul Nicolae Sigeros, prin care am promis și făgăduit că voi face, voi păzi și voi împlini cele zise mai sus, acest mod: și anume ca să trimită sus-zisul preasfânt părinte [papa] pe același arhiepiscop al Smirnei și mai sus-arătatul nostru intim cu trei galere. Și când vor veni acestea la Constantinopol, pentru jurământul pe care l-am făcut, promit să-l dau pe fiul meu, pe preaslăvitul și preanorocosul despot, domnul Manuel Paleologul, zisului arhiepiscop, iar acesta îl va duce cu o galeră la însuși stăpânul nostru papa, iar mie îmi va lăsa două galere și va înarma și altele două în părțile acestea și le va lăsa sub porunca noastră spre apărarea acestor părți.

De asemenea ca stăpânul nostru papa, după ce va lua în mâinile sale pe fiul meu, îmi va trimite cât de repede cu putință cincisprezece vase cu patru sute de cavaleri și alți o sută de cavaleri cu nave și o mie de pedestrași, astfel încât toată armata să fie cincisprezece vase, cinci galere rapide, cinci sute de cavaleri și o mie de pedestrași. Iar când această armată va veni cu harul lui Dumnezeu în Constantinopol, să fie la porunca noastră să lupte împotriva turcilor și dușmanilor noștri

romei până la șase luni. Timp în care legatul stăpânului nostru papa va da beneficii și demnități bisericești la suficienți bărbați romei, care se vor întoarce de bunăvoie la unirea și ascultarea Bisericii, după cum li se va părea lor și nouă mai bine. Iar dacă în interval de șase luni după sosirea armatei în Constantinopol romeii nu vor voi să se întoarcă de bunăvoie prin beneficii și favoruri la ascultarea Bisericii, ceea ce nu credem, făgăduim ca de acum până atunci să facem cu sfatul și avizul legatului stăpânului papa ca să devină negreșit ascultători.

De asemenea vom da legatului stăpânului nostru papa o reședință mare, în care să locuiască el cu cei ai lui, și așa aceasta să fie pe veci a stăpânului papa și a legaților lui.

De asemenea îi vom da o biserică frumoasă și cinstită, în care însuși legatul și cei ce vor veni împreună cu el de la stăpânul papa să săvârșească slujba bisericească și dumnezeieștile Taine ca în biserica proprie.

De asemenea voi da fiului meu întâi-născut [Andronic IV Paleologul] un profesor latin, care să-l învețe literele și limba latină după sfatul și avizul mai înainte arătatului legat.

De asemenea voi da trei reședințe mari, în care să funcționeze școli cu litere latine, iar eu îmi voi da strădiunța caldă cu inimă curată ca să se ducă acolo să învețe literele latine copiii romeilor slăviți și bogați.

Iar dacă se va întâmpla să nu păzesc toate cele mai înainte zise și fiecare în parte — lucru care să nu fie, și să întoarcă Dumnezeu un atât de mare rău de la mine! —, de acum și până atunci mă voi judeca pe mine însumi nevrednic de împărăție și, întorcându-mă de la drepturile imperiale, voi transfera, da și ceda dreptul și puterea împărăției și de a împărăți mai sus-zisului meu fiu, și încă de acum până atunci îl așez, fac, creez și orânduiesc împărat și autocrat al romeilor.

De asemenea, dacă se va întâmpla aceasta — lucru pe care nu-l doresc —, de acum și până atunci dau, cedez și transfer dreptul puterii părintești mai înainte-zisului stăpân pontiful suprem asupra acestui fiu al meu, pe care de acum și până atunci îl supun puterii lui, oferindu-i-l și dându-l spre înfiere în orice mod și formă pot mai bine după legi.

De asemenea dau, cedez și predau aceluiași stăpân și pontif suprem autoritate și permisiune ca să câștige, să solicite, să ceară și să ia împărăția noastră pentru zisul meu fiu, ca împărat adevărat și legiuit, și să-i dea soție, pedagog, păzitori și epitropi până la vremea rânduită de legi, și să poată rândui şi dispune în această împărăție ca într-o împărăție care-i aparține de drept în locul și în numele sus-zisului meu fiu, pe care de acum și până atunci îl dezlegăm și eliberăm de puterea noastră părintească și-l supunem și donăm aceluiași stăpân papa spre putere părintească potrivit înfierii, renunțând la orice paragraf pe care l-am putea obiecta celor mai înainte zise, și la orice lege și drept pe care le-am putea invoca în apărarea și ajutorul nostru, dacă nu vom păzi și împlini cele mai înainte zise.

De asemenea, dacă se va întâmpla să vină mai înainte zisul arhiepiscop cu trei sau mai multe galere și nu i-l vom da pe fiul nostru arătat să-l ducă la stăpânul nostru, pontiful suprem, ne vom face vinovați pe noi și toate bunurile noastre și toți romeii noștri și bunurile lor, ca stăpânul papa și oamenii și comisarii lui să poată cere și lua peste aceste bunuri și oameni până la valoarea de patru mii de florini pentru fiecare galeră, pe care mai sus zisul arhiepiscop și arătatul nostru intim le-ar aduce la Constantinopol, în orice loc și sub fiecare judecător bisericesc și civil în Galata, Rodos, Chios, Cipru și în toate celelalte locuri, fără obiecția nici unui paragraf sau drept, de care fie noi, fie romeii noștri ne-am putea ajuta ca să nu scoatem această sumă de florini.

Iar în cazul în care voi împlini toate cele scrise mai sus, vreau ca stăpânul papa să mă ajute împotriva tuturor vrăjmașilor mei, și mai cu seamă a necredincioșilor, cu o armată mai mare și o mulțime de creștini, care să se poată împotrivi mulțimii necredincioşilor și să-i alunge din pământul creștinilor, pe care l-au supus necredinței lor în chip nedrept, prin răpire.

De asemenea ca stăpânul nostru papa să poarte de grijă de noi cu cheltuielile ce se vor face și solda ce se va da armatei, fiindcă împărăția mea nu poate nicidecum suporta în prezent multe cheltuieli.

De asemenea ca eu să fiu căpitan principal, purtător al însemnelor și flamurii sfintei Mame Biserica, cu putere simplă

și mixtă și autoritate deplină peste toată armata creștinilor, care ar traversa marea spre părțile de aici, luați în soldă fie de Biserică, fie de alții la porunca și îngăduința Bisericii, fie care ar veni de bunăvoie pentru mântuirea sufletelor lor.

De asemenea, în cazul în care voi împlini toate cele scrise mai sus, ca stăpânul nostru papa să trimită înapoi pe fiul meu cu cinstea și gătirea cuvenite.

Se înțelege că în cazul în care nu voi împlini nicidecum toate cele scrise mai sus și fiecare în parte din lipsă de putere, nu de voință, și mă voi duce în persoană la însuși stăpânul nostru papa, atunci stăpânul nostru papa să fie ținut să mă apere și ajute în recâștigarea împărăției mele, precum o va face pentru fiul meu când nu mă voi duce personal în prezența lui, și nu mă voi arăta nicidecum căzut în vreo pagubă sau opus, în cazul în care nu voi împlini toate cele mai sus zise sub constrângerea unei neputințe și nu din voință.

Spre asigurarea și claritatea cele mai depline ale tuturor acestora, Maiestatea Mea am poruncit să se facă prezentul hrisov semnat în modul obișnuit cu cerneală purpurie de mâna noastră și întărit cu pecetea de aur a împărăției mele atârnând mai jos.

Făcut în marele oraș Constantinopol în sacrul nostru palat Vlaherne în anul de la facerea lumii 6864, iar de la nașterea Domnului 1355, ziua a 15-a a lunii decembrie.

† Ioan în Hristos Dumnezeu credincios împărat și autocrator al romeilor Paleologul.

Convertirea unui bazileu[1]

[Roma, 18 octombrie 1369]

În numele lui Hristos. Amin.

Să știe toți care vor vedea prezenta scrisoare și instrument public că venerabilii părinți și domni, Gulielm, prin harul lui Dumnezeu episcopul Ostiei, şi cardinali Bernard al bazilicii celor Doisprezece Apostoli și Francisc al Sfintei Sabina, prezbiterii, și Rainald al Sfântului Adrian, diacon, rânduiți comisari peste acestea de preasfântul părinte și domn Urban al V-lea papă prin pronia lui Dumnezeu, au primit scrisoarea lui apostolică prevăzută cu obișnuitul său sigiliu de plumb și care avea următorul cuprins:

> Urban episcop, servul servilor lui Dumnezeu, venerabilului frate Gulielm, episcopul Ostiei, şi iubiților fii: cardinalii Bernard, al bazilicii celor Doisprezece Apostoli, și Francisc, al Sfintei Sabina, prezbiterii, și Rainald al Sfântului Adrian, diaconul, salutare și binecuvântare apostolică.
>
> Întrucât magnificul şi ilustrul principe Ioan, împăratul grecilor, a venit recent din evlavie și iubire aprinsă de credința catolică în urbe ca să viziteze sfântul Scaun Apostolic, și prin dispozițiile și poruncile privitoare la zisa credință va apărea ca un fiu supus perpetuu al Bisericii Catolice; vrând

[1] Traducerea documentului oficial păstrat în Arhivele Vaticanului, editat de L. Allatius (*De utriusque Ecclesiae consensu*), text reprodus în *PG* 154, 1300–1308; de A. Theiner/F. Miklosich, *Monumenta spectantia ad unionem Ecclesiarum Graecae et Romanae*, Viena, 1872, p. 38–43; și de S. Lambros, *Neon Hellenomnemon* 11 (1914), nr. 3, p. 241–249.

noi să-l primim pe acest împărat la prima lui vedere și primire ca pe un principe catolic și pe ceilalți greci, atât clerici și monahi, cât și prelați și laici care sunt cu el, și care au vrut să vină la unitatea aceleiași Biserici, cu mărturisirea zisei credințe, jurământ și abjurare potrivit formelor îndatorate păzite în cazul asemănător al celui de strălucită pomenire împărat al grecilor Mihail Paleologul, înaintașul acestui împărat, să fie admiși la sărutarea păcii și astfel în chip cuviincios și îngăduit și să fie cinstiți cu onorurile cuvenite.

Având în Domnul deplină încredere în sinceritatea și circumspecția voastră față de zisa credință, cu autoritate apostolică vă acordăm vouă, celor trei, putere deplină în cele de față pentru a primi în numele nostru și al zisei Biserici de la acest împărat și de la ceilalți greci, clerici și monahi, și care au vreo funcție de conducere, mărturisirea, jurământul și abjurarea potrivit formelor cuprinse în scrisoarea noastră apostolică, pe care v-o trimitem împreună cu cea de față, și plecând de aici să se întocmească instrumente publice și scrieri ale aceluiași împărat și ale celorlalți care vor mărturisi, jura și abjura, prevăzute cu sigilii și semnătură.

Dată în Viterbo, 9 octombrie, în anul al șaptelea al pontificatului nostru.

Deputații au luat în această parte drept interpreți pe preacinstitul părinte și domn Paul prin harul lui Dumnezeu și al Scaunului Apostolic patriarh [latin] al Constantinopolului, pe venerabilul domn fratele Nicolae, episcopul Arenopolisului, și pe cucernicul frate din ordinul fraților minori Anton din Atena, știutori de ambele limbi, litere și gramatici, latină și greacă, și care în mâinile zisului domn cardinal Francisc, în numele și cu consimțământul și voința celorlalți ziși domni cardinali însărcinați cu primirea, au jurat atingându-se de sfintele evanghelii ale lui Dumnezeu că vor interpreta și expune în chip fidel mai sus pomenita mărturisire greacă și cuvintele mai sus arătatului principe, domnul Ioan împăratul romeilor, adică al grecilor, prezent aici și ale interpreților lui și vor relata și spune în chip fidel domnilor cardinali din această parte orice se va relata și spune. După acestea, așa

Convertirea unui bazileu[1]

[Roma, 18 octombrie 1369]

În numele lui Hristos. Amin.

Să știe toți care vor vedea prezenta scrisoare și instrument public că venerabilii părinți și domni, Gulielm, prin harul lui Dumnezeu episcopul Ostiei, și cardinali Bernard al bazilicii celor Doisprezece Apostoli și Francisc al Sfintei Sabina, prezbiterii, și Rainald al Sfântului Adrian, diacon, rânduiți comisari peste acestea de preasfântul părinte și domn Urban al V-lea papă prin pronia lui Dumnezeu, au primit scrisoarea lui apostolică prevăzută cu obișnuitul său sigiliu de plumb și care avea următorul cuprins:

Urban episcop, servul servilor lui Dumnezeu, venerabilului frate Gulielm, episcopul Ostiei, și iubiților fii: cardinalii Bernard, al bazilicii celor Doisprezece Apostoli, și Francisc, al Sfintei Sabina, prezbiterii, și Rainald al Sfântului Adrian, diaconul, salutare și binecuvântare apostolică.

Întrucât magnificul și ilustrul principe Ioan, împăratul grecilor, a venit recent din evlavie și iubire aprinsă de credința catolică în urbe ca să viziteze sfântul Scaun Apostolic, și prin dispozițiile și poruncile privitoare la zisa credință va apărea ca un fiu supus perpetuu al Bisericii Catolice; vrând

[1] Traducerea documentului oficial păstrat în Arhivele Vaticanului, editat de L. Allatius (*De utriusque Ecclesiae consensu*), text reprodus în *PG* 154, 1300–1308; de A. Theiner/F. Miklosich, *Monumenta spectantia ad unionem Ecclesiarum Graecae et Romanae*, Viena, 1872, p. 38–43; și de S. Lambros, *Neon Hellenomnemon* 11 (1914), nr. 3, p. 241–249.

noi să-l primim pe acest împărat la prima lui vedere și primire ca pe un principe catolic și pe ceilalți greci, atât clerici și monahi, cât și prelați și laici care sunt cu el, și care au vrut să vină la unitatea aceleiași Biserici, cu mărturisirea zisei credințe, jurământ și abjurare potrivit formelor îndatorate păzite în cazul asemănător al celui de strălucită pomenire împărat al grecilor Mihail Paleologul, înaintașul acestui împărat, să fie admiși la sărutarea păcii și astfel în chip cuviincios și îngăduit și să fie cinstiți cu onorurile cuvenite.

Având în Domnul deplină încredere în sinceritatea și circumspecția voastră față de zisa credință, cu autoritate apostolică vă acordăm vouă, celor trei, putere deplină în cele de față pentru a primi în numele nostru și al zisei Biserici de la acest împărat și de la ceilalți greci, clerici și monahi, și care au vreo funcție de conducere, mărturisirea, jurământul și abjurarea potrivit formelor cuprinse în scrisoarea noastră apostolică, pe care v-o trimitem împreună cu cea de față, și plecând de aici să se întocmească instrumente publice și scrieri ale aceluiași împărat și ale celorlalți care vor mărturisi, jura și abjura, prevăzute cu sigilii și semnătură.

Dată în Viterbo, 9 octombrie, în anul al șaptelea al pontificatului nostru.

Deputații au luat în această parte drept interpreți pe preacinstitul părinte și domn Paul prin harul lui Dumnezeu și al Scaunului Apostolic patriarh [latin] al Constantinopolului, pe venerabilul domn fratele Nicolae, episcopul Arenopolisului, și pe cucernicul frate din ordinul fraților minori Anton din Atena, știutori de ambele limbi, litere și gramatici, latină și greacă, și care în mâinile zisului domn cardinal Francisc, în numele și cu consimțământul și voința celorlalți ziși domni cardinali însărcinați cu primirea, au jurat atingându-se de sfintele evanghelii ale lui Dumnezeu că vor interpreta și expune în chip fidel mai sus pomenita mărturisire greacă și cuvintele mai sus arătatului principe, domnul Ioan împăratul romeilor, adică al grecilor, prezent aici și ale interpreților lui și vor relata și spune în chip fidel domnilor cardinali din această parte orice se va relata și spune. După acestea, așa

cum au relatat aceiaşi interpreţi, zisul domn împărat a poruncit nobilului bărbat domn Dimitrie Kydones, cancelarul său, ştiutor al sus-ziselor limbi, litere şi gramatici, greacă şi latină, pe care l-a luat acolo drept interpret al său şi cititor al sus-zisei mărturisiri scrise în greacă, ca să citească în locul împăratului această mărturisire în chip fidel aşa cum este în prezenţa domnilor cardinali sus-zişi şi a martorilor mai jos scrişi. Care domn Dimitrie, potrivit relatării latine a zişilor interpreţi, a citit această mărturisire în chip fidel cuvânt cu cuvânt cum se cuprinde mai jos. Apoi, pentru ca zisa mărturisire să fie avută şi în limba greacă, şi în cea latină, eu, mai jos scrisul notar Nicolae, din porunca zişilor domni cardinali, am citit zisa mărturisire scrisă în latină în chip fidel, cuvânt de cuvânt, şi cum zişii domni patriarhul, episcopul şi fratele Antoniu şi domnul Dimitrie au afirmat în virtutea jurământului depus, au relatat zisului împărat în limba greacă ca să spună că zisa mărturisire scrisă în latină concorda cu zisa mărturisire greacă citită de zisul domn Dimitrie, pe care acelaşi domn Dimitrie a afirmat că a tradus-o din latină în greacă. Mărturisire care, citită fiind de mine, Nicolae, acelaşi domn împărat a zis, prin relatarea zişilor interpreţi, că toate şi fiecare în parte din cele cuprinse în acea mărturisire le credea cu tărie şi pe ele le-a mărturisit, recunoscut şi primit şi a promis şi afirmat că le va crede, ţine şi păzi perpetuu atingând cu amândouă mâinile sfintele evanghelii ale lui Dumnezeu; lucru pe care l-a promis şi jurat în mâinile zişilor domni cardinali care l-au primit în numele domnului papă şi al Bisericii Romane. Şi am fost mulţumit de ce s-a scris în latină şi s-a făcut şi scrisoarea imperială şi a atârnat de ea sigiliul său de aur zicând că o va semna cu mâna proprie. Despre toate acestea zişii domni, împăratul şi cardinalii, au cerut să se facă prin noi, mai jos scrişii notari, un instrument public.

S-a făcut acestea la Roma, în casa de ospeţie a Duhului Sfânt din Saxa, pe care o locuia preacinstitul în Hristos părinte domnul Nicolae, prin harul lui Dumnezeu cardinal diacon al Sfintei Maria din Via Lata, şi anume în camera lui de sus.

Anul de la Naşterea Domnului 1369, al şaptelea al indictionului, ziua a 18-a a lunii octombrie.

În numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh. Amin.

Eu, Ioan, în Hristos Dumnezeu credincios împărat și autocrator al romeilor Paleologul, luminat de lumina Duhului Sfânt și vrând să port de grijă de mântuirea sufletului meu, am venit de bunăvoie în sfânta Urbe Roma ca să-l văd pe preasfântul în Hristos părinte și stăpân Urban al V-lea, prin purtarea de grijă a lui Dumnezeu papă, și sfântul Scaun Apostolic, precum și ca să recunosc și să mărturisesc în mâinile zisului stăpân papa sau ale altului ori altora rânduiți de el pentru aceasta credința catolică, pe care o mărturisește, ține și învață sacrosancta Biserică Romană și Universală, supunându-mă în chip deplin și efectiv poruncilor zisului stăpân papa și ale urmașilor lui, pontifii romani, privitoare la păstrarea perpetuă a acestei credințe. De aceea, prezent în persoană înaintea voastră preavenerabili părinți și cardinali, a ta, domnule Gulielm episcopul Ostiei, a ta, Bernard al bazilicii celor Doisprezece Apostoli, a ta, Francisc cu titlu de Sfânta Sabina, prezbiterii, și a ta, Rainald de Sfântul Adrian, diacon, care aveți însărcinare pentru aceasta fiind rânduiți anume în acest scop de mai sus zisul stăpân papa, și a voastră, venerabili bărbați, notari ai acestui Scaun Apostolic, și a martorilor subscriși[2],

Mărturisesc și cred

în Sfânta Treime, Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt, un Dumnezeu atotputernic, și în întreaga Dumnezeire în Treime, coesențială și consubstanțială, coeternă și coomnipotentă, de o singură voință, putere și măreție; Creatoare a tuturor creaturilor, din Care sunt toate, prin Care sunt toate și în care sunt toate: cele din cer și cele de pe pământ, cele văzute și cele nevăzute, cele corporale și cele spirituale. Cred în fiecare din Persoanele din Treime, Un singur Dumnezeu adevărat, deplin și desăvârșit.

Cred în Însuși Fiul lui Dumnezeu, Cuvântul lui Dumnezeu născut veșnic din Tatăl, de o ființă, de una și aceeași atotputernicie și coegal cu tatăl în toate potrivit dumnezeirii, iar în timp născut din Duhul Sfânt și din Maria Pururea-Fecioară cu

---

[2] Urmează textul „Mărturisirii de credință" latine impusă de papa Clement IV (1265–1268) împăratului Mihail VIII Paleologul drept condiție prealabilă a „unirii" Bisericilor proclamată de conciliul Lyon II în iulie 1274.

suflet rațional, având deci două nașteri: una veșnică din Tatăl, iar alta sub timp din Mamă; Dumnezeu adevărat și om adevărat, propriu și desăvârșit în fiecare natură; nu înfiat, dar nici potrivit unei imaginații, ci Fiu al lui Dumnezeu real și Unul-Născut în două și din două naturi, divină și umană, dar într-o particularitate a unei unice persoane, nepătimitor și nemuritor prin divinitate, dar Care pentru noi și a noastră mântuire a pătimit în umanitate cu o pătimire reală a trupului, a murit și a fost îngropat, a coborât până la iad și a treia zi a înviat din morți cu o înviere reală a trupului, iar în a patruzecea zi S-a urcat la cer cu trupul și sufletul cu care a înviat și șade de-a dreapta Tatălui, de unde va veni să judece viii și morții și să răsplătească fiecăruia după faptele lui, fie bune, fie rele.

Cred și în Duhul Sfânt, Dumnezeu deplin, desăvârșit și adevărat, purces din Tatăl și Fiul, coegal, coesențial, coatotputernic și coetern întru toate cu Tatăl și cu Fiul.

Cred că această Treime nu este trei dumnezei, ci Un singur Dumnezeu atotputernic și veșnic, nevăzut și neschimbabil.

Cred că este o singură Biserică catolică și apostolică adevărată, în care se dă botezul și adevărata iertare a tuturor păcatelor.

Cred într-o înviere adevărată a acestui trup, pe care-l purtăm acum, și într-o viață veșnică.

Cred și că este un singur Autor al Vechiului și Noului Testament, adică al Legii, Profeților și Apostolilor: Dumnezeul și Domnul atotputernic.

Cred că aceasta este adevărata credință catolică, cea pe care o are și o propovăduiește în articolele sus-zise sacrosancta Biserică Catolică.

Dar din pricina diverselor erezii introduse de unii, fie din neștiință, fie din răutate, ea spune și propovăduiește:

cei care au alunecat în păcate după Botez nu trebuie rebotezați, ci pot dobândi iertarea păcatelor lor printr-o pocăință adevărată;

dacă, pocăindu-se cu adevărat, s-au mutat în iubire [la Domnul] înainte să fi arătat roade vrednice de pocăință pentru cele comise și omise, sufletele acestora sunt curățite după moarte prin pedepse curățitoare, iar pentru ușurarea acestor pedepse

le sunt de folos ajutoarele credincioşilor vii, adică jertfele, rugăciunile, milosteniile și celelalte fapte de evlavie care obişnuiesc să fie făcute de credincioşi pentru alţi credincioşi, potrivit aşezămintelor Bisericii.

Aşadar, sufletele celor care după sfântul Botez n-au suferit nici o pată a vreunui păcat și cele care după ce au suferit pata păcatului au fost curăţite precum s-a spus, fie rămânând încă în trupurile lor, fie după ce s-au dezbrăcat de ele, sunt primite numaidecât în cer.

Dar sufletele care se mută de aici cu păcate de moarte sau numai cu cel strămoşesc coboară îndată în iar și sunt pedepsite cu pedepse inegale.

Aceeaşi sfântă Biserică Romană crede și afirmă cu tărie că în ziua judecăţii toţi oamenii se vor înfăţişa cu trupurile lor înaintea tribunalului lui Hristos, ca să dea socoteală de faptele lor.

Mai cred, cum ţine și învaţă aceeaşi Biserică Romană, că sunt şapte Sfinte Taine ale Bisericii: una e Botezul, despre care s-a vorbit mai înainte; alta e Confirmarea dată prin punerea mâinilor episcopului care unge cu mir pe cei renăscuţi; alta e Pocăinţa; alta e Euharistia; alta e Taina Ordinării [Preoţiei]; alta a Căsătoriei; și alta a Ungerii de pe urmă, care se dă bolnavilor potrivit învăţăturii fericitului Iacob.

Taina Euharistiei Biserica Romană o săvârşeşte cu azimă, crezând și învăţând că în această Taină pâinea se transformă în mod real în fiinţa Trupului, iar vinul în fiinţa Sângelui Domnului nostru Iisus Hristos.

Iar despre Căsătorie ţine că nici unui bărbat nu-i este îngăduit să aibă în acelaşi timp mai multe femei, nici unei femei să aibă mai mulţi bărbaţi; dar, atunci când legătura căsătoriei e desfăcută prin moartea unuia din soţi, spune că nunta a doua și a treia este permisă una după alta, dacă nu se opune vreun alt motiv.

Mai cred că această sacrosanctă Biserică Romană deţine și primatul și stăpânirea supremă și deplină peste toată Biserica catolică, pe care mărturiseşte și recunoaşte cu umilinţă că le-a primit cu adevărat de la Însuşi Domnul în fericitul Petru, întâiul și vârful Apostolilor, al cărui urmaş cu putere deplină este pontiful roman. Şi aşa cum este datoare mai presus decât

toți să apere adevărul credinței, tot așa, dacă s-ar ivi unele chestiuni despre credință, acestea trebuie decise prin judecata ei. La ea poate apela oricine e apăsat în treburi ce țin de tribunalul bisericesc, și se poate recurge la judecata ei în toate chestiunile ce țin de o anchetă bisericească. Ei îi sunt supuse toate Bisericile, și episcopii lor îi datorează respect și ascultare. În ea plinătatea puterii este astfel încât primește să ia parte la purtarea ei de grijă și celelalte Biserici. Dintre care pe multe, mai ales pe cele patriarhale, Biserica le-a cinstit cu diverse privilegii, superioritatea ei fiind însă întotdeauna păstrată atât în sinoadele generale, cât și în orice alte împrejurări.

De aceea, mai sus scrisul adevăr al credinței, așa cum a fost pe deplin citit și fidel expus, îl recunosc drept credința adevărată, sfântă și ortodoxă; pe el îl primesc și mărturisesc cu inima și cu gura și promit să-l păzesc neîntinat, așa cum îl deține cu adevărat și-l învață și păstrează fidel sacrosancta Biserică Romană. Promit să rămân în el tot timpul și să nu mă depărtez în nici un fel de la el și renunț la orice schismă. Mărturisesc și recunosc primatul zisei Biserici Romane, precum se cuprinde în cele de mai sus, venind de bunăvoie la ascultarea de aceasta. Și primesc și accept de bunăvoie toate cele mai înainte zise atât privitoare la credință, cât și la primatul zisei Biserici Romane. Recunoașterea, acceptarea, primirea, păstrarea și perseverarea în ele promit să le păzesc și le întăresc dând jurământ trupesc. Așa să-mi ajute Dumnezeu și aceste sfinte Evanghelii ale lui Dumnezeu. Iar dacă voi îndrăzni să gândesc, să mărturisesc sau să fac altceva contrar acestora, mă voi face schismatic și prin însuși acest fapt mă recunosc anatemizat și supus severității sfintelor canoane.

Spre arătarea celor spuse și o mai mare întărire am întocmit prezentul act de jurământ secret semnându-l cu mâna noastră și întărindu-l cu sigiliu de aur.

Scris în Roma veche, în anul de la Întruparea Domnului 1369, al 8-lea al indictionului de la noi, în luna octombrie, ziua 18.

† Ioan în Hristos Dumnezeu credincios împărat și autocrat al romeilor Paleologul.

Documentele înființării Mitropoliei Ungrovlahiei

Act sinodal

[*praxis synodike*] prin care Patriarhul Ecumenic Calist I și Sinodul Patriarhiei Ecumenice transferă la cerere pe mitropolitul Iachint al Vicinei ca mitropolit al Ungrovlahiei[1] [mai 1359]

Preanobilul mare voievod și domnitor [*authentes*] a toată Ungrovlahia, fiu preaiubit în Duhul Sfânt al smereniei noastre, kyr Alexandru, mișcat de o socotință iubitoare de Dumnezeu și arătând multă afecțiune, supunere și ascultare față de Sfânta Biserică catholică și apostolică a lui Dumnezeu, a cerut nu numai o dată, ci de multe ori prin scrisorile lui și s-a rugat de smerenia noastră și de dumnezeiescul și sfântul sinod din jurul ei ca de acum înainte și pe mai departe el și întreaga lui domnie și stăpânire [*epikrateia kai arche*] să fie sub judecata și conducerea bisericească a Marii Biserici a lui Dumnezeu de la noi și să primească arhiereu care să aibă hirotonia smereniei noastre și să facă parte din dumnezeiescul și sfântul sinod și să-l aibă drept păstor autentic a toată Ungrovlahiei spre binecuvântarea și desăvârșirea duhovnicească a lui și a copiilor lui și a întregii lui stăpâniri. Drept pentru care cu câtva timp în urmă a și chemat la el

[1] Traducere după ed. MIKLOSICH/MÜLLER, *Acta patriarchatus Constantinopolitani 1315–1402*, vol. I, 1860, p. 383–385 (nr. 181); text reprodus cu o altă traducere românească în *Izvoarele istoriei României. IV. Scriitori și acte bizantine — secolele IV–XV*, Ed. Academiei Române, București, 1982, p. 197–201.

pe preasfințitul mitropolit al Vicinei cu rang de „hypertimos", vecin cu el, frate iubit în Domnul și coliturghisitor al smereniei noastre kyr Iachint, și a primit în chipul cel mai binevoitor binecuvântarea lui, şi a arătat faţă de el cuvenita închinare, supunere și evlavie, și a cerut cu multă rugăminte ca în prezent acest preasfințit mitropolit al Vicinei, care se arată foarte bine primit de acest mare voievod, să fie transferat la Biserica a toată Ungrovlahia, iar după moartea acestui mitropolit al Vicinei să fie ales altul, care, fiind hirotonit de preasfânta Mare Biserică a lui Dumnezeu de la noi, să fie trimis acolo ca păstor și arhiereu autentic a toată Ungrovlahia. Deci, dat fiind că smerenia noastră şi dumnezeiasca adunare a preasfinţiţilor arhierei din jurul ei au judecat că o astfel de cerere și rugăminte a preanobilului mare voievod e spre folosul și așezarea multor suflete, iar, așa cum a spus Domnul în Evanghelii, toată lumea nu preţuieşte cât un singur suflet [cf. *Mt* 16, 26], iar prin prorocul spune că acela care scoate dintr-un nevrednic un vrednic este ca și gura Mea [*Ir* 15, 19], hotărâm ca poporului Domnului cu numele lui Hristos ce se găsește în zisa stăpânire și domnie a toată Ungrovlahie să fie călăuzit spre împlinirea poruncilor mântuitoare ale lui Hristos de către acest arhiereu, care să-i introducă și să-i învețe calea Evangheliei și să-i depărteze și să-i împiedice de la faptele oprite ale păcatului, precum și de la orice dogmă a unui alt neam şi străină de Biserica lui Hristos, urmând ca și smerenia noastră să facă pururea cu sârguinţă acest lucru și să scrie și să-i povăţuiască spre păstrarea credinţei noastre sigure, lucru care privește marele lor folos sufletesc, o faptă dumnezeiască mai de preț decât lumea întreagă, cum s-a arătat. Din aceste pricini deci, smerenia noastră reflectând la cele privitoare la aceasta împreună cu dumnezeiasca adunare a preasfințiților arhierei din jurul ei, cu mitropolitul Heracleei [...], fiindcă acest mare voievod ține

neclintit ca acest mitropolit al Vicinei să fie mutat în scaunul a toată Ungrovlahia al domniei și stăpânirii lui, și cere cu multă rugăminte ca această conducere arhierească să fie dată în prezent nu altuia, ci acestuia, făgăduind să dea asigurare în scris și cu jurământ că de acum înainte și pe mai departe, până ce va dăinui zisa lui domnie și stăpânire a toată Ungrovlahia, să fie sub preasfânta Mare Biserică de la noi în felul de mai sus. Smerenia noastră l-a transferat deci pe mitropolitul Vicinei în scaunul a toată Ungrovlahia, cu avizul și bunăvoirea puternicului și sfântului meu autocrat [Ioan V Paleologul] cel excelent în toate, fără rival prin bunătatea și seninătatea caracterului și a purtărilor, și care vrea ca în toate să domnească și aibă îndrăznire dreptatea. Așadar, tot timpul de acum înainte și pe mai departe, arătatul preasfințit mitropolit al Ungrovlahiei cu rang de „hypertimos", frate iubit în Domnul și coliturghisitor al nostru, să aibă parte și să se bucure, precum de acest scaun și nume, așa și de șederea în sfântul „synthronon", fiindcă prin harul lui Dumnezeu a fost așezat arhiereu autentic al preasfintei mitropolii a Ungrovlahiei în conformitate cu ordinea și regula bisericească, pecetluind citeți din toată eparhia și enoria, promovând ipodiaconi și diaconi și hirotonind preoți, primind și toate diferitele drepturi de orice fel care țin de aceasta. De aceea, toți clericii din ea și ceilalți care sunt sfințiți, monahi și mireni, sunt datori să-i dea ascultare și să i se supună ca unui autentic păstor, părinte și învățător al lor, și să primească cu înflăcărare și să împlinească toate câte le va spune, îi va îndemna și învăța și privesc folosul sufletesc, păzindu-se necontrafăcută și pe mai departe mereu asigurarea cu jurământ și făgăduința în scris a acestui preanobil mare voievod dată sfintei Biserici catholice și apostolice a lui Hristos ca Biserica Ungrovlahiei să fie pururea sub aceasta și de la ea să primească arhiereu autentic; căci pentru ca

acest lucru să se păstreze fără inovații și pe mai departe, grea afurisanie sinodală amenință pe oricine ar voi să anuleze validitatea acestui lucru, fiindcă din această pricină s-a făcut și prezentul act sinodal și s-a dat spre asigurarea zisului mitropolit al Ungrovlahiei cu rang de „hypertimos”, act eliberat în luna mai, anul al 12-lea al indictionului în curs, 6867 [1359], care a fost semnat cu propria mână a smereniei noastre.

[† Calist, din mila lui Dumnezeu arhiepiscop al Constantinopolului, Noua Romă, și patriarh ecumenic.]

Scrisoare patriarhală
[*gramma/pitakkion patriarchikon*]
către marele voievod Alexandru al Ungrovlahiei[1]
[mai 1359]

Preanobile, preaînțelepte și preaviteazule mare voievod și domnitor a toată Ungrovlahia, fiu preaîndrăgit și preaautentic în Duhul Sfânt al smereniei noastre, kyr Alexandre, sănătate și voioșie a sufletului, vigoare trupească și bunăstare și orice lucru bun și mântuitor se roagă smerenia mea să-ți vină în ajutor de la Dumnezeu Atotțiitorul. Din scrisorile nobleței tale, atât din cele de mai înainte, cât și din cele mai din urmă, a cunoscut smerenia mea câte a arătat noblețea ta și le-a primit mult și a lăudat ascultarea, supunerea, afecțiunea și iubirea pe care le ai față de Biserica sfântă, catholică și apostolică a lui Hristos, care este izvorul și rădăcina bunei-cinstiri/dreptei-credințe, reazemul și temelia creștinismului; și mai ales că ceri din suflet arhiereu, păstor și învățător al locului și domniei nobleței tale, care să aibă hirotonie de la Biserica sfântă, catholică și apostolică a lui Dumnezeu, ca un fiu al ei autentic și ascultător, cum este datoria oricui vrea să primească cu căldură și cu credință sinceră buna-cinstire a credinței și să întoarcă spatele adunărilor ilegale

[1] Traducere după ed. MIKLOSICH/MÜLLER, *Acta patriarchatus Constantinopolitani 1315–1402*, vol. I, 1860, p. 386–388 (nr. 171); text reprodus cu o altă traducere românească în *Izvoarele istoriei României. IV. Scriitori și acte bizantine — secolele IV–XV*, Ed. Academiei Române, București, 1982, p. 201–203.

și dogmelor unei alte seminții și străine[2]. Deci dat fiind că, precum s-a spus, noblețea ta cere cu multă receptivitate și dorință să aibă de aici un arhiereu al smereniei noastre și al sfântului Sinod al Marii Biserici, acum pe preasfințitul mitropolit al Vicinei cu rang de „hypertimos", iubit foarte în Domnul și coliturghisitor al smereniei noastre, kyr Iachint, iar după trecerea lui [din această viață] pe cel pe care-l va alege și hirotoni cu vot sinodal Marea Biserică a lui Dumnezeu de la noi și-l va trimite la smerenia ta și la toată stăpânirea și la domnia lui ca arhiereu autentic; și pentru că noblețea ta afirmă cu jurământ și multă asigurare că și după moartea lui acest lucru va fi necontrafăcut și neclintit la moștenitorii și urmașii lui, ca ei să nu mai vrea să primească nicicând arhiereu de altundeva, oricare ar fi el, decât dacă are hirotonia și trimiterea preasfintei Mari Biserici de la noi. Din toate aceste pricini, deci, și mai ales din pricină că smerenia ta are bunăvoință și iubire curată și față de preaputernicul și sfântul meu autocrat de la Dumnezeu, preaînaltul împărat al romeilor, concentrarea tuturor celor bune, cel preasenin și iubitor de oameni, a binevoit acest preaputernic și sfânt al meu autocrat, și smerenia mea împreună cu preasfințiții arhierei din jurul ei a hotărât și acum potrivit receptivității și cererii tale și folosului poporului cu numele lui Hristos de acolo, preasfântul mitropolit al Vicinei, acest kyr Iachint, a fost transferat prin act sinodal legiuit în scris în toată [...] și este de acum înainte și pe mai departe arhiereu autentic a toată Ungrovlahia, având permisiune, cum dezvoltă în amănunt actul sinodal făcut pentru acest lucru, să facă în toată enoria și eparhia ei toate câte revin unui arhiereu autentic. Pe acestea le-a întărit și certificat astfel Biserica sfântă, catholică și apostolică a lui Hristos cu bunăvoirea

[2] Aluzie la prezența și propaganda latină în Țara Românească.

preaputernicului și sfântului meu autocrat și cu avizul smereniei noastre și al sfântului sinod potrivit cererii și receptivității tale. De acum înainte ție îți revine să porți de grijă și să împlinești făgăduința ta, și anume noblețea ta și copiii, moștenitorii și urmașii ei, să facă o scrisoare cu jurământ, asigurată din toate părțile, care să cuprindă în amănunt faptul că după moartea acestui arhiereu al vostru toată stăpânirea și domnia Ungrovlahiei se va găsi sub Marea Biserică a lui Dumnezeu de la noi și de aceasta se va hirotoni arhiereu cu vot sinodal, cum se obișnuiește și este legiuit, și va fi trimis acolo spre păstrarea și folosul sufletesc al poporului cu numele lui Hristos de acolo, și să trimiți această scrisoare cu aceste lucruri asigurate la smerenia noastră aici la Biserica sfântă, catholică și apostolică a lui Hristos și la dumnezeiescul și sfântul Sinod să fie spre întărire și asigurare a făgăduinței și acordului nobleței tale, pentru ca zisa stare să fie necontrafăcută și neclintită, și afurisanie sinodală înfricoșătoare să amenințe pe cel ce o împiedică sau nesocotește. Iar noblețea ta, care caută să fie aflat fiu autentic al Bisericii sfinte, cahtolice și apostolice a lui Hristos, e dator să îmbrățișeze neclintit dogmele mărturisite, predate de Părinți și sănătoase, dumnezeieștile și sfintele canoane și legile iubitoare de bună-cinstire, prin care se sprijină reazemul Bisericii, și să aibă față de zisul arhiereu evlavia și afecțiunea datorată. Căci făcând noblețea ta acestea și ascultând astfel de Biserica lui Dumnezeu, vei dobândi în viața de față tot binele și orice voioșie și bucurie, propășind în toate lucrurile și faptele care-ți sunt la îndemână, iar în viața viitoare vei dobândi acea Împărăție veșnică și nedesființată în ceruri, cu rugăciunile tuturor sfinților. Domnul Dumnezeu să păzească noblețea ta nebolnav, voios, sănătos și mai presus de orice rea întâmplare.

Proiectul unui Sinod Ecumenic pentru unirea Bisericilor

Discuția

pe care a purtat-o împăratul [Ioan VI] Cantacuzino împreună cu kyr Paul, fost mitropolit [latin] al Tebei, iar acum numit de papa patriarh [latin] al Constantinopolului, venit împreună cu contele de Savoia în luna iunie, anul al 5-lea al indictionului, 6875 [= 1367][1]

1. Împăratul [Ioan V] Paleolog care venea din Ungaria și contele [Amedeo] de Savoia din locul său împreună cu kyr Paul, fost mai înainte mitropolit [latin] al Tebei iar acum numit de papă patriarh [latin] al Constantinopolului, s-au întâlnit unii cu alții în Sozopolis, unde s-a cerut de aceștia, adică de conte și de Paul, unirea Bisericilor. Împăratul le-a răspuns însă: „Eu singur nu pot spune ceva despre aceasta dacă nu mergem la Constantinopol, fiindcă acolo se găsesc împăratul părintele meu [socrul meu = Ioan Cantacuzino], patriarhul și sinodul din jurul său, care vor trebui să audă despre cele zise și toți împreună ca să dăm răspunsul privitor la aceasta."

2. Venind așadar aceștia în Constantinopol și Paul voind și căutând să-l vadă și să pună în mișcare împreună cu patriarhul [Filotei Kokkinos] cele privitoare la Bise-

[1] Traducere după textul păstrat într-un singur manuscris athonit (*Lavra A 135*, secolul XV, f. 2–5) și editat de J. MEYENDORFF, „Projets de concile œcuménique en 1367: un dialogue inédit entre Jean Cantacuzène et le légat Paul", *Dumbarton Oaks Papers* 14 (1960), p. 170–177, reluat și în volumul aceluiași: *Byzantine Hesychasm: Historical, Theological and Social Problems*, Variorum Reprints, Londra, 1974 (XI).

rică, acesta n-a vrut, zicând: „Cum îl voi vedea pe acesta în sinod și voi pune în mișcare ceva cu privire la Biserică, dacă n-a adus cu sine o scrisoare a papei? Dar, dacă vrea să avem o convorbire prietenească el singur cu mine singur, îl îmbrățișez și primesc."

Dar fiindcă acest lucru i s-a părut contelui și lui Paul foarte greu și ca un dispreț, pentru că acesta a silit să primească răspunsul cu privire la aceasta, împăratul Paleolog, patriarhul și arhiereii cerându-i împăratului Cantacuzino[2] să se întâlnească și să vorbească cu el despre aceasta, acesta a primit lupta. Și în ziua numită, șezând ei în palatul Vlaherne împreună cu împăratul Paleolog, fiul [ginerele] său, și cu împărăteasa Elena, fiica lui, cu împăratul kyr Andronic și despotul kyr Manuel, fiii lor, încă și unii arhonți, precum și învățătorul lor după Duhul Sfânt, kyr Marcu, și trei arhierei, al Efesului, Heracleei și Adrianopolului, a intrat și Paul și, făcându-se obișnuita salutare, au șezut.

3. Și după ce au șezut, împăratul Cantacuzino l-a întrebat: „Care e sfatul și voia ta și ce cauți?"; iar acela a răspuns: „Unirea Bisericii." Și i-a zis împăratul: „Bun și plăcut lui Dumnezeu lucru dorești. Dar cum? cu forță și cu tiranie[3] sau cu convingere, în adevăr și după obiceiul și constituția bisericească[4]?" Iar acela a zis: „Cu convingere și în adevăr, și după rânduiala și ordinea bisericească."

4. La cuvântul și la răspunsul acestuia, împăratul [Cantacuzino] mulțumind lui Dumnezeu și lui a spus acestea: „Nepăzind porunca dumnezeiască a păcii, oamenii au căzut în pofte și fapte străine și, împărțindu-se, unii din

---

[2] Încă din decembrie 1354, Ioan Cantacuzino renunțase la tron și la viața lumească devenind monahul Ioasaf. Dar, deși demisionat, își păstra, cum se vede, titlul de împărat.

[3] *Bia kai tyrannidi.*

[4] *Peithoi kai aletheia kai ekklesiastike synetheia kai katastasei.*

ei s-au făcut dușmani ai creștinilor și bunurilor lor sufletești și trupești — aceștia sunt necredincioșii și următorii lui Moamet —, iar alții sunt vrăjmași poftind bunurile lor întâmplătoare și trupurile lor — aceștia sunt cei de aceeași credință cu noi și următori ai Bisericii: adică bulgarii, sârbii și cei asemenea lor; căci vrând să le răpească bunurile, se fac de aici vrăjmași și urmând necesității se ajunge la morți trupești —; mai sunt și alții care, deși par a fi prieteni unii cu alții, sunt dușmani în ascuns ai negocierilor, și dacă pot să ia de la altul prin înșelăciune vreun lucru ce valorează mulți bani dând puțin, nu socotesc că e un jaf și o înșelăciune și-l iau cât ai clipi din ochi și sunt bucuroși ca și cum ar fi făcut o realizare, chiar dacă de aici se ajunge la un conflict între ei.

5. Lucrurile dușmanilor sunt așa. Iar lucrurile prietenilor sunt astfel: Sunt prieteni care venind din locuri și ținuturi diferite arată prietenie unii față de alții, ca de exemplu noi: tu vii din Calabria — căci Paul era calabrez — și eu, care sunt de aici [din Constantinopol]; sunt, iarăși, alții care devin prieteni nefiind din aceeași cetate, alții care sunt din aceeași patrie și rudenie, iar alții însă și mai apropiați unii de alții, ca tatăl cu fiul și fratele cu alt frate; iar femeia cu bărbatul ei sunt nu numai prieteni, dar și un singur trup [*Fc* 2, 24]. Dar nici o prietenie a acestora pe care i-am enumerat aici și nici o unire foarte sinceră nu poate fi găsită așa cum este unirea și iubirea duhovnicească a Bisericii. Și ce vorbesc despre cei mulți? Însuși omul unul, însuși individul nu poate fi așa de unit cu sine însuși și una ca omul duhovnicesc, adică Biserică, căci Biserica este trup Domnului, al cărui Cap e Hristos.

6. De aceea, cine vrea să sfâșie Biserica sfâșie însuși trupul Domnului, este chiar cel care L-a răstignit pe Domnul și a împuns cu sulița coasta Lui. Și pe cel ce a făcut primul o astfel de sfâșiere [schismă] îl socotesc ca

pe însuși cel ce L-a răstignit [pe Domnul]; dar și cel ce poate să unească Biserica și, fie din împătimire proprie, fie din oricare alt lucru, nu face aceasta, spun că nu e mai prejos decât acela și nu se va putea elibera de pedeapsă nici măcar prin mucenicie și sânge; și-l am împreună cu mine pe cel ce a spus: «Dacă luptă cineva în arenă, nu va primi cununa dacă nu va lupta după reguli» [*2 Tim* 2, 5]. Spun însă că Economia Întrupării Lui nu s-a făcut numai pentru mulțimea oamenilor pe care i-a mântuit Hristos, ci și, dacă s-ar fi găsit numai un singur om în lume, El S-ar fi întrupat și ar fi pătimit și pentru acest unul singur, ca și pentru cei mulți, ca să-l mântuiască. Deci, dacă n-aș cunoaște un asemenea și un atât de mare rău [schisma], pedeapsa lui Dumnezeu pentru mine ar fi modestă; dar pentru că știu exact la cât lucru bun duce unirea și la cât lucru rău duce schisma Bisericii, nu știu cum aș putea scăpa de pedeapsa vrednică, dacă ar sta în puterea noastră să se facă o asemenea unire și nu se face. Spun aceasta mărturisind înaintea lui Dumnezeu și a aleșilor Lui îngeri că, dacă moartea mea prin foc din pricina unirii Bisericii ar contribui la aceasta, atunci adunând lemne le-aș aprinde și aș intra în foc cu mare poftă și dorință.

7. Și să nu-mi spui că vorbesc așa numai pentru că doresc ca Biserica Romei să vină la Biserica noastră; fiindcă sunt încredințat că Biserica noastră gândește drept, așa cum a învățat Iisus Hristos și ucenicii și apostolii Lui, încât aș muri de zeci de mii de ori pentru aceasta, lucru vădit oricui și de care dați mărturie și voi împreună cu noi. Deci întrucât și voi dați mărturie că noi spunem bine și drept acest lucru, și mai ziceți și că voi gândiți drept un lucru care nu e contrar celor gândite și spuse de noi, din această pricină spun că mi-aș da cu râvnă trupul spre ardere ca să arate și descopere înaintea lui Dumnezeu și a oamenilor însuși adevărul gol, în

cazul în care ceea ce spuneți este adevărul. Fiindcă noi nu credem aceasta.

8. Deci așa stând lucrurile și adevărul, nu este nimeni din Biserica noastră sau a Romei care să poată spune că dorește unirea Bisericilor mai mult decât mine. Căci aproape din ceasul în care m-am născut pe lume și am văzut soarele, de atunci am dorit și poftesc să văd unirea Bisericii. Dar, pe cât socot, ea nu s-a făcut din vremea în care a înaintat în general dezbinarea Bisericii[5] și până astăzi pentru că acest scop n-a fost urmărit de voi într-un chip frățesc și prietenesc[6], ci într-un chip învățătoresc, stăpânitor și autoritar[7], întrucât voi spuneți că nici noi, nici vreun alt om nu poate să înfrunte sau să contrazică cele deja spuse sau care vor fi spuse de către papă, fiindcă acesta este urmașul lui Petru, ceea ce e același lucru cu al lui Hristos, ci cele spuse de acesta trebuie primite plecându-ne capul împreună cu inima, ca venind de la Însuși Hristos.

9. Să știi deci, arhiereule, că până când o astfel de opinie domnește la voi nu e cu putință să se unească Biserica. Dar, dacă vrei să se facă ceea ce este folosul comun, ascultă sfatul meu și nu-mi răspunde ca unuia chipurile trufaș și mândru. Iar ca să-ți fac mai limpede cuvântul meu, mă voi folosi de un exemplu militar: noi, generalii, atunci când vrem să mergem și să călcăm ținuturile vrăjmașilor noștri, nu ascultăm numai de socotința noastră, ci ne folosim spre aceasta ca de niște sfătuitori de soldații care se găsesc în pozițiile cele mai avansate, și chiar dacă ne distingem mult în cunoaștere de ei, primim sfatul acelora ca unii care sunt știutori și au experiența acelor ținuturi avansate, drept pentru care

---

[5] *He tes Ekklesias diastasis.*

[6] *Adelphikos kai philikos.*

[7] *Didaskalikos kai exousiastikos kai hoinei authentikos.*

îi numim ochii noștri. De aceea primește sfatul meu, ca unul ce cunosc mai bine lucrurile de aici. Iar acesta e următorul:

10. Să se facă un sinod universal și ecumenic[8] strângându-se la Constantinopol arhiereii de sub patriarhul ecumenic, de aproape și de departe, adică cel al Rusiei cu episcopii lui, al Trapezuntului, Alaniei și Zechiei[9] și ai celorlalți patriarhi ai Alexandriei, Antiohiei și Ierusalimului, dar și ai catolicosului Iviriei [Georgiei], ai patriarhului Târnovei și ai arhiepiscopului Serbiei, trimiși fiind și de papă locțiitori ai săi, potrivit ordinii și obiceiului care domina în vechime, acestea făcându-se astfel cu iubirea Preasfântului Duh și dispoziție frățească, ca să se cerceteze pricinile de scandal între noi și voi și, dacă se va face așa, sunt convins că Dumnezeu nu va ascunde de noi sfânta Sa voință și adevărul Său.

11. Dacă însă nu se va face după acest sfat al meu, ci așa cum ceri tu să facă în prezent printr-o făptuire absurdă [*alogopragetos*], nu numai că nu se va face o unire, ci un început de distanțare mai rău decât înainte. Căci această distanțare a Bisericii a avansat până la o asemenea absurditate, încât unii dintre voi vor să-i reboteze chiar și pe cei ce țin de Biserica noastră; fiindcă regele Ungariei [Ludovic cel Mare] face aceasta fără frică, drept pentru care a rebotezat pe mulți, împreună cu alții, și pe fiul țarului Bulgariei, Alexandru [Strațimir][10], ca și cum, chipurile, botezul nostru e nefolositor. Și ce nevoie e să vorbim de cutare și cutare? Însuși împăratul fiul [ginerele] meu, care se găsește aici și a căutat ajutor la regele [Un-

---

[8] *Synodos katholike kai oikoumenike.*

[9] Alania și Zechia erau dieceze situate în partea de nord-est a Caucazului.

[10] După cucerirea în mai 1365 a Vidinului de armatele maghiare pornite în „cruciadă", dar deturnată de regele Ludovic I împotriva bulgarilor ortodocși. Ca urmare, în 1366 misionarii franciscani au rebotezat zeci de mii de bulgari ortodocși.

gariei][11] împotriva necredincioşilor, a fost mult silit de regele şi de mama lui şi de nobilii lui să se reboteze el şi cei împreună cu el, zicându-i că în alt fel nu-ţi putem da ajutor dacă nu se face mai întâi acest lucru!

12. Priveşte însă absurditatea: fiindcă atunci când e rebotezat credinciosul nostru a abjurat şi lepădat primul Botez, iar al doilea nu există, pentru că unul e Botezul creştinilor şi o dată ne botezăm cu el; prin urmare, cu necesitate unul ca acesta s-a făcut ateu, fiindcă acela care nu are Botez e vădit că nu-L are nici pe Dumnezeu. Şi iată, cum s-a spus mai sus, că în loc să fim prieteni şi fraţi şi un trup duhovnicesc al lui Hristos, este evident că aceia care fac acest lucru au devenit vrăjmaşi nu numai în ce priveşte trupurile şi bunurile, ci şi în înseşi sufletele lor, lucru care e propriu necredincioşilor, după cum am spus la început.

13. De aceea, dacă se va face cum s-a zis, va fi bine; iar dacă nu, nu numai cei de departe, dar şi cei ce se găsesc în Constantinopol se vor sfâşia şi ei, astfel încât unii vor fugi în alte locuri, alţii se vor pleca voinţei noastre, iar alţii vor rezista pe faţă până la moarte, socotindu-se pe ei înşişi mucenici. Căci aşa s-a întâmplat sub domnia bunicului meu, împăratul Mihail, întâiul dintre Paleologi [1258–1282]; atunci nu s-a făcut cum sfătuiesc eu acum, ci aşa cum ceri tu să se facă în prezent, şi de aici s-a întâmplat nu puţină tiranie şi persecuţie, iar nici un folos, drept pentru care nici n-a durat mult, ci s-a

---

[11] Aluzie la călătoria împăratului Ioan V Paleologul la Buda. Plecat la începutul anului 1366 în Ungaria pentru a cere ajutorul militar cruciat împotriva otomanilor, împăratul bizantin a fost umilit cerându-i-se drept condiţie preliminară „rebotezarea" sa. La întoarcere va fi reţinut prizonier de bulgari, care-l considerau aliatul Ungariei ostile, fiind eliberat la intervenţia unei flote militare conduse de vărul său, contele Amedeo de Savoia. În 1369, Vidinul va fi eliberat de voievodul român Nicolae Alexandru, rudă cu ţarul Straţimir şi în conflict cu Ungaria.

revenit iarăși la starea dinainte. Deci, ca să nu se facă iarăși așa, ascultă de cuvintele și de sfatul meu!”[12].

14. Auzind Paul acestea spuse de împăratul a zis: „Ce nevoie mai am de adunarea multora? Te caut numai pe tine, și de aici am câștigat totul, fiindcă semeni cu o frigare [*soublion*] de care toți atârnă ca niște cărnuri și, dacă tu te pui în mișcare, și aceia se vor întoarce împreună cu tine.”

15. Împăratul a zis: „Nu e așa, arhiereule, ci despre mine însumi spun acest lucru: dacă aș fi așa încât să fiu convins ușor de cuvintele tale, n-ar trebui să ai nici o încredere fermă în cuvântul meu, în cazul că sunt convins așa cum spui, fiindcă așa cum l-aș primi ușor, tot așa m-aș schimba iarăși întorcându-mă spre altceva. Pentru că eu îmbrățișez, primesc și poftesc din tot sufletul că trebuie să se facă o cercetare privitoare la cele pentru care s-au făcut și sunt scandalurile, și dacă, făcându-se aceasta, se va arăta că pe drept cuvânt ele nu sunt contrare dogmelor noastre, voi fi primul care să le primească și îmbrățișeze. Fără aceasta însă, să nu ai nici o nădejde despre mine că voi face ceea ce ceri.

16. De altfel dacă sunt ca o frigare [*soublion*] și toți atârnă de mine, cum zici tu, lucrurile nu stau pur și simplu așa, ci aceștia îmi urmează în aceasta primind cuvintele mele și li se pleacă dacă ele au împreună cu Dumnezeu adevărul și dogmele corecte, iar în alt fel nicidecum. Căci, cu câtva timp în urmă făcându-se o cercetare cu privire la dogmele bisericești, s-a făcut reflecție [*skepsis*] nu numai o dată, ci de două ori și de trei ori[13] și s-a dat cu privire la aceasta o hotărâre bisericească, dar chiar și așa unii nu s-au lăsat convinși zicându-mi: «În ce pri-

---

[12] Opinii similare celor din acest discurs Ioan Cantacuzino le formulează și în *Memoriile* sale istorice IV, 9.

[13] Aluzie la Sinoadele palamite de la Constantinopol din anii 1341, 1347 și 1351.

vește toate lucrurile trupești îmbrățișăm și primim toate cele poruncite de tine, supunându-ne ca unuia care ești împăratul nostru, dar în cele care ni se par a fi spre vătămarea sufletelor noastre, nu-ți putem urma.» De aceea aceștia stăruie și acum în voia lor, chiar dacă în calitate de suveran le-aș fi putut face cu autoritate [*exousiastikos*] ce voiam: confiscare, exil și moarte. Dar acest lucru nu este propriu Bisericii noastre, fiindcă credința nu poate fi supusă constrângerii[14]. Deci, dacă aceștia câțiva și puțini la număr n-au vrut să se supună hotărârii bisericești și a noastre, cu atât mai mult cei mulți și care se găsesc departe."

17. Și Paul a zis: „Nu este credință dreaptă fără judecata papei[15], și acest lucru e evident din aceea că, de când v-ați separat de comuniunea cu el, de atunci necredincioșii sunt tari împotriva voastră și au răpit ținuturile voastre."

La care împăratul i-a zis: „Argumentul că de când ne-am depărtat de comuniunea papei necredincioșii sunt tari împotriva noastră nu e constrângător; fiindcă și Antiohia, care era mare și vestită, și multe alte cetăți din părțile acelea au fost răpite de aceștia înainte de schismă; și ei au ajuns să răpească nu numai acestea, ci și multe din cele aflate în părțile voastre: Africa, Cartagina și altele care sunt vecine cu Spania, drept pentru care nu este constrângător argumentul pe care l-ai spus că din pricina schismei Bisericii au răpit necredincioșii ținuturile noastre, ci din pricina multelor altor păcate ale noastre în care căzând nu ne-a părut rău.

18. Cât privește credința noastră, faptul că până astăzi avem credința sigură pe care am primit-o de la Hristos, de la Apostoli și de la urmașii lor, nu-l avem numai de

---

[14] *Alla touto ouk esti tes Ekklesias tes hemeteras, epei anankastike he pistis ouk esti.*

[15] *Ouk esti pistis orthe aneu tes tou papa kriseos.*

la noi înșine, fiindcă acest lucru e mărturisit și de voi până acum, ba chiar și de tine, care ai zis că cele spuse de noi nu sunt opuse celor spuse de voi. Iar dacă ai îndrăzni să spui că cele crezute și spuse de noi nu au adevăr, corectitudine și dreptate, să se aprindă un foc și hai să intrăm în el!"

Iar Paul întrebând despre foc când anume se va face, împăratul a zis: „Nu mă voi ridica din acest scaun până ce nu se va aprinde focul." Crezând că cele spuse până atunci de împăratul erau simple cuvinte, Paul și-a dat consimțământul; dar când s-a încredințat că nu erau simple cuvinte deșarte, ci lucruri sigure, a dat înapoi zicând: „Vreau să trăiesc, nu să mor." La care împăratul a zis: „Și eu vreau acest lucru, dar având certitudine sigură că prin intervenția lui Dumnezeu nu numai că nu voi arde pentru dogma ortodoxă, ci și că acest lucru va fi spre folosul vostru, de aceea îndrăznesc să intru în foc; tu însă te temi de moarte având, pe cât se pare, îndoială cu privire la credința ta."

19. Iar acesta tăcând, a fost întrebat de împăratul: „Ce crezi despre cele spuse de mine?" Iar el a zis: „Adevăr spun, nu mint: sunt frumoase, adevărate și drepte. Una mai lipsește numai: să mergi la papa și, făcându-se aceasta, multe lucru bune s-ar face."

La care împăratul a zis: „Aș fi socotit nebun dacă aș vrea să trec un râu negândindu-mă mai întâi la ieșirea din el, ci intrând în el în chip inconștient și inutil. Spun acest exemplu prelungind cuvântul tău; fiindcă lucrurile pe care le spui și le confirmi acum sunt și cele spuse de papă; de aceea, dacă îmbrățișezi cuvintele și sfaturile mele precum s-a zis, atunci se soluționează chestiunea cercetată; iar dacă nu, dacă mă duc la papă și voi auzi aceleași lucruri pe care le spui acum, iar eu îi voi spune lui ceea ce-ți spun și ție, urmează că mergerea mea la el e zadarnică."

20. Și Paul a zis: „Voi împărații, șezând în înălțimea împărăției, refuzați să mergeți la papă; de aceea nu vrei să te duci la el."

La care împăratul a zis: „Împărații din vechime și dinaintea mea, pe cât socot — și socot cu tărie acest lucru —, pe drept cuvânt și cu motiv nu s-au dus la el; dar las deoparte vorbirea pe larg despre aceasta, ca nu cumva lăsând deoparte lucrul principal să ne ocupăm de lucruri secundare. Eu însă pentru unirea Bisericii m-aș duce la el nu numai călare pe dobitoace, dar chiar și pe jos, chiar dacă s-ar găsi la capătul lumii. Oricine se duce la el îi sărută piciorul — lucru de mare mirare pentru mine —, dar pentru unirea Bisericii, cum s-a zis, nu i-aș săruta doar piciorul, dar chiar și piciorul dobitocului său, ba chiar și țărâna pe care calcă."

21. Și Paul a zis: „Dacă vei primi cuvintele mele și te vei duce la papă împlinind voia lui, pentru că e un lucru drept și bun, papa nu numai că-ți va da putere printr-o armată și în alt chip, și nu se va da înapoi nici de la inelul pe care-l poartă; iar dacă nu, cunoaște că o putere mare și tare va veni și va cădea peste voi, încât veți suferi lucruri cumplite."

22. Iar împăratul surâzând puțin i-a zis: „Alianța leagă inelul de ceva dinainte, se poate deci ca papa să dea împreună cu inelul și mantia lui, nu mai mult; și atunci cuvântul tău va fi împlinit, dar de aici nu vom avea nici un folos. Dar acest lucru l-am spus în glumă. Vorbind însă serios, spun așa: că dacă cele spuse de papă și de voi se vor arăta dogme corecte și adevărate, le vom primi de la noi înșine, fără nici un ajutor sau dar; iar dacă nu sunt, atunci nici focul, nici sabia nu ne vor putea despărți de dogmele adevărate și corecte, căci îl avem pe Cel ce a zis: «Nu vă temeți de cei ce ucid trupul, dar sufletul nu pot să-l piardă» [*Mt* 10, 28], și iarăși: «Nimeni nu poate să răpească oile mele din mâna Tată-

lui Meu» [*In* 10, 29], așa încât nimeni nu va putea răpi oile care se găsesc în mâna lui Hristos, chiar dacă ar omorî de zeci de mii de ori trupurile."

23. Acela a zis: „Eu pe creștinii care se găsesc între necredincioși nu-i socotesc altceva decât însăși acei necredincioși; fiindcă auzind numele lui Hristos hulit în fiecare zi, suportă acest lucru."

Atunci împăratul i-a spus: „Eu pe toți aceia de care vorbești nu numai că nu-i socotesc necredincioși, dar socot că mulți dintre ei sunt mai buni și bine-cinstitori decât mulți din cei ce se găsesc în părțile de aici; căci fiind predați robiei și găsindu-se în mâinile necredincioșilor, prin judecățile pe care le știe Dumnezeu, chiar dacă le e cu neputință să iasă de acolo, își țin încă și mai riguros cultul și credința lor. Dar dintre cei de aici, unii trec de bunăvoie în tabăra lor, iar alții, neputând face ușor acest lucru, rămân aici chiar dacă fără voie; de aceea ziceam că pe cei care sunt acolo îi socotesc ortodocși, iar pe cei de aici necredincioși; dar sfârșitul lor îl știe Dreptul Judecător Dumnezeu. Iar faptul că atunci când creștinii aflați în captivitate aud hulindu-se numele lui Dumnezeu nu sunt vătămați e vădit din aceea că sfinții mucenici care se găseau între necredincioșii idolatrii, fiind creștini, auzeau hula împotriva lui Dumnezeu și nu se vătămau, ci unii murind de moarte naturală s-au dus la Dumnezeu, dând socoteală de faptele lor fără mucenicie, iar când o cerea vremea alții se ofereau pe ei înșiși de bunăvoie morții mucenicești, primind cununi veșnice și neveștejite."

24. Zise fiind deci aceste cuvinte, convorbirea a luat sfârșit. Și răsuflând puțin, împăratul îl întreabă iarăși: „Ce ți se pare, arhiereule? Dacă cele spuse sunt nedrepte, vădește nedreptatea, iar dacă sunt cuvinte de adevăr și dreptate, lasă-te convins de cuvintele mele și sfatul meu."

Iar Paul a zis: „Înaintea lui Hristos şi a adevărului, aşa cum am spus mai înainte spun iarăşi şi acum că cele spuse de tine sunt sfinte, bune şi frumoase; de aceea le îmbrăţişez şi eu şi doresc să se facă sinodul."

25. Şi împăratul a zis: „Acţiunea şi cuvintele mele au stat vădite şi limpezi încât n-au nevoie de altă explicaţie ulterioară. Dacă vrei ca cele ale sinodului să se facă ca vechile Sinoade Ecumenice, e bine şi nu am nici o obiecţie; dacă însă veniţi ca unii care vreţi să ne învăţaţi adevărul, noi vă recuzăm ca învăţători [*hos didaskalous*], iar dacă veniţi ca judecători [*hos kritas*], aceasta e şi mai rău, căci cum veţi fi aceiaşi şi judecători şi contestatari? Dacă însă veniţi în chip prietenesc şi frăţesc [*philikos kai adelphikos*] ca unii ce caută din suflet adevărul, pacea şi înţelegerea, fără sfadă şi aroganţă, acest lucru va fi bineprimit lui Dumnezeu şi plăcut nouă, robilor Lui. Deci dacă, adunându-ne, vom cerceta cele zise şi vom cădea de acord, slavă lui Dumnezeu Cel Sfânt; dacă însă, prin judecăţile pe care le ştie, Însuşi Dumnezeul Cel ce mână şi poartă toate va îngădui să se mai găsească acest dezacord între noi şi voi, duşmănia şi schisma dintre noi să nu se facă pentru aceasta mai mare decât cea care se găseşte deja, ci fiecare Biserică să rămână în lucrul în care se găseşte, toţi chemând din suflet şi cerând lui Dumnezeu, Obârşia păcii, să ne trimită sfânta Lui pace şi unire cum ştie El Însuşi."

26. Acestea zicându-le împăratul, le-a aprobat şi Paul şi s-a rânduit ca zisul Sinod să se facă şi întrunească la Constantinopol de la începutul lunii iunie, anul al 5-lea al indictionului, anul 6875, până la sfârşitul lunii mai, anul al 7-lea al indictionului [între 1 iunie 1367–31 mai 1369].

Invitație a patriarhului ecumenic Filotei II Kokkinos la un Sinod Ecumenic[1]

[mai 1367]

Preafericite arhiepiscop al Iustinianei Prime, al Ahridei și întregii Bulgarii, iubit în Duhul Sfânt frate al modestiei noastre, mă rog lui Dumnezeu ca sfințenia ta să fie sănătoasă și trupește spre ținerea la un loc și folosul plinătății cu numele lui Hristos aflate sub ea.

Îndrăgitul văr al preaputernicului și sfântului meu autocrat [Ioan V Paleologul], contele [Amedeo] de Savoia, ajungând cu treburi în de Dumnezeu măritul și de Dumnezeu păzitul Constantinopol, având împreună cu el și pe arhiereul apusean kyr Paul, a adus preaputernicului și sfântului meu autocrat cuvinte despre unirea și înțelegerea Bisericilor noastre, a noastră și a latinilor. Deci preaputernicul și sfântul meu autocrat a arătat cele privitoare la aceasta modestiei noastre și preasfinților patriarhi ai Alexandriei și Ierusalimului, încă și Sfântului sinod al preasfințiților arhierei găsiți aici, și adunându-ne am votat în comun și într-un gând că trebuie să se țină un sinod ecumenic potrivit celor Șapte Sinoade Ecumenice ținute mai înainte. Așadar, cei doi preasfinți

---

[1] Traducere după textul editat de MIKLOSICH/MÜLLER, *Acta patriarchatus Constantinopolitani 1315–1402*, vol. I, Viena, 1860, p. 491–492, nr. 234. Cf. J. DARROUZÈS, *Les Regestes de 1310 à 1375*, Paris, 1977, p. 439–440, nr. 2524.

patriarhi, al Alexandriei și al Ierusalimului, se găsesc acum aici și trimit deja scrisori la arhiereii aflați sub ei și la sinoadele lor, ca să vină, iar noi am trimis un mesaj și preasfântului patriarh al Antiohiei, ca să vină și cu toți arhiereii aflați sub el și sinodul său. Este așadar necesar să vină și sfințenia ta împreună cu toți arhiereii aflați sub tine, pentru că va fi un sinod catholic și ecumenic. Fiindcă Biserica de aici și acest neam de aici au ca dintr-un izvor și o rădăcină buna-cinstire și credința sănătoasă și nepătată. Iar scopul de care este vorba acum privește buna-cinstire și credință. Este deci toată necesitatea să vină aici sfințenia ta, ca reflectând în comun, cu ajutorul și harul lui Dumnezeu, să dăm cuvânt pentru cinstirea lui Dumnezeu care e a noastră și dogmele infailibile privitoare la Dumnezeu, rezemându-ne de dumnezeieștile Scripturi evanghelice și apostolice și de predaniile și învățăturile patristice. Căci nu vrem să fie trecută cu vederea nici măcar o silabă sau o cirtă din dogmele existente, dar și din canoanele și dogmele evanghelice, apostolice și patristice și din vechile povățuiri existente, așa să dăm și noi cuvânt/socoteală pentru temele care stau înainte. De aceea, lăsând toate slujirile tale, câte și ce fel ar fi ele, și punând toate cele ce-ți stau înainte pe locul al doilea față de cuvântul privitor la buna-cinstire, sârguiește-te cu toată necesitatea să vii aici împreună cu toți arhiereii aflați sub tine, căci aici are prioritate cuvântul privitor la buna-cinstire și la credință. Și cel ce se uită la adevăr trebuie să le treacă cu vederea pe toate. Ești dator deci să vii aici în intervalul fixat, începând din luna iunie prezentă, a anului al 5-lea al indictionului, până la împlinirea a doi ani. Dar dacă, trecând acest interval, sfințenia ta nu va veni, noi nu vă vom mai aștepta. Și câtă pagubă, câtă vătămare și câtă necinste vor fi ca, atunci când stau înainte teme bisericești atât de necesare, sfințenia ta să lipsească de la această atât de folositoare

reuniune, cum, dacă vei veni, câtă cinste și slavă, cât câștig și cât folos vor fi și pentru sfințenia ta și pentru creștinii care se găsesc aici. Să se sârguiască așadar să vină aici punându-le pe toate celelalte mai prejos decât o astfel de temă să știe însă sfințenia ta că atât Biserica, cât și Imperiul, așa vom păzi și așa avem credința noastră sănătoasă și nepătată și buna-cinstire a noastră și dogmele drepte ale ei cum le-am avut și mai înainte — să nu crezi unora care spun poate lucruri contrare despre noi —, și așa suntem dispuși cu privire la dogmele drepte și adevărate despre Dumnezeu, și așa suntem și acum, precum am fost și mai înainte. Fiindcă așa ne-am înțeles cu mesagerii papei, ca dacă în sinod dogma noastră se arată plecând de la Scripturi superioară latinilor, aceia să vină împreună cu noi și să mărturisească ceea ce spunem noi. Și avem îndrăznire în Dumnezeu că așa va fi cu ajutorul și harul Său. Să fii încredințat deci în mod riguros că acestea stau așa cum scriem sfințeniei tale. Să se facă deci așa cum i-am arătat, ca să vină aici sfințenia ta împreună cu toți arhiereii, fiindcă temele bisericești care stau înainte sunt necesare și indispensabile. Atotbunul Domn să păzească pe sfințenia ta de orice întâlnire vătămătoare.

Papa Urban V către răsăriteni[1]

[22 februarie 1370]

Tuturor întâi-stătătorilor Bisericilor și mănăstirilor cu orice nume s-ar numi, clerului și călugărilor orașului Constantinopol și din celelalte părți ale Greciei să aibă în timpul de față har prin care să dobândească slavă în cel viitor.

S-a bucurat preasfânta Biserică Romană, mama și învățătoarea tuturor credincioșilor, că preaiubitul nostru fiu în Hristos Ioan, luminatul împărat al grecilor, a venit la sânul mamei, de la care se abătuse prin blestemata ruptură a unei schisme vrednice de osândă; și nădăjduiește cu evlavie ca, așa cum vestitul Constantin, preacreștinul împărat care a zidit în chip slăvit orașul Constantinopol, a lățit prin exemplul și râvna convertirii sale credința catolică mai întâi în părțile Apusului, iar mai apoi în cele ale Răsăritului, tot așa și acest Ioan va fi cu ajutorul lui Dumnezeu imitatorul său și al lăudabilelor lui fapte.

Dar numita Biserică [Romană] se va umple de săltarea unei și mai mari bucurii dacă voi, care sunteți așezați pentru purtarea de grijă a sufletelor și aducerea lor la supunerea față de Dumnezeu, puternici în știință și dedicați evlaviei, părăsind învechita schismă, pe care vă bizuiți cu încăpățânare în chip vrednic de osândă, vă veți întoarce la Biserica una, sfântă, catolică și apostolică, în afara căreia nu este mântuire, și la ascultarea adevărată și curată de vicarul lui Hristos și urmașul prințului apostolilor, ca așa el însuși este un singur păstor și

---

[1] Traducere după textul latin din RAYNALD, *Baronii Annales Ecclesiastici* XXV: 1356–1396, Paris, 1880, p. 170–171.

principe, tot aşa să fie o singură turmă, ale cărei oi să-l cunoască şi să audă glasul lui îndrăgit şi mântuitor, şi reîntemeiate în el toate să fie ferit cu pază neîndoielnică de muşcăturile lupilor.

O, dacă ar da Dumnezeu zilelor noastre un atât de mare har, ca să vedem unitatea Bisericilor Răsăriteană şi Apuseană ruptă — vai, ce durere! — de atât de mult timp! Atunci ne vom încheia mângâiaţi zilele noastre şi vom spune împreună cu fericitul Simeon: „Acum slobozeşte pe robul Tău, Stăpâne, după cuvântul Tău în pace, căci văzură ochii mei mântuirea Ta" [*Lc* 2, 29–30]; fiindcă am văzut în chip dorit nenumărate noroade ale grecilor amăgite şi abătute de înşelăciunea diavolului îndreptându-şi paşii spre cărarea dreaptă a poruncilor Domnului şi, eliminate fiind ereziile, nemaiabătându-se în nimic, aşa cum am auzit cu durere că mişună din acea schismă; [am văzut] pe grecii oprimaţi de neamul necucernic şi respingător al turcilor eliberaţi de fraţii din Apus veniţi în ajutor cu nădejde demnă de crezare, iar pe acei turci [i-am văzut] stârpiţi din toate părţile Romaniei, şi fie convertiţi la Hristos (ceea ce ne-ar fi mai primit), fie surpaţi printr-o călcare în picioare vrednică, şi astfel puterea şi slava greacă acum aproape dispărute, restaurate spre lauda lui Dumnezeu şi lăţirea credinţei în El.

Aceste negrăite lucruri bune spirituale şi temporale sperăm că vor veni în chipul cel mai probabil dacă voi vă veţi întoarce înapoi la zisul sân cu inimi curate, conştiinţe bune şi credinţă neplăsmuită (de la care rătăcind unii, potrivit Apostolului, s-au întors spre grăire deşartă, vrând să fie învăţători de lege, neînţelegând nici ce spun, nici cele despre care dau întărite [*1 Tim* 1, 6–7]) şi oferiţi noroadelor încredinţate purtării voastre de grijă exemplul unei imitări sănătoase. Lucru pe care trebuie să-l faceţi cu înflăcărare şi promptitudine, pentru că această Biserică nu numai că vă aşteaptă nu fără deprimarea întârzierii, dar vă invită cu înflăcărarea iubirii ieşindu-vă înainte cu bunătate de mamă. Să cunoaşteţi aşadar evlavia ei şi să îmbrăţişaţi iubirea venind cu încredere filială la învăţătura şi la ascultarea datorată ei, ca să fiţi în casa Domnului un suflet împreună cu catolicii apuseni şi să simţiţi (cum nădăj-

duim în Dumnezeu) în ajutorul spiritual și temporal al ei, al Scaunului Apostolic și al apusenilor pentru voi și turmele voastre duhovnicești.

În rest, din mai multe cauze foarte raționale nu îngăduim să se organizeze un sinod al întâi-stătătorilor bisericești latini și greci, pe care mulți îl cer (cum am auzit) de prisos, pentru ca nu cumva să fie aduse în cercetarea îndoielii și disputei curioase cele în care vă despărțiți de apuseni și de unii răsăriteni (întrucât, potrivit cu ceea ce ține și învață sfânta Biserică a Romei, ele se cunosc drept sigure, ca unele probate de mărturiile Sfintei Scripturi, de cuvintele și judecățile sfinților dascăli latini și greci și prin credința apostolică) și să supunem credința veche unor discuții de prisos ca pe una nouă. Vom fi însă gata să vă informăm de mărturiile, cuvintele și judecățile acestea când veți veni cu smerenie la zisul Scaun.

Dată la Roma la Sfântul Petru,
ziua a 8-a înainte de calendele lui martie,
anul al 8-lea [al pontificatului nostru].

Tomosul sinodului constantinopolitan din 1368 împotriva lui Prohor Kydones și de canonizare a lui Grigorie Palama

Tomos sinodal împotriva monahului Prohor Kydones

care gândea cele ale lui Varlaam și Akindynos, din care se arată nu numai sfințenia lui Palamas, dar și că pomenirea lui anuală în Biserică a fost definită sinodal[1]

Prolog

1. Nimic nu e mai rău decât trufia și părerea de sine. Luându-l în stăpânirea ei, aceasta l-a făcut întuneric pe însuși luceafărul care era cinstit de Dumnezeu cu slavă și strălucire și era a doua strălucire și lumină după El. Tot ea i-a aruncat mai apoi pe mulți în prăpastia pierzaniei, nu numai înainte de venirea și Întruparea lui Dumnezeu Cuvântul, ci cu atât mai mult după aceasta, cu cât l-a luat colaborator și slujitor al lucrului său pe omul amăgit mai întâi de ea, pe care-l vedea reîntorcându-se spre vechea cinste și îndumnezeire din care căzuse, și

[1] Redactat de Filotei Kokkinos. Textul său, care (ca și cel din 1351) nu apare în Registrul oficial al Patriarhiei, a fost editat princeps cu greșeli și lacune după un manuscris azi pierdut de patriarhul Dositei II al Ierusalimului în *Tomos Agapis*, Iași, 1698, p. 93–114, de unde a fost reprodus în *PG* 151, 693–716. Cf. J. DARROUZÈS, *Les Regestes de 1310 à 1375*, Paris, 1977, p. 454–458, nr. 2541.

Traducere după ediția critică exemplară realizată recent după unicul manuscris păstrat — *Athous Vatopedinus 262*, f. 205r–214r — de A. RIGO în volumul colectiv: *Gregorio Palama e oltre. Studi e documenti sulle controversie teologiche del XIV secolo bizantino*, Firenze, 2004, p. 99–134; numerotația paragrafelor aparține traducătorului. Titlul aparține primului editor (patriarhul Dositei II).

folosindu-se de acest sfătuitor i-a tras ușor spre ea înșiși pe acești nenorociți. Martori ai acestui cuvânt sunt Arie și Eunomie și cei care au urmat, cum nu se cuvenea, unora ca aceștia, împreună cu Macedonie, Nestorie și toți ceilalți care, îmbrăcând haina trufiei, s-au ridicat împotriva Bisericii, pe care Sfintele Sinoade ale dumnezeieștilor Părinți adunate împotriva lor au întărit-o cu conlucrarea Duhului. Iar după ce Biserica aducea pacea, tot ea [trufia] călcând-o în picioare îi producea multă tulburare în fiecare generație.

2. Tot ea, introducându-i cu puțin timp în urmă pe Varlaam și Akindynos, nu se poate spune câtă tulburare a făcut, chiar dacă a fost ușor respinsă cu totul cu ajutorul lui Dumnezeu, de care s-a folosit sfânta Lui Biserică. Tot ea, făcând să latre împotriva Bisericii și această fiară sălbatică și folosindu-se iarăși drept colaborator și slujitor de primul ei ucenic, de Satana începătorul și stăpânitorul răului, întrucât fiind în ea însăși o fire imaterială nu se putea năpusti ea însăși, se folosește de ucenicul lor, monahul Prohor Kydones, și pornește pe față împotriva Bisericii. Acesta, deși i-a văzut pe aceia necâștigând nimic din acea trufie decât separarea de Dumnezeu și de Biserică și osânda anatemei, ambiționând ceva mai mult și să ajungă mai presus de dascălii săi, își alege întâietatea împotriva tuturor în ce privește cuvântul impietății și pe toți aceia îi arată mici în necredință în comparație cu el. Căci socotind respingerea acelora ca pe niște cununi, se ambiționează să câștige mai mult decât aceia și separarea de Dumnezeu, ca să se laude în acestea în fața acelora.

Prohor Kydones la Athos și controversele de aici

3. Acesta se afla în Sfânta și Marea Lavră din Sfântul Munte Athos fiind inițiat de copil în ea în cele ale monahilor, și tot în ea a fost educat în cultura sacră, fiindcă

în ea s-a învrednicit şi de treapta preoţiei, precum și în cealaltă, dar mai ales în cea privitoare la credința dreaptă și sănătoasă și la buna-cinstire, fiindcă așa este în aceste privințe acea sfântă comunitate. Dar el, imitându-l și în aceasta pe Iuda, porneşte împotriva tuturor dascălilor săi sau, mai bine zis, împotriva lui Dumnezeu Însuși și cade în zeci de mii de opinii și erezii străine. Și atunci când războiul pus în mișcare de [Varlaam] Calabrezul și Akindynos împotriva Bisericii și-a găsit liniștirea și destrămarea, lucruri pe care adevărații copii ai Bisericii judecându-le drept o pace și o armonie a credinței neprihănite a Bisericii au înălțat mulțumire curată Celui ce a izbăvit Biserica de asemenea fiare viclene, atunci cei alipiți nebunește de deșertăciunea învățăturilor elinești [păgâne] și umpluți din plin de cacodoxia acelora scrâșneau din dinţi în sens contrar. Primul şi cel mai mare dintre ei era zisul Prohor, care pe cât de mai târziu în timp apăruse, pe atât de mai presus în impietate se arăta decât inițiatorii răutății; fiindcă absurdităților acelora le-a adăugat altele mult mai rele şi mai absurde.

4. Bănuit deci de monahii din cinstita Lavră din pricina acestor inovații pe care le grăia, din pricina gândirii sale false, străine și impioase și a atașamentului pe care-l arăta față de cei urmăriți de Biserică, nu putea să aibă liniște. Auzindu-l de multe ori luând apărarea lui Varlaam și Akindynos și contrazicând dogmele drepte ale Bisericii, și tulburându-se mult pentru aceasta, ei l-au adus în mijlocul lor cerând să primească de la el o mărturisire, ca să aibă îndrăznire atunci când slăvesc fără osândă într-un glas pe Dumnezeul Unul, Triipostatic și Atotputernic. El însă, temându-se de depunerea din treaptă ce urmează pentru eretici, a mărturisit în mijlocul lor cu limba în chip fățarnic buna-cinstire/dreapta-credință și a afirmat că îmbrățișează cele ale Bisericii, dar inima lui era departe de calea cea dreaptă. Dar pe cele pe care le-a

spus în chip fățarnic când erau adunați și i-au cerut socoteală pentru cuvintele cele pe care s-a arătat de multe ori spunându-le acestora și prin care surpa după putere cele ale noastre și îmbrățișa mai degrabă opiniile lui Varlaam și Akindynos, pe acestea s-a arătat contrazicându-le din nou, făcând aceasta numai pentru a nu vesti și sinodului cu capul gol opinia lui dovedită, dar nu ezita să contrazică cele ale noastre în fiecare zi și față de toți.

5. A produs deci tuturor multă tulburare și a scindat acea sfântă adunare a monahilor, astfel că mulți din cei ce practicau evlavia și virtutea, nu numai din cei din sfânta Lavră, dar și din tot Sfântul Munte, s-au depărtat de comuniunea bisericească a lavrioților din pricina comuniunii acestora cu el, cum ne-au adus la cunoștință prin rapoarte scrise smereniei noastre [patriarhale][2] punând înainte cele aflate în sfântul Tomos sinodal [din 1351] că „pe cei ce stau în comuniune cu ei în cunoștință de cauză îi socotim excomunicați". Iar când acel fericit întâi-stătător și egumen al acestei sfinte comunități, kyr Iacob [Trikanas], bărbat în puterea cuvântului și a duhului care avea întâietatea la aceia întru toate și era înțelept în același timp în înțelepciunea dumnezeiască și omenească și care susținea după putere dogmele drepte și fără greșeală ale Bisericii, văzând confuzia aceasta a monahilor și purtând de grijă în același timp de pacea tuturor, dar și de întoarcerea și pocăința acestora, nu înceta mereu să-l ducă spre aceasta și să-l îndemne să se lepede de foarte reaua și impioasa rătăcire pe care și-a adus-o în suflet, și să se alăture adevărurilor Bisericii și să-l facă părtaș și pe acesta al celor ținute cu sfințenie de ea. El însă, având-l grăind înăuntrul său pe diavolul care sălășluia în el, se îngrijea puțin de cei ce grăiau și învățau în afară. De aceea, deznădăjduind de el, fericitul acela

[2] Patriarhul Filotei Kokkinos, autorul Tomosului din 1368.

[egumen] scrie și face raport despre aceasta smereniei noastre [patriarhale] făcându-ne cunoscut despre toate. Dar înainte de a scrie acelea, adunându-se toți isihaștii au scris și au făcut raport smereniei noastre [patriarhale] prin preaevlaviosul ieromonah kyr Iosif, făcându-ne arătate toate. După care, trecând puțin timp, egumenul și preoții mănăstirii și-au adus în scris rapoartele lor, în care au semnat toți și înaintea tuturor egumenul. Și le-au trimis prin preacinstitul între ieromonahi kyr Malahie și preacinstitul monah kyr Iov.

6. Dar după ce s-a cerut de smerenia noastră ca acele capitole scrise în sinod împotriva lui Varlaam și Akindynos și puse în sfântul Sinodicon citit anual în Duminica Ortodoxiei — și în care sunt anatemizați aceștia și toți cei ce gândesc la fel cu ei și cei care le urmează și sunt proclamați cei ce i-au doborât după putere pe aceștia și toți cei care cu cuvântul, cu fapta și orice le stă în putință țin și mențin cele ale Bisericii —, să fie trimise și în acea sfântă Lavră ca să fie înscrise și în Sinodiconul citit acolo și să fie citite în chip asemănător la vremea lui, atunci monahii văzându-le pe acestea ca pe o răcorire, întărire și îndreptare a celor ce se îndoiesc, l-au silit pe Prohor să le citească în adunare și să le întărească cu semnătura lui. El însă s-a arătat pus în dificultate și trufaș. Dar temându-se de puterea celor mai mulți și având instabilitatea pe care se dovedește că o au dintru început cei ce fac sminteli, a semnat cele pe care nu le îmbrățișa; dar mai apoi a contrazis cele pe care le-a semnat și umbla mereu lăturiș ca un crab, schimbându-și direcția ca mersul curenților în strâmtoarea Evrip și înfățișările ca un cameleon. Dar Cel ce-i prinde pe înțelepți în răutatea lor a făcut ca acela să piară ca o pasăre pe limba lui.

7. Fiindcă a fost găsit având în chilia lui scrieri ale acestor eretici cacodocși, scrieri care, căzând în mâinile

preoților, au iscat foarte tare războiul împotriva lui. Căci umplându-se de pornire și de zel, pe el l-au separat de comuniunea cu ei, iar pe acestea le-au trimis smereniei noastre împreună cu rapoartele lor strigând și implorând să nu lăsăm să se primejduiască adevărul. Și cum nu putea ascunde acestea, întrucât era în aceeași comunitate, scrie și el un raport insistând că toate cele făcute cu el sunt o nedreptate și o calomnie, și că el se abține atât de mult de la dogmatizarea eronată, ba chiar și de la orice teologhisire, încât alege mai degrabă neștiința de carte și să fie socotit printre cei mulți și necultivați, decât să teologhisească câtuși de puțin. Iar cauza spunea că e „marea taină a teologiei pe care Dumnezeu vrând să o facă inaccesibilă oamenilor s-a învăluit cu acest cer sensibil ca și cu o barieră, de care și-au bătut joc crâșmarii, bucătarii și măscăricii, noii dogmatiști apăruți cu puțin timp în urmă", numindu-ne negreșit așa, cum a arătat adevărul, pe noi[3]. De aceea, spune, alege neștiința de carte și tăcerea din excesul de evlavie față de teologhisire. A adăugat și aceasta: „Trimit aici și scrierile mele, din care se va arăta gândirea noastră și ce părere am despre buna-cinstire/dreapta-credință", adăugând și că le supune hotărârii și probării smereniei noastre [patriarhale], ca să fie întărite cele pe care le judecăm noi și să fie dezaprobate cele ce le dezaprobăm noi, spunând însă acestea cu viclenie și în chip fățarnic.

Prohor la Constantinopol

8. Între timp, nesuportând blamul unei mulțimi atât de mari de monahi și oprobriul venit din separarea comu-

---

[3] Aluzie ireverențioasă la patriarhul Filotei Kokkinos însuși (cca 1300–1377; patriarh între 1353–1354; 1364–1376). Evreu din Tesalonic convertit de copil la creștinism, dar de condiție socială umilă, acesta fusese nevoit în tinerețe să lucreze ca bucătar pentru a-și putea plăti studiile făcute cu Magistrul Toma.

niunii cu aceia, vine după puțin timp la smerenia noastră [patriarhală] spunând iarăși cele pe care le-a scris mai înainte. Cerându-i-se de noi scrierile pe care le-a arătat în raportul lui, aducându-le ni le-a înmânat. Primindu-le deci şi neavând răgaz să le citim, cum voia el, pentru că însuși Prohor a venit iarăși la noi, în prezența mea și a preasfinţitului [Teodoret] mitropolit al Efesului cu rang „hypertimos" și exarh al întregii Asii, frate iubit și coliturghisitor în Duhul Sfânt al smereniei noastre [patriarhale], a fost întrebat ce atitudine are față de dogmele Bisericii, față de surparea lui Varlaam și Akindynos și respingerea și anatemizarea cacodoxiilor și scrierilor lor, și ce părere are despre sfântul Tomos al Sinodului [din 1351] și gândirea comună a Bisericii exprimată de el. Iar el mărturisește că are o îndoială și o șovăială în suflet cu privire la unele ca acestea, dar spunea că nu vrea să se încreadă în el însuși, ci mai degrabă să urmeze şi să fie de acord cu Biserica lui Hristos, fie învățat fiind despre cele cu privire la care, spunea, a scris îndoindu-se, fie primind numai prin credință și supunere cu simplitate cele ale Bisericii, cum va discerne smerenia noastră [patriarhală] și Biserica lui Hristos. Iar smerenia noastră [patriarhală] i-a spus că pentru moment trebuie să primească fără îndoială Tomosul și opinia sănătoasă și nerătăcită a dumnezeieștilor Scripturi și a Sfinţilor Părinţi din acela — fiindcă acelea sunt mai degrabă o exegeză și o interpretare a sfintei noastre credinţe și o soluție a tot ce e îndoielnic, şi n-au în ele o îndoială și nici n-au nevoie de interpretare sau exegeză —, iar dacă și după mărturisirea lui curată și acordul neşovăielnic și unirea cu Biserica va mai cerceta ceva, vom fi gata să-i dezlegăm învățătorește și părintește, ca unui fiu și ucenic al Bisericii, orice îndoială plecând de la dumnezeieștii Apostoli și de la Sfinţii Părinţi. Acestea i le-am spus fără să fi citit încă scrierile lui.

9. Dar, după ce am citit chiar și numai câteva părți din acelea, îndată am cunoscut încă din însuși titlul lor că sunt pline de impietate. Căci acesta suna: „Critica citatelor abuzive din Tomosul [Sinodului din 1351] contra mitropolitului [Matei al] Efesului și a lui [Nichifor] Gregoras", iar începutul era așa: „Fiindcă, potrivit lui Pavel, lupta noastră nu e cu trupul și sângele [*Ef* 6, 12], ci cu orice înălțare ridicată împotriva cunoașterii lui Dumnezeu [*2 Co* 10, 5], criticând abuzurile citatelor din Tomosul împotriva mitropolitului Efesului și a lui Gregoras, trebuie să respingem părerile autorului și ale celor ce le-au scris. Căci având relații în viață cu cei mai mulți dintre ei ca și cu niște obișnuiți și intimi, am face bine să cruțăm și după moarte memoria lor, dat fiind de altminteri că am ales să teologhisim, nu să hulim oamenii; scrierea însăși trebuie însă pusă la încercare față de canonul vechi al dogmelor și față de adevăr. Lucrul acesta trebuie făcut și față de cei morți și față de cei vii. Fiindcă aceia își vor câștiga un Judecător mai blând, întrucât vătămarea mai mică se topește, iar aceștia, curățindu-se de opinia neadevărată și trăind în credința apostolică, își vor primi răsplata cuvenită. Acestea le-a ridicat față de această scriere mai ales zelul lui Dumnezeu. Căci, dacă minciuna se coase în gândurile oamenilor, răul ar fi întrucâtva suportabil, fiindcă gândurile oamenilor sunt lașe și cugetele lor nesigure [*Sol* 9, 14]. Dar dacă Îl scoală cineva pe Dumnezeu acuzator împotriva Lui Însuși și falsifică cuvintele Lui mai curate decât aurul, cine ar putea suporta, măcar că din critica noastră n-ar ieși nici un câștig?" Acestea sunt deci titlul și prologul.

10. Dar continuarea întrece cu mult în excesul impietății celei mai rele scrieri ale lui Varlaam și Akindynos, întrucât cel ce se cufundase în adâncul teologiei, cel ce

se rușina de bariera cerului, a arătat mai întâi pe cine-i numea crâșmari și bucătari, dar n-a dus lipsă de excesul impietății. Căci, punând înainte cele spuse de către purtătorii de Dumnezeu Părinți, n-a purces împotriva explicației date de noi acestora, ci a purces cu nerușinare împotriva gândirii sfinților, împotrivindu-li-se pe față. Pentru că în vreme ce purtătorul de Dumnezeu Părintele nostru Ioan Damaschinul spune expres astfel: „Trebuie știut că altceva este lucrarea, altceva ceea ce poate lucra, altceva rezultatul lucrării și altceva cel ce lucrează"[4], acela spune: „Dacă în cele ce sunt altceva și altceva acestea se disting cu adevărat ca niște realități, acest lucru nu are loc însă pur și simplu din pricina lui altceva și altceva, ci pentru că acest altceva și altceva sunt o realitate. Căci dacă ceva e altceva și altceva potrivit definiției, nu urmează că e altceva și altceva potrivit realității, ca, de exemplu, dacă omul și știutorul sunt altceva și altceva potrivit definiției, în cazul în care aceeași ființă este și om și știutor, nu sunt și în realitate altceva și altceva. De aceea și la Dumnezeu, dacă lucrarea, rezultatul lucrării și cel ce lucrează sunt altceva și altceva potrivit rațiunii, nu urmează că ele sunt altceva și altceva potrivit realității. Fiindcă Dumnezeu nu iese la act din potență, ca să fie în mod real altceva ceea ce este activ și altceva ceea ce activează. Fiindcă atunci s-ar transforma și ar ieși de la nedesăvârșit la desăvârșit."

11. Și iarăși, în alt loc, vrând să arate că Dumnezeu n-are lucrare/activitate/energie naturală și ființială, ci este numai ființă, după multe altele spune: „Ca și cum ființa Duhului n-ar fi de ajuns pentru toate, ci ar avea nevoie pentru facerea celor ce sunt de niște lucrări/energii inferioare."

[4] IOAN DAMASCHINUL, *Expunerea exactă a credinței ortodoxe* III, 15; *PG* 94, 1048A.

12. Iar altundeva, argumentând că oamenii nu participă nicicum la Dumnezeu, spune unele ca acestea: „Așadar, zicerile puse înainte de aceștia nu arată nici că împărtășirea Duhului e ceva de sine, nici că participăm la ceva necreat, nici că altceva e ființa și altceva energia. Fiindcă de aici urmează un roi de blasfemii și diviziunea la infinit, o divinitate inegală și compusă din zeci de mii de divinități inegale, unele din ele participabile, altele neparticipabile, fiindcă atunci dintre cele care e alcătuit Dumnezeu unele sunt, altele suprasunt, unele sunt înțelese altele neînțelese, și altele câte ar roși să le spună și copiii de țâță."

13. Explicând zicerea dumnezeiescului Hrisostom în care acesta tâlcuiește cuvântul: „Doamne, arată-ne nouă pe Tatăl și ne va fi de-ajuns nouă" [*In* 14, 8], și spune: „Să vedem ce caută să vadă Filip? oare înțelepciunea Tatălui? oare bunătatea Lui? Nu, ci însăși ceea ce este Dumnezeu, însăși ființa Lui"[5], [Prohor comentează]: „Spun mai întâi aceasta: cunoașterea înțelepciunii lui Dumnezeu e însăși cunoașterea ființei. Deci cine cunoaște înțelepciunea Lui cunoaște și ființa Lui, întrucât înțelepciunea lui Dumnezeu e înțelegerea ființei Lui. Mai spun însă că nici cunoașterea binelui nu este alta decât cunoașterea ființei lui Dumnezeu. Căci binele prin care este bun Dumnezeu nu este în El o deprindere câștigată, ci însăși ființa Lui."

14. Iar capitolelor le dă titluri cum sunt: „Că activitatea inteligentă a lui Dumnezeu e ființa Lui [II, 10]. Că puterea inteligentă a lui Dumnezeu e ființa Lui [II, 11]. Că înțelepciunea lui Dumnezeu e ființa Lui [II, 15]. Că adevărul lui Dumnezeu e ființa Lui [II, 16]. Că voința lui Dumnezeu e ființa lui [II, 17]"[6]. Iar pe acestea le de-

---

[5] IOAN HRISOSTOM, *Omilia* 74 *la Ioan; PG* 59, 401.

[6] Titluri ale tratatului lui PROHOR KYDONES, *Despre ființa și activitatea dumnezeiască* în șase cărți (prima și jumătate din a doua publicate în

monstrează nu plecând de la dumnezeieștile Scripturi, nu punând înainte cele spuse de sfinți, ci folosindu-se, chipurile, de demonstrațiile silogismelor aristotelice.

15. Iar teologhisind, sau mai degrabă teomahizând, despre lumina preadumnezeiască care a strălucit din Hristos în munte, pune titlul: „Că lumina din Tabor e creată" [VI, 2], după care, punând înainte multe și foarte frumoase mărturii ale sfinților prin care aceștia o teologhisesc drept necreată, drept slavă naturală și neapropiată a dumnezeirii triipostatice, dumnezeire nefăcută, lumină de nesăturat și revărsare nedefinită a fulgerării dumnezeiești, lumină mai înainte de lume și mai presus de lume și cele asemenea, și spunând el însuși prin acestea din pricina celor mai înainte zise că acea lumină e necreată, pornește mai apoi deodată împotriva tuturor sfinților și, contrazicându-i pe față, adaugă expres așa: „Dar lucrurile stau exact contrar" [VI, 3]. Și demonstrează acest lucru prin multe silogisme ale lui Aristotel.

16. Mai spune și raționează multe alte blasfemii și impietăți contrare întru totul Tomosului dumnezeiescului sinod [din 1351] sau, mai bine zis, contrare înșiși teologilor pe care se reazemă acela. Căci [în „Critica citatelor..."] spune: „Deci dacă lumina aceea era un simbol al adevărului mai presus de minte și de rațiune, atunci ea nu este nici adevărul prim, nici mai presus de minte și de rațiune, ci doar mai presus de simțire. Iar ceea ce nu este mai presus de minte și rațiune nu este nici adevăr,

---

PG 150, 1191–1242 sub numele lui Grigorie Akindynos; cărțile II–VI de J. Filovski/M. Petrușevski în *Živa Antika* 23 (1973), p. 33–67, 317–351 și 26 (1976), p. 161–192, 487–499, cartea VI, „Despre lumina taborică" editată deja de M. Candal în *Orientalia Christiana Periodica* 20, 1954, p. 247–297). Tratatul reprezintă, cum a arătat G. Mercati, *Notizie di Procoro e Demetrio Cidone, Manuele Caleca e Teodoro Meliteniota ed altri appunti per la storia della teologia e della letteratura bizantina del secolo XIV* (Studi e testi 56), Città del Vaticano, 1931, p. 1–18, o suită de citate și rezumate din Toma d'Aquino (mai ales *Summa contra Gentiles*).

nici necreat. Drept pentru care și lumina aceea e creată. Ce anume era acel adevăr mai presus de minte și de rațiune? O lumină. Ce fel de lumină? Una albă. Unde? În Tabor. Când? Înainte de pătimire cu șase zile. Căci adevărul mai presus de minte și rațiune credem numai că există, neîndrăznind nicidecum nici suferind să gândim despre el ce, cum, ce fel și când este, ci refuzând impietatea. Astfel încât cei ce spun că văd și înțeleg acel adevăr care este în Dumnezeu și adaugă că e ceva, și ce fel și când, întreprind lucruri lipsite de pietate."

17. Și iarăși: „Nimic nu împiedică pe Domnul să Se arate atunci mai strălucitor decât El Însuși și să arate ceea ce era mai înainte, dar lumina aceea nu era ceva în ființa lui Dumnezeu și necreată. Căci și în celelalte teofanii a arătat ce era mai înainte, dar cele apărute ca să-L arate pe Dumnezeu nu erau ceva în ființa lui Dumnezeu" [VI, 33].

18. Dar cel care ne acuză de politeism și defaimă Biserica lui Hristos împreună cu inițiatorii săi, Varlaam și Akindynos, se arată cinstind el însuși multe dumnezeiri și mulți dumnezei. Căci spune: „Unii, cunoscând că cele spuse mai înainte sunt absurde, au fost de părere că lumina din Tabor e ființa lui Dumnezeu, întrucât, pe de o parte, erau de părere în mod absurd că lumina e ceva în ființa lui Dumnezeu altceva decât aceasta, dar, pe de altă parte, nu înțelegeau că există niște lumini sensibile și inteligibile numite așa în mod analogic, dintre care se poate ca una să fie lumina din Tabor. Erau înșelați mai ales din faptul că e numită «dumnezeire» și «teofanie» și că nu credeau că există dumnezeire creată" [VI, 10].

19. Iar după puțin: „Căci dacă cele de rang secund, care participă la sfințenie, împărăție, dumnezeire și domnie prin intermediul primelor, înmulțesc simplitatea dăruirii cu toate diferențele lor, e evident că ele nu participă la înseși împărăția, domnia, dumnezeirea și sfințenia lui

Dumnezeu, ci devin sfinte printr-o altă sfinţenie, împărăteşti printr-o altă împărăţie şi dumnezei şi domni printr-o altă dumnezeire şi domnie" [VI, 10].

20. Iar după puţin: „De aceea nu e nimic absurd ca, aşa cum spunem mulţi dumnezei, sfinţi, împăraţi şi domni creaţi, deşi este un singur Sfânt, Împărat, Dumnezeu şi Domn, tot aşa să spunem şi multe sfinţenii, dumnezeiri, împărăţii şi domnii create, deşi există o singură împărăţie, sfinţenie şi dumnezeire necreată a Dumnezeirii suprafiinţiale" [VI, 11].

21. Iar altundeva [în „Critica citatelor..."] spune iarăşi aşa: „Dacă scopul, capătul şi rezultatul oricărei ierarhii e îndumnezeirea celor îndumnezeiţi, iar îndumnezeirea e asemănarea cu Dumnezeu pe cât e cu putinţă[7], iar obârşiile nemijlocite ale îndumnezeirii noastre sunt realităţi create, cum sunt ierarhii, ştiinţele prin care sunt ierarhi, energiile şi puterile, e evident că şi îndumnezeirile noastre, ca rezultat al unor lucruri create, sunt şi ele create şi inferioare faţă de cele ale celor care îndumnezeiesc. Şi de aceea, aşa cum sunt mulţi dumnezei creaţi, aşa sunt şi dumnezeiri şi îndumnezeiri inferioare şi superioare, universale şi parţiale, fiecare pe măsura ei. De aceea, având deasupra noastră atâţia dumnezei, atâtea dumnezeiri şi îndumnezeiri create, şi neputând participa nici la natura, nici la puterea, nici la activitatea sau pasivitatea şi cunoaşterea lor, ar fi iraţional să spunem că participăm la Dumnezeul necreat, sau la îndumnezeirea, sau dumnezeirea Lui sau la vreo lucrare ori putere a Lui."

22. Ar cere mult timp să spunem şi să adăugăm în continuare şi celelalte, care sunt pline toate de toată impietatea şi întrec cu mult mai mult în cuvântul impietăţii scrierile lui Varlaam şi Akindynos; căci numai diavolul,

---

[7] DIONISIE AREOPAGITUL, *Despre ierarhia cerească* III, 2 şi *Despre ierarhia bisericească* I, 3; *PG* 3, 165A. 376A.

călăuza și dascălul lui în acestea, a spus poate acestea împreună cu el. Din multe și aproape nenumărate locuri s-au pus înainte cele spuse spre arătarea cacodoxiei și impietății aceluia, pe care nimeni din cei din staulul nostru nu va ignora, socot, că sunt odrăsliri impioase ale începătorului răutății care a grăit prin limba lui și s-a folosit de mâna sa. Iar dacă unii vor voi cuvinte ale Sfinților Părinți spre surparea acestora, îi trimitem spre sfântul Tomos al acestui Sinod [din 1351], care are multe ziceri ale de Dumnezeu purtătorilor Părinți și e întemeiat pe acestea de la început și până la sfârșit. Noi însă vom adăuga și altele din impioasele sale scrieri în care-i insultă pe întâi-stătătorii Bisericii lui Hristos. Căci [în „Critica citatelor..."] spune cuvânt de cuvânt așa:

23. „Iar celor care mă acuză pentru folosirea silogismelor ca pe un oracol al teologiei socot că trebuie să li se răspundă că, dat fiind că orice adevăr e sau un silogism sau originea unui silogism, atât eu, cât și aceștia suntem nevoiți, chiar dacă nu vrem, să vorbim în silogisme, dacă spunem lucruri adevărate. Deci, dacă avem știința și regulile, de ce nu-i putem critica pe cei ce gândesc eronat și nu ne lăsăm conduși ca de un vizitiu de o metodă care contribuie la a judeca și a face calea ușoară? Căci dacă am avea credința din revelație, ca inițiatorii acestei bune-cinstiri/drepte-credințe, fie am putea-o cunoaște când este găsită, fie nu ni s-ar cere socoteală de cuvinte, având crezare de la toți, certificând cuvântul fie prin strălucirea vieții, fie prin arătarea minunilor, atunci folosirea silogismelor nu ne-ar atrage așa, dându-ne spre găsirea adevărului o rațiune care se arată în acord cu revelația, iar meșteșugul oferind o cale ușoară celor încurcați și producând în drept-credincioși un exercițiu și o petrecere nu lipsită de grație. Dar fiindcă și la noi a venit blestemul iudaic și ochii noștri s-au întunecat ca să nu vadă [*Ps* 68, 24] și ne-am instituit [autohirotonit]

noi înșine străji oarbe și crainici surzi, nici Domnul n-a dat celor ce binevestesc cuvânt cu putere multă [*Ps* 67, 12], iar mulțimile celor învățați sunt atât de defăimătoare față de noi, încât nu se lasă convinse să creadă nici măcar un cuvânt din toate, la ce bun să aruncăm din mâini și singurul instrument rămas pentru găsirea adevărului?" Și după puțin: „Eu însă laud meșteșugul și-l judec necesar, dacă e ceva, pentru vremurile de acum, fiind singurul ajutor și lumină lăsată nouă, celor pustii de Dumnezeu."

24. Și altundeva iarăși: „Acum însă niște oameni defăimători și pișicheri, ca niște gândaci și furnici din găuri și orăcăind ca niște broaște din mlaștini, se laudă că au o înțelepciunea mai mare ca a îngerilor, respingându-i pe toți cei împodobiți cu inteligența și pretinzând cu aroganță că au fost inițiați în taine de Dumnezeu și că au ajuns învățători chiar și ai îngerilor."

25. Mai spune însă cuvânt de cuvânt și acest lucru foarte necucernic: că „și orice obârșie de dumnezeire și obârșie de bine [*thearchia* și *agatharchia*] și celelalte spuse așa sunt create" [II, 9].

26. Iar despre Domnul și Dumnezeul și Mântuitorul nostru Iisus Hristos spune așa: „Dacă e adevărat ceea ce spune Pavel despre Domnul că Acela care n-a cunoscut păcat S-a făcut pentru noi păcat [*2 Co* 5, 21] și că a venit întru asemănarea păcatului și pentru păcat [*Rm* 8, 3], iar păcatul se numește întuneric pentru că e o lipsă a unui bine, atunci e evident că Hristos a venit întru asemănarea întunericului și pentru adevăratul întuneric, ca să-l scoată dintre oameni; de aceea nici trupul Domnului, afară de păcat, n-a fost străin de trupurile noastre. Căci așa cum era unit cu viața Lui, dar era muritor, deoarece Cuvântul lui Dumnezeu S-a smerit pe Sine Însuși și S-a coborât și, unit fiind după ipostasă cu nepătimirea, era totuși pătimitor, tot așa, chiar unit fiind după ipostasă cu

lumina, n-a fost încă prefăcut în lumină înainte de Înviere. Căci dacă l-ar fi luat luminos încă de la naștere, așa cum l-a arătat la Schimbarea la Față, după cum i-am auzit flecărind pe unii, dar l-a arătat așa numai cui voia, celorlalți umbrindu-le ochii, acest lucru introduce mai întâi bănuiala dacă nu cumva și faptul că s-a arătat luminos nu era o închipuire [imaginație], iar apoi ce nevoie mai are de a doua naștere, mai mare și mai desăvârșită, cea din Înviere, prin care se și numește Întâi-născut dintre cei morți [*Col* 1, 18], dacă nu pentru că se seamănă întru stricăciune și învie în nestricăciune, se seamănă trup sufletesc și se scoală trup duhovnicesc [*1 Co* 15, 42–44]? Căci dacă prin pătimiri L-a desăvârșit pe Începătorul mântuirii noastre [*Evr* 2, 10], e vădit că Hristos a luat un trup desăvârșibil, nu desăvârșit. De aceea cuvântul spus de Ioan: «Lumina luminează în întuneric» [*In* 1, 5] și interpretat de Grigorie ca în viața aceasta și în trup[8], nu se spune vreodată de trupul și viața Domnului care arată Dumnezeirea și prin caracterul său muritor și pătimitor și prin smerenia ei. Căci ce este de mirare că trupul Domnului e numit întuneric din pricina smereniei în care s-a arătat, când dumnezeiasca Scriptură spune că El a îmbrăcat stăpâniile și puterile? Căci dacă pe cruce le-a dezbrăcat [*Col* 2, 15], înseamnă că mai întâi a fost îmbrăcat, de aceea nu spunem, spre ocara creștinismului, nici că trupul lui Hristos e transparent și aerian, nici că l-a luat așa luminos din sfânta Sa Maică, cum l-a arătat atunci și va fi după Înviere, nici că această lumină e ființială Dumnezeirii."

Întrevederea lui Filotei cu Prohor

27. Acestea și cele mult mai rele și mai absurde și pline de toată impietatea decât acestea văzându-le sme-

---

[8] GRIGORIE DIN NAZIANZ, *Cuvântarea* 39 *la Sfânta Lumină; PG* 36, 336B.

renia mea [patriarhală] și judecându-le odrasle ale diavolului, chemându-l din nou, fiind iarăși de față împreună cu mine și preasfințitul mitropolit al Efesului cu rang de „hypertimos" [Teodoret], i-am spus așa: „Am citit unele părți din scrierile tale și le-am găsit pline de toată impietatea. Am spus că ele sunt pline de toată impietatea și străine de Biserica Ortodoxă a lui Hristos fiindcă sunt o răsturnare a definiției credinței, adică a Tomosului [din 1351 al] Sfântului Sinod, pe care Biserica noastră îl îmbrățișează dimpreună cu Sfântul Simbol [al credinței] ca pe unul ce e compus din scripturi dumnezeiești și din cuvinte sinodale și patristice și e o explicitare a dumnezeiescului Simbol al credinței, pentru că ele spun deschis că lumina dumnezeirii triipostatice care a strălucit în munte pe fața Domnului nostru Iisus Hristos este creatură, respingând o dată pentru totdeauna expresiile Sfinților noștri Părinți și Dascăli care învață că aceasta e o dumnezeire necreată, o slavă și strălucire naturală a Sa și un har veșnic și fără început."

28. El însă, pe de o parte, s-a prefăcut iarăși prin cuvinte că se supune celor hotărâte de sfânta Biserică a lui Hristos, spunând aceasta în chip înșelător și ușuratic, nu dintr-un suflet corect, iar, pe de altă parte, a afirmat mințind că nu știe deloc că purtătorii de Dumnezeu Părinți și Dascăli ai Bisericii spun explicit că acea lumină e necreată. La aceasta a auzit iarăși de la mine că fie, cunoscând aceasta, se preface că nu știe, fie, în cazul în care nu știe, precum spune, nu știe intenționat. Căci dacă ar voi, ar afla îndată acest lucru care se află spus deschis pretutindeni în scrierile Părinților. Dar nu este propriu unui om corect și care vrea să învețe adevărul să treacă pe lângă, ori să desconsidere expresiile sfinților în care acest lucru se spune în mod explicit și să profereze altele, care pot fi eventual explicate și altfel. Dacă însă ar vrea să ne ofere o certitudine întru toate, trebuie să semneze

și el sfântul Tomos, ca și noi, iar cele scrise de el în chip rău să le răstoarne nu numai în cuvinte, ci și în scris; deoarece cuvântul e desființat de alt cuvânt, iar scrisul prin scris. Replicând însă a zis: „Nu pot să scriu altele spre răsturnarea celor pe care le-am scris, fiindcă am scris ce am gândit și nu pot să scriu iarăși cele contrare. Eu spun însă ceea ce spune Biserica și de aceea nu le voi desființa prin alte cuvinte." Dar și acest lucru l-a spus în chip mincinos și înșelător, nu adevărat, cum s-a arătat mai apoi.

29. Smerenia mea [patriarhală] i-a spus însă că e necesar și indispensabil să desființeze și să răstoarne cele dintâi printr-o altă scriere mică, folosindu-se de cuvintele de Dumnezeu purtătorilor Părinți și Dascăli ai Bisericii, căci nu e nevoie să se întoarcă numaidecât la Sfântul Munte, ci trebuie să ierneze aici [la Constantinopol]. De aceea i-am poruncit să citească cărțile sfinte care-i pot oferi mult folos, și mai cu seamă Actele Sfântului Sinod VI Ecumenic, Dialogul dumnezeiescului Maxim cu Pyrrhus și cartea Dogmatică a purtătorului de Dumnezeu Părinte Ioan Damaschinul. Toată intenția mea era ca, citind el acestea și ajungând inițiat în sfintele dogme ale credinței noastre sănătoase, să primească mai apoi în chip favorabil cuvintele noastre, să alunge toată îndoiala de la sufletul său și să ajungă la desființarea scrierilor lui impioase prin altele contrare. Față de noi el a părut că primește frumos acestea, cum voiam noi, și că-și supune întreaga lui voință judecății și discernământului nostru, dar față de toți cei din afară se arăta gândind și spunând cele potrivnice, zicând: „De ce mi-a dat patriarhul să citesc cărțile acestea, ca și cum nu le-aș cunoaște? Eu le-am citit bine și cu multă grijă și știu ce se cuprinde în ele. El nu-mi citește scrierile și nu-mi soluționează aporiile din ele, ci îmi spune să citesc cărțile sfinților!" Și mai spunea multe altele asemănătoare cu acestea și

mai mari decât acestea, pe care auzindu-le de la mulți, m-am prefăcut că nu le știu.

Pitacul lui Prohor

30. Așa stând deci lucrurile, îi scrie preacuviosului egumen al Sfintei Lavre un „pitac" care, fiind citit acolo, s-au tulburat deodată toți: isihaști și preoți și toți monahii. Și adunându-se toți împreună cu preaiubitul de Dumnezeu episcop al Ierissosului și al Sfântului Munte, l-au anatemizat ca pe un impios și de neîndreptat. După care-l trimit pe preacucernicul ieromonah kyr Iosif la smerenia noastră [patriarhală] cu rapoarte scrise ale zisului preaiubit de Dumnezeu episcop, ale preacuviosului egumen al isihaștilor și ale preoților, care cereau și se rugau prin zisele rapoarte ca anatemizarea lor să primească întărirea și de la noi, iar el să fie respins și caterisit și să nu fie primit deloc. Fiindcă și ei n-au făcut ce au făcut de la ei înșiși, ci mai degrabă urmând Bisericii catholice a lui Hristos și sfântului Tomos al Sinodului care poruncește ca așa să pățească oricine de va fi găsit gândind, spunând și scriind aceleași lucruri cu Varlaam și Akindynos. Au trimis spre arătarea impietății lui și „pitacul" scris de el preacuviosului egumen.

Întrunirea Sinodului

31. Văzând smerenia noastră [patriarhală] toate acestea, a fost necesar să le arăt sfântului și marelui Sinod din jurul nostru, pentru că trecuse atâta timp de când venise aici, iar el nu se prezentase smereniei noastre [patriarhale] ca să asculte de la ea cele ce le îndrăgește Biserica lui Hristos și să desființeze scrierile lui, cum spusese el însuși. Din aceste motive deci nu comunicasem până acum acestea sfântului și marelui Sinod din jurul smereniei noastre [patriarhale], așteptând căința lui

curată. Dar după ce am primit scrisoarea de la Sfântul Munte a fost necesar să comunic sinodului despre toate acestea. Şi adunându-se preasfinţiţii arhierei cu rang de „hypertimoi" ai Cezareei, Efesului, Cyzicului, iar prin înştiinţarea opiniei lor către smerenia noastră [patriarhală] şi cei ai Chalcedonului, Bizyei şi Brisei, dar şi preaiubiţii de Dumnezeu episcopi aflaţi în Oraşul imperial [Constantinopol], cel al Efesului, cel al Potamiei de Nord, al Heracleei, al Paniului şi Peristasiului, fiind de faţă şi unii arhimandriţi şi egumeni din această Regină a oraşelor, preacinstitul arhimandrit al cinstitei mănăstiri a Studíului, ieromonahul kyr Macarie, şi alţii, şi monahi din cei mai distinşi, a fost convocat de smerenia noastră [patriarhală] şi Prohor, ca să spună în faţa sfântului şi marelui Sinod cele ce mi-a spus în particular de multe ori, şi anume că, urmând Bisericii lui Hristos, îmbrăţişează cele ce gândeşte ea şi va desfiinţa scrierile lui; drept pentru care smerenia noastră [patriarhală] l-a primit în chip favorabil şi cu blândeţe, şi a fost îndemnat să spună ce vrea.

Aporii sau supunere?

32. Şi începând el să povestească, mai întâi i-a acuzat de invidie pe lavrioţi, după care, continuând, a arătat că acelea pe care mi le-a spus în particular erau toate minciună, făţărnicie şi viclenie. Căci trebuind el însuşi să spună acum acest lucru Sfântului Sinod, să anatemizeze scrierile lui impioase şi nelegitime şi să vină la Biserica lui Hristos şi să ceară iertare şi să îmbrăţişeze cele ce îmbrăţişează, gândeşte şi învaţă ea, el a făcut din contră, cerând să fie aduse şi citite în sinod scrierile lui, numind „dogme noi" pe cele pe care le învaţă Biserica şi spunând: „Îmbrăţişez cele scrise de mine, iar cel ce vrea să le contrazică să vină şi să soluţioneze aporiile din ele."

33. Deci la îndemnul smereniei noastre [patriarhale] au fost aduse scrierile acestea și s-au citit unele părţi care au fost deja citate în parte mai sus, și altele asemănătoare. Și fiind citite acestea, s-a arătat în atitudinea sa foarte legat de ele cerând insistent o soluţionare a aporiilor din ele, asemenea învățătorului său Varlaam care, spunând asemenea lucruri, i s-au citit și pus în față de sinodul întrunit pe atunci [în 10 iunie 1341] împotriva lui sfintele canoane prin care se interzice și nu este nicidecum îngăduit celor ca el și tuturor celorlalţi să pună în mişcare chestiuni privitoare la dogme și să le impună altora să dea seama despre unele ca acestea, fiindcă acest lucru a fost dat de Dumnezeu numai arhiereilor. Spunând deci și el lucruri asemănătoare cu acela, a auzit de la smerenia noastră [patriarhală] că, până va avea această atitudine faţă de dogmele corecte ale Bisericii și le va contrazice în chip vădit, nu va auzi de la noi nici o dare de seamă sau soluţionare. Căci de unde i-am putea oferi soluția, dacă sfinții dascăli ai Bisericii nu sunt îmbrățișați de el, ci desființați după putere? Dar când va cere iertare și va anatemiza scrierile lui și opinia lui foarte rea și impioasă și va răsturna acestea printr-o altă scriere și se va face întru toate supus al Bisericii ca un ucenic, atunci, dacă va mai avea vreo aporie/nedumerire, suntem gata să-i oferim cu uşurinţă soluția din dumnezeieștile Scripturi și din purtătorii de Dumnezeu noștri Părinți și Dascăli. El însă, auzind acestea, nu le-a primit, ci s-a împotrivit cu tărie cerând soluționarea lor și să se citească acestea.

Discuție Prohor–Filotei despre lumina taborică

34. Deci după ce s-au citit, deși s-a arătat în chip vădit că sunt pline de impietate și anatemizate încontinuu de dumnezeiescul Sinod, el totuşi le apăra foarte tare și se

arăta mușcat de desființarea lor. Luptând deci împotriva lui Dumnezeu cu privire la preadumnezeiasca lumină a Schimbării la Față și vrând să arate că e creată, a spus pe lângă altele și că aceasta era asemenea celei arătate pe fața lui Moise [VI, 26], slavă și strălucire despre care Pavel zice că e desființată și a trecut [*2 Co* 3, 7. 11. 14]. Întrebat fiind de smerenia noastră [patriarhală] despre aceasta, a spus ce gândea: „S-a făcut și s-a arătat pe fața lui Moise, după care a încetat și s-a destrămat și a venit la neființă, iar acum nu mai e nimic. La fel a fost și lumina care a strălucit pe fața lui Hristos, fiindcă nu era ca o strălucire întemeiată în ființa lui Dumnezeu, ci ca una aprinsă de Dumnezeire prin sufletul Său dumnezeiesc." La care smerenia noastră [patriarhală] a spus că, deși dumnezeiescul Pavel o numește desființată, dar ea nu este în așa fel încât să se destrame și să vină la neființă; căci fiind har și strălucire dumnezeiască și energie naturală a Dumnezeirii triipostatice și atotputernice, a strălucit pe fața lui Moise astfel încât fiii lui Israel nu se puteau uita la el fără văl, atât de mult le strălucea fața lui [*Iș* 34, 29–30]. Dar ea rămâne și este în veci, încetând fața pe care s-a arătat ea, nu ea însăși; fiindcă lumina încetează nemaiarătându-se acolo, dar nu astfel încât să se destrame în neființă. Dar Hristos n-a avut acea slavă negrăită și preadumnezeiască lumină din afară.

35. Pentru că zice dumnezeiescul Ioan Damaschinul: „Astăzi adâncul luminii neapropiate, astăzi revărsarea nemărginită a fulgerării dumnezeiești fulgeră Apostolilor pe Tabor. Acum s-au arătat cele nevăzute ochilor omenești: trup pământesc fulgerând cu strălucire dumnezeiască, trup muritor izvorând slava Dumnezeirii. Căci Cuvântul S-a făcut trup [*In* 1, 14], iar trupul S-a făcut Cuvânt, măcar că fiecare fire n-a ieșit din ea însăși. O, minune! Slava n-a venit trupului din afară, ci dinăuntru, din Dumnezeirea mai presus de Dumnezeu a lui Dumne-

zeu Cuvântul unită cu El după ipostasă în chip negrăit"[9]. Și iarăși: „Dar Moise a fost slăvit de o slavă venită din afară, iar Domnul Iisus n-a avut frumusețea slavei câștigată ulterior, ci din strălucirea naturală a slavei Sale dumnezeiești"[10].

36. Iar dumnezeiescul Hrisostom zice la locul din Epistola a II-a către Corinteni: „Iar noi, oglindind cu fața descoperită slava Domnului, ne prefacem în același chip din slavă în slavă ca de la Duhul Domnului" [*2 Co* 3, 18]: „Ce înseamnă «oglindind slava Domnului ne prefacem în același chip»? Acest lucru s-a arătat cel mai limpede atunci când a pus în lucrare harismele minunilor, dar nici acum nu este anevoie a vedea aceasta pentru cine are ochi credincioși. Căci numai ce ne botezăm și sufletul nostru strălucește curățit fiind de Duhul. Și nu numai că ne uităm la slava Domnului, dar primim de acolo și o fulgerare. Fiindcă așa cum un argint curat așezat în raze aruncă și el raze nu numai din firea lui, ci și din strălucirea soarelui, tot așa și sufletul curățit și ajuns mai strălucitor decât argintul, primește o rază din slava Duhului și o răsfrânge. De aceea zice: «Oglindind slava aceasta ne schimbăm la față din slava» Duhului «în slava» noastră și aceasta e «ca de la Duhul Domnului»"[11]. Și iarăși din aceeași omilie: „Vrei să o vezi strălucind și prin trup? «Și uitându-se la fața lui Ștefan, au văzut ca o față de înger» [*FA* 6, 15], dar aceasta nu era nimic față de fulgerarea care strălucea înăuntru. Căci ceea ce Moise avea pe față, acesta purta pe suflet, dar cu mult mai mult"[12].

37. Mai citindu-se din scrierile lui [VI, 3], s-a găsit spunând că lumina Schimbării la Față nu e aceea de care se vor desfăta drepții, ci este cea pe care o vor vedea și

[9] IOAN DAMASCHINUL, *Cuvântare la Schimbarea la Față; PG* 96, 548BD.
[10] *Ibid.;* col. 561D.
[11] IOAN HRISOSTOM, *Omilia 7 la 2 Corinteni* 5; *PG* 61, 448.
[12] *Ibid.;* col. 449.

cei răi. Şi-l aduce martor, chipurile, pe Augustin, răstălmăcind zicerea aceluia care spune că: „Întrucât e departe de orice îndoială că şi cei buni şi cei răi vor vedea pe Judecătorul viilor și al morţilor, cei răi nu-L vor putea vedea altfel, pentru că nu este în forma în care este fiu al omului, dar totuși în slava Lui în care va judeca, nu în smerenia Sa în care a fost judecat”[13]. Și întrebat fiind cum anume înţelege expresia „slava Lui”, a spus: „Slava Fiului Unul-Născut al lui Dumnezeu, pe care o are creată împreună cu Tatăl şi cu Duhul, care s-a arătat în munte şi în care-L vor vedea cei răi”. Smerenia noastră a spus însă că nu aşa stau lucrurile, ci dumnezeiescul Augustin spune doar că cei răi nu-L vor vedea pe Domnul în smerenia Lui ca pe un osândit, batjocorit şi hulit, în necinste şi neslavă, ci în slava şi cinstea Lui, ca Judecător a toate. Fiindcă acest lucru îl spune şi acesta în continuare zicând: „În slava Lui în care va judeca, nu în smerenia Sa în care a fost judecat”[14], slavă care nu este acea slavă comună a dumnezeirii triipostatice care s-a arătat odinioară pe faţa lui Hristos, ci o altă înfăţişare a slavei Lui, în care Judecătorul va judeca viii și morții. „Căci Tatăl, zice El, nu judecă pe nimeni, ci toată judecata a dat-o Fiului” [*In* 5, 22], ca toţi să cinstească pe Fiul precum cinstesc pe Tatăl. El însă, fiind viperă, şi-a astupat urechile la acestea, ca să nu asculte glasul celor ce sunt în dezacord cu cuvintele dumnezeieşti.

38. Pe lângă acestea s-au mai citit și altele în care nu spune că e o diferenţă între fiinţa şi energia divină, ci spune că sunt multe dumnezeiri create, defăimându-l şi pe Sfântul Dionisie ca și cum ar spune, chipurile, acest lucru [VI, 10–11]. Din toate acestea deci, dar și mai mult din însuşi titlul scrierilor lui se cădea negreşit ca el

---

[13] Augustin, *De Trinitate* I, 13, 28.
[14] *Ibid.*

să fie dezavuat şi aruncat anatemei ca străin de Biserica lui Hristos. Dar smerenia noastră [patriarhală] şi sfântul şi marele Sinod din jurul ei, folosindu-ne de iubire de oameni după obiceiul Bisericii şi aşteptând încă întoarcerea lui, i-am dat timp de răspuns şi i-am îngăduit să vorbească în sinod.

Acuzele din pitacul lui Prohor

39. La îndemnul smereniei noastre [patriarhale] s-au citit însă şi rapoartele aghioriţilor despre el şi „pitacul" său către preacinstitul egumen, care avea zeci de mii de absurdităţi scrise de mâna lui. Căci spunea: „Găsesc primire la împăraţi şi la patriarh, iar aceştia cred că e o nedreptate, o calomnie şi o invidie cele făcute cu mine", vorbind de cele pe care le-a păţit după dreptate acolo de la aghioriţi din pricina celor pe care le-a spus, şi despre care a auzit de la mine că sunt foarte rele, iar el le-a pus la baza Bisericii. Şi după puţin: „Despre Tomos şi învinuirile lavrioţilor ne-am eliberat uşor, şi fiind mult rugat de patriarh ca să spunem dacă avem ceva de obiectat scrierilor lui Palama, i-am dat două lucrări şi sunt deja două luni şi încă nu mi-a răspuns nimic. Pe lângă acestea, ne învredniceşte de cea mai mare cinste şi iubire şi ne admiră pentru înţelepciune şi arată scrierile noastre înţelepţilor din Biserică, căutând o apărare comună a dogmelor lui Palama. Drept pentru care îi anatemizează şi afuriseşte pe toţi care mă îndeamnă să mă scol să scriu, întrucât din pricina lor Biserica ar veni la primejdiile din urmă, iar pe mine mă roagă să-mi opresc opoziţia în cuvânt şi să scap Biserica. Şi necedând eu şi făcând cerere publică de bani, mi-a dat în prezent 40 de hyperperi ca să zăbovesc aici iarna, mult rugându-se pentru aceasta împăratul Cantacuzino şi patriarhul, ca să-şi facă rost mai uşor de o apărare, căci până atunci

mă roagă să zăbovesc.” Acestea le spunea cuvânt de cuvânt, lucruri contrare celor pe care mi le-a spus, mincinoase și inconsistente. Am vrea deci să cităm și mai multe, dar lăsând aceste lucruri în chip vădit mincinoase și lipsite de consistență, se cade să ne gândim la celelalte. Mai jos spune iarăși: „Tu însă vorbești și mă acuzi din pricina celor lipsite de primejdie, și eu cred că patriarhul e în multe mai mare decât sfinția ta și-i voi replica și acum în scris.” Și iarăși nimic nu mă descurajează cât felul în care te prezinți pe tine însuți mincinos și spunând: „Mai mult, [patriarhul] mi-a dat scrierile lui, cum spunea, ca să fie arse.”

40. Și după puțin: „M-ați învinuit și până azi nu sunt condamnat, dar voi sunteți acuzați de erezii nepovestite; căci mărturisirea pe care ați cerut-o, fratele meu [Atanasie][15] a adus-o celor de aici și s-a găsit numai de către Sinod că are patru erezii: prima erezie e că spuneau că oamenii devin în mod real și adevărat dumnezei, așa cum Hristos a devenit în mod real și adevărat om; a doua erezie e că spunea că profeții au văzut pe Dumnezeu în mod real și adevărat, nu prefigurativ și simbolic; căci dacă Dumnezeu a fost văzut de oameni ca un leopard, un leu și un miel, ca un mărgăritar, șezând și bătrân de zile, iar acestea nu erau prefigurări și simboluri, ci Dumnezeu era acestea în mod real și adevărat, ce este mai nenorocit decât credința creștinilor?; a treia că spuneți că lumina de pe Tabor nu este creată și necreată, muritoare și nemuritoare, vremelnică și veșnică, căci voi nu cunoașteți, pe cât se pare, dualitatea naturii lui Hristos și unitatea ipostasei Lui; iar a patra când spuneați că energia lui Dumnezeu se vede ca o lumină. Atunci au râs toți, fiindcă nici n-au înțeles ce spuneți, ci lucrul era idiot și fără minte. De aceea, stăpâne al meu, sfinția ta e ocă-

---

[15] Cf. mai jos § 42.

rât ca un eretic, și chiar toată mănăstirea, nu însă din pricina mea, și în groapa pe care ați săpat-o ați căzut voi."

Mărturisirea de credință a athoniților

41. Dar în toate acestea el a învinuit în chip mincinos dumnezeiescul Sinod. Fiindcă nici nu l-a văzut adunat vreodată, nici n-a auzit cândva de la el unele ca acestea, dacă nu cumva numește „sinod" pe cei de un gând și o opinie cu el. Aceste lucruri le-ar fi spus poate cei ce se bucură pururea în unele ca acestea și grăiesc acestea, dar noi pe cei ce locuiesc în Sfântul Munte îi socotim ortodocși și apărători ai dogmelor corecte și prigonitori ai ereticilor. Mărturisirea aceea o au așa cum spune, numai că el a pus înainte acestea nu așa cum continuă aceia, ci detașându-le în chip rău din acea. Căci fiind ea citită în Sfântul Sinod a fost aflată ortodoxă și neavând nimic demn de învinuire. Fiindcă pasajele pe care le învinuiește el sunt cuvânt de cuvânt[16] așa:

42. „*[4]* Încă și pe cei ce cred că participarea/împărtășirea de Dumnezeu în Duhul se face în mod real și adevărat și prin ea oamenii se fac profeți, copii ai lui

---

[16] Tomosul citează ultimele patru puncte ale mărturisirii de credință a athoniților redactată în primăvara lui 1367, a cărei semnare fusese cerută de la Prohor și „fratele" său de idei, Atanasie. Primele trei puncte ale mărturisirii, editate de A. RIGO, *op. cit.*, p. 144–146, erau acestea:

„*1.* Pe cei ce spun că ființa și lucrarea/energia dumnezeiască sunt unul și același lucru indistinct îi anatemizez.

2. Mai cred și că această lucrare/energie și ființa lui Dumnezeu sunt necreate.

Iar pe cei ce spun că lucrarea/energia e creată și separată de Dumnezeu și că se vede numai în efectele ei, îi anatemizez.

3. Mai cred că ființa lui Dumnezeu transcende lucrarea/energia Lui, întrucât e cu totul imparticipabilă, invizibilă și incomprehensibilă, iar cealaltă e participată, văzută și cuprinsă de cei vrednici.

Iar pe cei ce nu gândesc așa, ci spun că Dumnezeu e numit, văzut și participat după ființă, potrivit ateului care spune: «Dacă enunți ceva despre Dumnezeu, gândești numaidecât ființa lui Dumnezeu», îi anatemizez."

Dumnezeu și dumnezei, așa cum Dumnezeu S-a făcut om în mod real și adevărat, îi îmbrățișez și primesc.

Iar pe cei ce spun că Dumnezeu e gândit și imaginat ca într-o enigmă numai prin relație, imitare și analogia înțelepciunii Lui contemplate în creaturi, îi anatemizez.

[5] Încă și pe cei ce spun că prin harul lui Dumnezeu și prin lucrarea poruncilor inima omului se curăță și așa are loc în ea sălășluirea și lucrarea lui Dumnezeu și se vede de cei vrednici ca o lumină, lumină care se numește Împărăție a cerurilor și strălucire dumnezeiască, îi îmbrățișez și primesc.

Iar pe cei care-i defaimă și îi iau în râs ca pe niște «entuziaști» [intrați în transă divină], «omfalopsihiți» [cu sufletul în buric] și «fotolatrii» [adoratori ai luminii comune] îi anatemizez.

[6] Cred că vedeniile pe care le-au avut sfinții în Duhul — ca, de pildă, cea a lui Isaia, cea a lui Avacum, și luminarea ipostatică a dumnezeiescului Pavel pe drum[ul Damascului] — au avut loc în mod real și adevărat, iar pe cei ce spun că acestea au avut loc în imaginație, îi anatemizez.

[7] Mai cred că lumina Schimbării la Față a lui Hristos pe Tabor e necreată și veșnică, dumnezeire fără început și fără sfârșit, energie ființială și dumnezeiască, luminare și strălucire și frumusețe dorită a Dumnezeirii lui Dumnezeu Cuvântul.

Iar pe cei ce spun că e creată și necreată, văzută și nevăzută, muritoare și nemuritoare, încă și simbol sensibil, arătare și apariție mai slabă decât gândurile minții, îi anatemizez."

Lumina și Hristos

43. Întrebat fiind deci Prohor despre lumina dumnezeiască, cum fiind una și aceeași, e creată și necreată, a spus: „Fiindcă și Hristos este necreat și creat. Căci așa

cum Acela fiind dublu, adică Dumnezeu şi om, ca Dumnezeu este necreat, iar ca om este creat, tot aşa şi lumina aceea care a strălucit din Hristos cel creat şi necreat e în chip firesc creată şi necreată." „Dar Hristos — a spus smerenia noastră [patriarhală] — e compus din divinitate şi umanitate, şi de aceea e creat şi necreat, întrucât se păstrează proprietăţile fiecăreia, dar lumina aceea fiind una şi o fulgerare şi o strălucire a Dumnezeirii lui Hristos sau, mai bine zis, a dumnezeirii triipostatice, iar nu a trupului, căci trupul în sine nu are prin el însuşi o lumină, cum e cu putinţă ca o unică realitate să fie şi necreată şi creată?" La care replicând acela a zis: „Dar eu înţeleg drept lumină pe Însuşi Hristos, Fiul Unul-Născut al lui Dumnezeu, împreună cu firea noastră asumată de El, şi de aceea spun că e necreată şi creată." Atunci smerenia noastră a zis: „Prin urmare, în scrierile tale citite cu puţin înainte, în care afirmai că lumina aceea e numai creată, spuneai potrivit presupunerilor tale că Însuşi Hristos, Fiul Unul-Născut al lui Dumnezeu Care S-a făcut om pentru noi, este numai creat, iar nu creat şi necreat, şi atunci de ce fugim numai de Arie, când tu huleşti mult mai grav şi mai absurd decât acela? Fiindcă nu poţi replica cum că n-ai spus aceasta, căci înseşi scrierile tale arată în chip vădit acest lucru."

44. La acestea însă el n-a răspuns nimic, fiindcă n-a vrut să-l audă pe dumnezeiescul Părinte Ioan Damaschinul care spune explicit: „Înaintea ucenicilor Se schimbă la faţă Cel pururea slăvit în acest fel şi care străluceşte cu fulgerarea Dumnezeirii; căci născut fiind fără început din Tatăl, are raza naturală fără început a Dumnezeirii, iar slava Dumnezeirii devine slava trupului"[17]; şi iarăşi: „Şi faţa Lui a strălucit ca soarele, deşi El era mai stră-

---

[17] IOAN DAMASCHINUL, *Cuvântare la Schimbarea la Faţă* 12; *PG* 96, 654B.

citor decât soarele, căci e cu neputinţă ca necreatul să aibă o icoană neştirbită în creaturi, ci pe cât puteau vedea cei ce priveau"[18]; nici pe Marele Atanasie care spune: „Nici un om nu poate vedea cumva fiinţa goală a lui Dumnezeu"[19]. De unde e evident că sfinţii nu vedeau fiinţa lui Dumnezeu, ci slava Lui, precum stă scris şi despre apostoli că, priveghind, Petru şi cei împreună cu el au văzut slava Lui [*Lc* 9, 32].

Venerarea lui Grigorie Palama şi canonizarea lui

45. Dar pentru că, pe lângă altele, în „pitacul" lui către preacuviosul egumen vorbea şi despre sfinţitul mitropolit al Tesalonicului Grigorie [Palama] cum că, chipurile, n-ar fi scris smerenia noastră la Sfântul Munte Athos ca el să fie prăznuit, fiindcă ea nu-l prăznuieşte nici aici, şi de aceea n-a lăsat ca acest lucru să fie judecat sinodal împreună cu cei trimişi de acolo — preacinstitul ieromonah kyr Malahie şi preacinstitul monah kyr Iov, pentru a păstra cinstea Sfintei Lavre — ca să nu fie necinstită ca una care a acţionat în afara canoanelor, de aceea smerenia noastră a socotit că se cuvine să spună ceva şi despre acest lucru. Spuneam deci că, plecând de la conduita lui minunată şi deopotrivă cu îngerii, de la marile lupte pe care le-a luptat împotriva patimilor şi a demonilor, încă şi de la câte a luptat cu vitejie pentru sfânta Biserică a lui Hristos, al cărei întâi-stătător a fost, întărind-o cu scrieri, tratate şi discuţii şi cu tot ce-i stătea în putinţă, pe acel bărbat sfânt şi purtător de Dumnezeu, şi anume pe sfinţitul Grigorie [Palama], îl socotesc sfânt şi ca pe unul căruia nu-i lipseşte nimic faţă de marii dascăli şi purtătorii de Dumnezeu Părinţi ai Bisericii. Dau mărturie de aceasta laudele aduse de mine aceluia în cuvânt,

---

[18] *Ibid.* 13; col. 565A.

[19] Ps. Atanasie, *Răspunsuri către Antioh* 28; *PG* 28, 613D.

prin canoane și imne compuse de mine, și viața aceluia scrisă de mine în formă de cuvânt de laudă. Sunt încredințat însă în chip riguros de aceasta și-l îmbrățișez și cinstesc ca sfânt plecând de la minunile lui, pe care le-a lucrat după mutarea sa de aici la Dumnezeu, arătând mormântul său izvor de vindecări. Lucruri de care vrând eu să mă încredințez, nu ca unul care mă îndoiam despre ele, fiindcă știu că viața lui e vrednică să facă unele ca acestea, ci pentru cei care se îndoiesc și nu cred în ele, am dat de știre fratelui meu, marelui econom al acelei Biserici [a Tesalonicului], ca să cerceteze și să găsească unele din minunile aceluia și să i le pună în scris. Iar el n-a vrut să facă aceasta până ce nu va vedea în chip nemijlocit pe cei vindecați și pe cei ce s-au bucurat de minuni și nu va lua de la ei mărturie că cele spuse sunt adevărate; și așa, luând martori demni de crezare, mi le-a scris și mi le-a trimis. Dar și patriarhul dinaintea mea[20], auzind acestea, a scris episcopilor Tesalonicului și oamenilor Bisericii de aici, ca adunându-se împreună să găsească minunile recunoscute și arătate, să le scrie și semneze și să i le trimită; lucruri pe care aceștia le-au făcut în chip asemănător, adunându-se ei cu știrea și hotărârea fericitei și sfintei stăpâne și mame a preaputernicului și sfântului meu autocrat[21] și chemând pe înșiși cei vindecați și luând de la ei mărturie sigură că cele spuse despre acestea sunt adevărate. Și scriind și semnând acestea le-au trimis patriarhului dinaintea mea, cum dă mărturie și scrisoarea noastră îndată după aceea. De aceea și eu, pe când ședeam ca simplu monah la mănăstirea Celui Necuprins, am săvârșit sfântului acesta un

---

[20] Calist I: 1349–1354, 1355–1363, urmat de Filotei I Kokkinos: 1354–1355, 1364–1376.

[21] Ana de Savoia (1306–1365), soția lui Andronic III Paleologul (1328–1341) și mama lui Ioan V Paleologul (1341–1391), cu reședința la Tesalonic după 1350.

falnic şi mare praznic, având împreună cu mine și pe melozii Marii Biserici [Sfânta Sofia] şi mulţi clerici; şi acum, revenind iarăşi pe acest înalt scaun [patriarhal], după ce lavrioții au scris şi mi-au raportat despre acesta, le-am scris ca oricine vrea să-l prăznuiască în particular. Iar acum spun aceasta: că oricine vrea să săvârşească praznic pentru acesta să-l facă neîmpiedicat în particular, cum spuneam. În Marea Biserică însă n-am făcut aceasta și nici în general în celelalte biserici de pretutindeni, pentru că n-am comunicat încă Sfântului Sinod despre acest lucru, nici nu am dat o hotărâre și decizie comună ca el să fie prăznuit. Și acest lucru se obișnuiește să se facă cu sfinţii pe care-i preamărește Dumnezeu, cum s-a întâmplat și cu sfântul patriarh ecumenic Atanasie[22]. Căci după ce Dumnezeu l-a preamărit prin minuni și deși Biserica nu-l proclamase încă oficial, monahii mănăstirii lui îi săvârșeau o prăznuire falnică, iar în Duminica Ortodoxiei îi aduceau sfânta icoană în Marea Biserică şi în multe timpuri prin alte procesiuni prin mijlocul a tot orașul; iar după ce Sfântul Sinod a spus aceasta, el este prăznuit şi în Marea Biserică. Acest lucru a avut loc în chip asemănător și cu mulţi alţi bărbaţi sfinţi şi femei sfinte, ale căror moaște zac în multe din strălucitele mănăstiri din acest oraş imperial [Constantinopol], şi care sunt prăznuiţi de oricine vrea, fără ca Biserica să fi spus încă aceasta. Deci un lucru asemănător a avut loc acum și cu sfințitul Grigorie [Palama]. Și cum nu l-am socoti sfânt și purtător de Dumnezeu pe cel pe care Dumnezeu l-a preaslăvit astfel prin minuni, încât mulţi îl prăznuiesc cu fală în alte oraşe, și mai cu seamă în Tesalonic, în Castoria unii au ridicat o biserică în numele lui şi în alte părţi săvârşesc multe praznice în cinstea lui. Pe aces-

[22] Atanasie I (1250–1323), patriarh al Constantinopolului între 1289–1293 și 1304–1311, monah ascetic și harismatic riguros, faimos taumaturg.

ta îl socotesc deci sfânt și dascăl al Bisericii și unul din acei mari purtători de Dumnezeu Părinți și învățători, lucruri pe care dumnezeiescul Sinod le-a primit și lăudat.

Sentința împotriva lui Prohor

46. Astfel înaintând așadar tema discuțiilor și Prohor insistând mult în apărarea scrierilor lui și sfădindu-se mult, a fost nevoie ca Sfântul Sinod să se pronunțe ce opinie are despre el. Și întrebat fiind fiecare din preasfințiții mitropoliți și preaiubiții de Dumnezeu episcopi, toți au spus că, întrucât scrierile lui și el însuși de față apare gândind, vorbind și scriind multe impietăți și fărădelegi, nu numai urmând opiniilor foarte rele ale lui Varlaam și Akindynos, dar făcându-se și părinte și născocitor al multor erezii, dacă se căiește sincer anatemizând scrierile lui și scriind altele în apărarea dreptei noastre credințe, îl primim dar nu ca preot, fiindcă este patron și născocitor al multor erezii absurde, ci ca simplu creștin; iar dacă rămâne necăit și neîndreptat, îl socotim depus din orice lucrare sfințitoare și-l azvârlim anatemei, potrivit deciziei și hotărârii luate pentru aceștia de Tomosul sinodal [din 1351]. Căci dat fiind că se arată a fi bolnav mult mai rău și mai absurd decât Varlaam și Akindynos, întrucât aducându-și el însuși de la sine scrierile, le-a dat Bisericii nu ca să fie desființate sau îmbrățișate de ea — căci acest lucru îl spune în chip mincinos și viclean —, ci în chip nerușinat împotriva Bisericii, de aceea trebuie să facă experiența unei osânde mult mai mari.

Amânarea pronunțării

47. După toate acestea, trebuind să dau întărirea hotărârii sfântului Sinod, smerenia mea [patriarhală] a gândit și a spus și ea împotriva lui aceleași lucruri; vrând însă

întoarcerea și îndreptarea lui, l-am întrebat ce spune la cele hotărâte de sfântul Sinod, iar el a cerut o amânare de o zi, ca să dea a doua zi un răspuns reflectat, spunând însă aceasta ca un pretext ca să scape de sinod fugind. De aceea sentința n-a fost pronunțată.

Revelație și silogisme

Iar plecând el, smerenia mea [patriarhală] a vorbit pe larg sinodului despre dreapta noastră credință și despre scrierile lui foarte rele. Şi când am vorbit despre cele ce spune acela că „nu din revelație avem credința”, dumnezeiescul Sinod a spus: „Nouă credința nu ni s-a revelat, dar o avem de la dumnezeieștii noștri Părinți și Dascăli, care o au din revelație, și prin ea nădăjduim să dobândim mântuirea. Iar despre silogismele aristotelice, despre care acela gândește lucruri mari și pe care le numește «lumină», nu le socotim vrednice nici de un cuvânt, nici măcar de o menționare pe furiș. Fiindcă și la Sfântul Sinod Ecumenic al VI-lea numai ce s-au arătat acestea și dumnezeieștii Părinți, care au alcătuit acea adunare, îndată le-au și alungat, spunând că nu e nimic comun între acestea și cuvintele evanghelice și apostolice.”

Prohor refuză să se prezinte

48. Dizolvându-se atunci dumnezeiescul și sfântul Sinod, fiindcă a doua zi Prohor n-a venit potrivit făgăduinței, a fost înștiințat după a treia zi de smerenia noastră [patriarhală] prin preacinstiții notari patriarhali ai preasfintei noastre Mari Biserici a lui Dumnezeu, kyr Gheorghe Matzukatos și kyr Dimitrie Ghemistos, dar el nu numai că n-a vrut să răspundă, ci obiecta în chip asemănător cum făcuse și în Sinod, îmbrățișând cele ce le scrisese și gândind aceleași lucruri și zicând: „Orice ar vrea patriarhul și sinodul să facă împotriva mea, să facă.”

Pronunțarea verdictului

Adunându-se deci după acestea sfântul Sinod pentru o altă chestiune bisericească și cercetându-se și problema de mai sus, s-au citit și cele pe care le-a scris cu răutate împotriva întâi-stătătorilor Bisericii, în care nerușinatul îi numește „cârciumari" și „bucătari", pentru care dumnezeiescul Sinod a pronunțat iarăși împotriva lui depunerea/caterisirea, ca și mai înainte, și l-a anatemizat și a vrut să-l anatemizeze în public de pe amvon. De care l-a iertat, dar a hotărât ca, dacă nu se căiește și după asta, să se facă atunci și aceasta. Iar smerenia noastră [patriarhală] a pronunțat împotriva lui ca unul nepocăit și neîndreptat sentința și hotărârea împotriva lui și l-a anatemizat și ea de multe ori. Dar îngrijindu-se iarăși de căința aceluia, i-a dat de știre prin preacinstitul mare skevofilax și dikeofilax al preasfintei noastre Mari Biserici a lui Dumnezeu, diaconul kyr Grigorie Perdikis, prin preaiubitul de Dumnezeu episcop al Potamiei de Nord și prin preacinstitul între ieromonahi kyr Grigorie. Iar el a dat drept răspuns un mesaj repetând cele spuse mai înainte.

De aceea smerenia noastră [patriarhală] împreună cu sfântul și marele Sinod al preasfinţiţilor mitropoliți și preaiubiţii de Dumnezeu episcopi îl socotesc pe de multe ori zisul Prohor ca având o atitudine cu nimic mai prejos decât Varlaam și Akindynos, ci gândind și scriind aceleași lucruri sau, mai bine zis, lucruri cu mult mai rele, mai absurde și mai impioase decât aceia, îl socotesc deci depus [caterisit] pe veci din orice lucrare a celor sfinte și-l azvârl anatemei potrivit dispoziţiei sfinţitului Tomos sinodal [din 1351], care grăiește cuvânt de cuvânt așa: „Dar, dacă un altul dintre toţi ar fi putut vreodată fie să gândească, fie să spună, fie să scrie aceleași lucruri împotriva preasfinţitului [mitropolit al] Tesalonicului, sau mai degrabă împotriva sfinţilor teologi și a Bisericii în-

seși, hotărâm împotriva lui aceleași lucruri și-l azvârlim aceleiași osânde și anateme, fie că face parte dintre clerici, fie că face parte dintre laici." În conformitate cu această dispoziție, fiindcă l-am găsit având o astfel de atitudine, îl socotim depus [caterisit] și-l azvârlim anatemei atât pe el, cât și pe cei ce gândesc și cred la fel cu el și pe cei ce au urmat sau vor urma celor pe care le blasfemează, iar pe cei care-l apără pe el și scrierile lui și pe cei ce au comuniune cu el în chip conștient îi socotim excluși din comuniunea noastră. Dacă însă, cum am spus, s-ar căi sincer răsturnând printr-o altă scriere scrierile lui foarte rele și anatemizându-le, nu-l vom primi însă ca preot, întrucât e inițiator și născocitor al unor dogme noi și foarte străine, ci-l vom învrednici de comuniunea noastră ca simplu creștin, potrivit dispoziției sfântului Tomos în această privință.

Aclamarea Tomosului din 1351

49. Iar acest sfânt Tomos sinodal [din 1351], pe care acesta a întreprins, chipurile, să-l răstoarne, dar a lucrat împotriva capului său, îl socotim un stâlp al ortodoxiei și un canon fără greșeală al sfintelor dogme ale sfintei noastre credințe, ca o explicitare și explicare [*anaptyxin kai exegesin*] a sfintelor Evanghelii și a dumnezeiescului Simbol și făgăduim să mergem împreună cu dogmele înscrise în el.

... și a athoniților

Iar pe cei ce locuiesc în Sfântul Munte Athos îi socotim nu numai mai presus de toate flecărelile împotriva lor, sau mai degrabă împotriva Bisericii lui Hristos, ci drept apărători și luptători foarte siguri ai Bisericii și ai bunei-cinstiri/dreptei-credințe și-i proclamăm ajutători ai ei și prigonitori ai ereticilor, iar cele scrise de ei nouă le socotim sănătoase și corecte întru toate.

50. Pe lângă acestea, smerenia noastră [patriarhală] poruncește sinodal tuturor ca nimeni să nu se lase purtat să-l apere nici să-i trimită scrisori, oriunde ar petrece, nici să primească scrisori de la el; pentru că dacă s-ar găsi cineva dintre toți, în orice fel de catalog de demnități, poziție și învestitură, fie dintre clerici, fie dintre monahi sau laici, gândind, vorbind sau scriind pentru acesta împotriva aghioriților, sau mai degrabă împotriva Bisericii înseși, blasfemiind sau opinând aceleași lucruri sau apărându-l și suferind pentru osânda lui nu din pricina compasiunii, ci din pricina faptului că e atras de opiniile lui foarte rele și impioase, hotărâm și împotriva lui aceleași lucruri și-l azvârlim anatemei.

Iar pe însuși Prohor de care a fost adeseori vorba, care are o astfel de atitudine și blasfemează până acolo, încât a îndrăznit să spună că trupul pe care l-a luat Dumnezeu Cuvântul nu e întrucâtva lipsit de păcat, nici nu e desăvârșit prin însăși asumarea lui, ci desăvârșibil, îl socotim dezavuat o dată pentru totdeauna de toată Biserica credincioșilor, ca unul care a dat naștere unor erezii noi și străine, pe care nimeni dintre ereticii de după venirea în trup a lui Hristos n-a îndrăznit să le spună, pentru care i s-a întărit osânda, dacă nu se căiește, și cele hotărâte acum de noi sinodal vor fi neclintite și sigure întru toate.

51. Iar prezentul Tomos care e în acord cu Tomosurile sinodale dinaintea lui [din 1341, 1347 și 1351], să aibă și el autoritate certă, și acest așezământ și hotărâre canonică scrisă și semnată acum să se păzească în tot veacul cu lucrarea care poate toate și harul atotputernicului și marelui Dumnezeu și Mântuitorului nostru.

În anul 6876 [1368], luna aprilie, anul al 6-lea al indictionului.

† Filotei, din mila lui Dumnezeu arhiepiscop al Constantinopolului, Noua Romă, şi patriarh ecumenic.

Smeritul mitropolit al Cezareei Capadociei cu rang de „hypertimos" și exarh al întregului Răsărit, Metodie.

Smeritul mitropolit al Efesului cu rang de „hypertimos" și exarh al întregii Asii, Teodoret.

Smeritul mitropolit al Cyzicului cu rang de „hypertimos" şi exarh al întregului Hellespont, Arsenie.

Smeritul mitropolit al Chalcedonului cu rang de „hypertimos" şi exarh al întregii Bithynii, Iacob.

Smeritul mitropolit al Bizyei şi locţiitor al scaunului Stavrupolisului, Neofit.

Smeritul mitropolit al Brisei, Teodorit.

Smeritul episcop al Potamiei de Nord, Teofilact.

Smeritul episcop al Paniului, Ignatie.

Smeritul episcop al Peristasiului, Dionisie.

Avea şi semnăturile din partea celor doi patriarhi.

Chiar dacă am fost prezenţi în acest oraş imperial [Constantinopol], dar din pricina unei împrejurări şi a unei piedici n-am fost de faţă împreună cu preasfinţitul stăpân şi patriarh ecumenic, preaiubitul nostru în Duhul Sfânt frate şi coliturghisitor, şi cu sfântul şi marele Sinod din jurul lui, când a grăit sinodal cele arătate aici, văzând mai apoi și noi prezentul Tomos făcut și semnat de ei și citindu-l întocmai și văzând că e de acord și în armonie cu dogmele sănătoase ale Bisericii lui Hristos şi cu preacinstitul şi sfântul Tomos sinodal [din 1351] care s-a făcut mai înainte împotriva ereziilor lui Varlaam şi Akindynos, pe care l-am semnat și noi mai înainte, îl îmbrăţişăm şi noi pe acesta cu toate câte le are și-l socotim în acord cu dogmele corecte ale Bisericii şi cu Tomosul sinodal anterior, iar pe monahul eretic Prohor Kydones, dezavuat de el, îl socotim depus [caterisit] pentru toată viaţa, şi, dacă nu se căiește, îl azvârlim anatemei. De aceea semnăm pentru siguranță prezentul Tomos:

† Nifon din mila lui Dumnezeu papă şi patriarh al Alexandriei, Pentapolei, Libiei, Etiopiei și judecător ecumenic.

† Lazăr din mila lui Dumnezeu patriarh al Ierusalimului, sfântul Sion, al întregii Palestine, Siriei, Arabiei, al ţinutului de dincolo de Iordan și al Canei Galileei.

Smeritul mitropolit al Heracleei, Iosif.

Nefiind însumi de faţă în Sfântul Sinod, ci fiind plecat, venind şi parcurgând prezentul act sinodal, semnez, primindu-l şi îmbrăţişându-l: Mitropolitul Peritheoriului, smeritul Dorotei.

Nefiind nici eu însumi de faţă în Sfântul Sinod, ci fiind plecat, venind şi parcurgând prezentul act sinodal, semnez, primindu-l şi îmbrăţişându-l: Smeritul mitropolit al Silivriei cu rang de „hypertimos", Filotei.

Smeritul mitropolit al Gothiei cu rang de „hypertimos", Mitrofan.

Marele sakelar și dascăl al dascălilor, arhidiaconul Teodor Melitiniotis.

Marele skevofilax şi dikeofilax, diaconul Gheorghe Perdikis.

Marele ecleziarh și dikeofilax, preotul Ioan Phylax.

Protecdicul preasfintei Marii Biserici a lui Dumnezeu, preotul Teodosie Matzukatos.

Cel peste judecăţi, preotul Mihail Teichomenos.

Cel peste notarii patriarhali, Gheorghe Matzukatos.

Cel peste notarii patriarhali, Dimitrie Ghemistos.

Cel peste notarii patriarhali, Ioan Holobos.

Nil, mitropolitul Rodosului

[cca 1370–1380]

Relatare sinoptică despre Sfintele Sinoade Ecumenice[1]

Păstorul Cel Bun, Care-Şi cunoaşte oile Sale şi e cunoscut de ele [*In* 10, 14], a zis:

„Mergând, învăţaţi toate neamurile [...] şi iată Eu sunt cu voi în toate zilele până la sfârşitul veacului" [*Mt* 28, 18–19].

Din Sfântul Petru:

„Păstori, păstoriţi cu bună voie turma dată în paza voastră, nu cu silnicie, nici pentru câştig ruşinos, [...] ci pilde făcându-vă turmei, şi când se va arăta păstorul cel mare, veţi lua cununa Mea neveştejită a măririi, pe care Dumnezeu a pregătit-o celor ce-L iubesc pe El" [*1 Ptr* 5, 2–4].

Din Sfântul Pavel:

„Eu de la Dumnezeu am primit ceea ce v-am dat vouă" [*1 Co* 11, 23]. „Deci dacă cineva v-ar rosti o altă Evanghelie decât cea pe care a-ţi primit-o — anatema să fie" [*Ga* 1, 8]. „Luaţi aminte la voi înşivă şi la toată turma întru care Duhul Sfânt v-a aşezat pe voi episcopi" [*FA* 20, 28].

---

[1] Traducere după textul ed. G. RALLI/M. POTLI: *Syntagma ton theion kai hieron kanonon*, Atena, 1852, vol. I, p. 389–395, care reproduce textul publicat de VOEL/JUSTEL, *Bibliotheca veteris juris ecclesiastici*, Paris, 1661.

Primul Sfânt Sinod Ecumenic, de la Niceea, a fost cel alcătuit din 318 de Dumnezeu purtători Părinți pe vremea împărăției marelui împărat cel întocmai cu Apostolii, Constantin, împotriva smintitului Arie, prezbiter al Bisericii Alexandriei. Au condus Sinodul Silvestru al Romei, Alexandru al Constantinopolului, Alexandru al Alexandriei, Eustatie al Antiohiei și Macarie al Ierusalimului. A avut loc în anul 5833 de la zidirea lumii, iar de la Hristos 325. De la primul Sinod până la cel de-al doilea vor trece 55 de ani. De la el am primit și credem că Domnul nostru Iisus Hristos nu e creatură, ci Cel ce este peste toate, Dumnezeu binecuvântat, potrivit expresiei lui Pavel [*Rm* 9, 5], și de o ființă cu Dumnezeu și Tatăl Lui și cu Sfântul Duh potrivit dumnezeirii Lui, iar pe cel ce nu gândește așa îl anatemizăm.

Al II-lea Sfânt Sinod Ecumenic, de la Constantinopol, a fost pe vremea împărăției lui Teodosie cel Mare, fiind alcătuit de 150 de episcopi împotriva lui Macedonie pnevmatomahul, patriarhul Constantinopolului, a lui Sabelie din Libia și lui Apolinarie al Laodiceei. Au condus Sinodul Damasus al Romei, Nectarie al Constantinopolului, Timotei al Alexandriei, Chiril al Ierusalimului, Meletie al Antiohiei, Grigorie Teologul, Grigorie al Nyssei și Amfilohie al Iconiei. Era anul 5889 de la zidirea lumii, iar la Hristos 381. De la al II-lea Sinod până la al III-lea vor trece 41 de ani. De la el am primit și credem că Preasfântul Duh este Dumnezeu adevărat, ca Unul de o ființă cu Dumnezeu și Tatăl și cu Fiul, pentru că Domnul Iisus a zis așa: „Să se boteze și să creadă în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh” [*Mt* 28, 19], lucru pe care nu l-ar fi zis dacă ar fi fost creatură. Deci cel ce nu gândește așa să fie anatema.

Al III-lea mare Sfânt Sinod Ecumenic, de la Efes, a fost ținut pe vremea împărăției lui Teodosie cel Mic,

fiind alcătuit din 200 de Sfinţi Părinţi împotriva lui Nestorie, patriarhul Constantinopolului. L-au condus Celestin al Romei, Chiril al Alexandriei, Iuvenalie al Ierusalimului, Memnon al Efesului. Era anul 5938 de la zidirea lumii și 431 de la Hristos. De la al III-lea Sinod la al IV-lea vor trece 30 de ani. De la el am primit și credem că Domnul nostru Iisus Hristos este Fiul Dumnezeului Celui Viu, căci așa a zis Petru întrebat fiind de Domnul despre El, și pentru aceasta a fost lăudat și a fost mărturisit de Cel ce este Însuși Adevărul că această știinţă i s-a descoperit de la Dumnezeu-Tatăl [*Mt* 16, 13–17]. Deci cel ce nu gândește așa să fie anatema.

Al IV-lea mare Sfânt Sinod Ecumenic, de la Chalcedon, s-a făcut pe vremea împărăției lui Marcian, fiind alcătuit din 630 de Sfinţi Părinţi împotriva lui Dioscor, patriarhul Alexandriei, și a lui Eutihie, arhimandrit din Constantinopol. L-au condus Leon al Romei, Anatolie al Constantinopolului, Iuvenalie al Ierusalimului, Maxim al Antiohiei. Era anul 5959 de la zidirea lumii, iar de la Hristos 451. De la al IV-lea Sinod la al V-lea vor trece 102 ani. De la el am primit şi credem că cele două firi, care converg în unica ipostasă a Domnului nostru fără contopire, rămân și în sine, având fiecare lucrările proprii. Căci acestea le-a arătat limpede Domnul zicând odată: „Acum sufletul este tulburat. Părinte, izbăvește-Mă de ceasul acesta” [*In* 12, 27] și altă dată: „Nimeni nu ia sufletul Meu de la Mine, ci putere am să-l pun şi iarăşi să-l iau” [*In* 10, 17], întrucât faptul de a fi tulburat este propriu firii create, iar cel de a avea putere e propriu Dumnezeirii. Deci pe cei ce spun că acestea două s-au făcut o singură fire și cinstesc în Hristos o singură fire, îi dăm anatemei.

Al V-lea Sfânt Sinod Ecumenic a fost în Constantinopol pe vremea împărăției lui Iustinian alcătuit fiind din

160 de Sfinţi Părinţi împotriva lui Origen cel smintit. Sinodul l-au condus Vigiliu papa Romei, Eutihie al Constantinopolului, Apolinarie al Alexandriei şi Damian al Ierusalimului. Era anul 6061 de la zidirea lumii, iar de la Hristos 553, iar de la al V-lea Sinod la al VI-lea 128 de ani.

Al VI-lea Sfânt Sinod a fost pe vremea împărăţiei lui Constantin Pogonatul, alcătuit fiind din 170 de Sfinţi Părinţi. L-au condus Agaton al Romei, Gheorghe al Constantinopolului, Petru monahul locţiitorul Alexandriei şi Teofan al Antiohiei, împotriva lui Honorius papa Romei, Chiril al Alexandriei, şi Serghie, Pyrrhus, Pavel şi Petru episcopii Constantinopolului. Era anul 6189 de la zidirea lumii, de la Hristos 680. De la al şaselea Sinod la al şaptelea vor trece 106 ani.

Al VII-lea Sfânt Sinod Ecumenic, al doilea de la Niceea, a fost pe când împărăţeau Constantin şi Irina, mama lui, fiind alcătuit din 360 de Sfinţi Părinţi împotriva iconomahilor. L-au condus Adrian papa Romei, Tarasie al Constantinopolului, Politian al Alexandriei, Teodoret al Antiohiei, Ilie al Ierusalimului. Era anul 6295 de la zidirea lumii, iar de la Hristos 787. De la al VII-lea Sinod la al VIII-lea vor trece 93 de ani.

Al VIII-lea Sfânt Sinod Ecumenic al celor 380 de Sfinţi Părinţi a fost [în anul 879–880 de la Hristos] pe când împărăţea Vasile Macedoneanul [865–886]; la acest Sinod s-a făcut pace între Biserica apuseană şi celelalte Patriarhii, apusenii mărturisind limpede că citesc şi cred sfântul Simbol [al credinţei] ca şi noi, fără vreun adaos, ca unul care cu adevărat Simbol al adevăratei credinţe, iar pe cei ce adaugă sau scot ceva din el îi anatemizează. Erau pe atunci papă al Romei Ioan [VIII, 872–882], iar patriarh al Constantinopolului Fotie [858–867, 877–886],

iar de față erau locțiitorii Bisericii romane, episcopii Paul și Eugeniu, Petru prezbiter și cardinal, și celelalte patriarhii prin locțiitori. Întrunindu-se aceștia pentru înțelegerea comună a Bisericilor, locțiitorii Romei celei Vechi au strigat că se cade să nu se mai facă o alta nouă, ci să fie citită și întărită aceeași definiție veche, ținută și slăvită în toată lumea. Și citindu-se sfântul Simbol fără adaos, cum și este, Sfântul Sinod a strigat: „Îmbrățișăm și vestim tuturor cu gândul și cu limba, potrivit învățăturii Mântuitorului și predaniei Apostolilor, încă și potrivit regulilor canonice ale Sfintelor Șapte Sinoade Ecumenice, definiția de la început a credinței cele neamestecate [curate] a creștinilor ajunsă de la părinți până la noi, neîndepărtând și neadăugând nimic în ea în ce privește înțelesul sau vorbele, neschimbând și nealterând nimic." Și după acestea, locțiitorii Romei și tot sinodul au strigat cu glas mare că acela care va expune alt simbol și va pune în mișcare o altă definiție sau va face vreun adaos sau îndepărtare în sacrul și sfântul Simbol care se citește, să fie anatema.

Al IX-lea Sfânt Sinod Ecumenic a fost [ținut în anul 1341] pe vremea împărăției fericitului și vestitului împărat kyr Andronic Paleologul [1328–1341] și a lui Ioan fiul lui, împotriva lui Varlaam și Akindynos. Căci aceștia când dogmatizau că nu există nici o diferență între firea sau ființa dumnezeiască și energia ei, ci că ele sunt identice și nediferențiate, când spuneau că există o distincție, dar că ființa e necreată, iar energiile ei ființiale și naturale admiteau că sunt altele, dar nu necreate, ci create; și mai spuneau că lumina dumnezeiască care a strălucit pe Tabor este o simplă nălucă și creatură, care a apărut și a dispărut, iar nu strălucirea naturală a Firii dumnezeiești, dumnezeire și lumină neapropiată și arzătoare. Deci împotriva celor ce ziceau aceasta s-a adăugat

acest Sfânt Sinod respingând aceste sminteli şi minciuni mult mai nelegiuite decât ale celorlalţi eretici. La acest sinod[2] au fost de faţă Isidor al Constantinopolului, Lazăr al Ierusalimului, cel al Alexandriei şi al Antiohiei prin locţiitori, Grigorie Palama, Filotei Kokkinos, şi alţi mulţi monahi vestiţi şi învăţaţi, care şi ei i-au anatemizat pe aceştia. De la ei am primit că expresia „Dumnezeu" arată pe Cel ce lucrează/are energie, iar expresia „dumnezeire" lucrarea/energia Lui, dar nici una din cele trei [Ipostase] nu este lucrare/energie. Am primit şi că ceea ce nu are putere sau lucrare/energie nici nu este, nici nu este ceva, deci nu există nici afirmare, nici negare a lui; dar ceea ce o are este negreşit altceva decât ceea ce are.

---

[2] De fapt la cele din 1347 şi 1351 contopite aici într-unul singur cu cel din 1341.

Dosarul canonizării persoanei

Filotei [II Kokkinos]
preasfântul patriarh al Constantinopolului

Cuvânt
la cel întru sfinți Părintele nostru Grigorie, arhiepiscopul Tesalonicului[1]

I. Prolog

1. Marele Grigorie se vede deja de mult timp pus înaintea Bisericii lui Hristos ca temă de prăznuire și întreceri în cuvânt, dar nimeni până acum n-a îndrăznit să intre în această întrecere [*agona*], ci toţi autorii de discursuri și retorii, neamul de aur al înţelepţilor, cum ar spune cineva, stă înmărmurit șovăind să ia cuvântul şi dă înapoi în faţa măreţiei temei lui, cinstindu-l pe acest bărbat numai prin tăcere, uitându-se la limba lui și ca uluiţi de glasul lui. Şi pe drept cuvânt, căci dacă ar fi fost cu putinţă să asume gândirea și cuvintele lui și acest lucru li l-ar fi procurat firea, toţi l-ar fi întreprins numaidecât încă de la început și nimeni din cei ce-şi duc viaţa între cuvinte şi muze nu s-ar fi temut de acest cuvânt; căci numai așa ar fi fost cu putinţă să atingă lucruri verosimile: acest premiu ar fi fost doar al acelei gândiri şi

---

[1] *BHG* 718. Traducere după ediţia critică a lui D. Tsamis: *Philotheou tou Kokkinou Hagiologika erga. I. Thessalonikeis hagioi* (Thessalonikeis Byzantinoi Syngrapheis 4), Thessaloniki, 1985, p. 427–591. Prima ediţie a unui text lacunar a „Cuvântului" despre Sfântul Grigorie Palama a fost cea a lui D. Kleopas din prefaţa la ediţia primelor 41 de omilii ale Sfântului Grigorie Palama publicată la Ierusalim în 1857: *Tou Gregoriou tou Palama Homiliai tessarakonta kai mia*, text lacunar reluat în *PG* 151, 551–656.

Subdiviziunile sunt cele ale ediţiei P. Christou: *Philotheou Kokkinou Bios Gregoriou Palama* (Ellenes Pateres tes Ekklesias 70), Thessaloniki, 1984.

al acelei limbi şi numai acel cuvânt şi-ar fi atins scopul. Dar întrucât acela nu mai e de faţă şi realităţile nu mai oferă unele ca acestea, ci, precum spuneam, toţi care l-ar putea duce la capăt dau înapoi deopotrivă, a fost nevoie ca şi aici să biruie şi să îndrăznească să asume măreţia acestor întreceri prietenia care, cum spune fericitul Pavel, nu caută ale sale, ci toate le crede şi nădăjduieşte, cum spune iarăşi acelaşi [*1 Co* 13, 5. 7].

2. Aşadar, măcar că eu însumi sunt aproape ultimul dintre toţi retorii şi autorii de discursuri, totuşi, întrucât nu suport să cedez nici unuia întâietatea afecţiunii faţă de acela şi în catalogul prietenilor lui, era drept să intru în întrecere înaintea altora, vorbind mai întâi puţin despre mine însumi şi despre înfrângerea mea în cuvânt care va urma, dar achitându-mi, pe cât e cu putinţă plecând de la puterile mele, şi datoria. Fiindcă astfel, cred, cele ale discursului meu vor putea fi la înălţimea speranţelor, fie că el va putea spune ceva demn întrucâtva de tema lui, fie că ar veni ca discurs în urma realităţilor; căci celui ce reuşeşte să arate bunăvoinţă i se va adăuga şi atingerea scopului; iar celui ce ratează demnitatea acestuia din urmă, îi va reveni dacă nu amândouă lucrurile, atunci negreşit celălalt. Şi vom arăta că am îndrăznit lucruri mult mai presus decât noi nu din iubire de onoruri şi de dragul etalării discursurilor, ci numai de dragul prieteniei şi a lucrurilor ei, nefăcând nici un cuvânt pentru laude, aplauze şi slavă, ci numai pentru a fi salvată bunăvoinţa faţă de acesta, cum spuneam mai sus.

3. Dar prietenia care e atrasă spre exagerări nu ne va putea mitui cuvântul, cum ar putea crede cineva; căci dedarea unor asemenea lucruri nu e proprie nici nouă, nici aceluia, iar discursul se adresează unor cunoscători şi astfel aproape toţi se vor face judecători ai celor spuse comparând cuvintele cu realităţile şi pretinzând ca ele să corespundă exact cu cele ce sunt. Astfel că, din contră,

ne temem nu de exagerarea şi prolixitatea cuvântului, ci mai degrabă de modestia şi puţinătatea lui şi de faptul de a nu le putea parcurge pe toate deopotrivă.

4. Drept pentru care ar fi drept ca înainte de altele discursul nostru să ceară ascultătorilor binevoitori să nu pretindă de la el să expună toate ale aceluia, nici în continuare şi în ordine, fiindcă lucrul nici n-ar fi cu putinţă, neîngăduindu-l nici mulţimea, nici măreţia lucrurilor, ci vor fi menţionate doar momentele cele mai necesare şi mai presante ale istoriei vieţii lui minunate, evitând deopotrivă atât lipsa de măsură, cât şi concizia, imitându-l astfel după putinţă şi putere pe acela.

II. Tinereţea

Originea

1. Aşadar, marele Grigorie a avut, ca şi marele Iov, părinţi de neam bun din răsărit [*Iov* 1, 3], dar care se mutaseră în acest foarte mare Oraş-Regină al minunatului Constantin [cel Mare], şi aici au fost părinţii unor copii de parte bărbătească şi femeiască, dintre care minunatul Grigorie, care a intrat primul în viaţă prin naştere[2], s-a arătat primul nu numai în cuvintele şi lucrurile lumii, dar şi, cu mult mai mult, şi în cele mai presus de lume, ca să nu iasă câtuşi de puţin din vreuna din prerogativele primului născut.

Patria

2. Cred că e de prisos să vreau acum să expun în cuvinte care era patria lui şi cele ale ei, căci e de ajuns acest lucru: şi anume faptul că ea şi este, şi este procla-

---

[2] Grigorie Palama s-a născut în toamna anului 1296 şi a mai avut cel puţin încă doi fraţi — Macarie şi Teodosie — şi două surori — Epiharis şi Teodota.

mată de toți Regina tuturor orașelor depășindu-le pe toate în toate: și prin mărime, și prin frumusețe, și prin poziție, și prin amestecul stihiilor, și prin calitatea aerului, și prin uscat, și prin mare, și pentru că este străjuită din toate părțile dinspre pământ și mare și astfel ferită de orice fel de neam de păgâni și barbari.

3. Dar lucrul cel mai de seamă și superior acestora e că încă de la început s-a arătat a fi mamă și lăcaș al discursurilor și înțelepciunii elinilor, adunând în sine împreună cu dreapta-credință și stoicismul vestit în vechime, peripateticienii și academiile [platonice]; și, alungând în Kynosarges-ul[3] acelora ateismul, miturile și lungile lor flecăreli împreună cu minciuna, raționamentele false, îndeletnicirea ultimă cu ele și amăgirea lor, a împodobit înțelepciunea aceea cu adevărul și credința în Dumnezeul Unul, Triipostatic, Atotputernic și Atoateștiutor, precum și cu crucea și simplitatea Evangheliei, arătând-o recunoscătoare și slujnică a adevăratei și primei Înțelepciuni.

Tatăl

4. Având parte de această patrie atât de admirată prin toate, minunatul Grigorie a avut și astfel de părinți după trup cum se cădea să aibă drept pricini ale nașterii sale unul ca acesta sau cum se cădea să fie cei care au adus pe lume pe unul ca acesta, lucru evident din cele ce urmează.

5. Căci pe când ținea sceptrul împărăției marele Andronic II Paleologul [1282–1328], tatăl înțeleptului Grigorie era un membru al senatului și se număra între cei cu vază. Și atât de mare era faima virtuților lui și atât

---

[3] Unul din cele trei „gimnazii" sau terenuri de antrenament pentru tineri create în secolul VI î.Hr. în Atena în afara zidurilor orașului. Utilizat ca loc de învățătură de Antistene (445–365 î.Hr.), întemeietorul școlii filozofice a cinicilor.

de mult era recunoscut de toţi în unele ca acestea, încât împăratul l-a ales să fie părinte şi dascăl al nepotului său [Andronic III, n. 1296], împărat şi el, în cele ale virtuţii, educaţiei sufletului şi îndreptării purtării.

6. Şi nu numai aceasta, dar chiar şi acela, deşi era prin fire priceput şi ager şi ambiţios să aibă întâietatea în unele ca acestea împotriva tuturor, nu se sfia să-l aibă pe acela învăţător al virtuţii, sfătuitor bun, iniţiator şi călăuză spre tot ce-i mai bun.

7. Chiar şi atunci când împăratul se folosea de mânie împotriva casnicilor lui şi era dus spre furie, ameninţări şi ocări împotriva lor, iar toţi ca înţeleşi se retrăgeau şi cedau forţei şi irascibilităţii temându-se, cum se spune, de mugetul leului [*Am* 3, 8], el se apropia de cel înfuriat cu cuviinţă şi îndrăzneală şi-l făcea îndată să-şi slăbească şi îmblânzească furia, aducându-i aminte calm de umilinţa şi micimea naturii umane „pe care, zicea el, o ai şi tu, chiar dacă ai fost promovat de Dumnezeu la stăpânirea peste cei de un neam cu tine"; şi prin povăţuiri evanghelice şi patristice, ca şi prin explicările înţelepte date acestora de el, îl readucea repede în sine însuşi ca prin nişte descântece şi farmece pentru gânduri.

8. Iar el, admirându-l cât nu se poate spune pe bărbatul acela pentru îndrăzneala, cugetul şi înclinarea lui naturală faţă de virtute, îi mărturisea o mare recunoştinţă pentru bunăvoinţa şi folosul arătate şi-l socotea cu înflăcărare vrednic de cele mai mari onoruri şi demnităţi, punându-l aproape în toate înaintea tuturor, chiar şi a rudelor lui de sânge, din pricina curăţiei sufletului său şi pentru că privea numai spre ce e frumos şi spre Dumnezeu. Căci lucrul spre care se sârguia nu erau doar nişte cuvinte, o ambiţie şi o etalare a virtuţii faţă de unii, ci cuvintele lui erau realităţi şi un rod atât al lipsei de ataşament pătimaş faţă de bani, câştiguri şi slavă deşartă, cât şi al minunatei lui iubiri faţă de aproapele.

9. Atât de mari erau trezia și întoarcerea lui spre sine însuși și spre Dumnezeu prin atenție și rugăciune, măcar că zi de zi era împreună cu împăratul, cu senatul și cu unii ca aceștia, încât purtarea lui nu era ignorată nici de cei din afară, mai cu seamă de cei mai ageri și pricepuți.

10. Deci când, vorbind cu el ca de obicei despre cele ce se întâmplau, împăratul îl vedea că uită cele spuse de el şi întreba din nou despre ele — lucru pe care nu-l suporta şi când alţii îl păţeau în convorbirile cu el, îi acuza de prostie şi de lipsă de educaţie —, spunea: „Nu din indolenţă sau lipsă de sârguinţă a uitat Palama cuvintele mele, ci mai degrabă dintr-o sârguinţă şi o trezie faţă de cele dinăuntru şi pentru că şi-a ţintuit aşa-zicând gândirea de Dumnezeu prin rugăciune."

De aceea era respectat de toţi şi, atrăgându-şi simpatia tuturor, demnitari, judecători şi puternici, era apărător al multor bărbaţi şi femei care sufereau nedreptăţi, şi în fiecare zi dezlega nenorocirile multora.

11. Constantin [Paleologul], al doilea în vârstă dintre fiii împăratului şi care avea locul al doilea şi în ce priveşte autoritatea imperială, s-a folosit odată în chip rău de puterea sa împotriva unei văduve sărace și i-a luat împotriva oricărei dreptăţi trei sute de monezi de aur. Tatăl lui Grigorie a venit însă la el şi, vorbind cu el şi amintindu-i de legile lui Dumnezeu şi că Acestuia îi pasă de dreptate, de legi şi mai cu seamă de apărarea săracilor și văduvelor, şi altele asemănătoare acestora, l-a convins numaidecât şi l-a arătat văduvei dându-i înapoi cele ce-i aparţineau. În schimbul binefacerii aceasta i-a adus cu multă sârguinţă şi înflăcărare jumătate din bani. Dar acela luându-i-o înainte a zis: „Femeie, nu-ți răsplătești bine şi nici în chip vrednic binefăcătorul lipsindu-te chipurile pentru un mic dar de lucruri foarte mari. Căci acum, precum ştii tu însăţi din experienţă, îmi este cu putinţă să am puterea de a săvârşi unele ca acestea faţă

de cei ce dețin stăpânirea și puterea, negreșit cu ajutorul lui Dumnezeu, decât Care ce altceva ar putea fi superior pentru cei care au minte? Dacă însă, cum spui tu însăți, ajungând învins de bani, m-aş deda lor, negreşit voi fi păgubit de ele, fiindcă atât Dumnezeu, cât și cei care-mi dau mă vor condamna ca de obicei, şi ce lucru ar putea fi mai rău decât această lipsă de minte? Du-te şi bucură-te doar tu însăți de cele ale tale fără ca nimeni să te mai tulbure, dând toată mulțumirea lui Dumnezeu, iar nouă dăruindu-ne numai rugăciunile."

12. Dar acest nobil om arăta excepționala sa lipsă de atașament pătimaş nu numai față de bani și avuții, și față slava cu care se joacă mulți şi care îi joacă pe mulți, cum am spus mai sus, ci şi față de înseși lucrurile cele mai afectuoase pentru el, ambiționând să-şi domine prin afecțiunea față de Hristos necesitățile naturale şi legăturile cele foarte puternice și relația afectivă care vin de aici.

13. De aceea era îndrăgit și de prieteni și de rude, deși nici măcar față de copiii lui încă prunci fragezi nu se lipea des cu mâinile şi cu buzele, nici nu râdea şi se juca cu ei după obiceiul firesc şi comun al părinților, ci spunea: „Doresc şi eu aceste lucruri, prieteni, întrucât sunt unele puse în mișcare adeseori de afecțiune și de natură, dar mă tem de obişnuință, ca nu cumva lucrul acesta, ajungând o deprindere, să-mi fie greu şi să ajung să fiu meschin şi nedemn de Dumnezeu, dacă Acesta ar hotărî să mi-i ia pe unii. Fiindcă e probabil ca unii din ei să moară înaintea părinților lor, întrucât sfârşitul nostru e neclar şi nedeterminat. De aceea mă rețin de la multa obişnuință și prietenie față de copiii mei, ca atunci când, poruncind Dumnezeu, ar veni despărțirea, să nu mă arăt cu totul nepregătit și nu gata: iubitor mai degrabă de copii decât de Dumnezeu. Fiindcă marii afecțiuni îi urmează în chip natural o la fel de mare întristare, iar întristării năprasnice și nestăpânite îi urmează primejdia

cuvintelor şi lucrurilor proprii nerecunoştinţei, de care cine dintre cei ce vor să fie cu adevărat evlavioşi cu multă sârguinţă n-ar dori să fie scutit?”

14. Lucruri pe care acel om nemincinos cu adevărat al lui Dumnezeu le-a confirmat frumos cu fapta atunci când a venit vremea. Căci atunci când unul din copiii lui a fost cuprins de o boală grea şi mergea spre ieşirea din viaţă necesară şi fixată dinainte, înainte de sfârşitul lui se ruga mult lui Dumnezeu folosindu-se de marele leac al rugăciunii pentru acela cu mintea şi cu simţirea, dar după ce l-a văzut lăsând viaţa şi ducându-se spre viaţa cea adevărată, îndată a adus în întregime lui Dumnezeu mulţumire şi imne, arătând şi el ca ale sale cele făcute în vechime la moartea copilului său de marele David [cf. *2 Rg* 19, 1 sq] şi făcându-şi ale lui cuvintele acestuia, lucru pe care l-am spus, astfel încât el însuşi îi mângâia pe prietenii care veneau să-l mângâie şi-i învăţa cele potrivite prilejului.

Formarea duhovnicească

15. După ce am amintit unul sau două din cele privitoare la minunaţii părinţi ai marelui Grigorie, voi veni acum la el însuşi lăsându-le pe celelalte pe seama ştiutorilor. O preocupare asiduă a părinţilor lui Grigorie era ca nu numai ei să petreacă zilnic în convorbiri cu monahi, dascăli şi părinţi duhovniceşti, ci să-i ducă şi călăuzească spre aceasta şi pe copiii lor; şi nu numai pe cei ajunşi în floarea vârstei, dar şi pe cei încă nedesăvârşiţi şi care de abia începură să vorbească şi să priceapă cele spuse lor de alţii, pentru ca încă de la intrarea lor în viaţă sufletele lor să fie întipărite şi modelate de cuvintele şi învăţăturile lor sfinte.

16. Îmbarcându-se odată cu toată familia se ducea spre schitul dumnezeiescului Focas aflat dincolo de mare mai sus de Galata, sârguind să întâlnească, după cum le

era obiceiul, pe monahul și preotul care ședea acolo în isihie, să se desfăteze de învățătura lui și să primească modelările duhovnicești și rugăciunile lui. Urcând așadar ei acolo, tatăl lui Grigorie i-a întrebat pe cei ai lui dacă aduc cu ei ceva potrivit pentru masa învățătorului. Și pentru că ei au spus că n-au cu ei nimic vrednic pentru că fuseseră răpiți de uitare și alte ocupații, bărbatul s-a supărat și le-a făcut reproșuri pentru acest lucru nefăcut bine, dar cum îi era obiceiul, a adus și acest lucru la Dumnezeu și s-a rugat pentru procurarea lui de acolo. Iar acesta a fost nu un cuvânt simplu, ci o faptă săvârșită în chip extraordinar și supranatural foarte puțin după acea.

17. Căci în timp ce barca aceea care-i purta plutea, băgându-și mâna în apă a cerut cu credință de la Stăpânul mării prin rugăciunile nespuse ale minții să prindă ceva. Și înaintând ei puțin de acolo — o, pescuire nouă! o, lucrurile și puterile minunate, cu care Stăpânul a toate îi slăvește în chip uimitor pe slujitorii Lui! —, noul pescar ridicându-și dintr-odată mâna din apă, a scos de acolo un pește din cei foarte mari și aruncându-l în mijlocul bărcii, a zis: „Iată masa gătită de Hristos părintelui!” Iar ei, uimiți de lucrul extraordinar și lăudând împreună cu el pe Dumnezeu Care face minuni, s-au dus la preotul acela plini de voioșie și minunare și au împărțit împreună cu el acea pescuire și masă cu adevărat nouă.

18. „Cine dintre cei de acum sau de odinioară a cunoscut o asemenea pescuire?”[4]. Poate că e momentul să vorbim și noi acum împreună cu acea mare voce [a lui Grigorie din Nazianz], fiindcă minunile sunt egale, egale și credința noilor pescari, afară de faptul că aceia s-au necăjit în mizerie pentru dreapta-credință șapte ani în

---

[4] GRIGORIE DIN NAZIANZ, *Cuvântarea* 43, 7 (necrologul Sfântului Vasile); *PG* 36, 504A. Aluzie la hrănirea minunată a familiei Sfântului Vasile cel Mare, care în timpul persecuției lui Maximin a trăit șapte ani în pădurile Pontului.

locuri pustii, sub cerul liber, sub friguri și ploi, chemându-L pentru acelea toți în comun pe Dumnezeu cu cereri lungi, iar acest tată al lui Grigorie, de-abia ieșit din palate și din locuința lui, singur cu Dumnezeu Singur și rugându-se în isihie, s-a învrednicit în mijlocul apelor și al plutirii de aceleași lucruri de care s-au învrednicit și aceia pe munți și pe uscat, astfel încât n-au fost deloc lipsiți nici de mană, nici de potârnichi, nici de vechi și vestite minuni ale lui Dumnezeu [cf. *Iș* 16, 13–16; *Nm* 11, 31–32].

Moartea tatălui

19. În acestea și în unele ca acestea sfârșindu-i-se în chip minunat tatălui viața de jos și mutându-se la cea fericită de sus, fiind la sfârșit tuns și introdus solemn în monahism, în care nu fusese introdus din pricina conduitei publice și activităților în care era prins, frumoasa [*kalli*] Kalloni — căci soția sa a avut amândouă aceste nume: unul [Kalli] în lume, iar celălalt [Kalloni] între monahi —, întrucât se uita la favoarea și înclinarea împăratului față de el, a venit și l-a rugat să ceară de la acela purtarea de grijă și patronajul copiilor lor.

20. El însă nu numai că nu s-a învoit cu cele spuse, nici nu s-a arătat învins ca un om de îndurările părintești, dar i-a spus că a rostit lucruri nedemne de gândirea lui de până acum și de virtutea lui din copilărie. „Căci eu nu-mi las copiii acestor împărați pământești și parțiali, ci Stăpânei a toate, Mamei Împăratului cerurilor”, a zis el privind spre icoana Maicii lui Dumnezeu care stătea înaintea ochilor lui.

21. Și înțeleptul acela n-a fost dezmințit în speranțele lui. Căci după plecarea la Dumnezeu a tatălui, Împărăteasa comună i-a convins pe împărații de pe pământ să se ocupe în chipul cel mai autentic de aceia ca de nimeni altul; iar după ce în scurt timp aceștia au ieșit de

acolo, i-a primit sub ocrotirea Ei și s-a arătat patroană, călăuzitoare și mântuitoare în tot chipul a trupurilor și a sufletelor lor, cum va arăta pe măsură ce va înainta și cuvântul meu.

22. Astfel de exemple și puncte de plecare ale vieții primind de la părinți dumnezeiescul Grigorie, să privim în continuare cât de mult a întrecut în chip minunat acea măsură, fiindcă e timpul acum să întoarcem cuvântul nostru spre el.

23. Așadar, întrucât bunul Constanțiu — căci așa și-a schimbat numele din Constantin tatăl marelui Grigorie atunci când a înclinat spre monahi —, la sfârșitul vieții, cum spuneam, lăsând cele de aici a plecat la Dumnezeu și la cele dorite de mult, mama lăsată cu copiii, care erau de vârstă foarte fragedă — căci bunul Grigorie, întâiul în vârstă, nu depășise încă șapte ani — s-ar fi tuns și ea cu sârg numaidecât; dar nu și-a realizat în scurt timp această intenție și dorință înflăcărată ascultând ca de obicei de părinții și dascălii duhovnicești și de sfaturile lor, căci aceia îi spuneau: „Fiindcă astfel vei fi de folos nu numai ție însăți, ci și copiilor care au nevoie de tine, având față de ei cea mai frumoasă dispoziție și crescându-i și educându-i potrivit legilor lui Hristos.” Lucru care s-a înfăptuit potrivit intenției ei întrucât, potrivit Apostolului, Dumnezeu conlucrează cu cei care au ales binele [*Rm* 8, 28].

Formarea lui Grigorie

24. Dedicându-se deci bunul Grigorie exercițiului discursurilor și educației profane [din afară] — căci era nevoie ca un astfel de suflet și o astfel de fire să aibă parte de proiectilele și armele venite de aici —, pe când se desăvârșea încă în partea preliminară și principiile gramaticii, a experimentat numaidecât ocrotirea și sprijinul minunatei lui Nașe, Stăpâna comună a tuturor [Maica

Domnului]; Aceasta a arătat că n-au fost în gol, nici ineficiente și nerealizate în practică acele cuvinte ale tatălui, care până la ultima lui suflare a pus-o și stabilit-o pe Ea drept cârmuitoare și patroană copiilor lui în toate, și Ea să-i cârmuiască, să-i ducă de mână și călăuzească frumos prin toate și să le dea în cele din urmă odihnă în limanuri bune.

25. Căci, cum spuneam, Grigorie începuse preliminariile educației[5], încă pe când era foarte tânăr la vârstă și, pentru că avea dificultăți în învățatul pe de rost, și-a fixat drept regulă să nu se atingă de carte și de exprimare înainte de a pleca de trei ori genunchiul la pământ cu rugăciune sfântă înaintea veneratei icoane a Maicii lui Dumnezeu — lucru pe care făcându-l reușea ușor și fără osteneală să exprime cele învățate în fiecare zi; dacă se întâmpla ca, prins de uitare, să lase deoparte obișnuita rugăciune și închinare, îndată expunerea nu-i reușea, și luptătorul gol de acele arme și lipsit de acel ajutor era supus loviturilor de la antrenori și dascăli.

26. Dar Împărăteasa și Ocrotitoarea a convins și sufletul împăratului domnitor să aibă o astfel de dispoziție generoasă și compătimitoare față de el și de ceilalți copii, încât să-i învrednicească și de toată cealaltă purtare de grijă, adică de tot felul de cheltuieli și subsidii din vistieriile și banii imperiali, de care se bucură cei ce au parte de favoarea imperială. Îi chema adeseori la sine și le acorda favoruri mari, întrevederi și convorbiri, deși, precum spuneam, erau foarte tineri ca vârstă, dar câștigaseră multă bunăvoință și filantropie. Iar cei din jurul împăratului și toți cei de la palat, atât câți erau în funcții înalte, cât și cei de jos, văzându-l pe Grigorie împreună cu

---

[5] Școala elementară de gramatică și aritmetică; începea la șapte ani și dura de regulă patru ani. Era urmată de școala de retorică de alți patru ani. După care urma ciclul școlii de filozofie axat pe asimilarea conținutului logicii, fizicii și metafizicii lui Aristotel.

fraţii lui în palate spuneau cu cea mai bună dispoziţie: „Sunt copiii sfântului”, fiind cuprinşi de un atât de mare respect şi afecţiune atât faţă de cel ce i-a născut, cât şi faţă de copiii acestuia.

27. Şi în scurt timp Grigorie a avut rezultate atât de excepţionale în gramatică şi retorică, încât atât în discursuri, cât şi în scrieri era admirat în exces de toţi, chiar şi cei care erau pe atunci profesori şi vârfurile culturii. S-a arătat atât de iscusit în ştiinţele naturale şi logice, şi simplu spus în toate disciplinele aristotelice, încât până şi cel care era cel mai admirat pe atunci de toţi pentru felurita lui înţelepciune şi învăţături şi servea drept intermediar iscusit în afaceri între împărat şi cetăţenii romani comuni, marele logotet [Teodor Metochites], stârnind în prezenţa împăratului pe Grigorie la discuţii asupra tratatului de logică al lui Aristotel, a auzit asemenea lucruri de pe limba aceluia şi a rămas atât de covârşitor de uimit de tânăr, încât nu şi-a putut reţine pentru sine, nici ascunde admiraţia, ci întorcând îndată cu uimire cuvântul spre împărat a zis: „Însuşi Aristotel, dacă ar fi fost prezent şi l-ar fi auzit pe acesta, cred că l-ar fi lăudat nu puţin. Iar eu spun că de astfel de suflete au nevoie şi astfel de firi trebuie să fie cei ce se ocupă de discursuri şi tratate, mai cu seamă de cele filozofice şi scrise de acest Aristotel în multe astfel de tratate”[6].

Chemarea monahală

28. De aceea şi împăratul se mândrea cu nobilul Grigorie şi se bucura de el, imaginându-şi şi dorindu-şi pentru el lucruri mari, dar acela privind spre Împăratul şi palatele de sus şi spre senatul acela nestricăcios şi

[6] Episod relatat de Palama însuşi la sfârşitul vieţii, în ultima sa scriere (*Contra lui Gregoras* I, 14), ca petrecut pe când avea 17 ani, adică în jurul anului 1313.

neîmbătrânitor şi dedicându-şi lor toată intenţia şi toate lucrurile lui, vorbea forte puţin despre toate celelalte lucruri sau, mai bine zis, nu le socotea vrednice nici de grijă, nici de cuvânt, nici măcar pentru puţin timp, spunând şi el împreună cu prorocul [David]: „Partea mea eşti Tu, Doamne; am spus că voi păzi legea Ta" [*Ps* 118, 57], şi: „Călăuzeşte-mă pe cărarea poruncilor Tale, că pe aceasta am dorit-o" [*Ps* 118, 35], şi: „Întoarce ochii mei de la vederea celor deşarte; fă-mă să fiu viu în calea Ta" [*Ps* 118, 37] şi cele asemănătoare acestora.

29. De aceea se supunea mai degrabă monahilor şi părinţilor sârguincioşi şi dascăli ai virtuţii, mai cu seamă celor mai de seamă şi mai sârguincioşi dintre cei ce coborau din sfântul Athos, care-i spuneau că grea şi abruptă este calea dreaptă evanghelică şi dur şi apăsător jugul uşor al Domnului [*Mt* 11, 30], dacă se va învârti tot timpul în mijlocul celor ce cu toată înflăcărarea lor se supun de bunăvoie lumii şi stăpânitorului acestei lumi [cf. *Ef* 6, 12] şi sunt vii pentru ele, dar morţi pentru acelea, şi care-i trag zi de zi în jos şi pe cei ce sunt împreună cu ei, dacă nu sunt foarte sârguincioşi şi treji.

30. Drept pentru care îl sfătuiau că întâi de toate lucrul cel mai de seamă şi sigur e ca, depărtându-se atât de casă, cât şi de oraş, să-şi ia uşor crucea sa şi să umble în urma lui Hristos, potrivit cuvântului Aceluia [*Mt* 16, 24], în pustietate şi pe veneratul Munte. „Căci astfel, spunem, dacă te-ai eliberat de oamenii şi lucrurile care-ţi stau în cale şi te-ai unit frumos cu cei care pot să te ridice, îţi va fi cu putinţă să nu ratezi intenţia şi insistenţa ta de la început. Iar dacă, din cauza unor pricini care te reţin, strămutarea şi trecerea dintr-odată spre acelea îţi vor fi anevoioase, atunci trebuie să iei asupra ta înainte de toate celelalte simplitatea în toate, insensibilitatea trupului şi o conduită aspră şi aşa să pui foarte bine începuturile şi temeliile casei virtuţii, desigur cu ajutorul

lui Dumnezeu. Căci, spun unii, acelea sunt ca niște rădăcini și cauze naturale ale minunatei gândiri umilite, ale cuminţeniei, ale curăţiei şi sfinţirii sufletului și a trupului, care sunt cele mai bune principii și preliminarii ale întregii virtuţi."

31. Împreună cu alţii aceste lucruri îl învăţa pe Grigorie şi Teolipt, acel mare cu adevărat luminător al Filadelfiei care coborâse sau urcase din acea sfântă isihie și sălaș al muntelui sfinţeniei la sfânta prezidare a Bisericii; acesta i-a fost părinte și inițiator [mistagog] în cele mai bune încă de pe timpul părinților lui. Iniţiat fiind de acesta în chip excelent în sfânta trezie și rugăciune a minţii, a ajuns în chip minunat la deprinderea ei încă petrecând în tumulturi și în lume; dar despre aceasta mai încolo.

32. Atunci bunul Grigorie, ascultând sfatul părinților, a devenit numaidecât o pasăre care taie văzduhul, o torţă pentru foc sau un cal pur sânge care aleargă ager pe câmpie. Căci, spun oamenii, că practica o simplitate a hainelor, dar și a încălțămintei, a așternutului, precum și a oricărei alte conduite şi un regim atât de excesive, și atât de mult și-a schimbat și transformat purtarea și tot obiceiul faţă de acestea, încât de multe ori unora li se părea că i s-au alterat minţile și delira, dar el nu se rușina nici măcar de această lipsă de slavă. S-a dedat într-atât înfrânării, postului și privegherii, încât nu numai că respingea cu cea mai mare sârguinţă dulceaţa mâncărurilor, de care se atașase mult înainte, dar și somnul care-i venea în zori și când se crăpa de ziuă, și care e corespunzător şi necesar firii pentru menţinerea ei, și care îi fusese înainte foarte drag; iar masa îi era foarte strictă și aspră, împlinindu-şi nevoile strict necesare cu foarte puţină pâine și apă.

33. De aceea cu ajutorul iubitor de oameni al Celui mai presus de fire era deja mai sus decât firea și nobilul/viteazul [tânăr] domina în chip nobil/viteaz poftele și

patimile cele mai apăsătoare, învingând însăși pofta trupească și năvala care vine de acolo în floarea vârstei, în mijlocul lumii și al materiilor care o hrănesc și o aprind ca pe o flacără, astfel încât părea cumva că e un supraom [*hyperanthropon*].

34. Dar pentru că deja privea spre retragere [anahoreză] și spre preanobilul Athos, dorind luptele mai mari și conduita mai desăvârșită și mai înaltă, împăratul [Andronic II] socotind depărtarea lui drept o pagubă nu mică, nici neînsemnată, ci o pierdere a unor lucruri esențiale și o amputare a imperiului, încerca în tot felul să-l țină pe bărbat pe lângă el, prin cuvinte și lucruri, prin generozități împărătești și promisiunile celor mai mari funcții, neîngăduind nicicum retragerea lui.

35. Dar întrucât acela era gata să dea toate mai degrabă decât aceasta și spunea și gândea în chip foarte înțelept că nu va pune nicidecum înaintea Împărăției cerurilor și înfierii dumnezeiești darurile și cinstirile împărăției pământești și stricăcioase care duc la sclavie omenească, oricare ar fi ele, fiindcă socotea că acest lucru ar fi în chip evident semnul lipsei de educație și nebuniei ultime, de aceea împăratul a cedat fără voie rezistenței nobilului Grigorie, arătându-i prin vorbe și prin lacrimi suferința lui și că nu suporta ușor despărțirea de el, dar și intuind în chip înțelept viitorul și profețind în chip nemincinos: „Mare și minunat ar fi ajuns pe lângă noi acesta rămânând în lume, dar pentru că, îndrăgostit de cele mai bune, trece în chip frumos spre acelea, va fi în scurt timp cu adevărat minunat și mare și în acelea."

III. Primii pași în monahism

Ieșirea din capitală

1. Așadar Grigorie, care depășise deja vârsta adolescenței și se grăbea, precum spuneam, spre retragerea

[anahoreza monahală], nu punea înainte doar binele lui, nici nu căuta, potrivit dumnezeiescului Apostol, doar cele ale sale, ci și cel ale altora [*1 Co* 10, 24; 13, 5]. Deci după ce i-a strămutat spre retragerea din lume și filozofia dumnezeiască pe toți cei din casa lui, bărbați și femei, și, după ce a îndepărtat de instabilitatea și materia lumii și pe cei mai apropiați din neamul lui, precum și pe cei mai înțelepți și înțelegători dintre servitori, punându-i în mănăstirile de acolo și numărându-i în chip frumos împreună cu monahii, a ieșit din casa și din patria sa cu aceste preliminarii bune și bagaje ale virtuții spre minunata neguțătorie a celor mai mari și supranaturale, luând cu el numai pe cei doi frați ai săi.

Discuții cu bogomilii în Tracia

2. Au plecat deci din Constantinopol la sfârșitul verii [anului 1317] spre sfântul Athos având în vedere stabilirea acolo. Străbătând Tracia și ajungând la Papikion — care era un munte sfânt din vechime așezat între Tracia și Macedonia lăsat pe atunci la dispoziția monahilor, bărbați minunați și sârguincioși care filozofau frumos cele dumnezeiești — au hotărât să ierneze la ei. A fost negreșit o lucrare a unei pronii mai dumnezeiești, care voia să arate și acelora pe înțeleptul Grigorie și harul dumnezeiesc care-l adumbrea și prin el să-i călăuzească foarte frumos pe mulți la cunoașterea lui Dumnezeu, cum va arăta în continuare cuvântul. Locuind ca frații împreună cu cei ce filozofau acolo cele ale monahilor și filozofând împreună cu ei, s-a arătat cu adevărat mare și minunat în cuvânt și în purtare, în ținută și mers, în atenție și înțelegere, și simplu spus în toate cele prin care se zugrăvește și imprimă omul potrivit lui Dumnezeu, astfel încât i-a putut uimi pe toți care-l priveau și care vedeau într-un corp încă nedesăvârșit și tânăr un cuvânt, o făptuire și o gândire cu adevărat de bătrân, monah și filozof.

3. Iar cei ce locuiau pe muntele vecin și care erau bolnavi din moși strămoși de cele ale marcianiștilor sau mesalienilor [bogomililor][7], au devenit trofeul nelipsit de nobleţe al minunatei limbi a lui Grigorie. Căci atunci când au simțit că bărbatul era acolo pe munte în sălașurile monahilor, mai întâi s-au dus el câte doi-trei pentru convorbiri și ca să-l ispitească. Dar când au cunoscut că nu puteau nici măcar să ajungă aproape de el prin cuvântul lor, s-au retras iarăși la ei, atribuindu-și nedumeriţi lor înșiși neputința dialectică și a cuvântului mântuitor, iar dascălilor lor puterea dialectică, forța cuvintelor despre Dumnezeu și rigoarea dogmatică, spunându-i: „N-ai putea veni și să reziști nici măcar pentru puţin timp în fața lor și a cuvintelor lor." Dar Grigorie, plin de Duhul [cf. *FA* 6, 5] și de zel foarte bun pentru cuvântul defăimat despre Dumnezeu, n-a șovăit să apuce drumul care ducea la aceia, ci luând cu el doar pe unul din frați s-a dus repede la ei.

4. Nu e poate momentul și cuvântul să spunem pe larg și una după alta — căci ar fi greu unei istorisiri mai mari — ce fel de și câte argumente a împletit cu duh dumnezeiesc în dialog cu căpeteniile și dascălii ereziei, dezlegând în același timp fără osteneală ca pe o pânză de păianjen toate problemele și chestiunile ridicate de aceia, după care a răsturnat lupta cu ei demonstrându-le că nu spun absolut nimic sănătos și că în zadar flecăresc și plăsmuiesc împotriva Bisericii cele ce nu sunt. E necesar să menționăm însă acum măcar una din acelea și așa să arătăm, precum se spune, întregul plecând de la o parte.

---

[7] Stilul bizantin arhaizant al epocii acorda comunităţilor din secolul XIV apelative ale unor comunități similare din antichitatea clasică și creștină. Aici bogomililor din Balcani li se dă numele de „mesalieni", eretici din secolele IV–V.

5. Căpeteniile și dascălii acestei erezii a mesalienilor [bogomililor] cum erau de părere că singura rugăciune potrivită creștinilor e cea dată explicit odinioară de Însuși Hristos ucenicilor care L-au întrebat [„Tatăl nostru”; cf. *Mt* 6, 9–13], și spuneau că spunându-le pe toate celelalte ne rugăm și cântăm în zadar, întrucât nu sunt nicidecum din hotărârea Lui, nici din așezămintele dumnezeiești; drept pentru care legiuind-o bisericii lor doar pe aceea, interziceau oricare alta. Acest lucru, alături de celelalte împotriva Bisericii noastre, i l-au adus și înaintea lui Grigorie ca pe un argument mare și puternic și spuneau că, întrucât trece fără frică, cum nu se cuvine, dincolo de legile și cuvintele lui Dumnezeu, toată Biserica promovează de-a dreptul fărădelegea.

6. Dar luptătorul și prietenul sfintei rugăciuni Grigorie, luând cuvântul în apărarea ei, a zis: „Chiar dacă noi nesocotim această rugăciune sfântă a Domnului, cum spuneți voi calomniindu-ne, dar despre acei sfinți ucenici ai lui Hristos, care au cerut-o primii și au învățat-o de la Hristos Însuși, n-ați putea spune, cum socot, că au încălcat predania și învățătura Aceluia. Sau ce spuneți despre ei?” Iar cum toți împreună au spus îndată: „Primii ucenici și apostoli, fiind păzitori și împlinitori ai poruncii lui Hristos, au păstrat această rugăciune și au trimis-o deopotrivă celor de după ei prin Evanghelii; dar voi înșivă nesocotiți această predanie introducând în ea cele ale voastre”, dumnezeiescul Grigorie luând cuvântul a spus iarăși: „Și cum se face că, după plecarea la ceruri a lui Hristos și venirea și arătarea peste ei a Mângâietorului, când erau prigoniți de omorâtorii de Dumnezeu iudei pentru Evanghelie și propovăduirea lor în Ierusalim, ridicând într-un suflet glas împreună cu cei ai lor spre Dumnezeu — căci așa istorisește dumnezeiescul Luca în *Faptele* lor [4, 24–31] — nu s-au rugat cu cuvintele acelei rugăciuni, ci cu altele mai potrivite momentului și nevoii? Și

atâta succes au avut în rugăciunea lor, încât Dumnezeu le-a dat numaidecât un semn de sus, întărind rugăciunea cu un cutremur al locului în care se rugau și cu venirea Duhului Sfânt; căci zice: «Și pe când se rugau ei, s-a cutremurat locul în care erau adunați și s-au umplut toți de Duhul Sfânt și grăiau cu îndrăzneală cuvântul lui Dumnezeu» [*FA* 4, 31]. Cum și vameșul care, potrivit cuvântului lui Hristos, nu s-a rugat lui Dumnezeu cu această rugăciune, ci a cerut altele, s-a pogorât mai îndreptat decât fariseul [*Lc* 18, 10–14]?

7. Astfel că tot cel ce are minte trebuie să înțeleagă și să adune din învățătura lui Hristos că Acela n-a închis toată rugăciunea doar în acele cuvinte, ci dând mai degrabă prin ea un model credincioșilor, i-a învățat tainic ca atunci când se roagă, cântă, cer și-L binecuvântează potrivit dumnezeiescului David în tot locul și poartă pururea lauda Lui în gura lor [*Ps* 33, 2], să țină și înțelesul și intenția acelor cuvinte dumnezeiești și să nu se depărteze nicidecum de ele. Uitați-vă și la exactitatea învățăturii, căci predându-le apostolilor rugăciunea n-a spus: «Rugați-vă cu aceste vorbe și numai cu aceste cuvinte», dar cum? «Așa să vă rugați» [*Mt* 6, 9], zice, și anume cu acest scop și model, pe care vi-l arăt acum, croind un canon și un normativ de cum anume trebuie să ne apropiem de Dumnezeu și să ne rugăm, ceea ce i-au cerut și ei venind la El: «Învață-ne să ne rugăm, cum i-a învățat și Ioan pe ucenicii lui» [*Lc* 11, 1].

8. După ce au învățat așadar acestea de la Hristos Însuși ei, primii ucenici ai lui Hristos și apostoli, s-au folosit în modul cel mai bun și potrivit cuvântului/rațiunii de acest canon al rugăciunii și ne-au învățat și pe noi, ucenicii lor, ceea ce fuseseră învățați frumos ei înșiși; lucru pe care îl facem de atunci și noi potrivit acelora atât în comun, cât și în particular ridicând la acel canon și primă rugăciune toate câte le spunem rugându-ne și

cântând, și în acest mod rugându-ne în tot timpul și în tot locul potrivit cuvântului și învățăturii, căci zice: «Așa să vă rugați și voi» [*Mt* 6, 9].”

9. Iar câte le-a desfășurat acestor vrăjmași ai crucii lui Hristos despre Crucea lui Hristos și despre mântuirea și replămădirea noastră care vin de aici și cum încă de la început prefigurarea crucii era activă și în patriarhi și în proroci și săvârșea în chip tainic și în aceia taina Economiei dumnezeiești ce avea să se reveleze în realitate mai târziu, e cu putință să auzim și acum iarăși acea limbă înțeleaptă și teologică desfășurându-le foarte frumos și sublim în cele pe care le discută scriind despre Cruce.

10. Cu acestea și cu unele ca acestea uimindu-i în chip covârșitor pe aceia, astupându-le gurile și stăvilindu-le lunga limbuție, a plecat de acolo ca un general victorios cu trofee strălucite. Căci punând în minte căpetenia ereziei cuvintele lui Grigorie și dându-și seama că erau adevărate și insuflate de Dumnezeu, el și câțiva din adepții lui, ducându-se după puțin timp la Constantinopol cu o nu mică parte a mulțimii lui, s-au unit cu Marea Biserică a credincioșilor abjurând rătăcirea strămoșilor lor, și au devenit astfel și ei parte a sfintei noastre adunări. Acestea au fost pentru Grigorie niște introduceri și lupte preliminare ale sfintei anahoreze și isihii, care au anunțau dinainte foarte marile lui lupte pentru dreapta-credință și triumfurile finale.

11. Mirare nu puțină a produs, întorcându-se de acolo, și monahilor care locuiau muntele [Papikion], pentru că putuse să scape din mâinile și uneltirile acelor fiare atât de multe și de sălbatice, și pentru că nu numai că a ținut piept singur încăpățânării ereziei și atât de marii ei flecăreli, dar, făcut puternic de harul lui Hristos, a copleșit-o în chip strălucit și a triumfat asupra celor care de multe ori îi lichidau în ascuns sau pe față pe cei care-i

contraziceau. Lucru pe care încercându-l în ascuns și împotriva lui și a fratelui său s-a arătat ca un lup care-și cască gura în zadar [cf. *1 Tim* 1, 12; *Flp* 4, 13], întrucât mâna și puterea lui Dumnezeu i-a apărat nevăzut pe cei ai ei.

12. Căci încă de pe când erau ei la barbarii aceia și Grigorie discuta cu ei, precum spuneam, ajungând ei acasă după dizolvarea adunării, rătăciții și sângeroșii aceia au hotărât să trimită celor din jurul lui Grigorie niște mâncăruri spre hrană și masă. Dar lui Grigorie nu i-a scăpat faptul că ele purtau în ele o moarte ascunsă și, deși înțelesese de la Duhul lui Dumnezeu răutatea ascunsă, le-a primit, dar i-a îndemnat ca nimeni să nu se atingă câtuși de puțin de ele. Făcându-se dar după socotința lui, unul din cei cu care era împreună, punând lucrul la încercare, a aruncat pâinea aceea câinilor de la poartă și unul din câini mâncând din ea s-a văzut numaidecât mort. Atunci s-a arătat și celorlalți clarviziunea bărbatului și că pe bună dreptate i-a oprit de la gustare pe toți cei ce erau cu el împreună, întrucât masa acelor ucigași era plină de venin și moarte.

13. Aflând acestea, acei bărbați iubiți de Dumnezeu și-au sporit mult admirația inițială față de Grigorie fiind acum și mai uimiți de el. Și au făcut tot ce le stătea în putință prin fapte și cuvânt și orice altceva să-l țină la ei pe acest bărbat și să se bucure mereu de înțelepciunea și virtutea lui. Dar acel lucru era pentru el departe de scopul său și aproape imposibil întrucât, precum am spus, acela privea de mult spre preafrumosul/preabunul Athos și spre harurile lui.

La Athos, ucenic al cuviosului Nicodim

14. Așadar, la începutul primăverii [anului 1318] părăsind muntele [Papikion] împreună cu cei doi frați, a urcat în doritul Athos și, ajungând lângă lavra Vatopediu-

lui, a devenit elevul nobilului Nicodim, bărbat minunat în făptuire și în contemplare, cum știu, afară de puțini, aproape toți care locuiesc Athosul. După ce exersase mai întâi la culme toată virtutea pe colina [sfântu]lui Auxențiu care se află în fața Bizanțului, la răsărit de Chrysopolis la capătul extrem al Propontidei, acesta a venit ulterior la Vatopediu și, străbătând aici foarte mult timp în aceleași lupte ale virtuții cu egală sârguință și înflăcărare, a ajuns aici în chip fericit la minunatul și fericitul sfârșit al vieții sale pentru Hristos.

15. La acesta, care sălășluia acolo undeva în isihie, frumos venind frumosul Grigorie, a fost tuns de acesta [în monahism] și s-a predat pe sine unei ascultări desăvârșite. Iar cum anume a fost minunatul în cuvânt, în făptuire și în contemplările minții îndată după ce și-a făcut făgăduința și ascultarea, este evident de aici:

Vedenii dumnezeiești

16. Era în al doilea an [1320] de când venea la Dumnezeu zi și noapte prin post, priveghere, trezie și rugăciune neîncetată, punând-o înainte drept călăuză, ocrotitoare și mijlocitoare pe Maica lui Dumnezeu și având în tot ceasul alianța și chipul ei în cuvinte, rugăciuni și mișcările minții, și săvârșind alergarea ascultării sub călăuzirea ei, *17.* când, odată, stând singur într-un loc pustiu și fiind atent în liniște [isihie] la sine însuși și la Dumnezeu, îi stă dintr-odată înaintea ochilor în chip cuvenit lui Dumnezeu, aievea, nu în vis, un bărbat dumnezeiesc: acesta era Ioan, corifeul evangheliștilor, fiul tunetului, ucenicul și prietenul special al lui Hristos. Acesta aruncând spre el priviri vesele îi spune: „Am venit la tine ca mesager de la Doamna aflată dincolo de toți sfinții, ca să te întreb pentru ce anume zi și noapte nu încetezi aproape nici un ceas strigând: «Luminează-mi întunericul! Luminează-mi întunericul! [cf. *1 Co* 4, 9]»;

pentru că şi noi aici trebuie să ne folosim de acele cuvinte sfinte în chip neschimbat.” *18.* Şi pentru că acela i-a replicat: „Dar ce altceva aş putea cere în rugăciuni lui Dumnezeu, fiind pătimaş şi plin de păcate, decât să fiu miluit şi luminat, ca să ştiu şi să fac voia Lui mântuitoare?”, ucenicul iubit al lui Hristos îi spune iarăşi: „Nu te teme şi nu te îndoi. Doamna a toate îţi porunceşte prin noi: «Pentru că eu însămi îţi voi fi ajutor.»” *19.* Şi pentru că Grigorie l-a întrebat iarăşi pe iniţiatorul său în taine: „Şi unde anume voi avea parte de alianţa Maicii Domnului: în prezent sau în viitor?”, evanghelistul lucrurilor mari şi înalte îi spune cu multă graţie şi dulce: „Şi în trecut, şi acum, şi în viitor.” Şi după ce acesta i-a descoperit în chip suprafiresc acestea şi l-a umplut pe Grigorie în chip negrăit de acel dumnezeiesc mesaj şi de marile daruri ale Maicii lui Dumnezeu, s-a făcut nevăzut.

20. După mulţi ani el a povestit acestea cu multe lacrimi lui Dorotei [Vlatis][8], bunul său ucenic, părtaş al casei lui, imitator pe cât îi era cu putinţă al conduitei lui şi ulterior tovarăş în marile lui lupte în apărarea evlaviei şi dreptei credinţe, adăugând la acelea şi acestea: „Încă din casa părintească, în timpul studiilor şi la palatul imperial, înainte să mă opresc din toate şi să petrec în retragere [anahoreză], era în mine o credinţă minunată şi un reazem şi o nădejde fierbinte în Fecioara de Dumnezeu Născătoarea. De aceea, la începutul fiecărei zile socoteam că era mai de folos pentru mine decât orice lucru şi cuvânt ca, stând înaintea sfintei Ei icoane, să rostesc acea sfântă şi mare rugăciune în cuvinte şi lucruri cu cât mai multă străpungere şi zdrobire a inimii, şi anume acea rugăciune plină de mărturisire, căinţă şi cerere care

---

[8] Cofondator al mănăstirii Vlatadon din Tesalonic, Dorotei Vlatis a fost între 1371–1379 şi urmaş al lui Grigorie Palama în scaunul de mitropolit al Tesalonicului.

şi-a luat începuturile şi strălucirea de la acea minunată [Maria] Egipteancă[9]."

La Marea Lavră

21. Era al treilea an pentru Grigorie după renunţarea sa [la lume] şi Nicodim, profesorul şi părintele lui, ajungând plin de zile în acelaşi timp dumnezeieşti şi omeneşti, a plecat la Domnul în chip cu adevărat glorios şi fericit [pe 11 iulie 1320][10]. Iar el, plecând îndată de acolo, a trecut în Marea Lavră a Marelui Atanasie, şi învrednicindu-se de ospitalitate şi primire dragi şi obişnuite părinţilor de aici sau, mai bine zis, găsind o primire cu adevărat mai presus de cea tradiţională şi obişnuită, întrucât toţi erau deja cuceriţi de faima lui şi aveau deja de mult despre el o părere foarte potrivită, a rămas şi a petrecut la ei trei ani întregi [vara 1320–vara 1323] şi a fost admirat şi aici în chip vrednic pentru conduita şi filozofia lui, pentru că arătase că experienţa persoanei lui era mai mare decât faima şi cuvintele erau cu mult în urma realităţilor.

22. Căci poruncindu-i-se de către întâi-stătătorul Lavrei să poarte de grijă de o parte[11] a mesei comune a fraţilor, cum este obiceiul la ei, şi să stea împreună cu cei ce cântă în biserică şi să cânte împreună cu ei cântările dumnezeieşti, s-a arătat plin de toate acestea — o mirare pentru toţi cei ce erau împreună cu el ducându-i la uimire pe toţi deopotrivă, bătrâni şi tineri, chinoviţi şi anaho-

---

[9] Aluzie probabil la rugăciunea: „Stăpână, Stăpână, nu mă părăsi!" (*Viaţa Mariei Egipteanca* § 17, în volumul: cf. Benedicta Ward, *„Vieţile Sfintelor care mai înainte au fost desfrânate" ca un studiu asupra căinţei în monahismul timpuriu*, Ed. Deisis, Sibiu, 2007[3]).

[10] Cuviosul Nicodim fiind pomenit în sinaxarul Sfântului Munte ca povăţuitor al Sfântului Grigorie Palama pe 11 iulie.

[11] La Marea Lavră vieţuiau sute de monahi, care luau masa împărţiţi pe grupuri.

reți, înțelepți și neștiutori de carte. Căci nu se atașa de una din virtuți, iar pe alta o făcea cumva mai puțin, nici nu mergea în una până la capăt, iar de alta se atingea doar cu vârful degetelor, nici nu le cinstea mai mult pe cele universale și generale, iar pe cele parțiale le disprețuia ca unii din cei ce vor doar să pară; ci așa se sârguia să le realizeze pe toate deodată și în exces atât făptuirea, cât și cuvântul, atât cele universale, cât și cele parțiale, încât sufletul lui era o convergență și un sălaș al oricărui bine, cucerindu-i pe toți cu uimire și întorcând spre el sufletele tuturor. Și ce ar putea spune cineva de grația caracterului și convorbirii lui și de umilința și modestia cugetului său în înțelepciune și în forța cuvintelor, care pentru cei care-l întâlneau erau ca un imbold spre străpungerea inimii?

23. Cu bogăția sârguinței lui nobilul Grigorie domina toate, nu numai patimile și poftele iraționale, dar acum și pe cele naturale și necesare, ambiționând ca, deși cu trup, să ajungă în afara trupului. Se spune că până într-atât și-a învins acum somnul și constrângerea lui, încât timp de trei luni de zile și-a petrecut toate nopțile veghind ca unul fără trup, rezervând somnului doar foarte puțin timp în fiecare zi după masa de amiază, ca nu cumva, cred, creierul său să sufere ceva ireparabil, întors de la funcționarea lui naturală din pricina uscăciunii.

În schitul Glossia

24. Dar dragostea de isihie și înfrânare nu l-a lăsat pe Grigorie aici până la sfârșit. De aceea, lăsând, cum spuneam, după al treilea an lumea și toate cele de acolo a plecat cu sârg în pustietatea iubită, provocând celor de care s-a depărtat o tristețe insuportabilă, iar celor la care s-a dus o bucurie de nedescris.

25. Îl avea așadar acum isihia iubită și sfântul cor al anahoreților, al cărui nume de loc este Glossia[12]. Avea însă și el petrecerea dorită de mult împreună cu cei de acolo care aveau aceleași purtări și îndrăgeau și practicau cu sârg aceleași lucruri, a căror căpetenie și corifeu era acel mare Grigorie[13]. Acesta, având-și și el obârșia neamului din Bizanț, devenise în acel timp mare și vestit în isihie, trezie și contemplare, fiind admirat în chip covârșitor nu numai de aceia, ci și cu mult mai mult mai apoi de cei care filozofau cele dumnezeiești în patria lui, unde primind sfârșitul acestei vieți vremelnice și mutându-se în chip vrednic la viața fără de sfârșit a primit mărturie de la Dumnezeu Care a slăvit în chip supranatural oasele și țărâna lui[14]. Fiind atunci destul timp împreună cu el și acesta [Grigorie Palama], care avea același nume și purtare cu el, a filozofat și a cofilozofat cu acela despre lucrurile cele mai bune și mai înalte ale lucrării minții și ale celei mai mari și prime contemplări a lui Dumnezeu, pe care acel înțelept în cele dumnezeiești le-a agonisit cu timpul, cu sârguința și convorbirea cu bărbați purtători de Dumnezeu.

26. Dar a relata de-a rândul toate cele pe care le-a izbândit acolo prin isihie Grigorie singur cu sine însuși și cu Dumnezeu nu e deloc ușor, nici facil pentru nimeni. Căci cum anume pot fi relatate cele pe care din excesul de modestie acesta le ascundea nu mai puțin decât își ascund răufăcătorii și ticăloșii nelegiuirile lor, ascunzând mereu în chip excelent și cu sârguință cu mâna stângă lucrul făcut de mâna dreaptă, potrivit cuvântului lui Hristos [cf. *Mt* 6, 3], și aducând în ascuns Celui ce

[12] Schit de la extremitatea Athosului dependent de Marea Lavră.

[13] *Grigorios ho pany* sau *ho Drymis* (cf. GREGORAS, *Istorii* XIX, 13; CANTACUZINO, *Memorii* II, 39), ascet faimos de origina constantinopolitană. Nu trebuie confundat deci cu Grigorie Sinaitul, originar din Asia Mică.

[14] Pomenit în sinaxarul Sfântului Munte pe 2 aprilie.

vede în ascuns [cf. *Mt* 6, 4] rugăciunea neîncetată a minții și închinarea în Duh [cf. *In* 4, 24]. *27.* Lucruri pe care mi le-a spus despre el mai înainte zisul Grigorie, tovarășul de luptă și prietenul meu, căci nu era cu putință ca între toți acela să-i rămână ascuns tocmai lui, și care zicea: „Trăind acolo singur cu el însuși și cu Dumnezeu, marele Grigorie s-a învrednicit de multe daruri și harisme ascunse ale Lui, pe care cine le-ar putea aduce la lumină pe rând pe toate?"

28. Dar cele evidente și care pot fi cunoscute și de cei din afară, și plecând de la care oricine ar putea fi călăuzit ușor să-și facă o idee și cunoaștere a celor nevăzute, erau o umilință extremă și iubirea nefățarnică din inimă față de Dumnezeu și aproapele, de care vorbește dumnezeiescul Apostol [*Rm* 12, 9; *2 Co* 6, 6], fundamentele, elementele și desăvârșirile prime, de mijloc și ultime ale întregii filozofii și conduite potrivit lui Hristos, dacă învățătura Lui către ai Lui și așa-zicând doctrina Lui inițială e: „Învățați de la Mine că sunt blând și umil cu inima, și veți găsi odihnă sufletelor voastre" [*Mt* 11, 29], și, tot după cuvântul Său, orice poruncă și lege dumnezeiască se concentrează și rezumă oarecum în: „Să iubești pe Domnul Dumnezeul tău din toată inima ta și pe aproapele tău ca pe tine însuți" [*Lc* 10, 27]. Iar fericitul Pavel, punând-o fără rival deasupra tuturor harismelor supranaturale ale Duhului [cf. *Ga* 5, 22], o arată drept „calea prin excelență" [*1 Co* 12, 31], întrucât fără însoțirea și alianța cu ea nici martiriul nu e nimic, iar iubirea, spune iarăși cu multă îndrăzneală, nu cade niciodată [*1 Co* 13, 8].

29. „Și, mai zicea el, ce trebuie să mai vorbim despre străpungerea inimii și lacrimi? Când, depășind prin iubire străpungerea și lacrimile, potrivit cuvintelor bărbaților purtători de Dumnezeu despre acestea, acestea țâșneau tăcut mereu din izvoarele neîncetate ale ochilor lui, în-

grăşând şi ţinând la un loc împreună cu sufletul şi trupul prin bogăţia legăturilor şi dragostelor dumnezeieşti. Un lucru dincolo de cuvânt şi admiraţie, care i-a rămas la fel tot timpul vieţii lui şi care, precum ştim toţi, afară de puţini, nu se întâlneşte la fel nici în vieţile şi cuvintele purtătorilor de Dumnezeu şi care nu este de necrezut, cum socot, numai pentru cei ştiutori."

Refugiu în Tesalonic

30. Dar nu s-au putut bucura până la sfârşit de petrecerea preabună/preafrumoasă şi isihia de acolo potrivit intenţiei lor. Căci după ce s-au scurs doi ani de la venirea lui Grigorie aici, întrucât piraţii ahemenizi[15] [turci] atacau încontinuu Muntele provocând rele distrugeri, alungându-i şi tulburându-i aproape în fiecare zi mai ales pe monahii care se nevoiau în isihie în afara zidurilor, întrerupându-le şi tulburându-le isihia iubită când prin invazii, incursiuni, distrugeri şi luări de captivi neaşteptate, când numai prin bănuielile şi teama de ele, au fost nevoiţi să se mute fără voie altundeva, ascultând şi în aceasta de legea dumnezeiască care ne porunceşte să fugim [cf. *Mt* 10, 23] şi să nu mergem spre cei ce ne prigonesc.

31. Ajungând aşadar în Tesalonicul nostru [în vara anului 1325][16] împreună cu prietenii şi cei care aveau aceleaşi purtări — cu toţii erau de în număr de doisprezece[17] — s-au sfătuit şi hotărât împreună ca, lăsând, după Athos, şi Tesalonicul şi toate cele de aici, să plece îndată spre Ierusalim şi, închinându-se acolo, să-şi petreacă restul vieţii în isihie. Iar după ce toţi au fost de

[15] Arhaism stilistic bizantin, fiind vorba de fapt de turcii otomani.

[16] Filotei Kokkinos era originar din Tesalonic.

[17] Acum a părăsit Athosul, unde se nevoiau la schitul Magula, şi Cuviosul Grigorie Sinaitul şi grupul ucenicilor lui, între care se aflau şi viitorii patriarhi ecumenici Isidor şi Calist.

acord și de părere că e o hotărâre bună și se gândeau deja la ieșire și la plecare, înțeleptul Grigorie căuta și aprobarea și bunăvoința de sus și se ruga pentru confirmarea celor hotărâte.

32. Așadar, pe când se dedica isihiei și se ruga în sine însuși lui Dumnezeu pentru toate acestea, în mijlocul rugăciunii i s-a părut că a ațipit puțin și i s-a arătat această vedenie: „Mi se părea, zicea, că eram împreună cu frații aceia cu care ne sârguiam de plecare, stând în anticamera sălii tronului, însuși împăratul fiind prezent și șezând pe tronul împărătesc în chip foarte imperial și sublim, iar în jurul lui stăteau ca de obicei gărzile, senatul și rangurile demnitarilor. Iar unul din ei a venit la noi cu fală și îndrăzneală — după veșmânt părea a avea demnitatea de duce — și văd că mă cuprinde și îmbrățișează cu amândouă brațele, vrând să mă tragă la sine, iar întorcându-se spre tovarășii mei zicea: «Iată, cum puteți vedea și voi, pe acesta îl țin lângă mine, fiindcă așa a poruncit împăratul, iar dacă voi ați ales să plecați, mergeți, și nimeni nu vă va împiedica.»”

33. Primind acest semn de la Dumnezeu, cum a cerut, și împărtășindu-l prietenilor lui, Grigorie socotea că toți în comun trebuia să rămână acolo și să nu iese nicidecum din staulul și vecinătatea marelui cetățean și ocrotitor, străjer și patron în tot felul al marelui Tesalonic, adică ale celui între martiri Dimitrie. Căci socoteau în chip frumos că el era cel care slujise în chip atât de nou poruncilor dumnezeiești și împărătești, și-l reținea prietenos și sincer pe Grigorie și prin el pe ceilalți: acum pentru isihia și anahoreza spre care se sârguiau, iar mai apoi pentru prezidarea și sfânta conducere a Bisericii. Lucru care avea să fie realizat după puțin timp în chip minunat prin economia Sa de mare înțelepciune și purtare de grijă a lui Dumnezeu, care pune de departe începuturile lucrurilor mari.

Hirotonia în preot

1. Aici [în Tesalonic] minunatul Grigorie a primit și marea și minunata demnitate a preoției la cererea comună a tovărășiei acelor cuvioși bărbați care erau împreună cu el; aceștia se gândeau și la lungile călătorii și oamenii necunoscuți spre care aveau să plutească și își imaginau în gândurile lor acele lucruri după cum le-am spus mai înainte.

2. Dar pentru că era nevoie ca acesta atât de mare și înalt în virtute să pună mâna în chip corespunzător pe lucrurile cele mari și sublime, dar inițiantul și celebrantul preoției le era necunoscut, Grigorie s-a îndreptat spre Dumnezeu întrebându-L cu evlavie despre lucrurile care-i stăteau înainte și, luând în mâini cartea apostolică aflată înaintea lui și ridicându-și spre Dumnezeu împreună cu gândirea și ochii trupului, a căutat ca prin aceasta să cunoască prin credință, pe cât e cu putință, voia dumnezeiască. Și deschizând-o și aruncându-și ochiul pe cele ce-i stăteau în față, a dat îndată de cuvintele de care s-a folosit înțeleptul Pavel scriind odinioară galatenilor în preambulul cuvântului său: „Pavel, apostol nu de la oameni, nici prin om, ci prin Iisus Hristos și Dumnezeu Tatăl" [*Ga* 1, 1].

3. Și înțelegând de aici că lucrul ce urma să se facă nu era fără gândul și insuflarea lui Dumnezeu și că nimic din cele omenești și care vin de jos nu se pot opune acelor lucruri sublime și dumnezeiești, de aceea mai mult decât toți a primit în chip dumnezeiesc și sfânt cele dumnezeiești și sfinte și a venerat pe cel care i le-a dăruit și îndată s-a pregătit pentru mai mari lupte pentru virtute, simțind ce este această demnitate dumnezeiască; și așa înțeleptul a cinstit în chip înțelept pe cel care l-a cin-

stit [hirotonindu-l][18] sau, mai potrivit spus, a sporit mai mult darul prin sine însuşi aprinzând zi de zi făclia şi focul Duhului.

În schitul de la Veria

4. Căci după hirotonie şi acel oracol dumnezeiesc de care am vorbit a ieșit puțin din Tesalonic și, ajungând în vecinătatea Veriei, a urcat pe muntele din apropiere şi a intrat în schitul de monahi care se înființa pe atunci acolo. Alcătuind aici o școală [*phrontisterion*] de înţelepciune dumnezeiască împreună cu zece tovarăşi şi deopotrivă sârguitori și părtași ai aceluiași mod de viaţă — zece e numărul cel mai deplin și desăvârșit —, Grigorie cel plin cu adevărat de orice bine a început iarăși să filozofeze la cele ale desăvârșirii de sus și dumnezeiești, cinci zile pe săptămână rămânând inaccesibil și neprimind nicidecum să vorbească cu absolut nimeni, dar sâmbăta și duminica ieșind pentru jertfa tainică și convorbirea duhovnicească şi întâlnirea cu frații.

5. Avea pe atunci treizeci de ani și un trup sănătos, pentru că nu se apropiase de el încă nici cea mai scurtă boală. De aceea a atacat lupte încă mult mai mari şi o conduită mai aspră, topindu-și trupul cu postiri și priveghери lungi, ambiţionând să-l supună desăvârșit duhului, iar cu tot felul de înfrânări, cu trezie şi cu izvorul obişnuit al lacrimilor subţiindu-și şi curăţindu-și partea văzătoare a sufletului o ridica pururea spre Divinul înrudit cu ea prin rugăciunea neîncetată a minţii și prin comuniunea și unirea nemijlocită cu Dumnezeu prin har.

6. Plecând de aici germinau în el darurile lui Duhului, ca să vorbim apostolește [*Ga* 5, 22], și toți, nu numai cei

---

[18] Ieremia, mitropolit al Tesalonicului între 1315–1327, l-a hirotonit preot pe Grigorie Palama în 1326, când aceasta împlinea vârsta canonică de 30 de ani.

care erau împreună cu el, dar și cei ce locuiau acel munte din dragoste de filozofia dumnezeiască, ca și locuitorii orașului, vedeau în conduita și cuvântul aceluia un model și o icoană minunată a virtuții și îl considerau o minune nouă, departe de generația noastră și aproape mai presus de om. Căci pe lângă înălțimea făptuirii îi uimea și cuvântul său, precum și noutatea și supranaturalitatea înțelepciunii lui cu adevărat dumnezeiești, incomparabile cu ale oricui altuia.

7. Și ce nevoie mai e să vorbim, când chiar și tăcând și doar văzut, minunate, produceai admirație în sufletele celor care te vedeau, când concentrându-te în minte și întors întreg spre tine însuți și spre Dumnezeu[19], spălat în chip supranatural de curgerile străine ale lacrimilor, când având fața luminoasă mai presus de fire ca de la un cuptor de foc, transformată și schimbată de focul Duhului, mai ales când ieșeai din celebrarea tainică a Sfintelor Taine sau din căsuța și isihia ta?

Moartea mamei

8. Pe când era el în acestea și în unele ca acestea, preabuna și cu adevărat draga lui Grigorie mamă a lăsat cele de aici și s-a mutat la Dumnezeu încărcată de multe virtuți. Și îndată ajunge la el o scrisoare a fiicelor ei fecioare care practicau asceza în Bizanț, scrisoare care-i făcea cunoscut sfârșitul mamei lor comune și-l invita să le facă o vizită și pentru călăuzire duhovnicească.

9. Lăsându-se convins de scrisoare și de chemarea surorilor, care aveau unite cu dreptatea și atracția, a urcat în Constantinopol avându-i cu sine și pe frații săi. Și le-a găsit pe surori care nu-și dezmințeau neamul, le-a admirat virtutea și le-a lăudat luptele și puritatea și rigoarea

---

[19] Cf. Grigorie din Nazianz, *Cuvântul* 43, 77 (necrologul Sfântului Vasile cel Mare); *PG* 36, 600A.

vieţii întru toate. Şi dând lui Dumnezeu mulţumirea cuvenită pentru toate, iniţiindu-le el însuşi destul în cele înalte şi îndemnându-le spre ele, s-a pregătit iarăşi de drumul înapoi şi de întoarcere spre retragerea [anahoreza] lui.

Întoarcerea la Veria

10. Dar ele nu erau de acord cu acestea, ci spuneau că e necesară una din două: fie ca el să rămână aici împreună cu fraţii lui, să le înveţe şi povăţuiască zilnic şi să le conducă în chip vrednic spre virtute şi spre Dumnezeu, fie ca şi ele să plece împreună cu ei şi să se ducă în acel loc străin şi în acea retragere [anahoreză]. El însă spunând că a rămâne iarăşi în patrie e imposibil, şi socotind că a pleca şi surorile împreună cu el e un lucru posibil şi folositor, s-a întors din nou la Veria luându-le împreună cu fraţii săi şi pe ele. Şi aşezându-le în oraş şi făcând pregătirile necesare ca ele să aibă şi acolo obişnuita lor conduită şi asceză, a alergat iarăşi în munte şi în coliba sa ascetică.

Moartea surorii şi harurile ei

11. Şi după scurt timp prima dintre surori, Epiharis, lăsându-şi trupul şi fraţii împreună cu toate cele de aici, a trecut în chip slăvit la Dumnezeu încununată în chip supranatural şi nevăzut de harisme feciorelnice şi ascetice şi semnalând şi celor din afară harul prin semne nu nedesluşite. Căci încă pe când era sănătoasă la trup şi-a prezis foarte limpede sfârşitul cu zece zile mai înainte şi din acest motiv i-a ţinut pe lângă ea pe fraţii care veniseră din munte în oraş; a mai prezis în Duhul dumnezeiesc şi moartea în scurt timp a celui de-al doilea frate, Teodosie, şi că, după puţin timp, Grigorie se va duce împreună cu fratele său Macarie iarăşi în Athos, după care va cădea în felurite încercări, dar care duc spre un

sfârşit bun. Lucruri care s-au împlinit potrivit prezicerii ei, fără ca nimic din ele să fi fost greșit.

12. Căci încă din fragedă copilărie ea a avut drept tovarășă naturală, care a crescut și înflorit odată cu ea, virtutea și întoarcerea permanentă spre Dumnezeu, precum și simplitatea, plânsul și disprețuirea acestor lucruri curgătoare și supuse stricăciunii. Despre ea povestea și Grigorie unele lucruri minunate și vrednice de pomenire, pe care le auzise de la preabuna lor mamă, cum a spus el însuși mai apoi celor alor săi, pe care însă le-am lăsat deoparte acum din pricina lungimii discursului. Dar la cele spuse e necesar să adăugăm și aceasta:

Discuția cu monahul Iov

13. Între mulți aceștia care locuiau pe atunci acel munte era lângă ei și un bătrân atât la vârstă, cât și la purtare, pe nume Iov, sârguitor în conduită, simplu la fire, și ca să vorbim scurt, strălucind prin blândețe, bunătate și toate cele bune. Sălășluind în vecinătatea lui, a ajuns un obișnuit și prieten al lui Grigorie, întrucât virtutea îi leagă de cele mai multe ori între ei pe cei care îndrăgesc prin ea aceleași lucruri. Acesta, șezând odată ca de obicei împreună cu marele Grigorie și fiind numai urechi la cele spuse de acela, l-a auzit spunând pe lângă altele și acestea: „Oricine e chemat pe nume după Hristos [creștin], oricare ar fi rangul lui, trebuie să practice rugăciunea neîncetată potrivit îndemnului apostolic care învață toată Biserica: «Rugați-vă neîncetat» [*1 Tes* 5, 17], și potrivit proorocului David care, deși era împărat, spune: «Văzut-am înainte pe Domnul înaintea mea pururea» [*Ps* 15, 8]; cărora urmându-le și marele Grigorie [din Nazianz] spune și el: «Trebuie să ne amintim de Dumnezeu mai mult decât respirăm»[20], adresându-se și el în

---

[20] Grigorie din Nazianz, *Cuvântarea* 27, 4; *PG* 36, 16B.

comun tuturor credincioşilor. Urmând deci şi noi celor spuse mai sus — zicea şi el [Grigorie Palama] —, trebuie să-i învăţăm acestea la fel pe toţi, bărbaţi, femei şi copii, înţelepţi şi fără carte, şi să-i conducem spre acestea cu toată sârguinţa."

14. Auzind bătrânul acestea de la înţeleptul Grigorie şi suferind nu ştiu ce, încerca să obiecteze acestor cuvinte atât de clare şi incontestabile susţinând că acest lucru aparţine numai celor ce s-au retras din lume şi monahilor, nu şi celor mulţi şi care trăiesc simplu potrivit lumii.

15. Dar pentru că, deşi a adăugat iarăşi celor spuse multe lucruri asemănătoare, marele Grigorie n-a putut nicicum să-l convingă pe bătrânul, a oprit cuvântul despre acestea evitând cu multă sârguinţă vorbăria multă şi sfada. Iar după ce, despărţindu-se unul de celălalt, au plecat fiecare acasă, şi căsuţa îl adăpostea pe fiecare atent ca de obicei la rugăciune şi isihie, Dumnezeu Însuşi S-a făcut îndată de sus arbitru celor spuse şi, folosindu-se drept slujitor de un înger, şi pe cel neştiutor l-a învăţat cu iubire de oameni cele ce nu le învăţase, iar pentru cele spuse l-a cinstit în chip supranatural, cum s-ar putea zice, şi pe Grigorie. Căci, înfăţişându-se strălucitor bătrânului care se ruga, i-a zis: „Cu privire la cele ce aţi vorbit puţin înainte să nu mai susţii ori să gândeşti nicidecum altfel decât spune sfinţitul Grigorie." Şi după ce a poruncit acestea a dispărut îndată, iar bătrânul, neignorând faptul că învăţătura şi arătarea era îngerească şi dumnezeiască, s-a dus în grabă la cuviosul înştiinţându-l cele văzute şi auzite de el în chip dumnezeiesc şi cerându-i iertare pentru neascultarea şi rezistenţa lui nu frumoasă. Pe care dobândind-o chiar mai mult decât voia — căci cine putea rivaliza cu acela în modestie şi isihie? —, era aproape nedespărţit de marele Grigorie

și erau foarte frumos legați întreolaltă de legăturile cu neputință de rupt ale înțelegerii și prieteniei.

16. După puțin timp ducându-se la Hristos, pe Care-L iubea, și ajuns acum la ultima suflare, bunul Iov a adus mulțumire lui Dumnezeu că l-a făcut un obișnuit și un familiar al lui Grigorie și că a câștigat lucruri multe și mari din învățătura și prietenia aceluia.

Iarăși la Athos, în sihăstria Sfântul Sava

17. Era al cincilea an [1331] pe care-l petrecea înțeleptul Grigorie aici în isihia de care vorbeam, când neamul ilirilor [albanezilor] a invadat acele ținuturi sau, mai bine zis, atacau încontinuu munții și câmpiile, ogoarele și toate locuirile, pe unele ducându-le în robie și prădându-le, iar pe altele arzându-le cu foc, și l-au silit și pe acela să se mute și să vină iarăși în preafrumosul Athos. Ajungând aici și venind iarăși la Marea Lavră a minunatului Atanasie, s-a arătat cu bucurie prietenilor, bucuroși, părinți și frați, dar n-a rămas înăuntrul Lavrei ca la început, ci s-a așezat și-a înfipt cortul isihiei undeva în afară, dar aproape de ea, în schitul dumnezeiescului Sava, venind în Lavră și fiind împreună cu mulțimea de puține ori, și anume din când în când, numai pentru Liturghie și celelalte Sfinte Taine, când și pe ceilalți preoți îi chema comunitatea bisericii, vrând ca și de aici să se împodobească și să se slăvească pe ei înșiși, cum este întotdeauna buna sârguință și ambiție a acelora cu privire la aceste lucruri. În rest era de obicei într-o isihie extremă, singur cu el însuși și cu Dumnezeu, și nici nu ieșea deloc din colibă, nici nu venea să vorbească și să vadă pe absolut nimeni, întrucât nu suporta să-l vadă nici măcar pe cel care slujea nevoilor sale legate de strictul necesar, afară de sâmbăta și duminica, în care putea fi văzut și abordat și de ceilalți.

18. Așadar, întrucât toată virtutea se divide în partea practică și cea contemplativă, despre care cei înțelepți în aceste lucruri[21] spun că are drept bază și temelie partea practică, întrucât aceasta din urmă e mai ușoară și-i duce mai repede la sfârșit pe cei ce se sârguiesc în ea, iar partea contemplativă e mai grea și duce mai cu anevoie la sfârșit sau, ca să vorbim mai exact, nici nu are un sfârșit o dată pentru totdeauna — căci prin firea ei duce și unește în chip nemijlocit cu Dumnezeu mintea sfântă și curățită a bărbaților deiformi, unde „pentru cei ce ajung acolo e o odihnă de orice altă contemplare dumnezeiască", dar Divinul e de nedepășit și infinit, fiindcă nici mintea cea mai filozofică, cea mai în stare să străbată și să cerceteze toate, nu are și nici nu va avea vreodată ceva mai înalt, fiindcă „Acesta este capătul ultim al tuturor celor ce pot fi dorite"[22], în jurul Căruia, ca să vorbim potrivit marelui Dionisie, „se mișcă în cerc pururea mințile cele mai înalte și dumnezeiești, unindu-se cu iluminările fără început și fără sfârșit ale Binelui și Frumosului"[23] —, deci întrucât așa stau lucrurile, în ce privește partea practică dumnezeiescul Grigorie [Palama] a fost văzut luptându-se și izbândind atât înainte de renunțare[a la lume], cât și după ce a luat haina [monahală] și retragerea [anahoreza], întrucât încă de la începuturile acesteia era aproape desăvârșit și rivaliza nu fără noblețe cu cei mari și sârguitori în acestea.

19. Iar odată cu înaintarea timpului și ascezei, ce mai trebuie să spunem cât de mult i-a întrecut în toate pe cei ce se sârguiau în acestea și cum anume s-a arătat celor de aproape și celor de departe exemplu minunat de sim-

---

[21] GRIGORIE DIN NAZIANZ, *Cuvântarea* 4, 113; *PG* 35, 649B–659A; cf. și *Cuvântarea* 20, 12; col. 1080B.

[22] ID., *Cuvântarea* 21, 1; *PG* 35, 1084B.

[23] Cf. DIONISIE AREOPAGITUL, *Despre numirile divine* 4, 8; *PG* 3, 704D.

plitate și neatașare extremă, de post și umilință și de orice fel de înfrânare, retragere, plâns și tăcere, și de toate cele asemenea acestora? *20.* Fiindcă lucrul pe care și-l propunea și spre care se sârguia în chip deosebit era contemplarea, și încă acea contemplare care e dincolo și înainte de toate, și pe care de Dumnezeu purtătorii [Părinți][24] obișnuiesc să o numească vedere a lui Dumnezeu, unire nemijlocită, luminare și îndumnezeire și altele asemănătoare acestora, și prin ea și împreună cu ea unii ca aceștia înaintează în chip frumos spre iubirea culminantă, spre asemănarea cu Dumnezeu și spre teologia cea mai înaltă și infailibilă prin rugăciune neîncetată, liniștirea [isihia] minții, umilință și plâns, să observăm atunci, dacă o să reușim să observăm, cum a fost acest adevărat om al lui Dumnezeu în privința acestor lucruri foarte dumnezeiești și foarte înalte. *21.* Cele privitoare la teologia mai înaltă și cele ce țin de ea să aștepte însă acum locul și timpul cuvenit, iar celelalte oricine le-ar putea admira ușor, chiar dacă nu potrivit vredniciei, dar a le parcurge pe fiecare în parte și a le aduce ascultătorilor sub ochi, ca să spunem așa, mi se pare că face parte din lucrurile imposibile. De aceea se cade să ascultăm felul în care însăși limba aceluia dezvoltă aceste lucruri, întrucât nimeni altul nu-l poate cunoaște pe el și lucrurile lui ca el însuși, nici nu știe să le spună și scrie așa cum o face el însuși.

Așadar, înțeleptul vorbește despre răgazul/oprirea minții [*schole noos*] și cele născute plecând de la acesta, precum și despre luminarea dumnezeiască, atunci când scrie între multe altele împotriva [lui Akindynos] celui ce se opunea acestei dumnezeiești lumini[25]:

---

[24] GRIGORIE DIN NAZIANZ, *Cuvântarea* 28, 17; *PG* 36, 48C; 30, 6, col. 192B; 39, 20, col. 360A etc.

[25] Patriarhul Filotei reproduce aici un pasaj din GRIGORIE PALAMA, *Antireticul* VII, 34–40 *împotriva lui Akindynos* (*Syngrammata* III, p. 486–492),

22. Așadar, când mintea se depărtează de orice lucru simțit și iese la suprafață din potopul zarvei din jurul acestora și se uită la omul dinăuntru, văzând mai întâi masca hidoasă care s-a pus asupra lui din rătăcirea ei în cele de jos, se grăbește să o spele prin plâns; apoi, după ce a desființat acest văl diform, intră atunci în chip netulburat, fără să fie hărțuită în chip nenobil de feluritele afecțiuni ale sufletului, în vistieria adevărată dinăuntru și se roagă Tatălui Care este în ascuns [*Mt* 6, 6] *și Care-i procură mai întâi darul care conține în el toate darurile harului: pacea gândurilor, împreună cu care desăvârșește umilința/smerenia, care naște și conține orice virtute, nu pe cea alcătuită de cel ce vrea din vorbe și înfățișări exterioare ușor realizabile, ci pe cea care are mărturia bunului și dumnezeiescului Duh și pe care o creează Însuși Duhul înnoit în cele dinăuntru ale omului* [*Ps* 50, 12]. *În aceste [virtuți] ca într-o împrejmuire sigură a raiului minții cresc feluriții pomi ai virtuții celei adevărate, iar în mijlocul ei se înalță palatele sacre ale iubirii, în porticurile cărora înflorește preludiul veacului viitor, negrăita și nedesființata bucurie.*

23. Căci neagoniseala e mama negrijii, negrija e mama atenției și a rugăciunii, iar acestea sunt mamele plânsului și lacrimilor, și ele șterg prezumțiile; iar odată îndepărtate acestea, calea virtuții se desăvârșește ușor, întrucât piedicile din ea sunt scoase din mijlocul ei și conștiința devine neosândită; iar acestea fac să țâșnească bucuria și râsul fericit al sufletului. Iar începând de atunci lacrima îndurerată se preface în dulce, iar cuvintele lui Dumnezeu ajung gâtlejului dulci și mai presus

---

pasaj reprodus literal de acesta și în *Epistola-tratatul către monahia Xeni* § 54–62 (*Syngrammata* V, p. 221–226); trad. rom. diac. Ioan I. Ică jr în: SFÂNTUL GRIGORIE PALAMA, *Fecioara Maria și Petru Athonitul — prototipuri ale vieții isihaste și alte scrieri duhovnicești. Scrieri II*, Ed. Deisis, Sibiu, 2005, p. 390–395.

decât e gurii mierea [*Ps* 118, 103]; *cererea din rugăciune se preface în mulțumire, iar meditarea mărturiilor dumnezeiești este veselia inimii* [*Ps* 118, 113] *care convorbește cu acestea cu o nădejde nefăcută de rușine* [*Rm* 5, 5], *și care e ca un preludiu prin însăși experiența acestei gustări, și care învață în parte bogăția covârșitoare a bunătății* [*Ef* 2, 7], *potrivit celui ce spune: „Gustați și vedeți că e bun Domnul"* [*Ps* 33, 9], *Veselia drepților, Bucuria celor verticali, Voioșia celor smeriți, Mângâierea celor ce plâng pentru El.*

24. Dar ce? Doar până aici merg cele ale mângâierii și numai acestea sunt darurile sfintei logodne? Oare Mirele unor asemenea suflete nu Se arată pe Sine Însuși în chip mai limpede decât acestea celor spălați și curățiți prin fericitul plâns și îmbrăcați de nuntă prin virtuți? Negreșit. Fiindcă atunci când orice patimă rușinoasă sălășluită înăuntru e alungată, iar mintea, cum a arătat cuvântul până acum, întorcându-se spre ea însăși și întorcând în întregime spre sine și celelalte puteri ale sufletului, va înfrumuseța sufletul prin cultivarea virtuților, înaintând spre ce e mai desăvârșit și punând urcușuri [*Ps* 83, 6] *făptuitoare, spălându-se încă mai mult cu ajutorul lui Dumnezeu, nu șterge numai murdăriile părții celei rele, ci scoate din ea orice lucru adăugat ulterior, chiar dacă ține de partea mai bună și de gândire. Dar când, trecând dincolo de cele gândite cu mintea și de înțelesurile neimaginare privitoare la acestea și, iubită fiind de Dumnezeu și iubind pe Dumnezeu, a dezbrăcat toate, se înfățișează atunci lui Dumnezeu „surdă și mută", după cum stă scris* [cf. *Ps* 37, 14][26]; *e mai tare atunci decât rațiunea materiei și plămădește cu toată nefrica plămădirea cea mai de sus, dat fiind că nimic din afară nu-i mai bate la ușă, întrucât harul*

[26] Cf. EVAGRIE PONTICUL, *Despre rugăciune* 11.

dinăuntru o transformă spre mai bine și, lucrul cel mai uimitor, luminează cu lumină negrăită cele dinăuntru și desăvârșește omul dinăuntru.

25. Iar când lucește ziua și luceafărul de zi răsare în inimile noastre, potrivit corifeului apostolilor [Petru; *2 Ptr* 1, 19], *atunci omul adevărat iese, potrivit cuvântului prorocului [David], la lucrarea lui adevărată* [*Ps* 103, 23] *și, folosindu-se de lumină ca de o cale, urcă sau e ridicat pe munții cei veșnici* [*Ps* 75, 5]. *Iar în această lumină [mintea] se face — o, minune! — văzătoare a celor mai presus de lume, fie nedesfăcută, fie desfăcută de jugul materiei împreună cu care a fost creată la început, cum știe calea. Fiindcă nu urcă cu aripile imaginative ale gândirii, care se învârte în jurul a toate ca o oarbă, neprimind înțelegerea exactă și neîndoielnică nici a celor sensibile absente, nici a celor inteligibile transcendente, ci urcă într-adevăr cu puterea negrăită a Duhului, iar printr-o simțire duhovnicească și negrăită aude cuvinte care nu se pot spune și vede cele ce nu se pot vedea* [*2 Co* 12, 4]; *și astfel este și devine încă de aici în întregime a tainei și, chiar dacă e absentă de acolo, rivalizează cu cântăreții cei neobosiți, devenind cu adevărat un alt înger al lui Dumnezeu pe pământ aducându-I prin ea însăși orice fel de creatură, fiindcă, participând ea însăși la toate, participă acum și la Cel mai presus de toate, pentru ca chipul [lui Dumnezeu din ea] să fie încă și mai exact.*

26. De aceea zice dumnezeiescul Nil că „starea minții e înălțime înțeleasă cu mintea asemenea culorii cerului, în care la vremea rugăciunii se arată lumina Sfintei Treimi”[27].

27. Iar Sfântul Diadoh zice: „Două lucruri face în noi harul prin Botez, dintre care unul întrece de infinite ori

---

[27] De fapt EVAGRIE PONTICUL, *Despre gândurile răutății* 18.

pe celălalt, căci unul ne reînnoiește în apă și face să lucească chipul [lui Dumnezeu din noi] netezind orice zbârcitură a păcatului, iar celălalt e primit ca să lucreze împreună cu noi. Prin urmare, când mintea începe să guste în multă simțire din bunătatea Duhului, atunci trebuie să știm că harul începe să zugrăvească așa-zicând peste chip[ul lui Dumnezeu] asemănarea [cu Dumnezeu], astfel încât această simțire ne arată că asemănarea se modelează în noi, dar desăvârșirea asemănării o vom cunoaște din asemănare." Și iarăși: „Nimeni nu poate dobândi iubirea duhovnicească până ce n-a fost luminat cu toată certitudinea de Duhul Sfânt. Căci dacă mintea nu primește în chip desăvârșit asemănarea prin lumina dumnezeiască, poate să aibă toate virtuțile, dar rămâne lipsită de iubirea desăvârșită"[28].

28. La fel îl auzim spunând și pe Sfântul Isaac care zice: „La vremea rugăciunii mintea plină de har își vede curăția ei asemenea culorii cerului, pe care bătrânii lui Israel au numit-o loc al lui Dumnezeu [*Iș* 24, 10], *atunci când li s-a arătat în munte." Și iarăși: „Rugăciune e curăția minții despicată cu uimire de lumina Sfintei Treimi." Și iarăși: „Curăția minții e cea în care fulgeră la vremea rugăciunii lumina Sfintei Treimi"*[29].

29. Dar mintea învrednicită de acea lumină transmite trupului unit cu ea multe mărturii ale frumuseții dumnezeiești, mijlocind între harul dumnezeiesc și grosimea trupului și punând în el putința celor cu neputință. De aici vine și deprinderea deiformă și incomparabilă a virtuții și nemișcarea sau mișcarea cu anevoie spre răutate.

30. De aici vine și cuvântul care lămurește rațiunile celor ce sunt și descoperă din el prin curăție tainele firii, prin care gândirea celor care ascultă cu credință e ridi-

---

[28] DIADOH, *Cuvânt ascetic* 89.

[29] ISAAC SIRUL, *Cuvântul* 32, care citează pe EVAGRIE, *Skemmata* 27 și 4.

cată prin analogii spre înțelegerea celor mai presus de fire, pe care însuși Tatăl Cuvântului o deține prin atingeri imateriale. De aici vin și celelalte felurite faceri de minuni, străvederea și vederea înainte și faptul de a vorbi despre cele ce se întâmplă departe ca despre unele petrecute sub ochii noștri. Iar lucrul cel mai mare e faptul că scopul acelor preafericiți nu tinde spre acestea, ci așa cum, dacă se uită cineva la o rază de soare, percepe și atomii de aer, chiar dacă scopul său nu este acesta, tot așa și cei ce intră în contact în chip curat cu razele dumnezeiești, în care stă în chip natural descoperirea tuturor, nu numai a celor ce sunt sau au fost, dar și a celor ce vor fi, aceștia dobândesc pe cale lăturalnică în chip real cunoașterea acestora proporțional cu curăția sa, deși lucrul lor principal e întoarcerea și aplecarea minții spre ea însăși sau, mai bine zis, chiar dacă e lucru uimitor a spune aceasta, întoarcerea tuturor puterilor sufletului spre minte și lucrarea ei potrivit ei înseși și lui Dumnezeu, adică lucrarea prin care cei pregătiți se binedispun spre Prototip, întrucât harul îi readuce acea frumusețe originară și absolută.

31. Acestea sunt cele spuse de acea minte deiformă și cerească și de acea limbă cu adevărat înțeleaptă despre sfântul răgaz [*schole*] și sfânta liniștire, despre dumnezeiasca luminare și îndumnezeire. Și cine ar putea gândi și vorbi vreodată la fel de dumnezeiesc și de înalt despre aceste lucruri chiar și dintre cei înalți și avansați în contemplare și care au cunoașterea unora ca acestea prin experiență și fericită pătimire[30]? Întrucât ele sunt în acord întru toate cu scrierile și cuvintele bărbaților purtători de Dumnezeu și sunt incontestabile și sigure în toate; pentru că numai după ce a pătimit și a fost inițiat frumos

[30] Cf. Grigorie din Nazianz, *Cuvântarea* 18, 26; *PG* 35, 1017A și Dionisie Areopagitul, *Despre numirile divine* 2, 9; *PG* 3, 648B.

în acele lucruri dumnezeiești și suprafirești în practică și activ, marele [Grigorie] a venit să vorbească și să scrie despre ele după nu puțini ani atunci când l-a chemat nevoia, și plecând de aici a ajuns cunoscut celor ce au minte. Fiindcă unele ca acestea nu pot ține de înțelepciunea, cuvântul și mintea omenească decât dacă s-ar putea compara licuricii cu razele de soare și loviturile în aramă și în lemn cu tunetele cerești sau, mai bine zis, ultimele ecouri ale acelor lovituri. O vor arăta peste puțin și cele ce vor fi spuse acum, ca pomul să se cunoască din rodul lui, potrivit cuvântului lui Hristos [*Mt* 12, 33], și rădăcinile să se facă cunoscute frumos din ramuri.

Harisma vederii

32. Era seara Cinei celei mari și de taină și a Pătimirilor după trup ale Domnului, și săvârșindu-se cu măreție celebrarea lor, cum e obiceiul în Lavră, Grigorie participa împreună cu cei mai de vază la prăznuire și imne conducând și stând împreună cu ceilalți și împodobind adunarea cu prezența lui, cum ar putea spune cineva. Dar cum obișnuiește să se întâmple, unii dintre cei ce stăteau acolo, ca și cum ar fi uitat de cele celebrate, de acele mari și minunate cântări și pentru ce se adunaseră, s-au dedat vorbelor întâmplătoare, și aceasta peste măsură și în exces, dacă s-ar putea vorbi de măsură în unele ca acestea. La acestea omul lui Dumnezeu s-a mâhnit, cum era și potrivit, și pentru că nu i se părea indicat să vorbească cu ei să le spună să se abțină de la vorbe, îndepărtându-și mintea deodată de la aceia și de la cântarea imnelor, s-a întors ca de obicei spre sine însuși și prin sine spre Dumnezeu.

33. Și dintr-odată l-a învăluit de sus o lumină dumnezeiască și, luminându-i-se cu razele acelea atât ochii sufletului, cât și ai trupului, a văzut deja limpede ca

prezent ceea ce avea să se întâmple peste nu puţini ani. Căci Macarie, cel însărcinat pe atunci cu administrarea Lavrei, care stătea de-a dreapta lui, nu i s-a mai arătat purtând veşmântul comun şi obişnuit, ci i-a apărut fiind între arhierei, îmbrăcat ca şi ei purtându-se cu totul arhiereşte; lucru care s-a şi văzut realizat mai apoi, după unsprezece ani, când după conducerea şi patronarea Lavrei zisul Macarie a urcat ca arhiereu pe scaunul Tesalonicului nostru[31] şi acolo şi-a sfârşit împreună cu stăpânirea şi viaţa.

34. Odată dumnezeiescul Grigorie se ruga pentru sine însuşi şi pentru cei împreună cu el, iar rugăciunea era adresată Fecioarei Născătoare de Dumnezeu, obişnuita cârmuitoare şi mântuitoare, ca să le facă neîmpiedicat urcuşul şi mersul lor spre Dumnezeu şi cele de strictă necesitate nevoilor lor trupeşti uşor de procurat; ca nu cumva neavând unele ca acestea să fie siliţi să se ocupe de adunarea lor, să lase cele duhovniceşti şi mai necesare, între care şi cele ale rugăciunii.

35. Dar Doamna a toate, luând-o înaintea rugăciunii, cum ar putea spune cineva, prin bogăţia purtării ei de grijă, îndată i s-a înfăţişat aceluia în vis îmbrăcată august şi feciorelnic, aşa cum o arată la noi icoanele ei exacte. Şi întorcându-se spre cei care o urmau, mulţi dintre care păreau a fi dintre cei de vază, a zis: „Voi să fiţi de acum înainte economii şi distribuitorii tuturor celor necesare pentru Grigorie şi cei împreună cu el." Şi împlinind astfel în scurt timp acea sfântă rugăciune şi făcându-şi darul, s-a întors la ale Ei; şi „din acel moment, ne-a spus sfinţitul Grigorie, toate cele de strictă necesitate pentru trupul nostru ne vin fără osteneală, oriunde s-ar întâmpla să petrecem".

---

[31] Macarie a fost mitropolit al Tesalonicului între 1343 şi 1345. Vedenia lui Grigorie Palama de care se vorbeşte aici a avut deci loc în 1332.

36. Trecuseră doi ani de când marele Grigorie locuia și se îndeletnicea cu aceste lucruri în zisa sihăstrie [Sfântul Sava]. Iar în al treilea [1333–1334], pe când stătea acolo singur după obicei și-și ținea mintea la Dumnezeu prin isihia și rugăciunea minții, i s-a părut că-i vine ca o umbră de somn, dar care i-a arătat această vedenie. I s-a părut că ține în mâini un vas plin de lapte care, începând dintr-odată să țâșnească, curgea în afară pe deasupra vasului; după care s-a prefăcut într-o clipită într-un vin foarte bun și înmiresmat care i se revărsa atât de îmbelșugat pe haine și pe mâini, încât erau îmbibate și pline de mireasma lui. „Și pe când mă delectam și bucuram mai mult, a stat lângă mine un bărbat arătos și plin de lumină care mi-a zis: «De ce nu dai și celorlalți din această dumnezeiască băutură care țâșnește în chip atât de minunat, ci o lași să se reverse în zadar? Nu știi că ea este un dar al lui Dumnezeu și nu va înceta să țâșnească și să se dăruiască astfel?» Iar când eu am pus înainte neputința mea de a o distribui și absența acum a unor oameni care să dorească unele ca acestea, acela mi-a zis: «Chiar dacă nu mai există cei care să o caute cu vrednicie, tu trebuie să-ți faci datoria și să nu încetezi să o distribui, cum ziceam, și să lași pe seama Stăpânului cererea ta. Căci negreșit știi bine și porunca și talantul și osânda robului trândav și care n-a făcut potrivit poruncii stăpânului [*Mt* 25, 14–30].» După care acel bărbat strălucit a părut că se duce, iar eu, scuturând umbra aceea de somn, am șezut toată noaptea și cea mai mare parte din zi acolo învăluit în întregime în chip bogat de lumina dumnezeiască." Acestea le-a spus minunatul Grigorie mai târziu prietenului și ucenicului său, sfințitul Dorotei [Vlatis], când a început să alcătuiască acele minunate cuvinte despre dogmele dumnezeiești, socotind că acest

lucru îl sugerează prefacerea acelei sfinte băuturi în vin: mutarea cuvântului de la cel etic și simplu, la cel dogmatic și care duce sus [anagogic].

37. Care a fost urmarea? Înțeleptul se supune acestor revelații dumnezeiești și, deschizându-și gura minții odată cu cea simțită, începe să împărtășească tuturor fără invidie Duhul tras de sus aducând cuvinte ale lui Dumnezeu, cuvinte pe care socot că nici unul dintre toți nu le-ar fi putut subscrie cu cuvântul său și să fi avut zece limbi și tot atâtea guri și mâni, cum se spune de unii, dacă n-ar fi fost el însuși și dumnezeieștile și sfintele lui cuvinte și volumele, pe care ni le-a lăsat în chip frumos în locul lui și a marii gândiri și voci a lui. La care privind și ascultând cei ce locuiau atunci în sfântul Athos, mai cu seamă cei care odată cu timpul aveau și un cuget cărunt și erau îndrăgostiți de frumoasa isihie și cele deopotrivă, socoteau că acela era un lucru dumnezeiesc și suprafiresc și erau uimiți peste măsură de comoara harului ascunsă în el, spunând tuturor în fiecare zi multe lucruri vrednice de cuvânt și de pomenire și adăugând în chip de confirmare și acel cuvânt al minunatului părinte Isaac care după ei i se potrivea lui înaintea tuturor altora: „Cine a văzut un om care să strălucească prin virtuțile lui, dar oamenilor să le apară simplu, care să fie luminos prin viață și înțelept în cunoaștere, dar smerit cu cugetul?”[32], susținând că acesta și nu altul este cel zugrăvit de cuvântul acelui mare Părinte și căutat cu multă cercetare și greutate din pricina rarității unora ca aceștia.

38. Lăsându-se deci convins de acele dumnezeiești revelații și de Duhul Care locuia în el, înțeleptul Grigorie începe în chip minunat odată cu minunatul cuvânt prin limbă, de care vorbeam, și să scrie și să alcătuiască

---

[32] ISAAC SIRUL, *Cuvântul* 5; trad. rom. pr. prof. D. Stăniloae în: *FR* IX, 1981, p. 57.

discursuri-tratate. Primul discurs-tratat compus de el a fost cel despre dumnezeiescul părinte Petru [Athonitul][33]; acesta a fost rod al acestui pământ și un locuitor al lui purtând numele marii și îngereștii sale petreceri și conduite aici. Al doilea după acesta a fost cel despre sfânta intrare în Templul Legii vechi și despre viața deiformă aici a Maicii lui Dumnezeu[34], după ce a aflat că unii de pe atunci flecăreau îndrăznind să insulte cu limbă cutezătoare și neînvățată acele taine. La care s-au adăugat și multe alte demne cu adevărat de cuvânt și de sfântă pomenire.

Egumen la Esfigmenu

39. Dar pentru că nu era cu putință ca unul care strălucea în chip atât de supranatural prin cuvânt, făptuire și înaltele harisme ale Duhului, se ridica atât de sus deasupra tuturor și-i lega pe toți cu farmecele vrăjii lui, să șadă în retragere într-un ungher, nici ca făclia limpede a cuvântului și virtuții să rămână mult timp ascunsă sub obrocul tăcerii [*Mt* 5,13] — căci, așa cum cuvântul a arătat deja, acea revelație dumnezeiască vestise de-a dreptul aceasta —, ce s-a întâmplat?

40. L-a chemat [în a doua parte a anului 1334] la conducerea unor bărbați monahi un vot comun, al conducătorului și patronului comun al Muntelui și al celor mai de seamă dintre ei prin virtute și vârstă. Iar el s-a supus lăsându-se convins mai degrabă de voturile de sus decât de cele omenești și, ducându-se acolo, a preluat scaunul [de egumen] și conducerea fraților care erau în număr de două sute. Să se prezinte însă acum cei care au făcut experiența acelui patronaj și călăuziri și să povestească ce fel de om a fost acela în fapte și în cuvinte în guver-

---

[33] *Syngrammata* V, p. 161–191. Trad. rom. *ibid.*, p. 289–323.
[34] *Apanta ta erga 11*, p. 262–392. Trad. rom. *ibid.*, p. 173–216.

narea și cârmuirea sufletelor: simplu în purtare, liber în gândire, dulce la vorbă, ușor abordabil pentru cei sârguincioși și smeriți, înalt și inaccesibil pentru cei indolenți și disprețuitori, iertător pentru cei ce se întorceau frumos de la păcate sau, mai bine zis, făcând el însuși în fiecare zi prin multe fapte și cuvinte întoarcerea și regretul [pentru păcate] și prin exemplul propriu atrăgându-i pe toți în chip proporțional spre virtute; știu asta cei care prin învățăturile și rugăciunile lui au fost eliberați, împotriva oricărei nădejdi, de patimi foarte grele, de legături îndelungate ale păcatului și de felurita lucrare și mașinațiune a demonilor, făcându-se tuturor un exemplu nou de pocăință.

41. Ce mai e nevoie să spunem de convorbirile și învățăturile lui continue și variate, de acel râu de aur nestăvilit al cuvântului său, de sârguința și iubirea de frumos [*philokalia*] a aceluia pentru lăcașul dumnezeiesc, pentru slujitorii și cântăreții lui, de Liturghiile și celebrările tainice ale Tainelor supranaturale și sublime, încă și despre buna podoabă din sfântul altar, de purtarea de grijă și înălțarea celor ce celebrau ca preoți slujbele, și pe care o insufla confraților săi și numai fiind văzut celebrând în chip supranatural cele dumnezeiești și tainice? Astfel că, după acea minunată conducere și retragere de acolo a bărbatului nostru, mulți n-au mai socotit lucru vrednic nici să mai rămână, nici să mai locuiască în acea mănăstire, ci unii s-au dedicat isihiei și anahorezei, alții unei ascultări și asceze mai stricte, iar alții pustietăților extreme, pentru că nu era cu putință tuturor să fie tot timpul împreună cu înțeleptul dascăl și călăuzitor, cum doreau. Dar despre acestea voi vorbi doar în general arătând câte ceva.

42. Trebuie să menționăm însă aici două sau trei episoade în parte din cele pe care le-a lucrat Dumnezeu făcând minuni prin el.

Vindecarea monahului Evdokim

43. Era în această mănăstire Esfigmenu — căci așa o numesc nu știu de unde anume: de la întemeietor, de la poziție și plasament, sau de altundeva — un monah pe nume Evdokim, și acesta era evlavios, iubitor de învățătură și sârguincios și făcea parte din cei ce slujeau lăcașului dumnezeiesc. Pe când se sârguia în rugăciunea minții și se îngrijea să-și păzească mintea, vrăjmașul l-a aruncat din neatenție într-o înșelăciune arătându-i niște fantasme și imagini înșelătoare și mincinoase și, convingându-l să ia seama la ele ca la unele sfinte, în scurt timp l-a dus în rătăcire departe de cele cuviincioase și aproape l-ar fi scos din minți și rupt cu totul de Dumnezeu, dacă n-ar fi fost de față Grigorie cu acea dumnezeiască înțelepciune și leacurile Duhului. Căci prin mașinațiunile sale cel rău o luase, cum credea, înaintea chiar și acestei mari lecuiri a Duhului și, pe lângă altele, îl inițiase în chip rău pe Evdokim chiar și în acelea și-l convinsese că poate Grigorie era mare și minunat în cuvinte, dar era cu totul neînvățat și neștiutor al gustului contemplării mistice și al virtuții; drept pentru care nu mai trebuia să ia seama deloc la el și la cele ale lui, nici să i se supună în unele ca acestea cum se întâmpla. Dar înțeleptul a alungat din acel suflet și această rătăcire împreună cu toată cea care-l ținea prins mai dinainte, opunându-se în multe feluri născocitorului acelei răutăți, când prin învățături sfinte și prin legi și explicații patristice, când prin rugăciuni tainice și lacrimi și, pe lângă acestea, prin rugăciunile și cererile comune ale Bisericii pentru bolnav, al căror creator și promotor a fost el însuși, până când în cele din urmă, alungând de acolo toată lucrarea demonică, l-a făcut pe Evdokim prin marea lucrare și marele har al Duhului nu numai sănătos, dar și probat sau bine probat [*eudokimounta*] potrivit numelui său.

Înmulțirea untdelemnului

44. Monahii de acolo aveau puțin untdelemn. Marele Grigorie, auzind de la ei aceasta și socotind că e un lucru necesar, a poruncit să-l ducă în magazie. Și intrând în ea și apropiindu-se cu credință de butoiul de untdelemn, chemând pe Dumnezeu, Singurul care poate produce în chip supranatural toate din nimic și pecetluindu-l cu semnul crucii, a arătat monahilor acel vas al Sareptei ca un nou Ilie [cf. *3 Rg* 17, 9 sq]; și ca și din acela, și din acest butoi n-a lipsit un an de zile untdelemnul, deși atât marele Grigorie, cât și monahii scoteau din el cu mâna plină atât pentru cei dinăuntru, cât și pentru cei din afară.

45. Dar după ce a aflat că pricina lipsei untdelemnului era faptul că măslinii nu erau sănătoși ca să poată să dea roade, a venit în grădina de măslini cu preoții și monahii și venind s-a rugat și a pecetluit pomii cu semnul crucii și a sfințit tot locul acela cu procesiuni și cereri sfinte și cu stropirea cu apă sfințită; după care învățându-i, cum îi era obiceiul, cele sfinte și povățuindu-i să fugă mai cu seamă de nerodirea sufletească, căreia mai degrabă i se cuvin securea și focul potrivit cuvântului marelui Botezător și Înainte-mergător [*Mt* 3, 10], s-a întors la sine și în mănăstire. Și când a venit vremea — o, minune! — plantele, care de mulți ani nu erau sănătoase ca să poată să dea roade, s-au arătat împotriva oricăror nădejdi rodnice și pline de roade. Dar pentru ca să fie și mai strălucitoare minunea și marea putere a lui Hristos care lucra în Grigorie, s-au arătat mai încărcați de roade tocmai pomii fie de care se apropiase acela în trecere, fie lângă care a stat vorbind, fie sub umbra cărora a șezut.

V. Lupte dogmatice

1. Dar e momentul pentru cuvântul nostru să trateze, pe cât ne stă în putere, și bătălia aceluia cu noile erezii,

marele lui fapte pentru harul dumnezeiesc, lungile sale încleștări și întreceri. Sunt lucruri cunoscute tuturor, răspândite și vestite peste tot, și la ai noștri și la străini, și celor de aproape și celor de departe, și la câți a ajuns puterea și cuvântul învățăturii lui și veneratele și de Dumnezeu insuflatele lui scrieri; dar pe cât ne stă în putință să le reluăm în cuvânt, să le readucem în amintire pe cele mai importante. Că și acesta va fi un lucru al patronajului aceluia și al sfintei lui alianțe, și anume dacă vom putea mânui bine cuvântul și prezenta lucrurile potrivit socotinței lui și astfel să nu ratăm cele ce se cuvin spuse; fiindcă și acest lucru mi se pare mai necesar decât celelalte: și anume nu atât să găsim ce să spunem, ci ce anume să lăsăm deoparte în chip oportun fără să părem că prin acela vătămăm întregul.

Întors la Marea Lavră

2. Marea Lavră îl avea iarăși pe marele Grigorie care se depărtase repede de patronarea acelei mănăstiri [Esfigmenu] și din dragoste de răgaz și de retragere [anahoreză] se întorsese iarăși la iubita isihie și sihăstrie ca și mai înainte, întrucât cu ajutorul lui Dumnezeu starea sănătății trupului său se ameliorase, relele de la ficat cedaseră și nu-l mai constrângeau la tratamentele și dietele pe care pustietatea și retragerea [anahoreza] nu i le putea oferi[35].

Sosirea lui Varlaam

3. Pe atunci sosise deja pentru prima dată din Calabria în pământul romeilor Varlaam, spre răul propriului său cap și al celor convinși de el. Și prefăcându-se filozof și monah și înainte de aceasta că e ortodox și de acord cu

[35] Grigorie Palama s-a întors la viața de isihast la sfârșitul lui 1335, după un an și ceva de egumenie, suferind însă acum de o maladie hepatică.

Biserica noastră, a început să scrie dogmatic împotriva latinilor de un neam cu el și să discute rațional despre purcederea Duhului dumnezeiesc[36], alăturându-se chipurile opiniei teologilor noștri și apărând definiția credinței și cuvintele lui Hristos. Dar acest lucru era mai degrabă un sofism împotriva Bisericii și, așa cum se spune, o momeală care învăluia pentru cei mai simpli acul impietății[37].

4. Dar unele ca acestea n-au putut rămâne ascunse stâlpului teologiei, inițiatorului și inițiatului în cele de sus Grigorie — era nevoie de mai mult —, ci luându-le în mâini le-a cercetat, diagnosticat și judecat frumos și a arătat că demascarea plăsmuită în aceste scrieri era o perfidie limpede împotriva adevărului.

5. Căci întrucât latinii, cum știm toți, introduc în chip cu totul necesar în purcederea Duhului două principii/obârșii, demascând chipurile această absurditate, Varlaam s-a arătat în tratatele vindecând răul cu rău: îngăduind și el într-un anume mod absurditatea, chiar dacă nu ca și aceia, disprețuind demonstrațiile raționale-silogistice ale înțelepților teologi împotriva ereziilor și numind oameni dumnezeiești și luminați de Dumnezeu pe înțelepții elinilor/păgânilor, pe Aristotel, Platon și cei din sinedriul lor.

6. Unor asemenea flecăreli nobilul Grigorie le-a opus propriile lui tratate demne de el însuși și de adevărul în apărarea căruia lua cuvântul și, dând acestuia biruința și demascând în chip evident minciuna, l-a atras astfel pentru prima dată împotriva lui pe potrivnicul său, sau, mai bine zis, a început să dezvăluie perfidia ascunsă și ipocrizia aceluia. Acestea s-au dovedit pentru Grigorie preliminariile luptelor viitoare și a foarte marilor lui în-

---

[36] Varlaam fusese însărcinat oficial să reprezinte teologia ortodoxă la discuțiile cu legații papei la Constantinopol din anul 1334.

[37] Grigorie din Nazianz, *Cuvântul* 21, 22; *PG* 35, 1108A.

treceri și rezistențe pentru buna-cinstire/dreapta-credință [*eusebeias*].

Varlaam îi atacă pe isihaști

7. După scurt timp, ducându-se din Tesalonic în Orașul-Regină [Constantinopol], Varlaam și-a început și aici vicleana sa activitate cu masca și prefacerea lui. Căci apropiindu-se perfid, luând ipocrit chipul smereniei, de cei mai simpli din cei ce ședeau în isihie, și auzind de la aceia foarte puține lucruri spuse în chip popular și simplu din lucrurile introductive și preliminare privitoare la rugăciunea minții, pentru că scopul lui nu era să învețe, ci să facă rău și să dezbine, sfâșiind și tăind cuvântul sănătos ca niște câini nerușinați și purtând părțile și părticelele lui ca prinse în chip rău în dinții lui, s-a năpustit buluc împotriva dascălilor și dumnezeieștii lor științe a rugăciunii sfinte și contemplării tainice, numindu-i, vai!, în chip nerușinat eretici pe inițiatorii lui și văzătorii celor sfinte.

8. Dar, demascat puțin timp pentru unele lucruri rușinoase și infame la întâi-stătătorul [patriarhul] Bisericii comune a credincioșilor, părăsind rușinos Constantinopolul s-a întors în Tesalonic, reluând iarăși aceleași acuze împotriva monahilor și a isihiei, dar mai ales împotriva primilor lor dascăli, purtătorii de Dumnezeu Părinți, încercând să demonstreze prin cuvinte și scrieri că aceștia erau mai vinovați de rătăcire decât monahii și extinzându-se cu limbă îndrăzneață și cutezătoare și împotriva celor ce apărau învățătura lor.

9. Auzind atunci acestea marele Grigorie care, precum spuneam mai sus, petrecea în isihie în Athos lângă sfânta Lavră, a spus în chip profetic monahilor care erau cu el acestea: „Am aflat mai de mult de la fericiții noștri Părinți că în Biserica lui Hristos va pătrunde o erezie și încă în generația noastră; văd că prezicerea acelor sfinți

se realizează acum, căci socot că șarpele, obârșia răului și creatorul unor ca acestea, nu și-ar putea procura și avea un astfel de instrument mai potrivit și iscusit în vederea răutății ca acesta." Lucru care s-a și întâmplat după puțin timp potrivit profeției lui și se vede foarte evident la cei de acum, întrucât, așa cum în vechime Eunomie i-a succedat lui Arie, și Sever acefalul lui Eutihie și Dioscor, contaminându-se fiecare de molima celor dinainte, tot așa și Akindynos a succedat lui Varlaam, care a pierit în chip foarte rău, contaminându-se de molima lui, ajungând căpetenie a foarte relei erezii a acestor tăgăduitori ai energiei divine sau a politeiștilor ori ateiștilor, și de la el și-a luat și numele acel viclean sinedriu.

Palama, chemat la Tesalonic

10. Dar ce s-a întâmplat după aceea? Varlaam îi ataca puternic în Tesalonic pe monahi atât vorbind, cât și scriind împotriva lor și a sfintei isihii, și avea mulți adepți convinși de el din lume, dar și mulți dintre monahi care nu erau hrăniți cu isihia, ducându-i de nas cu cuvinte convingătoare și sofisme înșelătoare pe cei ce nu se exersaseră în acestea. Dar întrucât nicăieri la ei nu se găsea cine să aibă forța de a replica acestora în chip demn și punct cu punct și să demaște limpede răutatea și erezia, adunându-se au ținut sfat comun sub președinția dumnezeiescului Isidor[38]; acesta îi punea în mișcare, îi aduna, se sfătuia și se sârguia pentru acestea înaintea altora, întrucât era primul dintre familiarii și prietenii lui Grigorie [Palama] și primul care probase răutatea lui Varlaam și vânase începuturile scrierilor lui împotriva

[38] Isidor Buchir, originar din Tesalonic (n. 1300), ucenic al cuvioșilor Gherasim Sinaitul, Grigorie Sinaitul, precum și al lui Grigorie Palama, ajuns între 1347–1350 patriarh ecumenic. Filotei îi va scrie și lui o „Viață", ed. D. Tsamis, *op. cit. supra* n. 1, 1985, p. 329–423.

noastră. S-au sfătuit, așadar, și au hotărât să-l cheme la ei din retragerea sa în Sfântul Munte pe înțeleptul Grigorie care, cu limba lui teologică și marea înțelepciune a Duhului, putea duce la capăt în chip demn unele ca acestea mai mult decât oricare altul prin fire, prin pregătire tehnică și prin har dumnezeiesc.

11. I-au scris, așadar, marelui Grigorie și i-au cerut cu multă sârguință să nu treacă ușor cu vederea cererea și ambasada lor comună, care privea lucrurile cele mai necesare și de prim ordin, și să dea o mână de ajutor cuvântului bunei-cinstiri/dreptei-credințe aflate acum în primejdie și să apere mama comună, Biserica, devenită ținta polemicilor.

12. Iar Grigorie s-a lăsat convins de cei care erau de o purtare și un suflet cu el, socotind că este un timp pentru isihie și un timp pentru război, ca și pentru orice alt lucru bun, potrivit înțeleptului Solomon [*Ecc* 3, 8]. Și lăsând pustia și Athosul nu de bunăvoie, dar totuși de bunăvoie — nu de bunăvoie, pentru că alesese isihia și nu să se ocupe de treburi, iar de bunăvoie, din pricina necesității celor spuse, o necesitate excepțională și impusă de lucruri atât de importante —, vine spre marea bucurie a celor care-l doreau. Aceștia i-au arătat unele părți din scrierile lui Varlaam împotriva adevărului care ajunseseră în mâinile lor până atunci și spunându-i foarte limpede cum stăteau lucrurile cu el, i-au cerut să-i apere pe ei și comunitatea lui Hristos.

13. Dumnezeiescul Grigorie suferea lăuntric și avea sufletul rănit, cum ar putea spune cineva, văzând lucrurile prezente și prevăzând deja cu înțelepciunea și harul Duhului în chip deslușit cele viitoare. De aceea, șovăind de la părăsirea isihiei și a luptei [ascetice] și dând înapoi de la necesitatea de a se folosi în polemici [antiretice] de tratate voluminoase, a încercat în tot felul, prin mesaje, cuvinte și prieteni și prin tot ce-i stătea în putință să-l

cheme pe Varlaam la pacea monahilor și înțelegerea armonioasă a întregii Biserici. Dar acesta, ținut acum în întregime de demonul care-l punea în mișcare și atent cu mintea la el, nu putea nicidecum să plece urechea la cele duhovnicești, drept pentru care își sporea zi de zi blasfemia și cearta, aprindea cât putea focul și nu simțea că pune în mișcare la luptă leul.

Întâlnirea lui Palama cu Varlaam

14. Dar minunatul și cu adevărat filozoful Grigorie, deși acela era așa, n-a deznădăjduit ușor de îndreptarea și schimbarea lui, dar pentru că vedea că toate desele lui cuvinte și sfaturi prin prieteni au rămas fără efect, a încercat în cele din urmă să-l sfătuiască prin cuvinte el însuși în prezența a mulți și buni prieteni să se abțină de la cearta nepotrivită cu monahii și de la a vorbi și scrie despre rugăciune și isihie, și mai cu seamă împotriva acestora și a purtătorilor de Dumnezeu Părinți care au învățat acestea. „Fiindcă de aici, spunea, nu-ți va veni nici o slavă, cum îți imaginezi nepotrivit în gândurile tale, ci să știi bine că toată lupta se va întoarce împotriva ta. Acum ai încă slava de mare înțelept aproape pentru toți oamenii și nu e cine să nu te laude. Folosește-te așadar de cele ale tale și vorbește, scrie, învață, filozofează cele ale filozofiei și învățăturilor profane [din afară], în care ai fost crescut și pe care le-ai practicat frumos, și nu vei avea pe nimeni care să te atace ori contrazică, ci vei avea încă mai mulți și mai buni ascultători și următori și așa îți vei spori mai mult slava ta de acum, întrucât toți vor lăuda și cinsti împreună cu tratatele tale și socotința ta. Dar dacă, trecându-le sub tăcere pe acestea, pe care le cunoști bine, cum spuneam, vei încerca, din contră, să scrii, să filozofezi și să înveți despre cele ce îți sunt străine și pe care nu le-ai învățat nicidecum, adică despre isihie și rugăciune și cele asemenea, și, pe lângă

acestea, nu te vei abține de la flecărelile și insultele împotriva monahilor, mai întâi nu te va asculta nimeni din cei care au minte, întrucât încerci să vorbești și să filozofezi despre cele pe care nu le cunoști, căci zice Isaac, filozoful meu purtător de Dumnezeu: «Nu primi filozoful care învață despre isihie»; după care nu numai că din aceste pricini vei ajunge cu desăvârșire lipsit de slavă și cinste la ai noștri, dar cred că vei şi fugi la cele din urmă în chip ruşinos de aici, acoperit de rușine și vei avea regrete multe, dar inutile."

15. Deși Grigorie i-a spus aceluia în chip atât de înțelept şi inspirat aceste lucruri, care s-au și întâmplat mai apoi, cum ştim, după cuvântul lui, Varlaam a rămas nu mai puțin Varlaam și, atingându-se iarăși în fiecare zi de aceleași lucruri, sau și mai grave, și atacând cu insolență în toate tratatele şi scrierile lui în chip nerușinat Biserica și lucrurile ei sfinte și tainice. Drept pentru care, deznădăjduind o dată pentru totdeauna de întoarcerea și îndreptarea aceluia, a fost împins el însuși de necesitate să scrie și să răstoarne cu tratatele sfinte tratatele lui spurcate, pentru ca nu cumva, întrucât foarte reaua erezie se răspândea ca o molimă corupătoare de suflet de la unii la alții avansând în fiecare zi tot mai mult, boala să ajungă tot mai greu de vindecat sau chiar incurabilă.

16. Venind acest lucru la cunoştința lui Varlaam, nu puțin s-a temut şi s-a tulburat; și ducându-se așadar la marele Grigorie, i-a spus cu câtă lingușeală și fățărnicie putea: „Cunoscându-te înțelept, mare și minunat în toate, nu încetez să strig zi de zi tuturor acest lucru şi să te laud cu tot sufletul și limba. Tu însă, aflând nu știu ce anume și având împotriva mea unele gânduri, încerci împotriva mea în viu grai și în scris toate, trăgând, cum se spune, toate sforile, deşi nu te-am lezat cu ceva în public — căci n-ar putea cineva dovedi aceasta —, nici nu am ieşit în particular împotriva ta și alor tăi — căci

cum aş fi făcut-o, când mai degrabă îţi înalţ pururea laude, precum spuneam — ci, mă refer mai degrabă la alţii şi mai ales împotriva lor vorbesc şi scriu." Acestea le-a spus Varlaam cu iubita lui ipocrizie şi minciună.

17. Dar ce a răspuns iarăşi celor spuse de acela prietenul şi ucenicul adevărului în prezenţa multor prieteni comuni din amândouă părţile? E momentul să ascultăm din nou acea frumoasă limbă grăind minunat aşa: „Nu este deloc folositor, nici bine, ci mai degrabă foarte vătămător pentru toţi a cerceta în cuvinte cele mai presus de cuvânt, a pune cele tainice înaintea norodului şi a le preda urechilor şi minţilor copiilor, a ridica pe laici împotriva monahilor şi a introduce pe furiş în Biserica lui Hristos, aflată în linişte acum ca niciodată în privinţa mărturisirii credinţei, prilejuri de tulburare nu mică. Cred că acest lucru îţi va aduce reproşurile şi ura tuturor şi o încercare nu uşor suportabilă, cum sunt foarte convins şi cum ţi-am spus mai dinainte; căci las deoparte acum vătămarea nevăzută, care ţine de sufletul tău. Dar pentru că spui că ocările şi scrierile tale sunt împotriva altora, nu a mea, dat fiind că toţi avem una şi aceeaşi credinţă şi mamă comună, cum se poate ca, dacă cineva e insultat pentru ceva, altul să rămână paşnic? Fără numai dacă aceasta, dispreţuind slava lui Dumnezeu şi preocupându-se în orice alt mod de slava lui proprie, nu se grăbeşte întotdeauna să vorbească împotriva cuiva, chiar dacă discuţia ar fi despre dreapta-credinţă, doar ca să nu-i ridice împotriva lui pe ceilalţi şi pe contrazicătorul său. Eu unul ştiu foarte bine că mulţi îmi vor face reproşuri şi mă vor ocărî, şi că alţii vor spune altele împotriva mea fiecare după scopul sau cunoaşterea lui, şi că tu însuţi, care ai pus în mişcare această temă te sârguieşti să denigrezi numele meu ca unul rău [cf. *Lc* 6, 22], dar mie nu-mi pasă deloc de unele ca acestea. Căci ştiu şi am certitudinea, prin harul lui Hristos, că lupta şi sârguinţa

mea sunt pentru adevărul care e însuși Dumnezeu, și prefer mai degrabă să fiu insultat împreună cu frații mei săraci și simpli, care suferă acestea pentru Dumnezeu, decât să am desfătarea trecătoare a faimei și slavei omenești, socotind mai bună ocara împreună cu cei ce viețuiesc potrivit lui Hristos decât comorile întregii lumi."

Tratatele în apărarea isihaștilor

18. Nouă tratate/discursuri de toate împărțite în trei Triade au fost compuse atunci de înțeleptul Grigorie împotriva tratatelor mincinoase și a opiniei distorsionate a lui Varlaam, sau, mai potrivit spus, în apărarea adevărului bunei-cinstiri/dreptei-credințe și a celor hrăniți cu ea. Dar n-au fost editate toate în același timp și cu aceleași prilejuri, fiindcă atunci n-ar fi fost împărțite pe numere și în ordine, dar toate apără deopotrivă sfânta isihie și se referă la același scop și se adresează celor care o urmăresc în chip frumos și demn.

19. Se împart însă, cum spuneam, în acest mod: căci primele trei[39] — care tratează despre discursurile profane [din afară] și despre cum și până unde anume trebuie să se folosească de ele creștinii, apoi despre paza minții și că nu este inutil pentru cei ce se sârguiesc în isihie să încerce să o țină înăuntrul trupului lor, precum și despre lumina dumnezeiască și luminare, despre sfânta fericire și desăvârșirea în Hristos — au fost editate de marele Grigorie [în vara anului 1338] înainte să-i ajungă în mâini înseși tratatele aceluia așa cum erau, ci numai așa cum auzise despre cele conținute în ele de la cei care le frecventaseră, precum și, pe lângă acestea, lucrurile foarte rele circulate de acela cu limbă mincinoasă și îndrăzneață împotriva monahilor și a sfintei isihii, după cum arată limpede întrebările puse înaintea celor trei tratate.

---

[39] *Syngrammata* I, p. 359–463.

20. Cele trei de după acelea, pe care le-a numit „ulterioare”[40], deși prin ordinea lor sunt mai degrabă secunde, fiindcă potrivnicul nu le-a lăsat să rămână în ordinea lor silindu-l să le adauge [în vara anului 1339] o altă triadă de tratate din pricina celei de-a doua serii de scrieri ale sale împotriva adevărului. De aceste trei tratate „ulterioare” sau secunde marele Grigorie s-a folosit împotriva înseși acelor prime tratate ale lui Varlaam, peste care a dat și pe care le-a citit el însuși pe când acela era plecat în Italia[41]. Pe acestea le-a demascat și răsturnat pe larg în chip minunat, pentru că prin multe altele ele flecăreau că e cunoaștere mântuire cunoașterea care vine din cultura profană [din afară], învățând în chip foarte înțelept și dumnezeiesc care e cunoașterea cu adevărat mântuitoare, ce este rugăciunea minții în ascuns și adorarea duhovnicească a lui Dumnezeu și care sunt proprietățile și semnele distinctive ale acesteia, precum și ce este vederea sfântă și de nespus a acelei lumini sfinte și că aceasta e cunoscută în mod sigur numai de cei care au făcut în chipul cel mai bun și înalt experiența ei prin harul dumnezeiesc.

21. Varlaam însă, întorcându-se din ambasadă și luând cunoştinţă de tratatele scrise în chip vrednic de marele Grigorie împotriva tratatelor şi ereziei lui, şi-a transformat și prefăcut cea mai mare parte a tratatelor lui, ca să fugă chipurile de demascări și absurditate, dar căzând, mai potrivit vorbind, din prăpastie în prăpastie și în groapă — căci aşa sunt întotdeauna lucrurile minciunii: nu sunt niciodată la mijloc cu adevărul, ci într-una sau alta din cele două prăpăstii care-l înconjoară — și le-a dat apoi titlul „Împotriva mesalienilor” spre amăgirea

---

[40] *Ibid.*, p. 465–613.

[41] Palama a scris a doua Triadă de tratate împotriva lui Varlaam în 1339, când Varlaam se afla plecat la Avignon, la papa Benedict XII, trimis în misiune de împărat, de unde s-a întors la începutul lui 1340.

celor mulți. Lucrul l-a pus iarăși în mișcare spre cercetarea și discutarea lor pe desființătorul minciunii, înțeleptul Grigorie, făcându-l să le prindă și lege iarăși, a doua oară, în chip rațional și duhovnicesc, să le răsucească cu putere și să triumfe definitiv împotriva lor, publicând [spre sfârșitul anului 1340] ca plecând de la un alt început ultimele lui trei tratate[42] împotriva tratatelor lui Varlaam editate a doua oară, demascând în chip foarte nobil premisele, concluziile și roiul de absurdități ce decurg din ele, și învățând iarăși în chip foarte înalt și dumnezeiesc despre îndumnezeire și sfânta lumină pe cei ce pot să le asculte și înțeleagă cu credință, și pe care Hristos însuși i-a îndemnat de mult la ascultarea celor dumnezeiești și înalte zicând: „Cine are urechi de auzit să audă" [*Mt* 11, 15] și: „Cine poată să cuprindă să cuprindă" [*Mt* 19, 12], căci ceilalți văzând nu văd, auzind nu aud și nu înțeleg [*Mt* 13, 13] potrivit prorociei: „Veți auzi cu auzul și nu veți înțelege" [*Is* 6, 9; *Mt* 13, 14], care strigă însă răspicat: „Văzând veți vedea și nu veți privi" [*Is* 6, 9; *Mt* 13, 13].

22. Dar ce ar putea spune cineva, o, dumnezeiesc și sfânt cap, despre aceste sfinte tratate ale tale, căci acestea pot fi numite în sens propriu-zis tratate sfinte, căci sfinte sunt toate cele care tratează despre lucruri dumnezeiești și sfinte, ca și Sfânta Sfintelor și Cântarea Cântărilor, zice unul dintre teologii înalți — acesta e Teologul Grigorie[43] —, deoarece sunt mai cuprinzătoare și principale. Deci ce am putea spune despre aceste preasfinte tratate ale tale? Și cum le-am putea zugrăvi prin cuvânt? Sau poate că acest lucru ar fi și în plus și de prisos, pe lângă faptul că e și imposibil și în afara scopului și oportunității. De aceea, pe cei ce însetează după unele

---

[42] *Ibid.*, p. 615–694.

[43] GRIGORIE DIN NAZIANZ, *Cuvântarea* 40, 3; *PG* 36, 361C.

ca aceste îi trimitem mai bine spre înseși acele tratate și izvorul nemuririi care țâșnește de acolo, ca, pe cât își vor deschide gura gândirii, să sugă de acolo sau, cum spunea același Teolog [Grigorie din Nazianz][44], pe cât se vor curăți, își vor imagina, pe cât își vor imagina, vor iubi, pe cât vor iubi, vor înțelege, și chiar dacă unii se vor irita iarăși din cauza dumnezeirii și a harului îndumnezeitor, noi vom adăuga la cele spuse doar aceasta.

23. În vreme ce mulți și mari autori au vorbit și filozofat în chip înalt prin Duhul dumnezeiesc despre unele ca acestea din diverse cauze și în diferite timpuri, unii ocupându-se de o parte, alții de alta, unii discutând doar despre unele, iar alții despre cele mai multe, nimeni dintre cei dinainte de noi și dintre cei vechi nereușind să vorbească despre toate, el singur dintre toți și împreună cu toți, fiind văzut ocupându-se de toate și strângându-le pe toate într-una în chip minunat, le-a expus pe larg în chip strălucit cu multă știință și libertate, legând și cele cunoscute în chip supranatural prin experiență și elucidând și explicitând cele pe care aceia le-au spus în chip concentrat și rezumativ.

24. Și nimeni, afară numai dacă n-ar fi cu totul nepărtaș de duh, n-ar putea spune că ele nu sunt de-a dreptul cuvinte ale dumnezeiescului Duh rostite în chip supranatural prin guri omenești și că n-au mintea și duhul lui Hristos, când ele grăiesc în chip nou și mai presus de cuvânt fără o gândire și o limbă omenească, uimesc auzul și fac gândirea să-și iasă din sine, mutându-l dintr-odată pe om de pe pământ și făcându-l să sufere o pătimire nouă și cu neputință de tâlcuit, încât să nu mai știe sigur ce suferă sau să știe, dar să nu o poată exprima; iar lucrul cel mai nou [straniu] e că nu mai poate să se elibereze de acea sfântă posesiune și dumnezeiască

---

[44] GRIGORIE DIN NAZIANZ, *Cuvântarea* 40, 5; *PG* 36, 364B.

nebunie, nici să stea departe puţin de convorbirea şi contemplarea lor sau, şi dacă e despărţit puţin de ele de nevoile trupului, cel captivat de acelea revine cât mai repede iarăşi la ele cu multă dorinţă şi i se pare că intră în vorbă cu lucruri noi dintr-un alt început, cu care n-a intrat încă în legătură şi nu le-a cunoscut anterior; şi mereu au loc aceleaşi şi aceleaşi lucruri ca şi cum s-ar întoarce într-un cerc fără ieşire, dar fără ca să apară saţietate, pentru că dorinţa se intensifică în fiecare zi şi sufletul se bucură şi se înalţă prin lungimea, încordarea şi alergarea cuvântului şi suferă şi se simte neplăcut pentru că acestea vin cândva la un sfârşit, fiind mai degrabă nesfârşite şi veşnice prin înseşi cantitatea şi măsura lor coextensive cu dorinţa lor cu neputinţă de săturat. Atât de mari sunt ele.

25. Dintre scrierile dascălilor purtători de Dumnezeu unele corespund celor ce se introduc în contemplare, iar altele celor desăvârşiţi şi probaţi în ea, şi n-ai putea găsi că aceleaşi sunt pentru toţi, ci ele se disting mult prin cuvânt, înţeles şi, simplu zis, în toate. Dar cele ale acestui prieten, convorbitor şi luptător împreună cu acei nobili autori, sunt toate înalte pentru cei înalţi, care păşesc în sus şi sunt desăvârşiţi, încât nu le mai rămâne nici o depăşire, dar corespund toate şi celor nedesăvârşiţi şi care se introduc în contemplare, ca nimeni să nu mai poată spune ceva.

26. Şi ce mai trebuie să spunem, omule al lui Dumnezeu, care cu ele i-ai subjugat pe toţi, şi pe cei făptuitori şi pe cei părtaşi ai raţiunii, şi pe cei înţelepţi şi pe oamenii simpli, şi pe tineri şi pe bătrâni, şi tuturor celor ce se folosesc de ele te oferi în chip suprafiresc pe tine însuţi, nu numai dogmatizând şi compunând cele suprafireşti şi negrăite, dar şi revărsând neîncetat atât cuvântul etic, cât şi, mai simplu, exegezele Scripturilor din izvoarele Duhului, cum se spune despre mana aceea sfântă care

în vechime hrănea în chip uimitor pe Israel în pustie [*Ieș* 16, 31] și se făcea de mâncare tuturor toate, fiind corespunzătoare nevoii fiecăruia? Fiindcă și tu aveai înăuntru Mana cea adevărată, Hristos [*In* 6, 31], țâșnind neîncetat în inima ta sau, mai adevărat spus, aveai pe Cel a Cărui prefigurare și simbol era mana aceea. Fiindcă nu mai am nimic de spus în plus, și aici nu e vreun meșteșug, decât însuși sufletul meu să-l gravez în cuvânt și litere împreună cu pătimirile și mișcările lui pentru tine și cele ale tale. Așa să fie.

Noi mișcări ale lui Varlaam

27. Astfel înaintând aceste lucruri și astfel editându-și marele Grigorie marile și minunatele lui tratate în apărarea sfintei isihii și totodată a adevărului bunei-cinstiri/dreptei-credințe[45] împotriva dușmanului acestuia, cum nici el însuși nu se așteptase, ce mai are loc și unde s-a sfârșit acest nou război? Lăsând toate și depărtându-se de războiul său cu ceilalți și de la vorbitul și scrisul împotriva acelora, ca până atunci, răul Varlaam se pornește în continuare în întregime împotriva lui Grigorie și-și concentrează toată lupta împotriva lui, a nobilului apărător al cuvântului. Și fiindcă nu putea să-l atace și să-l lovească pe față — „căci s-a făcut ca o săgeată căzută pe ceva mai tare și a cedat ca o funie întinsă"[46] —, fiindcă se izbise de un astfel de patron al bunei-cinstiri/dreptei-credințe, iar mașinațiunile și vicleniile lui nu mai aveau nici o trecere, pentru că acum se întorseseră toate împotriva lui, părăsindu-i pe tesalonicenii mei și temându-se de unitatea lor de gândire și de inspirație, de rezistența și de zelul lor pentru bine și dreptate, și mai cu seamă pentru virtute și lucrurile sfinte, [în toamna

[45] *Hyper tes hieras hesychias homou tes kat'eusebeian aletheias.*
[46] GRIGORIE DIN NAZIANZ, *Cuvântarea* 43, 47; *PG* 36, 557A.

anului 1340] s-a dus iarăşi la Constantinopol încrezător în prietenia întâi-stătătorului [patriarhului] de pe atunci al Bisericii comune[47], a credincioşilor şi a nu puţinora din jurul lui; pentru că din vechime aceia nu aveau o atitudine favorabilă şi prietenească faţă de cei care vieţuiau în isihie pentru ei înşişi şi numai pentru Dumnezeu. De aceştia se spune a fost stârnit acest filozof deşert cu răutate împotriva monahilor care filozofau cele dumnezeieşti, pentru că aceia îi invidiau pentru faima slavei lor în simplitate şi voiau ca împreună cu alţii să-i aibă şi pe aceştia drept linguşitori şi închinători lipsiţi de nobleţe. Dar era aproape să uit cele petrecute între timp.

Palama în Tesalonic

28. Înţeleptul Grigorie petrecuse deja în Tesalonic trei ani întregi [1338–1341], în care s-a sârguit vorbind şi scriind cele mai sus zise în apărarea adevărului bunei-cinstiri/dreptei-credinţe, dar cu toate acestea cea mai mare parte a timpului era în plânsul care-i era tovarăş, rezervându-l însingurării şi isihiei şi fiind, cum obişnuia, cu el însuşi şi cu Dumnezeu. Şi pentru că nu avea iubita pustie şi retragerea netulburată dintre oameni, făcându-şi o căsuţă mai interioară decât toate, încât să fie neatins de rumori, zarve şi orice convorbiri, se retrăgea acolo din toate şi, pe cât îi era cu putinţă, căuta pentru sine zi şi noapte cele ale pustiei.

Vedenia Sfântului Antonie

29. Pe când marele Grigorie şedea acolo în isihie şi se ruga în taină lui Dumnezeu, familiarii şi tovarăşii săi de asceză din jurul minunatului Isidor privegheau toţi odată toată noaptea şi cântau împreună prăznuind cele cuvenite în cinstea lui Antonie, dascălul şi părintele lor comun [al

---

[47] Ioan XIV Calecas (1334–1347).

călugărilor], căci era seara rânduită prăznuirii lui anuale comune; de la aceasta nu era absent — o, minune! — nici însuși marele [Antonie], ci era prezent în chip strălucitor în haina sa coprăznuind și conlucrând cu ei și împărțindu-se pe bună dreptate între ambele părți.

30. Căci lui Grigorie care, cum spuneam, se ruga acolo în isihie, i-a venit o lumină dumnezeiască neașteptată și l-a învăluit ca de obicei, iar în acea mare lumină era prezent și marele Antonie, care stând înaintea ochilor lui Grigorie i-a zis: „Frumoasă e rugăciunea isihastă a minții, care șterge de murdărie partea văzătoare a sufletului și o învrednicește de desăvârșirea și vederea celor negrăite, dar în aceste prilejuri e necesară și starea împreună și comuniunea de rugăciune și psalmodie, precum și în celelalte lucruri duhovnicești împreună cu frații care duc aceeași viață și au aceeași purtare. Trebuie, așadar, ca și tu să te duci acum la aceia care priveghează și cântă, și care au mare nevoie de călăuzirea ta."

31. Și învățându-l acestea pe prietenul său, a plecat la sine, iar el a împlinit pe dată porunca lui și, lăsând isihia și căsuța, s-a dus cu bucurie la prietenii săi bucurându-i și a celebrat toată acea sfântă noapte și slujbă de priveghere împreună cu ei.

La Athos pentru Tomosul aghioritic

32. Înțeleptului Grigorie i s-a părut potrivit să pună luptele și sârguința sa pentru dreapta-credință în comun cu părinții din sfântul Athos câți duceau singuri cu ei înșiși viața isihastă și câți erau întâi-stătătorii celor mai însemnate mănăstiri, precum și cu conducătorul [*kathegoumenos*] comun al Muntelui, imitându-l cumva în chip frumos pe marele Pavel care a pus în comun evanghelia sa cu apostolii dinaintea lui, „ca nu cumva, zice, să alerg în deșert" [*Ga* 2, 3], fiindcă și un astfel de lucru, spune înțeleptul teolog, a fost dintre cele spuse și făcute de acela.

33. Urcă așadar având împreună cu sine pe dumnezeiescul Isidor, pune în comun cu aceia cele din tratatele lui, le arată gândirea și sârguința lui în apărarea isihiei și a vederii dumnezeiești, le expune flecărelile și blasfemiile dușmanilor și cu ce anume li s-a opus acestora, și le cere votul și hotărârea comună privitoare la acestea. Iar ei, fiindcă l-au găsit pe acel mare Grigorie luptător tare al bunei-cinstiri/dreptei-credinţe, deși nu-l ignorau nici înainte, și că lupta împreună cu ei pentru aceleași lucruri şi împotriva acelorași, îl laudă, votează împreună și întăresc cele ale lui și prin cuvinte, și în scris. Împreună cu aceia le-am aprobat cu sufletul, cu mâna, în scris și, simplu spus, cu toate cele pe care le aveam, şi noi care am fost de faţă atunci, chiar dacă pe atunci eram în tagma preoților[48].

Moartea surorii Teodota

34. La cele spuse trebuie să adaug și aceasta. Singura dintre surorile lui rămasă în viaţă, Teodota, era ţinută deja de mult timp de o boală grea și aștepta acum să lase trupul și să se ducă la Dumnezeu, dar, cum am spus mai înainte, marele Grigorie pleca la Athos. Iar casnicii și prietenii lui s-au dus şi l-au întrebat cu privire la sfârșitul și transportarea ei, cum anume să rânduiască lucrurile cu ea după socotința lui, fiindcă era absolut necesar ca el să plece, și totodată i-au cerut ca înainte de plecare să o mângâie cu niște cuvinte pe cea care zăcea bolnavă; căci pe drept cuvânt i-ar fi fost foarte greu ca ea, care urma în scurt timp să-și dea ultima suflare, să nu-l vadă pe fratele şi părintele ei și să nu-i adreseze ultimele cuvinte dulci de despărţire. El însă, care în Duhul dumnezeiesc vedea limpede viitorul, le-a zis cu multă încredere:

[48] Filotei Kokkinos era ieromonah la Marea Lavră în vara anului 1340, când a participat la sinodul în care s-a semnat faimosul „Tomos aghioritic".

„Nu e nevoie de unele ca acestea, căci cu voia lui Dumnezeu voi veni înainte de sfârşitul ei." Şi ceea ce a zis s-a şi săvârşit în chip foarte supranatural şi minunat.

35. Şi într-adevăr, după plecarea lui — era seara în care e obiceiul la noi să celebrăm sfânta mutare a Maicii lui Dumnezeu —, Teodota mergând spre necesara plecare de aici, a cerut prezenţa şi vizita părintelui. Iar când a auzit că acela era plecat, a fost rănită sufleteşte şi, socotindu-se nenorocită ca una nevrednică de vederea şi vorbirea ultimă cu el, a rămas din acel moment tăcută şi liniştită cu totul, ca întoarsă spre ea însăşi. Cei care erau de faţă se gândeau toţi deja la transportul şi îngroparea trupului, întrucât sufletul părea să o părăsească în scurt timp şi pregăteau din cele ale înmormântării; ea însă — o, minune străină! — a rămas până a opta zi fără hrană, fără somn, fără dureri şi fără să vorbească, încredinţând faptul că era vie numai prin respiraţia scurtă şi prin ochi, aşteptând venirea fratelui potrivit prezicerii. Şi într-adevăr, în seara celei d-a opta zi a venit şi acela din călătoria în care plecase, a stat la căpătâiul ei şi i-a vorbit; iar ea simţind aceasta, ridicându-şi spre el ochii odată cu sufletul, fiindcă nu putea vorbi, şi-a arătat dorul cu ceea ce avea. Căci mişcându-şi cât putea mâinile deja moarte şi înălţând spre Dumnezeu mulţumirea datorată şi rostind cu sufletul şi cu mintea „Slavă Ţie, Doamne!", după puţin timp l-a trimis în chip slăvit la Dumnezeu, Care lucrase astfel în chip minunat şi mai presus de fire unele ca acestea: atât minunata prezicere pentru ea, cât şi împlinind foarte frumoasa ei dorinţă, şi cinstindu-i pe amândoi deopotrivă: fiindcă atunci când sufletul ei ieşea, faţa ei a fost învăluită în chip minunat de lumina dumnezeiască care a zugrăvit şi pentru cei din afară sfânta şi nespusa ei strălucire; iar când transportau moarta şi cântau ca de obicei cele de îngropare, unii din cei prezenţi şi însuşi marele Grigorie au simţit o asemenea bună-

mireasmă, încât din pricina mărimii ei n-au putut-o tâlcui. Despre ea se transmit nu numai acestea, ci pe lângă ele și multe altele demne de cuvânt și de scris, și care au fost lăsate deoparte de noi din pricina lungimii cuvântului.

Varlaam la Constantinopol

36. Deci marele Grigorie era atent, cum îi era obiceiul câte ore stătea cu el însuși, la acelea, adică la isihie, trezie, rugăciune și arătările dumnezeiești. Dar dușmanul unora ca acestea, Varlaam, se dusese [în octombrie 1339], cum spuneam, în orașul lui Constantin, a cărui măreție, frumusețe, bogăție, înțelepciune și unele ca acestea le laud cum n-ar putea-o spune cineva, numai un singur lucru nu-l pot lăuda: faptul că se joacă și cu cele dumnezeiești ca și cu niște arșice și zaruri, sau, ca să vorbim ca înțeleptul Teolog [Grigorie din Nazianz], ca și la cursele de cai, așa se joacă cu cele dumnezeiești ca să-i încânte pe spectatori sau parodiază cele dumnezeiești și pun în scenă în chip rău cele tainice ca într-o dramă teatrală[49]. Ajungând așadar acela aici, cu prefăcătoria și impietatea lui corupătoare și punând înainte celor ce rămâneau gură cască la ele ca pe o momeală cele ale tratatelor și filozofiei profane [din afară], profitând de marea lipsă a celui care să-l oprească, și-a supus în scurt timp tot orașul și l-a convins să gândească rău ca și el, legându-l cu blasfemiile și învățăturile lui. Ca și iudeii mai înainte împotriva lui Hristos, așa și el l-a introdus pe Beelzebul în locul harului Duhului [cf. *Mt* 3, 22], numindu-i rătăciți pe cei deiformi, acuzându-i pe sfinți de erezie și numindu-i blasfematori, înșelați și cacodocși el, reaua vistierie a cacodoxiei și instrumentul exact al blasfemiei și amăgirii.

---

[49] GRIGORIE DIN NAZIANZ, *Cuvântarea* 21, 12; *PG* 35, 1093C; *Cuvântarea* 42, 22; *PG* 36, 484BC.

37. Şuşotind aceste lucruri, ca odinioară vechiul şarpe în rai [*Fc* 3, 1], şi celor din jurul întâi-stătătorului [patriarhul] Bisericii, deja corupţi, cum am spus deja, şi prin ei ca prin nişte instrumente sau membre potrivite surpând şi însuşi capul, aşa cum l-a surpat la început acela pe Adam prin femeie [Eva], în scurt timp i-a convins pe toţi să abjure închinarea riguroasă potrivit bunei-cinstiri/dreptei-credinţe şi să voteze împotrivă şi să-i condamne în absenţă pe închinătorii şi vestitorii ei foarte riguroşi[50].

Palama vine în Constantinopol

38. Dar acest lucru l-a oprit de sus Dumnezeu, Care pentru motive pe care le ştie doar înţelepciunea Lui îngăduie cu folos încercările împotriva celor ai Lui, pe unele lăsându-le, iar pe altele reţinându-le, ca să nu dea, socot, minciunii prilej să se laude până la sfârşit împotriva adevărului. A venit la Tesalonic scrisoarea întâi-stătătorului Bisericii comune [patriarhului ecumenic] care-i chema la Marea Biserică pe sfinţitul Grigorie şi cei împreună cu el ca pe nişte vinovaţi. Iar el a urcat acolo cu limba lui teologică îndată fără şovăire şi fără întârziere, ducându-i împreună cu el pe Isidor [Buchir] şi Marcu [Vlatis], prietenii săi de căpetenie, şi pe bunul Dorotei [Vlatis].

39. Şi de-abia ce a intrat în Constantinopol, se putea vedea întunericul alungat de lumină, îngheţul nopţii topit şi destrămat de atacul razelor soarelui înţeles cu mintea, fiarele stricătoare de suflet, ca să vorbim ca purtătorul de Dumnezeu David, adunându-se odată cu răsăritul lui şi culcându-se în culcuşurile lor [*Ps* 103, 23], iar întunericul drag lui cedând şi restrângându-se. Căci găsindu-i

[50] Varlaam urmărea condamnarea în absenţă de către sinod a lui Palama şi a isihaştilor, dar n-a reuşit.

cum spuneam, aproape pe toți, afară de unul sau doi din cei mai buni, fie deja câștigați, fie convinși de puțin timp, fie de-abia începând să se tulbure și să se întoarcă de la prima poziție și de la adevăr, i-a întărit și călăuzit cu Duhul Care conduce la adevăr și Care grăia în el. Și astfel cele strâmbe devin iarăși drepte, și netede iarăși se fac căile abrupte [*Is* 40, 4] și, ca să vorbim iarăși ca dumnezeiescul David, prin călăuzirea și limba lui bunul Duh al lui Dumnezeu îi conduce pe toți la un pământ drept [*Ps* 142, 10], unde nu este piatră și poticneală [*Rm* 9, 32–33], unde, ca să vorbim din nou în cuvintele dumnezeieștii Scripturi, nu este șarpe care să muște pe cale și care să dea mușcătură rea și venin de moarte [*Dt* 8, 15].

Și împreună cu aceștia și înaintea lor îl întoarce pe însuși patriarhul care-l chemase acolo puțin înainte, iar împreună cu el și adunarea comună a arhiereilor prezenți, care veniseră deja la marele Grigorie pentru discuții mai ample și cercetarea celor aflate în cauză, și care din primul moment, cum se spune, și de la prima convorbire, au fost atât de uimiți de glasul și cuvântul aceluia, încât nu mai puteau nici măcar vorbi.

40. Iar după ce puțin timp mai apoi au ajuns la oceanul tratatelor lui, discutând zile și nopți întregi, ascultând minunatele lui cuvinte împotriva lui Varlaam și a glăsuirilor lui deșarte, și găsind în chip asemănător glăsuirile lui din scrieri și tratate drept glăsuiri ale lui Dumnezeu, toți împreună l-au mărturisit în chip răspicat minte sfântă sau, mai bine zis, minte a lui Hristos [*1 Co* 2, 16], ca să vorbim potrivit dumnezeiescului Pavel, gură a teologiei și a dogmelor sfinte, cumpănă a dreptei-slăviri, și orice alt lucru cinstit și înalt l-ar putea spune cineva, dascăl al bunei-cinstiri în acord și într-un gând cu dascălii comuni ai Bisericii, limbă comună a mărturisirii acelora și surpător al rătăcirii. Iar întâi-stătătorul comun al Bisericii comune a spus că i se datorează multă recunoștință pen-

tru că prin minunatele lui cuvinte/tratate l-a eliberat pe el și pe cei din jurul lui de rătăcirea lui Varlaam și de amăgirea minciunii lui.

Pregătirile pentru sinod

41. Acestea le-a spus atunci conducătorul Bisericii împreună cu arhiereii din jurul lui, ceea ce am spus și mai sus, pe când avea încă sănătoasă partea rațională a sufletului său și nu era încă întors și abătut de foarte rău pierzătoarea invidie și impietate. Fiindcă trebuia să se țină un sinod comun al Bisericii universale [*tes katholou*], pentru ca Dumnezeu să fie slăvit „în adunare multă și în popor puhoi" [*Ps* 34, 18], ca să vorbim potrivit dumnezeiescului David, și, potrivit cuvântului aceluiași, și El să-l slăvească pe cel care-L slujește — „Căci îi voi slăvi pe cei ce Mă slăvesc, dar cei ce Mă disprețuiesc vor fi necinstiți" [*1 Rg* 2, 30] —, și, pe lângă acestea, ca pomenirea rătăcirii să piară din mijloc cu vuiet [cf. *Ps* 9, 7], iar marii slujitori ai Duhului să trimită în adâncul pierzaniei [*Ps* 67, 22] legiunea duhurilor rele împreună cu turma de porci [cf. *Mc* 5, 9]. S-a făcut deci și acest lucru.

42. A fost stabilită de pe acum și ziua, luând drept punct de referință reîntoarcerea minunatului împărat[51]; căci trebuia ca el să nu fie absent de la celebrare și taină — fiindcă așa numesc eu acum cele făcute în acel sfânt sinod cu Duhul pentru Duhul —, ci să fie prezent cu sufletul lui dumnezeiesc și împărătesc și să vestească și el cu limba sa, să învețe el însuși, să demaște impietatea și să întărească astfel în chipul cel mai bun cuvântul adevărului, și așa, cu acea mare și suprafirească mărturisire, minunatul Andronic să schimbe în chip frumos viața de aici pe cea de dincolo, lăsând pământul și mutându-se

[51] Andronic III Paleologul se întorcea în primăvara anului 1341 din campania victorioasă în Epir și Acarnania.

la Dumnezeu şi luând cu el acest lucru în locul şi mai presus de toată împărăţia pământească, mai mult decât oricare dintre împăraţii dinaintea lui. Dar despre acestea mai încolo; căci nu trebuie să lăsăm fără cuvânt lucrurile atât de importante care au avut loc între cele spuse.

43. Dumnezeiescul Grigorie a urcat deci, precum am spus deja, împreună cu cei din jurul lui din Tesalonic în Orașul-Regină. Iar când a ajuns în Tracia și era undeva între Odrysis și Orestiada, a făcut ca un fel de abatere de la drum și de la scopul său și l-a chemat pe David [Dishypatos][52] al meu — și harul din el împreună cu minunata lui înţelepciune şi limbă —, care era de mult părtaş al ascezei, cuvintelor, purtărilor şi socotinţei lui și se număra printre primii săi prieteni.

44. Îi scrie așadar și-l cheamă la sine și la lupta sa pe acest bărbat, care sălăşluia în isihie [la Paroria] undeva în munţi între Tracia şi sciţi [bulgari], acolo unde se strămutase în isihie şi acel minunat Grigorie [Sinaitul] după coborârea sa din Sinai şi înfiinţase acolo o şcoală de filozofie dumnezeiască [un schit] şi dăduse locului şi școlii [schitului] numele care i se dăduse de la Sinai. Dar acela o luase înaintea scrierii marelui Grigorie sau, mai bine zis, Dumnezeu o luase înainte și-l scosese de sus din pustietatea și coliba lui și l-a făcut să alăture repede și împotriva oricăror nădejdi pe bunul aliat și scutier cu viteazul/nobilul luptător pentru dreapta-credinţă/buna-cinstire. Căci în a treia zi de când Grigorie intrase în Orașul lui Constantin acela s-a și făcut prezent, făcând o bucurie suprafirească și minunată, cum nu o putea spune ușor cineva, sufletului învăţătorului. Împreună cu el coborâseră și cei care se sârguiau ca părtași împreună cu el în filozofia dumnezeiască; căci îi

[52] Isihast, prieten comun al lui Palama și Akindynos, care viețuia la Paroria, în schitul întemeiat aici de cuviosul Grigorie Sinaitul.

alungase de acolo bănuiala unei invazii barbare care n-a mai început[53]. În acest chip minunat, cum am spus mai sus, rânduise pronia dumnezeiască venirea lor, întrucât era necesară.

Visul lui Dionisie

45. Împreună cu cei care coborâseră de acolo era și prietenul Dionisie[54], cetățean pe vremuri al Orașului-Regină dintre patricieni, îndrăgostit ca nimeni altul însă de isihie și de filozofia potrivit lui Hristos, pentru care petrecuse aproape toată viața departe de patrie și fără casă, în pustietăți și munți, fiind acolo cel mai mult timp cu bunul David. Ajungând și el împreună cu ceilalți în Orașul lui Constantin și fără să fi ajuns să-l vadă pe înțeleptul Grigorie, căci înainte nu-l văzuse deloc, pe când era găzduit acolo împreună cu ceilalți de prietenii lor, în prima noapte i s-a arătat în somn această vedenie:

46. „Ne duceam toți împreună, spunea Dionisie, la dumnezeiescul lăcaș al Maicii lui Dumnezeu din Vlaherne să ne închinăm, și aveam în mijlocul nostru pe sfântul Grigorie. Scurt timp după ce am intrat în lăcaș și ne-am închinat după obicei, când ne-am oprit în fața ușilor dumnezeiescului sanctuar, ni s-a părut că vedem ieșind de acolo câțiva bărbați cu fețe și haine strălucitoare care, îmbrăcându-l pe Grigorie într-o haină strălucitoare, i-au înmânat și un toiag asemănător, pe care acela luându-l în mâini umbla prin tot lăcașul urmat de noi toți și părea să alunge de acolo roi de omuleți care aveau toți o față

---

[53] Akindynos îi scrisese din Constantinopol lui David că fiica lui Andronic III, Ana, căsătorită cu Mihail Asan, fiul țarului Ioan Alexandru, anunțase în Constantinopol că bulgarii pregăteau o invazie a teritoriului bizantin.

[54] Isihast care viețuia și el la Paroria, și căruia Palama îi va adresa în 1343–1344 o scrisoare (*Syngrammata* II, p. 479–494) la care a anexat și o „mărturisire de credință" (p. 494–499) care va fi aprobată de Sinodul din 1351; trad. rom. mai sus, p. 333–339.

urâtă și neagră. După care, întorcându-se, părea că se afla iarăși în aceleași lucruri, iar dacă unii încercau să se furișeze înăuntru ascunzându-se în întuneric și într-un ungher, îi urmărea cu multă sârguință, îi alunga și-i ținea deoparte de cele sfinte. Aceștia, ieșind de acolo, fiindcă nu puteau nici măcar să-i înfrunte privirea și să se oprească, fugind îl amenințau neputincioși că se vor răzbuna și-l vor prigoni cu fapta și cu cuvântul și că blasfemiile lor împotriva lui nu vor înceta niciodată. Dar marele Grigorie, lăsându-i să se văicărească, s-a întors iarăși împreună cu noi în poziția inițială înaintea sanctuarului, iar cei îmbrăcați în haine strălucitoare, ieșind din nou de acolo, l-au așezat pe marele Grigorie pe tron spunând cu un strigăt minunat după obicei de trei ori «Vrednic este!»."

47. Cele văzute atunci astfel erau simboluri limpezi ale celor ce s-au făcut după acestea, în așa fel încât nici nu mai au nevoie de explicare sau călăuză, fiindcă acei omuleți negri ai putea spune că erau fie cei posedați de demoni și care uneltau în multe feluri împotriva Bisericii lui Hristos, adică Varlaam și Akindynos și spurcata și reaua partidă din jurul lor, fie și mulțimea acelor demoni, prima cauză a ereziilor, fie și unii și alții, pe care Grigorie s-a văzut de multe ori alungându-i din Biserică în chip minunat prin cuvinte și scrieri, în public și în particular și luând cu putere dumnezeiască o stăpânire suprafirească împotriva lor ca nimeni altul și dând drept credincioșilor biruința strălucită. Dumnezeiasca vedenie mai însemna în chip minunat și că de două ori va duce împotriva lor lupta principală pentru a-i ține departe de Biserică: prima dată, înainte de ridicarea în scaun și de guvernarea Bisericii, împotriva lui Varlaam și a primelor începuturi și scrieri ale ereziei, iar a doua oară împotriva celui ce a preluat în chipul cel mai rău succesiunea acestei erezii, Akindynos, prietenul și uneltitorul, ucenicul și

vânzătorul[55], ca şi acela din vechime [Iuda], şi a partidei lui întinate, după hirotonie și după ce a primit scaunul [de episcop]; precum și că această sfântă celebrare şi hirotonie o va avea celebrată în acel dumnezeiesc lăcaş al Maicii lui Dumnezeu și că acolo se va rosti după puţin timp, în chip atât sensibil, cât şi spiritual, de Biserica atât nevăzută, cât și văzută acel „Vrednic este!” peste cel cu adevărat vrednic prin Duhul dumnezeiesc; lucru care a şi devenit realitate în chip minunat puțin mai apoi, acea dumnezeiască descoperire nefiind cu nimic dezminţită.

48. Căci chiar dacă prăbușirea lui Akindynos a avut loc după hirotonirea marelui Grigorie, din cauze și în timpuri diferite, erezia când era surpată, când își ridica încontinuu capetele prin alianţele unora, asemenea Hydrei din mitologie; până când acest Heracle al nostru, primind alianța mai eficientă a focului dumnezeiesc ca şi acela mai înainte a focului sensibil, întrucât prin hirotonie harul dumnezeiesc curge peste noi din belşug, le-a tăiat și ars până la rădăcinile lor pentru toată Biserica îndeobște și le-a dat tăierii, adâncului și unei distrugeri desăvârșite.

49. Dar ce s-a întâmplat după acea minunată vedenie? Aş fi vrut să le urmăresc în parte pe toate, pe cât îmi stă în putință, și să înfrumusețez cuvântul cu vitejiile și minunatele întreceri ale marelui Grigorie şi să fac oarecum pe placul povestirii, dar mă opreşte lungimea cuvântului care cade iarăși din proporţia părţilor. De aceea, trimiţându-i pe cei ce le doresc la tratatele aceluia și la tomosurile comune și scrierile Bisericii, voi rezuma aici cuvântul, cinstind astfel ca și acela maxima „măsura e mai bună decât toate”.

[55] La început Akindynos a fost ucenic al lui Grigorie Palama şi i-a luat partea faţă de Varlaam încercând să medieze între aceştia. Dar după condamnarea lui Varlaam a devenit principalul adversar teologic al lui Palama.

50. Vine deci preaevlaviosul împărat așteptat împreună cu cei în funcții și aude de la patriarh mai pe deplin aceste lucruri, deși nici înainte nu fusese cu totul neinformat de unele ca acestea. Și se întrunește un sinod în foarte marea și vestita biserică a marii Înțelepciuni a lui Dumnezeu [Aghia Sofia] și aleargă la el ca la o întrecere mare și vestită aproape tot Orașul. E introdus Varlaam care-i acuză pe monahi ca și mai înainte. Refuză ordinea de zi și părăsind rolul inițial de acuzator încercă să treacă la altele și să schimbe tema, dar n-a câștigat nimic mai mult din acestea; căci este prins numaidecât, întrucât fără voia lui au fost puse înainte scrierile pe care el însuși le dăduse cu puțin timp înainte întâi-stătătorului [patriarhului] Bisericii la cererea acestuia. În cele din urmă multiforma erezie este demascată în chip minunat înaintea tuturor și este luată în derâdere și în ironie de toți sau, mai bine zis, atât ea, cât și părintele și autorul lor au fost pe bună dreptate azvârlite celor mai cumplite blesteme.

51. Și pentru că Varlaam nu putea nici răspunde, nici să se sustragă demascărilor vădite din partea adevărului, dar nu putea acum fugi nici de zelul foarte drept al Bisericii, întrucât credincioșii spectatori erau stârniți spre mânie împotriva ereziei și cereau să fie lichidați vinovații de rătăcire, căci dispozițiile norodului sunt gata să ajungă la lipsa de măsură, a simulat ipocrit regretul și mărturisirea adevărului. Și condamnând astfel înaintea tuturor erezia și minciuna scrierilor lui, a cerut și primit un loc de penitență, dar încălțând câinele iadului, dispărând fuge îndată cu impietatea lui la latini. Iar Biserica lui Hristos îl recunoaște curat pe apărătorul ei, pe marele Grigorie, îl aplaudă, admiră și încoronează cu tot felul de cununi de cinstiri. Căci ce lucruri minunate n-a spus

despre el? Ce n-a făcut? Sau, mai bine zis, deși spune și face lucrurile cele mai frumoase, nu pare să spună și să facă încă nimic demn de acelea.

52. Și nu numai aceasta, ci însuși împăratul împreună cu rudele lui de sânge și cu cei mai de vază dintre cei în funcții îl numeau cu mare admirație dascăl al bunei-cinstiri/dreptei-credințe, canon al dogmelor sfinte, stâlp al dreptei-slăviri, apărător al Bisericii, lauda evlaviosului Imperiu, și orice altceva din cele mai alese epitete.

Sinodul din iulie 1341

53. Dar, o, reaua succesiune, întoarcere și îndrăzneală a minciunii! Iarăși vine un Arhelau după Irod [*Mt* 2, 22] și un Caiafa după socrul său Ana [*In* 18, 51], vorbind împotriva lui Hristos și profețind fără voie pentru popor, și apărând adevărul combătut de el și cuvintele profeților și teologilor în favoarea lui; iar după ei și împreună cu ei vine sucitul Akindynos care, cedând în chip perfid ereziei și rătăcirii lui Varlaam, adunându-i pe familiarii risipiți ai aceluia și alăturându-i-se mulți alții, reconstituie erezia, se instituie patron și dascăl al relei-cinstiri [*dyssebeias*] și pornește împotriva bunei-cinstiri/dreptei-credințe [*eusebeias*] și a apărătorului lor, ca odinioară Simon Samarineanul [Magul; *FA* 8, 9–24] și Nicolae prozelitul din Siria [*FA* 6, 5; *Ap* 2, 6. 15] împotriva Evangheliei lui Hristos și a primilor ucenici și apostoli. Și dezavuându-l pe Varlaam, deși nu i-o cerea nimeni, și azvârlindu-l celor mai înfricoșătoare blesteme asemenea urmașilor ereziarhilor din vechime, pentru ca rătăcirea să aibă un acoperământ și o mască, devine un alt acela [Varlaam] prin cuvinte și prin scrieri și prin tot războiul împotriva bunei-cinstiri/dreptei-credințe.

54. Deci iarăși lupte și întreceri și teme de polemici pentru apărătorul și meșterul cuvântului, care stă din nou împotriva acelorași lucruri și pentru aceleași lucruri

punându-şi în primejdie însuşi sufletul pentru adevărul bunei-cinstiri/dreptei-credinţe.

55. Mai întâi se întâlneşte şi discută cu Akindynos în prezenţa multor persoane bune, îi demască erezia, simularea iniţială a adevărului şi acordul final cu minciuna. Şi fiindcă n-a avut ce să replice şi să spună, acesta simulează iarăşi mărturisirea adevărului întărindu-şi chipurile cuvintele cu litere scrise de mâna lui şi semnături şi atestând comuniunea sa întru totul cu sfinţii şi acordul cu cuvintele şi scrierile înţeleptului Palama, lucruri care rămân până acum, şi demască reaua-cinstire/impietatea şi minciuna aceluia.

56. Dar pentru că după puţin timp, respingând ipocrizia şi simularea teatrală şi tăgăduind această mărturisire şi literele ei, umbla prin Oraş împreună cu adepţii lui creând tulburări pentru cele dinainte şi târându-i iarăşi în minciună pe cei neîntăriţi — căci etiopianul nu devine alb şi crabul n-a fost învăţat să umble drept — e reunit iarăşi de Biserică un sinod cu nimic mai prejos decât primul împotriva lui Varlaam. Şi iarăşi marele Grigorie se arată apărător şi atlet strălucit al bunei-cinstiri/dreptei-credinţe, în acelaşi timp demascând rătăcirea cu cuvintele dumnezeieştii Scripturi şi învăţăturile sfinte ale teologilor şi câştigând iarăşi în chip strălucit biruinţa pentru adevărul dreptei-credinţe în prezenţa minunatului împărat [Ioan VI Cantacuzino], care nu luase încă pe atunci puterea sau, mai bine zis, deşi luase puterea în mod real, nu era încă învestit cu coroana şi numele de împărat, dar o exercita în locul minunatului împărat şi frate al său [Andronic III Paleologul] care plecase în chip foarte frumos la Dumnezeu, îndată după luptele şi izbânzile pentru buna-cinstire/dreapta-credinţă[56].

---

[56] Andronic III Paleologul murise bolnav în noaptea de 14–15 iunie, la câteva zile doar după Sinodul din 10 iunie 1341.

57. Demascându-l în acest mare sinod pe Akindynos ca pe unul care gândea în chip rău cele ale lui Varlaam și se opunea în chip evident axiomelor comune și opiniilor Bisericii, așa cum îl demascase anterior pe Varlaam preaputernicul împărat și frate al său [Andronic III], tot așa și el [Ioan VI Cantacuzino] întărește stăpânirea bunei-cinstiri/dreptei-credințe împreună cu întâi-stătătorul Bisericii, cu căpeteniile și întâi-stătătorii preoților, și cu înțeleptul Grigorie și cu cei din jurul lui. Sau, mai bine zis, toți îl admiră și proclamă din nou în cuvinte și în scris cu tot felul de laude cu nimic mai prejos decât cele de la primul sinod. Și tot atunci a fost promulgat frumos, cu votul comun al Bisericii, Tomosul împotriva ereziei și a inițiatorilor ei și în apărarea bunei-cinstiri/dreptei-credințe, tomos care cuprinde concentrat toate și care a fost întărit prin semnăturile corifeilor Bisericii, și înaintea tuturor de întâi-stătătorul tuturor care avea pe atunci scaunul patriarhal [Ioan XIV Calecas].

VI. Polemici teologice și război civil

1. Văd că discursul se întinde lung, drept pentru care e necesar să-l scurtez pe cât e cu putință înghesuind temele continue și compacte ca la teatru și în adunări.

Ostilitatea patriarhului față de Palama

2. Nu trecuseră nici două luni întregi după acest al doilea sinod și începe îndelungatul și dificilul conflict intern al nostru, unii împotriva altora, războiul civil și distrugerile lui[57]. Iar păstorul și călăuza comună a Imperiului și Bisericii [patriarhul Ioan XIV], care avea datoria să oprească tulburarea comună, pornirile iraționale, calomniile și invidia unora și, ca un vestitor al păcii și

---

[57] Războiul civil început în octombrie 1341 și care avea să se încheie în februarie 1347.

inițiat în ea, să-i adune pe toți cu toată sârguința spre pace și înțelegere, nu făcea aceasta, ci grăbindu-se parcă să umble pe drumul opus, era văzut stârnind și ațâțând zi de zi lupta, diviziunea și conflictul intern.

3. Dar în acestea nu avea acordul marelui Grigorie, care pleda și îndemna în permanență la pace și înțelegere între toți și-i cerea să acționeze potrivit țintei și demnității sale, întrucât acest lucru e de folos atât lui însuși, cât și Imperiului comun și neamului întreg, în timp ce contrariul ar avea rezultate diametral opuse pentru ambele părți și, pe lângă aceasta, ar aduce și mânia și pedeapsa dumnezeiască de sus, un lucru atât de mare și de suprafiresc, încât poate ușor aduce numai el însuși distrugerea totală. Fiindcă l-a văzut deci pe marele Grigorie gândind și sfătuindu-l așa nu numai o dată sau de două ori, și în senat, ba uneori chiar când prezida împărăteasa [Ana Paleologhina], uneori singur, iar alteori împreună cu câțiva din cei care duceau aceeași viață cu el, deși ar fi trebuit să-i admire gândirea și îndrăzneala și să-i datoreze recunoștință pentru bunăvoință și afecțiune și pentru că exprima opinia comună — căci așa s-ar fi arătat în realitate părintele și ocrotitorul comun al neamului și că nu poartă în zadar nici pur și simplu acest mare apelativ —, de aceea patriarhul s-a sculat mai mult spre mânie, s-a pornit împotriva prietenului și s-a înarmat, vai!, împotriva blândului sfătuitor. Și căuta cu toată sârguința să se răzbune pe acest bărbat, negândindu-se nici la cinstirile anterioare cu care îl proclamase atât în public, cât și în casa lui, atât înaintea sinoadelor, cât și după sinoade, deși îl pusese printre primii săi prieteni și, negândindu-se nici la recomandările lui prezente, care erau folositoare și mântuitoare tuturor, și comunității și fiecăruia și lui însuși, care luase înaintea altora patronarea comună a tuturor, și că trebuia să dea socoteală Stăpânului comun a toate pentru ei și pentru administrarea lor comună.

4. Cunoscând că încerca lucruri irealizabile, înțeleptul Grigorie s-a îndepărtat îndată stând ca de obicei nu departe de Oraș[58] în isihie cu el însuși și cu Dumnezeu și, potrivit dumnezeiescului Ieremia [*Ir* 3, 1], plângea neascultarea și ruina totală a neamului. Iar păstorul, pentru că sârguința lui de fiecare zi era, vai!, împotriva turmei, și de aceea ataca mai mult berbecii decât oile, pentru ca să lucreze mai bine totul, ce nu născocea și ce nu se sfătuia zi și noapte ca, pe lângă ceilalți și înaintea tuturor celorlalți, să-l doboare pe acest însemnat berbec al marii turme a lui Hristos? Și fiindcă în lupta lui n-avea nici o mască, nici nu putea plăsmui împotriva lui nici umbră de calomnie, s-a pornit îndată întreg și fără sfială asupra dreptei-credințe și a declarat un război ciudat și străin împotriva Bisericii, și el, întâi-stătătorul preoților și dascălilor, medita, vai!, la surparea dumnezeieștilor dogme. Căci așa credea că împreună cu acelea îl va doborî și pe apărătorul și crainicul lor, pe înțeleptul Grigorie, și să triumfe asupra sârguinței și filozofiei aceluia sau, mai bine zis, asupra Bisericii lui Hristos combătute în chip foarte rău de el din pricina acestuia; un lucru nu numai în dezacord cu ținuta și demnitatea lui, dar străin cu adevărat de toți creștinii și cuvenit doar răului demon, începătorul răutății, și cetei lui.

Favorizarea lui Akindynos de către patriarh

5. Așadar, acest nou luptător împotriva lui Dumnezeu a introdus în Biserică în locul ucenicului pe vânzătorul, în locul înțeleptului apostol pe apostolul mincinos, în locul lui Hristos, adică al marelui Grigorie, pe antihrist, apostatul și dușmanul adevărului, adică pe Akindynos

---

[58] Lângă mănăstirea Sfântul Mihail din locul numit Sosthenion, situat pe țărmul european al Bosforului dincolo de Galata, la câțiva kilometri de Constantinopol.

cel cu nume mincinos[59], la început tacit și încetul cu încetul, apoi cu capul gol, cum se spune; pe acesta exaltându-l și recomandându-l în fiecare zi în cuvinte și în fapte, iar pe Grigorie şi sfânta lui tovărășie îi ataca, chiar dacă nu erau de față, și aproape îi condamna în lipsă[60], petrecând zile și nopți întregi cu dascălul ereziei, sârguindu-se şi el să grăiască şi acționeze împreună cu el aceleaşi lucruri împotriva dreptei-credințe și a apărătorilor ei, lucruri pe care le poartă cărțile și memoriile lui.

Întemnițarea lui Palama

6. Și ca să retez cele din mijloc, după acele lungi calomnii și ocolișuri, întrucât pe lângă celelalte cereau să fie judecat pentru delicte publice, pentru conspirație sau rebeliune[61], ei creatorii și complicii acestor lucruri, încercând să țină în umbră, de rușine, adevăratele cauze sau, mai bine zis, legându-le în chip mincinos pe acestea de acelea, de fiecare dată altfel, împotriva celui nevinovat și calomniind prin toate, în cele din urmă Grigorie, fiul luminii și crainicul strălucit, e condamnat de ei, vai!, ca un făcător de rele la întuneric și închisoare[62], pentru ca nici în aceasta să nu fie lipsit de icoana și imitarea venerabilului Ieremia, cum spuneam mai sus; căci aşa cum pentru prezicerile sale dumnezeieşti şi adevăr acela fusese aruncat odinioară în groapa cu noroi [*Ir* 45, 6], tot așa și acesta fusese condamnat și el la temniță de cei de-o seminție cu el pentru aceleaşi lucruri, sau chiar mai

---

[59] Akindynos înseamnă în limba greacă „lipsit de primejdie".

[60] Aluzie la hotărârea sinodului din iunie 1342 de a arde scrierile lui Palama de după august 1342.

[61] Patriarhul îl acuza pe Palama de menținerea legăturilor epistolare cu Ioan Cantacuzino și rudele acestuia.

[62] După arestarea sa la sfârşitul lui septembrie 1342, Palama a fost internat în mănăstiri din Constantinopol. În primăvara lui 1343 a fost transferat cu Dorotei Vlatis în arestul palatului, unde a rămas până în februarie 1347.

mari. Împreună cu el și aici, ca și în alte încercări din alte perioade, împărtășind cu plăcere, cum ar putea spune cineva, îndelungata întemnițare și celelalte lucruri triste, a fost preabunul său ucenic și prieten Dorotei [Vlatis].

Promovarea lui Akindynos și a ereziilor lui

7. Și fiindcă printr-o rea soartă patronul Bisericii [patriarhul Ioan XIV] avea leul acesta legat, precum dorea, și credea cu nerușinare că, din pricina marii lipse a celui care să o împiedice, dusese la capăt toată lupta, se sârguia să-l arate patron [episcop] al Bisericii — o, pământ și soare, legi dumnezeiești, lupte și întreceri ale mărturisitorilor și Sfinților Părinți, care au constituit-o și ținut-o după Hristos și junghierea și sângele Lui! — pe criminalul și trădătorul Bisericii: pe Akindynos, căpetenia și vistieria ereziilor după primul [Varlaam], sârguindu-se astfel să arate, cum ar putea spune cineva, drept pedagog [al Bisericii] iadul și drept hrănitor moartea și să pună drept paznic de foc vijelia celui rău, iar drept păzitor pentru miei lupul[63]!

8. Dascăl și părinte al Bisericii, spune-mi!, cine? Insultătorul Dumnezeirii, surpătorul împreună cu iudeii ce au pierit rău al slavei Unului-Născut, dușmanul Duhului mai mult chiar, ai putea spune, decât macedonienii, vrăjmașul marii Treimi, hambarul ereziilor? Pe cine vrei să-l faci păstor și dascăl al Bisericii? Pe cel care o insultă și prigonește atare mai presus decât toți? Și ca să învețe ce? Dumnezeirile create, al căror părinte și creator este el singur? Ideile platonice și acele flecăreli putrede și ușuratice, viața muritoare și ceea ce nu este în sens propriu bine și câte aparțin acelei monstruozități și înșelă-

[63] În decembrie 1344 patriarhul Ioan XIV l-a hirotonit pe Akindynos diacon și, ulterior, preot, pregătindu-l pentru scaunul de mitropolit al Tesalonicului.

ciuni mitologice? Frumoase sunt acestea şi cu adevărat cuvenite pentru tine și pentru mistagogii și teologii tăi.

9. Cei rău păstoriţi de voi trebuie să înveţe negreşit de la voi, dascălii lor dumnezeiești, şi acelea: şi anume energia creată a lui Dumnezeu, ca să facă în chip cu totul necesar creată şi natură Lui; faptul că în Dumnezeu natură și energie sunt absolut identice și indistincte, sau că Dumnezeu e doar o natură lipsită de toate cele naturale sau că cele naturale ale lui Dumnezeu sunt produse ulterioare și create. Fiindcă ambele acestea sunt proprii impietăţii sau ateismului vostru, care când suprimă însăşi natura prin suprimarea celor naturale, când prin acelea demonstrează creată pe însăşi aceea, întrucât potrivit părinţilor teologi cele naturale trebuie să corespundă naturilor, ori pe cât se pare e necesar ca voi să fiţi impioşi nu numai într-un mod sau două, ca vechii învăţători şi legiuitori ai ereziilor, ci în toate.

10. Și ce mai trebuie să spun din moment ce tăgăduiţi şi lăudata îndumnezeire supranaturală şi negrăită a naturii umane, pentru care sunt, cum s-a spus, orice act al lui Hristos şi orice taină, întrucât doar cu numele şi cu mintea învăţaţi chipurile să fie cinstită, dar în realitate o insultaţi în modul cel mai ruşinos şi absurd prin aceea că o număraţi şi pe ea împreună creaturile şi o puneţi jos cu suflet şi limbă îndrăzneţe pe ea, care e dincolo de toate, neavând respect nici faţă de caracterul nou şi supranatural al arătării acestei taine. Fiindcă nu un înger, nici un trimis, ci Însuşi Fiul Unul-Născut, Care este în sânurile Tatălui, a explicat-o [*In* 1, 18] prin fapte şi prin cuvinte înainte de a se urca în munte împreună cu cei mai de vază dintre ucenici [cf. *Mt* 16, 27–28], numind-o Împărăţie a lui Dumnezeu şi slavă comună Lui şi Tatălui[64]; iar când a urcat acolo a arătat şi demonstrat sub trup

---

[64] Cf. Ioan Damaschinul, *La Schimbarea la Faţă* 12; *PG* 96, 564B.

fulgerarea frumuseţii fiinţiale dumnezeieşti, ca să vorbim potrivit marelui Vasile, pentru că El Însuşi este Lumina cea adevărată care luminează pe tot omul ce vine în lume [*In* 1, 9], întrucât puteau să o vadă „cei ce au ochi trupeşti" — înşişi teologii spun aceasta —, ca să nu-şi piardă împreună cu vederea şi viaţa.

11. Şi plecând de aici îi scoateţi afară cu obrăznicie pe toţi şi din comuniunea mai desăvârşită cu Dumnezeu şi din îndumnezeirea viitoare, în care „drepţii vor străluci ca soarele în Împărăţia Tatălui lor" [*Mt* 13, 43] şi potrivit cuvântului Însuşi Soarelui slavei vor fi egali cu îngerii şi fii ai lui Dumnezeu, desfiinţând-o prin marea Schimbare la Faţă a lui Hristos şi pe aceea. Întrucât teologii spun într-un glas că şi aceasta şi aceea sunt unul şi acelaşi lucru: slava şi dumnezeirea naturală, neapropiată, neschimbată, veşnică şi conaturală a lui Dumnezeu indivizibilă de El, lumina cea neînserată, fără obârşie/început în ce priveşte obârşia/începutul în timp, infinită, nedefinită şi nemuritoare, invizibilă deopotrivă pentru toţi ochii omeneşti, sensibili şi mentali, văzută însă şi acum şi în viitor numai de cei duhovniceşti şi deiformi în Duhul Sfânt şi având biruinţa asupra întregii creaţii, cum spune şi David, cântăreţul Vechiului Testament: „Întru lumina Ta vom vedea lumină" [*Ps* 35, 10], adică în Duhul pe Fiul, cum tâlcuiesc acestea teologii înşişi, iar cuvântătorul şi cântăreţul Noului Testament [Ioan Damaschinul] spune: „Acum s-au arătat cele nevăzute pentru ochii omeneşti: un trup muritor care izvorăşte slava dumnezeirii"[65] şi: „Acum s-au arătat apostolilor cele nevăzute, dumnezeirea fulgerând în trup în muntele Tabor"[66].

12. Deşi acestea sunt nişte lucruri atât de mari, atât de supranaturale şi dumnezeieşti, „pe care ochiul nu le-a

[65] *Ibid.* 2; *PG* 96, 548C.

[66] Canonul al 2-lea, oda 7, troparul 1, din Slujba de pe 6 august.

văzut, urechea nu le-a auzit și la inima omului nu s-au suit" [*2 Co* 2, 9] niciodată, și însăși limba teologică și filozofică spune aceasta, totuși păstorul și patronul Bisericii comune — o, dreptate și ochi ai lui Dumnezeu care văd toate! — l-a hirotonit pe nerușinatul și obraznicul surpător pe cât e cu putință al acelora drept dascăl și păstor al Bisericii, punând anticipat temeliile tiraniei lui, prin care și împreună cu care medita prăbușirea totală a Bisericii comune a lui Hristos, pe care El Însuși o declarase mai înaltă decât porțile iadului [*Mt* 16, 18], neștiind că își împletește lațul mai degrabă lui însuși, nu Bisericii, săpând groapa de care vorbește marele David și pregătind prăpastia în care avea să cadă după puțin el însuși [*Ps* 7, 16], cum va arăta continuarea cuvântului meu.

13. Căci se sârguia îndrăzneț și cu multă autoritate să-l aducă la preoție pe cel străin de dreapta-credință evlavioasă, pe Akindynos, inițiatorul și inițiatul lui. Simțind însă aceasta, iubitoarea de Hristos împărăteasă [Ana], arătându-și zelul fierbinte pentru buna-cinstire/dreapta-credință cu nimic mai prejos decât al bărbatului și împăratului ei mort, a încercat să prevină și împiedice cu cuvinte și îndemnuri acest act necuvios. Dar el, părând surd la acestea și nerăspunzând nici măcar un cuvânt împărătesei, îl introduce cu forța în interiorul sanctuarului pe cel care mai înainte fusese dezavuat și scos în afara chiar și a ușilor din exterior ale bisericii și-l înregistrează printre clerici și-l numără pe diaconul celui potrivnic [Satanei] împreună cu diaconii lui Hristos.

Intervenția împărătesei Ana

14. De abia ce a auzit cele făcute astfel în chip rău și cu forța, minunata împărăteasă n-a dat înapoi nicidecum nici n-a tergiversat, ci a tratat lucrul într-un mod foarte nobil și demn de ea, și pe cel care sărise în chip rău în cele sfinte l-a îndepărtat și alungat și de la ușile din afa-

ră ale bisericii împreună cu toți cei de un gând cu el și susținătorii lui. Și cred că după acele multe insulte și nerușinări ar fi cunoscut și închisorile și bătăile, mai ales cel hirotonit în chip foarte rău, dacă nu s-ar fi făcut nevăzut pentru toți, afară de puțini, coborând în niște crăpături și cavități subterane.

15. Multă rumoare s-a ridicat împotriva ereziei din partea plinătății drept-credincioșilor și aproape orice rang și vârstă căuta să pună mâna pe criminali; dar ar fi mai bine să ascultăm și despre acestea cuvintele înțeleptei limbi a lui Grigorie, care scriind unuia dintre apropiații lui spune așa:

Palama își descrie primejdiile[67]

16. Socot că oricine va recunoaște și va admira puterea adevărului venerat de noi plecând și de aici: pentru că a biruit fiind cercetat în două sinoade pe când orice disensiune internă era absentă. Dar chiar și atunci când, izbucnind războiul civil, am părut odioși împăraților, când cei care ne calomniau câștigaseră deja teren atât de mult timp împotriva noastră și toți vorbeau și acționau în voie, iar noi eram întemnițați, totuși în ce privește adevărul dogmelor dumnezeiești prevalam nu mai puțin decât înainte, totul fiind lucrarea puterii lui Dumnezeu „care se desăvârșește în slăbiciune” [2 Co 12, 9], *cum i-a spus El Însuși apostolului Pavel. Căci atunci se desăvârșește cu adevărat, când, chiar combătută, se arată superioară și chiar atunci când, din pricina primejdiilor prin care trec cei atașați de el, pare că e tras în jos, acesta se arată mai înalt decât cei care-l trag în jos și neaservit. S-a împlinit acest lucru: ca și cum cineva ar*

---

[67] Patriarhul Filotei reproduce aici cea de-a doua parte (§ 3–5) a celei de-a doua scrisori a lui Grigorie Palama către fratele său, Macarie, scrisă la începutul anului 1355 (*Syngrammata* II, p. 540–543).

lega limba sau mâna cuiva, după care l-ar provoca la apărare prin cuvinte și scrieri, și nici așa nu i-ar fi îngăduit să domine în acestea.

17. Observă că împărații ne-au tratat ca pe niște dușmani, iar toți cei care erau în grațiile lor ne numeau rebeli pentru că nu țineam opinia care se împăca cu timpurile; cu cât mai mult cei care erau foarte ostili față de noi și aleseseră să ne atace în tot felul? Așadar, am fost condamnați pe față să fim iarăși împreună cu cei legați în temniță, la care s-a adăugat învinuirea că introducem expresii noi în dogme, întrucât faptul că vorbeam adevărul furișa o anume rușine în cei care ne făceau răul.

18. Îndrăznind din pricina acestor lucruri, varlaamiții și mai mult decât alții inițiatul, urmașul și adeptul aceluia, Akindynos, se băgau sub pielea patriarhului aprins împotriva noastră, întrucât nu voiam să fim de acord cu vremurile, simulând respect față de el și cei de la putere și aduceau și altele numai să se alieze cu ei împotriva noastră, acum că primiseră prilejul să ne atace și să-și răzbune înfrângerea dinainte. El însă, fără să lase cele aduse înainte, spunea că ar datora recunoștință dacă toți oamenii ar polemiza cu noi, mai ales cei de la palat, în al cărui arest eram deținuți ca să fie el mai în siguranță. Și el, care primise autoritatea peste toți, devenise lider, aliat și martor al celor spuse de ei ca un cunoscător chipurile și, cum credea, garant nelimitat prin însăși demnitatea lui, ca judecător și care avea în mână puterea în Biserică și mijlocitor la împărați, de la care aducea ordinele și le dădea acestora să le arate împreună cu cele scrise de el împotriva noastră și să-i atragă de frică pe cei ce nu se lăsau convinși altfel. Dar cele făcute împotriva noastră nu s-au oprit la acestea, ci s-au întrunit și sinoade sau, mai bine zis, aparențe de sinoade, în care nu numai s-au spus, dar s-au și săvârșit de cel

căruia i se hărăzise patronarea Bisericii [de patriarh] amenințări, promisiuni, daruri și privări, precum și orice fel de lucru rău și bun: cele rele au urmat celor ce ne apărau, iar cele aparent bune celor porniți împotriva noastră și care ne defăimau. Dar răutatea lucrată împotriva noastră s-a ridicat nu ca să fie înălțată și să rămână strălucită, ci ca să fie trasă jos mai puternic și să fie predată unei pierzanii cu vuiet [cf. *Ps* 9, 7] *și să nu poată rămâne ascunsă nici celor de departe.*

19. Căci atunci când credeau că au prevalat și toate mergeau după mintea lor și se gândeau să pună și culmea relelor sau, mai bine zis, au și pus-o, mă refer la hirotonia ilegală a lui Akindynos, Dumnezeu Împăratul împăraților îi pune în mișcare pe împărați, trezește un zel nebiruit în toți cei aflați în funcții, în demnitarii care veneau după ei, în scutierii, lăncierii și servitorii lor și simplu spus, în toată tagma împărătească și toți cei ce se învârteau în palat, ca să-i las deoparte acum pe ceilalți; și se putea vedea ceva extraordinar: cum împărații înfuriați împotriva noastră își întorceau pe neașteptate mânia împotriva celor porniți împotriva noastră și toți ceilalți luptau și ei pentru noi luându-se la întrecere unii cu alții, iar lucrul cel mai însemnat era că războiul civil, din pricina căruia aveau neplăcere față de noi, nu se sfârșise încă, ci mai degrabă era în toi.

20. Spune! Dacă cineva, apropiindu-se de doi care se luptă, cere ca unul din ei să fie judecătorul celor spuse de el, va primi oare vreun cuvânt din partea lui atunci când e prins de lupta cu potrivnicul său? Iar dacă cel care-i cere votul are potrivnici, cu cât mai dificil abordabilă nu va fi chestiunea? Iar dacă ar fi bănuit de el că nu-i este prieten, ci mai degrabă ostil, dar prieten față de potrivnicul lui, iar potrivnicul ar gândi despre el invers, cum n-ar fi cu desăvârșire inabordabil, dacă nu mai mult? Dar ceea ce n-ar fi cu putință pentru doi oa-

meni înainte de a înceta lupta unul cu altul, și anume să lupte pentru alții care nu li se par prieteni, acest lucru l-a făcut cu putință Dumnezeu în noroade, soldați, generali și guvernatori, ca să arate tuturor prin toate că puterea adevărului e nebiruită.

21. Acestea le povestește frumoasa limbă relatând în general nebunia evidentă a potrivnicilor împotriva lui și a dreptei-credințe, al cărei conducător, apărător și general era foarte răul patron al Bisericii [patriarhul], precum și iscusința nebiruită a proniei și puterii lui Dumnezeu, care lucrează în chip supranatural lucrurile cele mai bune prin cele ce par contrare.

22. Dar cele ce au avut loc în parte în chip minunat în acel timp care alt Tucidide sau Herodot le-ar putea povesti în chip vrednic fiecare în parte? Pe cele mai multe le voi lăsa pe seama filozofului nostru, care în minunatele lui tratate și epistole către prieteni prezintă în chip filozofic când unele, când altele, mai presus de toți oratorii, sofiștii și retorii; iar eu amintind pe scurt doar una din acestea, voi întoarce iarăși cuvântul spre acelea.

Convertirea unui adept al lui Akindynos

23. Fusese numit pe atunci de împărați guvernator și general al Peloponezului un om bun și frumos, extrem de loial față de aceștia, dar nu mai puțin prieten al bunei-cinstiri/dreptei-credințe și apărător al dreptei-slăviri a lui Dumnezeu. Și împreună cu el, care se pregătea pentru acel comandament și de plecare, dar petrecea încă în capitală, erau în fiecare zi mulți din cei obișnuiți, unii care urmau să facă drumul cu el și să-l ajute în stăpânirea de acolo servindu-l fiecare la nevoile lui potrivit demnității, iar alții pur și simplu din prietenie și pentru companie. Împreună cu ei era și unul dintre familiarii și

prietenii lui Akindynos rânduit între servitorii generalului; era frumos la înfățișare și de neam bun, dar urât pe atunci la purtare și cu limba neînfrânată, chiar dacă în scurt timp dreapta Celui Preaînalt l-a schimbat și pe el [cf. *Ps* 76, 11].

24. Acestuia Akindynos, inițiatorul lui, îi înmânase cele mai tari dintre scrierile lui împotriva bunei-cinstiri/dreptei-credințe compuse în metri iambici[68] trâmbițându-le la peloponezieni, așa cum în vechea legendă fusese trimisă tebanilor Sfinga sau în vechime în întreaga Grecie trufașa oaste a perșilor. Și acela avea la subțiori aceste lucruri cumplite meditând zilnic la ele și discuta cu cei aflați împreună cu el, blasfemiind mult împotriva bunei-cinstiri/dreptei-credințe și a lui Grigorie apărătorul ei, contrazicându-i pe toți cei care arătau bună-cinstire și vorbeau cu bună-cinstire în apărarea acestor lucruri, și înaintea altora pe însuși stăpânul și generalul său, iar pe Akindynos și pe ai lui îi susținea cu putere gândind și afirmând în fața tuturor că numai acela e dascăl al bunei-cinstiri/dreptei-credințe.

25. Dumnezeu însă, Care poartă de grijă de mântuirea tuturor, i-a smuls într-o noapte printr-o singură vedenie pe toți peloponezienii și pe el însuși din această molimă stricătoare de suflet și i-a întărit pe toți credincioșii printr-o minune. Iată în ce mod.

26. Într-o noapte, cel care purta la sân acele rele scrieri zăcea în pat dormind, când pe neașteptate i s-a părut că au venit niște lăncieri împărătești poruncindu-i să se scoale și să-i urmeze numaidecât în închisoare, fiindcă așa poruncise împăratul. Iar el, tulburat de spaimă, se ridică din pat plin de tulburare și de luptă interioară; dar venindu-și în sine, și atribuind totul imaginației, care își plăsmuiește și cele ce nu sunt, se întinde iarăși pe pat și

[68] *PG* 151, 843–862.

adoarme. Dar iarăşi îi apar de faţă aceiaşi lăncieri împărăteşti şi-i poruncesc aceleaşi lucruri ca şi mai înainte, iar el sare în chip asemănător din aşternut cuprins de o luptă interioară şi o spaimă mai mare, fiindcă doar cu puţin timp făcuse experienţa închisorii împărăteşti şi purta îngropate în memorie nenorocirile de acolo; şi s-a luptat destul în sine însuşi cu gândurile fiind nedumerit de continuitatea imaginării aceloraşi lucruri.

27. Dar pentru că, nesocotind iarăşi cele întâmplate ca pe un vis şi o nălucire, s-a culcat iarăşi în aşternut şi după puţin timp l-a apucat iarăşi somnul; cum acei slujitori împărăteşti au venit iarăşi poruncindu-i mai energic aceleaşi lucruri ca şi mai înainte, fiind încă ţinut de somn, i se părea că era nedumerit în faţa acelora şi îi întreba care e pricina mâniei împărăteşti. Iar ei, arătând cu degetul spre relele scrieri ale ereziei de la sânul său, l-au învăţat pe faţă care e pricina spunându-i: „Pentru că te grăbeşti să difuzezi în Peloponez, ducându-le cu tine, flecărelile lui Akindynos spre surparea şi spre pierzania multora. Şi dacă nu le arunci acum deoparte şi nu-ţi smulgi din sufletul tău foarte reaua obişnuinţă şi afecţiune faţă de unele ca acestea, nu te vei elibera de mânia împăratului care este asupra ta." Şi atunci i s-a părut că s-a lăsat convins de cele spuse şi a făgăduit cu înflăcărare împlinirea lor.

28. Şi trezindu-se îndată din somn, a făcut potrivit făgăduinţei, învăţat fiind în chip foarte bun de înseşi realităţile că era o vedenie dumnezeiască. Şi aruncând îndată corbilor scrierile ereziei şi devenindu-le în loc de prieten duşman puternic, a adormit restul nopţii cu suflet liber. Iar în ziua următoare ducându-se ca de obicei în casa guvernatorului şi retractând toate cele pe care le susţinuse anterior, a cerut iertare lui Dumnezeu şi celor prezenţi pentru cele dinainte, devenind în faţa tuturor un crainic înflăcărat al lucrurilor minunate ale lui Dumnezeu.

29. Iar primul fiu al generalului, smulgând aceste cuvinte, s-a dus în grabă la marele Grigorie închis la palat, cum a arătat cu puțin timp înainte chiar cuvântul lui, a vestit celor din jurul lui ruinătoarea uneltire a ereziei și surparea ei supranaturală și minunată printr-o minune, aducând totodată spre confirmarea celor spuse de el și acea rea carte a relei-cinstiri/impietății în versuri. Și dascălul, auzind de la cei ai lui aflați acolo toate în parte, pentru că nu era nici o îndoială, întrucât avea sub ochi înseși acele foarte rele cuvinte, pe care părintele și autorul lor [Akindynos] le predase odată cu nașterea lor întunericului, șoarecilor pământului și invizibilității, temându-se de lumina adevărului și de demascările strălucitei limbi a lui Grigorie, a adus cu lacrimi fierbinți și plăcere nespusă a sufletului mulțumire lui Dumnezeu, Care a stăvilit în chip nevăzut și arătat pornirile unei atât de rele erezii și făcuse în chip minunat și atotînțelept mântuirea multora.

30. Fiindcă Dumnezeu n-a făcut aceste minuni doar acum pentru prima dată, ci în acele timpuri erau pline de unele ca acestea aproape tot uscatul și marea, insulele și orașele, și înaintea altora marele Tesalonic, în care începuse toată chestiunea. Căci deși acele scrieri ale ereziei erau trimise peste tot — fiindcă aici [în Constantinopol] nu mai aveau loc, întrucât erau deja demascate și ocărâte —, erau interceptate aproape toate cu mirare de oameni evlavioși ca niște hoți și furi de cele sfinte și, înainte de a lucra cele ale lor, erau predate mâinilor și limbii lui Grigorie, care fusese instalat acolo în chip minunat autocrat și dumnezeu de Singurul prin fire Dumnezeu și Stăpân al unor asemenea lucruri, deși era întemnițat, cum am spus de multe ori, și purta haină de condamnat, ca să fie și mai minunate cele ale lui.

31. Un lucru al aceleiași economii și faceri de minuni a fost și vedenia despre unele ca acestea a marelui și

minunatului Sava [cel Nou][69], marele nostru sfeşnic al isihiei şi discernământului, casa smereniei şi iubirii, templul înțelepciunii dumnezeieşti, celălalt soare în trup prin strălucirile şi lucrările supranaturale ale luminii dumnezeieşti; acesta a văzut atunci cele privitoare la Akindynos şi la reaua lui partidă, rugându-se lui Dumnezeu şi implorându-L pentru acestea, ieşind din orice auzire şi gândire, lucruri pe care le-am spus deja în Cuvântul pe care l-a compus pentru el şi care iese din orice auzire şi înțelegere.

Palama în arest — intensă activitate teologică

32. Înțeleptul Grigorie a petrecut aşadar patru ani întregi[70] în arest ca într-o groapă, întrecându-l în aceasta pe tovarăşul său de luptă şi sârguință, Ieremia [cf. *Ir* 45, 6], şi aceasta într-un trup atât de bolnav şi slăbit şi care avea nevoie aproape în fiecare zi de tratament şi de leacuri continue; dar nu era nevoie de toate cele contrare împreună, întrucât însuşi faptul de a sta încuiat tot timpul şi de a rămâne fără posibilitate de ieşire un timp atât de îndelungat produce singur stricăciune celor aflați în astfel de condiții.

33. Dar pe el îl mistuia mai degrabă dubla stricăciune a neamului: pe de o parte, faptul că oamenii ridicau armele unii împotriva altora şi reaprindeau cu furie disensiunea şi războaiele împotriva lor înşişi, şi, pe de altă parte, faptul că tăgăduiau fără frică cinstirea patristică şi

---

[69] Cuviosul Sava de la Vatopedi, faimos ascet athonit al epocii († 1348–1349). Trimis la Constantinopol în fruntea unei delegații athonite să mediceze în războiul civil, a fost arestat şi închis şi el. În disputele teologice a păstrat o poziție de neutralitate. În 1347 i s-a propus să devină patriarh, dar a refuzat. Filotei Kokkinos i-a scris şi lui o extinsă „Viață"; ed. D. Tsamis, *op. cit. supra* n. 1, 1985, p. 161–325.

[70] Aprilie/mai 1343–februarie 1347.

apostolică adusă lui Dumnezeu și predaniile comune ale teologilor, introducând în locul cuvântului curat al adevărului plăsmuirile deșarte ale ereziilor, ca aceia care introduc aur fals în locul celui adevărat sau un vin acru și apos și de nefolosit în locul celui ce veselește inima omului [*Ps* 102, 16]; dar lucrul și mai cumplit și mai incurabil decât acesta era că cei mulți, sau aproape toți, erau incitați la acestea, vai!, de înșiși cei care păreau a fi patronii și conducătorii Bisericii, deși ei ar fi trebuit să fie opriți în tot felul de aceștia în cazul în care s-ar fi pus în mișcare de la ei înșiși. El însă, lăsând toate și pe acestea și pe aceia pentru Dumnezeu, atunci când grăia către El cu nădejde asemănătoare cuvântul lui David: „Fie, Doamne, mila Ta spre noi, precum am nădăjduit și noi întru Tine" [*Ps* 32, 22], adăuga necontenit cu egală bunăvoință și mulțumire și cuvântul lui Hrisostom: „Slavă lui Dumnezeu pentru toate!" Fiindcă acestea au fost pentru toată viața cuvintele adresate lui Dumnezeu de acel mare și slăvit suflet. Mai ales în vremuri de nenorociri și încercări era de neplecat și de neclintit întru toate: în mijlocul acestor diverse încercări stătea nears ca acei copii în cuptor [*Dn* 3, 19], lăudând pe Dumnezeu în chip sensibil și inteligibil și împletind în chip excelent un imn de mărturisire prin cuvinte și scrieri, arzându-i de acolo spiritual pe slujitorii și căpeteniile rătăcirii și chemând totodată în chip supranatural prin cuvinte și fapte toată creația spre rugăciunea de mulțumire și implorare.

34. Socotind că acest timp este pentru el mai mult decât altele unul al isihiei minții și dedicării totale lui Dumnezeu, se preda acelora în chip supranatural zi și noapte ca o natură neobosită și, pe lângă aceasta, se pleca cu multă iubire de osteneală peste cărțile teologilor și scria și compunea discursuri despre dreapta-credință. Fiindcă aici au fost compuse de el aproape toate tratatele împotriva flecărelilor sau, mai bine zis, impietăților lui

Akindynos[71], care au avut pretext pe acela și lungile lui bolboroseli și amestecul lui de calomnii și blasfemii, pe care chiar și în somn excelentul meu Grigorie le-a desființat ușor și fără osteneală ca pe niște umbre și simple imagini de cuvinte și blasfemii. Ele trec minunat prin toată ideea dogmatică și teologică și învață într-un mod demn de el toată taina, atât a marii teologii a Treimii, cât și a economiei înomenirii Unuia din Treime, și sunt toate o singură taină a bunei-cinstiri/dreptei-credințe sau o arătare și învățătură limpede a tainei supranaturale a bunei-cinstiri/dreptei-credințe, desfășurând cele împăturite și lămurind cele cu anevoie de sesizat, împăcând în mod excelent cele ale teologilor și dascălilor cu dumnezeieștile Scripturi și arătând Evanghelia și propovăduirea marelui Grigorie în același timp în acord atât cu acestea, cât și cu acelea, cât și admirate în exces de cei ce înțeleg toate, cum n-a fost poate nici unul dintre toți aceștia [teologi] mai înainte.

Conflictul între patriarh și împărăteasă

35. Dar căpetenia cu nume mincinos a Bisericii, Ioan [XIV Calecas], de parcă își ieșise din sine însuși, și-a stricat mințile și zdruncinat creierul, sau, mai bine zis, mânat de duhul rătăcirii și făcând război pe față cu Dumnezeu Însuși, vine iarăși la cele dinainte. Și împreună cu cei aflați sub autoritatea lui votează drept întâi-stătător al strălucitei Biserici a Tesalonicului pe unul din familiarii și susținătorii lui Akindynos, care era îmbrăcat cu haina de monah și de diacon — căci las deoparte numele pe care-l avea[72] —, un alt Akindynos sau Varlaam atât

---

[71] În arest Grigorie Palama a scris cele șapte *Antiretice împotriva lui Akindynos*, cea mai amplă lucrare teologică a sa (*Syngrammata* III).

[72] Aluzie la Iachint Cipriotul, discipol al lui Akindynos și mitropolit al Tesalonicului între 1345–1346, persecutor al monahilor și adepților lui Palama.

cât privește impietatea, cât și zelul rău împotriva dreptei-credințe. Dar Dumnezeu le-a dezlegat pe acestea mai repede decât pe cele dinainte, și nu numai că le-a dezlegat în chip minunat, dar le-a întors împotriva capului acestuia însuși, cum va arăta îndată cuvântul.

36. Căci îndată ce a auzit acestea, minunata împărăteasă care apăra frumos dreapta-credință trimite numaidecât la apărătorul ereziei, îndemnându-l să se abțină o dată pentru totdeauna de la comuniunea cu cei care gândeau cele ale lui Varlaam și Akindynos, care fuseseră demascați sinodal ca eretici împreună cu dascălii lor și scoși afară din Biserica lui Hristos prin scrisori, tomosuri și cele mai înfricoșătoare blesteme. Dar acela, adăugând la impietate nerușinarea, întrucât providența însăși îl împingea pe bună dreptate spre groapa pe care și-o săpase el însuși, a trimis iubitoarei de Hristos împărătese o carte întreagă cu scrieri în apărarea chipurile a inovației și actelor lui ciudate, carte care s-a arătat aducându-i preadreapta lui prăbușire și depunere. Fiindcă aceasta purta în ea o defăimare și un amestec de calomnie și blasfemie împotriva sfântului Tomos al Bisericii [din 1341] și o răsturnare sub aspectul unei Explicații a Tomosului, pe care cu puțin înainte, pe când avea mintea și creierul nesucite, îl lăudase și aplaudase ca o definiție a bunei-cinstiri/dreptei-credințe și-l susținuse în chip frumos cu limba și cu mâna înaintea tuturor celorlalți. Dar în acea carte a ereziei erau nu numai acestea, ci și lucrurile cele mai tari și grave din scrierile relei-cinstiri/impietății și ele dezavuau aproape pe toți sfinții și teologii prin sfintele lor scrieri ca pe niște cacodocși.

37. Așadar dușmanul pe față al adevărului a fost prins de propriile lui aripi și și-a primit pedeapsa dreaptă, întrucât minunata împărăteasă s-a aprins acum ca niciodată de un zel sfânt pentru buna-cinstire/dreapta-credință și, adunând corul arhiereilor împreună cu elitele Bisericii și

demnitarii în funcție[73], a făcut în chip demn de ea și de Dumnezeu ca apărătorul ereziei împreună cu inițiatorii în ea și liderii ereziei să fie dezbrăcați în chip foarte frumos și foarte drept de preoție și scoși afară din Biserică; lucru pentru care, cred, i-a fost păstrată până la bătrânețe împărăția de către Dumnezeu, Care i-a răsplătit astfel în chip drept minunatul zel pentru buna-cinstire/dreapta-credință, pentru marea Biserica Lui și alianța cu ea, precum și frumoasa imitare a zelului soțului ei [Andronic III Paleologul] pentru buna-cinstire/dreapta-credință și bărbăția.

38. În aceeași zi cu această strălucită confirmare a bunei-cinstiri/dreptei-credințe — întrucât prăbușirea ereziei și a susținătorilor ei s-a făcut o confirmare a bunei-cinstiri/dreptei-credințe și întărire a Bisericii lui Hristos — s-a desființat și disensiunea comună și războaiele civile, împărăția convenind în chip foarte frumos la înțelegere și acord cu ea însăși, întrucât membrii ei s-au recunoscut unii pe alții și au convenit potrivit naturii în același corp; pentru că Dumnezeu săvârșise în chip excelent o minune și prin acest lucru și arătase tuturor care sunt roadele ereziei și ale blasfemiei împotriva lui Dumnezeu, care sunt efectele prăbușirii acelora și cele ale dreptei-slăviri a lui Dumnezeu și bunei-cinstiri.

VII. Mitropolit al Tesalonicului

Eliberare și alegere

1. Așadar, când după un lung timp pacea fugară și surghiunită s-a întors înapoi în chip frumos, marele Grigorie a ieșit înaintea altora în chip strălucit cu cununile mărturisirii din nedreptul arest sau, mai bine zis, din

---

[73] În noaptea care a urmat, 2–3 februarie 1347, Ioan VI Cantacuzino a intrat în Constantinopol și s-a reconciliat cu Ana, regentă în numele lui Ioan V Paleologul. Ioan V și Ioan VI au devenit astfel coîmpărați.

îndelungatele sale lupte, din temniță și condamnarea pentru buna-cinstire/dreapta-credință. Și, ca să las deoparte cele făcute între timp, cu votul comun al Bisericii și Imperiului, cum este obiceiul, și, înainte de acestea, prin lucrarea și încuviințarea dumnezeiască, dumnezeiescul Isidor preia [în mai 1347] cârma Bisericii comune, iar marele Grigorie îndată după el și prin el pe cea a minunatei Biserici a Tesalonicului, primind pentru aceasta mari cereri și rugăminți de la însuși împăratul [Ioan VI Cantacuzino] și de la minunatul patriarh.

2. Și comunitatea Bisericii îl primește sau reprimește pe deja strălucitul ei apărător și patron, pe conducătorul poporului și învățătorul așezămintelor lui Dumnezeu și al marii ei plinătăți; nu era o grație omenească precum la unii, ci un premiu al virtuții lui din copilărie și a îndelungatelor lui lupte pentru buna-cinstire/dreapta-credință și mărturisirea ei.

3. Îl primește pe cel cu adevărat vrednic de el și acel scaun strălucit și mare, căci nici el, care era atât de mare și minunat în toate și avea nevoie de păstor, nu ar fi putut dobândi un altul înaintea acestuia, și nici n-a dobândit, nici el, care venea atât de strălucit la patronarea Bisericii prin vot și chemare dumnezeiască, n-ar fi ales un alt scaun înaintea acestuia, nici n-a ales; ci ambele au avut loc în chip minunat și potrivit unei rațiuni mântuitoare. Și ce altceva am putea spune decât că s-a întâmplat cum trebuia să lucreze marele și atotputernicul har al Duhului, care lucrează unele ca acestea, și pentru care mai cu seamă a dus cu adevărat marele Grigorie marile și nobilele lui lupte.

Împiedicat să-și ocupe scaunul

4. Dar vine iarăși un început al altor lupte și întreceri și arhiereul lui Dumnezeu devine luptător începând parcă

iarăşi totul de la capăt, ca şi cum i-ar fi fost hărăzit să lupte toată viaţa şi nobilul/viteazul bărbat ar fi primit de la Dumnezeu această soartă mai mult decât toţi oamenii. Observă numai.

5. Coboară el din Bizanţ spre scaunul şi oraşul care-i fuseseră hărăzite, dar acesta, vai!, se scutură şi se trage îndărăt de la părintele lui, întrucât mai adia prin el mirosul molimei şi al disensiunii civile anterioare[74] şi nu-şi vindecase încă umoarea rea şi coruptă şi răutatea prin buna mireasmă a păcii. La acestea se adăuga pentru unii inovaţia dumnezeieştilor dogme şuşotită de cei impioşi şi reaua bănuială privitoare la ea, chiar dacă aceasta era mai degrabă o mască şi un văl al gravei disensiuni civile şi a resturilor dezordinii. Dar Dumnezeu îl proclamă în chip minunat de sus celor din oraş pe marele Grigorie chiar prigonit şi arată, prin cei care căutau drept, ce familiaritate şi îndrăzneală avea cu El acela. Cum anume o va arăta numaidecât cuvântul nostru.

6. Aparţinea pe atunci clerului bisericii Tesalonicului un om evlavios şi sârguincios, cinstit cu demnitatea de preot şi care împlinea în ea funcţia de îngrijitor al orfanilor. Acesta avea o copilă de parte femeiască încă nelegată cu legăturile căsătoriei, care avea toate membrele trupului paralizate de o boală grea şi zăcea de trei ani în casă ţintuită la pat. Întrucât venise praznicul Maicii lui Dumnezeu pe care aveau obiceiul de a-l celebra cu prilejul veneratei ei naşteri, fiind aşadar ziua a 8-a a lunii gorpaios [8 septembrie], sus-zisul preot a cerut tovarăşilor lui de liturghie şi de preoţie să facă în comun peste marile Taine o rugăciune sfântă către Dumnezeu Stăpânul Tainelor, ca să le facă cunoscut printr-un semn venit

---

[74] Tesalonicul a fost condus din primăvara anului 1342 până în iarna anului 1350 de partida populară a „zeloţilor" loiali Paleologilor şi ostili lui Ioan Cantacuzino şi tuturor celor legaţi în vreun fel de acesta.

de acolo cele privitoare la arhiereul alungat în chip rău de acolo[75], ce loc și ce îndrăznire are acesta la El, spre demascarea şi ruşinea celor ce lucrează răul de bunăvoie şi spre întărirea celor loviți de îndoială şi răscoliți de neştiinţă. Şi ei s-au rugat pentru aceasta celebrând Tainele și împreună cu ei s-a rugat și acela punând înainte în gândurile lui și pe copila paralizată și țintuită de pat și cerând în locul oricărui alt semn vindecarea ei. Iar Dumnezeu, slăvindu-l pe slujitorul Lui, pentru care făcuseră rugăciunea și cererea lor, a sculat-o dintr-odată din pat pe fată și a făcut-o — o, străine minunile Tale, Hristoase! — să umble neîmpiedicat și să alerge de jur-împrejur prin casă împreună cu copiii sănătoși spre marea spaimă și uluire a privitorilor.

7. Acestea au fost făcute cunoscute preoţilor încă pe când celebrau ei Tainele și i-au făcut să laude pe Dumnezeu și să se mire dincolo de cuvânt și gând, mai ales pe cei care știau greaua și îndelungata suferință a copilei, și în același timp să cunoască frumos și să vestească și altora cu îndrăzneală pe slujitorul lui Dumnezeu, minunatul arhiereu și emul al Apostolilor.

Din nou la Athos

8. Întorcând deci de acolo pupa navei, pentru că refuzaseră, cum spuneam, prezenţa lui, arhiereul s-a dus în sfântul Athos; dar cum fusese foarte bolnav cu trupul atât înainte, cât şi după coborârea la Tesalonic, a putut urca pe Munte doar mai târziu după multe zile, spunând, cred, Tesalonicului său ceea ce spuse odinioară şi Hristos Ierusalimului care-L alunga: „Dacă ai fi cunoscut și tu în ziua aceasta cele ce sunt spre pacea ta! Dar acum au fost ascunse de tine și n-ai cunoscut vremea vizitării

[75] În septembrie 1347, „zeloţii" îi închiseseră porţile oraşului lui Grigorie Palama care a plecat la Athos, unde a rămas până în primăvara lui 1348.

tale!" [*Lc* 19, 42–44], și trec aici sub tăcere cele de rău augur care urmează.

9. Iar părinții din Munte, primindu-l cu bucurie pe cel dorit de mult și văzând și revărsările limbii lui, de care se împărtășeau zilnic ca dintr-un nectar dumnezeiesc, doreau foarte tare să-l țină la ei, el însuși dorind aceasta, până când disensiunea și anomalia de acolo ar reveni la înțelegerea și sănătatea firească.

Întâlnirea cu Ștefan Dușan

10. Tot atunci urcase în Munte și stăpânitorul tribalilor [sârbilor] Ștefan [Dușan] — căci foarte rău pierzătoarea disensiune internă a romeilor îl făcuse pe acela împărat al unei nu mici părți a stăpânirii romeilor —; urcând așadar acela atunci ca stăpân în dumnezeiescul Munte, după ce a ajuns să vorbească și să discute cu marele arhiereu, lucru pe care îl dorea de mult din pricina faimei lui, mai întâi i-a cerut și a făcut totul ca să-l atragă la el și să-l strămute pe bărbat în stăpânirea lui — și ce n-a spus, ce nu i-a făgăduit ca să dobândească lucrul dorit de el? Dar pentru că n-a putut nicidecum să-l înduplece spre acestea, s-a întors spre a doua cerere, adăugând la ea și ceva violență, și anume ca, ducându-se iarăși în Orașul lui Constantin, marele Grigorie să devină ambasadorul său pe lângă împărat. Dar ambasada era mai degrabă o mască a unui gând ascuns, nu însuși adevărul real. Căci întrucât stăpânirea sa peste pământul romeilor era recentă și instabilă, nu voia să-l aibă pe teritoriul ei pe marele Grigorie care să fie o scânteie vie a împărăției romeilor, capabilă să reaprindă ușor flacăra loialității celor ai săi față de aceia, fiind el atât de mare în fapte și în cuvinte.

11. Nu merită să trecem pe lângă acel lucru. Căci, precum spuneam, stăpânitorul tribalilor [sârbilor] punând în mișcare toate cele bune și încercând tot felul de cu-

vinte ca să-l atragă la sine pe marele Grigorie, a adăugat la cele spuse şi faptul că romeii l-au alungat în chip ruşinos neîngăduindu-i să intre în Biserica ce îi fusese hărăzită, dar el, dacă se va lăsa convins de cuvintele şi de chemarea lui, îi va dărui bucuros oraşe, biserici, ţinuturi, după care i-a enumerat pe lângă acestea o grămadă de impozite anuale şi de bani, al căror stăpân avea să fie acolo. Omului Dumnezeu i-a spus însă multe lucruri demne de cuvânt şi de scris, iar în final a adăugat şi acestea: „Noi n-avem absolut nici o nevoie de putere politică, de ţinuturi, impozite, venituri și bani mulţi. Căci așa cum, dacă iei un burete care poate cuprinde în el doar un pahar de apă și-l arunci în marea Egee, n-ai putea seca vreodată adâncul ei — căci cum s-ar putea aceasta? —, ci buretele ar absorbi în el de acolo doar paharul de apă pe care-l cuprinde în chip natural, dar în chip necesar va lăsa deoparte în afara lui toți acei curenţi și mulţimea de substanţă umedă, întrucât ele nu au legătură cu el, tot așa și noi, întrucât suntem învăţaţi de mult să trăim cu puţin și să ne mulţumim numai cu cele necesare și suntem în chip natural legaţi de acestea, chiar dacă ne-ai cufunda pe noi toţi în tot aurul de pe pământ şi de sub pământ, chiar dacă ne-ai duce în miticul curent al lui Pactolos, vei vedea că nu ne vom trage de acolo pentru noi înşine nimic mai mult decât hrana zilnică şi cele necesare. Astfel că acest cuvânt despre acele multe daruri şi acei mulţi bani, de care vorbeşti, nu e necesar şi nu e nicidecum pentru noi." Şi ce a urmat?

Nouă încercare eșuată de a intra în Tesalonic

12. Arhiereul lui Dumnezeu a fost constrâns iarăşi să urce în Oraşul lui Constantin, precum spuneam. S-a dus la împăraţi şi după puţin [în toamna anului 1348] a coborât iarăşi spre Tesalonic, la Biserica lui, atât din datoria patronării celor de acolo, cât şi pentru că îl imboldeau

împărații împreună cu marele patron al Bisericii comune [patriarhul], întrucât lucrurile disensiunii interne de acolo păreau calmate și mergând spre înțelegere și acord.

13. Dar iarăși au apărut alte prilejuri de tulburare și dihonie, și arhiereul a fost iarăși respins de oraș și de Biserică. Căpeteniile tulburării trecute ceruseră în chip rău de la împărați niște premii foarte mari și peste rangul lor pentru dezordinea și disensiunea lor, pentru care ar fi fost drept să fie duși la moarte; și întrucât nu le-au obținut, l-au pus pe arhiereu să aleagă în chip necesar una din două: fie să rămână, dar să-i priveze pe împărați de sfânta lor pomenire și ovație de la celebrarea celor sfinte și așa să se bucure de scaun și de stăpânire, fie să rămână atașat lor și să iasă și el împreună cu ei. Marele Grigorie a ales așadar dintre rele pe cel mai mic și a primit iarăși fuga împreună cu aceia, ca să nu nesocotească nici una dintre legi, fiindcă vedea diviziunea și disensiunea furișându-se iarăși între aceia. Și iarăși navă, și iarăși plecări și mare l-au trimis pe marele arhiereu al orașului în insula mamă a lui Hefaistos [Lemnos] dând astfel fericirea marelui oraș ei, celei sărace și fără nume, și arătând-o astfel dintr-odată și pe ea mare și însemnată.

În Lemnos

14. Urcând așadar marele Grigorie [în 1349] în Lemnos cu votul Bisericii comune, ce nevoie mai e să spunem câte lucruri bune a adus împreună cu el? Cu cuvinte și fapte, cu slujbe sfinte și învățături desăvârșea poporul și educa purtarea lui groasă și barbară, îmblânzind inimile împietrite și arătându-le rodnice și purtătoare de rod, astfel încât pentru locuitori vechiul proverb se răsturnase atunci frumos, întrucât prin el făcea experiența nu a relelor din Lemnos, ci a celor bune ale lor.

15. Pe când petrecea aici marele Grigorie, o stricăciune molipsitoare și de moarte lovise unul din sate; nu acea

ciumă comună şi a toată lumea care avusese loc cu puţin înainte[76], ci una mai mică şi parţială de după aceea. Cei ce pătimeau l-au chemat aşadar în vizită şi ajutor pe păstorul care se afla într-alt sat al insulei, și el s-a prezentat îndată fără să amâne sau întârzie deloc. Deși unii din medici n-au îndrăznit să-l urmeze de furia bolii, iar alţii l-au urmat însă din credința în marele [arhiereu] dar au fost loviți puţin de acel aer stricat și de molimă înainte de a ajunge seara târziu la cetate. Dar în ziua următoare l-au urmat sănătoși pe fericitul și au făcut împreună cu el rugăciunile și cererile din afara zidurilor împreună cu toată mulţimea. Iar marele Grigorie, deși răul era cumplit şi atât de mare, prin rugăciunile și cererile sale către Dumnezeu, cu cele comune și cu cele ale lui proprii, a oprit înaintarea ei, a desfiinţat boala și a făcut să înceteze moartea, fiindcă Dumnezeu, Care face voia celor ce se tem de El şi ascultă cererea lor, ca să vorbim potrivit dumnezeiescului David [*Ps* 144, 19], l-a slăvit și în aceasta.

Instalarea în Tesalonic

16. Dar minunatul oraş al marelui Grigorie n-a suportat până în sfârșit acestea, nici să vadă binele propriu predat împotriva oricărei dreptăţi celor din Lemnos de către un număr mic de rebeli răi cu adevărat și corupători și nevrednici de numele de cetăţeni ai lui. De aceea punându-se în mişcare cu zel drept, mai mare decât înainte pentru aceasta, pentru slava și drepturile ei, pe unii dintre acei întinaţi lucrători de rele i-a îndepărtat și alungat, iar pe alţii i-a cumințit şi reţinut de la foarte reaua lor pornire și de la actele lor ticăloase prin lucruri curente și corespunzătoare.

---

[76] Ciuma Neagră care a depopulat întreaga Europă în 1347–1348.

17. Iar când au fost alungați și s-a făcut așa cum trebuia, toți într-un gând și într-un glas, cum se spune, și-au cerut bunul păstor. Și îndată s-a pregătit pentru aceasta o triremă și cei mai de vază membri ai Bisericii s-au dus și după scurt timp l-au adus pe marele arhiereu[77], făcându-se pentru cei din Lemnos prilej de tânguire și de suferințe pentru lipsirea lor de acesta, dar de bucurie negrăită, de laude și aplauze nu ușor de spus pentru cetățenii proprii din pricina strălucitei lui veniri.

18. Căci cine ar putea descrie prin cuvânt în parte acea sărbătoare și voioșie a întregului norod? Ce zile de naștere, de tăierea moțului, de intrare în casă sau aniversări și alte câte le sărbătoresc oamenii s-ar putea compara cu cea a marelui Grigorie? Sau, mai bine zis, nici n-ar trebui să amintim de acelea, întrucât au îmbătrânit și s-au stins de mult. Dar noi cu ce serbări imperiale în cinstea victoriilor, cu ce triumfuri sau intrări în pompă vom compara pe acestea ca să găsim ceva egal? Cu nici unele dintre toate, cred. Ar putea spune iarăși cu anevoie prietenul și omonimul său [Grigorie din Nazianz[78]] că așa a fost adus înapoi și a intrat [în Alexandria] marele Atanasie, al cărui zelos a fost și marele Grigorie atât în prigoniri și lupte, cât și în aclamări. Trebuie așadar să comparăm marea celebrare și sărbătoare din ziua aceea numai cu tainele lui Hristos și cu celebrările și prăznuirile legate de ele, mai ales cu cea mai de frunte și strălucitoare dintre celelalte, [Paștele] care, așa cum s-a zis, „e sărbătoare a sărbătorilor și praznic al praznicelor". Lucru evident din cele ce urmează aici.

19. Fiindcă atunci când marele arhiereu a intrat în oraș cum e obiceiul și a îmbrăcat haina nouă lungă până la tălpi și stola sacră, întrucât urma să străbată cu pompă

---

[77] La sfârșitul anului 1350 sau mai degrabă la începutul primăverii anului 1351.

[78] GRIGORIE DIN NAZIANZ, *Cuvântarea* 21, 28; *PG* 35, 116A.

prin mijlocul orașului cu imne și psalmodii, lăsând toate, ca și cum ar fi fost înțeleși, toți cântăreții au cântat cu strigăte și chiote mari imnele marii zile a Învierii lui Hristos, chiar dacă erau departe de timpul și ziua aceea, părându-li-se că văd un alt Hristos în ucenicul și imitatorul Acestuia, care se scula din iadul și mormântul persecuțiilor și exilului și că prăznuiau ziua învierii lui spunând unii altora: „Să ne curățim simțirile și să vedem pe Hristos strălucind cu neapropiata lumină a învierii", și: „Veniți să bem băutură nouă și din izvorul nestricăciunii cel izvorât din mormântul lui Hristos", iar întregii Biserici noi îi spuneau iarăși împreună cu înțeleptul melod și cu dumnezeiescul Isaia [*Is* 60, 1]: „Luminează-te, luminează-te, noule Ierusalime, că a venit lumina ta și slava Domnului peste tine a răsărit!"

20. Și lucrul nou în unele ca acestea era că n-a fost găsit nicidecum, deși a fost căutat ulterior, nici cel care a îndemnat la acestea, nici cel care a început primul cântarea aceasta între ei, ca să devină evident, atât atunci, cât și după aceea, pentru cei ce au minte că acel lucru a venit din insuflarea și harul de sus care pusese în mișcare în chip nevăzut spre acestea în același timp gândurile și limbile tuturor. Fie.

Pacificarea poporului

21. Iar în a treia zi după ce i s-a făcut acea strălucită intrare în Biserică și în oraș, [Grigorie] a anunțat întregului oraș o pompă și procesiune a întregului norod cu sfintele icoane, cu psalmodii și rugăciuni, la care a fost prezent întreg orașul, orice familie, vârstă sau stare, întrucât dorea să se bucure, cum s-ar spune, de vederea și vorba lui și de rugăciunile acestuia către Dumnezeu pentru el. Și a străbătut cea mai mare parte a lui rugându-se, binecuvântând, mulțumind pentru cele trecute și făcând cereri pentru cele viitoare. Iar în final adresând tuturor

un cuvânt de învățătură și sfătuindu-i mult despre înțelegere și pace[79], într-atât i-a făcut pe toți să atârne de cuvintele lui și le-a rănit sufletele de la primul cuvânt, legându-le de sine însuși și de Dumnezeu în exces, încât nu se poate spune.

22. Și ce trebuie să mai vorbesc despre ceilalți, pentru că începând de la acea cuvântare și i-a făcut prieteni și pe cei care înainte îl insultau, îl combăteau și erau rebeli? Sau, mai bine zis, nu numai prieteni, ci și robi care se rostogoleau la picioarele lui și le sărutau, mărturisindu-și temeritatea și insulta de care se folosiseră înainte ca niște insensibili și cerând cu lacrimi continue iertare de la acel suflet sfânt și limbă sfântă. Iar el nu numai că le dădea acestora în chip bogat, dar și altele mai mari, îi înscria între prieteni și intimi și n-a încetat până la sfârșit să le facă bine prin cuvinte și fapte.

Prima Liturghie...

23. Iar pentru că trebuia să facă lucrurile sfinte cele mai mari și înalte și să-și curețe poporul cu Jertfa tainică, dumnezeiescul lăcaș[80] l-a primit împreună cu liturghisitorii și diaconii lui, cum era obiceiul, ca să celebreze pentru prima dată între ei Tainele.

... și o tămăduire minunată

24. L-a slăvit și de sus și Dumnezeu lucrând iarăși prin el minuni. Și l-a slăvit astfel. Mai sus zisul preot care se îngrijea de orfani avea și un copil de parte bărbătească; acesta avea o boală sau și o lucrare demonică, nu știu cum să-i spun, și unii îl numeau lunatic, deși crizele

---

[79] Discursul despre pacea întreolaltă a fost inclus ulterior în ultima colecție a omiliilor Sfântului Grigorie Palama ca *Omilia 1*; *Apanta ta erga 9*, p. 26–42.

[80] Catedrala Sfânta Sofia din Tesalonic.

îi apucau nu ca la alții după ciclul lunii, ci după ciclul soarelui, și atunci era foarte rău. Iar când era vremea ca marele Grigorie să-i înceapă Liturghia, cum am spus mai sus, unul din preoții care urma să coliturghisească și care era și tatăl copilului a venit cu mare credință la marele arhiereu cerându-i să-l împărtășească el însuși pe copilul bolnav din Jertfa făcătoare de viață. Iar acesta învoindu-se, când a venit momentul, părintele și-a adus copilul purtându-l în mâini și arhiereul lui Dumnezeu l-a împărtășit potrivit făgăduinței din Jertfa cea fără de sânge, iar acea boală de mulți ani a zburat îndată împreună cu cel care o lucra în chip nevăzut și copilul eliberat acum deja de mult timp de ea laudă încontinuu pe Dumnezeu și-l vestește tuturor prin el însuși pe vindecătorul său.

Recomandări către cler

25. Au trecut puține zile și arhiereul i-a chemat la o convorbire pe toți cei cărora li se hărăzise slujirea preoției. Întrucât scopul său era de la început să zidească Biserică, și-a dat seama că înainte de ceilalți trebuia să-i zidească prin arhitectura Duhului, să-i învețe acelea și să-i desăvârșească pe cei care erau, după acea primă și unică Temelie [Hristos], temeliile și stâlpii Bisericii, sau constructorii și colaboratorii lui, primul constructor și meșteșugar al ei după Hristos, pentru ca astfel zidirea viitoare să înainteze potrivit rațiunii și să nu pară că aleargă în gol [cf. *Flp* 2, 16; *Ga* 2, 2].

26. Adunându-i, precum spuneam la un loc pe toți, le-a expus în chip foarte minunat rațiunile marii preoții, arătându-le cât de mare e înălțimea ei și slujirea căror înfricoșătoare și negrăite taine este, nu numai pentru oameni, ci și pentru înseși fápturile supracerești și netrupești, care e măsura nimicniciei omenești și că, precum se spune, nimeni nu este vrednic de slujirea ei; că, întrucât făcându-Se om din pricina covârșirii iubirii Sale de

oameni, Fiul Unul-Născut al lui Dumnezeu S-a făcut în chip supranatural și Arhiereu al nostru, și Jertfă și Jertfitor, și din motivul unei bunătăți supranaturale ne-a predat nouă celor de un neam cu el această înfricoșătoare Liturghie fără de sânge, e extrem de necesar ca tot cei învredniciți de acest rang să se sârguiască pururea pe cât le stă în putință să calce pe urmele Celui ce i-a hirotonit, dacă nu vrem să ne aruncăm cu totul în afara scopului, zidind fără minte pe altă temelie, pe care nimeni din cei ce zidesc cu adevărat și sincer nu poate să o pună, cum spune fericitul Pavel: „Nimeni nu poate pune altă temelie decât cea pusă, care e Iisus Hristos" [*1 Co* 3, 11]. Iar dacă acestea stau în acest mod și nimeni din cei care au ales să gândească și să vorbească în chip drept n-ar putea vorbi altfel, unde vom pune atunci faptul de a voi să mergem pe un drum contrar, de a umbla fără sfințenie și departe de conduita și porunca cea nouă și de a fi pentru frați piedică, întuneric și groapă în loc de sfeșnic și lumină potrivit cuvântului lui Hristos?

27. Acestea și unele ca acestea vorbindu-le și discutându-le înțeleptul, pe cei mai mulți i-a convins cu constrângerea argumentelor, întrucât respectau și adevărul și porunca, iar prin faptă și exemplul propriu i-a dus aproape pe toți la progres și ameliorare, săvârșind el însuși în chip supranatural fiecare celebrare și mistagogie sacră ca un supraom [*hos hyperanthropos*] sau un om cu totul nou, uimindu-i pe toți prin purtare, cuvânt, faptă și prin dispoziția față de oricine.

Lucrarea învățătorească

28. Iar sârguința și înflăcărarea lui neobosită de a vorbi, cuvânta și învăța în biserici, mai ales în situații dificile și în opoziții atât publice, cât și private, discuțiile și convorbirile publice și private, când cu mulți, când cu puțini, când cu câte unul, frumusețea cuvântului, diver-

sitatea şi supranaturalitatea dumnezeieştilor lor consideraţii şi înţelesuri le pot admira toţi, dar a le expune nu poate, cred, nimeni dintre toţi.

29. Şi ce mai trebuie spus — o, dumnezeiesc şi sfânt creştet! —, când orice cuvânt care ieşea din gura lui, orice convorbire şi discuţie era o pedagogie a sufletului şi o îndreptare a purtării, o răsturnare a păcatului, o învăţătură a virtuţii şi o filozofie a oricărui bine. Vindecând şi înrobind simţirea din afară prin dulceaţa covârşitoare şi noutatea cuvântului, se revărsa apoi încet înăuntru în urechile sufletului pătrunzând în el în chipul untdelemnului şi mierii, cum se spune, înrobindu-l mai presus decât toate sirenele. Şi unindu-se în chip intim cu fiecare, armonizându-l şi transformându-l, lucra în ascuns în chip minunat câte nu le ştie deloc vocea şi ştiinţa omenească, ci le lucrează în chip supranatural numai Ziditorul şi Plăsmuitorul [*Ps* 76, 11] prin cei care L-au dobândit sălăşluind în ei înşişi şi care s-au învrednicit să se facă pe ei înşişi sălaş al acelei lumini şi uniri îndumnezeitoare; care, potrivit cuvântului lui Hristos, se aseamănă cărturarului cu învăţătură despre Împărăţia cerurilor, „care, spune El, scoate din vistieria lui lucruri noi şi vechi" [*Mt* 13, 52], adică tâlcuieşte şi adună în una cuvintele Vechiului Testament şi Noului Testament, sau care ne conving să dezbrăcăm omul cel vechi şi să îl zidim pe cel nou [*Ef* 4, 22–24]; sau, dacă vrei, cele care scot afară vechea mitologie şi rătăcirea politeistă îmbătrânită şi desfiinţează ideile, destinele şi înţelepciunea nebună a elinilor [păgânilor] cu cuvântul desăvârşit şi concis al adevărului şi prin înţelepciunea nouă a Duhului, prin care pescarii au fost arătaţi înţelepţi şi cei socotiţi a fi nimic au fost cinstiţi mai mult decât alţii. Lucruri pe care le făceau toate la un loc şi cuvintele marelui Grigorie şi când scria, şi când vorbea, şi când sfătuia, şi în public şi în particular, precum s-a spus.

30. Dar pe când așa stăteau aceste lucruri și marele Grigorie desăvârșea Biserica astfel în cuvinte și în fapte cu toată sârguința, când smulgând din rădăcină îndelungata răutate și scoțând afară grămada de patimi, când cultivând inimile împietrite de mult, și arunca zi și noapte în pământul roditor sămânța cuvântului, întrucât cei bolnavi de cele ale lui Varlaam și Akindynos[81] nu încetau să agite și să tulbure iarăși Biserica comună — deși acei inițiatori și lideri ai ereziei dispăruseră de mult[82] —, împăratul [Ioan VI Cantacuzino] împreună cu patriarhul [Calist I[83]] a hotărât să adune iarăși un sinod în Orașul-Regină și cele spuse de aceia să fie date iarăși spre cercetare. Aceasta dat fiind că și aceia cereau în fiecare zi acest lucru, nu ca să afle adevărul — căci ar fi putut cunoaște bine acestea întrucât fuseseră elucidate deja de mult —, ci, doar ca să pară că au ceva de spus împotriva adevărului și să agite și tulbure pe cei mulți, cum din vechime e obiceiul tuturor cacodocșilor.

31. Iar când se hotărâse ca așa să se facă lucrurile și urma să fie întrunit sinodul, înaintea altora a fost chemat îndată cel care era expert riguros și apărător al cuvântului, întrucât spre el, ca spre un soldat și un general viteaz, privea toată sau cea mai mare parte a luptei adversarilor, chiar dacă nu ne atacau mai puțin și pe noi[84],

---

[81] Partida antipalamită, în care intraseră câțiva episcopi nemulțumiți — în primul rând bătrânul Matei Gabalas, episcopul Efesului, cu ucenicul său, Teodor Dexios —, era condusă după moartea lui Akindynos de filozoful Nichifor Gregoras, care a atras ulterior în ea și pe discipolii săi Isaac Argyros sau Ioan Kyparissiotis.

[82] Varlaam și Akindynos muriseră în 1348.

[83] Filotei Kokkinos nu-l numește niciodată pe nume pe patriarhul Calist, predecesorul său, cu care s-a aflat în conflict politic.

[84] Aluzie la polemica teologică a lui Filotei Kokkinos, din 1347 mitropolit al Heracleei, cu Nichifor Gregoras.

combătându-ne și cinstindu-ne cu comuniunea aceleiași insulte.

32. Așadar triplul campion a urcat iarăși din Tesalonic, chemat iarăși la luptă, ca să nu spun de patru sau de multe ori același lucru, printr-o scrisoare a împăratului și a patriarhului cu maximă deferență. S-a întrunit un sinod mare și minunat, care le-a întrecut pe cele dinaintea lui nu numai prin adunarea multor arhierei mari și insuflați la fel în apărarea Duhului și bunei-cinstiri/dreptei-credințe ca și a Bisericii, gata să lupte cu vitejie, dacă li s-ar fi cerut, până la sânge, dar și a multor rude după sânge cu împărații și a celor aflați în funcții înalte împreună cu tot senatul, dar și printr-o reuniune de bărbați înțelepți și învățați dintre cei aflați în funcții oficiale și dintre elitele Bisericii, dintre monahii și anahoreții care filozofează cele dumnezeiești în comun sau singuri cu ei înșiși, căci las aici deoparte mulțimea comună a dreptcredincioșilor strânși buluc la ascultarea cuvintelor credinței, ca și palatul imperial [de la Vlaherne] care a primit acest sinod și care, deși e atât de mare și minunat, devenise strâmt din pricina mulțimii celor strânși atât înăuntrul, cât și în afara lui.

33. Prezidând, așadar, împăratul [Ioan VI Cantacuzino] împreună cu patriarhul [Calist I], cum e obiceiul, și așezându-ne după ei și împreună cu ei și noi, fiecare potrivit demnității și rangului său, au fost introduși cei care gândeau cele contrare, o facțiune mică și detestată, nu o parte a lui Iacob, nici un popor al Domnului și un lot al moștenirii Lui [cf. *Dt* 32, 9], ci niște canaaneni, hitiți și amoriți, nevrednici să dețină nici măcar poziția acelor ghibeoniți, pe care Isus al lui Navi i-a rânduit odinioară poporului lui Dumnezeu ca purtători de apă și tăietori de lemne [*Ios* 9, 27], după ce prin viclenie și fățărnicie se sustraseră stricăciunii și ruinei totale a vecinilor lor. De aceea, unul din preoții cei mai de vază

prin cuvânt și scaun[85], văzându-i intrând atunci, a spus că și numai după privirea lor era evident că sunt din partea și din partida celor pe care icoanele de deasupra noastră îi poartă fără inscripții, referindu-se la relele adunării ale ereticilor făcute de rușine de sfintele sinoade ale Părinților din vechime, ale căror icoane le purta acel sacru palat imperial[86].

34. Cele spuse și făcute în parte aici de împărat și de sinod cinci zile întregi, cred, una după alta [între 28 mai–9 iunie 1351], le las să le spună și să le scrie cei care le cunosc, și înainte de toate dumnezeiasca definiție a credinței, pe care promulgând-o sfântul sinod împreună cu împăratul și patriarhul și dându-i forța prin voință, mână și litere împreună cu Duhul Care grăia în el, au lăsat-o Bisericii dreptcredincioșilor drept coloană a Ortodoxiei, monument triumfal al bunei-cinstiri/dreptei-credințe și turn neclintit al teologiei, asigurat în mod riguros din toate părțile cu dovezi scripturistice și cuvinte ale sfinților Părinți și sfintelor Sinoade, chiar dacă rămășițele rătăcirii, ca și coada unui șarpe mort care zvâcnește încă, încearcă să se arunce încă împotriva aceleia, întrucât suferă excesiv de pe urma loviturilor ei și a necrozei propriului trup.

35. Fiindcă vedea că, așa după cum s-a spus, toată lupta îl privea pe el, iar cei ce combăteau Biserica comună se aruncau iarăși asupra lui, [Grigorie] reia și el foarte înflăcărat lupta și primește întreg războiul, îndemnându-l a aceasta împăratul împreună cu sinodul.

36. Dar cele următoare să le spună cei prezenți atunci și cei care au luat în vedere și auz cele făcute și spuse: cum anume a întors pe fugă o dată și de două ori pe acei

---

[85] O notă marginală dintr-un manuscris precizează că era vorba de mitropolitul Macarie Chrysokephalos al Filadelfiei.

[86] Tricliniul Alexiakos din palatul imperial de la Vlaherne, unde s-a ținut sinodul din 1351, avea pictate pe pereții lui Sinoadele Ecumenice.

luptători împotriva lui Dumnezeu, care n-au suportat atacul luminii dumnezeiești din cuvintele lui, astfel încât nu i-au putut reține nici împăratul, nici întreg sinodul împreună, și deși au făgăduit chipurile să revină din nou, n-au revenit nici până acum; cum a proclamat în adunare mare [*Ps* 39, 10] cu cuvinte, litere şi alocuţiuni supranaturale cuvântul sănătos al credinţei, dovedindu-se întâi de toate pe sine însuși în acord cu înţelepţii teologi ai Bisericii, iar pe aceia iarăşi în acord cu ei înşişi şi cu cuvintele sfinte [ale Scripturii], astfel încă nici însăşi această dispută a lor n-a putut să replice şi să grohăie ceva la ele.

37. Şi cine ar putea spune cum anume a înaripat sufletele celor ce l-au putut asculta atunci, cum le-a ridicat dintr-odată mintea și i-a făcut pe toţi să atârne de înţeleapta lui limbă şi cum erau de atenţi toţi la buzele lui şi la torentul cuvintelor lui, astfel încât aproape ieșiseră din ei înșiși prin posesiunea dumnezeiască, dragostea şi entuziasmul faţă de acela? Numai cei ce au făcut experienţa acelor lucruri ar putea şti exact.

38. Luptele şi cuvintele acelea au fost astfel, încât au putut arăta, cum se spune, leul după gheare. Chiar dacă şi Clement, povestitorul şi scriitorul acestora, a luptat atât prin viu grai, cât şi în scris împreună cu vestitorul bunei-cinstiri/dreptei-credinţe Petru[87], totuşi lui trebuie să-i fie atribuite şi acelea, fiindcă el l-a ales şi prin cuvinte, scrisori şi voturi, şi l-a făcut în cele din urmă şi părtaş al luptelor lui. În aceste lucruri a avut loc și acest ultim sinod.

---

[87] Filotei Kokkinos se compară aici cu Clement, ucenicul lui Petru, autor, potrivit tradiţiei, al *Faptelor* apocrife ale *lui Petru*, iar pe Grigorie Palama îl aseamănă cu Petru. Ca şi Clement, Filotei scrie viaţa lui Palama şi ia parte la luptele lui. Filotei a participat hotărâtor la redactarea Tomosului sinodal din 1351, principalul monument dogmatic oficial al teologiei palamite.

Furtuna pe drumul de întoarcere

39. Dar pentru că era neapărat necesar ca marele Grigorie să se întoarcă la Tesalonic și să nu fie plecat prea mult timp din Biserica sa, [în toamna anului 1351] a pornit iarăși pe mare cu cei împreună cu el. Dar au încercat o atât de mare vâltoare a valurilor și tulburare a mării — căci atât la ducere, cât și la întoarcere au navigat în afara sezonului —, încât relele navigației pe drumul de întoarcere le-au depășit pe cele ale celui de dus, și nu numai călătorii, dar și navigatorii și cârmaciul își pierduseră speranța și, crezând că-și vor pierde sufletul toți, își adresau unii altora și lui Dumnezeu ultimele cuvinte de mărturisire, predându-I-se cum e obiceiul ca unii ce au ajuns la ultima suflare.

40. Dar marele arhiereu al lui Dumnezeu nu numai că i-a îmbărbătat cu cele mai bune nădejdi și învățându-i să se întoarcă toți spre Dumnezeu prin rugăciune, dar identificându-se el însuși ca niciodată cu demnitatea și rangul lui și stând la mijloc între Dumnezeu și cei ce erau împreună cu el ca un adevărat mijlocitor între Dumnezeu și oameni, folosindu-se de negrăitele lui rugăciuni ale minții și de obișnuita îndrăzneală, a adormit furtuna și domolit vijelia valurilor și, împotriva oricărei nădejdi omenești, i-a scăpat pe toți de naufragiu.

Împiedicat din nou să intre în Tesalonic

41. Dar dacă neastâmpărul mării li s-a domolit, valurile au dat înapoi și i-au trimis foarte blând la ai lor și la orașul lor, furtuna încercărilor nu s-a domolit. Căci pe când acostaseră în portul orașului și urmau să debarce în el cu bucurie, cum ar spune cineva, împăratul [Ioan V Paleologul] le-a interzis intrarea, întrucât gândindu-se la o distanțare de socrul și împăratul său [Ioan VI Cantacuzino], împăratul încheiase unele acorduri și convenții

nu știu de ce fel cu mai sus-zisul stăpânitor al tribalilor [sârbilor] Ștefan [Dușan]; de aceea și oprea arhiereului lui Dumnezeu intrarea, arătându-și chipurile și prin aceasta fidelitatea față de Ștefan, ca să nu pară că acordurile încheiate cu el erau fictive și că ascundeau înșelăciune; lucru care era și adevărat, întrucât împăratul îl înșela în chip înțelept pe acela, cum a arătat în chip limpede ulterior experiența.

42. Așadar Grigorie a făcut iarăși cale întoarsă pe mare și s-a dus din nou de nevoie în iubitul său Athos. Și întrucât unii dintre prietenii și slujitorii lui erau supărați de unele ca acestea și erau abătuți de încercările continue, acela le-a spus, din contră, că se cuvine să se bucure și să aibă plăcere pentru ele și să arate cea mai mare recunoștință lui Dumnezeu, pentru că și noi ne-am învrednicit să avem ceva în comun cu marii Lui dascăli și arhierei, care, deși erau salvatori, părinți și binefăcători supranaturali ai celor ce domneau pe atunci, au fost alungați tot timpul vieții lor ca niște făcători de rele, întinați și cei mai mari dușmani, iar în cele din urmă pe mulți dintre ei i-au cinstit cu moartea. Și spunând acestea a arătat și faptele lui în acord cu cuvintele, el însuși fiind mare și foarte înalt la gândire și suflet în încercări, ca unul care dobândise un cuget aflat mult deasupra celor văzute.

Intervenția împărătesei Ana

43. Dumnezeu însă, Care, potrivit fericitului Pavel, face ca împreună cu încercarea să fie și ieșirea din ea, pentru ca să o putem suporta [*1 Co* 10, 13], a dezlegat după puțin timp și această încercare. Căci după ce s-au scurs trei luni, minunata și iubitoare de Dumnezeu împărăteasă [Ana] a venit cu un cuget nobil și împărătesc [în Tesalonic] și a rupt acele acorduri cu Ștefan ale fiului și împăratului ei, sau, mai bine zis, imaginările și simulările acelor acorduri și, împreună cu fiul și împăra-

tul ei, l-au chemat în chip demn pe arhiereul la Biserica și orașul lui. Fiindcă împăratul însuși [Ioan V] avea un respect nu mai mic, ba chiar mai mare față de marele Grigorie, pentru că era înțelept și iubitor de Hristos și-și dobândise o înclinare a voinței spre bine și frumos, precum și purtări alese, ca nimeni altul din cei ce împărățiseră înaintea lui, chiar dacă dificultatea și ostilitatea timpurilor și a situațiilor îl împiedicaseră să se folosească după voința lui de el însuși și de calitățile lui superioare.

44. Așadar arhiereul s-a întors din nou la Biserica lui, a privit-o cu multă plăcere fiind la rândul său privit de ea în chip asemănător, schimbându-și reciproc afecțiunea și culegându-și roadele unul altuia: unul ascultarea ei față de cele dumnezeiești, iar ea folosul variat din cuvintele și lucrările aceluia. Fapt evident de aici:

Tămăduirea minunată a unei monahii

45. Există în Tesalonic o școală [*phrontisterion*] de maici mare și numeroasă, numită de aceea, cred, și împărătească [mănăstirea Sfânta Teodora], pentru că le întrece pe toate cele de acest fel de acolo. În aceasta se afla o monahie evlavioasă și modestă pe nume Eleodora. Aceasta avea dureri mari în partea stângă a capului din pricina unei umori dureroase și maladive care i se scurgea de sus, scurgerea supărându-i mai ales ochiul și aducându-i de acolo durerea cea mai mare. Suferința era insuportabilă și nu se compara cu nimic, și exista bănuiala unor complicații încă și mai mari, și anume ca nu cumva din pricina intensității durerii ochiul să fie scos din locul lui natural. Tot meșteșugul medicilor noștri și străini fusese respins de mărimea suferinței, dar după trecerea a patruzeci de zile durerile încetează brusc fără nici o intervenție din afară. Acum însă o membrană subțire a căzut și i-a acoperit pupila, iar începând de atunci

puterea văzătoare a părăsit-o pe bolnavă, care nu era îndurerată atât de acest fapt, și anume de faptul că ochiul i se stinsese cu totul, cât de faptul că era acum privată de lectură. Se încheia un an de la această lovitură și, fiind luna septembrie [*gorpaios*], se celebra acolo în chip strălucit praznicul Nașterii Maicii lui Dumnezeu, la care era prezent și învățătorul [Palama] prăznuind privegherea împreună cu turma. Iar când s-au sfârșit imnele de seară și-a început cuvântul de învățătură și convorbirea cu cei de față.

46. Și în timp ce toți atârnau, ca de obicei, de învățătura și sfintele ei sirene, era de față împreună cu celelalte și monahia cu ochiul suferind, împărtășindu-se din nectarul cuvintelor lui, cu sufletul plin de uimire și de străpungere și ochii plini de lacrimi, dădea mare mulțumire lui Dumnezeu pentru că a făcut cu iubire de oameni ca un asemenea om să vină în mijlocul lor și pentru că ea însăși se învrednicise să se împărtășească de unele ca acestea. Nu numai acestea însă, ci condamnând nebunia ultimă, îndrăzneala, cutezanța și impietatea unora din Bizanț care se foloseau împotriva lui de o limbă neînfrânată și încercau să denigreze cele ale lui, a mișcat spre Dumnezeu mâini rugătoare cu multe lacrimi să fie eliberată prin rugăciunile lui și îndrăzneala sa către Dumnezeu de suferința care o ținea și să-i redea ochiul funcționând ca înainte.

47. Și petrecând ea noaptea astfel și cu așa strălucite nădejdi — căci nu avea nici o șovăială sau îndoială —, când a venit ceasul sfintei celebrări și a Tainelor, al căror slujitor și săvârșitor era arhiereul, a venit și ea ca odinioară femeia cu curgere de sânge la Hristos [*Mc* 5, 25 sq] și atingându-se în ascuns de sfânta haină preoțească a marelui Grigorie și punând-o liniștit pe membrul care suferea, a tras în chip minunat puterea și vindecarea care ieșeau de acolo. Dar lucrul a rămas atunci nevăzut.

Venind noaptea, a adormit cu multe lacrimi și rugăciuni, iar în ziua aceea — o, lucrurile Tale supranaturale și străine Stăpâne! — s-a sculat văzând limpede și având ochiul curat și sănătos, încât i se părea că niciodată nu fusese stins și că-și pierduse până cu puțin timp înainte funcționarea naturală.

VIII. Captivitatea otomană

Palama, grav bolnav

1. Trecând un an după coborârea sa din Bizanț, cu trupul epuizat și serios afectat de desele plecări, încercări și osteneli neîncetate a căzut într-o boală gravă și care a durat multe zile [tot anul 1353]. Și toți au deznădăjduit pentru viața lui, dar Dumnezeu i-a dăruit-o iarăși, dincolo de orice speranțe, pregătindu-l din nou pe atletul pentru lupte și pentru alte alergări și întreceri. Cum anume cuvântul e gata să arate.

2. Căci întrucât prin facerea de minuni a lui Dumnezeu marele Grigorie a fost mai mare decât moartea așteptată, iar cea mai mare parte a bolii a cedat deși a mai purtat urmele ei, a fost silit de multele rugăminți ale minunatului împărat [Ioan V Paleologul] să urce din nou în Orașul-Regină a orașelor ca ambasador la socrul său împărat și el [Ioan VI Cantacuzino] pentru a încheia armistițiu și pace între ei[88]. Dar Împăratul împăraților și Domnul domnilor le-a respins pe acestea ca pe unele de prisos și l-a trimis în schimb în chip minunat printr-o captivitate drept evanghelizator, propovăduitor, mijlocitor și reconciliator cu ahemenizii [otomanii] aflați la foarte mare distanță de el în ce privește cuvântul credinței, și la cei ținuți de aceștia în captivitate.

---

[88] La sfârșitul lunii februarie 1354, la vestea că Ioan VI Cantacuzino îl încoronase în Constantinopol coîmpărat pe fiul său, Matei Cantacuzino.

3. Și așa el, care era bogat în libertatea și împărăția care vin de sus și îi călăuzise frumos pe mulți prin cuvântul său spre aceea, a fost dus [pe 10 martie 1354] captiv în Asia de ahemenizii [otomanii] cei foarte rău exterminatori, ca unul dintre atâția, pentru ca și acolo să lucreze aceleași lucruri și să-i elibereze prin el însuși pe mulți din captivitatea și sclavia spirituală.

4. Dar ar fi mai bine să ascultăm iarăși însăși preafrumoasa și sfânta limbă, care povestește cele petrecute atunci cu el și acea stranie captivitate. Căci în scrisoarea sa către Biserica sa spune scriind așa:

5. Iar după ce s-au scurs trei luni de la captivitate, pe care le-am petrecut în orașul Pighi, împreună cu Biserica creștinilor de acolo, răpiți de acolo ca de niște mâini fără de lege, am fost duși în patru zile la Brusa[89]. *Și aici aceia dintre creștini care se distingeau prin înțelepciunea lor, venind la noi, atingeau chestiuni importante, dar într-un moment nepotrivit, căci barbarii ne înconjurau ca un zid; dar ei, luptând pentru dreaptacredință, n-au ținut seama de momentul nepotrivit, având sub ochi pe neașteptate pe cel care, pe cât li se părea, le putea vorbi despre cele ce le doreau.*

6. După două zile, răpiții fiind din Brusa, am ajuns a doua zi împreună cu cei ce ne duceau într-un sat muntos[90] *înconjurat la mare distanță de munți și împodobit de pomi cu umbră deasă; acesta fiind bătut de vânturi când dintr-o parte, când dintr-alta a vârfurilor munților din jurul lui, avea o apă foarte rece și un aer răcoros și pe timpul verii; drept pentru care conducătorul cel mare al barbarilor [emirul Orhan] își petrecea verile în el.*

---

[89] Captivii au ajuns la Brusa pe 23 iunie 1354. Asediată și devastată de osmani în 1301, Brusa a căzut în mâinile lui Orhan pe 6 aprilie 1326. Acesta a făcut din ea capitala statului otoman, oraș sacru musulman, transformând toate bisericile în moschei și deportând pe toți creștinii.

[90] O însemnare dintr-un manuscris spune că e vorba de satul Maleghina.

7. Deci cum am fost adus acolo și eu împreună cu ceilalți captivi, un nepot al marelui emir trimite la noi pe cineva și mă cheamă la el despărțindu-mă de ceilalți captivi. Și se așază împreună cu mine pe iarba moale, stând în jurul lui și câțiva arhonți. Și după ce ne-am așezat, ni s-au pus înainte mie fructe, iar lui carne, iar la porunca lui am mâncat, eu fructele, iar el carnea. Iar în timp ce mâncam, el m-a întrebat dacă nu mănânc deloc carne și de ce. Răspunzând eu la aceasta cum se cuvine, vine cineva din afară și vestind cauza lipsei lui spune: „De-abia acum am putut săvârșit împărțirea milosteniei rânduită vinerea de emirul." Și de aici s-a făcut nu puțină discuție despre milostenie.

8. Iar Ismael — căci așa se numea nepotul marelui emir [Orhan] — îmi spune: „Se practică și la voi milostenia?" Iar spunându-i eu că adevărata milostenie e odrasla adevăratei iubiri de Dumnezeu, și că acela care iubește mai mult pe Dumnezeu, acela e și mai milostiv, m-a mai întrebat iarăși dacă-l primim și iubim și noi pe profetul lor Mahumet. Răspunzându-i negativ, el mi-a cerut să-i spun cauza. Iar eu dându-i la aceasta răspunsul suficient pentru cel care-l asculta și spunând că „acela care nu crede în cuvintele învățătorului nu-l poate iubi pe învățător ca învățător", acela a zis: „Pe Esa însă — căci așa Îl numesc ei pe Iisus Hristos — voi îl iubiți, dar spuneți că a fost răstignit." Iar când am convenit și i-am soluționat pe scurt contradicția aparentă punându-i înainte caracterul voluntar, modul și slava patimii Lui și nepătimirea Dumnezeirii, acela a întrebat iarăși zicând: „Cum de vă închinați lemnului și crucii?" Iar când i-am dat la acesta răspunsul pe care l-a dat Dumnezeu, adăugând: „Și tu vei primi negreșit pe cei ce cinstesc stindardul tău și te vei supăra foc pe cei care-l

necinstesc; or semnul de biruință și stindardul lui Hristos e crucea", acela vrând să-și râdă și să defaime cele ale noastre a zis: „Mai spuneți și că Dumnezeu și-a luat chiar femeie, căci ziceți că El a născut un fiu."

9. Eu însă i-am răspuns iarăși: „Turcii zic că Hristos e Cuvântul lui Dumnezeu și că S-a născut din Fecioara Maria, pe care noi o preamărim Născătoare de Dumnezeu. Deci dacă Maria care a născut pe Hristos după trup n-a avut bărbat, nici n-a avut nevoie de bărbat, fiindcă a născut după trup pe Cuvântul lui Dumnezeu, cu atât mai mult Dumnezeu, Care naște Cuvântul Său în chip netrupesc și cuvenit lui Dumnezeu ca Unul ce este netrupesc, n-a avut femeie, nici n-a avut nevoie de femeie, cum presupuneți voi nu bine." Dar nici măcar la aceasta el nu s-a înfuriat sălbatic, deși, cum spun cei care-l cunosc, acesta este dintre cei mai cruzi și nebuni împotriva creștinilor.

Discuția cu tasimanul

10. Acestea s-a întâmplat să spună și să audă minunatul Grigorie care petrecea, cum s-a spus, în jurul Prusei. Iar pentru că marea pronie a lui Dumnezeu, care rânduia în chip negrăit cele ale Lui, l-a chemat pe viteazul la Niceea[91], unde petrecea pe atunci și era bolnav marea căpetenie a barbarilor, din porunca acestuia s-a mutat la Niceea. Din porunca aceluia aici s-a făcut un dialog și o convorbire cu Chionii care apostaziaseră creștinismul, despre care va arăta mai târziu și cuvântul nostru.

11. Acum însă e necesar să aflăm tot din mâna și limba lui cele spuse și făcute cu Duh dumnezeiesc de marele Grigorie în Niceea după acea discuție cu impioșii Chioni. Deci puțin după, spune în scrisoarea lui mai sus zisă și acestea:

---

[91] Niceea fusese cucerită de otomani în 1326.

12. Deci pentru că și la Niceea, ca de obicei, străjerii ne-au lăsat liberi, am întrebat în ce parte a orașului locuiesc cei mai mulți creștini. Și aflând că în jurul mănăstirii Cuviosului Iachint, ne-am dus numaidecât acolo alăturându-ne celor de acolo potrivit dorințelor și rugăciunilor lor; și găsind în interiorul incintei ei o biserică foarte frumoasă și un puț plăcut între diferiți pomi cu umbră deasă care grație brizei și umbrei ofereau puțină răcoare și liniște, ne-am stabilit, sau mai degrabă m-am stabilit acolo, căci eram singur.

13. În ziua următoare am ieșit să mă plimb pe poarta dinspre răsărit care e mai aproape de noi decât celelalte. Deci cum am ieșit puțin pe poartă — căci ce rost este să vorbesc despre edificiile înalte și frumoase și despre fortificațiile pe care orașul acesta le are din plin, deși acum ele sunt inutile —, deci cum am ieșit puțin, văd pe un loc plan un cub de marmură și gata să fie folosit. Și întrebând pe cei ce s-au întâmplat să fie acolo la ce servește cubul care era în afara cetății, dar aproape de ea și gata de a fi folosit. Iar ei mi-au povestit la ce anume servea cubul. Și nu se terminase această discuție, că am auzit dinspre poarta cetății niște glasuri care strigau; și întorcându-ne după sunet, am văzut o adunare de barbari ducând un mort și mergând drept spre cub. Ne-am deplasat și noi ținându-ne departe de ei la o distanță care să ne permită să vedem și să auzim cele făcute și rostite de ei.

14. Ajungând deci aceia la cub, au păstrat toți o tăcere adâncă, și mai mulți dintre ei ridicând sicriul acoperit cu giulgiuri albe, și care purta înăuntrul său mortul, l-au pus pe cub cu rânduială. Stând apoi în jur aveau în mijlocul lor unul dintre tasimanii lor, cum obișnuiesc să-i numească pe cei închinați sanctuarului lor. Acesta ridicându-și mâinile a strigat, după care au strigat și ei. Și au făcut aceasta de trei ori. După care cei ce urmau

să-l îngroape au luat sicriul pe mâini și l-au împins mai departe, și fiecare dintre ceilalți s-au întors împreună cu tasimanul la ale sale.

15. Atunci deci ne-am întors și noi și am intrat în oraș pe urmele lor. Văzându-l pe tasiman cu unii dintre aceia așezându-se sub umbra porții, ca să se bucure de bună-întocmirea aerului cum e potrivit, căci era luna iulie, în timp ce niște creștini ședeau, cum se putea presupune în fața lor, ne-am așezat și noi. Așezându-mă, am întrebat dacă știe cineva amândouă limbile de care aveam nevoie. Fiindcă era unul, i-am cerut să spună turcilor din partea mea: „Am văzut că e frumos ritul celebrat de voi în afara zidurilor. Strigătul vostru a fost pentru cel mort și către Dumnezeu, căci spre cine altcineva ar fi putut fi? Aș vrea să aflu ce ați spus acolo lui Dumnezeu?" Și folosindu-se de același tălmaci tasimanul a spus: „Am cerut de la Dumnezeu iertarea greșelilor lui sufletești."

16. Reluând, am zis: „Bine! Negreșit însă doar judecătorul poate da iertare. Dar și după voi Judecător al întregului neam omenesc va veni Hristos. Așadar către El trebuie să vă înălțați rugăciunile și strigătele. Prin urmare, Îl chemați și voi ca pe un Dumnezeu, ca și noi, știind că e nedespărțit de Tatăl ca și un Cuvânt natural al Său? Căci n-a fost o vreme când Dumnezeu să fi fost fără Cuvântul Său natural." Tasimanul a zis: „Și Hristos este rob al lui Dumnezeu"[92]. Atunci eu i-am spus iarăși: „Dar trebuie să observi, preabunule, și că, așa cum spuneți și voi, El judecă viii și morții [2 *Tim* 4, 1] *înviați și care stau în jurul Lui, Care la venirea Lui va prezida tribunalul cel înfricoșător și incoruptibil. Așa cum aveți și voi scris — căci susțineți că îndrăgiți cele mozaice — și cum se poate vedea că se păzește la evrei, Avraam, strămoșul vostru, Îi spune lui Dumnezeu: «Tu, Care*

---

[92] *Coranul* 19, 30–31.

judeci tot pământul, nu vei face judecată?» [*Fc* 18, 25]. *Astfel încât Cel ce va judeca tot pământul este Însuși Dumnezeu. Potrivit profetului Daniel, El este Împărat a toate și pentru totdeauna* [*Dn* 7, 26], *nefiind după dumnezeire altceva decât Tatăl, așa cum nici strălucirea soarelui nu este ca lumină altceva decât soarele." Tasimanul a părut a fi în dificultate și, tăcând puțin, a început să vorbească multe, căci se adunaseră mulți creștini și turci ca să audă; a început deci să spună că și ei îi îndrăgesc pe toți profeții, pe Hristos și cele patru cărți care au coborât de la Dumnezeu*[93], *între care este și Evanghelia lui Hristos. Și încheind, a întors cuvântul spre mine și a zis: „Dar voi, cum nu-l primiți pe profetul nostru și nu credeți în cartea lui, care i s-a coborât și lui din cer?"*

17. Căruia i-am spus iarăși: „Și la noi e un obicei întărit de vechime, de timp și lege, de a nu primi și îndrăgi cu adevărat nimic fără mărturii. Iar mărturiile sunt de două feluri, căci vin fie din lucrurile însele, fie de la persoane demne de încredere. Deci Moise a pedepsit Egiptul prin semne și minuni [*Ps* 16, 4], *și ce mai trebuie să le spunem pe celelalte, întrucât și la voi Moise e demn de încredere? Fiindcă acesta a primit mărturie de la Dumnezeu ca rob credincios* [*Nm* 12, 7], *dar nu ca Fiu, nici Cuvânt al Său. După care la porunca dumnezeiască s-a urcat pe munte, s-a sfârșit și s-a adăugat celor dinaintea lui* [*Dt* 32, 49–50]. *Hristos însă, împreună cu multele și marile minuni pe care le-a lucrat, are mărturie și de la Moise însuși și de la ceilalți profeți; și Singur El se spune și de către voi că este Cuvânt veșnic al lui Dumnezeu și Singur El din veac S-a născut din Fecioara, și Singur El din veac fiind înălțat la cer rămâne acolo nemuritor, și Singur El din veac se nă-*

[93] *Pentateuhul, Psalmii, Noul Testament* și *Coranul*.

dăjduiește că va veni iarăși să judece viii și morții ce vor învia; căci spun despre El ceea ce e mărturisit și de voi, turcii. Așadar, de aceea credem noi în Hristos și Evanghelia Sa. Dar pe Mahumet nu-l găsim nici că are mărturie de la profeți, nici că a lucrat ceva minunat și demn de a conduce la credință. De aceea nu credem nici în el, nici în cartea lui." Tasimanul era evident în dificultate față de acestea, dar totuși a răspuns zicând: „În evanghelie a fost scris despre Moamet și voi ați tăiat aceasta[94]*. Dar el ieșind de la răsăritul soarelui și până la apusul său, a ajuns biruitor, precum vezi."*

18. Eu însă i-am spus: „Din Evanghelia noastră nicicând vreunul dintre creștini n-a tăiat sau schimbat absolut nimic. Fiindcă asupra acestuia apasă blesteme grele și înfricoșătoare, și cine îndrăznește să taie ori să schimbe ceva, acela se taie mai degrabă de la Hristos pe sine însuși [*Ap* 22, 19]. *Deci cum ar fi făcut un creștin aceasta? Cum ar fi el creștin sau primit de creștini, dacă șterge cele pe care le-a scris sau spus mai înainte Hristos Însuși? Dar sunt mulți martori în diferite limbi, în care Evanghelia lui Hristos a fost primită numaidecât de la început, și care n-a fost scrisă de la început doar într-una singură. Căci cum ar fi putut rămâne ascuns, dacă s-ar fi schimbat ceva? Cum s-ar fi păstrat până acum la diferite neamuri acordul în ce privește sensul? Iar Evanghelia lui Hristos este și la mulți heterodocși, pe care noi îi numim eretici, dintre care unii conglăsuiesc cu voi în unele puncte, dar nici ei nu pot însă arăta ceva asemănător în Evanghelia lui Hristos. Și nici măcar la cei care ne contrazic de la început — și sunt mulți și aceștia — nu se arată nimic asemănător. În mod evident, în Evanghelie se pot găsi și cele contrare; și cum ar fi dat atunci mărturie pentru cele opuse? Pe lângă*

[94] *Coranul* 61, 6.

aceasta, în Evanghelie nu este nimic care să nu fi fost prezis de dumnezeieștii profeți; dacă în această Evanghelie ar fi fost scris ceva de bine despre Mahumet, lucrul ar fi fost scris și în profeți. Dar aici ai putea găsi scris, și nu șters, mai degrabă faptul că vor veni mulți hristoși mincinoși și profeți mincinoși și vor înșela pe mulți [cf. *Mt* 24, 5. 11]; *drept pentru care și poruncește: «Să nu vă lăsați rătăciți pe urmele lor!»* [cf. *Mt* 24, 4].

19. Căci dacă, așa cum Moise și profeții din veac dinainte și de după El s-au întors toți prin moarte în pământ, unde zac așteptând pe Judecătorul din cer, tot așa ar fi fost și Hristos, atunci după El ar fi venit iarăși altul care să fie înălțat la cer și să pună sfârșit. Dar dacă, cum mărturisiți și voi, Hristos a fost înălțat la cer, atunci nimeni din cei care gândesc cu capul pe umeri nu va mai aștepta un altul după El. Și Hristos nu numai S-a urcat la cer, dar e și așteptat să vină iarăși El Însuși, cum mărturisiți și voi împreună cu noi. Astfel încât El este și Cel ce a venit și Cel ce vine și Cel așteptat să vină iarăși [cf. *Ap* 1, 4. 8], *și bine facem că nici nu primim, nici nu mai așteptăm un altul.*

20. Acela e așteptat să vină iarăși să judece oamenii. De ce? Pentru că, așa cum a spus El Însuși, lumina — adică El Însuși și Învățătura Sa — a venit în lume și oamenii, având alți învățători, legați de pătimirea desfătărilor celor dulci, au iubit mai mult întunericul decât lumina [*In* 3, 19]. *Deci ca să nu pățim și noi același lucru, corifeul ucenicilor lui Hristos [Petru] zice: «Și vor fi învățători mincinoși și profeți mincinoși, care vor strecura erezii pierzătoare, și din poftă de avere și cu cuvinte plăsmuite vă vor momi; căci mulți se vor lua după învățăturile lor rătăcite»* [*2 Ptr* 2, 1–3]. *Iar altul zice: «Chiar și un înger de v-ar vesti o altă evanghelie decât cea pe care v-am vestit-o, să fie anatema!»* [*Ga* 1, 8]. *Iar Evanghelistul zice: «Orice duh care nu mărtu-*

risește pe Domnul Iisus Hristos venit în trup nu este de la Dumnezeu» [*1 In* 4, 2–3]. *Deci cum acela, care spune că nu este din Dumnezeu oricine spune că Iisus nu S-a arătat în trup, ar fi putut preda o carte care spune că acela care spune aceasta este din Dumnezeu? Nu ar putea fi aceasta! nu ar putea fi!*

21. Moamet a străbătut biruitor punându-se în mișcare de la răsăritul și până la apusul soarelui, dar cu război, sabie, jafuri, sclavii și ucideri, nici una din acestea nefiind la origine din Dumnezeu Cel Bun, ci mai degrabă voia celui ce este de la început ucigaș de oameni [*In* 8, 44]. *Dar ce? Oare Alexandru [cel Mare] nu s-a pus în mișcare din apus pentru a supune tot răsăritul? Și adeseori mulți alții au stăpânit prin campanii militare tot pământul locuit. Dar nici un neam nu și-a încredințat sufletele nici unuia din aceștia cum le-ați încredințat voi lui Mahumet. Și chiar folosind violența și propunând lucrurile plăcerii, acesta nu și-a atras de partea sa nici măcar o parte întreagă a lumii locuite; dar învățătura lui Hristos, chiar dacă abate de la aproape toate plăcerile vieții, a îmbrățișat toate marginile lumii locuite și stăpânește între cei ce se războiesc cu ea nefolosind nici o violență, ci biruind mai degrabă de fiecare dată violența opusă ei, așa încât chiar și așa ea este credința care a biruit lumea* [*1 In* 5, 4]."

22. La acestea însă, creștinii ce se întâmplau să fie acolo, văzându-i pe turci porniți spre mânie, mi-au făcut semn să încetez cuvântul. Eu însă, încercând să aduc puțină voioșie, surâzând le-am spus iarăși: „Dacă ne-am pune de acord în cuvintele [kata tous logous] *noastre, atunci am avea și o singură învățătură* [dogmatos]. *Dar cine înțelege să înțeleagă sensul celor spuse* [cf. *Mt* 19, 12]." *Iar unul dintre aceia a zis: „Va veni o vreme când ne vom pune de acord unii cu alții." Lucru la care am consimțit și eu și am urat ca vremea aceea să vină*

mai repede. Dar de ce am spus aceasta celor care trăiesc acum după o altă credință decât o vor face atunci? Am consimțit fiindcă mi-am adus aminte de cuvântul Apostolului că în Numele lui Iisus Hristos se va pleca tot genunchiul și toată limba va mărturisi că Domn este Iisus Hristos întru slava lui Dumnezeu Tatăl [*Flp* 2, 10–11]; *iar acest lucru va fi negreșit la a Doua Venire a Domnului nostru Iisus Hristos.*

23. Cu acestea adunarea pe ziua aceea s-a risipit. Iar cele petrecute în zilele următoare gândul ar vrea să le scrie, dar mâna nu are tărie. Iar acestea le-am scris pentru voi care doreați acest lucru.

24. Acestea sunt, cum spuneam, cuvintele înțeleptei gândiri și limbi prin Duhul dumnezeiesc care vestea atunci în chip dumnezeiesc și înalt cele dumnezeiești în mijlocul celor fără Dumnezeu [atei] fără să se teamă nicidecum, potrivit cuvântului lui Hristos, „de cei ce ucid trupul, dar sufletul nu pot să-l omoare” [*Mt* 10, 28].

Discuția cu Chionii (iulie 1354)

25. La cele spuse trebuie să adaug acum și discuția mărturisitorului bunei-cinstiri/dreptei-credințe și crainicului ei cu noii apostați și impioșii Chioni[95], ca să fie desăvârșit și nelipsit cuvântul nostru despre acestea. Și pe aceea o voi adăuga cuvânt de cuvânt cum a scris-o bunul și iubitul de Dumnezeu medic Taronitis, care a fost de față la ea și a trimis-o celor din Bizanț. Ea este astfel:

26. La porunca suveranului [authentou] *turcilor Chionii au venit să discute cu mitropolitul. Dar se temeau să angajeze discuția în fața aceluia, și la început au*

[95] Chionii erau membrii unei mari familii creștine grecești din Brusa care a încercat să supraviețuiască în mediul islamic ca un grup iudaizant, abandonând creștinismul, dar fără a se converti la islam, beneficiind de statutul privilegiat al evreilor.

manevrat să ne facă pe mine, pe arhiereu și pe cei din apropierea suveranului [authentou] *turcilor îndeosebi, ca să nu se vorbească deloc despre unele ca acestea. Dar întrucât n-au putut realiza aceasta, iarăși au manevrat ca să nu se vorbească nimic în fața suveranului* [authentou] *lor; ceea ce au și făcut. Acela a rânduit demnitari* [archontas] *nu puțini și pe un oarecare numit Balaban și au venit împreună cu Chionii unde se găsea mitropolitul. Și am șezut împreună.*

27. Au început deci Chionii să spună multe. Iar rezumatul cuvântului lor era acesta: „Noi am auzit zece cuvinte [porunci, Decalogul] pe care le-a adus Moise scrise pe tăblițe de piatră, și știm că și turcii le țin pe acelea. Atunci am lăsat cele pe care le cugetam anterior și am venit la ei și ne-am făcut și noi turci."

28. Deci demnitarii i-au spus mitropolitului să se apere. Și el a început așa: „Nu mie mi s-ar cuveni să fac această apărare [apologie] acum. Mai întâi, pentru că, față de înălțimea și măreția Bisericii catholice și apostolice a Hristosului meu, cine sunt eu ca să o apăr, eu care sunt membrul ei cel mai mic și aproape nimic. În al doilea rând, pentru că arhonții care prezidează ca judecători sunt de partea pârâșilor noștri și nu s-ar cuveni ca eu să arăt în fața celor contrazise de ei justificările dreptei-credințe, care sunt de Dumnezeu insuflata Scriptură și mai cu seamă cărțile profeților. În al treilea rând, fiindcă sunt predat captivității și știu de la Domnul și Dumnezeul și Mântuitorul nostru Iisus Hristos că după ce a fost predat [preoților și romanilor] n-a mai răspuns nimic [cf. *Mt* 27, 12].

29. Totuși, fiindcă poruncește aceasta marele emir și înțeleg că Dumnezeu i-a dat această cunoaștere suverană — căci dacă robului și primului venit îi este propriu să cunoască despre o singură învățătură [dogmatos], *suveranul și cel ce are stăpânire peste multe neamuri e*

necesar să cunoască despre orice învățătură [dogmatos] *și adevăr —, de aceea vreau să vorbesc despre buna noastră cinstire* [eusebeia] *ceea ce-mi va da Cuvântul lui Dumnezeu întru deschiderea gurii mele* [*Ef* 6, 19]. *Și voi face aceasta nu apărându-mă în fața Chionilor; căci, după câte am auzit mai înainte despre ei și după câte spun acum, aceștia se arată a fi evrei, nu turci, iar acum discuția nu este cu evreii.*

30. Așadar, taina bunei noastre cinstiri/dreptei noastre credințe [eusebeias] *este așa*[96]: *Există Un singur Dumnezeu Care este pururea și rămâne în veci, fără început, fără sfârșit, neschimbat, netăiat, necontopit, nemărginit. Orice creatură însă e supusă stricăciunii și schimbării: însuși începutul e o schimbare care aduce de la neființă la ființă. Dumnezeu Însuși, Cel Singur fără de început, nu este lipsit de Cuvânt; Însuși Dumnezeu, Cel Singur fără început, nu este lipsit de Înțelepciune. Astfel încât Cuvântul lui Dumnezeu e și Înțelepciunea lui Dumnezeu; căci Înțelepciunea e în Cuvânt și fără Cuvânt nu e Înțelepciune. Deci, dacă ar fi fost un timp în care n-ar fi fost Cuvântul sau Înțelepciunea lui Dumnezeu, urmează că ar fi fost un timp în care Dumnezeu era lipsit de Cuvânt și de Înțelepciune; lucru care e lipsit de cucernicie și imposibil. Astfel că și Cuvântul lui Dumnezeu e fără început și Înțelepciunea lui Dumnezeu nu este nicicând separată de El.*

31. Dar nici Cuvântul nu se găsește vreodată fără Duh, ceea ce mărturisiți și voi, turcii[97]; *căci zicând că Hristos e Cuvântul lui Dumnezeu, spuneți și că Acesta e Duhul lui Dumnezeu, ca Unul ce nu e nicicând separat de Duhul Sfânt. Prin urmare, Dumnezeu are împreună cu El*

---

[96] Justificarea Treimii lui Dumnezeu din § 5–9 rezumă argumentele lui GRIGORIE AL NYSSEI din *Marele cuvânt catehetic* 1–5.

[97] *Coranul* 4, 169–170.

un Cuvânt și un Duh, Care sunt și rămân fără început și neseparat împreună cu El; căci n-a fost un timp în care Dumnezeu să fi fost lipsit de Suflare sau de Cuvânt. Așadar, Unul este Cel Trei și Cei Trei sunt Una. Dar dacă Dumnezeu are un Cuvânt și un Duh, El nu Le are așa cum le avem noi: destrămându-se în aer, ci în chip cuvenit lui Dumnezeu și ca în exemplul acesta: așa cum strălucirea soarelui se naște din el și raza soarelui iese din el și coboară până la noi, și nici strălucirea, nici raza nu se separă niciodată de disc, drept pentru care și pentru acestea le numim soare, dar nu spunem că sunt un alt soare pe lângă singurul soare, tot așa și spunând că Cuvântul lui Dumnezeu și Duhul Sfânt sunt Dumnezeu nu spunem că sunt un alt Dumnezeu decât Unul Cel contemplat fără început și veșnic împreună cu un Cuvânt și un Duh fără început. Așa ne-a învățat să credem și să mărturisim Hristos, Cuvântul lui Dumnezeu.

32. Dar nu numai Hristos, ci și Moise în decalogul pe care ni-l puneți înainte voi, Chionii; căci de aceea a zis: «Domnul Dumnezeu Domnul Unul este» [*Dt* 6, 4] *numind de trei ori pe Cel Unul — căci de două ori a zis «Domn» și o dată «Dumnezeu» —, ca să arate pe Cei Trei Una și pe Cel Unul Trei. Dar vrând Moise încă de la început să arate că Dumnezeu are și Cuvânt și Duh, și că în Aceștia și împreună cu Aceștia este Un Dumnezeu, Creator al tuturor fãpturilor, zice: «Și a zis Dumnezeu: Să fie lumină! Și s-a făcut lumină* [*Fc* 1, 3]; *a zis: Să odrăslească pământul!, și a odrăslit* [*Fc* 1, 11–12]», *și, ca să nu le spun pe toate în parte, după cum spune David: «Dumnezeu a spus și s-au făcut toate»* [*Ps* 33, 9; 148, 5]. *Faptul că «Dumnezeu a spus și s-au făcut» arată că Dumnezeu are un Cuvânt — căci nu se poate vorbi fără cuvânt — și că prin El s-au făcut toate făpturile, astfel încât Însuși Cuvântul lui Dumnezeu era mai înainte de toate creaturile și e necreat. Iar Cuvântul lui Dumnezeu*

fiind necreat, cum nu e Dumnezeu? Căci numai Dumnezeu e necreat.

33. Dar învățându-ne și despre om, Moise spune: «Și Dumnezeu a suflat în fața sa suflare de viață și s-a făcut omul suflet viu» [*Fc* 2, 7]. *Așadar, prin «a suflat Dumnezeu și s-a făcut om» a arătat că Dumnezeu are și Duh și acest Duh este creator, căci singur Dumnezeu este Creatorul sufletelor; de aceea zice Iov: «Duhul Domnului m-a făcut»* [*Iov* 33, 4]."

34. Și vrând mitropolitul Tesalonicului să înșire și alte mărturii ale profeților, mai cu seamă acelea prin care se arată că prin Cuvântul și Duhul Său lucrează Dumnezeu și înnoirea oamenilor și a lumii întregi, cum zice David: „Trimis-a Cuvântul Său și i-a vindecat pe ei și i-a izbăvit din stricăciunile lor" [*Ps* 106, 20] *și: „Trimite-vei Duhul Tău și se vor zidi și vei înnoi fața pământului"* [*Ps* 103, 30]; *începând deci mitropolitul Tesalonicului să spună unele ca acestea, aceia l-au împiedicat și toți cei ce stăteau în jur i-au zis: „Acestea pe care le spui sunt adevărate și nu e cu putință să fie altfel." Iar mitropolitul Tesalonicului le-a spus iarăși: „Prin urmare, Dumnezeu este Trei și Aceștia Trei sunt Un Singur Dumnezeu și Creator." Iar ei iarăși, fie mișcați spre aceasta de o putere dumnezeiască, fie neputând să replice nimic, au consimțit spunând: „Așa s-a arătat și așa este adevărat și așa îl primim cu drag și noi." Iar mitropolitul Tesalonicului a zis: „Bine. Slavă Dumnezeului nostru Care a binevoit așa!"*

35. Ei i-au zis atunci: „Dar spune-ne și aceasta: cum spuneți că Hristos e Dumnezeu, când El este om și născut ca om?" Iar acela a zis[98]: *„Dumnezeu e nu numai*

---

[98] Justificarea Întrupării din § 10–11 plecând de la dreptatea lui Dumnezeu teoria „drepturilor demonului" asupra omului prin păcat (rezumată după GRIGORIE AL NYSSEI, *Marele cuvânt catehetic* 20–32) e dezvoltată pe larg de Grigorie Palama în așa-numita *Omilie 16*, de fapt un Tratat despre

Atotțiitor și Atotputernic, dar și Drept, cum spune prorocul David: «Drept este Dumnezeul nostru și a iubit dreptatea [*Ps* 10, 7] *și nu este nedreptate în El* [*Ps* 91, 16].» *Deci nu este nici o lucrare a lui Dumnezeu care să nu aibă împreună cu ea și dreptatea. Și așa cum raza soarelui are împreună cu puterea generatoare de viață și lumina și căldura, tot așa și lucrarea lui Dumnezeu are împreună cu ea și puterea și dreptatea dumnezeiască. Deci plămădindu-l pe om pentru fapte bune și poruncindu-i să trăiască potrivit poruncii Lui, fiindcă acest om a ascultat și s-a supus de bunăvoie diavolului și a păcătuit călcând porunca dumnezeiască, și a fost osândit după dreptate la moarte, nu era propriu lui Dumnezeu să-l izbăvească din aceasta cu putere; căci l-ar fi nedreptățit pe diavolul, smulgându-i-l cu forța din mâinile sale pe omul pe care el a pus mâna cu forța. Dar eliberându-l cu forța și cu puterea lui Dumnezeu, ar fi anulat și libertatea omului; dar nu era propriu lui Dumnezeu să anuleze lucrul Său. A fost, așadar, necesar să apară un om fără păcat care să trăiască fără păcat și așa să-l ajute pe omul care păcătuise de bunăvoie. «Căci nimeni nu este fără păcat, chiar de-ar fi viața lui o singură zi»* [*Iov* 14, 4–5], *iar prorocul David zice: «Întru fărădelegi m-a zămislit și întru păcate m-a născut maica mea»* [*Ps* 50, 7].

36. De aceea Cuvântul lui Dumnezeu Cel Singur fără păcat Se face Fiu al omului, Se naște din Fecioară, e mărturisit de un glas părintesc din cer [*Mt* 3, 17], *e ispitit de diavolul* [*Mt* 4, 1], *dar se luptă și biruie pe ispititorul; și prin lucruri, cuvinte și minuni mari arată și încredințează credința și conduita mântuirii. Și așa, Însuși Cel ce a trăit fără vină și fără păcat ia asupra Sa până la*

---

economia mântuitoare a lui Hristos; trad. rom. în: SFÂNTUL GRIGORIE PALAMA, *Scrieri II*, 2005, p. 219–246.

moarte patimile noastre, ale celor vinovați, pentru ca, pogorându-se până la iad, să-i mântuiască și acolo pe cei ce au crezut."

37. Vrând însă mitropolitul Tesalonicului să vorbească și despre Învierea și Înălțarea Domnului și să aducă de la profeți mărturii prin care se arată că Hristos e Dumnezeu și Dumnezeu Însuși e mărturisit că S-a întrupat din Fecioară, a pătimit pentru noi, a înviat, și celelalte, făcând zarvă turcii l-au împiedicat zicând: „Cum spui că Dumnezeu S-a născut și L-a cuprins un pântec de femeie?" și multe altele asemănătoare. „Dumnezeu a spus numai și Hristos s-a făcut"[99]*. Iar el le-a spus: „Dumnezeu nu este un corp mare, astfel încât să nu poată fi cuprins într-un loc mic din pricina mărimii lui, ci, fiind necorporal, poate fi pretutindeni, mai presus de toate și în fiecare lucru. El poate fi cuprins chiar și în lucrul cel mai mărunt care ar putea fi gândit." Dar ei făcând iarăși zarvă au zis: „Dumnezeu a spus numai și Hristos s-a făcut." La care mitropolitul Tesalonicului a zis iarăși: „Voi spuneți că Hristos e Cuvânt al lui Dumnezeu. Deci cum este Cuvântul iarăși făcut de un alt Cuvânt? Căci în acest caz Cuvântul lui Dumnezeu n-ar mai fi împreună-fără-început cu Dumnezeu Însuși. Dar acest lucru a fost dovedit la început și ați mărturisit și voi că Dumnezeu are împreună-fără-început cu El și un Cuvânt și un Duh; drept pentru care spuneți că Hristos este nu numai Cuvântul, dar și Duhul lui Dumnezeu. Dar Dumnezeu a spus și s-a făcut piatra aceasta" — și a arătat spre piatra care zăcea alături — „și planta aceasta și aceste reptile* [cf. *Fc* 1, 11–12. 24]. *Prin urmare, dacă Hristos este Cuvânt și Duh al lui Dumnezeu pentru că a fost făcut de Cuvântul lui Dumnezeu, de aici rezultă că și piatra și planta și fiecare din reptile este Cuvânt și*

99 *Coranul* 3, 52–59.

Duh al Lui, fiindcă și pe acestea le-a spus El și s-au făcut. Vedeți cât de rău e a spune: «Dumnezeu a zis și s-a făcut și Hristos»? Căci Cuvântul Cel mai-înainte-de-veci al lui Dumnezeu, întrupându-Se și făcându-Se trup [*In* 1, 14], *nu este Duh și Cuvânt al lui Dumnezeu ca trup, pentru că, așa cum am spus, mai târziu a luat de la noi pentru noi firea omenească, ci El era veșnic în Dumnezeu fiind Cuvântul Lui împreună-veșnic, prin care Dumnezeu a făcut și veacurile* [*Evr* 1, 2]."

38. La acestea însă Chionii l-au întrerupt iarăși, iar Balaban care prezida, făcând tăcere, a spus mitropolitului Tesalonicului: „Suveranul nostru îți poruncește să ne spui cum se face că în timp ce noi primim pe Hristos, Îl iubim și cinstim și spunem că e Cuvânt și Suflare a lui Dumnezeu, și o avem și pe mama Lui aproape de Dumnezeu[100]*, voi nu-l primiți pe profetul nostru, nici nu-l iubiți?" Iar mitropolitul Tesalonicului a spus: „Cine nu crede cuvintele învățătorului nu poate să-l primească nici pe învățătorul. De aceea nu-l iubim noi pe Mahumet. Domnul și Dumnezeul nostru Iisus Hristos ne-a spus însă că va veni iarăși să judece lumea toată și ne-a poruncit să nu primim pe nimeni altul până ce El va veni la noi. Dar El a spus și celor ce nu cred în El: «Eu am venit în Numele Tatălui Meu și nu M-ați primit; dacă un altul ar veni în numele său propriu, pe acela îl veți primi»* [*In* 5, 43]. *Drept pentru care și ucenicul lui Hristos ne scrie că: «Și un înger dacă v-ar aduce altă evanghelie decât cea pe care ați primit-o să fie anatema!»* [*Ga* 1, 8]."

39. Iar Chionii au zis iarăși mitropolitului Tesalonicului: „Circumcizia a fost în mod vădit dată de Dumnezeu dintru început și Însuși Hristos a fost circumcis; deci cum de voi nu vă circumcideți?" Iar mitropolitul Tesalonicului a zis: „Fiindcă vorbiți despre cele ale Legii vechi,

---

[100] *Coranul* 66, 12.

cele date atunci evreilor au fost date de Dumnezeu, dar tot de Dumnezeu au fost date și sabatul și Paștele ebraic și jertfele săvârșite numai de preoți, precum și faptul că în templu este jertfelnicul și catapeteasma. Dat fiind că și acestea și altele asemenea lor au fost date de Dumnezeu, cum de voi nu primiți cu drag, nici nu faceți nimic din acestea?"

40. Deci cum Chionii și turcii n-au avut răspuns la aceasta, mitropolitul Tesalonicului a vrut să pună înainte iarăși pe profeții care au prezis schimbarea Legii [cf. *Evr* 7, 12] *și a acelui Testament Vechi și că schimbarea aceasta va fi prin Hristos; și a început zicând: „Ceea ce spuneți este vechi, și tot ce-i vechi privește spre un sfârșit/scop."*

41. Și iarăși l-au întrerupt zicând: „Cum faceți în bisericile voastre multe asemănări și vă închinați lor, deși Dumnezeu a scris și i-a spus lui Moise zicând: «Să nu faci nici o asemănare a câte sunt în cer, pe pământ și în mare» [*Iș* 20, 4; *Dt* 5, 8]?" *Iar mitropolitul Tesalonicului a zis iarăși: „Și prietenii se închină unii înaintea altora, dar pentru aceasta nu sunt făcuți și dumnezei. Că într-adevăr așa a fost învățat Moise de Dumnezeu și așa a învățat poporul de atunci, este evident pentru toți. Dar același Moise n-a lăsat atunci aproape nici o asemănare pe care să n-o fi făcut; căci ceea ce era înăuntrul catapetesmei a rânduit să se facă după asemănarea și modelul celor cerești. Și fiindcă în ceruri sunt heruvimii, făcând icoanele acestora le-a așezat acolo înăuntrul sanctuarului templului, iar ceea ce era în afara templului a pus să se facă după modelul celor pământești* [*Iș* 26, 1–6; 36, 8, 38]. *Deci dacă l-ar fi întrebat cineva atunci pe Moise: «Cum? Dumnezeu a interzis icoanele și asemănările celor de sus și celor de jos, iar tu le-ai făcut iarăși așa?», acela le-ar fi spus negreșit că icoanele și asemănările au fost interzise pentru ca să nu le*

adore cineva ca pe niște dumnezei, dar că este un lucru frumos a ne înălța prin ele spre Dumnezeu. Și păgânii lăudau creaturile, dar ca pe niște dumnezei; le lăudăm și noi, dar ne înălțăm prin ele spre slava lui Dumnezeu." Au spus iarăşi turcii: „E adevărat că Moise a făcut atunci acestea?" Iar mulți au răspuns: „Da, a făcut toate acestea."

42. La aceasta demnitarii turci s-au ridicat, și-au luat rămas-bun cu respect de la mitropolitul Tesalonicului și au plecat. Dar unul din Chioni, rămânând în urmă, l-a insultat rușinos pe marele arhiereu al lui Dumnezeu și năpustindu-se asupra lui îi dădea lovituri peste cap. Văzându-l, ceilalți turci l-au ținut, l-au învinuit mult și l-au dus la emir. Ducându-se la el, turcii i-au spus câte au vrut. Ce anume au spus exact aceia noi n-am auzit, dar pe cele pe care le-am scris, le-am auzit cu urechile noastre și am scris cele ce am văzut și am auzit ca și cum ne-ar vedea Dumnezeu.

43. Aşa au fost și întrecerile și luptele, minunatele biruințe și triumfuri ale marelui Grigorie din timpul captivității şi astfel prin lucrarea și puterea Duhului Care locuia în el luptătorul meu s-a arătat și acolo încununat, imitându-se parcă peste tot pe sine însuși și având mereu și în toate drept moștenire rezervată și conaturală lui biruința. Am parcurs astfel acestea pe larg și în parte nu ca să-i adaug aceluia și cuvintelor lui vreo slavă, cum ar putea presupune cineva — căci care din cuvintele şi faptele lui nu sunt înalte și dumnezeiești, încât fiecare să poată uimi în chip covârșitor pe cei ce le spun și ascultă, chiar de ar fi foarte mici și dintre cele spuse și făcute de acela în trecut și nu printr-o sârguință specială? —, ci ca de aici să se demonstreze pentru cei ce nu le știu foarte marea înălțime și siguranță a teologiei lui: că toate cele ale lui erau întru toate în acord cu învățăturile apostolice

și patristice; că a fost întru toate, pentru toți și peste tot un vestitor al unității principiului divin și al unicei divinități triipostatice și atotputernice, iar nu al multiplicității principiilor divine și al politeismului cum au spus cei ce erau ei înșiși politeiști și adoratori ai ideilor și creaturilor și insultători ai adevăratei închinări și divinități, și pe care cuvântul nostru i-a demascat deja de multe ori prin acela și împreună cu acela. Nu trebuie de altfel predate tăcerii și uitării unele ca acestea, care sunt într-adevăr o taină a bunei-cinstiri și o parte nu foarte măruntă a sfântului nostru cuvânt și credințe. Dar să ne întoarcem iarăși la tema noastră.

Eliberarea

44. Un an întreg [din primăvara lui 1354 până în primăvara lui 1355] a petrecut nobilul Grigorie chinuindu-se în captivitate și în lucrurile cumplite ale captivității, când antrenându-i pe bine-cinstitori/drept-credincioși în răbdare, curaj și exercițiul oricărei alte asceze prin nădejdea celor viitoare și mai ales prin exemplul propriu, când demascându-i pe necredincioși și prin multe ducând în chip strălucit în urma carului său triumfal taina rătăcirii, drept pentru care, suferind multe lovituri și necazuri, cum a arătat puțin mai înainte cuvântul nostru, a fost un martir fără sânge și un atlet strălucit al bunei-cinstiri/dreptei-credințe.

45. Întrucât însă treburile comune ale romeilor se schimbaseră iarăși ca în schimbările aruncărilor cu zarul și se produseră schimbări atât în împărăție, cât și în Biserica comună, iar cei care se sârguiau intens pentru eliberarea lui fuseseră îndepărtați de la stăpânire și de la purtarea de grijă de treburile publice[101], captivitatea a

[101] Aluzie la abdicarea lui Ioan VI Cantacuzino, intrat în monahism pe 10 decembrie 1354, și urcarea pe tron a lui Ioan V Paleologul ca împărat

luat sfârșit împotriva oricăror speranțe atunci când toate speranțele păreau pierdute: Dumnezeu a pus în mișcare din ținuturile de dincolo de granița de apus pe niște tribali [sârbi] sau dalmați, bărbați frumoși și buni, peste neamul lor, care, deși erau departe, au dat barbarilor din belșug banii lor și l-au salvat pe sfântul; ca și acest lucru să facă parte în chip limpede din minunile făcute cu el de Dumnezeu Care, cum s-a spus, face și preface toate numai cu voința Lui [*Am* 5, 8].

IX. Ultimii ani

Discuții teologice în Constantinopol și întoarcerea la Tesalonic

1. Ajungând [în primăvara lui 1355] iarăși în Orașul-Regină a orașelor, a editat în chip minunat tratatul în două cărți despre purcederea Duhului dumnezeiesc[102], un tratat nou și supranatural, cum nu mai văzuse niciodată mai înainte cu privire la unele ca acestea Biserica noastră sau, mai bine zis, ca să spun adevărul, fără nici un văl și mască, în stare să arate un simplu joc și un simulacru de discuție toate tratatele împotriva latinilor dinaintea lui. Publicând deci astfel acestea în chip minunat și demn de el și de Duhul Care grăia în el, și dând adepților lui Varlaam și Akindynos care mai rămăseseră ultimele lovituri prin cuvinte și scrieri și prin dialoguri în persoană în prezența împăratului însuși [Ioan V Pale-

singur, care era interesat în unirea religioasă cu Occidentul. Odată cu Ioan Cantacuzino a părăsit scaunul patriarhal și Filotei Kokkinos instalat de acesta în noiembrie 1353 în locul lui Calist, care refuzase să-l încoroneze pe fiul acestuia, Matei. Pe tronul patriarhal a revenit a doua oară Calist I (1355–1363), la moartea căruia va fi readus ca patriarh a doua oară Filotei (1364–1379).

[102] Scrise în 1334, cele două Tratate demonstrative despre purcederea Duhului Sfânt au fost reeditate cu ocazia altor tratative teologice cu legați latini veniți în Constantinopol în 1355.

ologul] și a multor din cei în funcții înalte[103], astfel că și în acestea a fost admirat nu mai puțin de către toți, s-a întors iarăşi în Tesalonicul lui, care înseta, aşa-zicând, după el și era aprins foarte tare de dorul celor ale lui.

2. Şi pentru că l-a găsit însetat atât de apele care vin de sus, nu mai puțin decât de cele simțite, și topindu-se de arșiță și secetă, a desființat numaidecât lipsa ploii văzute înduplecându-L pe Ziditorul prin rugăciuni și cereri[104], dar i-a adăpat din belșug cu cuvântul viu care veseleşte inima [*Ps* 103, 15] pe cei ce însetau deja de mult după el și a vindecat din nou ca de obicei împreună cu sufletele și trupurile făcându-i ușori în ambele privințe.

Noi minuni

3. Era un monah cu demnitatea de preot pe nume Porfirie care locuia în mănăstirea Hypomimniskontos și care slujea în aceasta cele sfinte și de taină. Fiind evlavios și înțelegător, era un obişnuit al sfântului, se ducea de multe ori la el și se împărtășea bucuros din curgerile dorite ale limbii lui. Odată când celebrau Schimbarea la Față a Domnului, ca de obicei, în care Porfirie trebuia să privegheze împreună cu ceilalți monahi și să slujească preoțește, dintr-odată o durere care l-a lovit în coasta stângă l-a împiedicat și de la slujirea sfântă, și de la priveghere și de la starea în biserică și i-a sporit mult insomnia, încât din pricina intensității și acuității suferinței nu-i mai îngăduia nici să zacă în pat. S-a scurs noaptea aceea și durerea n-a cedat nicicum. Dar când vremea Tainelor s-a apropiat și-l chema la Liturghie pe arhiereul lui Dumnezeu, atunci Porfirie, care l-a urmat

[103] Aluzie la discuția publică avută în primăvara anului 1355 la palat cu Nichifor Gregoras. Discuția a declanșat polemica între Palama și Gregoras, care vor compune tratate critice unul împotriva celuilalt.

[104] Aluzie la Rugăciunea a IV-a, trad. mai jos, p. 735–736.

cum putea pe întâi-stătătorul mănăstirii care făcea parte din episcopii aflați sub acela [Grigorie] și fusese invitat să coliturghisească ca de obicei, a fost și el spectator și auditor al Liturghiei tainice, stând undeva în jurul sfântului altar; iar când s-au celebrat Tainele, s-a apropiat îndată de sfântul vestindu-i durerea care-l strângea dureros și cerându-i vindecarea foarte repede prin mâna și rugăciunea lui.

4. La început acesta a șovăit și a respins cucernic cererea lui, spunând că el nu poate lucra unele ca acestea și cerându-i lui Porfirie să nu aibă astfel de presupuneri despre el. Cum însă acela insista mai mult cerându-i pecetea mâinii lui și rugăciunea sa, marele Grigorie, cedând constrângerii celui aflat în suferință, înălțându-și ochii spre Hristos și punându-și mâinile în chipul crucii în coasta preotului, a spus cu multă emoție cuvintele sfintei cântări dumnezeiești: „Răstignindu-te Tu, Stăpâne, ai șters prin piroanele Tale blestemul nostru și împungându-Ți coasta cu sulița ai rupt zapisul lui Adam și lumea ai slobozit." După care a adăugat și cuvântul corifeului apostolilor [Petru] către paralitic — „Să te vindece Iisus Hristos" [*FA* 9, 34] — l-a eliberat îndată pe cel ce pătimea de acea amară durere nu lent și puțin, ci în chip desăvârșit, astfel încât s-a reîntors în chip uimitor în întregime sănătos și zdravăn la casa și mănăstirea lui.

5. „Au trecut câteva zile după aceasta — spunea același Porfirie — și a venit peste trupul meu o boală de care am fost necăjit destule zile; iar când am văzut-o că ceda și mă eliberam de ea, atunci am încercat-o cu intensitate covârșitoare. Căci toată materia care mi se scurgea dintr-odată prin gât chinuindu-mă făcea să apară ca o jucărie cele dinainte, fiindcă împiedica mersul firesc al hranei, încât timp de opt zile întregi nu m-am putut apropia câtuși de puțin de nimic și mă amenința moartea cumplită prin sufocare. Iar după ce pentru vin-

decare a fost pusă în mişcare orice metodă a putut fi inventată și oricare a fost deopotrivă de ineficientă, am căutat scăpare iarăşi la medicul obișnuit, adică la marele Grigorie. Vestindu-i boala de la început și adăugând la sfârşit răul mortal care mi se abătuse asupra gâtului, l-am convins rugându-l mult să-şi pună cu rugăciune sfânta mână asupra membrului care pătimea. Punând-o în chipul crucii a spus cu lacrimi către Hristos cântarea înțeleptului melod: «Nepărtaș de patimi ai rămas, Cuvinte al lui Dumnezeu, când ai intrat în contact prin trup cu patimile, ci dezlegi pe om de patimi.» Iar când a ajuns la sfârşit a zis: «Du-te la tine şi la căsuța ta cerând numai lui Dumnezeu singur tămăduirea patimilor sufletești și trupeşti, fiindcă numai Aceluia îi sunt cu putință toate.» Acestea le-a spus omul lui Dumnezeu. Iar eu ducându-mă de acolo — a spus iarăşi Porfirie — nu numai că am avut în chip minunat gâtul liber de acea sufocare, dar îndată am fost stârnit spre pofta de mâncare și intrând în sala de mese a fraților, căci era ora prânzului, am mâncat şi eu — o, minune! — aceleaşi pe care le-au mâncat toți, eu care cu puțin timp înainte nu puteam să gust nici măcar apă, cum spuneam mai sus."

6. O monahie dintr-o şcoală de virtute, mănăstirea minunatei Teodora, avea cu ea un copil de parte femeiască: abandonată pruncă de mama ei, luată și crescută cu iubire de oameni și învrednicită de tot felul de purtări de grijă, când a ajuns la vârsta copilăriei și putea să înceapă să slujească în chip potrivit şi să dea stăpânei ei nădejdi bune pentru viitor, lucru pentru care și fusese luată de aceasta, prin influența unui demon potrivnic aceasta a trecut printr-o încercare foarte ruşinoasă. Căci prisosul stomacului copilei mișcându-se în chip contrar firii, în timp ce dormea noaptea în somn aceasta umplea în chip foarte ruşinos aşternuturile, cămăşile de pe ea însăşi și o făcea să sufere cumplit pe stăpâna ei care, văzând că

trecuse de mult de vârsta pruncici și că nu părăsea nicidecum aceste obiceiuri respingătoare și insuportabile, își pierduse puțin câte puțin bunăvoința și afecțiunea față de copilă și se gândea la despărțirea și la părăsirea ei. A venit însă atunci la cele ce suferau salvatorul nechemat de cineva, ci doar de el însuși, și a vindecat uneia trupul, iar alteia sufletul sau, mai bine zis, tămăduindu-le în amândouă privințe, fiindcă ambele erau bolnave în amândouă privințele. Căci odată când marele arhiereu era ca de obicei în mănăstire, i s-au vestit și aceste lucruri despre acelea, iar ele au căzut împreună la picioarele lui cerând vindecarea lor cu credință fierbinte și lacrimi. Iar el privind la ele cu iubire de oameni și învățându-le sufletele părintește cu cuvinte foarte dulci și iubitoare de oameni, punându-și apoi mâna pe capul copilei și lăudând pe Dumnezeu și rugându-se Lui, a arătat-o numaidecât sănătoasă pe cea bolnavă.

7. Un bărbat pe nume Palatis, cu purtări blânde, țesător de aur de meserie, împodobea cu aur nou confecționatul său veșmânt arhieresc al marelui Grigorie, care, folosindu-se de aceasta ca de un pretext al vizitei și binefacerii lui viitoare față de acela, a venit nechemat de altcineva decât de el însuși la casa aceluia care lucra aici împreună cu colaboratorii săi. Acesta avea un copil de parte bărbătească în vârstă de cinci ani care suferea de cincisprezece luni de curgere de sânge, încât aproape că-și pierduse aspectul natural și chipul feței și numai vocea lui mai încredința faptul că supraviețuia și era viu. Văzând acest lucru din casă, marele Grigorie a întrebat cu iubire de oameni cauza suferinței, iar părintele învins de afecțiunea părintească i-a vestit cu lacrimi și cuvinte de durere nenorocirea, după care ridicându-l în mâini pe copilul pe jumătate mort l-a pus în palmele arhiereului zicându-i ca și cum ar fi vorbit cu Hristos în Evanghelii: „Miluiește-mi fiul!” [*Mt* 17, 15], căci mersese la toți

medicii și se folosise de toate invențiile lor pentru el, dar până atunci nu realizase nimic, astfel că își pierduse toate speranțele. El însă l-a pecetluit mai întâi pe bolnav cu semnul crucii dumnezeiești și, punându-și mâna pe capul lui și șoptind o rugăciune tainică lui Dumnezeu, îndată l-a redat sănătos și teafăr părinților, astfel însă după aceasta și numai fiind văzut, vestea tuturor în chip extraordinar minunea, prin mersul, mișcările și săriturile sale copilărești.

Lucrarea pastorală

8. Acestea și altele ca acestea erau cele făcute de el față de indivizi luați în parte. Și ce mai e nevoie să le spunem pe cele făcute în comun față de toți? Când la sărbătorile și adunările a tot norodul, la sacrele procesiuni și celebrările cu fast cei mai mulți considerau și numeau glăsuirile și învățătura lui glăsuiri ale lui Dumnezeu și cuvinte ale vieții, fiindcă la cuvântările și vederea lui toți se înghesuiau și se împingeau unii pe alții și se întreceau care să aibă primul loc la aceste ocazii; iar pe cei mai mulți dintre bolnavi îi aruncau la picioarele lui și așa îi făceau să se întoarcă de acolo sănătoși. Făcându-și din cele văzute o opinie mai mare despre el, îl vedeau ca pe unul dintre bărbații și dascălii purtători de Dumnezeu și apostolici din vechime, întrecându-se să-și sporească zi de zi mai mult afecțiunea și credința strălucită în el.

9. Așa erau sentimentele bunei turme față de cu adevărat preabunul și marele păstor, fiindcă eu admir entuziast virtutea amândurora: atât înălțimea dumnezeiască și cu adevărat apostolică a păstoririi unuia, cât și ascultarea și docilitatea celeilalte și faptul că știa să-i urmeze în chip vrednic și să se lase modelată și reglementată în chip cu adevărat minunat de acela în cele dumnezeiești; atât îndrăzneala minunată față de Dumnezeu a primului

şi capacitatea lui de a lucra mereu de acolo unele ca acestea, cât şi loialitatea şi credinţa celeilalte şi faptul că ştia să vadă, să primească şi să pătimească acelea în chip sincer şi neviclean, fără ca unul să falsifice şi să denatureze cu viclenie cuvântul sfânt potrivit unora şi fără ca ceilalţi să vatăme în chip ruşinos faptele lui strălucite şi transparente prin reaua lor credinţă şi invidie. De aceea, cred, şi Dumnezeu i-a legat unii de alţii în chip vrednic adunându-i de departe şi făcându-i una, dându-le pe cel vrednic celor vrednici şi lucrând între ei minunată însoţire şi un acord armonios, ca nimic să nu sune pe lângă melodie lucru pe care cuvântul nostru l-a şi arătat puţin timp înainte.

Virtuţile lui Grigorie Palama

10. Căci a încerca să parcurgem în parte toate cele făcute de marele Grigorie nu numai că e departe şi de momentul şi de scopul nostru de acum, dar e şi aproape imposibil, cum a arătat deja cuvântul nostru. De aceea rezumând după putinţă, voi mărgini astfel cuvântul meu la sfârşitul vieţii sale vremelnice şi la câteva lucruri puţine de după acest sfârşit, întrucât şi el urma să se odihnească la capătul alergării lui.

11. Fiindcă el ajunsese la orice formă de virtute, atât a cuvântului, cât şi a făptuirii — ceea ce am şi spus — şi astfel era cu bună faimă în toate, atât în cele generale, cât şi parţiale, întrucât nu numai păzea în exces, ca nimeni dintre toţi, sfintele reguli şi canoane, părând în afară de trup, deşi era cu trup, şi întrecând omul, dar devenise el însuşi un canon pentru toţi şi un etalon pentru cei de după el, refuzând în acelaşi timp excesele şi deficienţele, lucru cu anevoie de găsit unite într-un singur om chiar şi la cei vechi; şi făcându-se în tot felul un sfânt mare şi nou în aceste vremuri de pe urmă şi umile, astfel încât nu e uşor a egala şi compara cele ale lui cu

cele ale contemporanilor lui, le-a lăsat din belşug celor de după el să le spună și admire drept semne distinctive cu adevărat proprii și naturale ale acelei mari virtuți și ale acelui mare suflet, şi anume: blândeţea şi smerenia covârşitoare a sufletului; faptul că se ţinea tot timpul departe de orice mânie şi furie şi-i suporta cu îndelungărăbdare pe cei ce se înfuriau împotriva lui și-l întristau şi, pe lângă aceasta, voia să le răsplătească după putinţă cu cuvinte, lucruri și orice alte purtări bune; faptul că nu primea cu ușurință cele grăite la întâmplare împotriva unora, lucru care e firesc aproape la toţi oamenii şi, înaintea altora, îndeosebi la stăpânitori, din care și împreună cu care vine de multe ori și ocara, și învinuirea celor nevinovaţi, și dispariţia iubirii la cei care nu sunt treji; faptul că era liber nu numai faţă de cei superiori şi mai presus de orice lingușeală lipsită de noblețe, dar uneori chiar și duritatea și asprimea faţă de aceștia, precum, dimpotrivă, purtarea de grijă, bunătatea covârșitoare și iubirea de oameni faţă de cei umili; răbdarea și nedoborârea în încercări; necedarea și nemuicrea covârșitoare faţă de orice plăcere omenească atât a sufletului, cât şi sufletului unit cu trupul; liniştea, seninătatea, dulceaţa şi graţia extremă a inimii, care devenindu-i o deprindere și cu o calitate consubstanţială se revărsa și ţinea prin simțuri și în afară arătând pururea în chip minunat comoara bucuriei nespuse ascunsă înăuntru [cf. *Mt* 13, 44], lucru care-l făcea să aibă comunitate de inspiraţie și de fire și să fie dorit și îndrăgit în chip covârșitor de bărbaţii purtători de Duh, mai cu seamă de cunoscători şi de cei ce știu să judece unele ca acestea, și care-l cinsteau deopotrivă cu capetele și sufletele lor, unite cu acea dumnezeiască pace și bucurie care împodobeau în chip atât de strălucit împreună cu sufletul și omul văzut din afară, cum am spus deja mai sus; și care-l admirau văzându-l mereu concentrat, treaz şi exersând străpungerea inimii,

de unde venea și acel torent străin și suprafiresc de lacrimi, departe de orice fel de cuvânt și exemplu.

12. Unul îl numea vistierie și tezaur de smerenie și afirma că nu mai văzuse vreodată un monah atât de avansat în smerita lui cugetare, și aceasta într-o înălțime și mulțime de atâtea realizări dumnezeiești și omenești, din care cei ce au acum un bun renume la noi n-au nici măcar părți ale ei. Altul spunea că dintre realizările sfinților nimic nu lipsea fericitului decât faptul că nu avea și el putința de a săvârși minuni ca și aceia, lucru pe care dacă l-ar fi dorit i-ar fi fost dăruit ușor de Dumnezeu, fapt care a fost o prezicere despre el rostită prin Duhul lui Dumnezeu de acel purtător de Dumnezeu, cum ne vor arăta acum realitățile însele.

13. Minunata și corifeica pereche a acelor minunați părinți, nobilii Sava și Gherman, veneratele podoabe ale venerabilului Athos, a căror viață și conduită deiformă am editat-o în două discursuri-tratate[105], ne-au spus ca și cu o singură limbă despre marele Grigorie încă pe când acesta era în viața aceasta:

14. „Noi socotim un lucru mare, folositor de suflet și mântuitor nu numai faptul de a fi împreună, de a vedea și vorbi cu minunatul Grigorie, dar am socoti că ne-ar aduce cel mai mare folos și sfințire și faptul de a săruta și îmbrățișa deseori chiar și încălțămintea picioarelor lui, dacă le-am avea în mâini."

15. Asemenea lucruri recunoșteau în cel lăudat de noi și astfel de lucruri minunate votau despre el acei mari luminători ai discernământului, astfel încât din câteva puține să arate întregul. Și mai multe votează și vestesc cu glas strălucitor aproape în fiecare zi și îi învață în cuvinte și scrieri pe toți câți mai supraviețuiesc în trup

---

[105] *BHG* 1606 și 264. Ed. D. Tsamis, *op. cit. supra* n. 1, 1985, p. 161–325 (Sava cel Nou, † 1348–1349) și 97–158 (Gherman Marulis, † 1336).

din acei bărbați purtători de Dumnezeu, și care și-au făcut din marele Grigorie desfătare a limbii, plăcere a sufletului dumnezeiesc, prilej de asceză și cărbune aprins al făptuirii și contemplării.

16. Căci las aici relatarea în parte a celor spuse despre el în chip minunat în acest Oraș-Regină de oameni înțelepți și sârguincioși, atât de cei mai de seamă în cuvânt și virtute dintre arhierei, cât și de cei mai de vază din senat, care au ales viața monahală și de isihie, și care-l numeau casă a înțelepciunii celei de multe feluri, patron al Bisericii comune a lui Hristos, apărător al buneicinstiri/dreptei-credințe, dascăl al dogmelor dumnezeiești și călăuză a oricui spre ce e mai frumos; astfel încât cei mai mulți erau atenți la el ca la ceva mai mare decât un om și spuneau că nu era lipsit absolut de nici unul din cele aflate în corifeii părinților teologi, ci că era părtaș în perfect acord și tovarăș de luptă în toate cu aceia, și spuneau, că, dacă ar fi fost contemporan în timp cu acele nobile spirite, aceia l-ar fi avut apărător, general și consilier și nu numai nu l-ar fi lipsit de nimic din egalitatea cu ei, ci s-ar fi mândrit să fie numărați cu el și să aibă comuniune cu el. Și deși acum s-a mutat de la noi și este în chip mai limpede împreună cu ei în chip strălucitor în ceruri, totuși petrece și cu noi aici cu îndrăzneală prin excelenta comuniune și conglăsuire a foarte marilor, dumnezeieștilor și cu adevărat supranaturalelor tratate ale acestuia și ale acelora, cum dau mărturie despre acestea revelațiile de sus și acea mare și supranaturală descoperire, cum va arăta în continuare cuvântul nostru. Lucru care, văzut și auzit cumva de părtașii și prietenii ereziei, le aprindea în fiecare zi străina invidie, sfadă și luptă cu Dumnezeu, întrucât socotesc drept dumnezeu cele de aici și nu pot gândi nimic dincolo de acestea, ci pentru ele își vând de bunăvoie și viață, și suflet, și pe Însuși adevăratul și singurul Dumnezeu, lucruri pe care

le proclamă în chip foarte rușinos și absurd în fața cerului și a soarelui; căci acest lucru îl face războiul împotriva adevărului bunei-cinstiri/dreptei-credințe și al teologilor ei.

17. Unii dintre ai noștri spun că și distinsul în înțelepciune la aceia [Teodor] Atuemi, despre care se spune că ulterior a trecut frumos la cele mai bune, deși ducea împreună cu cei ce gândeau la fel cu el război tare împotriva Bisericii, a spus în public astfel: „Dacă mi-aș fi propus să învăț dogmele Bisericii noastre și să exercit până pe culmi această sfântă filozofie, nu mi-aș fi ales alt dascăl dintre toți afară de acesta", adică decât acest mare Grigorie, „fiindcă nici o altă minte afară de aceasta nu contemplă atât de dumnezeiesc și înalt cele dumnezeiești și înalte, nici o altă limbă afară decât a lui nu le-ar putea spune și lămuri și arăta ca și cum ar fi vii și ar vorbi". Astfel adevărul e mărturisit chiar și de dușmani, ca și în acest fel să aibă credibilitate, potrivit celor spuse de unii, și lumina adevărului să strălucească în întunericul minciunii [cf. *In* 1, 5]; fiindcă așa stau lucrurile.

18. Căci după ce marele har al Duhului, care locuiește în sufletele celor vrednici și care-și face ca o materie supusă din puterile naturale curățite după putință prin făptuire și contemplare, se întoarce spre toate și le împodobește pe toate, schimbându-le și transformându-le deprinderile în deiforme, după aceasta se lățește și învăluie [prin perihoreză] și sporește exponențial în ele, mai ales în cei ale căror suflete au o familiaritate și adecvare naturală cu el și plecând de aici îi arată și proclamă mai mult pe cei care l-au agonisit: pe unul plecând de la milostenie, pe altul plecând de la neagoniseală extremă, pe unul plecând de la postirea extremă, pe altul plecând de la simplitatea și nerăutatea superlativă, unuia îi proclamă și face cunoscută iubirea, altuia mai mult smerita-cugetare, deși aceștia nu sunt lipsiți nici de toate celelalte

lucruri bune ale acestei frăţii a lor, cum spuneam mai sus. Prin urmare, harul Duhului, care a locuit în fericitul acesta asumând în chip vrednic puterile lui sufleteşti şi arătându-l prin toate un om deiform şi nou ca nimeni altul dintre toţi, s-a armonizat mai mult cu partea lui gânditoare sau, mai exact zis, găsind mintea lui întreagă mai presus decât orice minte din cele ce sunt acum, s-a unit în chip corespunzător ca o minte întreagă, făcând-o în chip minunat oglindă potrivită şi mulaj potrivit al lui însuşi, făcând astfel încât raţiunile celor inteligente şi inteligibile, pe care noi le învăţăm primindu-le prin auz şi gândire, să le pătimească şi înveţe fără învăţător în chip dumnezeiesc şi sublim, imitându-i pe îngeri ca veneraţii profeţi şi teologi, grăind şi făcând prin el faţă de noi cei de jos în chip supranatural cele „pe care ochiul nu le-a văzut, urechea nu le-a auzit şi la inima omului nu s-au suit" [*1 Co* 2, 9]; drept pentru care cei care au minte îl numesc pe drept cuvânt teolog, cuvânt de aur, minune a lumii şi om supranatural şi nou.

19. Cel care a fost astfel şi a primit asemenea voturi de la cei care l-au văzut, care a fost proclamat astfel de sus şi a primit de multe ori mărturie prin lucruri multe şi mari, după care nu mai e nici un alt vot, nici dorinţă, nici alt tribunal, trebuia aşadar să aibă negreşit în chip corespunzător şi sfârşitul acestei vieţi după cum a şi fost unul ca acesta. Prin urmare, el a dobândit şi confirmat în chip strălucit ca puţini un lucru prin altul, adică prin viaţa şi conduita minunată fericitul sfârşit, iar prin cele ale minunatului sfârşit pe cele ale acelei minunate vieţi egale cu Dumnezeu.

Ultimele scrieri

20. Trecuse, aşadar, al treilea an de după ultima coborâre din Bizanţ a marelui Grigorie, timp în care, la invitaţia celui ce conduce acum Biserica universală [*tou*

katholou][106], ducând la capăt ultima întrecere sfântă și împlinirea luptelor lui, a fost editată de marele [arhiereu] o carte în patru tratate împotriva filozofului și chipurile monahului care grăia din pământ și din pântece, acel Nichifor [Gregoras], ultimul și îndrăznețul insultător al Dumnezeirii și al teologilor ei vechi și noi, tratate minunate și demne de el însuși și de tratatele lui despre Dumnezeire.

Ultimele zile

21. Iar când a venit al patrulea an a căzut acum într-o boală gravă de intestine, care după puțin timp l-a și scos din viață. Dar fiind mai înalt și decât aceasta prin înclinarea sa către Dumnezeu și strălucita afecțiune față de turmă — căci aceasta îl iubea în chip vrednic și era la rândul ei iubită în chip minunat de el, precum spuneam deja —, n-a lăsat și n-a încetat să săvârșească ca de obicei datoriile sale dumnezeiești și înalte, să învețe, să săvârșească sfintele celebrări ale dumnezeieștilor Taine, să țină procesiuni solemne și praznice, desăvârșindu-și și sfințindu-și prin toate poporul.

22. Dar pentru că și el, ca om, trebuia să fie învins odată de fire, ca să nu pară că e o fire dumnezeiască simulând-o pe cea omenească, a fost învins cu anevoie de boală și, fiind țintuit la pat și prevăzându-și sfârșitul, s-a folosit iarăși pentru ultima dată de minunata sa limbă și a filozofat în chip minunat către cei prezenți despre încercări și răbdare, arătând în chip variat din dumnezeieștile Scripturi, cu raționamente și dovezi necesare câștigul care vine din ele, adăugând și cuvinte despre viața și moartea sufletului[107]. Și așa și-a prezis în fața tuturor

---

[106] Filotei Kokkinos, patriarh ecumenic a doua oară (1364–1376) la data alcătuirii „Cuvântului" său despre Sfântul Grigorie.

[107] Aluzie la *Omiliile 31* și *32; Apanta ta erga 10*, p. 276–326.

plecarea de aici și, fiind inițiat de sus și inițiind la rândul său pe ceilalți, a anunțat prietenilor cu multe zile înainte însăși ziua aceea zicând că adormirea sa îndată după dumnezeiasca celebrare a celui cu Gură de Aur [13 noiembrie], care-l chema la sine însuși pe marele [Grigorie] ca pe unul cu același mod de comportare și drag lui să locuiască împreună cu el. Fiindcă așa i-a arătat acesta vorbind cu el în vis și dându-i o revelație dumnezeiască.

23. Așadar arhiereul lui Dumnezeu zăcea acum în pat dându-și ultimele suflări, grăbindu-se spre cer și cele cerești și nemaimeditând și nemaigândindu-se la absolut nimic altceva decât la calea care-l ducea acolo; nu numai aceasta însă, dar și cu limba șoptea încontinuu acest lucru și prin aceasta arăta celor prezenți unde anume îl ducea acel ultim drum. Iar când cei de față au încercat să fie atenți la frumoasa limbă care șoptea, cum spuneam, cele de pe urmă, n-au putut auzi ieșind deseori de acolo decât acel minunat și dumnezeiesc lucru compus din aceste cuvinte: „Cele cerești celor cerești", și aceasta des și de multe ori ca într-un ocol și într-un cerc, până când harul dumnezeiesc și supraceresc care locuia în acel ceresc suflet, desfăcându-l de țărâna care rămânea în urmă și de însoțirea naturală cu ea, de care se rupsese de mult în chip minunat prin dispoziție și făptuire, a fost mutat în chip vrednic de îngerii cerești la cer și la cele cerești. Conviețuise cu trupul conatural lui șaizeci și trei de ani cu totul, dintre care doisprezece ani și jumătate în minunata păstorire a Bisericii luptătoare împreună cu el[108].

24. Și harul Duhului care lucrează toate a însemnat în chip extraordinar acele lucruri și celor din afară, învăluind în lumină la străina ieșire a acelui suflet odaia în care

[108] Plecând de la faptul că Sfântul Grigorie Palama a fost hirotonit mitropolit în mai 1347, Filotei Kokkinos sugerează că acesta, după o păstorire de doisprezece ani și jumătate, s-a mutat la Domnul pe 14 noiembrie 1359. Întrucât a trăit 63 de ani, se deduce că s-a născut în toamna anului 1296.

se găsea mortul, făcându-i să strălucească fața schimbată în chip străin de prisosul fulgerării, deși aceasta era mistuită și foarte cadaverică cu mult înainte de moarte, ca acestea să nu fie cu nimic mai prejos decât strălucita și deiforma vedere a marelui Ștefan când vorbea despre Dumnezeu în mijlocul sinedriului iudeilor, căci „uitându-se la el am văzut fața lui ca o față de înger" [*FA* 6, 15]. Fiindcă și acestea și acelea erau lucrarea aceluiași Duh, deși cei ce sunt în întuneric și neînvățați în înțelepciune sunt induși în eroare și de acestea și de acelea și obiectează iarăși imaginându-și că unele nu sunt deloc ale Duhului, iar altele sunt în chip rău și nevrednic ale Duhului, desființându-le pe unele prin altele.

25. Dar acea strălucire care a apărut în casă atunci când sufletul a părăsit trupul a avut drept văzători doi dintre oamenii de vază ai Bisericii împodobiți cu demnitatea preoției și tot felul de virtuți, unul dintre ei făcând parte și din veneratul catalog al monahilor, care apoi i-au informat și pe ceilalți de cele văzute în chip supranatural. Martori ai acelei străluciri supranaturale au fost tot neamul și aproape toată vârsta și, simplu spus, toți pe câți i-au chemat atunci la sine funeraliile și îngroparea acelui sfânt mort — și ele au chemat tot orașul, astfel că lăcașul sfânt devenise strâmt pentru mulțimile dinăuntru și din afară —, și ea a rămas absolut inseparabilă de acela, întrucât harul Duhului care locuia în el a rămas pentru totdeauna nedespărțit atât de sfântul lui suflet, cât și de oasele și pulberea lui, și a făcut din sfântul lui mormânt o casă a luminii dumnezeiești, un izvor al minunilor, o țâșnire a sfintelor haruri și un spital obștesc și gratuit.

26. Lucruri pe care cuvântul nostru le va arăta acum doar în parte, potrivit făgăduinței; fiindcă nu e scopul cuvântului nostru de față să le parcurgă pe toate — căci cum ar putea-o face? —, iar câte le va povesti le va expune pe cât e cu putință sintetic, fără nici un veșmânt

sau adaos retoric, fugind atât de lungimea cuvântului, cât și de plictiseală.

X. Minuni după moarte[109]

1. Vindecarea unui monah de dureri de cap

1. Un monah care se nevoia ca preot într-una din mănăstirile din Tesalonic a căzut într-o boală cumplită, care era o durere de cap atât de puternică, încât îl amenința chiar cu moartea. Dacă pe moment a scăpat de moarte pe cât se pare prin îngrijiri medicale, n-a scăpat însă nicidecum de durerea de cap care revenea periodic: mai întâi o dată pe lună, apoi pe măsură ce înainta timpul de două, de trei ori sau chiar de mai multe ori pe lună și chiar mai des și în același timp mai violent, făcându-l pe om să se simtă foarte rău. Șapte ani a petrecut în aceste lucruri și suferința care progresa tot în mai rău l-a făcut pe suferind să apară celor din jurul lui că înnebunise și își pierduse simțirile din pricina strigătului neobișnuit și ciudat pe care-l scotea, și îl amenința iarăși mai puternic cu moartea, pentru că disprețuia orice știință și tratament medical.

2. Ce s-a întâmplat însă atunci? Monahul a deznădăjduit de viața de aici și, având gândul numai la cea viitoare și uitându-se la ieșirea din această viață ca venită deja pe capul lui, rostea cu suspine și plânsete cuvinte de părere de rău și întoarcere la Dumnezeu și chema înapoi sufletul și mântuirea lui, socotindu-se nenorocit atât pentru nepăsarea și greșelile vieții sale trecute, cât și pentru că acum, la sfârșitul ei, n-avea pe nimeni care să participe la durerea lui și să se ostenească pentru vinde-

---

[109] În finalul „Cuvântului" său, Filotei Kokkinos reproduce un „dosar" redactat anterior în vederea canonizării și cuprinzând relatarea a cincisprezece vindecări miraculoase săvârșite de Sfântul Grigorie Palama.

carea posibilă încă a sufletului său. După care, aducându-și aminte de marele Grigorie, de sfințenia și de marea lui purtare de grijă pastorală — căci era dintre cunoscuții și obișnuiții lui — și că n-a fost de față în ultima zi când fericitul plecase la Dumnezeu, a zis: „Dacă aș fi fost atunci părtașul cuvintelor și sfintelor lui rugăciuni la plecarea de aici, le-aș fi pus înainte acum în loc de orice amuletă și arme de apărare.” Spunând acestea și plângându-se pe sine însuși pentru acestea, în cele din urmă a fost doborât de somn, iar somnul i-a adus această vedenie:

3. „Mi se părea că stăteam înăuntrul sanctuarului lăcașului minunatului Dimitrie și-l vedeam pe marele Grigorie stând lângă dumnezeiasca Masă și liturghisind ca de obicei cele tainice, iar eu, căzând la picioarele lui, ceream foarte însuflețit să mă învrednicească de o rugăciune sfântă de la el. La început el a părut că nu voia nici măcar să se întoarcă spre cererea mea, fiind absorbit de Taine și de Sfânta Masă și atenția minții fiindu-i îndreptată doar spre ele. După puțin timp s-a întors și spre mine și, punându-și mâna dreaptă pe fruntea mea, unde părea să se concentreze atunci toată durerea, a făcut cu degetele asupra mea semnul crucii și mi s-a părut că din ele se scurgea un untdelemn cu care mi-a uns fața.”

4. Aceste lucruri i le-a arătat acel somn și acea sfântă vedenie, iar el, trezindu-se numaidecât și simțindu-se eliberat deodată și de moarte, de durere și de toate acele lucruri întristătoare, astfel încât nu mai rămăsese nici urmă de ele, a adus mari mulțumiri și recunoștință lui Dumnezeu și slujitorului Său.

2. Vindecarea unui bolnav de colici renale

5. Altcineva dintre locuitorii nu neînsemnați ai orașului, ci dintre cetățenii de vază și foarte însemnați, care

trăia împreună cu soția și copiii lui și purta de grijă de casa lui, era ținut de o durere care dura de mult timp și pe care cei cu educație medicală o numesc colici. Sporind odată cu timpul, aceasta nu ceda deloc la metodele medicale și medicamentele lor, ca și mai sus, ci toate erau învinse de intensitatea durerii; deoarece canalele naturale erau blocate cu totul și nu mai îngăduiau prin nici un mecanism evacuarea prisosului cavității abdominale, astfel încât medicii cei mai pricepuți atunci spuneau că o materie rea coagulată și solidificată se transformase în natura unei pietre și blocase canalul excreției naturale.

6. Trecuseră deja șase zile de când bărbatul se zvârcolea cumplit de durerea internă, iar seara își pierduse nădejdea că va mai trăi. Rudele de sânge, prietenii și obișnuiții casei ședeau lângă el și sufereau împreună cu el, cum e obiceiul în astfel de situații; în discuțiile lor a venit vorba și de marele Grigorie și marea lucrare de minuni care se făcea prin el și că mulți ducându-se la mormântul lui s-au văzut dintr-odată eliberați de boli grave și de suferințe îndelungate. Auzind cele spuse, bolnavul l-a chemat cu lacrimi și vorbe de milă pe sfântul să se îndure de el spunând: „Chiar dacă nu sunt eu însumi acum prezent ca și ceilalți la mormântul tău, pentru că mă împiedică boala și ceasul, întrucât ești un imitator foarte exact al lui Hristos, poți, omule al lui Dumnezeu, să mă vizitezi, să mă vindeci și să mă eliberezi de amarnica durere și de moartea așteptată."

7. Și spunând acestea și altele ca acestea, a adormit și îndată marele Grigorie a stat de față în chipul unui preot și monah dintre familiarii lui, numit și el Grigorie, urmat de un monah și diacon tovarăș al său de demult, și care erau împreună niște obișnuiți ai bolnavului. Grigorie așadar l-a întrebat prietenos: „Ce te întristează și care e cauza unei atât de mari tulburări și ananghii?" La care bolnavul i-a răspuns: „Nu mă vezi că sunt ținut de o

durere foarte amarnică și din pricina ei sunt aproape să-mi pierd, vai, și viața și cele mai dragi lucruri, lipsit de orice ocrotire?" „Nu te teme, dragule, a spus el, că acum ți s-au întâmplat unele ca acestea, căci peste puțin timp toate vor fi bine și după dorința ta, după ce va fi pus peste părțile care suferă durere lucrul de față." A spus acestea și a părut că scoate din sân o bucată din acel veșmânt sfânt nou confecționat, de care am vorbit, întipărit cu nouă cruci de aur, pe care a pus-o peste partea care pătimea. Iar diaconul care-l urma a părut și el că aduce o cruce de ceară pe care a pus-o pe spatele bolnavului lipind-o pe osul bazinului numit sacru de cei ce cunosc medicina. Lucrând în chip minunat acestea prin Duhul lui Dumnezeu, a dispărut din ochii bolnavului, iar el trezindu-se din somn, de îndată abdomenul i s-a deschis și materia care-i provocase boala s-a deșertat uimindu-i pe toți cei prezenți cu această priveliște; boala a cedat îndată și bolnavul, nu numai liber de moartea așteptată și de acea îndelungată durere, dar și sănătos și zdravăn, s-a dus la mormântul marelui Grigorie vestind tuturor cu glas strălucitor minunea supranaturală și dând mulțumire și recunoștință lui Dumnezeu și slujitorului Său.

3. Vindecarea mâinii uscate a unui protopsalt

8. Protopsaltul Bisericii din Tesalonic, șef peste sfintele cântări și melodii și căpetenie și corifeu al corului cântăreților, numit de obicei domestic — fiind renumit în acelea și prin timp și prin experiență și prin fire și prin tehnică, precum și prin toate cele ce contribuie la acestea, era dascăl al altora și avea întâietatea în toate —, acesta deci, cuprins fiind de o boală care-și avea punctul de plecare de la o materie rea și acră, a rămas aproape un an de zile nemișcat zăcând pe pat. Întrucât printr-un regim rece opus ei și prin celelalte îngrijiri ale medicilor

o parte din materie s-a epuizat, iar alta se transformase câte puțin, partea rămasă neprelucrată și neeliminată se refugiase spre extremitățile corpului, și așa mâinile și picioarele corifeului melozilor îi paralizaseră cumplit. După ce au trecut de atunci destule zile și materia nocivă fusese împinsă de acolo, celelalte părți și membre au fost eliberate de suferință, dar o parte a ei rămăsese lipită de primele trei degete ale mâinii drepte făcându-le inerte și moarte față de orice activitate.

9. A trecut destul timp și durerea nu ceda nicidecum, ci degetele rămăseseră în poziție verticală, cu neputință de aplecat și încovoiat și de nemișcat față de orice mișcare naturală, iar lucrul care i se părea cel mai cumplit și chiar extrem de cumplit era că-și vedea mâna moartă împotriva oricăror speranțe — căci acum își luase adio de la vindecare și de la orice tehnică și metodă medicală —; îl întrista nu mai puțin, dacă nu mai mult, faptul că nu se mai putea folosi nici de arta lui ca mai înainte, nici nu mai putea scrie și da partiturile din pricina parezei mâinii drepte. Disperând deci de orice tehnică și ajutor omenesc, de orice chirurgie și medicamente, bolnavul și-a căutat scăparea în ajutorul lui Dumnezeu și a cerut de acolo adevăratul ajutor punându-i înainte drept ambasadori puternici la Hristos și mijlocitori pe slujitorii Lui.

10. În noaptea de după rugămintea aceea, marele Grigorie i s-a înfățișat îndată în somn înaintea tuturor și în locul tuturor vestindu-i în chip minunat vizita și vindecarea dumnezeiască ce avea să vină după puțin timp. Bolnavului i se părea că stă în marele lăcaș al Sfintei Înțelepciuni din a cărui parte dreaptă, unde e așezat și sicriul lui, l-a întâlnit pe marele arhiereu. Și mângâindu-l părintește și sincer pe cap, acesta părea să-i vorbească lucruri foarte dulci și plăcute spunându-i: „Du-te și de acum înainte va fi bine!” Iar el sculându-se, fiindcă se lumina de ziuă, s-a dus alergând la biserică, a ajuns la

sfânta raclă a marelui Grigorie, a căzut la pământ și a spălat-o destul cu lacrimi de părere de rău și implorare, când mărturisindu-și păcatul și vechea îndrăzneală a limbii împotriva lui — căci așa cum spunea el însuși ajunsese să păcătuiască astfel față de acela — când cerând iertare și vindecarea suferinței și frecându-și des mâna dreaptă de piatra raclei. Și după ce s-a rugat și a spus destul acestea, când a luat-o iarăși pe drumul spre casă și se întorcea la el — o, minunatul și supranaturalul Tău har față de Grigorie, Hristoase! —, mâna lui era din nou activă conform firii și degetele ei mai înainte moarte și nemișcate se vedeau acum dintr-odată vii și mișcându-se și făcând în chip natural toate cele ale ei. Iar când a intrat în casă și s-a atins de condei, a fost văzut scriind sănătos și neîmpiedicat, mișcându-și mâna ritmic după melodii ca și mai înainte și vestind cu glas strălucitor drept mântuitor al său pe Dumnezeu și pe marele Său slujitor.

4. Vindecarea de dizenterie a unui țesător

11. Unui bărbat dintre cei care țeseau veșmintele imperiale de purpură i se blocase mult timp dintr-o cauză necunoscută evacuarea naturală a prisosului abdomenului; la aceasta s-a adăugat lipsa de poftă de mâncare și de băutură pentru destule zile, iar bolnavul era acum în primejdie lipsindu-se acum de toate cele necesare vieții. S-a dus deci la un medic împărătesc cerând un tratament de la el și de la meșteșugul lui; acesta i-a făcut un medicament pentru golirea abdomenului, dar luându-l de la el, bolnavul l-a folosit, dintr-o purtare de grijă mai înaltă, împotriva avizului medicului; fiindcă acela îi prescrisese să-l bea întreg, dar el ajuns acasă, și-a spus că nu trebuie să-l bea tot, ci doar jumătate și făcând astfel experiența lui să meargă apoi mai departe. S-a folosit așadar de ju-

mătate, iar când a început golirea, aceasta s-a arătat atât de drastică și de nestăvilit, încât după scurt timp s-a atins și de carnea bolnavului și a căzut în afecțiunea dizenteriei.

12. Atunci medicul care preparase fie din neștiință, fie din uitare acel medicament, simțind răul, a făcut totul ca prin medicamente contrare să oprească evacuarea; aceasta însă nu ceda arătându-se superioară oricărui meșteșug și amenințând în cele din urmă pe bolnav cu moartea. De aceea, deznădăjduind de orice ajutor venit de aici, a căutat refugiu prin rugăciune la Dumnezeu și la marele lui slujitor spunând: „Știu, omule al lui Dumnezeu, că și în viața aceasta și mutat la viața de dincolo poți lucruri foarte multe și mari în Hristos. Fi-mi, așadar, și mie ajutor în acest ceas și salvează-mă prin mijlocirea ta din aceste primejdii care zac asupra mea și din amara moarte!" După aceste cuvinte și această rugăciune bolnavul a adormit și l-a văzut în vis pe monahul care-l slujise odinioară pe arhiereul spunându-i acestea: „Du-te la casa arhiereului, prietene, și pune-ți peste șale sfântul lui omofor și-ți vei atinge scopul!"

13. Și bolnavului i s-a părut, încă fiind ținut de somn, că s-a dus în casa arhiereului și a cerut acea sfântă bucată de stofă precum i se poruncise; dar pentru că nu găsise ceea ce căuta, s-a întors iarăși la monahul care-i poruncise aceasta, și care părea că rămase acolo, și i-a spus că nu reușise să facă acest lucru. Luându-l de mână, acesta nu l-a mai condus la acea casă, ci la mormântul lui și, luând acolo cu mâinile sfântul omofor, l-a pus peste șalele bolnavului. Și îndată după acelea a plecat, iar bolnavul scuturându-și somnul și dându-și seama din ceea ce văzuse că acea casă a arhiereului era mormântul lui și că prin acel omofor era arătată piatra pusă peste acesta, deși era ținut încă de suferință, a venit la raclă și, frecându-și șalele de piatră, s-a întors de acolo biruitor asupra morții și a bolii.

5. Vindecarea unui medic cuprins de multe boli

14. Acest mare medic al sufletelor și al trupurilor a vindecat și un medic care zăcea de mult timp în pat luptându-se cu tot felul de boli, încât din pricina îndelungatei țintuiri de pat trupul era plin de răni, iar rănile erau pline de viermi. Și nu era bolnav doar el însuși, ci și soția și cei dragi ai lui, iar casa medicului nu era un loc de vindecare, cum s-ar fi cuvenit, ci mai degrabă un azil pentru bolnavi. Dar la aceștia a venit cu multă iubire de oameni fără să fie chemat medicul comun, dumnezeiescul Grigorie; dar cum anume a venit? Fiicei lor i s-a părut în vis că-l vede pe marele arhiereu în casa lor și că ea căzuse la pământ în cinstea lui implorând vindecarea tatălui ei. Marele Grigorie a ascultat cu bunăvoință și atenție cererea ei și a poruncit să i se aducă ligheanul în care obișnuia să săvârșească în fiecare an sfânta spălare a picioarelor. Iar când acesta a fost adus, de unul din sfințiții diaconi, plin cu apă sfântă, ierarhul a poruncit diaconului să spele cu apă mâinile și picioarele bolnavului. Acesta a făcut cele poruncite mai repede decât cuvântul, iar cel spălat s-a întors numaidecât la starea și sănătatea potrivit firii.

15. Văzând aceste lucruri făcute în chip minunat, copilei i-a trecut prin minte să se roage și pentru mama ei și a cerut învățătorului și sănătatea ei, dar i s-a părut că aude de acolo un glas care-i spunea să se mulțumească acum cu cele prezente, iar după puțin timp va putea nădăjdui deopotrivă și acelea. Ce s-a întâmplat însă după aceea?

16. Copila a vestit părinților cele văzute în vis, iar, după ce a ascultat-o, tatăl ei a poruncit să fie dus în baie unde spălându-se a dat jos atât puroiul, cât și viermii. După care, sculându-se de acolo, a venit la sfânta raclă a marelui Grigorie, iar după ce au trecut două zile

dintr-odată i s-a deschis pântecele și a simțit că vine la evacuarea prisosurilor, a căror ieșire naturală fusese împiedicată destule zile înainte; și venind acasă a suferit o atât de mare evacuare a intestinelor, încât văzându-o cei dintr-o breaslă cu el și-au pierdut iarăși nădejdea că va trăi, crezând că își va pierde după puțin timp și puterea naturală și vitală, întrucât acea mare și bruscă evacuare se adăuga la îndelungata epuizare a bolii și la neputința care venea de aici. Evacuată fiind astfel în chip minunat acea materie nocivă prin ligheanul sfântului și acele ciudate spălări ale mâinilor și picioarelor, acela a ajuns însă acum mai înalt decât boala, nu numai nepierzând ceva din puterile lui, ci mai degrabă primind una pe care nu o avea, întrucât putea urca ușor calul împotriva oricăror nădejdi și străbate orașul ca și mai înainte, exercitându-și meseria și vindecând pe mulți; nu însă pe lângă ceilalți și pe soția lui, căci își pierduse nădejdea de a o mai vedea vie, găsind că boala ei era mult mai tare decât meșteșugul său. Dar medicul și părintele comun nu și-a dezmințit făgăduința, ci după acela a vindecat-o și pe aceea, și după ce a dat cinstirea cuvenită capului a salvat apoi tot corpul, ca și aici omul lui Dumnezeu să fie desăvârșit, după cum s-a spus [*2 Tim* 3, 16].

6. Vindecarea mâinii uscate a unei femei

17. O femeie din cele de neam bun și nobile căzuse într-o boală îndelungată și grea, după care reumatismul unei umori rele în mâna dreaptă a făcut-o toată uscată și inactivă, sau, mai bine zis, mâna nu era doar inactivă și nefăptuitoare — lucru care ar fi fost și el dintre relele ultime —, dar devenise pentru bolnavă și o povară inutilă, neatârnând undeva jos singură, ci fiind întinsă cumva în sus în mod rigid, cu neputință de încovoiat și de aplecat la orice mișcare și mutare, era urâtă la vedere și în contrast cu tot corpul. Medicii cultivați i-au prescris să însu-

flețească și îngrijească mâna astfel rigidizată cu lucruri mai calde și drastice, dar, dând puțină atenție acestora, ea își ungea adeseori mâna în suferință cu miruri și moaște de sfinți și cu untdelemnuri sfinte provenite de acolo și de aici aștepta ajutorul și vindecarea.

18. Dar, deși auzise în fiecare zi de frecventele minuni ale minunatului Grigorie, n-a socotit lucru vrednic să creadă în cele ce se spuneau, și nu numai că nu avusese în trecut opinia care se cuvenea despre el, dar se și folosise rău de limbă împotriva lui, cum fac aceste femei iubitoare de slavă deșartă, instabile și ușuratice, pe care le hrănește în număr mare și la noi Orașul lui Constantin, și care împreună cu așa-zisa noblețe cultivă și vorbirea deșartă, diviziunile și schismele, precum și neînfrânarea limbii și ambiționează să aibă în jurul lor o camarilă, o faimă și un nume de rușine. Dar dacă acelea o fac pe față din aceste motive — căci pentru ce altceva ar putea-o face? —, aceasta o făcea poate din simplitate femeiască și neștiință, în cazul în care am putea admite și ierta aceste lucruri în unele ca acestea, mai ales față de astfel de dascăli atât de mari. La început deci, cum spuneam, din necredință n-a socotit lucru vrednic nici măcar să ia aminte la cele ce se spuneau despre marele Grigorie.

19. Dar pentru că lucrarea minunilor străbătând tot orașul ajungea adeseori și la urechile ei, iar suferința mâinii sale drepte o chinuia zi și noapte, dar vindecarea nu se arăta de nicăieri, împinsă fără voie a căutat și ea împreună cu altele refugiu la marele Grigorie, mai mult ca să pună la încercare decât crezând în cele ale aceluia, căci spunea că era neapărat necesar un lucru din două: fie că nu poate să facă unele ca acestea, fie dacă poate nu vrea să le dea celor ce au față de el atitudinea ei, lucru care era și drept și rațional.

20. Dar ucenicului lui Hristos, Care face să răsară soarele și peste buni și peste răi și dă ploaie și peste

drepți și peste nedrepți [*Mt* 5, 45], i s-a făcut și lui milă aici potrivit lui Hristos. De aceea și femeii care venise la el și încerca să-l înduplece cu acele gânduri de îndoială, cum spuneam, si-și freca măna de piatra pusă peste mormântul lui, mai întâi i-a vindecat degetele moarte și nemişcate, ca să le poată mișca, uni și face cu ele semnul crucii, și, întrucât era într-un lăcaş dumnezeiesc, să dea, cum e obiceiul, închinarea cuvenită veneratelor icoane; iar după trei zile, fiind ea acasă, i-a vindecat, când se înnoptase, toată mâna dreaptă și începând de atunci mâna femeii — o, minuni ale lui Dumnezeu! — a fost sănătoasă și activă, vindecându-i-se și reaua suferință a sufletului și reaua necredință, mult mai gravă decât patimile trupului, și Îl lăuda pe Dumnezeu, și-l vestea în chip strălucit şi pe slujitorul Lui. Pe aceasta ar trebui să o asculte acum și să se lase convinși de ea și cei care nu cred încă în acestea.

7. Vindecarea mâinii uscate a unei văduve

21. Unei văduve bătrâne și sărace un reumatism maladiv îi coborâse din umăr în mâna stângă și o făcuse incapabilă de lucru. Suferința femeii din această pricină era dublă şi insuportabilă, căci mai întâi, plecând de la niște începuturi mici, n-a împiedicat-o de la torsul obişnuit și durerile i s-au părut suportabile; dar pe măsură ce timpul înainta, lucrul mâinilor ei a fost suprimat și odată cu el și mijloacele de trai, iar durerile s-au făcut mari și insuportabile. Și, deși a recurs de multe ori la medicină pentru stoparea reumatismului, recurgând în cele din urmă la cauterizarea umărului, întrucât el părea să constituie obârșia şi izvorul acestuia, n-a reușit nimic altceva decât să adauge noi dureri la cele vechi și să facă încă și mai intensă afecţiunea mâinii.

22. Și întrucât nenorocita se chinuia de mult așa suferind cumplit și le chema cu strigătele ei mari și pe vecine,

acelea, cuprinse de milă față de bolnavă, pentru că nu puteau să o ajute nicicum altfel, i-au recomandat să se ducă și ea cu multă sârguință la racla marelui Grigorie și să ceară vindecare numai de la el. Bolnava s-a lăsat convinsă de acele bune sfaturi și, ducându-se la sfântul său mormânt și rugându-se și implorând mult, când a venit noaptea s-a întors iarăși acasă, și aici așternutul și podeaua au primit-o ca de obicei împreună cu durerile dinainte.

23. Și, începând vindecarea cu finețe, marele medic al bolnavilor nu i-a desființat durerea îndată, deși era cu putință, ci scoțând-o încet, puțin câte puțin, ca anume pentru a-i oferi bolnavei senzația foarte clară, i-a alungat-o pe moment din umăr și din braț, dar i-a îngăduit-o încă pe cea din cot și antebraț. Femeia însă, neînțelegând nimic din acestea și simțind mai intens atacul suferinței care se concentra într-un loc strâmt, a început să strige împotriva medicului și să se folosească rău de limbă împotriva lui, cum fac cei care după ce au fost tratați și operați nu simt încă vindecarea, ca și cum aceasta ar fi devenit pentru ei cauza unei dureri mai mari.

24. Dar acele cunoscute și vecine ale ei au sfătuit-o să se ducă iarăși și să ceară restul vindecării. Și ea s-a dus iarăși și a căzut cu durere la racla făcătoare de minuni a marelui Grigorie, acuzându-l de aceleași lucruri ca și mai înainte și aducându-i printre dinți aceleași reproșuri și murmur. Iar atunci el a adus cu iubire de oameni și restul vindecării și a dat femeii tămăduirea deplină nu în somn, nici în cuvinte, ca multora altora, ci pe când era trează și în chip real părând că scoate afară mult timp acea durere și boală îndelungată din vârfurile degetelor ca pe o ață subțire. Iar femeia, ajungând de acolo acasă nu numai fără dureri și fără suferință, ci având-și mâna potrivită pentru orice lucru potrivit firii și în stare de activitate, a mărit mereu pe Dumnezeu și pe slujitorul Său cu limbă recunoscătoare.

8. Vindecarea a două monahii

25. Două monahii, una înaintată în vârstă și deja bătrână, iar alta în floarea vârstei, sufereau de curgere de ochi şi, respectiv, de o vătămare a auzului. Iar după ce au venit amândouă la mormântul marelui Grigorie cerând fiecare alinarea suferinței ei, acesta i-a vindecat cu bunăvoință uneia surditatea, iar celei bătrâne orbirea ochilor, astfel încât aceasta și-a reprimit deprinderea și activitatea văzătoare a ochilor, iar cealaltă puterea desăvârșită a auzului potrivit firii, și amândouă l-au lăudat pe binefăcătorul și medicul lor, întrucât primiseră atât de repede și de limpede refacerea și readucerea la viață a acestor simțuri de prim ordin şi extrem de necesare care ajunseseră ca moarte.

9. Vindecarea mâinii unui vechi prieten

26. Marele Grigorie n-a șovăit să facă bine nici locuitorilor noștri din Tracia, ci i-a numărat și pe aceştia cu iubire de oameni împreună cu oamenii săi și ai locului său, imitând şi prin aceasta în chip minunat pe ocrotitorul şi salvatorul marelui Tesalonic, pe marele între mucenici şi făcători de minuni Dimitrie.

27. Căci un bărbat din orașul Orestiada, pe care Adrian l-a restaurat ulterior dându-i numele său [Adrianopol], împodobit cu căruntețea, înțelepciunea și decența vieții, ajunsese apoi să facă parte dintre cetățenii Tesalonicului. Din pricina evlaviei și a afecțiunii și zelului său față de cele bune, acesta era prietenul marelui Grigorie încă înainte ca acesta să fi urcat pe scaunul Bisericii lui, auzind numai de lucrurile lui bune. Plin de zel pentru adevărul lui nedreptățit, îi mustra în continuare în public pe rebelii aceia [zeloți] pentru lucrurile lor și îi ocăra pentru nesocotirea arhiereului, astfel că de multe ori a stârnit acel viespar, iar căpetenia lor medita și se gândea să

facă lucruri cumplite împotriva lui; pe care le-ar fi și dus la bun sfârșit dacă Dumnezeu n-ar fi făcut să înceteze de sus acea tiranie și disensiune internă.

28. Iar după ce arhiereul a intrat în oraș și Biserica de aici și-a primit mirele, el care fusese încă înainte de a-l vedea prieten nu mai puțin al lui și al adevărului, cum spuneam, i s-a alăturat lui în prietenie împreună cu obișnuiții lui. Și după ce a gustat din sfintele ape ale învățăturilor lui, a fost cucerit cu totul de dragoste și a fost legat și mai mult de afecțiune și era nedespărțit de el cu sufletul. Dar nu numai acestea, ci auzind de strălucitul zel al aceluia față de rebeli și de rezistența pentru adevăr a bărbatului, marele Grigorie l-a lăudat cum se cuvine, adăugând la sfârșit și această rugăciune: „Sigur Dumnezeu va răsplăti după vrednicie preanobilul tău zel pentru adevăr și bine, prietene, căci răsplata noastră, oricare ar fi, va fi mică și nepotrivită, întrucât vine de la firea și puterea noastră omenească." Acestea i le-a spus arunci nu departe de o inspirație și prezicere dumnezeiască, cum va arăta continuarea cuvântului.

29. Iar după ce a trecut destul timp, acest bun prieten a căzut în această suferință: în palma sa stângă au crescut dintr-odată patru noduli, foarte mari ca umflătură, duri și tari ca aspect, aspri și înțepători la extremitățile lor, astfel încât nu-l mai lăsau să-și strângă palma în pumn potrivit firii, iar din pricina anomaliei, asprimii și înțepăturii nodulilor, cum spuneam, apărea nepotrivită pentru atingere. Pe lângă aceasta era și ceva rușinos și urât și în contrast cu tot trupul. Opt ani a petrecut în aceste lucruri și nu era nicăieri nădejde de vindecare.

30. Fiind el însuși martor ocular sau auzind de minunile săvârșite la racla marelui Grigorie în fiecare zi, s-a dus și el împreună cu alții la mormânt și s-a închinat punându-și mâna suferindă pe piatră și frecând-o de ea, și părându-i-se că-l vede viu prin icoană pe dumnezeies-

cul Grigorie, șoptind și rugându-se cu multa afecțiune, prietenie și eleganță acestea: „Acum, adevărate prieten al lui Dumnezeu, că te bucuri mai limpede și mai curat de îndrăznirea ta la Dumnezeu, poți să împlinești ușor rugămințile celor ce se roagă ție, stând înainte și mijlocind direct pentru ele. A sosit vremea să te folosești de această îndrăznire și putere la Dumnezeu și pentru mine și suferința acestei mâini făcându-l pe Dumnezeu milostiv și mântuitor și mie, aducându-ți aminte acum de cuvintele tale și făgăduința pe care ai făcut-o nouă, nevrednicilor când erai încă în viață și în trup zicând: „Dumnezeu îți va răsplăti după vrednicie zelul tău și rezistența ta pentru adevăr și bine."

31. Pe când bărbatul se ruga acestea cu grație, cum spuneam, și cu buze zâmbitoare din pricina prisosului afecțiunii și credinței, unul din cei care stăteau acolo pentru vindecare, venit din străinătate, monah după rang, barbar după grai și port, dar bun și foarte sârguincios în purtare, aruncându-și ochiul asupra aceluia și privind cu suspiciune ținuta și modul acelei rugăciuni, ca și cum n-ar fi fost făcute chipurile bine, cu sârguință și străpungerea inimii, mai întâi l-a întrebat pe om de ce anume suferă. Iar când acela întinzând mâna i-a arătat suferința, monahul i-a spus iarăși: „Ești așa de rău bolnav și suferi foarte urât, și nu-ți rostești implorarea către sfântul cu lacrimi și lovituri de piept, ci te apropii de el atât de fălos și semeț, ca în glumă?" Iar el arătându-l pe sfântul i-a spus: „Știe acesta, părinte, cu ce fel de gând și dispoziție îi cer ajutorul și vindecarea."

32. „Și spunând acestea, i-a zis bărbatul, m-am întors acasă și, cum venise noaptea, m-am pus să dorm având în minte amintirea marelui arhiereu și rugăciunea mea către el. Iar când noaptea se îndrepta spre zori și vremea chema ca de obicei la lăcașul sfânt și imnele dumnezeiești, m-am sculat din așternut și am cerut slujnicei apă

cu care să-mi spăl cu mâna dreaptă fața, căci cealaltă era de mult inutilă la acestea, ceea ce cuvântul a spus deja. Și spălându-mă am atins și mâna stângă ca de obicei și am aflat că — o, străinele tale minuni, Hristoase! — suferința aceea dispăruse pe neașteptate de la mână încât nu mai rămăsese nici urmă de ea, iar palma se mişca neîmpiedicat și se strângea pumn în chip natural. Înțelegând acestea, am cerut îndată de la slujnică să aducă lumini şi chemându-mi soția i-am arătat ei și celor prezenți minunea, lăudând uimiți pe Dumnezeu și pe marele lui slujitor."

10. Vindecarea unui monah

33. Ce s-a întâmplat în continuare? Omul s-a dus iarăși la racla sfântului dându-i mulțumire pentru această mare binefacere în forma de mai sus și plin de grație, iar monahul de care am vorbit mai sus l-a văzut și l-a ocărât din nou acuzându-i, cum credea, efuziunea și disprețul. El însă desfăcându-și îndată mâna vindecată a vestit în tăcere minunea; văzând-o, monahul a rămas uluit, a bătut din palme și cu glas înflăcărat l-a slăvit pe Dumnezeu și l-a mărit pe slujitorul Său. După care întorcându-și atenția spre icoana sfântului a zis: „Eu, omule al lui Dumnezeu, stăteam la sfântul tău mormânt cu oarecare gânduri de îndoială și din această pricină, pe cât se pare, n-am dobândit răspuns la cererea mea și vindecare, iar acum mă gândeam să mă întorc la ai mei. Dar acum nu mă voi depărta de tine și de harurile tale — nu, pe luptele tale pentru virtute şi aceste mari minuni! —, ci voi rămâne şi voi petrece aici până ce prin tine și prin mijlocirea ta voi dobândi și eu aceleași lucruri de la Dumnezeu."

34. Și nu și-a ratat scopul judecând și rugându-se bine aceste lucruri, ci și l-a atins foarte repede, iar după ce i s-a dat vindecarea cum dorea, s-a întors în grabă la ai săi. Fapt evident de aici. Căci cel căruia i se vindecase

mai înainte mâna spunea: „Ducându-mă eu și închinându-mă în fiecare zi la mormântul marelui Grigorie și dându-i mulțumirea datorată, monahul acela n-a mai fost văzut, evident pentru că dobândise vindecarea și se întorsese la cei dragi; căci cum ar fi ieşit atât de repede de acolo fără să fi dobândit ceea ce căuta el, care se jurase că nu se va depărta nicidecum înainte să fi dobândit ceea ce dorea și căuta?"

Răspândirea faimei minunilor

35. Astfel minunatul Grigorie e în chip minunat medic, salvator și purtător de grijă în caz de nevoi, al Tesalonicului său și al celor de loc de aici sau și a ținutului înconjurător, ba chiar și a străinilor de aici; era oare cumva nepăsător și indiferent față de cei aflați dincolo de granițele lui întrucât erau necunoscuți și se aflau departe? Departe de așa ceva. Ci știind că Biserica lui Hristos de peste tot pământul e una și că, pe când era în viață, o prezidase întreagă cu egală cinstire și-și pusese cu vitejie sufletul său pentru ea imitându-L pe Acela, de aceea se arată mântuitor, salvator și medic al unor afecţiuni incurabile și acolo pentru cei care-l cheamă. Martori nemincinoși ai acestui cuvânt sunt tesalienii și ilirienii [albanezi] care aduc de acolo și povestesc în chip minunat minunile marelui Grigorie.

36. Și ce mai e nevoie să vorbim, când acolo [în Castoria] pictează și icoane ale lui și prăznuiesc des pomenirea lui cu mare credință și dorința evidentă a sufletului, și s-au grăbit să-i ridice și un lăcaș[110] ca unuia dintre Apostoli și Părinți și-l vestesc pe marele Grigorie cu multă admirație crainic al dreptei-credințe, patron și învățător al Bisericii și păzitor al dreptelor ei dogme; și

---

[110] Este vorba de biserica ridicată în Castoria, care făcea parte din arhiepiscopia Ohridei; cf. Tomosul din 1368, § 45.

ducându-se toți acolo, invers decât în patria lui, îi imită frumos pe samarinenii aceia de alt neam și mici, și pe credincioasa canaaneancă [*Mt* 15, 22 sq] și pe câți sunt din șirul lor, care prin credința lor în Hristos au întrecut marele Ierusalim și îngâmfarea deșartă și invidia cărturarilor și fariseilor din el [*Mt* 23, 12 sq]. Și mă tem, tare mă tem, ca nu cumva să fie spuse și împotriva acestuia cele spuse în chip înfricoșat de către Domnul la sfârșit: „Ierusalime, Ierusalime, care omori pe proroci și ucizi cu pietre pe cei trimiși la tine" [*Mt* 23, 37] și: „Mulți vor veni de la răsărit și de la apus și vor ședea la masă cu Avraam și Isaac, iar fiii Împărăției vor fi scoși afară" [*Mt* 8, 1]. De aceea și acest imitator al lui Hristos vine repede la cei care au o atât de strălucită credință, cum am spus deja, și dintre care e necesar să amintim acum una sau două.

11. Vindecarea unei femei paralizate

37. Unei femei din cele de neam bun și nobile, pe nume Zoe, i-a venit o durere acută în părțile de jos care o apăsa și o zvârcolea atât de intens, încât în fiecare zi din ele curgeau râuri de sânge. Era al cincilea an de când femeia pătimea atât de greu și nu se găsea nicăieri un loc al bolii ei, și orice meșteșug al medicilor era vădit că, deși aplica în fiecare zi multe metode, nu reușea absolut nimic, astfel că își pierduse cu totul speranța de viață pentru cea care zăcea bolnavă. Și n-ar fi durat deja atât de mult timp, pentru că trupul îi era atât de epuizat, dacă n-ar fi avut un corp robust și puternic și poftă de mâncare, din care firea înzdrăvenindu-se se opunea atât de marelui război al bolii. Dar cu timpul a fost învinsă, fiind epuizată de lungimea timpului, și începând de atunci a stat la pat aproape nemișcată doi ani de zile pe lângă cei cinci dinainte.

38. Iar întrucât faima minunilor marelui Grigorie se înălța zilnic în chip strălucit, atât a celor săvârșite în chip uimitor la aceia [din Castoria], cât și în marele Tesalonic, când bolnava a aflat de cele ce se spuneau și-a căutat cu credință refugiul la puterea dumnezeiască lucrătoare în acela și, chemând pe preoții Bisericii [*Iac* 5, 14] potrivit cuvintelor dumnezeiești, mai întâi pune să se facă în comun sfânta rugăciune a untdelemnului, la sfârșitul căreia pune să se facă rugăciunea și cererea pentru ea către dumnezeiescul Grigorie. Și celebrându-se aceasta de preoți după obicei, pentru că nu se putea ridica și cânta cele dumnezeiești împreună cu cei ce se rugau și cântau pentru ea, întrucât era țintuită la pat și nu se putea mișca, de aici l-a rugat fierbinte pe sfântul și a cerut cu credință harul și ajutorul său. Și — o, uimitoarele Tale lucruri și minuni, Hristoase! — ea, care de atâta timp avea trupul epuizat și era paralizată și aproape nemișcată, nu după o zi, nu după o oră, ci îndată, pe când aceia încă se rugau și cântau, s-a sculat dintr-odată din pat în văzul tuturor, tare și sănătoasă la trup, nemaiavând în ea aproape nici o urmă a acelei îndelungate suferințe și stări maladive, încât minunea i-a uimit pe cei ce o vedeau și ascultau și nu era cu nimic mai prejos decât cea săvârșită de Hristos Însuși odinioară în chip supranatural cu paraliticul, fie cu cel din Capernaum [*Mt* 8, 5 sq], fie cu cel de la scăldătoarea oilor [*In* 5, 2 sq], afară de faptul că acolo i-a ridicat El Însuși, iar aici pe bolnavă a ridicat-o la fel de neașteptat din pat și din suferința îndelungată prin Grigorie, ucenicul și prietenul Său.

39. De aceea, cei mai iubiți de Dumnezeu și de vază dintre cei de acolo [din Castoria], și mai ales cei care slujeau ca preoți, adunându-se la un loc au ridicat o icoană sfântă lui Grigorie, cum am spus deja, prăznuiau o sărbătoare strălucită a tot norodul în ziua săvârșirii lui

din viață și s-au grăbit să ridice un lăcaș strălucitului ucenic al lui Hristos fără a mai aștepta mari sinoade și voturi comune ca să-l proclame sfânt, la care se adaugă și timp, și zăbavă, și nepăsare, și multe alte lucruri omenești, ci s-au mulțumit frumos cu votul și proclamarea de sus și cu strălucita și neîndoielnica vedere și încredințare a realităților.

12. Vindecarea rănii unui monah

40. Un monah din același oraș [Castoria], blând la purtare și alb la păr, pe numele lui Efrem, care se afla de puțin timp în Biserica Tesalonicului, povestea în public despre el însuși următoarele: „În urmă cu doi ani a trebuit să mă duc pentru o nevoie oarecare în Tesalia, iar întorcându-mă de acolo mi s-a întâmplat acest lucru: pe drum mi s-a înfipt în piciorul drept un mic spin care mi-a provocat dureri în el pentru câteva zile. După care, nu știu cum, întreaga durere s-a mutat în piciorul stâng și a devenit insuportabilă, pe lângă altele împiedicându-mă încetul cu încetul de la hrană și somn. Au trecut în aceste lucruri nu puține zile, după care piciorul s-a inflamat și umflat ca un burduf, apoi edemul s-a perforat în mai mult de patruzeci de orificii, ale căror urme se pot vedea și dau mărturie pentru cuvântul meu, din care se curgea peste tot puroi, de parcă piciorul devenise izvor. A trecut un an și jumătate și inflamarea nu ceda, orice tratament al afecțiunii era inutil și toate medicamentele erau deșarte, drept pentru care îmi pierdusem nădejdea în mine și de multe ori aș fi renunțat frumos la această viață de dureri.

41. Dar ce s-a întâmplat după aceasta? Auzisem și eu de la oamenii locului și de la cei ce veneau din Tesalonic de multele și excepționalele minuni ale minunatului Grigorie, credeam foarte limpede în cele auzite și-l proclamam stâlp al Bisericii, învățător al dreptei-credințe și

lăcaș al oricărei sfințenii și virtuți, și pe lângă acestea lucrător de semne și minuni dumnezeiești plin de o putere și un har apostolice. Apoi, rugându-mă fierbinte, țintuit la pat, pentru mine însumi și suferința mea și cerând cu lacrimi fierbinți vindecarea piciorului, ca să pot să fiu și eu sănătos și umbla neîmpiedicat, să ajung în Tesalonicul lui și închinându-mă la sfântul lui mormânt să devin crainic al marilor minuni pe care le face aici între noi Hristos prin ocrotirea lui. Rugându-mă acestea și unele ca acestea cu multă străpungere a inimii, fiindcă era deja noapte și vremea somnului, am adormit și eu după rugăciunea aceea. Și iată un monah îmbrăcat în simbolurile obișnuite arhiereilor, și anume cu crucea pe cap și sfântul omofor, mi s-a părut că a intrat în casă ca să îmi vorbească și, așezându-se, mă întreba cum îmi era. Iar după ce i-am arătat umflătura piciorului și rănile lui și am adăugat durerile care veneau de aici și chinul îndelungat, acela, luându-mi îndată piciorul cu amândouă mâinile, strângând umflătura și împingând în afară puroiul, a zis: „Nu mai fi trist, căci nu mai ai acum nici o supărare."

42. Și spunând și făcând el cu iubire de oameni acestea s-a dus, iar după vedenie pe mine m-a cuprins un somn dulce și moale, ca niciodată mai înainte. Iar când noaptea a ajuns spre zori și monahii săvârșeau rugăciunea și psalmodia de dimineață, m-am dus și eu la biserică rezemându-mă de un toiag, minune neașteptată pentru cei care mă vedeau. Iar când, întrebat de monahi, le-am spus minunea și cauza ciudatei vindecări, aceasta i-a făcut pe cei ce ascultau să se mire și să rămână uimiți încă și mai mult.

43. Trecuseră opt zile după aceasta și întorcându-mă în chip limpede la vechea sănătate și stare, m-am dus la acel dumnezeiesc locaș [din Castoria] în care stătea cu sfințenie icoana marelui Grigorie, și închinându-mă și

căzând la ea și dând datorata mulțumire, m-am întors iarăși în mănăstire și la cei ai noștri. Dar pentru că trebuia să-mi împlinesc votul și făgăduința față de noul meu medic, mi-am zis: „Se apropie iarna și de aceea timpul e potrivnic și anevoios pentru călătorii, mai ales pentru bătrâni ca mine; de aceea trebuie să las acum drumul care duce la Tesalonic, pentru că nu permite vremea. E cu putință să-mi țin și făgăduința dată marelui Grigorie și așa să nu încalc cele convenite. Voi chema preoții Bisericii și pe monahii de un rang cu mine și celebrând o sărbătoare comună marelui Grigorie și prăznuind cum se cuvine, vom da astfel și lui Dumnezeu datoria iar slujitorului Său mulțumirea și cinstea datorată."

44. Socotindu-se în sine însuși acestea și spunându-le celor ce erau împreună cu el, Efrem privea acum spre sărbătoare și poruncise slujitorilor să o pregătească cu mare bogăție și strălucire, dar cel care era cauza prăznuirii n-a fost de acord și n-a vrut ca minunea să rămână limitată numai la aceia și să nu treacă mai departe, ci mai degrabă să călătorească și să vestească harul și celor de departe, ca și prin acestea, ca și prin celelalte, Dumnezeu să fie slăvit pretutindeni. Iată în ce mod.

45. Ziua aceea nu ajunsese la sfârșitul ei și monahul a fost cuprins de un tremur foarte mare și de o febră violentă; la acestea s-au adăugat iarăși o umflătură a piciorului și dureri ca și la început, cu nimic mai prejos decât cele dinainte. Și bolnavul, înțelegând îndată pricina acestei lovituri, a mărturisit că păcătuise față de marele Grigorie mințindu-l din neatenție în ce privește învoielile făcute cu el, și a cerut iarăși iertare cu multe implorări și a făgăduit că va împlini foarte repede cele făgăduite; cărora le-a urmat în chip extraordinar înzdrăvenirea și răul cumplit s-a stins încă în aceeași zi. Și după puțin timp Efrem a fost atât de sănătos la picior și la tot trupul, că folosindu-se de propriile lui picioare a venit în

orașul marelui Grigorie, s-a închinat la sfânta lui raclă și a îmbrățișat-o dulce și așa a vestit în biserică, precum spuneam, ca un entuziast marile minuni ale marelui Grigorie.

13. Vindecarea copilului lui Tzimiskis din Veria

46. Dacă vom lăsa deoparte minunile străine ale marelui Grigorie cu Tzimiskis din Veria, cum nu vom vătăma împreună cu cuvântul și comunitatea Bisericii? Pentru că acela, deși la început fusese dușman al ei, din pricina lor s-a făcut prieten și ucenic și s-a dus în cele din urmă la Dumnezeu lăsând astfel o atitudine bună și sinceră față de ea. Să fie spuse așadar pe scurt și acelea și să fie puse sub ochii tuturor, și ai credincioșilor, și ai necredincioșilor, și mai cu seamă ai acestora din urmă.

47. Acela, așadar, fiind dintre cei de neam bun și înțelegători, s-a arătat având o atitudine rea și nedemnă de el într-un singur lucru. Căci întrucât în patria sa, Veria, fusese elevul foarte rău pieritului Akindynos și fusese învățat de el puține lucruri din preliminariile gramaticii, dar după aceea luase de la el tot paharul rău și noroios al ereziilor lui, devenind prin impietate un alt Akindynos. Și deși auzise de multe ori și în Tesalonic de la minunatul Grigorie pe când era încă în viață, și în Orașul lui Constantin de la noi și de la părinții dascăli de aici lucruri foarte multe și mari despre harul și energia/lucrarea dumnezeiască, a rămas vreme îndelungată insensibil la acele sfinte argumente, opunând mereu intenționat adevărului rezistență, sfădire și minciună, încât a ajuns chipurile chiar să scrie și alcătuiască tratate împotriva dreptei-credințe neștiind, ca să vorbim apostolic, nici el, nici cel care-l inițiase în acestea „nici ce spune, nici cele despre care dă întărire” [*1 Tes* 1, 7]. Dar pe acesta avea să-l schimbe în cele din urmă dreapta lui Dumnezeu prin marile minuni ale lui Grigorie, vindecându-i în chip

minunat și sufletul odată cu binefacerile trupești. Căci lucrurile s-au întâmplat așa:

48. Bărbatul avea un copil de parte bărbătească care, lovit fiind de o boală, mergea spre moarte; zăcea, așadar, și-și dădea ultima suflare, pentru că toți își pierduseră nădejdea vieții lui. Chinuit rău de întristare, tatăl lui se retrăsese și-și întorsese fața de la vederea copilului ca să nu-l vadă despărțindu-se de suflet, și șezând undeva singur și punându-și mâna dreaptă pe genunchi, iar pe mâna dreaptă punându-și capul, cum obișnuiesc cei care jelesc și țin doliu, spunea șoptindu-și: „Dacă Grigorie ar fi cu adevărat făcător de minuni, cum se spune, și poate oferi așa ceva, să ne-o arate și nouă salvându-mi fiul aflat în boală și primejdie de moarte.” Și pe când gândea el acestea cu mare întristare și mai mult era încercat decât se ruga, din multa mâhnire i-a venit numaidecât un somn. Și somnul i l-a arătat pe dumnezeiescul Grigorie — o, minune străină! — îmbrăcat în veșmântul sfânt și spunându-i cu iubire de oameni celui care nici nu se rugase, nici nu avea credință: „Am venit, cum vezi, fiindcă m-ai chemat.” Iar el, sărind din acel scurt somn și ducându-se la copilul care era în primejdie, l-a găsit cu puterea dumnezeiască a celui ce venise în chip minunat fiind mai presus nu numai de moartea așteptată, dar și de acea boală grea.

49. Și acest lucru întâmplat astfel în chip uimitor l-a adus la biserică pe bărbatul acela, care a îmbrățișat dreapta-credință și a devenit în loc de dușman prieten al acesteia și al lui Grigorie, marele său patron, l-a înarmat împotriva potrivnicilor și l-a arătat dușman pe față al relei rătăciri a lui Varlaam și Akindynos. De aceea, dând focului toate cărțile și scrierile împotriva dreptei-credințe și a apărătorilor ei, a mărturisit fără greșeală credința sănătoasă și desfăcându-se după un timp de cele de aici s-a dus în chip frumos cu ea la Dumnezeu.

14. Vindecarea copilului aceluiași de o altă boală

50. N-a trecut mult timp după moartea acestui bărbat și mai sus-zisul copil, cuprins de o boală gravă, zăcea iarăși în chip asemănător așteptând moartea. Și pentru că orice speranță omenească pierise și nu mai era ajutor de nicăieri, mama copilului caută din nou scăpare prin rugăciune la medicul obișnuit și cere fierbinte ajutorul dumnezeiesc care vine de acolo. Iar el s-a prezentat numaidecât fără șovăire sau întârziere și, stând lângă femeia care dormea, i-a zis: „Ai, încredere, femeie; copilul tău nu va muri." Și cuvântul lui s-a făcut faptă, iar boala a dispărut împreună cu moartea așteptată și bolnavul s-a întors iarăși la sănătate.

15. Vindecarea surorii femeii lui Tzimiskis

51. La aceasta să adăugăm o a treia minune a marelui Grigorie făcută în continuare casei acestui Tzimiskis, ca să putem ști mai bine cum anume imitatorul lui Hristos îi răsplătea cu bogăție pe dușmanii dinainte care-i deveniseră prieteni. O boală se abătuse asupra surorii femeii lui și o amenința în chip înfricoșător cu moartea. Pierzându-și nădejdea în toate cele omenești, sora a cunoscut că trebuie să-și caute refugiul doar la ajutorul dumnezeiesc, iar într-o noapte ieșind singură din casă ca beată de afecțiunea față de sora ei și prisosul suferinței, a trecut prin mijlocul marelui Oraș [Constantinopol], dând celor ce o întâlneau pe drum impresia unei nebune ieșite din minți. Și s-a dus la acea venerabilă mănăstire de monahi numită din vechime Chora — fie de la Hristos *Chora zonton* [Pământul celor vii], fie de la Fecioara și Maica lui Dumnezeu *Chora ton Achoretu* [Cuprinderea Celui Necuprins] — și rugându-se aici mult și cu lacrimi multe pentru sora ei, s-a întors iarăși acasă.

52. Și pentru că, înaintând puțin câte puțin, moartea se apropia neîndoielnic de femeie, sora l-a chemat iarăși pe

Grigorie și marea putere a lui Hristos care venea împreună cu el și prin el. Iar el s-a prezentat numaidecât urmând lui Hristos și, înfățișându-se femeii care dormea, i-a zis: „Am venit, cum vezi, la tine, fiindcă m-ai chemat înainte. Află însă și aceasta: sora ta nu va muri acum." Și pentru că sora l-a întrebat: „Cine-i acesta pe care-l urmezi?", sfântul Grigorie i-a spus: „Stăpânul a toate Hristos, Care locuiește în mănăstirea Chora." După ce a aflat acestea în somn, femeia s-a sculat plină de uimire și, văzând că acele cuvinte tainice și dumnezeiești deveniseră fapte, a mărit împreună cu sora ei pe Hristos și l-a vestit pe marele Său slujitor.

XI. Epilog: Preamărire lui Grigorie Palama în cer

Vedenia Sinodului ceresc

1. Amintind încă una din minunile marelui Grigorie și, punând o cunună de aur peste cele deja spuse, voi înceta cuvântul, lăsându-le pe cele mai multe înțelepților noștri care le-au expus și așternut în scris în chip minunat, și înaintea altora fratelui nostru[111] care le-a scris cu prisos de cuvânt și înțelepciune; de la care primindu-le și noi pe cele mai sus zise, le-am adăugat după putință cuvântului nostru, ca să nu părem că vrem să întristăm pe cineva lăsându-l nedesăvârșit. Iată cum au stat lucrurile.

2. Unul din monahii minunatei Lavre a marelui Atanasie, de care am pomenit deja de mai multe ori mai sus, bărbat dintre cei care au ales viața cu totul singuratică și isihastă și care era aproape cu totul nevăzut și lipsit de contacte afară de unul sau doi monahi, s-a rugat mult zi și noapte la Dumnezeu să-i descopere cele privitoare la dumnezeiescul Grigorie, ce sfârșit a avut și cu

[111] Fratele lui Filotei Kokkinos, mare econom al mitropoliei Tesalonicului, căruia patriarhul îi ceruse relatările minunilor Sfântului Grigorie Palama.

cine dintre cei care au bineplăcut lui Dumnezeu se află acum acolo. Rugându-se el mult acestea, într-una din nopți i-a venit această vedenie:

3. I se părea că era în marele Oraș al lui Constantin și stând înăuntrul minunatului lăcaș al marii Înțelepciuni a lui Dumnezeu — deși nu călcase niciodată în el, nici nu-l văzuse vreodată cu ochii — a văzut în mijlocul lăcașului un sinod de sfinți Părinți, între care erau Atanasie cel Mare, Vasile cel Mare, Grigorie Teologul, Ioan cel cu limba de aur, Grigorie al Nyssei, înțeleptul Chiril, și împreună cu ei și după ei era mulțimea restului sfinților teologi. Văzându-i a încercat să fie atent la cele ce discutau ei, dar n-a putut afla nimic din cuvintele și tema discuției lor. Și pentru că păreau că sunt la sfârșitul discuțiilor lor și era necesar să tragă, ca de obicei, o concluzie a lor printr-o hotărâre, monahul i-a auzit pe toți cei care prezidau sinodul spunând în comun acestea: „E cu neputință să fie ratificate de noi și votate de cei prezenți cele hotărâte, dacă nu e prezent în sinod și la vot Grigorie, întâi-stătătorul Tesalonicului."

4. Și îndată unul dintre slujitori a fost trimis să-l cheme la acel sfânt sinod, dar acesta ducându-se s-a întors după puțin timp spunând că îi este cu neputință să se apropie chiar de el și să vorbească cu el, întrucât stătea lângă tronul împărătesc și vorbea singur cu Împăratul singur. Ei însă i-au poruncit să aștepte sfârșitul convorbirii cu Împăratul și așa, întâlnindu-l, să-i spună lui Grigorie cuvintele lor. Acela s-a dus iarăși și, așteptând cum i se poruncise, la momentul potrivit l-a înștiințat pe Grigorie toate acelea și că „e cu neputință ca sinodul să ratifice cele hotărâte fără să fii prezent tu însuți".

5. Aflând acestea, acela a venit la sinod, iar ei văzându-l venind s-au ridicat în picioare toți și primindu-l cu multă bunăvoință l-au dus în mijloc și l-au pus să șadă împreună cu acea venerată, corifeică și de aceeași

cinstire treime de teologi [Sfinții Trei Ierarhi][112]; și așa au trecut la votarea și validarea celor hotărâte sau, mai bine zis, cele votate și ratificate anterior prin cuvintele lor și ale lui se arată și acum foarte frumos prin ei spre slava lui și a Bisericii comune a lui Hristos.

6. Căci acelea erau cuvinte ale tuturor teologilor către Grigorie cu sfântă mulțumire și veselie și încântare nespusă, pentru faptul că el, adunând acum în timpurile din urmă cu puterea și harul lui Dumnezeu cele teologhisite de aceia din diverse cauze și în diferite timpuri, le-a legat și prelucrat frumos și, dându-le prin sine cu Duhul lui Dumnezeu forța lor, a răsturnat în chip extraordinar prin ele noile erezii și a făcut din cuvintele-tratatele lui ca un fel de concluzie și explicitare sfântă a sfintelor lor cuvinte-tratate.

7. Acestea au părut să le spună destul lui Grigorie cu multă voioșie toți împreună și fiecare în parte dintre teologi, după care au ridicat împreună cu el ședința și au dizolvat acea sfântă adunare.

Mărturia faptelor supranaturale ale lui Grigorie

8. Acestea au fost marile și supranaturalele minuni ale marelui și minunatului Grigorie de după plecarea lui la Dumnezeu și cu adevărat fericitul său sfârșit, minuni demne de marea și îngereasca lui conduită, de minunatele sale lupte și sudori pentru buna-cinstire/dreapta-credință de persecuțiile continue și foarte frumoasa lui mărturisire, doar puține din multele care sunt vor fi și au fost, și câte pot arăta întregul din parte. Cred însă că ele au fost făcute în chip supranatural atât de minunat și de

[112] Vedenia monahului isihast de la Marea Lavră oferă cheia de canonizare a persoanei și operei Sfântului Grigorie Palama de către patriarhul Filotei. Alăturarea lui Grigorie Palama ca „nou Teolog" troiței de arhierei a Sfinților Trei Ierarhi este și tema centrală a „Slujbei" Sfântului Grigorie Palama alcătuită de același Filotei.

des de către harul dumnezeiesc nu pentru ele însele, ci pentru cuvântul sănătos al bunei-cinstiri/dreptei-credinţe combătut de ereziile foarte rele şi cu multe capete, iar acum mai rău decât niciodată, dar întărit și vestit de multe ori de acela celor de aproape și celor de departe, de pe mare şi de pe uscat, cu puterea Duhului lui Dumnezeu care locuia în el, astfel încât graiul lui a ieșit ca al apostolilor în tot pământul şi cuvintele lui până la marginile lumii [*Ps* 18, 5]. Măcar că această odrăslire a lor, ariergarda și următorii relei adunări și rătăciri, rămânând în vechea lor rătăcire și bătălie de noapte[113] şi pipăind ca un orb zidul, ca să vorbim ca fericitul Isaia [*Is* 59, 10], nu pot privi nici la marea lumină a acestor minuni şi la soarele adevărului, şi lor, cred, le-ar putea spune acum pe drept cuvânt cineva acel cuvânt al lui Domnului puţin modificat: „Chiar de veţi vedea semne şi minuni, nu veţi crede" [cf. *In* 4, 48].

9. Căci noii duşmani ai bunei-cinstiri/dreptei-credinţe se străduiesc să întreacă necredința iudeilor: fiindcă pe aceia Hristos i-a învinuit atunci că nu pot crede în cuvântul Lui fără semne, spunându-le: „Dacă veţi vedea semne și minuni, nu veţi crede" [*In* 4, 48], iar aceștia chiar văzându-L pe Hristos lucrând în chip minunat prin marele Grigorie, semne, puteri și daruri de tămăduiri, tot nu cred, căci zice: „Au orbit ochii lor și a împietrit inima lor" şi, deşi au ochi, nu văd şi măcar că au urechi nu aud [*In* 12, 40; cf. *Is* 6, 10].

10. Dar să lăsăm deoparte acum cele privitoare la aceia — căci am discutat destul despre ele prin cuvinte şi scrieri[114] —; poate că odată vor crede și ei, dacă nu cuvintelor, atunci acestor mari și continue puteri și lucruri.

---

[113] Grigorie din Nazianz, *Cuvântarea* 7, 17; *PG* 35, 776C.

[114] Aluzie la cele cincisprezece *Antiretice contra lui Gregoras* scrise de Filotei Kokkinos.

Iar dacă nu acum, sigur atunci când vor vedea pe marele Grigorie împreună cu îngerii și bărbații ajunși deopotrivă cu Dumnezeu, înviat și preamărit împreună cu Hristos, răpit împreună cu aceia pe nori, ridicat de la pământ în văzduh, ca să vorbim ca fericitul Pavel, pentru întâmpinarea Domnului [*1 Tes* 4, 17], strălucind în chip supranatural împreună cu ei ca un soare prin comuniunea cu Soarele dreptății și îndumnezeire, potrivit însuși cuvântului marelui Soare: „Căci atunci drepții vor străluci ca soarele în Împărăția Tatălui lor" [*Mt* 13, 43] și așa va fi pururea împreună cu Domnul [*1 Tes* 4, 17]; în cazul în care am admite faptul că și ei vor fi atunci văzători ai acestor lucruri dumnezeiești și supranaturale. Dar vor fi, cred, negreșit, cât e nevoie ca să se recunoască cele în care n-au vrut să creadă acum, fiindcă eu aud limpede și dumnezeiasca Scriptură care spune despre cei care L-au răstignit pe Hristos: „Vedea-vor pe Cel pe Care L-au străpuns" [*In* 19, 37; *Za* 12, 10].

Rugăciune finală

11. O, de trei ori fericite, venerate și cu adevărat dragule creștet, forța isihiei, slava monahilor, podoaba comună a teologilor, părinților și dascălilor, tovarășule de luptă al apostolilor, imitatorule zelos fără de sânge al mărturisitorilor și martirilor și încununatule pentru cuvintele și lucrurile tale, atletule, strategule și apărătorule al bunei-cinstiri/dreptei-credințe, înaltule exeget și dascăle al dumnezeieștilor dogme, surpătorule foarte ascuțit al acestei rătăciri ateiste și politeiste a feluritelor erezii, patronule, apărătorule și salvatorule după primul și singurul Mântuitor al Bisericii, minune a lui Hristos, pe tine te chem și gură, limbă, suflet, dar și minte a acesteia — nu însă o minte [*nous*] ca aceea numită astfel la elini de acel filozof Anaxagora, ci o minte preasfântă și preaînaltă, deiformă și cu adevărat dumnezeiască —, precum

și cap al ei după Capul supranatural și comun al tuturor, Hristos, vatră a feluritelor cuvinte, rodire a unor haruri minunate, pedagog suprem al vieții, dreptar al teologiei și canon al dogmelor, generozitate excepțională a lui Dumnezeu către oameni, podoabă comună a naturii umane și orice alt lucru dumnezeiesc, înalt și venerat. Tu chiar și mutat acum la Hristos, vezi și acum de sus foarte limpede turma ta și comunitatea Bisericii, vindecând tot felul de boli și desăvârșind-o cu cuvintele tale, alungând ereziile și scoțând din ea tot felul de pătimiri — căci nu voi uita niciodată acea sfântă știință și marile tale lupte și sudori pentru noi, cu care după ce ai crescut și sporit împreună cu noi, dar mai presus de lume, ai fost preamărit în chip supranatural după ce ți-ai sfârșit viața —, primește cu bunăvoință și acest cuvânt al nostru tiranizat de prisosul dorului nostru pentru tine și care a încercat lucruri mai presus de puterea lui — îl vei primi negreșit, știu bine, lăudând prietenia și faptul că am făcut ce ne-a stat în putință, precum și acela că acum cel puțin n-am fost puși în mișcare spre vorbit și scris în chip nenimerit, nici de prisos, chiar dacă altă dată am făcut-o așa, cum ai spus tu însuți — și potolește furtuna atâtor pătimiri și încercări care bântuie la culme de atâta timp și ridică zilnic talazuri cumplite și vijelii, sau măcar de lucrurile prezente de acum cu bunele nădejdi care vin de acolo și fericita ușurare și destindere așteptată în Hristos Iisus Domnul nostru. Căruia fie slava și puterea împreună cu Cel fără de început al Lui Părinte și cu Preasfântul și de viață făcătorul Său Duh, acum și pururea și în vecii vecilor. Amin.

[illegible]

Slujbă pentru cel între sfinți Părintelui nostru Grigorie Palama arhiepiscopul Tesalonicului Făcătorul de minuni și Noul Teolog

cântată în ziua a 14-a a lunii noiembrie sau în duminica dinaintea prăznuirii Părintelui Ioan Hrisostom[1]

La Vecernia Mică

La „Doamne, strigat-am"
punem 4 stihuri și cântăm aceste stihiri:

glas 1 „Ale cereștilor cete"

Viața cea fericită în lume ducând, te veselești acum cu noroadele fericiților și locuiești ca un blând pământul celor blânzi, ierarhule Grigorie, bogat fiind făcut de Dumnezeu în harul tămăduirilor, pe care-l dai celor ce te cinstesc pe tine.

Sădind dogmele ortodoxiei, fericite, tăind spinii cacodoxiei și înmulțind frumos sămânța credinței prin ploaia cuvintelor tale, ai adus lui Dumnezeu spic însutit ca un plugar lucrător.

De strălucirea vieții tale fără reproș se miră noroadele îngerilor și ale oamenilor, căci prin alegere liberă te-ai arătat luptător și ascet tare, ierarh și vrednic liturghisitor și prieten adevărat al lui Dumnezeu.

---

[1] Alcătuire a patriarhului Filotei Kokkinos. Traducere după ediția critică a diaconului [protoprezbiterului] Vasilios Voludakis: *Akolouthia tou en hagiois Patros hemon Gregoriou archiepiskopou Thessalonikes tou Palama*, Pireu, 1978, p. 73–136.

Slavă, *glas 2*

În corturile cele mai presus de lume a primit după vrednicie Hristos Dumnezeu duhul tău Grigorie, părinte înțelepte; căci te-ai făcut apărător al Treimii cântând în chip lămurit o singură Dumnezeire cu lucrare și voință potrivit firii, singură atotputernică, imitând învățătura în lume a Apostolilor și Părinților. De aceea Hristos îți dă acum lucrarea minunilor întărind astfel cuvintele tale. Drept pentru care lăudând astăzi mutarea ta, slăvim în chip ortodox pe Domnul Cel ce te-a slăvit pe tine.

Și acum, *A Născătoarei de Dumnezeu*

Toată nădejdea mea spre tine o pun, Maica Vieții, păzește-mă sub acoperământul tău.

La stihoavnă, glas 4 „Casa Efratei"

Stâlp sfânt al credinței ortodoxe te-am cunoscut pe tine, ierarhule, prin care răsturnăm falangele ereticilor.

Stih: „Gura mea va grăi înțelepciune și meditarea inimii mele pricepere."

Rupându-te de lume te-ai unit cu Dumnezeu, fericite, drept pentru care te-ai arătat vas vrednic al Preasfântului Duh, ierarhule.

Stih: „Gura dreptului va medita înțelepciune și limba lui va grăi judecată."

Ai lăsat Egiptul patimilor și la înălțimea nepătimirii te-ai ridicat, unde vorbești cu Dumnezeu ca unul curat, Grigorie.

Slavă, *glas 4*

Pe cel ce cu sulițele cuvintelor de Dumnezeu insuflate, prin care Mântuitorul ne izvorăște apa vieții și a mântuirii, i-a rănit pe cumpliții apărători ai necucerniciei, pe Grigorie să-l lăudăm în cântări, pe cel preaînțelept în

învățături și preastrălucit teolog, care a săvârșit alergarea fără de sânge a mărturisirii și întărește prin minuni toată Biserica, pe zelosul Apostolilor și tovarășul de drum al Părinților, care a scos dumnezeiasca turmă a lui Hristos din feluritele primejdii ale unor cumplite erezii. A cărui pomenire de peste an prăznuind-o acum, slăvim pe Hristos Dumnezeu Care prin el a întărit dreapta și bine-cinstitoarea credință.

Și acum, *A Născătoarei*

Din tot felul de primejdii păzește-i pe robii tăi, binecuvântată Născătoare de Dumnezeu, ca să te slăvim pe tine, nădejdea sufletelor noastre.

„Acum slobozește..." Sfinte Dumnezeule... *și troparul*

Călăuzitorule al Ortodoxiei, învățătorule al bunei cinstiri și al cuviinței, luminătorul lumii, podoaba de Dumnezeu insuflată a arhiereilor, Grigorie înțelepte, pe toți îi luminezi prin învățăturile tale, liră a Duhului, roagă-te lui Hristos Dumnezeu să mântuiască sufletele noastre.

Slavă, *altul mai recent*

Luminătorule al Ortodoxiei, întărirea Bisericii și învățătorule, frumusețea monahilor, apărătorul nebiruit al teologilor, făcătorule de minuni, Grigorie, lauda Tesalonicului, crainicule al harului, roagă-te mereu să se mântuiască sufletele noastre.

Și acum, *A Născătoarei*

Cel ce pentru noi Te-ai născut din Fecioară și răstignire ai răbdat, Bunule, Care cu moartea pe moarte ai prădat și învierea ai arătat ca un Dumnezeu, nu trece cu vederea pe cei pe care i-ai zidit cu mâna Ta. Arată iubirea Ta de oameni, Milostive, primește pe Născătoarea de Dumnezeu care Te-a născut pe Tine și care se roagă

pentru noi și mântuiește, Mântuitorul nostru, poporul cel deznădăjduit.

Și apolisul.

La Vecernia Mare

După obișnuitul început, „Fericit bărbatul".
La „Doamne strigat-am" punem șase stihiri

Glas 4

Pe sfeşnicul nestins, farul neadormit şi mântuitor pentru cei ce plutesc pe mare, limanul senin și nebântuit de valuri al harului, adunându-ne acum cu cântări te lăudăm după vrednicie, rugându-ne ca prin rugăciunile tale să izbăvești de furtună duhovnicească Biserica pentru care ai luptat vitejește.

Pe glasul Cuvântului, suflarea Duhului, limba de foc și neobosită a Ortodoxiei, Grigorie, care prin har prefaci în chip strălucit în cenușă materia spurcată a ereziilor, pe tine te rugăm ca prin rugăciunile tale să izbăvești de clevetirea dogmelor potrivnice pe cei ce te laudă pe tine cu bună cucernicie.

Pe tine cel care mai înainte ai strălucit în asceză și isihie şi ai văzut împreună cu Duhul adâncul cu anevoie de cuprins al Scripturilor, Hristos te pune acum în chip strălucit în sfeşnicul Bisericii, Grigorie, luminând toată lumea cu cuvintele tale şi pe cei neîntăriţi întărindu-i cu puterea minunilor tale.

Slavă, *glas 6*

Atotslăvita prăznuire a ierarhului ne cheamă astăzi. Veniţi dar, iubitorilor de prăznuire, să lăudăm cu un glas pomenirea lui zicând: Bucură-te, cel ce prin credinţă ai rupt cămașa necucerniciei și pe credincioși i-ai îmbrăcat

în veşmântul Duhului. Bucură-te, cel ce prin puterea dată ţie de Unul Dumnezeu ai nimicit rătăcirile şi vicleniile cacodocşilor. Bucură-te, cel ce prin omorârea membrelor tale ne-ai zugrăvit ascetic mântuitoarea Pătimire a lui Hristos. Pe Care roagă-L, Grigorie, podoaba dascălilor, să ne izbăvească de vrăjmaşi văzuţi şi nevăzuţi şi să mântuiască sufletele noastre.

Şi acum, *A Născătoarei*

Cine nu te va ferici pe tine, Preasfântă Fecioară? Sau cine nu va lăuda preacurată naşterea ta? Că Fiul Unul-Născut, Cel ce a strălucit fără de ani din Tatăl, Acelaşi din tine, cea curată, a ieşit, în chip de negrăit întrupându-Se; din fire Dumnezeu fiind şi cu firea om făcându-Se pentru noi, nu în două feţe [persoane] fiind despărţit, ci în două firi [unite] în chip neamestecat fiind cunoscut. Pe Acela roagă-L, curată cu totul fericită, să se miluiască sufletele noastre.

Ieşirea mică, „Lumină lină", prochimenul zilei
şi paremii de la Pilde şi din Înţelepciunea lui Solomon

Pomenirea dreptului cu laude...
Gura dreptului grăieşte înţelepciune...
Când este lăudat dreptul, se vor veseli popoarele...

La Litie stihirile idiomele

Glas 1

Bucură-te în Domnul, cetate a Tesalonicului, veseleşte-te chemându-i pe cei de aproape şi pe cei de departe, pentru că în sânurile tale ai comoară nepieritoare pe atotslăvitul Grigorie, înţeleptul dascăl al adevărului. Desfătează-te de harurile lui, vezi fugind molima bolilor, şi strigă cu mulţumire Mântuitorului: Doamne, slavă Ţie!

Cu desfătarea cântărilor să luminăm în chip strălucit ziua de faţă şi să aplaudăm luptele fericitului, căci ne stă

înainte în chip strălucit spre laudă dumnezeiescul Grigorie; pentru că surpând vitejeşte năvala ereziilor, a înălţat slăvitul stâlp al dreptei-credinţe, şi luând în mijlocul Părinţilor slava biruinţei roagă pe Mântuitorul să o păzească nerăsturnată.

Luptătorule viteaz al dreptei-credinţe, care ai suferit rele ca un bun soldat al lui Hristos Dumnezeu, bineplăcând Celui ce te-a recrutat, luptă şi acum pentru Biserică lupta cea bună, păzindu-i neclătinată temelia cu dogmele tale, Grigorie.

Luând asupra ta filozofia cea mai înaltă, ierarhule, ai ajuns afară din lume vieţuind mai presus de cele văzute, şi te-ai arătat oglindă fără pată a lui Dumnezeu, iar unindu-te cu lumina Lui te-ai făcut lumină şi ai dobândit sfârşit fericit. Roagă-te, Grigorie, pentru sufletele noastre.

Pe Hristos Izvorul Vieţii sălăşluindu-L în sufletul tău prin viaţa ta curată, arătătorule al celor sfinte Grigorie, râuri de dogme cucernice ai ţâşnit lumii, din care bând credinciosul popor al Bisericii aduce drept roadă a buzelor mulţumire Celui ce a slăvit pomenirea ta în veacul veacului.

Glas 4

Organ de Dumnezeu insuflat prin care ne-a grăit nouă Duhul Sfânt te-ai făcut, Grigorie, căci prin răsunetul lui cuviincios sunetul învăţăturii tale a alergat în toată lumea, şi imitator făcându-te al Apostolilor, cuvioase, ai primit locul acela pe care l-ai dorit. Roagă-te Domnului, atotfericite, să dea pace lumii şi să mântuiască sufletele noastre.

Pentru cuvântul lui Dumnezeu deschizându-ţi gura, ai tras Duhul înţelepciunii, şi plin de har făcându-te, ai trâmbiţat dogmele dumnezeieşti, Grigorie de trei ori fericite, iar învăţat fiind tainele de puterile îngereşti ai vestit Lu-

mina cea întreită şi neîmpărţită. Drept pentru care luminaţi fiind prin grăirile tale dumnezeieşti, ne închinăm Treimii Celei cunoscute într-o singură Dumnezeire spre mântuirea sufletelor noastre.

Slavă, *glas 8*

Alegând sărăcia Domnului te-ai făcut stăpân peste tirania patimilor, şi învrednicindu-te de venirea Dumnezeiescului Duh te-ai umplut de harurile Lui, drept pentru care tot auzul e plin de minunile tale, atotslăvite Grigorie. Cerul are acum duhul tău, iar pământul trupul tău, iar noi, povăţuiţi în chip înţelept de învăţăturile tale, te rugăm adu-ţi aminte de staulul lui Hristos, pentru care ai suferit osteneli, pentru care ai luptat ca unul fără de trup, şi te roagă Domnului pentru turma ta, cercetând pe cei în nevoi şi făcându-L pe Dumnezeu milostiv pentru toţi.

Şi acum, *A Născătoarei*

Stăpână, primeşte rugăciunile robilor tăi şi ne izbăveşte pe noi din toată nevoia şi necazul.

La stihoavnă, aceste stihiri

Glas 5

Bucură-te luminătorule al dreptei-credinţe, soarele strălucitor al Bisericii, faima monahilor, canonul isihiei, dascălul cel mai bun al contemplării şi făptuirii, ierarhe Grigorie, lăcaşul înţelepciunii şi al cunoaşterii, cortul cuvintelor dinăuntru şi dinafară, organ al Duhului, psaltire însufleţită, gură a Domnului care scoate om vrednic dintr-unul nevrednic, roagă pe Hristos să trimită sufletelor noastre mare milă.

Stih: „Gura mea va grăi înţelepciune..."

Bucură-te, minte preaînaltă, văzătorule al tainelor Duhului, vasul harurilor, făclie purtătoare de lumină a ful-

gerării și luminării dumnezeiești, sălașul preaputernic și cinstit al iubirii, cel blând, simplu și lipsit de răutate cu adevărat, desfășurarea și lămurirea Scripturilor, mare a înțelesurilor dumnezeiești, Grigorie, ocean îndumnezeit și nedeșertat al cuvântului învățăturii, roagă pe Hristos să trimită sufletelor noastre mare milă.

Stih: „Gura dreptului va medita..."

Bucură-te adâncul teologiei, canonul preadrept al ortodoxiei, care ai vestit prea limpede unica fire a Treimii într-o singură voință și lucrare și Dumnezeirea simplă, atotputernică și necreată, care i-ai rușinat pe cei ce nesocoteau harul Duhului și îndumnezeirea fără timp [atemporală], gură a teologilor, ierarhule Grigorie, slava părinților îndumnezeiți, părtaș și tovarăș al lor, luminătorule al Bisericii, cel ce dai prin rugăciunile tale mare milă.

Slavă, *glas 8*

Sufletul tău ceresc și fără prihană, preabunule Grigorie, are drept cort și lăcaș Ierusalimul cel ceresc, ale cărui ziduri au fost zugrăvite de mâinile imateriale ale nevăzutului Dumnezeu. Iar veneratul și preaputernicul tău trup biserica Înțelepciunii lui Dumnezeu [din Tesalonic] îl are pe pământ vistierie nejefuită de minuni, alt rai al harurilor, la care alergând strângem roadele tămăduirilor. Străjuiește, rugămu-ne, acest oraș drag ție de molima ereziilor celor rele ca unul ce ai îndrăznire la Hristos Cel ce te-a preamărit pe tine.

Și acum, *A Născătoarei*

Fecioară care nu știi de nuntă, care ai zămislit în chip nevăzut pe Dumnezeu cu trup, Maică a Dumnezeului Celui Preaînalt, primește rugăciunile robilor tăi, atotneprihănită, care dai tuturor curățire de greșeli; primind acum rugămințile noastre, roagă-L să ne mântuiască pe toți.

„Acum slobozește...", „Sfinte Dumnezeule..."
și troparele [de la Vecernia Mică]

Călăuzitorule al Ortodoxiei...

Slavă

Luminătorule al Ortodoxiei...

Și acum

Cel ce pentru noi te-ai născut...

Și apolisul.

La Utrenie

După catisma 1 sedealna, glas 1
„Mormântul Tău, Mântuitorule"

Pe dumnezeiescul ierarh al lui Hristos să-l lăudăm, stâlpul de foc, norul de lumină, care-l duce astăzi în Duhul pe noul Israel în pământul duhovnicesc al păcii, în cetatea mamă a întâilor născuți, marele Grigorie.

Slavă, *aceeași*

Și acum, *A Născătoarei de Dumnezeu*

În tine, curată, s-a sălășluit ca într-un cort toată plinătatea Dumnezeirii, precum a spus mai înainte Pavel, și a îndumnezeit toată firea muritorilor, Stăpână; iar tu te-ai făcut început al acestui har și călăuză mântuitoare a celor ce cu credință și cu dragoste te cinstesc pe tine.

După catisma 2, sedealna glas 1

Spălându-te frumos cu curgerile lacrimilor tale, ai primit cu mintea Duhul dumnezeiesc și te-ai făcut părtaș al harului și îndumnezeirii celei mai presus de fire și de cuvânt, pe care le-ai vestit tuturor necreate și una, de Dumnezeu cugetătorule Grigorie.

Slavă, *aceeași*

Și acum, *A Născătoarei de Dumnezeu*

Vasule preastrălucitor al Luminii gândite cu mintea, dezleagă întunericul inimii mele, Copilă; ușurează povara cea foarte grea a patimilor, rogu-mă, călăuzește-mă la cărările pocăinței învrednicindu-mă de lumina viitoare, atotnepătată Stăpână.

După polieleu, sedealna glas 8

Depărtându-te de cele curgătoare, părinte înțelepte, de împărați, prieteni și rude, ai dobândit cele care rămân și stau, fericite, și toată casa și neamul ți le-ai adus Stăpânului tuturor jertfă de ardere de tot cinstită. Pe care i-ai și învățat sfințindu-le sufletul și mintea, împreună cu trupul pentru Domnul, Grigorie, prin contemplare și făptuire. Roagă-L stăruitor să dăruiască iertare de greșeli celor ce prăznuiesc cu dragoste sfântă pomenirea ta.

Slavă, *aceeași*

Și acum, *A Născătoarei de Dumnezeu*

Purtând Stăpânul ca un bun chipul de rob cel luat din trupul tău l-a îndumnezeit, Stăpână, unindu-Se cu el după ipostasă și, umplând de har toată firea, a lucrat prin har noroadele sfinților. Drept pentru care lăudându-te drept pricina acestor lucruri negrăite și prima umplută de Duhul, din inimă strigăm ție: Bucură-te, începătoarea mântuirii! Bucură-te, izbăvirea de greșeli a celor ce se închină cu credință Celui Născut al tău, cea fără prihană!

Apoi antifonul 1 al glasului 4

Prochimen: „Gura mea va grăi înțelepciune și meditarea inimii mele pricepere."

Stih: „Auziți acestea toate neamurile, ascultați toți cei ce locuiți în lume."

Evanghelia de la praznicul Sfântului Ioan Hrisostom

Psalmul 50

Slavă: Pentru rugăciunile ierarhului Tău...

Şi acum: Pentru rugăciunile Născătoarei de Dumnezeu...

Şi idiomela, glas 8:

Stih: „Miluieşte-mă, Dumnezeule, după mare mila Ta..."

Vărsatu-s-a harul pe buzele tale, cuvioase părinte, şi te-ai făcut păstor al Bisericii lui Hristos, învăţând oile cele cuvântătoare să creadă în Treimea cea de o fiinţă, într-o singură Dumnezeire.

Miluieşte, Dumnezeule, poporul Tău...

Şi canoanele. Dacă nu este Duminică, se cântă mai întâi canonul Născătoarei de Dumnezeu cu irmoasele pe 6 şi cele două ale Sfântului.

Canonul Născătoarei, glas 8

Oda 1

De multe ispite fiind ţinut, la tine scap căutând mântuire, Maică a Cuvântului Fecioară, mântuieşte-mă de greutăţi şi de lucruri cumplite.

Năvala patimilor mă tulbură şi de multă deprimare îmi umplu sufletul; dăruieşte-i pace, Copilă, prin seninul Fiului şi Dumnezeului tău, atotputernică.

Pe tine, care ai născut pe Mântuitorul Dumnezeu, te rog, Fecioară, să fiu izbăvit din cele cumplite, singură curată, ca să te slăvesc pe tine, cea slăvită de Dumnezeu şi preanepătată.

Canon, glas 8, la cel între sfinţi Părintele nostru Grigorie, arhiepiscopul Tesalonicului, care-l leagă de cei Trei mari Ierarhi şi Teologi

de aceeași purtare cu el. Facere a lui Filotei, preasfântul patriarh ecumenic; al cărui acrostih e:
„Pe cel ce într-un cânt cu marii teologi laud. Filotei"

Vrând să te laud în cântări acum pe tine, părinte, cel într-o suflare și un cânt cu cei trei teologi, prin voi cer insuflarea Treimii și cuvânt, fericite ierarhe Grigorie.

Ca niște teologi, înțelepți și retori, scriitori sfinți ai sfintelor cuvinte și trei crainici purtători de Dumnezeu și preabuni ai dogmelor îl aveți acum părtaș al cântărilor și pe vestitul vostru învățăcel cu același nume și de un gând cu voi.

Cinstind frumos legile prieteniei și așezămintele de sus, voi cei trei v-ați armonizat firesc prin cuvântul lui Dumnezeu purtându-l în mijlocul vostru pe Hristos, cum a spus mai înainte Acela; iar acum vă îmbogățiți cu un al patrulea, cu adevărat de o fire și o purtare cu voi.

Să lăudăm în chip sfânt trâmbițele cinstitei teologhisiri, glasurile Treimii, sfintele muze: pe Vasile, Grigorie și marele Ioan, împreună cu Grigorie cel ce împreună cu ei a suflat harul Duhului.

A Născătoarei

Prieteni în Dumnezeu ai Înțelepciunii enipostatice a lui Dumnezeu făcându-vă și casă sfântă, pe Fecioara, templul însuflețit pe care Aceasta și-a zidit-o sieși, Născătoare de Dumnezeu au vestit-o lumii organele harului.

Alt canon, glas 1, al cărui acrostih e:
„Dreptarul dumnezeieștilor dogme laud. Filotei"

Gură și gândire dând izvorului harurilor și înțelepciunii Duhului, slăvite, ocean al harului te-ai arătat, din care o picătură dă-mi și mie, celui ce te laud pe tine.

Model şi canon mai presus de fire te-ai făcut şi gură dumnezeiască a teologilor, ierarhilor şi dascălilor; de aceea adunându-ne împreună îţi împletim acum laudă.

Alt Ieremia te-ai arătat, părinte, cunoscut din pântecul mamei şi închinat cu totul Făcătorului, întreg sfinţit şi purtător de Dumnezeu; de aceea gura ta a primit cuvintele lui Dumnezeu.

Stând înaintea tronului lui Dumnezeu împreună cu îngerii, de Dumnezeu văzătorule Grigorie, şi desfătându-te acum în chip arătat de strălucirea cea neapropiată, fii-ne sol să ne izbăvească de întunericul păcatului, rugămu-ne.

A Născătoarei

Dorind Grigorie să vadă Lumina care a răsărit din pântecele tău, de Dumnezeu Născătoare, pe tine te-a pus înainte mijlocitoare şi împreună-lucrătoare şi a dobândit prin tine doritul har.

Catavasie: Deschide-voi gura mea...

Oda 3

Canonul Născătoarei

Ocrotitoare şi acoperământ al vieţii mele te pun pe tine, Născătoare de Dumnezeu, Fecioară; tu mă cârmuieşte spre limanul tău, ceea ce eşti pricina bunătăţilor şi reazemul credincioşilor, singură atotlăudată.

Tulburarea sufletului şi furtuna deprimării risipeşte-le, Fecioară, rogu-te; căci tu, Mireasă a lui Dumnezeu, ai purtat în pântec pe Hristos, Începătorul seninătăţii, singură cu totul fără-de-prihană.

Tu, care ai născut pe Binefăcătorul şi Pricina tuturor celor bune, ţâşneşte tuturor bogăţia facerii de bine, căci poţi toate ca una care ai purtat în pântec pe Hristos cel puternic, cea fericită de Dumnezeu.

Ajută-mă, Fecioară, pe mine cel cuprins de boli grele și suferințe bolnăvicioase, căci vistierie nelipsită și necheltuită a vindecărilor te cunosc pe tine, atotnepătată.

Primul canon al sfântului

Pe Piatra care ești Tu, Hristoase, au zidit cei trei meșteșugari ai tăi turnul teologhisirii neclătinat de năvălirile duhurilor celor potrivnice; de unde stând și Grigorie i-a întors înapoi pe vrăjmași.

Teologule cel tare, soldatule al înțelepciunii, folosindu-te de dogmele Părinților ca de niște aruncări de fulgere și de pietre tari, zdrobești vitejește cu cuvinte falangele ereticilor.

Deschizându-și gura minții pentru cuvântul lui Dumnezeu, străluciții crainici de Dumnezeu purtători ai Treimii au tras în ea Duhul cel dumnezeiesc, iar tu suflând împreună cu ei ai vânturat politeismul.

Ceruri cuvântătoare ale Bisericii lui Hristos, care povestiți slava Lui, părtași ai slavei dumnezeiești, Părinți dumnezeiești, primiți pe cei ce în chip slăvit săvârșesc slăvita voastră pomenire.

A Născătoarei

Prin cuvintele lor dumnezeieștii teologi i-au făcut pe oameni să vadă lămurit slava ta, Fecioară, vestind în chip strălucit taina Celui Născut al tău, pe Care pentru rugăciunile lor fă-L milostiv tuturor.

Alt canon al sfântului

Nebunie socotind, înțelepte, înțelepciunea lumească, ai iubit nebunia Crucii și luând-o pe umeri ai arătat, cum spunea Pavel, chipul din afară al nebuniei mai înalt decât înțelepciunea lumii.

Iubit-ai, părinte, din suflet sărăcia și smerenia, precum și simplitatea și lipsa de pretenții a vieții; drept pentru care, fugind de oameni, ai urmărit întotdeauna pustiile. Spre mireasma mirurilor tale alerg pe urmele tale, chemând pe Hristos.

Omorând, înțelepte, omul cel vechi și stricat prin toată înfrânarea și trezia, spălându-l în chip străin cu izvoarele lacrimilor, ai primit încă în viață vechea lui frumusețe, îmbrăcând în Hristos omul cel nou.

Să lăudăm azi mulțimile monahilor și adunările mirenilor împreună cu preoții toți, hrănitorii muzelor și ale cuvintelor dumnezeiești, pe dascălul obștesc care ne-a împodobit cu fapte și cuvinte.

A Născătoarei

Văzând, Grigorie, strălucirea Duhului pe care o doreai și prin ocrotirea Maicii lui Dumnezeu luminat fiind acum de ea în chip lămurit, roag-o să ne libereze de întunericul patimilor prin lumina harului.

Catavasie: Pe ai tăi cântăreți...

Sedealnă, glas 8

Prin înfrânare, trezie și rugăciune, feciorie, sărăcie și baia nouă a lacrimilor curățindu-ți inima, Grigorie, te-ai înălțat întreg în văzduh și te-ai unit cu Hristos, făcându-te un duh cu El. De aceea, auzind ca și Pavel cele de nespus și făcându-te și tu vas al alegerii ca și acela, ai purtat Numele Domnului vestind limpede Dumnezeirea una, simplă și necreată pe care roag-o să nu înceteze să mântuiască turma ta.

Slavă, *aceeași*

Și acum, *A Născătoarei*

Cel ce odinioară ai adus din neființă ființele celor ce sunt, Cuvinte al lui Dumnezeu, și l-ai cinstit pe om cu

chipul și cu mâna Ta și, stricându-se acesta prin amăgirea șarpelui, l-ai plămădit iarăși prin cinstită crucea Ta și ai sfințit toată firea, Îndurate, prin Duhul Tău dumnezeiesc și luarea trupului, pentru rugăciunile Maicii Tale, Stăpâne Hristoase Dumnezeule, dă iertare greșelilor celor ce se închină cu credință puterii Tale, Doamne.

Oda 4

Canonul Născătoarei

Tu, care ai născut pe Cârmaciul nostru Domnul, domolește tulburarea patimilor și furtuna greșelilor mele, Mireasă a lui Dumnezeu.

Adâncul îndurării dă-mi-l mie care te chem pe tine, cea care ai purtat în pântece pe Mântuitorul tuturor celor ce te laudă pe tine.

Cei care nădejde, reazim și zid neclintit al mântuirii te-am câștigat pe tine, atotnepătată, ne izbăvim de orice greutate.

Desfătându-ne, atotcurată, de harurile darurilor tale, laude îți cântăm ție noi, cei ce Maică a lui Dumnezeu te cunoaștem pe tine.

Pe mine cel ce zac în patul durerii și al bolii, ajută-mă ca o bună, Născătoare de Dumnezeu, singură Pururea Fecioară.

Canonul sfântului

Din pământ și din trup v-ați ivit, oameni fiind după fire, dar Duhul lui Dumnezeu a pus în mișcare țărâna voastră și v-a ridicat la ceruri, unde petreceți filozofând, desfăcuți de trup chiar înainte de desfacerea de el, Părinților.

Ca un vlăstar de neam bun, de Dumnezeu cugetătorule Grigorie, ai odrăslit din rădăcina dreptei-credințe și ai

împodobit duhovniceşte raiul Bisericii cu roadele teologiei și vieţuirii strălucite, înfrumuseţând şi hrănind pe toţi.

Nou teolog ni te-ai arătat, Grigorie, și temelie a credinţei, curgere de aur străină, adăpând și udând cu cuvintele tale dumnezeieşti holdele Bisericii și crescând spicul bogat al dreptei-credinţe și cunoştinţe.

Trup Se face Dumnezeu prin covârşirea iubirii şi sărăcie și face în schimb dumnezeu trupul, îmbogăţind mai presus de minte umilinţa noastră prin dumnezeirea Lui, de care împărtășindu-vă în chip minunat, de Dumnezeu purtătorilor, îi învăţaţi pe toţi taina.

A Născătoarei

Purtând limpede în gură cuvântul lui Dumnezeu și suflând harul dumnezeiesc al Duhului, aţi suflat împreună cu El cu dumnezeiască cuviinţă și mântuirea celor de o seminţie cu voi, având drept temă a propovăduirii pe Maica Cuvântului și Întruparea Lui.

Alt canon

Lovind, Grigorie, cu toiagul rugăciunii noaptea fără lună și întunericul patimilor ca Moise odinioară Egiptul, ai alergat în chip suprafiresc spre contemplarea dumnezeiască făcându-te pentru noi dătător de lege.

Urcând înălţimea dumnezeiască a virtuţilor, părinte Grigorie, ca ucenicii iubiţi ai Aceluia pe Tabor, L-ai văzut pe Acela arătându-Și slava dumnezeiască firească și, îndumnezeit fiind, te-ai arătat un alt soare.

Învăţat în taina Dumnezeirii și părtaș al celor de nespus făcându-te, de Dumnezeu văzătorule Grigorie, teologhisești taina Ei, vestind-o una și necreată în putere și fire, şi în Trei Ipostase.

A Născătoarei

Pe cea care a născut Cuvântul negrăit al lui Dumnezeu lăudându-o în cuvinte sfinte şi vestind limpede taina Întrupării dumnezeieşti, pe aceasta roag-o acum să păzească nebântuită de valuri Biserica.

Catavasie: Sfatul cel necurmat...

Oda 5

Canonul Născătoarei

Umple de veselie, curată, viața noastră, dându-ne bucuria ta curată, cea care ai născut Pricina veseliei.

Izbăvește-ne pe noi din primejdii, Născătoare de Dumnezeu curată, care ai născut răscumpărarea veșnică și pacea care covârşeşte toată mintea.

Destramă pâcla greșelilor mele, Mireasă a lui Dumnezeu, cu luminarea strălucirii tale, tu care ai născut Lumina dumnezeiască și mai înainte de veci.

Vindecă-mi, Curată, slăbiciunea patimilor mele care cere cercetarea ta şi dă-mi sănătatea prin mijlocirile tale, rogu-mă.

Canonul sfântului

Trecând peste toată împătimirea materială, voi trei fericiţilor, v-aţi unit prin har în chip imaterial cu cinstita Treime şi avându-l acum părtaş și sârguitor și pe acesta al patrulea, țineți la un loc credința ca pe o altă lume [alcătuită din patru stihii].

Toate prefigurările, umbrele şi simbolurile Legii le-aţi lămurit cu lumina Cuvântului, trăgându-le frumos spre Duhul; de ele legându-și mintea şi cuvântul şi Grigorie, mintea de Dumnezeu grăitoare, a luminat lumea.

Ca pe nişte tăbliţe noi a primit înflăcăratul Grigorie, al doilea Moise, cuvintele voastre, Părinţii dumnezeieşti lămurindu-le [desfăşurându-le] și ducând la Dumnezeu Israelul cel nou.

Străbătând Egiptul ca odinioară Moise, v-ați izbăvit din întunericul păcatului și din adâncul necredinţei, și ca Moise lui Isus al lui Navi ați lăsat conducerea poporului acestui prieten al vostru.

A Născătoarei

Rugându-te împreună cu cei trei dascăli Celui pe Care l-ai vestit lumii Naștere netâlcuită, părinte Grigorie, nu ești lipsit de nimic, căci drept călăuză și ocrotitoare pentru noi o ai pe Născătoarea de Dumnezeu.

Alt canon

Mintea cea mare, adâncul negrăit al Înțelepciunii aflându-ți mintea ta sălaș potrivit ei, de Dumnezeu purtătorule, te-a dăruit Bisericii minte și organ al înțelepciunii.

Ca un luminător strălucit răsărindu-te mai înainte Athosul, Grigorie, te-a dat cetății celei strălucite [a Tesalonicului], pe care o luminezi în chip dumnezeiesc cu lumina Duhului și îi stai în frunte ca un părinte.

Dar dumnezeiesc de la Dumnezeu și bogăție nedeșertată găsindu-te pe tine preaputernica metropolă a Tesaliei, cheamă cetățile vecine la părtăşia cuvintelor și minunilor tale, fericite.

Cei ce îndrăgim luptele și harurile cuvântului lui Grigorie şi-i aducem acum cântare de laudă, să-l rugăm să ni-l facă îndurat tuturor pe Ziditorul și Stăpânul.

A Născătoarei

Cel ce a luminat pământul cu strălucirea soarelui, lumină neînserată S-a arătat celor din întuneric, Fecioară,

pe Care roagă-L să ne izbăvească din întunericul cumplit al păcatului, Stăpână.

Catavasie: Spăimântatu-s-au toate...

Oda 6

Canonul Născătoarei

Pe Cel ce dându-Se pe Sine Însuşi morţii a mântuit din moarte şi stricăciune firea mea ţintuită de moarte şi de stricăciune, pe Domnul şi Fiul tău roagă-L, Fecioară, să mă izbăvească din răutatea vrăjmaşilor.

Apărătoare a vieţii şi strajă foarte sigură te ştim, Fecioară, care destrami mulţimea ispitelor şi alungi năvala demonilor; de aceea mă rog neîncetat să mă izbăveşti din patimile mele, atotnepătată.

Zid de scăpare te-am câştigat şi mântuire desăvârşită a sufletelor în necazuri, Copilă, iar în lumina ta ne veselim pururea; mântuieşte-ne şi pe noi acum din patimi şi primejdii, Stăpână.

În patul bolilor zac şi nu este vindecare pentru trupul meu, ci pe tine, care ai purtat în pântece pe Dumnezeu Mântuitorul lumii şi Cel ce dezleagă bolile, te rog, ceea ce eşti bună, scoate-mă din stricăciunea bolilor.

Canonul sfântului

Ţâşnind din Biserica lui Hristos ca dintr-un rai râurile duhovniceşti, [cei Patru Ierarhi] adapă şi udă toată faţa pământului potopind ereziile lumii.

Molima ciumei înţelegătoare a ereziilor aţi oprit-o voi, cei trei ierarhi, prin puterea cuvântului şi harului Duhului, iar pe cea retrezită acum la viaţă o desfiinţează vitejeşte în Duhul Grigorie.

N-ai dat ochilor tăi somn, nici genelor tale dormitare, Grigorie, ci ai tâlcuit Scripturile cu harul Duhului și ai răsturnat ereziile cu cuvintele teologilor.

Mare îndrăznire aflând acum la Hristos împreună cu cei trei dascăli și prieteni ai tăi, roagă-te să se mântuiască nerănită turma Lui, pentru care te-ai ostenit.

A Născătoarei

Născând pe Dumnezeu cu trup, dumnezei i-ai făcut pe muritori prin împărtășire dumnezeiască și har, Stăpână; cei patru prieteni ai tăi întăresc aceasta și prin cuvintele și prin faptele lor.

Alt canon al sfântului

Dreptar al virtuții s-a arătat cu adevărat credincioșilor viața ta dumnezeiască, Grigorie, și canon al dreptei-credințe cuvântul și dogmele tale, prin care se distinge autenticul de fals pentru că vestesc Un Dumnezeu Singur necreat și atotputernic.

Marele Grigorie ni s-a arătat vestind în chip cuvios o singură Dumnezeire, o Fire în Trei Ipostase în toate simplă și necreată, rușinându-i foarte frumos pe toți cei ce flecăreau Dumnezeirea curată.

Fără de minte l-ai vădit pe sucitul Achindin ca odinioară pe trufașul Varlaam, căci aceștia, făcându-se părtași ai părerilor elinilor [păgânilor], au coborât Dumnezeirea făcându-o creată, necinstind ca odinioară iudeii vrednicia Fiului lui Dumnezeu.

Modele de dogme și cuvinte strălucite ai dat Grigorie, prin care ai lămurit [desfășurat] în Duhul gândirea veneraților teologi; pe care păzește-le prin rugăciunile tale nevinovate, izbăvind Biserica lui Hristos de orice erezie.

A Născătoarei

Mai presus decât tronuri, heruvimi și puteri, și decât orice ceată de sus te-ai arătat, Stăpână, făcându-te tron negrăit ipostasei lui Dumnezeu, pe Care ca pe un Fiu fă-l milostiv celor ce te laudă pe tine cu credință.

Catavasie: Înțelepții lui Dumnezeu...

Condac, glas 8 „Apărătoare Doamnă"

Pe tine organul cel sfânt și dumnezeiesc al înțelepciunii, trâmbiță strălucită a teologhisirii te lăudăm, Grigorie de Dumnezeu grăitorule; ci ca unul ce stai acum ca o minte înaintea Minții Dintâi, călăuzește spre Ea mintea noastră, părinte, ca să strigăm ție: Bucură-te, crainicule al harului!

Icos

Înger te-ai arătat pe pământ vestind muritorilor cele dumnezeiești și negrăite, căci folosindu-te cu minte și trup omenesc de glasurile celor netrupești, ne-ai scos din noi înșine de uimire și ne-ai convins să-ți strigăm, de Dumnezeu grăitorule, acestea:

Bucură-te, prin care s-a vestit lumina!
Bucură-te, prin care s-a alungat întunericul!
Bucură-te vestitorul Dumnezeirii necreate!
Bucură-te, văditorul celei create și cu adevărat nebune!
Bucură-te, cel care ai spus că firea lui Dumnezeu e înălțime neajunsă!
Bucură-te, cel care ai spus că lucrarea Lui e adânc cu anevoie de văzut!
Bucură-te, că ai vorbit de bine slava lui Dumnezeu!
Bucură-te, că ai mustrat părerile făcătorilor de rele!
Bucură-te, luminătorule care ai arătat Soarele!
Bucură-te, pahar care dai nectarul!

Bucură-te, prin care strălucește adevărul!
Bucură-te, prin care s-a întunecat minciuna!
Bucură-te, crainicule al harului!

Sinaxar

În ziua a 14-a a lunii de față adormirea celui între sfinți Părintele nostru Grigorie, arhiepiscopul Tesalonicului, Palama.

Stihuri:

Cu Hristos te-ai unit purtând numele sfinților Grigorie
și ești viu, deși te-ai mutat, lucrând în mormânt minuni.
Cine te va lăuda pe tine, Grigorie,
care de la Dumnezeu ai primit cinstea care vine din minuni?
Grigorie arhiepiscopul a murit în ziua a paisprezecea.

Acest fiu al dumnezeieștii și neînseratei Lumini, cu adevărat om al lui Dumnezeu și minunat rob și slujitor al lui Dumnezeu a avut drept patrie Orașul-Regină [Constantinopolul] și părinți de neam și slăviți nu numai după omul cel din afară și văzut, ci cu mult mai mult după cel lăuntric și nevăzut.

Tatăl lui murind pe când era încă în fragedă copilărie, mama sa l-a învățat și l-a crescut atât pe el, cât și pe frații și surorile lui în învățătura și în legea Domnului și în Sfintele Scripturi; dar pe minunatul Grigorie a hotărât să-l deprindă și în înțelepciunea din afară [profană] dându-l ucenic la un dascăl. Și unind cu o fire ageră și o râvnă pe măsură, a adunat în scurtă vreme tot felul de cunoștințe raționale. Ajungând la vârsta de douăzeci de ani și socotind pe toate nimic și mai înșelătoare decât visurile, căuta să alerge sus la Dumnezeu, Pricina și Dătătorul oricărei înțelepciuni, și printr-o viețuire mai desăvârșită să i se închine lui Dumnezeu întreg.

De aceea a descoperit mamei sale scopul său iubitor de Dumnezeu, dorul și dragostea înflăcărată de Dumnezeu ce le avea de multă vreme și cu acest prilej a aflat că și ea nutrește de mult aceleași gânduri și că-și găsește bucuria în aceleași lucruri ca și el. Așadar mama și-a adunat îndată în jurul ei pe copiii săi și le-a zis cu veselie: „Iată, eu și pruncii pe care mi i-a dat Dumnezeu!” și apoi a încercat să afle ce părere au ei despre cele bune și le-a descoperit țelul fratelui lor mai mare. Și acesta, întrebuințând cuvinte de îndemn, i-a convins pe toți să urmeze cu râvnă aceleași dorințe ca și el și să fugă de lume.

De aceea, după ce și-a împărțit în chip evanghelic toată averea la săraci și a părăsit cu suflet ușor favorurile împărătești, onorurile și aplauzele din palatele împărătești, a urmat lui Hristos. Pe mama și pe surorile sale le-a așezat într-o mănăstire de fecioare, iar el împreună cu frații săi s-au dus în muntele cu numele sfințeniei, Athos. Dar pentru că împrejurarea n-a îngăduit să trăiască la un loc, i-a convins pe frații săi să rămână în alte mănăstiri și acolo să-și ducă viața potrivit lui Dumnezeu, iar el s-a dat în ascultare unui bărbat minunat pe nume Nicodim, care trăia în isihie numai pentru Dumnezeu, de la care a învățat cu fapta, în smerenia sufletului, toată porunca și toată virtutea. Primind aici într-o descoperire tainică și sprijinul și ajutorul nebiruit de nimeni al Preacuratei Născătoarei de Dumnezeu și petrecând după mutarea aceluia la Dumnezeu câțiva ani în Marea Lavră, cu mare sârguință și dragoste de isihie a părăsit Marea Lavră și a îmbrățișat pustia. Dorind cu tărie să fie necontenit cu Dumnezeu, s-a predat unei vieți covârșitor de aspre. Și strângându-și printr-o atenție stăruitoare simțurile, înălțându-și mintea la Dumnezeu, petrecând tot timpul în rugăciune, meditând la cele dumnezeiești și întocmindu-și într-un chip foarte bun viața, cu ajutorul lui Dumnezeu

învingea cu mare putere atacurile demonilor. Şi curăţindu-şi sufletul cu izvoare de lacrimi în privegheri de nopţi întregi, a ajuns vas ales al harurilor dumnezeiescului Duh şi avea adeseori vedenii dumnezeieşti. Şi, ceea ce-i mai minunat, este că nu şi-a schimbat felul aspru de viaţă, cu toate că, din pricina năvălirilor ismailiţilor, s-a mutat în Tesalonic şi a fost silit să locuiască şi în alte oraşe.

După mulţi ani, curăţindu-şi desăvârşit şi trupul şi sufletul, a primit cu voia lui Dumnezeu marele dar al preoţiei şi săvârşea tainele preoţiei ca unul care n-avea trup şi era, ca să spun aşa, în afară de el însuşi, încât sufletele celor care se uitau la el erau străpunse la inimă numai văzându-l. Era cu adevărat mare şi era cunoscut ca un purtător de Duh de cei care trăiau potrivit lui Dumnezeu. Se arăta însă un astfel de om şi celor care vedeau faptele lui: avea putere împotriva demonilor; izbăvea pe cei cuprinşi de înşelăciunea şi uneltirea lor; făcea ca pomii neroditori să dea roade; vedea mai dinainte cele viitoare şi era împodobit şi cu celelalte haruri ale dumnezeiescului Duh.

Dar pentru că lucrarea virtuţii stă în puterea noastră, dar a cădea în încercări nu stă în puterea noastră, iar fără ele nu este nici desăvârşire şi nici arătarea credinţei în Dumnezeu — căci fapta şi pătimirea pentru bine desăvârşesc pe omul care trăieşte potrivit lui Dumnezeu —, a îngăduit Dumnezeu să cadă acest mare bărbat în felurite şi necontenite încercări, pentru ca prin toate acestea să se arate cu adevărat desăvârşit. Ce minte poate să-şi închipuie câte i s-au întâmplat? Ce cuvânt poate să rostească uneltirile mai mari decât cele dinainte ale cumplitului vrăjmaş, precum şi acuzaţiile şi bârfelile aduse lui de noii luptători împotriva lui Dumnezeu şi cât de mult a luptat pentru credinţă timp de douăzeci şi trei de ani, suferind din partea lor tot felul de vătămări şi necazuri?

Căci fiara italiană, Varlaam din Calabria, crezându-se grozav în înțelepciunea din afară și socotind în deșertăciunea gândurilor lui că le știe pe toate, a ridicat război cumplit împotriva Bisericii lui Hristos, a dreptei noastre credințe și a tuturor celor care o țineau fără alunecare. Dogmatiza nebunește că harul comun Tatălui și Fiului și Sfântului Duh și lumina veacului ce va să fie, în care vor străluci și drepții ca soarele, așa cum a arătat-o Hristos strălucind ca soarele pe Munte[le Taborului] și, simplu spus, toată puterea și lucrarea Dumnezeirii triipostatice și tot ce se deosebește întrucâtva de firea dumnezeiască sunt toate create. Iar pe cei care cugetau drept că acea preadumnezeiască lumină și toată puterea și lucrarea dumnezeiască sunt necreate, întrucât nimic din însușirile firești ale lui Dumnezeu nu e ceva mai recent, pe toți aceștia îi numea prin cuvinte și prin scrieri mari închinători la doi dumnezei și închinători la mai mulți dumnezei, precum ne numesc și iudeii, Sabelie și Arie.

Așadar dumnezeiescul Grigorie vine chemat de Biserica din Constantinopol, ca un luptător al credinței și strălucit apărător, sau, mai bine spus, și ca acuzator și ca acuzat. Iar preadumnezeiescul împărat Andronic al III-lea Paleologul, apărător al dreptei-credințe, a adunat un sfânt sinod. Iar când a venit în sinod Varlaam cu învățăturile lui cacodoxe spuse mai sus și cu acuzațiile aduse împotriva dreptcredincioșilor, marele Grigorie, plin de dumnezeiescul Duh și îmbrăcat cu putere nebiruită de sus, a astupat acea gură deschisă împotriva lui Dumnezeu și la sfârșit a biruit-o, prefăcând în cenușă prin cuvântări și prin scrieri arzătoare vreascurile ereziilor lui. De aceea, nemaiputând suferi rușinea, vrăjmașul dreptei-credințe a fugit la latini, de unde a și venit. Îndată după acela a mustrat în sinod și pe Achindin, cel cu multe primejdii, și prin cuvântări împotriva lui a nimicit scrierile acestuia. Cu toate acestea, partizanii molimei acestora nu încetau

de a duce război cu Biserica lui Dumnezeu. Spre a le fi stavilă, silit mult de sfântul sinod și chiar de împărat, și înainte de toate prin hotărârea dumnezeiască, Grigorie a fost înduplecat să se urce pe scaunul arhiepiscopal și să fie așezat păstor sfintei Biserici a Tesalonicului. Și așa a dus cu vitejie și stăruință și mult mai multe lupte pentru credința ortodoxă decât înainte. Pe mulții, cumpliții și viclenii urmași ai lui Achindin și Varlaam, care se arătau ca niște pui cumpliți ai unor cumplite fiare sălbatice, ca și învățăturile și scrierile lor, le-a combătut cu fel de fel de argumente, prin cuvântări și scrieri de Dumnezeu insuflate, nu o dată, de două ori sau de trei ori, ci de multe ori și în multe împrejurări, nu numai pe timpul unui împărat sau patriarh, ci pe timpul a trei împărați, care au luat sceptrul împărăției unul după altul, și pe timpul tot atâtor patriarhi și a multor sinoade, iar în sfârșit a biruit în chip strălucit. Căci ce dacă mai sunt unii nerușinați și nepocăiți, care socotesc drept nimic dreptatea de sus? Fiindcă mai există rămășițe ale tuturor ereziilor nerușinate împotriva sfinților care au triumfat asupra lor, ca să nu spun nimic de neamul atotîndrăzneț al iudeilor care turbează până acum împotriva lui Hristos.

Pe scurt, acestea și atât de mari sunt biruințele [triumfurilor] marelui Grigorie împotriva rău-credincioșilor. Dar pe căi nespuse Dumnezeu l-a trimis învățător și în Răsărit. Căci din Tesalonic a fost trimis sol în Constantinopol ca să împace dihoniile dintre împărați. A fost prins însă de agareni [musulmani] și ținut în stăpânirea lor un an întreg străbătând din loc în loc și din oraș în oraș, învățând fără frică Evanghelia lui Hristos. Pe cei tari îi întărea încă și mai mult și-i sfătuia să stăruie în credință, iar pe cei ce se clătinau și aveau unele nedumeriri și-i puneau întrebări cu privire la cele ce se petreceau în acea vreme, i-a sprijinit cu înțelepciunea dumnezeiască și le dădea cea mai bună dezlegare tuturor întrebărilor

ce i le puneau. Iar celorlalţi necredincioşi şi celor care se rupseseră în chip nenorocit de creştini şi îşi băteau joc de dogmele noastre: de economia Întrupării Domnului şi Dumnezeului nostru, de cinstita Cruce, de cinstitele icoane cărora ne închinăm, le-a vorbit de multe ori cu îndrăzneală. Mai mult încă le-a vorbit şi despre Mahomed şi despre multe alte întrebări ce-i erau puse. Iar prin răspunsurile pe care le dădea, pe unii îi uimea, iar pe alţii îi înfuria împotriva lui şi aceştia îşi întindeau mâinile spre el şi i-ar fi pus muceniceşte capăt zilelor dacă, prin purtarea de grijă a lui Dumnezeu, n-ar fi fost cruţat pentru nădejdea răscumpărării sale cu bani. Lucru care s-a întâmplat, şi marele Grigorie a fost eliberat din captivitate de nişte creştini iubitori de Hristos, şi aşa s-a dus îndată în chip strălucit la turma sa ca un mucenic fără sânge.

Pe lângă multele şi marile daruri şi meritele deosebite ce le avea, a fost împodobit şi el cu semnele lui Hristos, purtând în el, cum spune Pavel, lipsurile lui Hristos. Iar ca să arătăm câteva din însuşirile lui deosebite, le vom numi pe acestea: era peste măsură de blând şi smerit, însă nu când era vorba de Dumnezeu şi de cele dumnezeieşti, fiindcă în acestea era mare luptător; era fără ură şi îngăduitor; căuta, pe cât îi sta în putinţă, să răsplătească cu bine pe cei care se purtau rău cu el; nu primea cu uşurinţă cuvintele ce se spuneau împotriva unora; era răbdător şi cu suflet mare în greutăţile ce veneau asupra lui de fiecare dată; era mai presus de orice plăcere şi slavă deşartă; era totdeauna simplu în toate trebuinţele trupului, deşi cu timpul trupul lui se slăbise cu totul; blândeţea, liniştea şi necontenita bucurie a inimii lui se făcuseră atât de mari în ea, încât aceste însuşiri se arătau şi pe dinafară celor care-l priveau. În toate era totdeauna înţelegător, atent şi ordonat. Ca urmare a acestor însuşiri, aproape niciodată ochii nu-i erau seci de lacrimi, ci purtau în ei izvoare de lacrimi.

Așa a luptat vitejește de la început până la sfârșit împotriva patimilor și a demonilor; a alungat pe eretici departe de Biserica lui Hristos, limpezind în cuvântări și în scrieri credința ortodoxă, a pecetluit oarecum prin ele toată Scriptura insuflată de Dumnezeu, după cum și ea, care-i sfârșit și pecete a vieții și a cuvântului sfinților, a pecetluit viața și cuvântul lui; a păstorit apoi apostolește și bineplăcând lui Dumnezeu turma sa timp de treisprezece ani, împodobind-o cu cuvinte morale și de învățătură și așa a condus-o spre staulul cel ceresc. Și, ca să spunem așa, arătându-se binefăcător de obște al ortodocșilor, și al celor în viață și al celor ce vor veni, s-a mutat la viața cea mai presus de lume, trăind cu totul 63 de ani. Duhul și l-a dat în mâinile lui Dumnezeu, iar trupul strălucit și slăvit l-a lăsat turmei ca o moștenire și comoară nepreţuită. Căci face bine de fiecare dată celor ce se apropie de el cu credință și dăruiește izbăvire de tot felul de boli; nu puține dintre ele le povestește istoria lui.

Cu ale lui rugăciuni, Dumnezeule, miluiește-ne și ne mântuiește pe noi. Amin.

Oda 7

Canonul Născătoarei

Vrând să faci mântuirea noastră, Mântuitorule, te-ai sălășluit în pântecul Fecioarei, pe care ai arătat-o lumii ocrotitoare.

Vistierie a mântuirii, izvor al nestricăciunii, turn al siguranței și ușă a pocăinței ai arătat-o pe cea care Te-a purtat în pântec celor ce strigă: Dumnezeul Părinților noștri bine ești cuvântat!

Pe Voitorul milei pe Care L-ai născut, Maică preacurată, roagă-L să izbăvească din greșelile și întinările sufletului pe cei ce strigă cu credință: Dumnezeul Părinților noștri bine ești cuvântat!

Pe cei ce vin cu dragoste la acoperământul tău dumnezeiesc învredniceşte-i de vindecarea moliciunii trupurilor şi de slăbiciunea sufletelor tu, care ne-ai născut pe Hristos Mântuitorul.

Canonul sfântului

Omorâtă e moartea şi surpată puterea demonilor de crucea Stăpânului, iar voi, surpând cu puterea Duhului puterea oricărei erezii, pe toţi îi învăţaţi să se închine Unui Dumnezeu.

Minte a Bisericii şi adânc al înţelepciunii te-ai arătat Vasile cercetând firile şi rânduielile armonioase ale celor ce sunt, înţelepte, dreptar fără greşeală al dogmelor dumnezeieşti, îndreptător al purtărilor şi canon al monahilor.

Întipărită e Biserica, Grigorie, de frumuseţea cuvintelor tale şi îndreptată de tunetul tare al dogmelor tale, prin care alungă cu tărie orice erezie cinstind un Dumnezeu în Trei Feţe [Persoane].

Rai frumos te-ai arătat Bisericii, Hrisostome, hrănind, veselind şi învăţând prin cuvintele tale felurite, îmbelşugate şi de neimitat pe cei ce cântă: Binecuvântat eşti Dumnezeul Părinţilor noştri!

A Născătoarei

Spre tine, cel blând şi liniştit cu adevărat, a privit Maica Domnului, cuvioase, şi te-a înălţat la lumina dumnezeiască, precum ai cerut, şi cântând strălucit împreună cu corul teologilor de frunte.

Alt canon al sfântului

Loviţi ca de tunet de sunetul dogmelor tale şi de fulgerul cuvintelor dumnezeieşti, robii rătăcirii nu mai pot vedea limpede, părinte, ci, precum stă scris, pipăie acum ca nişte orbi zidurile şi sunt luaţi în râs ca nişte lipsiţi de minte.

Noapte fără lună s-a făcut acum celor necredincioşi lumina firească, împărăţia şi slava lui Dumnezeu, pe care a arătat-o Iubitorul de oameni ucenicilor în Tabor, de care împărtăşindu-te, Grigorie, o împărtăşeşti cu îmbelşugare celor credincioşi.

Pe cei ce au ocărât în chip necucernic harul lui Dumnezeu, slăvite, şi au luat în râs în chip ruşinos isihia, rugăciunea şi îndumnezeirea cea negrăită, i-ai alungat ruşinaţi din staulul dumnezeiesc, pe care păzeşte-l pururea prin rugăciunile tale.

A Născătoarei de Dumnezeu

Vino şi acum în ajutorul nostru tu, ceea ce eşti mântuitoare obştească, primind rugăciunile lui Grigorie, Stăpână, adormind patimile sufletului şi ale trupului şi dezlegând degrabă tulburarea şi stricăciunea obştească.

Catavasie: N-au slujit făpturii...

Oda 8

Canonul Născătoarei

Pe cei ce au nevoie de ajutorul de la tine să nu-i treci cu vederea, fecioară, căci te laudă şi înalţă, Copilă, în veci.

Belşug de tămăduiri reverşi peste cei ce te laudă cu credinţă, Fecioară, şi înalţă nespusă naşterea ta.

Slăbiciunile sufletului şi durerile trupului meu vindecă-le, Fecioară, ca să te slăvesc pe tine cea plină de har.

Alungi momelile patimilor şi năvala patimilor, Fecioară, de aceea pe tine te lăudăm întru toţi vecii.

Canonul sfântului

Nou foc al lui Ilie te-ai arătat coborând de sus în Duhul cu zelul dreptei-credinţe, slăvite, şi arzând jertfele cu cuvântul Treimii, înţelepte, ruşinând şi omorând pe slu-

jitorii şi prorocii rătăcirii, îngrăşaţi ca odinioară la masa stricătoare de suflet a împărătesei lipsite de cucernicie.

Învăţându-ne să ne închinăm unei singure Dumnezeiri triipostatice, fără de început, într-o singură fiinţă şi având în ea puteri şi lucrări fireşti, aţi triumfat asupra născocitorilor dogmelor potrivnice sabelieni, arieni şi macedonieni, ca şi asupra rătăcirii din urmă a lui Varlaam.

Alt David te-a găsit pe tine, de Dumnezeu grăitorule Grigorie, tânăr mai viteaz în dogme decât cei trei, Treimea cea mai presus de dumnezeire, tu care ai stat tare pentru Ea doborându-l pe Goliatul de la noi cu praştia cuvântului şi izbăvind vitejeşte poporul Domnului din mâinile celor de altă seminţie.

Drept cinstire a ostenelilor tale ai primit, ierarhe Grigorie, unirea cu teologii de aceeaşi cinstire, fiind împreună cu ei în Duh dumnezeiesc şi dănţuind acum cu cei trei ierarhi; căci imitând virtutea, înţelepciunea şi teologhisirea lor, i-ai găsit cetăţeni, prieteni şi casnici în ceruri.

A Născătoarei

Rai cuvântător, stihiile cele mari care cu cuvintele şi cu dogmele ţineţi la un loc în Hristos făptura cea nouă, pătrimea teologilor, împreună cu Născătoarea de Dumnezeu Stăpânului tuturor rugaţi-vă să păzească Biserica lui de molima ereziilor şi a nenorocirilor de tot felul.

Alt canon al sfântului

Arătatu-te-ai, părinte, întreg, dulce, plăcut şi blând, curgând celor ce vin la tine cu credinţă dulceaţa cuvintelor, Grigorie, apă dumnezeiască, veselind inimile tuturor dreptcredincioşilor şi muşcând pe cei cu simţirile sufleteşti bolnave.

Găsind în tine o minte şi o limbă cu adevărat nobilă, o educaţie, un cuvânt şi o inimă curată, s-a sălăşluit întru

tine înțelepciunea lui Dumnezeu, cu care armonizându-te în chip potrivit, părinte, te-ai arătat lumii minune străină tuturor.

Puterea credinței i-a arătat nevătămați oarecând în cuptor pe copiii evreilor, pe care imitându-i, înțelepte, ai stăvilit cu putere focul necucerniciei, lăudând vitejește pe Stăpânul în mijlocul cuptorului ispitelor și arzându-i pe prigonitori.

Cufundând pe faraonul înțeles cu mintea în curgerile lacrimilor tale și înecând toată oştirea egiptenilor, ai urcat în muntele nepătimirii, aruncând de acolo cu puterea Duhului ca și marele Moise taberele vrăjmașilor.

A Născătoarei de Dumnezeu

Strălucitul crainic al harului, curată, și teolog al Duhului dat lumii prin tine, Născătoare de Dumnezeu, prăznuind acum în cuvinte îți aduce imne și cântări ca un credincios slujitor slăvind pomenirea ta.

Catavasie: Pe tinerii cei bine-credincioși...

Oda 9

Canonul Născătoarei

Curgerea lacrimilor mele nu o depărta Fecioară, care ai purtat în pântec pe Hristos, Care a șters de pe față orice lacrimă.

Umple de bucurie inima mea, Fecioară, care ai primit plinătatea bucuriei, ștergând întristarea păcatului.

Liman și ocrotire ale celor ce scapă la tine fă-te, Fecioară, şi zid neclătinat, scăpare, acoperământ și veselie.

Cu razele luminii tale, Fecioară, alungând întunecimea neștiinței, luminează-i pe cei ce cu cucernicie te vestesc pe tine Născătoare de Dumnezeu.

Pe cel ce zace umilit și vătămat de rău în locul neputinței vindecă-l, Fecioară, mutându-l de la slăbiciune la înzdrăvenire.

Canonul sfântului

Surpând impietatea ereziilor absurde cu puterea Duhului și cu tunetul cuvintelor voastre dumnezeiești, înțelepților, v-ați arătat smulgând din rădăcini și acest ultim ateism, găsindu-l pe Grigorie, care l-a răsturnat vitejește cu dumnezeieștile voastre cuvinte.

Luând în mână cu mintea sabia Duhului, fericite Grigorie, și îmbrăcând toate armele lui, ai surpat ca un brav general întăriturile impioșilor scoțând din mijloc rătăcirea iudeilor și toată adorarea creaturilor.

Așa cum în vechime cei trei ierarhi au izgonit pe cumpliții apărători ai ereziilor, așa și acum Grigorie doborându-i cu cuvintele lor pe începătorii răului politeism, i-ai pus alături de păgâni și evrei ca pe niște ocărâtori ai harului dumnezeiesc.

Ca un izvor al tămăduirilor și râu al harurilor Duhului s-a arătat mormântul tău, ocean al milei, curgere nouă și fără plată a vindecării sufletelor și trupurilor ai descoperit acum, ca și mai înainte, părinte, spre slava cuvântului dreptei-credințe.

Stând acum înaintea tronului Stăpânului împreună cu părinții și prietenii tăi, plin de strălucire dumnezeiască, părinte, adu-ți aminte de cei ce te laudă pe tine, pe care i-ai avut mai înainte colaboratori, ucenici și prieteni, primindu-i acum ca pe niște creatori ai laudelor tale.

A Născătoarei

Pe tine, Stăpână Fecioară, avându-te preafrumoasa adunare a sfinților teologi punct de plecare al cuvintelor și dogmelor, Născătoare de Dumnezeu, au luminat lumea

cu învățăturile; de aceea, adunându-ți toate imnele, se roagă pentru noi.

Alt canon al sfântului

Stând înaintea tronului Dumnezeirii celei în Trei Sori și fără început, plin din belșug de lucrarea și harul Ei, pe care l-ai cântat, adu-ți aminte de colaboratorii și prietenii tăi, care-și aduc aminte de tine.

Aflat-ai drept răsplată ostenelilor tale Împărăția fără început a lui Dumnezeu, părinte, pe care vestind-o cu cucernicie pe pământ, ți s-au dăruit întreitele cununi ale mărturisirii dumnezeiești, preoției și isihiei.

Arătatu-te-ai lauda monahilor, gura teologilor, sfârșit dumnezeiesc și canon foarte exact al preoției; de aceea și de aici ți s-a dat dumnezeiescul har al minunilor care pecetluiește cuvintele tale.

Legile laudelor și întrecerile în cuvânt le-ai întrecut, slăvite, și când locuiai pe pământ și când ai ieșit din trup; primește dar această mică laudă, preabunule, și dă prin mijlocirile tale împlinirea cererilor celor ce te iubesc pe tine.

A Născătoarei

Gură a înfricoșatei nașterii tale și limbă teologică a îndumnezeirii arătate din tine mai presus de fire s-a arătat vrednicul tău slujitor Grigorie, ale cărui rugăciuni primindu-le, mântuiește-ne pe toți.

Catavasie: Tot neamul pământesc...

Luminânda:

Bucură-te, lauda părinților, gura teologilor, corul isihiei, casa înțelepciunii, tăria învățăturilor, oceanul cuvântului; bucură-te organul făptuirii, înălțimea contemplării, vin-

decătorule al patimilor și bolilor omenești; bucură-te locașul Duhului și mort și viu, părinte.

A Născătoarei

Bucură-te, primitoarea bucuriei; bucură-te, dezlegarea blestemului; bucură-te, învierea lui Adam; bucură-te, căderea demonilor; bucură-te, surpătoarea rușinii femeilor; bucură-te, deșertarea iadului, stricăciunea morții, sfințirea firii omenești; bucură-te, Copilă, bucură-te, Stăpâna tuturor, bucură-te, Maica lui Dumnezeu.

La Laude punem stihirile pe 4, glas 8

Părinte sfinte Grigorie, iubind pe Dumnezeu din copilărie, ai fugit de împătimirea materială și de lumea cea nestatornică; și luând cu vitejie crucea ai urmat lui Hristos, și curățindu-ți sufletul și mintea cu plâns și cu lacrimi te-ai făcut întreg cu chip dumnezeiesc [deiform].

Părinte sfinte Grigorie, curățindu-ți frumos inima cu contemplarea și făptuirea, te-ai făcut lăcaș al Duhului; și primind luminările Lui, te-ai arătat cu adevărat lumină celor ce se apropie de tine, slăvite, făcându-te prin har ceea ce El este prin fire dumnezeiască fără împărțire.

Părinte de Dumnezeu purtătorule Grigorie, tu surpând sămânța cea rea ai tăiat cu cuțitul Duhului rădăcina, pe spurcatul Varlaam, iar pe trădătorul credinței și ucenicul lui, pe flecarul Achindin, scoțându-l din plinătatea dumnezeiască, l-ai alăturat ocărâtorilor evrei ca pe unul gelos pe nebunia lor.

Slavă, glas 8

Cuvioase părinte, cunoscând de prunc virtutea, cu purtare de grijă te-ai făcut organ al Duhului Sfânt, și luând de la El lucrarea minunilor, i-ai convins pe oameni să disprețuiască plăcerile. Iar acum luminat fiind mai curat

de lumina dumnezeiască, luminează şi minţile noastre, ierarhe Grigorie.

Şi acum *(dacă nu e duminică)*

Născătoare de Dumnezeu, tu eşti viţa cea adevărată care ai odrăslit Rodul Vieţii; pe tine te rugăm, Stăpână: mijloceşte împreună cu ierarhul şi toţi sfinţii să se miluiască sufletele noastre.

Doxologia mare şi Apolisul.

La Liturghie

La Fericiri din primul canon al sfântului oda 3 şi din al doilea oda 6

Apostolul din 17 noiembrie: 1 Corinteni *12, 7–11*

Evanghelia dumnezeiescului Hrisostom

Mărimuri

Pe dumnezeiescul Grigorie, credincioşii, adunându-ne toţi, să-l lăudăm cu cucernicie ca pe unul care s-a arătat cu faptele păstor adevărat, gură a adevărului şi crainic al luminii.

Străjuieşte, bunule şi neadormitule ocrotitor, turma ta, care înconjoară racla ta, şi izbăveşte-o din primejdii şi de toată clevetirea cea rea, Grigorie, de trei ori fericite, minunate.

Chinonic

Întru pomenire veşnică va fi dreptul. Aliluia. Aliluia. Aliluia.

Dosarul captivității otomane din 1354

A aceluiași Grigorie Palama

Scrisoare pe care a trimis-o Bisericii sale din Asia pe când era captiv[1]

Introducere

1. Smeritul mitropolit al Tesalonicului tuturor iubiților în Duhul Sfânt copii și frați ai smereniei mele, preaiubiților de Dumnezeu episcopi și demnitari ai Bisericii, iar prin ei tuturor, și mai cu seamă celor ce doresc să știe cele ale noastre, milă veșnică de la Dumnezeu, harul și iubirea Lui să vi se înmulțească [cf. *Rm* 1, 7].

2. Că un mare adânc sunt judecățile lui Dumnezeu, adică pronia Lui față de noi, pentru că și adâncul sau înălțimea înțelepciunii Lui sunt cu neputință de iscodit [*Rm* 11, 3], am fost învățați de arătătorul celor dumnezeiești, David [*Ps* 36, 7]. Sunt însă și unii care, din pricina slăbiciunii minții lor, ca prinși de amețeală în fața acestora, încovoiați și căzuți cumplit la pământ, fie desființează în chip impios pronia, fie acuză în chip irațional viața celor ce sunt în suferințe, fie socotesc în chip ticălos goală și netrebnică virtutea, ba chiar și însăși credința lor. Dar cel cu bună judecată, pe cât vede acel adânc și acea înălțime și se pleacă asupra lor prin reflec-

[1] Editată pentru prima dată de K. DYOVUNIOTIS, *Neon Hellenomnemon* 16 (1922), p. 7–21; iar critic de ANNE PHILIPPIDIS-BRAAT, *Travaux et mémoires* 7 (1979), p. 137–165 și de V.D. PHANURGAKIS în *Gregoriou tou Palama Syngrammata IV: Dogmatikai pragmateiai kai epistolai grapheisai kata ta ete 1348–1358*, Thessaloniki, 1988, p. 120–141.

ții, pe atât povestește cu admirație cele văzute împreună cu cele nevăzute.

3. Voi spune, așadar, iubirii voastre ceea ce am înțeles din pronia lui Dumnezeu atunci când am fost dus în captivitate în Asia văzându-i pe creștini și pe turci locuind și umblând împreună, cei din urmă mânându-i din spate pe cei dintâi. Căci mi se pare că prin această economie Dumnezeu Cel peste toate [*Rm* 9, 5] a vrut ca cele ale Domnului nostru Iisus Hristos să fie arătate și celor mai barbari dintre toți barbarii, pentru ca ei să fie fără cuvânt de apărare [*Rm* 1, 20] la preaînfricoșătorul Său tribunal care acum e aproape. Cum se va putea vedea din deznodămintele lucrurilor, pentru această economie am fost și noi predați mâinilor acestora, totodată și pentru o mică ispășire a multelor noastre păcate față de Dumnezeu, întrucât cei încercați acum sunt ca predați unui foc care se stinge, dar cei care aduc asupra lor calomnii sunt păstrați, dacă nu vor avea părere de rău pentru necredința și sălbăticia lor, pentru acel foc nestins.

Peripețiile captivității

4. Și dacă ambiția literară n-ar fi dispărut demult aproape cu totul din sufletul meu, nicicând n-aș fi putut găsi un subiect mai demn de relatat decât cele ce mi s-au întâmplat acum, care să-mi convină cel mai mult și să-mi ofere nu puțin scrisului. Fiindcă ar fi putut relata prin aceasta faptele conducătorilor noștri — căci până la Tenedos am călătorit cu triera imperială[2], și de acolo

[2] Grigorie Palama a fost chemat din Tesalonic de împăratul Ioan V Paleologul, care voia să-l trimită la Constantinopol, unde Ioan VI Cantacuzino se pregătea să-l încoroneze coîmpărat în locul lui Ioan V pe fiul său mai vârstnic, Matei Cantacuzino. Proclamat deja împărat din aprilie 1353, Matei nu fusese încoronat, fiindcă patriarhul Calist refuzase să facă acest lucru, fiind depus. Noul patriarh și ucenic al lui Grigorie Palama, Filotei

străbătând până în Bithynia și Mesothynia[3] nu mi-a scăpat nimic din cele făcute pe uscat și pe mare de cei din Constantinopol —, dar nu știu dacă trebuie să vorbesc și despre pedepsele sau părăsirile de sus ale neamului nostru, și mai cu seamă despre cutremurul din anul acesta care a dat nu numai case și proprietăți, dar chiar și trupuri și suflete „pradă la câini și la tot felul de păsări", după cum spune poetul[4], fie ele cuvântătoare[5] și necuvântătoare. Dar ca să nu vă întristez, lăsând toate acestea, vă voi spune vouă, care doriți să cunoașteți acestea, câteva lucruri mai modeste care mă privesc.

5. Câteva zile după cutremurul acela, urcându-ne, cum n-ar fi trebuit, la Tenedos pe o navă de 800 de medimne[6], cu vânt din pupa și un căpitan nepriceput sau, mai bine zis, nebun și dușman al mântuirii navei, cum mergeam drept spre Kallipolis, dar vântul, schimbându-și direcția, ne lovea acum din prova, n-am dat înapoi, ci, în loc de a ne lăsa purtați unde ne purta, am preferat să-i rezistăm, și acestea fiind noapte și pe furtună. Ajungând însă în primejdie din pricina îndrăznelii și manevrelor „bunului" căpitan, la un moment dat am convenit să întoarcem pupa înainte și, lăsându-ne în voia forței vântului — era un vânt violent dinspre nord —, am fost

---

Kokkinos, întronizat în noiembrie 1353, l-a încoronat pe Matei Cantacuzino în februarie 1354. Gestul însemna practic detronarea lui Ioan V Paleologul instalat în Tesalonic. Acesta l-a trimis la Constantinopol pe mitropolitul Grigorie Palama în speranța unei reconcilieri diplomatice cu Cantacuzinii. Palama fiind prins de otomani, Ioan V a încercat în aprilie să intre în Constantinopol prin surprindere. Nereușind, s-a întors în Tenedos.

[3] Localitate aflată probabil între Niceea și Nicomidia.

[4] HOMER, *Iliada* I, 4–5.

[5] Palama se referă la cutremurul devastator cu epicentrul în Hellespont din noaptea de 2–3 martie 1354, care a distrus zidurile portului Kallipolis, ocupat în aceeași zi de otomani. Aceștia l-au prins aici în 10 martie și pe Grigorie Palama, interceptând nava care-l ducea spre Constantinopol.

[6] Unitate de volum variabilă. Se pare însă că era vorba mai degrabă de o navă mică, cu o capacitate variind între 81,6 și 243 m^3.

purtați spre Kallipolis. Dar întrucât cutremurul acela făcuse ca el să cadă în mâna ahemenizilor[7], pe care acum îi numim turci, și n-a mai fost cu putință să intrăm în portul acestuia, am oprit nava la o oarecare distanță de țărmul vecin aruncând toate ancorele.

6. Luminându-se de ziuă, fiindcă vântul dinspre nord nu se îmblânzise, i-am văzut pe toți turcii străbătând în formație atât uscatul, cât și marea, legând așa-zicând prin mulțimea și rapiditatea vâslașilor cele două continente opuse și năpustindu-se spre jaf de pe cel aflat spre soare răsare asupra romeilor care locuiau în fața acestuia. Fiindcă aveam sub ochi acestea, l-am rugat toți pe căpitan să ne întoarcă la Tenedos, ca să n-ajungem în chip nenorocit o pradă pentru turci în drumul lor. Și cum nu voia să se lase convins, i-am oferit și daruri și-am făgăduit recompense grase noi toți care avusesem nenorocul să-l avem căpitan tocmai pe acela și ne încredințasem, rău inspirați, unui asemenea scufundător de corăbii, i-am arătat că primejdia era iminentă și inevitabilă, în cazul în care ne-ar lăsa forța vântului care ne clătina legați de ancore. El însă a rămas neîncrezător și umflându-se în pene în fața dușmanilor care ne așteptau, până când vântul dinspre nord s-a oprit, iar barbarii înarmați până în dinți au venit peste noi în nave mai mult mari decât mici. Și angajându-se lupta — căci ce trebuie să mai lungesc vorba? — o mulțime nu mică a căzut în captivitate în chip vrednic de milă.

7. Am fost duși deci toți împreună mai întâi în Lampsakos[8]. Și începând de atunci, cele ale servituții, goliciunea, lipsa celor necesare și maltratările exterioare de tot felul ale trupului ne-au fost comune și mie și celor

---

[7] Perșilor. Arhaism stilistic bizantin, fiind vorba de fapt de turcii otomani.

[8] Oraș situat pe țărmul asiatic al strâmtorii Dardanelelor, în fața orașului Kallipolis, situat pe țărmul european.

captivi împreună cu mine. Proprii mie au fost nu numai reaua stare a măruntaielor mele, epuizarea trupului și aproape pareza membrelor venite de aici, dar și marele tapaj făcut chipurile pentru mine de romeii de acolo, care lăudau barbarilor în cuvinte nu puține cultura mea și virtutea purtării mele și puneau înainte luptele mele pentru Biserică[9], pe care le cinsteau mai presus decât ale tuturor celor de acum, vorbind lucruri nu mincinoase, pe cât socot, ci cele mai multe exacte, știu, dar absolut fără nici un folos pentru mine. Căci, pe de o parte, comandantului barbarilor[10] i s-a înfiripat nădejdea de a obține de la mine câteva mii de monede de aur, iar, pe de altă parte, cei atașați de învățăturile barbare au început să se înfurie împotriva mea, unii dintre ei luându-se acolo de mine și angajându-se în discuții și, neputând aduce alte argumente puternice, ne aduceau înainte ca pe un semn al caracterului neasigurat al religiei noastre tocmai captivitatea în care căzusem.

8. Fiindcă acest neam impios, urât de Dumnezeu și atotîntinat, se lăuda cu faptul că au ajuns să stăpânească peste romei pentru faptul că sunt iubiți de Dumnezeu, neștiind însă că lumea aceasta zace în cel rău [*1 In* 5, 19] și cea mai mare parte a ei aparține celor răi și robi ai celor de jos și care fac silnicie vecinilor cu forța armelor. De aceea și până la Constantin, care a împărățit cu adevărat iubit de Dumnezeu, idolatrii au stăpânit tot timpul aproape toată lumea locuită, și după acela iarăși mult timp au stăpânit-o unii care nu s-au deosebit cu nimic sau puțin de aceia. De aceea mi se pare că aceia care se laudă cu răutatea lor pătesc același lucru cu păgânii, despre care Apostolul [Pavel] spune că au fost

---

[9] Aluzie la activitatea Sfântului Grigorie Palama în apărarea isihasmului din anii 1338–1351.

[10] Suleiman, fiul emirului otoman Orhan, care conducea acum operațiunile militare de instalare a turcilor în Europa.

lăsați la voia minții lor neîncercate [*Rm* 1, 28], căci cunoscând pe Dumnezeu nu L-au slăvit, nici cinstit ca Dumnezeu [*Rm* 1, 21].

Fiindcă și aceștia [musulmanii], cunoscând pe Hristos — căci spun că e Cuvânt și Duh al lui Dumnezeu[11], dar și că S-a născut din Fecioară[12], că a făptuit și învățat dumnezeiește[13], că a fost luat la cer[14], că rămâne nemuritor și va veni să judece viii și morții[15] —, cunoscându-L deci pe Hristos, nu L-au slăvit ca Hristos, adică Dumnezeu-om, ci au schimbat adevărul în minciună și au crezut, au cinstit [*Rm* 1, 25] și au urmat unui simplu om, muritor și îngropat — acestui Moamet — decât Cuvântului Dumnezeu-om viu și veșnic, Care n-a gustat moartea decât ca să nimicească moartea [*Evr* 2, 14] și să Se facă început al vieții veșnice și nepieritoare, pe care nicicând n-ar fi putut-o oferi pătimirea, moartea și învierea unui simplu om; drept pentru care toți care au înviat la această viață muritoare a noastră au murit iarăși, dar când Hristos a înviat din morți, moartea nu mai are stăpânire asupra Lui [*Rm* 6, 9], ci mai degrabă se arată anticipat viața viitoare și veșnică. Deci, întrucât cei despre care vorbesc L-au cunoscut pe Hristos, dar nu L-au slăvit sau cinstit ca Hristos, Dumnezeu i-a lăsat la voia minții lor neîncercate, a patimilor și necinstirilor [*Rm* 1, 24. 26. 28], ca să trăiască rușinos, inuman și urât de Dumnezeu și, ca Esau cel urât încă de copil de Dumnezeu și lipsit de binecuvântarea părintească [*Fc* 27], ei trăiesc din arc, din sabie și din destrăbălare, delectându-se cu ducerea oamenilor în sclavie, cu omoruri, jafuri, răpiri, desfrânări, adultere și iubiri între bărbați.

[11] *Coranul* 4, 169–171.
[12] *Ibid.* 3, 42–47; 4, 169–171.
[13] *Ibid.* 3, 43–49.
[14] *Ibid.* 5, 117.
[15] *Ibid.* 4, 157–159.

Și nu numai că fac acestea, dar și — o, ce aberație! — cred că Dumnezeu le aprobă. Așa gândesc eu despre ei cunoscând acum mai exact cele ale lor.

9. Și să știți bine că acolo ne înconjura o mulțime deasă de bărbați, femei și copii, unii dorind să ne mărturisească cele ale lor și să primească vindecarea bolilor lor sufletești, alții dorind soluționarea unor nedumeriri privitoare la credință, majoritatea întrebând care e cauza unei atât de mari părăsiri de către Dumnezeu a neamului nostru, iar alții lamentându-se cu compasiune pentru nenorocirea noastră. Petrecând deci acolo șapte zile, și suportând în ziua a șaptea presiunile barbarilor pentru creșterea sumei răscumpărării noastre, a opta zi am fost duși pe drumul ce duce spre Pegai[16]. Și dacă aș vrea să spun aici toate pătimirile acestui drum, nu mi-ar fi de-ajuns nici cerneala, nici hârtia pe care le am la dispoziție acum.

10. În trei zile ne-au dus deci la Pegai. Mai întâi, deși fusesem aduși într-o stare foarte nenorocită de călătorie și de cele petrecute în timpul ei, ne-au lăsat să ne petrecem ziua sub cerul liber, deși ziua era rece. După care, luându-mă împreună cu monahii, iarăși au folosit amenințări insuportabile chiar și numai pentru auz, ca să ne silească să creștem suma de răscumpărare. Cum însă n-au reușit — căci așa cum se găsesc mulți care știu, averea mea se reducea la nevoile de fiecare zi —, deci cum n-au reușit ceea ce doreau, nu și-au pus amenințările în practică, ci ne-au trimis la o biserică a lui Hristos care se păstrează și acum acolo, și cu puterea Lui Îl laudă liber. Pe aceasta am văzut-o ca pe un liman liniștit după acele multe și felurite valuri sălbatice, căci în jurul ei locuiau și monahi și mireni, limanuri primitoare pentru

[16] Oraș de coastă situat la est de Lampsakos pe țărmul asiatic al Helespontului.

cei ce ancorau în ele din pricina captivității, în care am găsit și noi mângâiere sufletească nu puțină.

11. Așadar, eu și toți cei împreună cu mine am fost primiți cu ospitalitate de cel care se distingea între toți prin bunătate: eteriarhul[17] Mavrozumis, care ne-a dus sub un acoperiș și, goi fiind noi, ne-a îmbrăcat, flămânzi fiind, ne-a hrănit și, însetați fiind, ne-a adăpat [*Mt* 25, 35] sau, mai bine zis, ne-a hrănit aproape trei luni. Și, pe lângă aceasta, ne-a eliberat de tovărășia barbarilor, ne-a mângâiat și ne-a dat prilejul să învățăm după obicei în biserică și să mângâiem sufletește creștinii atât din partea locului, cât și pe cei adunați acolo din pricina captivității.

12. Iar după ce s-au scurs trei luni, cum spuneam, răpiți de acolo ca de niște mâini fărădelege, am fost duși în patru zile la Brusa[18]. Și aici aceia dintre creștini care se distingeau prin înțelepciunea lor veneau la noi atingând chestiuni importante, și acestea într-un moment nepotrivit, căci barbarii ne înconjurau ca un zid; dar ei, luptând pentru dreapta-credință, n-au ținut seama de momentul nepotrivit, avându-l sub ochi pe neașteptate pe cel care, pe cât li se părea, le putea vorbi despre cele ce doreau.

13. După două zile, răpiții fiind din Brusa, am ajuns în alte două zile împreună cu cei ce ne duceau într-un sat muntos[19] înconjurat la mare distanță de munți și împodobit de pomi cu umbră deasă; fiind bătut de vânturi când dintr-o parte, când dintr-alta a vârfurilor munților

---

[17] Eteriarhul era la curtea bizantină demnitarul însărcinat cu primirea străinilor și prietenilor (*hetairoi*) curții.

[18] Captivii au ajuns la Brusa pe 23 iunie. Asediată și devastată de otomani în 1301, Brusa căzuse în mâinile lui Orhan pe 6 aprilie 1326. Acesta a făcut din ea capitala statului otoman, oraș sacru musulman, transformând toate bisericile în moschei și deportându-i pe toți creștinii.

[19] O însemnare dintr-un manuscris spune că e vorba de satul Maleghina.

din jurul lui, acesta avea o apă foarte rece și un aer răcoros chiar și pe timpul verii; drept pentru care conducătorul cel mare al barbarilor [emirul Orhan] și petrecea verile în el.

Discuția cu Ismael

Deci cum împreună cu ceilalți captivi am fost adus acolo și eu, un nepot al marelui emir trimite la noi pe cineva și mă cheamă la el, despărțindu-mă de ceilalți captivi. Se așază împreună cu mine pe iarba moale, stând în jurul lui și câțiva demnitari. Și după ce ne-am așezat, ni s-au pus înainte mie fructe, lui carne, iar la porunca lui am mâncat, eu fructele, iar el carnea. Și în timp ce mâncam, m-a întrebat dacă nu mănânc deloc carne și de ce. Răspunzând eu la aceasta câte se cuveneau, vine cineva din afară și vestind pricina lipsei lui spune: „De-abia acum am putut săvârși împărțirea milosteniei rânduită de marele emir pentru ziua de vineri." Și de aici s-a făcut nu puțină discuție despre milostenie.

14. Iar Ismael — căci așa se numea nepotul marelui emir [Orhan] — îmi spune: „Se practică și la voi milostenia?" Iar spunându-i eu că adevărata milostenie e odrasla adevăratei iubiri de Dumnezeu, și că acela care iubește mai mult pe Dumnezeu, acela e și mai milostiv, m-a mai întrebat iarăși dacă-l primim și iubim și noi pe profetul lor Mehumet. Răspunzându-i negativ, el mi-a cerut să-i spun cauza. Iar eu dându-i la aceasta răspunsul suficient pentru cel care-l asculta și spunând: „Cel care nu crede în cuvintele învățătorului nu-l poate iubi pe învățător ca învățător", acela a zis: „Pe Esa însă — fiindcă așa Îl numesc ei pe Iisus Hristos — voi îl iubiți, dar spuneți că a fost răstignit." Iar când am convenit și i-am soluționat pe scurt contradicția aparentă, punându-i înainte caracterul voluntar, modul și slava pătimirii Lui și nepătimirea Dumnezeirii, acela a întrebat iarăși zi-

când: „Cum de vă închinați lemnului și crucii?" Iar când i-am dat la acesta răspunsul pe care l-a dat Dumnezeu, adăugând: „Și tu vei primi negreșit pe cei ce cinstesc stindardul tău, şi te vei supăra foc pe cei ce-l necinstesc; or semnul de biruință și stindardul lui Hristos e crucea", acela, vrând să ia în râs şi să defaime cele ale noastre, a zis: „Mai spuneți și că Dumnezeu și-a luat chiar femeie, căci ziceți că El a născut un fiu."

15. Eu însă i-am răspuns iarăși: „Turcii zic că Hristos e Cuvântul lui Dumnezeu și că S-a născut din Fecioara Maria, pe care noi o slăvim Născătoare de Dumnezeu. Deci, dacă Maria care a născut pe Hristos după trup n-a avut bărbat, nici n-a avut nevoie de bărbat, fiindcă a născut după trup pe Cuvântul lui Dumnezeu, cu atât mai mult Dumnezeu, Care naște Cuvântul Său în chip netrupesc şi cuvenit lui Dumnezeu ca Unul ce este netrupesc, n-a avut femeie, nici n-a avut nevoie de femeie, cum nu bine presupuneți voi." Și nici la aceasta el nu s-a arătat sălbatic, deși, cum spun cei care-l cunosc, acesta este dintre cei mai cruzi şi nebuni împotriva creștinilor.

16. Cum la acele cuvinte s-a dezlănțuit o ploaie năprasnică, ridicându-se acela a plecat alergând, iar eu m-am întors la captivi suportând ploaia sub cerul liber împreună cu ei. Iar când ploaia a încetat și ziua se sfârșea, spre seară cei ce ne conduceau ne-au dus pe toți împreună în fața tiranului. Și la ordinul său am fost duși într-un ținut vecin locuit în mare parte de romei creștini, unde era și reședința pentru ambasadorii imperiali[20]. Eram, așadar, împreună cu ei în fiecare zi, dobândind de la ei nu mică atenție și mângâiere, chiar dacă asprimea și răcoarea locului și lipsa celor de trebuință pentru bolile

---

[20] Veniți să negocieze retrocedarea teritoriilor europene ocupate de turci și o întâlnire la Nicomidia între bazileul Ioan VI Cantacuzino și emirul Orhan, întâlnire care n-a putut avea însă loc din pricina bolii acestuia din urmă.

mele n-au fost de natură să fie biruite de înflăcărarea voinței lor.

17. Emirul, suferind de ficat, a venit chemat și bunul Taronites, cel mai iubitor de Dumnezeu și iubit de Dumnezeu dintre medici, care, făcând toate pentru mine, când a văzut că-mi este de folos și sufletește și trupește să mă stabilesc la Niceea, s-a străduit să-l convingă pe emir să îngăduie aceasta. El l-a întrebat despre mine zicând: „Cine și ce fel de om e călugărul acesta?" Acela i-a spus ce i-a spus, iar emirul a zis iarăși: „Și eu am oameni înțelepți și învățați, care să discute cu el", și îndată trimite după Chioni, oameni care n-au fost învățați de Satana decât blasfemii și nerușinare față de Domnul nostru Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu. Venind însă aceia, Taronites, aflat de față martor ocular și auditor, a însemnat în scris cele grăite și făcute, de unde cei ce vor pot să parcurgă și să afle de aici aceste lucruri care au fost deja difuzate[21].

18. Aflați însă că, stabilindu-mă acum în Niceea și dobândind aici permisiunea cuiva, am povestit pe scurt iubirii voastre cele ale captivității mele, lăsându-le deoparte pe cele ale fraților noștri în Hristos care erau captivi pentru El împreună cu mine. Dar, ca să știți câteva din cele petrecute între timp, aflați că barbarii ne pun străjeri numai atunci când ne duc dintr-o cetate în altă cetate sau sat. Întrebările adresate de aceștia nouă și răspunsurile date de noi acelora, consimțămintele acelora la acestea și, simplu spus, toate convorbirile pe care le-am avut pe drumuri, ar fi foarte plăcute urechilor creștinilor, dacă cineva și-ar fi făcut răgaz să le scrie. Dar odată ce ne aduc în orașul sau satul care le-a fost rânduit, întorcându-se fiecare la ale sale, străjerii ne lasă să locuim și să mergem unde am voi și să ne întâlnim cu

[21] A se vedea mai jos procesul-verbal al acestei discuții, p. 715–723.

cine am dori; iar acest lucru, socot, că s-a făcut nu fără o pronie superioară.

19. Deci atunci când şi în Niceea am fost lăsat după obicei, am întrebat în ce parte a oraşului locuiesc mai mulţi creştini. Şi aflând că în jurul mănăstirii Cuviosului Iachint, ne-am dus numaidecât acolo alăturându-ne celor de acolo potrivit dorinţelor şi rugăciunilor lor; şi găsind în interiorul incintei ei o biserică foarte frumoasă şi un puţ plăcut între diferiţi pomi cu umbră deasă, care graţie brizei şi umbrei lor ofereau puţină răcoare şi linişte, ne-am stabilit acolo, sau mai degrabă m-am stabilit, căci eram singur. Fiindcă preaiubitul de Dumnezeu hartofilax [arhivar], care fuse dus înaintea mea la marele emir, nu ştiam exact unde locuia, ieromonahii Iosif şi dragul meu Gherasim erau deja la Constantinopol, iar Constans Kalamaris era pe atunci încă singur la Brusa, locuind la cineva iubit de Dumnezeu care-l răscumpărase, întrucât acesta nu plătise încă tot preţul cerut pentru el, până ce ducându-mă eu acolo, cu ajutorul sau, mai bine zis, printr-o minune făcută de Dumnezeu, l-am plătit integral şi el a ajuns liber. Dar nu-l luasem atunci împreună cu mine, pentru că nu ştiam unde aveam să ajung; acum însă, trimiţând prin scrisoare după el, îl am locuind împreună cu mine şi slujitor, eu, captivul, pe el, cel eliberat. Să fie adăugat la aceste relatări noi şi acest lucru: captivul dă libertate celui captiv împreună cu el şi cel ce nu este încă stăpân pe sine însuşi are sub puterea sa pe cel eliberat.

20. Locuind însă atunci singur, cum spuneam, în ziua următoare am ieşit să mă plimb pe poarta dinspre răsărit care e mai aproape decât celelalte. Deci cum am ieşit puţin pe poartă — căci ce rost este să vorbesc despre edificiile înalte şi frumoase şi despre fortificaţii? pe care oraşul acesta le are din belşug, deşi acum ele sunt inutile —, deci cum am ieşit puţin, văd pe un loc plan un cub de

marmură și gata să fie folosit. Și întrebând pe cei ce s-au întâmplat să fie acolo la ce servește cubul care era în afara cetății, dar aproape de ea și gata de a fi folosit, ei mi-au povestit la ce anume servea cubul. Și nu se terminase această discuție, că am auzit dinspre poarta cetății niște glasuri care strigau; și întorcându-ne după sunet, am văzut o adunare de barbari ducând un mort și mergând drept spre cub. Ne-am deplasat și noi și umblând ne-am ținut departe de ei atât cât să vedem și să auzim cele făcute și rostite de ei.

21. Ajungând deci aceia la cub, au păstrat toți o tăcere adâncă, și mai mulți dintre ei ridicând sicriul acoperit cu giulgiuri albe, și care purta înăuntrul său mortul, l-au pus pe cub cu rânduială. Stând apoi în jur aveau în mijlocul lor pe unul dintre tasimanii lor — cum obișnuiesc să-i numească pe cei închinați celor sfinte ale lor. Acesta ridicându-și mâinile a strigat, după care au strigat și ei. Și au făcut aceasta de trei ori. După care cei ce urmau să-l îngroape au luat sicriul pe mâini și l-au dus împins departe, și fiecare dintre ceilalți s-au întors împreună cu tasimanii la ale sale.

Discuția cu tasimanul

22. Atunci deci ne-am întors și noi și am intrat în oraș pe urmele lor. Văzându-l pe tasiman cu unii dintre aceia așezându-se sub umbra porții, ca să se bucure de aerul bine temperat — fiindcă era luna iulie —, ne-am așezat și noi între creștinii care, cum se putea presupune, ședeau în fața lor. Așezându-mă deci acolo, am întrebat dacă știe cineva amândouă limbile de care aveam nevoie. Fiindcă era unul, i-am cerut să spună turcilor din partea mea: „Am văzut că e frumos ritul celebrat de voi în afara zidurilor. Strigătul vostru a fost pentru cel mort și către Dumnezeu, căci spre cine altcineva ar fi putut fi? Aș vrea să aflu ce ați spus acolo lui Dumnezeu?" Și

folosindu-se de același tălmaci tasimanul a spus: „Am cerut de la Dumnezeu iertarea greșelilor lui sufletești."

23. Reluând, am zis: „Bravo! Negreșit însă doar judecătorul poate da iertarea. Însă și după voi Judecător al întregului neam omenesc va veni Hristos. Așadar către El trebuie să vă înălțați rugăciunile și strigătele. Prin urmare, și voi Îl chemați ca pe un Dumnezeu, ca și noi, știind că e nedespărțit de Tatăl ca și un Cuvânt natural al Său? Căci n-a fost o vreme când Dumnezeu să fi fost fără Cuvântul Său natural." Tasimanul însă a zis: „Rob al lui Dumnezeu este și Hristos"[22]. Atunci eu i-am spus iarăși: „Dar trebuie să observi, preabunule, și că, așa cum spuneți și voi, El judecă viii și morții [*2 Tim* 4, 1] înviați și care stau în jurul Lui, Care la venirea Sa va prezida tribunalul cel înfricoșător și incoruptibil. Așa cum aveți și voi scris — căci susțineți că îndrăgiți cele mozaice — și cum se poate vedea că se păzește la evrei, Avraam Îi spune lui Dumnezeu: «Tu, Care judeci tot pământul, nu vei face judecată?» [*Fc* 18, 25]. Astfel încât Cel ce va judeca tot pământul este Însuși Dumnezeu. După profetul Daniel El este Împărat a toate și pentru totdeauna [*Dn* 7, 26], nefiind potrivit dumnezeirii altceva decât Tatăl, așa cum nici strălucirea soarelui nu este ca lumină altceva decât soarele." Tasimanul a părut a fi în dificultate și, tăcând puțin, a început să vorbească multe, căci se adunaseră mulți creștini și turci ca să audă. A început deci să spună că și ei îi îndrăgesc pe toți profeții, pe Hristos și cele patru cărți care au coborât de la Dumnezeu[23], între care este și Evanghelia lui Hristos. Și încheind, a întors cuvântul spre mine și a zis: „Dar voi, cum nu-l primiți pe profetul nostru și nu credeți în cartea lui care i s-a coborât și lui din cer?"

---

[22] *Coranul* 19, 30–31.

[23] *Pentateuhul, Psalmii, Noul Testament* și *Coranul*.

24. Căruia i-am spus iarăși: „Și la noi, și la voi e un obicei întărit de vechime, de timp și lege, de a nu primi și îndrăgi cu adevărat nimic fără mărturii. Iar mărturiile sunt de două feluri, căci ele vin fie din lucrurile însele, fie de la persoane demne de încredere. Moise deci a pedepsit Egiptul prin semne și minuni [*Ps* 16, 4], a rupt marea cu un toiag și iarăși a unit-o [*Iș* 14, 16. 22. 27], a făcut să plouă pâine din cer [*Iș* 16, 4], și ce mai trebuie să le spunem pe celelalte, întrucât și la voi Moise e demn de încredere? Fiindcă acesta a primit mărturie de la Dumnezeu ca rob credincios [*Nm* 12, 7], dar nu ca Fiu, nici Cuvânt al Său. După care la porunca dumnezeiască s-a urcat pe munte, s-a săvârșit și s-a adăugat celor dinaintea lui [*Dt* 32, 49–50]. Hristos însă, împreună cu multele și marile minuni pe care le-a lucrat, are mărturie și de la Moise însuși și de la ceilalți profeți; și El Singur se spune și de către voi că este Cuvânt veșnic al lui Dumnezeu și El Singur din veac S-a născut din Fecioara, și El Singur din veac, fiind înălțat la cer, rămâne acolo nemuritor, și El Singur din veac e nădăjduit că va veni iarăși să judece viii și morții ce vor învia; fiindcă spun despre El ceea ce e mărturisit și de voi, turcii. Așadar de aceea credem noi în Hristos și Evanghelia Sa. Dar pe Mehumet nu-l găsim nici că are mărturie de la profeți, nici că a lucrat ceva minunat și demn de a conduce la credință. De aceea nu credem nici în el, nici în cartea lui." Tasimanul era evident în dificultate față de acestea, dar totuși a răspuns zicând: „În Evanghelie a fost scris despre Moamet, dar voi ați tăiat aceasta[24]. Dar el, ieșind de la răsăritul soarelui și până la apusul său, a ajuns biruitor, precum vezi."

25. Eu însă i-am spus: „Din Evanghelia noastră nicicând nimeni dintre creștini n-a tăiat sau schimbat abso-

[24] *Coranul* 61, 6.

lut nimic. Fiindcă asupra acestuia apasă blesteme grele și înfricoșătoare, și cine îndrăznește să taie ori să schimbe ceva, acela se taie mai degrabă pe sine însuși de la Hristos [*Ap* 22, 19]. Deci cum să fi făcut un creștin aceasta? Cum ar fi el creștin sau primit de creștini dacă șterge cele pe care le-a scris sau spus mai înainte Hristos Însuși? Martore sunt și multele și diversele limbi în care Evanghelia lui Hristos a fost tradusă de îndată încă de la început, și ea n-a fost scrisă de la început într-una singură. Căci cum ar fi putut rămâne ascuns, dacă s-ar fi schimbat ceva? Cum s-ar fi păstrat până acum la diferite neamuri acordul în ce privește sensul? Iar Evanghelia lui Hristos există și la mulți heterodocși, pe care noi îi numim eretici, dintre care unii conglăsuiesc cu voi în unele puncte, dar nu pot nici ei arăta ceva asemănător în Evanghelia lui Hristos. Și nici măcar la cei care ne contrazic de la început — și sunt mulți și aceștia — nu se arată nimic asemănător. În Evanghelie se pot găsi pe față și lucruri opuse; deci cum ar fi dat mărturie pentru cele opuse? Pe lângă aceasta, în Evanghelie nu este nimic care să nu fi fost prezis de dumnezeieștii profeți; dacă în această Evanghelie ar fi fost scris ceva de bine despre Mehumet, acest lucru ar fi fost scris și în profeți. Dar aici ai putea găsi scris, și nu șters, mai degrabă că vor veni mulți hristoși mincinoși și profeți mincinoși și vor înșela pe mulți [cf. *Mt* 24, 5. 11]; drept pentru care și poruncește: «Să nu vă lăsați duși în rătăcire pe urmele lor!» [cf. *Mt* 24, 4].

26. Căci dacă, așa cum Moise și profeții din veac dinainte și de după El s-au întors toți prin moarte în pământ, unde zac așteptând pe Judecătorul din cer, tot așa ar fi stat lucrurile și cu Hristos, atunci după El ar fi venit iarăși altul care să fie înălțat la cer și să pună sfârșit, căci sfârșitul tuturor celor de aici este cerul. Dar dacă, așa cum mărturisiți și voi, Hristos a fost înălțat la cer,

atunci nimeni din cei care gândesc cu capul pe umeri nu va mai aștepta un altul după El. Iar Hristos nu numai S-a urcat la cer, dar e și așteptat să vină iarăși El Însuși, cum mărturisiți și voi împreună cu noi. Astfel încât El este și Cel ce a venit și Cel ce vine și Cel așteptat să vină iarăși [cf. *Ap* 1, 4. 8], și bine facem că nici nu primim, nici nu mai așteptăm un altul.

27. Acela e așteptat să vină iarăși ca să judece oamenii. De ce? Pentru că, așa cum a spus El Însuși, lumina — adică El Însuși și învățătura Sa — a venit în lume și oamenii, având alți învățători, legați de pătimirea desfătărilor celor dulci, au iubit mai mult întunericul decât lumina [*In* 3, 19]. Deci ca să nu pățim și noi același lucru, corifeul ucenicilor lui Hristos [Petru] zice: «Și vor fi învățători mincinoși și profeți mincinoși, care vor strecura erezii pierzătoare, și din poftă de avere vă vor momi cu cuvinte plăsmuite; căci mulți se vor lua după învățăturile lor rătăcite» [*2 Ptr* 2, 1–3]. Iar altul zice: «Chiar și un înger de v-ar vesti vouă o altă evanghelie decât cea pe care v-am vestit-o, să fie anatema!» [*Ga* 1, 8]. Iar evanghelistul zice: «Orice duh care nu mărturisește pe Domnul Iisus Hristos venit în trup nu este de la Dumnezeu» [*1 In* 4, 2–3]. Deci cum acela, care spune că nu este din Dumnezeu oricine spune că Iisus nu este Domnul Care S-a arătat în trup, ar fi putut preda o carte care ar spune că va veni de la Dumnezeu cel ce afirmă acest lucru? Nu ar putea fi aceasta, nu ar putea fi.

28. Punându-se în mișcare de la răsăritul și până la apusul soarelui, Moamet a străbătut [pământul] biruitor, dar cu război, sabie, jafuri, sclavii și ucideri, deși nici una din acestea nu este la origine din Dumnezeu, Care este binele, ci mai degrabă voia celui ce este de la început omorâtor de oameni [*In* 8, 44]. Dar ce? Oare Alexandru [cel Mare] nu s-a pus în mișcare din apus pentru a supune tot răsăritul? Și mulți alții au stăpânit de multe ori

prin campanii militare tot pământul locuit. Dar nici un neam nu și-a încredințat sufletele unuia din aceştia cum le-ați încredințat voi lui Mehumet. Și, chiar folosind violența şi propunând lucrurile plăcerii, acesta nu și-a atras de partea sa nici măcar o parte întreagă a lumii locuite; dar, chiar dacă abate de la aproape toate plăcerile vieții, învățătura lui Hristos a îmbrățişat toate marginile lumii locuite și stăpânește între cei ce duc război cu ea, neaplicând nici o violență, ci biruind mai degrabă de fiecare dată violența opusă ei, așa încât chiar așa ea este credința care a biruit lumea [*1 In* 5, 4]."

29. La acestea însă creștinii ce se întâmplau să fie acolo, văzându-i pe turci porniți spre mânie, mi-au făcut semn să încetez cuvântul. Eu însă, încercând să aduc puțină voioșie, le-am spus surâzând iarăși: „Dacă ne-am pune de acord în cuvintele [*kata tous logous*] noastre, atunci am avea și o singură învățătură [*dogmatos*]. Dar cine înțelege să înțeleagă sensul celor spuse [cf. *Mt* 19, 12]." Iar unul dintre aceia a zis: „Va veni vreme când ne vom pune de acord unii cu alții." Lucru la care am consimțit și eu și am urat ca vremea aceea să vină mai repede. De ce am spus însă aceasta celor care trăiesc acum după o altă credință decât o vor face atunci? Am consimțit fiindcă mi-am adus aminte de cuvântul Apostolului [Pavel] că în Numele lui Iisus Hristos se va pleca tot genunchiul și toată limba va mărturisi că Domn este Iisus Hristos întru slava lui Dumnezeu Tatăl [*Flp* 2, 10–11]; iar acest lucru va fi negreșit la a Doua Venire a Domnului nostru Iisus Hristos.

30. Cu acestea adunarea din ziua aceea s-a risipit. Iar cele petrecute în zilele următoare gândul ar vrea să le scrie, dar mâna nu mai are tărie. Iar acestea le-am scris pentru voi care doreați acest lucru; căci copiii doresc să cunoască cele ale părintelui lor şi, mai mult decât alții, cei care au cunoscut înfierea Duhului.

31. Dar, așa cum pe când eram împreună cu voi ostenindu-mă în cuvânt [*1 Tim* 5, 17] v-am învățat pe toți, și în particular, și în public, calea care duce spre mântuire, fără a omite nimic, chiar dacă unora le-am părut aspru, tot așa și acum, când sunt absent și în încercări, vă scriu pe scurt tuturor, fără a omite nimic, pentru că avem drept bogăție pe Hristos Dumnezeul Cel Viu și adevărat, Care are mărturie nu numai de la Dumnezeu Tatăl și de la profeții lui Dumnezeu, ci și din înseși lucrurile și faptele Lui. Așadar, pe drept cuvânt Acesta cere de la credința noastră în El să fie vie și adevărată și să aibă mărturie de la Dumnezeu și de la învățătorii lui Dumnezeu și din înseși lucrurile și faptele lor. Iar aceasta va fi dacă viețuim după poruncile Evangheliei. Căci așa, potrivit Apostolului [Pavel], Duhul harului evanghelic dă mărturie împreună cu duhul nostru că suntem copii ai lui Dumnezeu; iar dacă suntem copii, suntem și moștenitori ai lui Dumnezeu și comoștenitori ai lui Hristos [*Rm* 8, 16–17].

32. Aceasta e credința vie. „Căci credința fără fapte este moartă" [*Iac* 2, 17], spune altul dintre vestitorii credinței. Iar ce este mort nu e bineprimit Dumnezeului Celui Viu, fiindcă Dumnezeu nu este un Dumnezeu al morților, ci al viilor [cf. *Mt* 22, 32]. Deci cine are moartă credința din pricina nefăptuirii celor bune, acela este mort el însuși, ca unul care nu este viu și nu se găsește în Dumnezeu, Singurul Dăruitor al vieții celei adevărate și nepieritoare, până ce învățând, ca fiul cel destrăbălat mântuit, lipsa de care suferă, depărtându-se de faptele vieții, se va întoarce la Dumnezeu prin faptele pocăinței și va auzi de la Acela ca și acel destrăbălat mântuit: „Acesta este fiul meu: mort era și a înviat, pierdut era și s-a aflat" [*Lc* 15, 24]. Fiindcă așa va avea și o adevărată credință. Căci credința care n-are mărturie prin faptele

mântuirii nu este credință, ci mai degrabă necredință, și nu este mărturisire, ci mai degrabă tăgăduire. Acest lucru îl arată cel ce spune despre unii ca aceștia: „Mărturisesc că-L cunosc pe Dumnezeu, dar prin fapte Îl tăgăduiesc, fiind scârboși, nesupuși și neîncercați la orice lucru bun" [*Tit* 1, 16]. Iar altul dintre apostoli spune: „Arată-mi credința din faptele tale [*Iac* 2, 18]. Cine este credincios? Să arate din buna-i purtare faptele lui [*Iac* 3, 13]. Căci ce folos dacă zice cineva că are credință, dar fapte nu are [*Iac* 2, 14]. Oare credința poate să-l mântuiască [*Iac* 2, 19]? Nicidecum. Tu crezi că Hristos este prin Dumnezeu împreună cu Tatăl și cu Duhul. Bine faci. Dar și demonii cred și se cutremură [*Iac* 2, 19] zicând: «Știm cine ești! Fiul Dumnezeului Celui Preaînalt» [*Mc* 1, 2]." Și sunt totuși demoni și opuși lui Dumnezeu din pricina opoziției lor față de Dumnezeu prin faptele lor.

33. Vedeți să nu pățiți ceva asemănător cu rău-cugetătorii aceștia [musulmanii]; pățind adică nu în religie, ci în conduită, ceea ce au pățit aceștia în dogme. Băgați de seamă ca nu cumva, așa cum aceștia spun că Cel născut din Fecioară e Cuvânt și Suflare a lui Dumnezeu și Hristos [Mesia], adică Dumnezeu-om, dar apoi fug de El în chip nebunesc și-L nesocotesc ca și cum n-ar fi Dumnezeu, tot așa și voi să vă găsiți spunând că virtuțile și poruncile evanghelice sunt drepte și bune, dar să le nesocotiți prin fapte ca și cum n-ar fi așa ceva și arătând astfel că ceea ce este cu adevărat bine nu este bine și pentru voi, iar ceea ce e de dorit cu adevărat trebuie evitat.

34. Spune cum te-ar putea crede un necredincios atunci când spui că tu crezi în Cel ce S-a născut fără timp și înainte de veci dintr-un Tată feciorelnic, iar în timp mai apoi în chip mai presus de fire dintr-o Mamă Fecioară, dacă nu practici fecioria și cumpătarea, ci te arunci nebunește și nestăvilit asupra femeilor străine și te dedai desfrâului? Cum tu, bețiv și lacom la pântece, te vei

înfățișa înfiat prin Duhul Celui care a postit patruzeci de zile în pustie și prin viața Sa a pus drept lege înfrânarea? Cum tu, care iubești nedreptatea, te vei înfățișa Celui care a poruncit să judecăm și să facem cele drepte [*In* 7, 24]? Cum vei sta tu, cel nemilostiv, înaintea Celui care a spus: „Fiți milostivi precum Tatăl vostru Cel din ceruri milostiv este" [*Lc* 6, 36]? Cum vei sta tu, cel ce iubești bogăția, înaintea Celui care îi căinează pe bogați [*Lc* 6, 24]? Cum vei sta tu, cel ce n-ai compasiune față de cei ce greșesc și nici nu arăți mărinimie, blândețe, îngăduință și smerenie, înaintea Celui ce le-a arătat prin fapte și te-a îndemnat spre acestea zicând: „Învățați de la Mine, că sunt blând și smerit cu inima și veți afla odihnă sufletelor voastre" [*Mt* 11, 29] și: „De nu veți ierta fiecare greșelile fraților voștri din inimile voastre, nici Tatăl vostru Cel ceresc nu vă va ierta greșelile voastre" [*Mt* 6, 15] și Care, chiar spânzurat pe Cruce, dându-ni-Se pe Sine Însuși exemplu, a spus Tatălui Său: „Iartă-i, Doamne, că nu știu ce fac" [*Lc* 23, 34].

35. Dar poate va zice cineva: „Acela era Dumnezeu și prin aceasta mai presus de răutate." Aș avea multe de spus la aceasta, dar nu-mi îngăduie timpul. De la tine însă nu cerem virtutea dumnezeiască, ci pe cea omenească. Pune tu începutul ei, iar Dumnezeu îți va da desăvârșirea ei. Depărtează-te de rău, vino în pământul virtuții, primește faptele pocăinței și, stăruind, vei primi de la Dumnezeu nu numai desăvârșirea virtuții, ci vei dobândi prin sălășluirea Duhului dumnezeiesc înseși virtuțile dumnezeiești mai presus de fire. Fiindcă așa se îndumnezeiește omul; căci cine se alipește de Dumnezeu prin faptele virtuții, acela se face un Duh cu Dumnezeu [*1 Co* 6, 17] prin harul Duhului dumnezeiesc, Care să fie împreună cu voi cu toți totdeauna, acum și pururea și în vecii vecilor. Amin.

A [mitropolitului] Tesalonicului când a fost prins[1]

[către un anonim, 1354]

1. Cunoșteam exact nu numai dispoziția ta față de mine, dar și excelenta dispoziție a sufletului tău de când te-am văzut împreună cu fericitul [răposatul] acela David [Dishypatos] atârnând de sufletul aceluia cu legăturile de nedezlegat ale iubirii. Dar cum nu-ți puteam scrie, iar tu doreai fierbinte să primești scrisorile mele, ca să afli din ele cele ale noastre, de aceea prin mâna pe care, precum vezi, o am la dispoziție și pe cât îmi stă în putere trimit acum purtării tale iubitoare de Hristos aceste cuvinte de prietenie.

2. Numai când ne duc din oraș în oraș, doar atunci barbarii ne pun străjeri. Întrebările adresate de aceștia nouă și răspunsurile date de noi acelora, consimțămintele acelora la acestea și, simplu spus, toate convorbirile pe care le-am avut pe drumuri, ar fi foarte plăcute urechilor creștinilor, dacă și-ar fi făcut cineva răgaz să le scrie. Dar, odată ce ne aduc în satul sau orașul care le-a fost rânduit, întorcându-se fiecare la ale sale, străjerii ne lasă

[1] Păstrată într-un unic manuscris: *Upsaliensis gr. 28* (secolul XIV), f. 99–100v; ed. M. Treu, *Deltion tes historikes kai ethnologikes hetaireias* 3 (1890), p. 229–234 și critic de Anne Philippidis-Braat, *Travaux et mémoires* 7 (1979), p. 187–190 și V.D. Phanurgakis în: *Gregoriou tou Palama Syngrammata IV: Dogmatikai pragmateiai kai epistolai grapheisai kata ta ete 1348–1358*, Thessaloniki, 1988, p. 142–147.

să locuim și să umblăm unde am voi și să ne întâlnim cu cine am voi; iar acest lucru socot că nu e fără o purtare de grijă superioară.

3. Deci când și în Niceea am fost lăsat după obicei, găsind la mănăstirea lui Iachint un locaș sfânt și un puț plăcut între diferiți pomi cu umbră deasă care, grație brizei și umbrei lor, ofereau puțină liniște, ne-am stabilit acolo. Și îndată Taronites, vasul iubirii potrivit lui Dumnezeu, a venit la noi înaintea altora, nechemat și din proprie inițiativă, căci îi îndrăgea pe cei ce-l îndrăgeau, și pe drumuri, cum stă scris [*Sol* 6, 16], ni s-a arătat binevoitor. Și cât a fost prezent acolo nu ne-am săturat de el.

4. Și cum plecând ne-a lăsat un prieten pe care-l cunoștea și el, un bărbat care purta numele luminii [Fotie], în ziua următoare am ieșit împreună cu el să mă plimb pe poarta care era și se numea de răsărit, întrucât era mai aproape decât celelalte. Deci cum am ieșit puțin pe poartă — căci ce rost este să vorbesc despre edificiile înalte și frumoase și despre fortificații?, căci acest oraș le are din belșug, deși acum ele sunt inutile —, cum am ieșit deci puțin, văd pe un loc șes un cub de marmură și gata să fie folosit. Și întrebându-i pe cei ce s-au întâmplat să fie acolo la ce servește cubul care era în afara cetății, dar aproape și gata să fie folosit, ei mi-au povestit la ce anume servea cubul. Și nu se terminase bine discuția, că am auzit dinspre poarta cetății niște glasuri care strigau, și întorcându-ne după sunet, cum am văzut o adunare de turci ducând un mort și mergând drept spre cub. Ne-am deplasat și noi și umblând ne-am ținut departe de ei atât, cât să putem vedea și auzi cele făcute și rostite de ei.

5. Ajungând deci la cubul acela, au păstrat toți o tăcere adâncă, și mai mulți dintre ei ridicând sicriul acoperit cu giulgiuri albe, și care purta înăuntrul său mortul, l-au pus pe cub cu rânduială. Stând apoi în jur, aveau în mijlocul

lor pe unul din tasimanii lor — cum obişnuiesc să-i numească pe cei închinaţi celor sfinte ale lor. Acesta ridicându-şi mâinile a strigat, şi au strigat şi ei. Şi au făcut aceasta de trei ori. După care cei ce aveau să-l îngroape au luat sicriul pe mâini şi l-au împins mai departe, iar fiecare dintre ceilalţi s-a întors împreună cu tasimanii la ale sale.

6. Atunci deci ne-am întors şi noi şi am intrat în oraş după ei. Văzându-l pe tasiman şezând împreună cu alţi câţiva sub umbra porţii, ca să se bucure de aerul bine temperat — fiindcă era luna iulie —, ne-am aşezat şi noi împreună cu creştinii care şedeau în faţa lor. Aşezându-mă deci acolo, am întrebat dacă ştie cineva amândouă limbile de care aveam nevoie. Deci fiindcă era unul, i-am cerut să spună turcilor din partea mea: „Am văzut că e frumos ritul celebrat de voi în afara zidurilor. Strigătul vostru a fost pentru cel mort şi către Dumnezeu?, căci spre cine altul ar fi putut fi? Aştept să aflu şi ce i-ai spus acolo lui Dumnezeu?" Şi, folosindu-se de acelaşi tălmaci, tasimanul a spus: „Am cerut de la Dumnezeu iertarea greşelilor lui sufleteşti."

7. Reluând, am zis: „Bravo! Negreşit însă doar judecătorul poate da iertarea. Însă şi după voi Judecător al întregului neam omenesc va veni Hristos. Aşadar, către Acela trebuie să înălţaţi asemenea strigăte şi rugăciuni. Prin urmare, şi voi Îl chemaţi ca pe un Dumnezeu, ca şi noi, ştiind că e nedespărţit de Tatăl ca un Cuvânt natural al Său?" Tasimanul a zis: „Rob al lui Dumnezeu este şi Hristos"[2]. Iar eu i-am spus iarăşi: „Dar trebuie să observi şi aceasta, preabunule, că, aşa cum spuneţi şi voi, El judecă vii şi morţi [*2 Tim* 4, 1] înviaţi la venirea Sa viitoare. Iar Avraam, strămoşul vostru, cum aveţi scris şi voi — căci susţineţi că îndrăgiţi cele ale lui Moise — şi

[2] *Coranul* 19, 30–31.

care se poate vedea că e păzit și de evrei, Avraam deci îi spune lui Dumnezeu: «Tu, Care judeci pământul, nu vei face judecată?» [*Fc* 18, 25]. Astfel încât Cel ce va judeca tot pământul e Însuși Dumnezeu, Care, potrivit profetului Daniel, este Împărat a toate și pentru totdeauna [*Dn* 7, 26]." Tasimanul a părut a fi în dificultate și, tăcând puțin, a început să vorbească multe, căci se adunaseră mulți ca să audă, și creștini, și turci. A început deci să spună că și ei îi îndrăgesc pe toți profeții și pe Hristos și cele patru cărți care au coborât de la Dumnezeu, între care e și Evanghelia lui Hristos[3]. Și încheind a întors cuvântul spre mine și a zis: „Dar voi cum de nu-l primiți pe profetul nostru și nu credeți în cartea lui, care i s-a pogorât și lui din cer?"

8. Căruia i-am spus iarăși: „La noi și la voi e un obicei întărit de vechime, de timp și de lege, de a nu primi nimic ca adevărat fără mărturii. Iar mărturiile sunt de două feluri, căci vin fie de la lucrurile însele, fie de la persoane demne de crezare. Moise deci a pedepsit Egiptul prin semne și minuni [*Ps* 135, 9], a despărțit marea cu un toiag și iarăși a unit-o, a făcut să plouă pâine din cer [*Iș* 16, 4], și ce mai trebuie să le spunem și pe celelalte, întrucât și la voi Moise e demn de încredere? Fiindcă el a primit mărturie de la Dumnezeu ca rob credincios [*Nm* 12, 7], dar nu ca Fiu, nici Cuvânt al Său. După care la porunca dumnezeiască s-a urcat pe munte și s-a săvârșit și s-a adăugat celor dinaintea lui [*Dt* 34]. Hristos însă, împreună cu multele și marile minuni pe care le-a lucrat, are mărturie și de la Moise și de la ceilalți profeți, și El Singur din veac se spune și de voi că este Cuvânt veșnic al lui Dumnezeu, din veac El Singur S-a născut din Fecioară și din veac El Singur înălțat fiind la cer rămâne acolo nemuritor, cum se mărturisește

---

[3] *Pentateuhul, Psalmii, Noul Testament* și *Coranul.*

și de voi. Așadar, de aceea credem noi în Hristos și în Evanghelia Sa. Dar pe Mehumet nu-l găsim nici că are mărturie de la profeți, nici că a lucrat ceva minunat și demn de a conduce la credință. De aceea nu credem nici în el, nici în cartea lui." Tasimanul era evident în dificultate, dar a răspuns spunând: „În Evanghelie a fost scris despre Mehumet, dar voi ați tăiat aceasta[4]. Dar el, ieșind de la răsăritul soarelui până la apusul său, a ajuns biruitor, precum vezi."

9. Eu însă i-am spus: „Din Evanghelia noastră nimeni dintre creștini n-a tăiat sau schimbat absolut nimic. Fiindcă asupra lui apasă blesteme grele și înfricoșătoare, și cine îndrăznește să taie ori să schimbe ceva, acela se taie mai degrabă pe sine însuși de la Hristos [*Ap* 22, 19]. Deci cum să fi făcut un creștin aceasta? Martore sunt multele și diferitele limbi în care Evanghelia lui Hristos a fost tradusă încă de la început, și ea n-a fost scrisă de la început într-una singură. Ea există și la mulți heterodocși, pe care noi îi numim eretici, dintre care unii conglăsuiesc cu voi în unele puncte, dar nici ei nu pot arăta ceva asemănător în Evanghelia lui Hristos. Și nici măcar la cei ce încearcă să ne contrazică de la început — și sunt mulți și aceștia — nu se găsește nicăieri nimic asemănător. Iar în Evanghelia lui Hristos se pot vedea pe față lucruri opuse, și atunci cum ar fi dat mărturie pentru cele opuse? Pe lângă aceasta, nimeni n-ar putea găsi în Evanghelia adevărului ceva ce n-a primit mărturie dinainte de la dumnezeieștii profeți. Deci dacă în Evanghelie ar fi fost scris ceea ce spui de Mehumet, ar fi trebuit să existe mai dinainte scris la profeți.

10. A străbătut el biruitor punându-se în mișcare până la apus, dar cu război, sabie, jafuri, sclavii și ucideri, deși nici una din acestea nu este la origine din Dumnezeu,

---

[4] *Coranul* 61, 6.

Care e binele. Dar ce? Oare Alexandru [cel Mare], punându-se în mişcare din apus, n-a supus tot răsăritul? Şi mulţi alţii au stăpânit prin război şi putere tot pământul locuit. Dar nici un neam nu şi-a încredinţat sufletele lor unuia din aceştia, cum le-aţi încredinţat voi lui Mehumet."

11. La acestea însă creştinii, văzându-i pe turci pornindu-se spre mânie, mi-au făcut semn să încetez cuvântul. Eu însă, încercând să le aduc puţină voioşie, surâzând i-am spus iarăşi tasimanului: „Dacă ne-am putea pune de acord în cuvintele noastre, atunci am putea avea şi o singură învăţătură. Cine înţelege să înţeleagă [*Mt* 19, 12] sensul celor spuse." Iar unul din aceia a zis: „Va veni un timp când ne vom pune de acord unii cu alţii." Şi eu am consimţit. Dar de ce am spus asta celor ce trăiesc acum? Am consimţit fiindcă mi-am adus aminte de glasul Apostolului: „În numele lui Iisus Hristos tot genunchiul să se plece" [*Flp* 2, 10] etc.; iar aceasta va fi negreşit la a Doua Venire a lui Hristos.

12. Cu aceasta adunarea acelei zile s-a risipit. Iar cele petrecute în zilele următoare gândul ar voi să le scrie, dar mâna nu are putere. Căci şi acestea le-am scris pentru voi, care doreaţi aceasta, ca să nu mă întristez pentru că le-am lăsat pe toate.

Discuție cu ateii Chioni scrisă de medicul Taronites care a fost de față și a auzit-o cu urechile lui[1]

1. La porunca suveranului [*authentou*] turcilor, spune, Chionii au venit să discute cu mitropolitul. Dar se temeau să angajeze discuția în fața aceluia și la început au manevrat să ne facă pe mine, pe arhiereu și pe cei din apropierea suveranului turcilor îndeosebi să nu vorbim deloc despre unele ca acestea. Dar întrucât n-au putut realiza aceasta, iarăși au manevrat ca să nu vorbească nimic în fața suveranului lor; ceea ce au și făcut. Și acela a rânduit demnitari [*archontas*] nu puțini și pe un oarecare numit Balaban, și au venit împreună cu Chionii unde se găsea mitropolitul. Și am șezut împreună.

2. Au început deci Chionii să spună multe. Iar rezumatul cuvântului lor era acesta: „Noi am auzit zece cuvinte [porunci, Decalogul] pe care le-a adus Moise scrise pe tăblițe de piatră, și știm că și turcii le țin pe acelea. Atunci am lăsat cele pe care le cugetam anterior, am venit la ei și ne-am făcut și noi turci."

3. Demnitarii deci au spus mitropolitului să se apere. Și el a început așa: „Nu mie mi s-ar cuveni să fac această

---

[1] Traducere după ediția critică a versiunii lungi editate de V.D. PHANURGAKIS în *Gregoriou tou Palama Syngrammata IV: Dogmatikai pragmateiai kai epistolai grapheisai kata ta ete 1348–1358*, Thessaloniki, 1988, p. 148–165.

apărare [apologie] acum. Mai întâi, pentru că față de înălțimea și măreția Bisericii catholice și apostolice a Hristosului meu, cine sunt eu ca să o apăr, eu, membrul ei cel mai mic și aproape nimic. În al doilea rând, pentru că demnitarii care prezidează ca judecători sunt de partea pârâșilor noștri și nu s-ar cuveni ca eu să arăt în fața celor contrazise de ei justificările bunei-cinstiri/dreptei-credințe [*eusebeias*], care sunt de Dumnezeu insuflata Scriptură și mai cu seamă cărțile profeților. În al treilea rând, fiindcă sunt predat captivității și știu de la Domnul și Dumnezeul și Mântuitorul nostru Iisus Hristos că după ce a fost predat [preoților și romanilor] n-a mai răspuns nimic [cf. *Mt* 27, 12].

4. Totuși, fiindcă acest lucru îl poruncește marele emir și înțeleg că Dumnezeu i-a dat această hotărâre suverană — căci dacă robului și primului venit îi este propriu să cunoască despre o singură învățătură [*dogmatos*], suveranul și cel ce are stăpânire peste multe neamuri e necesar să cunoască despre orice învățătură și cu adevăr —, de aceea vreau să vorbesc despre bună-cinstirea/dreapta-credință a noastră ceea ce-mi va da Cuvântul lui Dumnezeu întru deschiderea gurii mele [*Ef* 6, 19]. Și voi face aceasta nu apărându-mă în fața Chionilor; căci, după câte am auzit mai înainte despre ei și după câte spun acum, aceștia se arată a fi evrei, nu turci, iar acum discuția nu este cu evreii.

5. Așadar, taina bunei-cinstiri/dreptei-credințe a noastre este așa[2]: există Un singur Dumnezeu, Care este pururea și rămâne în veci, fără început, fără sfârșit, neschimbat, netăiat, necontopit, nemărginit. Orice creatură însă e supusă stricăciunii și schimbării: însuși începutul e o schimbare care aduce de la neființă la ființă. Așadar, Dumne-

---

[2] Justificarea Treimii lui Dumnezeu din § 5–9 rezumă argumentele lui GRIGORIE AL NYSSEI din *Marele cuvânt catehetic* 1–5.

zeu Însuși, Cel Singur fără de început, nu este lipsit de Cuvânt, fiindcă acest Dumnezeu, Cel Singur fără început, nu este lipsit de Înțelepciune. Astfel încât Cuvântul lui Dumnezeu e și Înțelepciunea lui Dumnezeu; pentru că Înțelepciunea e în Cuvânt și fără Cuvânt nu e Înțelepciune. Deci, dacă ar fi fost un timp în care n-ar fi fost Cuvântul sau Înțelepciunea lui Dumnezeu, urmează că ar fi fost un timp în care Dumnezeu era lipsit de Cuvânt și de Înțelepciune; lucru care e impios și imposibil. Astfel că și Cuvântul lui Dumnezeu e fără început și Înțelepciunea lui Dumnezeu nu este nicicând separată de El.

6. Dar nici Cuvântul nu se găsește vreodată fără Duh, ceea ce mărturisiți și voi, turcii[3]; căci zicând că Hristos e Cuvântul lui Dumnezeu, spuneți și că Acesta e Duhul lui Dumnezeu, ca Unul ce nu e nicicând separat de Duhul Sfânt. Prin urmare, Dumnezeu are împreună cu El un Cuvânt și un Duh, Care sunt și rămân fără început și neseparat împreună cu El; căci n-a fost un timp în care Dumnezeu să fi fost lipsit de Suflare sau de Cuvânt. Așadar, Unu este Cel Trei și Cei Trei sunt Unu. Dar dacă Dumnezeu are un Cuvânt și un Duh, El nu Le are așa cum le avem noi: destrămate în aer, ci în chip cuvenit lui Dumnezeu și ca în exemplul acesta: așa cum strălucirea soarelui se naște din el și raza soarelui iese din el și coboară până la noi, și nici strălucirea, nici raza nu se separă niciodată de disc, drept pentru care și pe acestea le numim soare, dar nu spunem că sunt un alt soare pe lângă singurul soare, tot așa și spunând că Dumnezeu este Cuvântul lui Dumnezeu și Duhul Sfânt nu spunem că sunt un alt Dumnezeu decât Unul Cel contemplat fără început și veșnic împreună cu un Cuvânt și un Duh fără început. Așa ne-a învățat să credem și să mărturisim Hristos, Cuvântul lui Dumnezeu.

---

[3] *Coranul* 4, 169–170.

7. Dar nu numai Hristos, ci și Moise în decalogul pe care ni-l puneți înainte voi, Chionii; căci de aceea a zis: «Domnul Dumnezeu Domnul Unul este» [*Dt* 6, 4] numind de trei ori pe Cel Unul — căci de două ori a zis «Domn» și o dată «Dumnezeu» —, ca să arate pe Cele Trei Unu și pe Cel Unul Trei. Dar vrând Moise încă de la început să arate că Dumnezeu are și Cuvânt și Duh, și că în Aceştia și împreună cu Aceştia este Un Dumnezeu, Creator al tuturor făpturilor, zice: «Și a zis Dumnezeu: Să fie lumină! Şi s-a făcut lumină [*Fc* 1, 3]; a zis: Să odrăslească pământul!, și a odrăslit [*Fc* 1, 11–12]», și, ca să nu le spun pe toate în parte, după cum spune David: «Dumnezeu a spus și s-au făcut toate» [*Ps* 33, 9; 148, 5]. Faptul că «Dumnezeu a spus și s-au făcut» arată că Dumnezeu are un Cuvânt — căci nu se poate vorbi fără cuvânt — și că prin El s-au făcut toate făpturile, astfel încât Însuși Cuvântul lui Dumnezeu era mai înainte de toate creaturile și este necreat. Iar Cuvântul lui Dumnezeu fiind necreat, cum nu e Dumnezeu? Căci numai Dumnezeu e necreat.

8. Dar învățându-ne și despre om, Moise spune: «Și a suflat Dumnezeu în fața lui suflare de viață și s-a făcut omul suflet viu» [*Fc* 2, 7]. Așadar, prin «a suflat Dumnezeu și s-a făcut omul» a arătat că Dumnezeu are și Duh și acest Duh este creator, căci singur Dumnezeu este Creatorul sufletelor; de aceea zice Iov: «Duhul Domnului m-a făcut» [*Iov* 33, 4]."

9. Și vrând mitropolitul Tesalonicului să înșire și alte mărturii ale profeților, mai cu seamă acelea prin care se arată că prin Cuvântul și Duhul Său lucrează Dumnezeu și înnoirea oamenilor și a lumii întregi, cum zice David: „Trimis-a Cuvântul Său și i-a vindecat pe ei și i-a izbăvit din stricăciunile lor" [*Ps* 106, 20] și: „Trimite-vei Duhul Tău și se vor zidi și vei înnoi fața pământului" [*Ps* 103, 30]; începând deci mitropolitul Tesalonicului

să spune unele ca acestea, aceia l-au împiedicat și toți cei ce stăteau în jur i-au zis: „Acestea pe care le spui sunt adevărate și nu e cu putință să fie altfel." Iar mitropolitul Tesalonicului le-a spus iarăși: „Prin urmare, Dumnezeu este Trei și Aceștia Trei sunt Un Singur Dumnezeu și Creator." Și, fie mișcați spre aceasta de o putere dumnezeiască, fie neputând să replice nimic, aceștia au consimțit iarăși spunând: „Așa s-a arătat și așa este adevărat și așa îl primim cu drag și noi." Iar mitropolitul Tesalonicului a zis: „Bine. Slavă Dumnezeului nostru Care a binevoit așa!"

10. Atunci ei i-au zis: „Dar spune-ne și aceasta: cum spuneți că Hristos e Dumnezeu, când El este om și născut ca om?" Iar acela a zis[4]: „Dumnezeu e nu numai Atotțiitor și Atotputernic, dar și Drept, cum spune profetul David: «Drept este Dumnezeul nostru și a iubit dreptatea [*Ps* 10, 7] și nu este nedreptate în El [*Ps* 91, 16].» Deci nu există nici o lucrare a lui Dumnezeu care să nu aibă împreună cu ea și dreptatea. Și așa cum raza soarelui are împreună cu ea puterea generatoare de viață și lumina și căldura, tot așa și lucrarea lui Dumnezeu are împreună cu ea și puterea și dreptatea dumnezeiască. Deci, plămădindu-l pe om pentru fapte bune și poruncindu-i să trăiască potrivit poruncii Lui, fiindcă acest om n-a ascultat și s-a supus de bunăvoie diavolului și a păcătuit călcând porunca dumnezeiască, și a fost osândit după dreptate la moarte, nu era propriu lui Dumnezeu să-l izbăvească din aceasta cu putere; căci l-ar fi nedreptățit pe diavolul, smulgându-i-l cu forța din mâinile sale

---

[4] Justificarea Întrupării din § 10–11 plecând de la dreptatea lui Dumnezeu teoria „drepturilor demonului" asupra omului prin păcat (rezumată după GRIGORIE AL NYSSEI, *Marele cuvânt catehetic* 20–32) e dezvoltată pe larg în așa-numita *Omilie 16*, de fapt un Tratat despre economia mântuitoare a lui Hristos; trad. rom. în: SFÂNTUL GRIGORIE PALAMA, *Scrieri II*, 2005, p. 219–246.

pe omul pe care acesta nu a pus mâna cu forța. Eliberându-l cu forța și puterea lui Dumnezeu, ar fi anulat și libertatea omului; dar nu era propriu lui Dumnezeu să anuleze lucrul Său. A fost, așadar, necesar să apară un om fără păcat, care să trăiască fără păcat și așa să-l ajute pe omul care păcătuise de bunăvoie. «Căci nimeni nu este fără păcat, chiar de-ar fi viața lui o singură zi» [*Iov* 14, 4–5], iar prorocul David zice: «Întru fărădelegi m-am zămislit și întru păcate m-a născut maica mea» [*Ps* 50, 7].

11. De aceea Cuvântul lui Dumnezeu Cel Singur fără păcat Se face Fiu al omului, Se naște din Fecioară, e mărturisit de un glas părintesc din cer [*Mt* 3, 17], e ispitit de diavolul [*Mt* 4, 1], dar se luptă și biruie pe ispititorul; și prin lucruri, cuvinte și minuni mari arată și încredințează credința și conduita mântuirii. Și așa, Însuși Cel ce a trăit fără vină și fără păcat ia asupra Sa până la moarte pătimirile noastre, ale celor vinovați, pentru ca pogorându-se până la iad să-i mântuiască și acolo pe cei ce au crezut."

12. Vrând însă mitropolitul Tesalonicului să vorbească și despre Învierea și Înălțarea Domnului și să aducă de la profeți mărturii prin care se arată că Hristos e Dumnezeu și Însuși Dumnezeu e mărturisit că S-a întrupat din Fecioară, a pătimit pentru noi, a înviat, și celelalte, făcând zarvă turcii l-au împiedicat zicând: „Cum spui că Dumnezeu S-a născut și L-a cuprins un pântec de femeie?" și multe altele asemănătoare. „Dumnezeu a zis numai și Hristos s-a făcut"[5]. Iar el le-a spus: „Dumnezeu nu este un corp mare, astfel încât să nu poată fi cuprins într-un loc mic din pricina mărimii lui, ci, fiind necorporal, poate fi pretutindeni, mai presus de toate și în fiecare lucru. El poate fi cuprins chiar și în lucrul cel mai mărunt care ar putea fi gândit." Dar ei făcând iarăși

---

[5] *Coranul* 3, 52–59.

zarvă au zis: „A zis numai Dumnezeu și Hristos s-a făcut." La care mitropolitul Tesalonicului a zis iarăși: „Voi spuneți că Hristos e Cuvânt al lui Dumnezeu. Deci cum este Cuvântul iarăși făcut de un alt Cuvânt? Căci în acest caz Cuvântul lui Dumnezeu n-ar mai fi împreună-fără-început cu Dumnezeu Însuși. Dar acest lucru a fost dovedit la început și ați mărturisit și voi că Dumnezeu are împreună-fără-început cu El și un Cuvânt și un Duh; drept pentru care spuneți că Hristos este nu numai Cuvânt, dar și Duh al lui Dumnezeu. Dar Dumnezeu a zis și s-a făcut piatra aceasta" — și a arătat spre piatra care zăcea alături — „și planta aceasta și aceste reptile [cf. *Fc* 1, 11–12. 24]. Prin urmare, dacă Hristos este Cuvânt și Duh al lui Dumnezeu pentru că a fost făcut de Cuvântul lui Dumnezeu, de aici rezultă că și piatra și planta și fiecare din reptile este Cuvânt și Duh al Lui, fiindcă și pe acestea le-a zis El și s-au făcut. Vedeți cât de rău e a spune: «A zis Dumnezeu și s-a făcut și Hristos»? Căci, întrupându-Se și făcându-Se trup [*In* 1, 14], Cuvântul Cel mai-înainte-de-veci al lui Dumnezeu nu este Duh și Cuvânt al lui Dumnezeu ca trup, fiindcă, așa cum am spus, mai târziu a luat de la noi pentru noi firea omenească, ci El era veșnic în Dumnezeu fiind Cuvântul Lui împreună-veșnic, prin care Dumnezeu a făcut și veacurile [*Evr* 1, 2]."

13. La acestea însă Chionii l-au întrerupt iarăși, iar Balaban care prezida, făcând tăcere, a spus mitropolitului Tesalonicului: „Suveranul nostru îți poruncește să ne spui cum se face că în timp ce noi Îl primim pe Hristos, Îl iubim și cinstim și spunem că e Cuvânt și Suflare a lui Dumnezeu, și o avem și pe mama Lui aproape de Dumnezeu[6], voi nu-l primiți pe profetul nostru, nici nu-l iubiți?" Iar mitropolitul Tesalonicului a spus: „Cine nu

---

[6] *Coranul* 66, 12.

crede cuvintele învățătorului nu poate să-l primească nici pe învățător. De aceea nu-l iubim noi pe Mehumet. Dar Domnul și Dumnezeul nostru Iisus Hristos ne-a spus că va veni iarăși să judece lumea toată și ne-a poruncit să nu primim pe nimeni altul până ce El va veni la noi. Dar El a spus și celor ce nu cred în El: «Eu am venit în Numele Tatălui Meu și nu M-ați primit; dacă un altul ar veni în numele său, pe acela îl veți primi» [*In* 5, 43]. Drept pentru care și ucenicul lui Hristos ne scrie că: «Și un înger dacă v-ar aduce altă evanghelie decât cea pe care ați primit-o, să fie anatema!» [*Ga* 1, 8]."

14. Iar Chionii au zis iarăși mitropolitului Tesalonicului: „Circumcizia a fost în mod vădit dată de Dumnezeu dintru început și Însuși Hristos a fost circumcis; deci voi cum nu vă circumcideți?" Iar mitropolitul Tesalonicului a zis: „Fiindcă vorbiți despre cele ale Legii Vechi, cele date atunci evreilor au fost date de Dumnezeu, dar tot de Dumnezeu au fost date și sabatul și Paștele ebraic și jertfele săvârșite numai de preoți, precum și faptul că în templu este jertfelnicul și catapeteasma. Dat fiind că și acestea și altele asemenea lor au fost date de Dumnezeu, cum de voi nu primiți cu drag, nici nu faceți nimic din acestea?"

15. Deci cum Chionii și turcii n-au avut răspuns la aceasta, mitropolitul Tesalonicului a vrut să pună înainte iarăși pe profeții care au prezis schimbarea Legii [cf. *Evr* 7, 12] și a acelui Testament Vechi și că schimbarea aceasta va fi prin Hristos; și a început zicând: „Ceea ce spuneți este vechi, și tot ce-i vechi privește spre un sfârșit/scop." Și iarăși l-au întrerupt zicând: „Cum faceți în bisericile voastre multe asemănări și vă închinați lor, deși Dumnezeu a scris și a spus lui Moise zicând: «Să nu faci nici o asemănare a câte sunt în cer, pe pământ și în mare» [*Is* 20, 4; *Dt* 5, 8]?" Iar mitropolitul Tesalonicului a zis iarăși: „Și prietenii se închină unii înaintea

altora, dar pentru aceasta ei nu sunt și făcuți dumnezei. Că într-adevăr așa a fost învățat Moise de Dumnezeu și așa a învățat poporul de atunci, este vădit tuturor. Dar același Moise n-a lăsat atunci aproape nici o asemănare pe care să n-o fi făcut; căci ceea ce era înăuntrul catapetesmei a rânduit să se facă după asemănarea și modelul celor cerești — și fiindcă în ceruri sunt heruvimii, făcând icoanele lor le-a așezat acolo înăuntrul sanctuarului templului, iar ceea ce era în afara templului a pus să se facă după modelul celor pământești. Deci, dacă l-ar fi întrebat cineva atunci pe Moise: «Cum? Dumnezeu a interzis icoanele și asemănările celor de sus și celor de jos, iar tu le-ai făcut iarăși așa?», acela le-ar fi spus negreșit că icoanele și asemănările au fost interzise pentru ca să nu le adore cineva ca pe niște dumnezei, dar că este lucru frumos a ne înălța prin ele spre Dumnezeu. Și păgânii lăudau creaturile, dar ca pe niște dumnezei; le lăudăm și noi, dar ne înălțăm prin ele spre slava lui Dumnezeu." Au spus iarăși turcii: „E adevărat că Moise a făcut atunci acestea?" Iar mulți au răspuns: „Da, a făcut toate acestea."

16. La aceasta demnitarii turci s-au ridicat, și-au luat rămas-bun cu respect de la mitropolitul Tesalonicului și au plecat. Dar unul din Chioni, rămânând în urmă, l-a insultat rușinos pe marele arhiereu al lui Dumnezeu și năpustindu-se asupra lui îi dădea lovituri peste cap. Văzându-l, ceilalți turci l-au ținut, l-au învinuit mult și l-au dus la emir. Ducându-se la el, turcii i-au spus câte au vrut. Ce anume au spus exact aceia noi n-am auzit, dar pe cele pe care le-am scris, le-am auzit cu urechile noastre și am scris cele ce am văzut și am auzit ca și cum ne-ar vedea Dumnezeu.

Rugăciuni[1]

1

Rugăciune pe care a rostit-o după obicei când s-a prezentat împăraților [Ioan V și Ioan VI] după hirotonie
[mai–iunie 1347]

1. Împărate al împăraților și Domnule al domnilor, a Cărui stăpânire este fără început și slavă fără sfârșit, a Cărui împărăție e o împărăție veșnică și nu va fi lăsată unui alt împărat; prin Care împărățesc împărații și stăpânitorii stăpânesc pământul; Care stăpânești veșnic peste stăpâniile, domniile și puterile inteligente din ceruri, peste principate, arhangheli și îngeri, și peste tronuri, heruvimi și serafimi, mai înalți decât aceștia și deasupra lor, cărora dăruindu-le mai întâi prin participare ierarhia mai presus de lume și înălțimea împărătească, i-ai pus slujitori neobosiți și imnologi fără tăcere ai măreției Tale de nedepășit; Care pentru oceanul neasemănat al iubirii de oameni Te-ai arătat pe pământ și ai trăit cu oamenii pe pământ ca un om, ca să mântuiești plămada Ta de pe pământ și să o tragi iarăși la cer și să umpli de pe pământ Împărăția cerească; Care Te-ai adus pe Tine Însuți jertfă nepătată pentru noi și prin celebrarea ei sacră

[1] Traducere după textul editat de P. Christou: *Gregoriou tou Palama Syngrammata V: Kephalaia hekaton pentekonta. Asketika syngrammata. Euchai*, Thessaloniki, 1992, p. 269–280.

lucrată de Tine Însuți și de negrăit Ți-ai agonisit prin cuvinte, fapte și pătimiri proprii un popor ales [*Tit* 2, 14], un neam sfânt, o preoție împărătească [*1 Ptr* 2, 19; cf. *Iș* 19, 5–6], pentru care ai biruit iadul și ai împărățit peste moarte. Tu ai venit ca singurul Arhiereu și Împărat cuvenit nouă, ca Unul ce Singur ești cu adevărat Păstor și Episcop al trupurilor și sufletelor noastre și ești singur cu adevărat cuvios, lipsit de răutate și neîntinat și după umanitate; de aceea, ajungând mai înalt decât cerurile, șezând în cele înalte guvernezi de acolo cu pronie atot-înțeleaptă toate, punând și mutând cu cuvinte de nespus, pe care le știi numai Tu, hotarele stăpânirilor, puterilor și demnităților; Tu, Care și pe mine, cel ce zac în focul cel mai de pe urmă, care fiind lipsit de orice destoinicie, m-ai chemat cu judecățile pe care le știi la postul de observație al arhieriei și m-ai învrednicit să-Ți înalț de aici cereri.

2. Tu Însuți, Împăratul meu și Dumnezeul meu, Tatăl îndurărilor, Dătătorul celor bune, privește din înălțimea Ta cea sfântă și primește cu milostivire cererile mele aduse Ție acum pentru împărații noștri care numai pe Tine Te cunosc Dumnezeu adevărat și Ție Singur s-au adus pe ei înșiși pe viață, pe care i-ai îndreptățit să împărățească peste poporul Tău și peste Biserica Ta cea de pe pământ. Dă-le să spună și să facă tot ce Ție Îți este bineplăcut, iar lor mântuitor. Scrie în gândul lor tot lucrul bun și folositor pentru întreg poporul care poartă numele Tău și dă-le tărie să-l transpună în faptă. Fă-Te lor temelie, dându-le reazem tare al dogmelor fără greșeală ale bunei-cinstiri/dreptei-credințe. Dă-le să zidească paza îndreptărilor Tale. Îmbracă-i cu toate armele ajutorului Tău, înconjoară-i cu taberele sfinților Tăi îngeri și îngrădește-i cu arma bună-plăcerii Tale. Căci Tu i-ai pus scutieri ai Bisericii, patroni ai moștenirii Tale, străjeri ai credinței noastre în Tine și procurători ai înțelegerii

unora cu alții; pentru că prin însoțirea lor nu mai e eclipsă, nici umbrire, nici tulburare, ci o lumină senină ne-a strălucit și peste neamul nostru s-a revărsat un har dătător de pace.

3. Dă-le să stea într-o inimă unul față de altul și legați unul de altul cu lanțurile de nerupt ale iubirii, și așa să privească spre Tine și să conducă cu folos poporul pe care li l-ai încredințat, ungându-i cu mirul Tău sfânt și împodobindu-i cu cunună și diademă împărătească. Pentru că, îndrăznind aceștia în Tine, în atotputernicul Tău Părinte și în Duhul Sfânt, luptă zi de zi cu cei de o seminție cu noi care vor răul bunei-cinstiri/dreptei-credințe și cu cei de altă seminție care vor răul neamului romeilor.

4. Apucă așadar Tu Însuți armă și scut, potrivit cuvântului psalmului [*Ps* 34, 2], și scoală-Te în ajutorul lor. Întărește brațul lor, scoate sabia împotriva celor ce le stau împotrivă [*ibid.* v. 3]. Acoperă-i în ziua de război cu dreapta Ta atotputernică străjuind orice ieșire și intrare a lor, dăruindu-le casă și palat împărătesc pașnice; supune-i lor pe toți cei ce sunt în funcții și demnități cu afecțiunea dreaptă și necesară datorată lor, armonizează și educă pornirile tuturor celor ce ascultă de ei răsplătindu-i cu unanimitate pe toți în supunerea față de cei cărora li s-a hărăzit de la Tine împărăția. Dă tuturor să înțeleagă că este călcător al legămintelor cu Tine cel ce nu păzește neclintită credința față de cei care de Tine au fost îndreptățiți să împărățească. Căci ținuți așa la un loc toți cu legăturile bunăvoinței și fricii de Dumnezeu, fiecare va îndrăgi rangul său, iar prin aceasta se va procura mulțimilor o pace adâncă. Și, pe de-o parte, armonizând astfel și aplanând pe toți supușii, iar, pe de altă parte, zdrobind și risipind sfaturile și pornirile fără rânduială ale neamurilor iubitoare de război și combătând cu o mână ascunsă puterile lor, fă-Te ajutător spre mântuire

împăraților noștri și cu lupta Ta împreună cu ei arată-i invincibili și nebiruiți de toți.

5. Așa cum ai pus pe capul lor cununi de pietre scumpe [*Ps* 20, 4], tot așa încununează-i toată viața cu cunună de biruință, adăugându-le zile peste zile. Și dă-ne să prăznuim încontinuu triumfuri asupra vrăjmașilor și să înălțăm stăpânirii Tale și puterii Tale nebiruite cântări de mulțumire neîncetate pentru ele. Da, Împărate ceresc și veșnic, arată-i pe împărații noștri strălucind și mai mult ca niște luminători pe pământul care ține cuvântul vieții, ca să stăpânească prosperitatea neamului romeilor și, pe cât le stă în putință, să fie pentru urmașii lor la împărăție o icoană a Împărăției Tale celei veșnice. Și fă ca sfârșitul necesar al vieții pentru fiecare să le fie o trecere spre viață: de la aceasta pieritoare la cea nepieritoare și veșnică, de la slavă la o slavă nesfârșită și negrăită, de la o împărăție la Împărăția fără urmaș și nemuritoare, prin soliile atotpreacuratei Stăpânei noastre de Dumnezeu Născătoare și ale tuturor celor ce din veac au bineplăcut Ție. Amin.

2

Rugăciune către Dumnezeu pe care a rostit-o după obicei înaintea porţii oraşului [Tesalonic], când urma să intre prima dată în el

[primăvara 1351]

1. Dumnezeule al dumnezeilor, Sfinte al sfinților, Stăpâne ușor de împăcat, îndelung-răbdător și Care nu ții minte răul. Tu ești Tatăl îndurărilor, Tu ești Domnul milei, Tu eşti Dumnezeul a toată mângâierea. Mulțimea îndurării Tale până în măruntaie este de nepovestit și oceanul iubirii Tale de oameni de negrăit. Pe Tine Te numim Tată după har, Singurul prin fire Dumnezeul și Împăratul nostru, și pe Tine numai Te chemăm, pentru că numele Tău a fost chemat peste noi numai din pricina bunătăţii Tale și a pogorârii Tale de nespus la noi.

2. Căci atunci când l-ai plămădit din pământ pe om și l-ai dublat față de sine însuși, ca să aibă [femeia] ajutor potrivit lui, ai binevoit ca el să petreacă în desfătarea raiului nestricăcios, dându-i o poruncă de viață. Dar, deși nu după multă vreme el a respins această poruncă făcătoare de viață, Tu nu l-ai respins până la sfârșit, Stăpâne mult-milostive; ci tăind prin moarte păcatul prin succesiunea generaţiilor, ai făcut neamul omenesc nu numai nemuritor, dar și o mulţime mare. Și văzând iarăși păcatul crescând împreună cu el, l-ai retezat spre folos prin acel potop universal, dar nu l-a stârpit, ci ai

păzit semințele unei a doua lumi, făcându-l pe Noe cel desăvârșit în virtute din generația lui tată al celor ce au venit după el, căruia i-ai și făgăduit că nu vei mai aduce din mânie potop peste tot pământul spre pieire.

3. Ci de atunci ai rânduit în multe feluri astfel ca, prin venirea Ta pe pământ, tot pământul să se umple de oceanul bunătății Tale. Lucru pe care l-ai și prefigurat și prevestit în multe feluri, după care l-ai și săvârșit: Te-ai arătat în chip văzut pe pământ prin trup și ai trăit împreună cu oamenii, ne-ai renăscut în baia nașterii din nou prin apă și prin Duh și ne-ai dăruit iarăși porunci făcătoare de viață, prin pătimirile Tale ai vindecat patimile noastre, prin moartea Ta ai desființat moartea, prin învierea Ta ai reînnoit desăvârșit firea noastră învechită de păcat, ai ridicat-o și așezat-o de-a dreapta măreției în cele înalte; ca și noi având cetățenia în cer, prin privirea la Tine și alipindu-ne de poruncile Tale făcătoare de viață și ținând pacea Ta, pe care ne-ai dăruit-o ca moștenire nestricăcioasă, să fim una unii cu alții întru Tine, Dătătorul și Procurătorul păcii.

4. Dar noi am respins iarăși poruncile Tale, ne-am ignorat pe noi înșine, ne-am făcut ca la început, când nu eram încă adunați într-un Dumnezeu, o singură credință, un singur Botez, o singură Cuminecare negrăită și unificatoare, Sângele Tău, pe care l-ai vărsat preț de răscumpărare pentru noi, cei vânduți prin păcatele noastre, și ni l-ai dat drept băutură amestecându-ne și împăcându-ne cu Tine Însuți și întreolaltă. Și, după ce am luat bogăția harului Tău, am plecat într-o țară îndepărtată lipsită de lumina harului; după ce am luat cunoașterea adevărului, am umblat ca niște neștiutori ai poruncilor Tale. Și ajungând astfel, am înnebunit unii împotriva altora, și nu numai că ne bucurăm de nenorocirile, ci și de junghierile [masacrele] făcute unii altora, nemaipurtând în noi înșine chipul Tău, al Tatălui iubirii, ci, vai!, al [dia-

volului] celui care de la început e omorâtor de oameni [*In* 8, 44]. Și ce voi mai spune de sperjururile noastre, de vorbele și de faptele de rușine, de vicleșugurile nearătate, de calomniile și de războaiele pe față ale unora împotriva altora, de lăcomii și de răpiri?

5. Cu adevărat am căzut într-un adânc de rele, cu adevărat ne sufocăm de lanțurile cumplite ale păcatelor. Tu Singur poți să desfaci iarăși aceste lanțuri, Tu Singur ne poți rechema din păcatele noastre. Adu-Ți aminte de jurămintele Tale din vechime, adu-Ți aminte de mila Ta din veac. Că Ți-ai întors fața și ne-am tulburat din pricina păcatelor noastre. Întoarce-ți fața și ne vom mântui pentru rugăciunile noastre și neasemănata Ta bunătate. Avem drept sol pentru noi pe apărătorul orașului nostru, pe marea minune a lumii, pe marea podoabă a martirilor, pe marele în toate făcător de minuni și izvorâtor de mir Dimitrie. Într-un glas cu el imploră și cheamă mila Ta corul apostolilor, poporul martirilor, mulțimea profeților, registrul arhiereilor, ceata tuturor cuvioșilor. Îndrăznind în soliile acestora și eu însumi, liturghisitorul Tău prin harul Tău, și imitându-Te în aceasta pe Tine, Care ai luat Tu Însuți păcatul lumii, am luat și eu păcatele și greșelile acestui popor, pe care prin rațiuni de nespus ale proniei Tale l-ai încredințat smereniei mele, ca să-l aduc la oceanul îndurărilor Tale, și Te rog pe Tine, Care ai desființat blestemul cel vechi și ai înnoit firea noastră, spală și acum murdăria care s-a făcut acestui popor din nebunie și curăță rușinea lui, „duh drept înnoiește în cele dinăuntru ale lor" [*Ps* 50, 12] și le dă pocăință spre o mântuire lipsită de părere de rău.

6. Izbăvește-i de cearta întreolaltă. Împacă-i cu Tine Însuți și întreolaltă. Binevoiește să-și trăiască restul timpului vieții în pace și înțelegere, arătând în fapte și cuvinte supunerea și bunăvoința datorată și cuvenită față de preadumnezeieștii noștri împărați, pe care i-ai îndrep-

tățit să împărățească pe pământ, precum și față de sfânta Biserică și față de noi, care o prezidăm numai prin harul Tău. Ca și împărați și împărățiți, și păstori și păstoriți, privind spre un singur lucru: voința Ta sfântă, și călăuziți de Tine, să găsim și viața bună de aici și să dobândim și fericirea viitoare. Pe care fie să o dobândim noi toți cu harul, cu îndurările și cu iubirea de oameni ale Părintelui Tău împreună-fără-de-început, cu Care Ție se cuvine slavă împreună cu Preasfântul și de viață făcătorul Tău Duh, acum și pururea și în vecii vecilor. Amin.

3

Rugăciune la năvălirea unui neam
[incursiunea sârbilor din decembrie 1351]

1. Doamne Dumnezeul nostru, Cel ce eşti mai înainte de veci şi rămâi în veci, Care covârşeşti toate atât prin îndurarea Ta până în măruntaie, cât şi prin puterea Ta de necuprins, Care pentru îndurările Tale de nepovestit ai plecat cerurile şi Te-ai pogorât pe pământ şi Te-ai făcut om pentru mântuirea păcătoşilor, Care ai nemurit firea noastră pe care ai luat-o şi te-ai înălţat cu ea acolo de unde ai şi coborât, ca din ceruri să-i auzi cu milă pe cei ce strigă la Tine cu inimă zdrobită, Tu Însuţi, Stăpâne a toate, pleacă urechea ta şi ne auzi pe noi, nevrednicii robii Tăi, care avem gura astupată din pricina autocondamnării conştiinţei noastre, dar îndrăznim să înălţăm cererea noastră.

2. Căci ştim că am vieţuit în chip nevrednic de golirea [kenoza] Ta negrăită pentru noi, de marile Tale fapte, cuvinte şi pătimiri, de pogorârea până la iad şi de revenirea Ta preaslăvită. Dar ştim şi iubirea Ta de oameni nebiruită şi bunătatea Ta necheltuită. De aceea ne aruncăm la oceanul îndurărilor Tale şi mărturisim stăpânirea Ta, chiar dacă din pricina mulţimii greşelilor noastre ne-am făcut străini de poruncile Tale. Şi Te rugăm să nu-Ţi întorci faţa de la noi, să nu ne respingi de la faţa Ta şi să nu ne predai celor ce au turbat de nebunie împo-

triva noastră. Priveşte peste noi cu ochiul Tău îndurat, uită-Te cu compătimire la smerenia noastră și arată-ne mai presus de duşmanii văzuți și nevăzuți. Pune în noi putere de sus; înconjoară-ne ca şi cu un zid cu dreapta Ta atotputernică; păzește-ne sub acoperământul aripilor Tale; întărește-ne cu iubirea întreolaltă și dăruiește-ne pace nerăzvrătită.

3. Înainte de toate însă întăreşte peste toţi frica Ta şi iubirea Ta în noi, ca să se slăvească peste noi numele Tău cel sfânt. Pentru că Ție singur am fost lăsați și numai la Tine privim și numai în Tine avem toate nădejdile noastre și Ție slavă înălțăm împreună cu Cel fără de început al Tău Părinte și de viață făcătorul Tău Duh acum şi pururea și în vecii vecilor. Amin.

4

La neplouare
[septembrie 1355]

1. Doamne Dumnezeule Atotțiitorule, Cel ce ești mai înainte de veci și rămâi în veci, Cel ce ai făcut din nimic toate și în înțelepciunea Ta le-ai pus de jur-împrejur cerul, Cel ce acoperi cu ape cele mai de deasupra ale lui și ai pus norii suirea Ta [*Ps* 103, 3], Cel ce ridici nori de la marginile pământului și adăpi munții din cele de deasupra ale Tale [*ibid.* v. 13], Cel ce chemi la Tine apa mării și iarăși o verși cu purtare de grijă peste toată fața pământului, ca să se sature din rodul lucrurilor Tale [*ibid.* v. 14], pe Tine Te rugăm și pe Tine Te implorăm, Cel zăbavnic la mânie și repede la sprijinire, să nu întorci din pricina mulțimii greșelilor noastre fața Ta de la noi, care ne rugăm Ție.

2. Știm că viețuim în chip nevrednic de nespusa Ta golire [kenoza] pentru noi, de pogorârea până la iad și de revenirea Ta preaslăvită, dar știm și nebiruita Ta iubire de oameni și de necheltuita Ta bunătate. De aceea, aruncându-ne la oceanul îndurărilor Tale, Îți aducem această implorare stăruitoare și Te chemăm să nu depărtezi mila Ta de la cei care cer și așteaptă de la purtarea de grijă atoatelucrătoare și atotbună ploaia de bunătate, ci poruncește norilor să picure și să ne dea șuvoaie purtătoare de rod, aducând moștenirii Tale ploaie lină și

schimbând uscăciunea şi arşiţa în văzduh bine temperat, sănătos și mântuitor. Umple la bună vreme faţa pământului, trimiţându-i ploi roditoare, ca să ne scoată pâine spre mâncare și vin care veselește inima omului și iarbă dobitoacelor [*ibid.* v. 14]. Căci ochii tuturor nădăjduiesc spre Tine, ca să ia de la Tine hrană la bună vreme [*ibid.* v. 27], și în Tine ne-am pus nădejdea și afară de Tine alt Dumnezeu nu știm [*Is* 26, 13].

3. Căci Tu ești Dumnezeu milostiv și iubitor de oameni, şi Ţie slavă înălţăm împreună şi Părintelui Tău fără de început și de viață făcătorului Tău Duh, acum și pururea și în vecii vecilor. Amin.

Cuprins

*

Dosarul canonizării persoanei

PATRIARHUL FILOTEI KOKKINOS

*

GRIGORIE PALAMA

Dosarul captivității otomane din 1354

Rugăciuni